

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις στο νομό Λευκάδας την περίοδο 1974–1985.
Ο ρόλος του τοπικού τύπου: η περίπτωση της εφημερίδας
«Δημοκρατική Λευκάδα»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ρομποτής Χρήστος
Α.Μ. 1114Μ044

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

Καλαφάτης Θανάσης (Επιβλέπων)
Παπαγεωργίου Στέφανος
Σακελλαρόπουλος Θεόδωρος

Ιανουάριος 2017

Πίνακας Περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
1 ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ.....	14
1.1 Πληθυσμιακή εξέλιξη	14
1.2 Κατανομή έκτασης νομού Λευκάδας κατά βασικές κατηγορίες χρήσης.....	20
1.3 Πρωτογενής τομέας παραγωγής	24
1.3.1 Γεωργία	27
1.3.2 Κτηνοτροφία.....	34
1.3.3 Εκμηχάνιση της αγροτικής παραγωγής	37
1.4 Δευτερογενής τομέας παραγωγής.....	40
1.4.1 Μεταποίηση.....	45
1.4.2 Ορυχεία (μεταλλεία-λατομεία-αλυκές).....	48
1.4.3 Κατασκευές	52
1.4.4 Ηλεκτρισμός - Ύδρευση	56
1.5 Τριτογενής τομέας παραγωγής.....	59
1.5.1 Οι κλάδοι του τριτογενή τομέα παραγωγής	59
1.5.2 Τουρισμός.....	66
2 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ.....	97
2.1 Βουλευτικές εκλογές 1974	100
2.2 Δημοψήφισμα 1974	122
2.3 Δημοτικές εκλογές 1975	129
2.4 Βουλευτικές εκλογές 1977	134
2.5 Δημοτικές εκλογές 1978	153
2.6 Βουλευτικές Εκλογές 1981	157
2.7 Ευρωεκλογές 1981.....	182
2.8 Δημοτικές εκλογές 1982	194
2.9 Ευρωεκλογές 1984.....	203
3 ΤΟΠΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ.....	221
3.1 Ο τύπος της Λευκάδας πριν το 1974.....	221

3.2	Ο τοπικός τύπος της Λευκάδας κατά την περίοδο 1974-1985.....	224
3.3	Η εφημερίδα «Δημοκρατική Λευκάδα».....	241
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		291
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α.....		307
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β		311
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ		314
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ		323

Κατάλογος Γραφημάτων, Εικόνων και Χαρτών

Γράφημα 1.1 Μεταβολή (%) πληθυσμού νομού Λευκάδας.....	15
Γράφημα 1.2 Αναλογία ημιαστικού και αγροτικού πληθυσμού	19
Γράφημα 1.3 Κατανομή συνολικής έκτασης νομού Λευκάδας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεις	21
Γράφημα 1.4 Συμβολή τομέων παραγωγής στην διαμόρφωση του ΑΕΠ.....	25
Γράφημα 1.5 Εκτάσεις ανά είδος καλλιέργειας και έτος.....	28
Γράφημα 1.6 Έκταση συνεχών δενδρώνων και ελαιόδεντρων ανά έτος (αριστερά). Αριθμός ελαιόδεντρων ανά έτος (δεξιά).	29
Γράφημα 1.7 Παραγωγή σταφυλιών προς οиноποίηση.....	31
Γράφημα 1.8 Παραγωγή επιτραπέζιων σταφυλιών	32
Γράφημα 1.9 Παραγωγή σταφίδων.....	33
Γράφημα 1.10 Παραγωγή ελαιόλαδου και κρασιού	33
Γράφημα 1.11 Αριθμός αμελχθέντων ζώων.....	35
Γράφημα 1.12 Παραγωγή πρωτογενών κτηνοτροφικών προϊόντων κρέατος.....	36
Γράφημα 1.13 Αριθμός ελκυστήρων	38
Γράφημα 1.14 Αριθμός πετρελαιοκίνητων, βενζινοκίνητων και ηλεκτροκίνητων αντλιών.....	39
Γράφημα 1.15 Ποσοστό συμβολής κλάδων δευτερογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ	41
Γράφημα 1.16 Κτίρια κατασκευασμένα κατά χρονική περίοδο.....	53
Γράφημα 1.17 Συνολική κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας.....	57
Γράφημα 1.18 Κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας κατά κατηγορία χρήσης	58
Γράφημα 1.19 Συμβολή τομέων παραγωγής στην διαμόρφωση του ΑΕΠ.....	60
Γράφημα 1.20 Κατανομή απασχολούμενων κατά τομέα για τα έτη 1971, 1981, 1991	61
Γράφημα 1.21 Ποσοστό συμβολής κλάδων τριτογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ	62
Γράφημα 1.22 Αριθμός αφίξεων περιηγητών στο αεροδρόμιο Ακτίου-Πρέβεζας	88
Γράφημα 1.23 Αριθμός ξενοδοχειακών μονάδων	90
Γράφημα 1.24 Αριθμός κλινών σε ξενοδοχειακές μονάδες	90
Γράφημα 1.25 Αριθμός ενοικιαζόμενων δωματίων.....	91
Γράφημα 1.26 Αριθμός κλινών σε ενοικιαζόμενα δωμάτια.....	91
Γράφημα 1.27 Αριθμός θέσεων στα καμπινγκ.....	92

Γράφημα 1.28 Αριθμός ημεδαπών, αλλοδαπών και σύνολο πελατών στα πάσης φύσεως ξενοδοχειακά καταλύματα.....	92
Γράφημα 1.29 Αναλογία αριθμού ημεδαπών και αλλοδαπών πελατών	94
Γράφημα 1.30 Αναλογία διανυκτερεύσεων ημεδαπών και αλλοδαπών πελατών.....	95
Γράφημα 2.1 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1974	121
Γράφημα 2.2 Δημοψήφισμα 1974	122
Γράφημα 2.3 Δημοτικές εκλογές 1975	131
Γράφημα 2.4 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1977	152
Γράφημα 2.5 Δημοτικές εκλογές 1978	155
Γράφημα 2.6 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1981	181
Γράφημα 2.7 Τριγωνικό διάγραμμα. Ευρωεκλογές 1981	193
Γράφημα 2.8 Δημοτικές εκλογές 1982	199
Γράφημα 2.9 Τριγωνικό διάγραμμα. Ευρωεκλογές 1984	220
Γράφημα 3.1 Αριθμός εκδόσεων ανά περίοδο έκδοσης	241
Γράφημα 3.2 Αριθμός εκδόσεων ανά έτος.....	242
Γράφημα 3.3 Αριθμός σελίδων ανά έτος	243
Γράφημα 3.4 Χρονικά διαστήματα που μεσολάβησαν μεταξύ της κυκλοφορίας δύο φύλλων ..	244
Γράφημα 3.5 Χρονικά διαστήματα που μεσολάβησαν μεταξύ της κυκλοφορίας δύο φύλλων ανά περίοδο έκδοσης	244

Χάρτης 2.1 Βουλευτικές εκλογές 1974.....	115
Χάρτης 2.2 Δημοψήφισμα 1974.....	128
Χάρτης 2.3 Βουλευτικές εκλογές 1977.....	145
Χάρτης 2.4 Βουλευτικές εκλογές 1981.....	175
Χάρτης 2.5 Ευρωεκλογές 1981	190
Χάρτης 2.6 Ευρωεκλογές 1984	217

Παραρτήματα

Εικόνα Α. 1 Χάρτης νομού Λευκάδας.....	307
Γράφημα Β. 1 Αριθμός ίππων, όνων και ημιόνων.....	311

Γράφημα Β. 2 Αριθμός πουλερικών	312
Γράφημα Β. 3 Παραγωγή πρωτογενών κτηνοτροφικών προϊόντων γάλακτος	312
Γράφημα Β. 4 Αριθμός μηχανοκίνητων ψεκαστήρων και θειωτήρων	313
Γράφημα Γ. 1 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1974	317
Γράφημα Γ. 2 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1977	318
Γράφημα Γ. 3 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1981	319
Γράφημα Γ. 4 Τριγωνικό διάγραμμα. Ευρωεκλογές 1981.....	320
Γράφημα Γ. 5 Τριγωνικό διάγραμμα. Ευρωεκλογές 1984.....	321
Χάρτης Γ. 1 Βουλευτικές Εκλογές 1936.....	322
Χάρτης Γ. 2 Βουλευτικές Εκλογές 1951.....	322
Χάρτης Γ. 3 Βουλευτικές Εκλογές 1958.....	323
Χάρτης Γ. 4 Βουλευτικές Εκλογές 1964.....	323
Εικόνα Δ 1: 1 ^η σελίδα εφ. <i>Δημοκρατική Λευκάδα</i> , φ. 1,10/1975	327
Εικόνα Δ 2: 1 ^η σελίδα εφ. <i>Δημοκρατική Λευκάδα</i> , φ. 29, 2/1978	327
Εικόνα Δ 3: 1 ^η σελίδα εφ. <i>Δημοκρατική Λευκάδα</i> , φ. 31, 4/1978	328
Εικόνα Δ 4: 1 ^η σελίδα εφ. <i>Δημοκρατική Λευκάδα</i> , φ. 37, 1/1979	328
Εικόνα Δ 5: 1 ^η σελίδα εφ. <i>Δημοκρατική Λευκάδα</i> , φ. 48, 6/1980	329
Εικόνα Δ 6: 1 ^η σελίδα εφ. <i>Δημοκρατική Λευκάδα</i> , φ. 56, 8-9/1981.....	329
Εικόνα Δ 7: 1 ^η σελίδα εφ. <i>Δημοκρατική Λευκάδα</i> , φ. 57, 10/1981	330
Εικόνα Δ 8: 1 ^η σελίδα εφ. <i>Δημοκρατική Λευκάδα</i> , φ. 65, 3-4/1983.....	330
Εικόνα Δ 9: 1 ^η σελίδα εφ. <i>Δημοκρατική Λευκάδα</i> , φ. 69, 8/1983	331
Εικόνα Δ 10: 1 ^η σελίδα εφ. <i>Δημοκρατική Λευκάδα</i> , φ. 77, 1/1984	331
Εικόνα Δ 11: Στη φωτογραφία απεικονίζεται το μέλος της Συντακτικής Επιτροπής της εφ. <i>Δημοκρατική Λευκάδα</i> στην τελετή απονομής των βραβείων του Πανελλήνιου Διαγωνισμού Επαρχιακού Τύπου τον Απρίλιο του 1978 να παραλαμβάνει το βραβείο εκ μέρους της εφημερίδας. Η φωτογραφία ανήκει στην προσωπική συλλογή του Γιώργου Ζεβελάκη.	332

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1.1 Παραγωγή αλατιού.....	51
Πίνακας 2.1: Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 1974 νομού Λευκάδας.....	113
Πίνακας 2.2: Αποτελέσματα δημοψηφίσματος 1974 νομού Λευκάδας	126
Πίνακας 2.3: Αποτελέσματα δημοτικών εκλογών Λευκάδας 1975.....	133
Πίνακας 2.4 Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 1977 νομού Λευκάδας	142
Πίνακας 2.5 Αποτελέσματα δημοτικών εκλογών Λευκάδας 1978.....	156
Πίνακας 2.6: Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 1981 νομού Λευκάδας.....	171
Πίνακας 2.7 Αποτελέσματα ευρωεκλογών 1981 νομού Λευκάδας	187
Πίνακας 2.8 Αποτελέσματα δημοτικών εκλογών Λευκάδας 1982	194
Πίνακας 2.9 Αποτελέσματα ευρωεκλογών 1984 νομού Λευκάδας	215

Παραρτήματα

Πίνακας Α 1 Πληθυσμός νομού Λευκάδας σύμφωνα με τις απογραφές του 1951 έως 1991	308
Πίνακας Γ 1 Κατάταξη εκλογικών τμημάτων σύμφωνα με τον μέσο όρο των έγκυρων ψηφοδελτίων.....	314
Πίνακας Γ 2 Υποδιαίρεση χώρου 2 ^{ου} βαθμού	315
Πίνακας Γ 3 Υποδιαίρεση χώρου 3 ^{ου} βαθμού	315
Πίνακας Γ 4 Ποσοστά κατανομής έγκυρων ψηφοδελτίων κατά τομέα.....	316

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κατά την περίοδο που εκτείνεται από την Ένωση των Επτανήσων με το ελληνικό κράτος το 1864 έως σήμερα ο τοπικός τύπος της Λευκάδας αποτελεί έναν από τους κύριους παράγοντες που έχουν συμβάλει στη διαμόρφωση των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων που έχουν λάβει χώρα στα νησιά του νομού. Ιδιαίτερα σημαντικός ήταν ο ρόλος του τοπικού τύπου σε καθοριστικές περιόδους της ιστορίας της Λευκάδας και των άλλων νησιών του ομώνυμου νομού. Οι περισσότερες από αυτές τις περιόδους μετασχηματισμών συμπίπτουν χρονικά με περιόδους άνθησης του τοπικού τύπου. Τέτοιες περιόδους είναι αυτή των πρώτων χρόνων που ακολούθησε την ένωση των Επτανήσων με το ελληνικό κράτος, η πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα, το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1930 και η περίοδος της Κατοχής και της Αντίστασης, ενώ κατά το χρονικό διάστημα από το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου έως σήμερα αντίστοιχη περίοδος είναι αυτή των χρόνων 1974 – 1985.

Η περίοδος των πρώτων χρόνων της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας αποτελεί μια μεγάλη τομή στην τοπική ιστορία της Λευκάδας. Στο πεδίο της οικονομίας σημειώθηκαν καθοριστικές εξελίξεις και μεταβλήθηκε ο χαρακτήρας της τοπικής οικονομίας. Οι κύριες μεταβολές αφορούν το συσχετισμό των τριών τομέων της οικονομίας τόσο όσον αφορά τη συμβολή τους στη διαμόρφωση του ΑΕΠ του νομού όσο και στην απασχόληση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού των νησιών του νομού. Ο πρωτογενής τομέας παραγωγής κάμφθηκε σε αντίθεση με τον τριτογενή που σημείωσε εντυπωσιακή ανάπτυξη και με την πάροδο του χρόνου κατέστη κυρίαρχος. Κυρίαρχο στοιχείο της περιόδου αποτέλεσε η δυναμική τουριστική ανάπτυξη του νομού. Οι εξελίξεις αυτές προκάλεσαν οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις και μεταβολές και καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τη μετέπειτα πορεία της Λευκάδας.

Η περίοδος που ακολούθησε την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος χαρακτηρίζεται από τον πολιτικό ριζοσπαστισμό και την ενεργοποίηση με νέους όρους στο κοινωνικό πεδίο μεγάλων κοινωνικών ομάδων που επί πολλές δεκαετίες είχαν περιοριστεί στο περιθώριο. Κατά την περίοδο 1974 – 1985 στο νομό Λευκάδας οι πολιτικές εξελίξεις εμφάνισαν στοιχεία συνέχειας αλλά και ρήξεων σε σχέση με τις προγενέστερες περιόδους. Ο πολιτικός – κομματικός ανταγωνισμός ακολούθησε τον αντίστοιχο σε κεντρικό επίπεδο όσον αφορά την ένταση του φαινομένου. Ο νομός Λευκάδας όμως καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου ήταν έντονα

διαφοροποιημένος σε σχέση με τη συντριπτική πλειοψηφία των εκλογικών περιφερειών της χώρας όσον αφορά την ισχύ και την εκλογική επιρροή των πολιτικών παρατάξεων και κομμάτων.

Οι οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις και οι μετασχηματισμοί που έλαβαν χώρα την περίοδο 1974 – 1985 συνδέονται άρρηκτα με την άνθηση του τοπικού τύπου της Λευκάδας κατά την ίδια περίοδο. Η άνθηση αυτή από τη μια πλευρά ήταν αποτέλεσμα των παραπάνω εξελίξεων, ενώ από την άλλη διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των εξελίξεων αυτών. Ο τοπικός τύπος κατά την παραπάνω περίοδο εμφάνισε νέα χαρακτηριστικά. Η εμπλοκή νεότερων σε ηλικία προσώπων στο χώρο της έκδοσης τοπικών εφημερίδων, τα οποία είχαν διαφορετικές σε σχέση με τους γηραιότερους παραστάσεις και αναφορές, σε συνδυασμό με τις τεχνολογικές εξελίξεις στο χώρο της τυπογραφίας οδήγησαν στη μερική έστω αναβάθμιση των τεχνικών χαρακτηριστικών και της αισθητικής των τοπικών εφημερίδων. Επίσης διαφοροποιημένη εμφανίζεται μερίδα του τοπικού τύπου κατά τη συγκεκριμένη περίοδο όσον αφορά το εύρος της θεματολογίας, την ύλη, αλλά και την τήρηση των κανόνων δεοντολογίας.

Η παρούσα εργασία εξετάζει τις οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις και την άνθηση του τοπικού τύπου στο νομό Λευκάδας κατά την περίοδο 1974-1985. Το γεγονός ότι η συγκεκριμένη περίοδος αποτελεί την κυριότερη τομή στο πεδίο της τοπικής οικονομίας κατά τον 20ο αιώνα, σε συνδυασμό τόσο με τις καθοριστικές πολιτικές εξελίξεις που επακολούθησαν την πτώση της δικτατορίας όσο και με την άνθηση του τοπικού τύπου μέρος της οποίας αποτέλεσε η έκδοση και η κυκλοφορία της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα», η οποία δέσποζε στον τοπικό τύπο κατά τη περίοδο αυτή, αποτέλεσε βασικό κριτήριο στην επιλογή της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου και του αντικειμένου της παρούσας εργασίας.

Στο κεφάλαιο 1 εξετάζονται η πληθυσμιακή εξέλιξη και οι οικονομικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στον νομό Λευκάδας. Βασικό άξονα της εξέτασης των πληθυσμιακών και οικονομικών εξελίξεων αποτέλεσε η επεξεργασία και η ανάλυση στοιχείων της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος (ΕΣΥΕ).

Επιχειρείται η καταγραφή των εξελίξεων και ο προσδιορισμός των μεταβολών που συντελέστηκαν, όπως επίσης η απάντηση σε μια σειρά ερωτήματα, όπως: Σε τι συνίστανται οι μεταβολές στην τοπική οικονομία και ποιος ο ρυθμός των μεταβολών αυτών; Ποιοι τομείς της οικονομίας αναπτύχθηκαν και ποιων αυξήθηκε το ειδικό βάρος τους, όπως επίσης ποιων μειώθηκε ή αυτοί έμειναν στάσιμοι; Ποιες μεταβολές σημειώθηκαν εντός των διάφορων τομέων,

δηλαδή στους κλάδους που τους απαρτίζουν; Η ανάπτυξη των σχετικών με τον τουρισμό δραστηριοτήτων και ευρύτερα του τριτογενή τομέα έλαβε χώρα σε βάρος των υπόλοιπων τομέων και κλάδων οικονομικής δραστηριότητας ή παράλληλα αναπτύχθηκαν και άλλοι και ποιοι ήταν αυτοί; Ποιοι ήταν οι παράγοντες που συντέλεσαν στην πραγματοποίηση των μεταβολών; Ποια η σχέση του οικονομικού μετασχηματισμού με τις πολιτικές εξελίξεις της περιόδου;

Στο κεφάλαιο 2 εξετάζονται οι πολιτικές εξελίξεις στον νομό Λευκάδας. Ως άξονας επιλέχθηκε η σειρά των εκλογικών αναμετρήσεων της περιόδου 1974 -1985. Αναλύονται οι πολιτικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα κατά τα διαστήματα μεταξύ των εκλογικών αναμετρήσεων και κατά τις προεκλογικές περιόδους. Κυρίως αναλύεται η εκλογική επιρροή των πολιτικών παρατάξεων και κομμάτων μέσα από την επεξεργασία και την ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων. Για το σκοπό αυτό επιλέχθηκε η χρήση στοιχείων της χαρτογραφικής προσέγγισης της εκλογικής γεωγραφίας. Συγκεκριμένα αναλύονται τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών του 1974, του 1977 και του 1981, των ευρωεκλογών του 1981 και του 1984, του δημοψηφίσματος του 1974, καθώς και των δημοτικών εκλογών του 1975, του 1978 και του 1982. Έτσι επιτυγχάνεται ο γεωγραφικός – χωρικός προσδιορισμός της ισχύος και η εξέταση της διαχρονικής δυναμικής των πολιτικών παρατάξεων και κομμάτων στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας.

Με τη σκιαγράφηση των πολιτικών εξελίξεων και την ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων εκτός από τον προσδιορισμό της επιρροής των πολιτικών παρατάξεων και κομμάτων κατά την εξεταζόμενη περίοδο επιχειρείται επίσης η διερεύνηση επιμέρους ζητημάτων. Ένα καίριο ζήτημα, που προκύπτει από την έντονη διαφοροποίηση της ισχύος των πολιτικών παρατάξεων στη Λευκάδα σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο, είναι η διερεύνηση του εάν κατά την εξεταζόμενη περίοδο εξακολούθησε το ίδιο φαινόμενο και αν διαφέρει και κατά πόσο η επιρροή των πολιτικών παρατάξεων και κομμάτων την προδικτατορική σε σχέση με την μεταδικτατορική περίοδο. Η εξέταση της ιστορικής συνέχειας της εκλογικής συμπεριφοράς σε τοπικό επίπεδο απαιτεί τη διαχρονική εξέταση του φαινομένου και τον εντοπισμό των διαδικασιών και των γεγονότων που αποτέλεσαν τις διαιρετικές τομές που διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό τις πολιτικές ταυτίσεις. Εξετάζεται η ένταση και η έκταση του φαινομένου των κομματικών και παραταξιακών ταυτίσεων, η πορεία των νέων πολιτικών δυνάμεων και οι μετακινήσεις μέρους του εκλογικού σώματος. Επίσης

επιχειρείται ο προσδιορισμός των παραγόντων που συντέλεσαν στη διαμόρφωση των πολιτικών εξελίξεων και της επιρροής των πολιτικών παρατάξεων και κομμάτων στο χώρο του νομού Λευκάδας.

Στο κεφάλαιο 3 εξετάζεται ο τοπικός τύπος της Λευκάδας κατά την περίοδο 1974 – 1985 και ιδιαίτερα η περίπτωση της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα». Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αρχικά επιχειρείται η επίτευξη του απογραφικού στόχου, η καταγραφή του συνόλου των εφημερίδων και περιοδικών του τοπικού τύπου της Λευκάδας κατά την εξεταζόμενη περίοδο, όπως επίσης ο προσδιορισμός των γενικών χαρακτηριστικών του τοπικού τύπου και του ρόλου που επιτέλεσε. Κατά τη διαδικασία της έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της εκπόνησης της παρούσας εργασίας αναζητήθηκαν και εντοπίστηκαν σε αρχεία και βιβλιοθήκες φύλλα των τοπικών εφημερίδων που κυκλοφορούσαν κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Φύλλα λευκαδίτικων εφημερίδων της περιόδου 1974 – 1985 που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία απόκεινται στις εξής βιβλιοθήκες και αρχεία: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ), Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας (ΕΜΙΑΝ), Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία Ν. Λευκάδας, Δημόσια Βιβλιοθήκη Λευκάδας, Χαραμόγλειος Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη (ΧΕΛΒΙ).

Σημαντικό εργαλείο και ταυτόχρονα, σε κάποιο βαθμό τουλάχιστον, αντικείμενο της έρευνας αποτέλεσε το βιβλίο του φιλόλογου Πανταζή Κοντομίχη «Ο τύπος της Λευκάδας 1800 –1987», καθώς αποτελεί έργο αναφοράς σχετικά με την ιστορία του τύπου της Λευκάδας. Το χρονικό διάστημα όμως που έχει μεσολαβήσει από την περίοδο συγγραφής του βιβλίου επιτρέπει, με κάθε επιφύλαξη, νέες προσεγγίσεις, διορθώσεις και συμπληρώσεις.

Στο ίδιο κεφάλαιο παρουσιάζεται και εξετάζεται αναλυτικότερα η περίπτωση της τοπικής εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα», η συνολική πορεία της και ο ρόλος που διαδραμάτισε ιδιαίτερα όσον αφορά τα πεδία της πολιτικής και της τοπικής ανάπτυξης, αλλά και η συνεισφορά της στον τοπικό τύπο της Λευκάδας. Η «Δημοκρατική Λευκάδα» κατά την περίοδο της κυκλοφορίας της δέσποζε στον τοπικό τύπο της Λευκάδας, αλλά διακρίθηκε επίσης στο σύνολο του επαρχιακού τύπου της χώρας. Στην παρούσα εργασία εξετάζονται μια σειρά ζητήματα σχετικά με το εγχείρημα της «Δημοκρατικής Λευκάδας», όπως τα στοιχεία ταυτότητας του εγχειρήματος, οι παράγοντες που ώθησαν στην ανάληψή του και τα χαρακτηριστικά των συντελεστών του. Παρουσιάζεται η εξέλιξη της εφημερίδας, προτείνεται η περιοδολόγηση της πορείας της, διερευνώνται τα χαρακτηριστικά κάθε περιόδου και προσδιορίζονται οι γενικές

κατευθυντήριες γραμμές της εφημερίδας. Αναλύεται η ύλη και η θεματολογία της και εξετάζονται οι παράγοντες που συντελούσαν στις αλλαγές της θεματολογίας και των στοχεύσεων της εφημερίδας. Επίσης διερευνώνται ζητήματα όπως η θέση της στον τοπικό τύπο της περιόδου, ο ρόλος που διαδραμάτισε στην εξέλιξή του και η θέση της συνολικά στην ιστορία του τοπικού τύπου της Λευκάδας. Ακόμη επιχειρείται η απάντηση σε ερωτήματα σχετικά με τον χαρακτήρα της εφημερίδας, όπως το αν αποτελούσε ένα συνηθισμένο επαρχιακό κομματικό έντυπο, ποια ήταν η σχέση της με τον πολιτικό φορέα τις θέσεις του οποίου απηχούσε και τέλος αν υπήρχε και ποια ήταν η αλληλεπίδρασή της με τις οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις της περιόδου.

Στο κεφάλαιο 4 παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της παρούσας εργασίας.

Ολοκληρώνοντας την εισαγωγή θα ήταν σημαντική παράλειψη αν δεν εκφράζονταν ευχαριστίες σε φορείς και πρόσωπα που συνέβαλαν στη διαδικασία της έρευνας για τη συγγραφή της παρούσας εργασίας, όπως στα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), τη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, τη Βιβλιοθήκη του Παντείου Πανεπιστημίου, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία Ν. Λευκάδας, τη Δημόσια Βιβλιοθήκη Λευκάδας, το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ), την Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας (ΕΜΙΑΝ), την Κοργιαλέναιο Βιβλιοθήκη Αργοστολίου, το Σωματείο Αποκατάστασης Ιστορικής Μνήμης (ΣΑΙΜ) «ο Μνήμων» Λευκάδας, την Χαραμόγλειο Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη (ΧΕΛΒΙ) και το προσωπικό τους. Ευχαριστίες οφείλονται επίσης στους διδάσκοντες και τις διδάσκουσες στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου, στα μέλη της εξεταστικής επιτροπής καθηγητές Στέφανο Παπαγεωργίου και Θεόδωρο Σακελλαρόπουλο και ιδιαίτερα στον επιβλέποντα καθηγητή Θανάση Καλαφάτη.

Τέλος η παρούσα εργασία αφιερώνεται στη μνήμη δύο ανθρώπων, που ο πρώτος με τις παρατηρήσεις του και ο δεύτερος με τη μαρτυρία του συνέβαλαν σημαντικά στην εκπόνηση της εργασίας και ανέμεναν με ενδιαφέρον την ολοκλήρωση της συγγραφής της, του καθηγητή Ζαχαρία Δεμαθά και του μέλους της Συντακτικής Επιτροπής της «Δημοκρατικής Λευκάδας» Σπύρου Θάνου.

1 ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

1.1 Πληθυσμιακή εξέλιξη¹

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής πληθυσμού του 1971 ο πληθυσμός του νομού Λευκάδας κατά την απαρχή της εξεταζόμενης περιόδου ήταν 25.371 άτομα. Ο αριθμός αυτός προκύπτει από την προσθήκη του πληθυσμού των νησιών Κάλαμου και Καστού τα οποία το 1974 υπάχθηκαν στο νομό Λευκάδας. Σύμφωνα με τις απογραφές των ετών 1940, 1951, 1961 και 1971 ο πληθυσμός του νομού Λευκάδας από το 1940 και εξής μειωνόταν συνεχώς. Μεταξύ του 1940 και του 1951 ο πληθυσμός του νομού μειώθηκε κατά 2,04%, κατά την περίοδο 1951–1961 η αρνητική μεταβολή του πληθυσμού ήταν της τάξης του 5,16% και κατά την περίοδο 1961–1971 ο πληθυσμός μειώθηκε κατά 16,16%. Έτσι από 32.706 κατοίκους το 1940 ο πληθυσμός το 1971 ήταν μειωμένος κατά 22,43%. Αυτή η τάση μείωσης του πληθυσμού συνεχίστηκε με αμείωτη ένταση κατά την περίοδο 1971–1981, καθώς η αρνητική μεταβολή του πληθυσμού άγγιξε το 13,83% με αποτέλεσμα ο πληθυσμός του νομού το 1981 να είναι 21.863 άτομα. Συγκεκριμένα, ο νομός Λευκάδας παρουσίασε την μεγαλύτερη μείωση πανελλαδικά σε σχέση με το 1971². Η μείωση του πληθυσμού όχι μόνο δεν ανακόπηκε, αλλά συνεχίστηκε και κατά την επόμενη περίοδο, καθώς μεταξύ των ετών 1981–1991 καταγράφηκε μείωση του πληθυσμού κατά 3,44% (Γράφημα 1.1). Κατά το χρονικό διάστημα 1971–1991, στο οποίο περιλαμβάνεται η εξεταζόμενη περίοδος, ο πληθυσμός του νομού Λευκάδας μειώθηκε κατά 16,79% φτάνοντας τα 21.111 άτομα.

¹ Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 16 Οκτωβρίου 1940*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1950.

ΕΣΥΕ, *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 7ης Απριλίου 1951*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1955.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 19ης Μαρτίου 1961*, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1964.

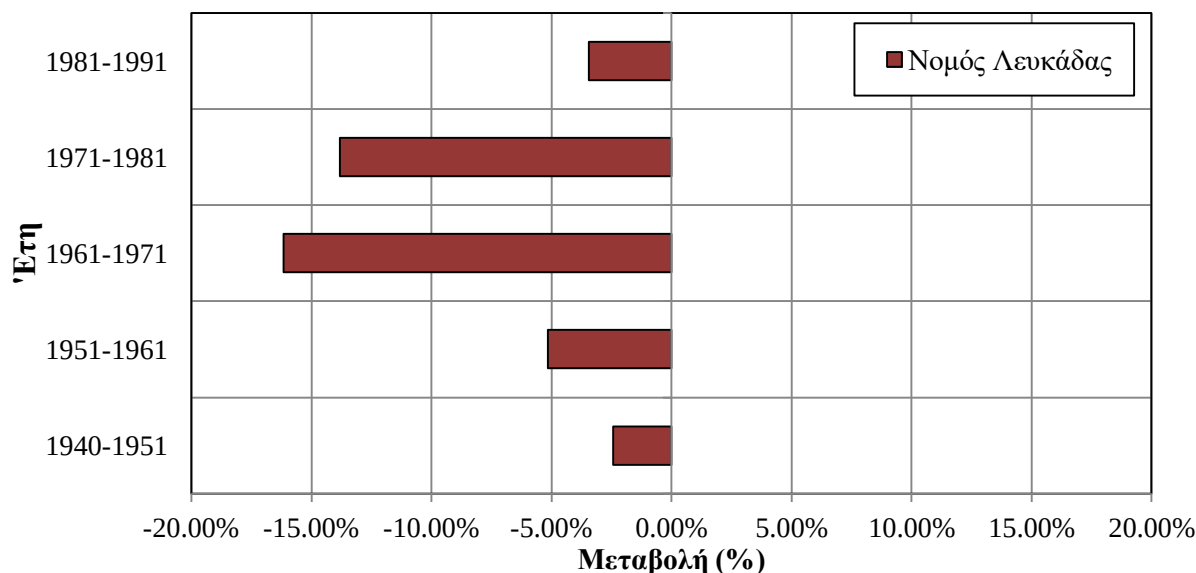
ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 14ης Μαρτίου 1971*, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1972.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 5ης Απριλίου 1981*, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994.

ΕΣΥΕ, *Πραγματικός πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 17ης Μαρτίου 1991*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

² ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 5ης Απριλίου 1981*, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994, σελ.80.

Γράφημα 1.1 Μεταβολή (%) πληθυσμού νομού Λευκάδας

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ³

Ο πληθυσμός της συντριπτικής πλειοψηφίας των κοινοτήτων και των οικισμών του νομού Λευκάδας παρουσίασε αρνητική μεταβολή τόσο κατά τη περίοδο 1971–1981 όσο και κατά την περίοδο 1981–1991 (Πίνακας Α.1). Ο αριθμός των κοινοτήτων και των οικισμών ο πληθυσμός των οποίων αυξήθηκε κατά τη μια ή και τις δύο παραπάνω περιόδους είναι μικρός. Κατά την περίοδο 1971–1981 αυξήθηκε ο πληθυσμός των οικισμών Βαυκερής της ομώνυμης κοινότητας, Νικιάνας της κοινότητας Αλεξάνδρου, Συβότων της κοινότητας Ευγήρου, Λυγιάς της κοινότητας Κατούνας, Νυδρίου της ομώνυμης κοινότητας, Περιγιαλίου της κοινότητας Πλατυστόμων, Μεγάλου Αυλακίου και Αγ. Χριστοφόρου–Παλαιοκατούνας της κοινότητας Νεοχωρίου και Βλυχού και Γενίου της κοινότητας Βλυχού.

Οι αιτίες αλλά και το μέγεθος της αύξησης του πληθυσμού των δέκα αυτών οικισμών ποικίλουν. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό ήταν οι μετακινήσεις πληθυσμών μεταξύ οικισμών της ίδιας κοινότητας. Αναλυτικότερα ο πληθυσμός της κοινότητας Νεοχωρίου μειώθηκε κατά 9,52%, παρά την αύξηση του πληθυσμού των οικισμών Αγ. Χριστοφόρου–Παλαιοκατούνας

³ΕΣΥΕ, Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφή της 16 Οκτωβρίου 1940, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1950.

ΕΣΥΕ, Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφή της 7ης Απριλίου 1951, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1955.

ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 19ης Μαρτίου 1961, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1964.

ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 14ης Μαρτίου 1971, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1972.

ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 5ης Απριλίου 1981, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994.

ΕΣΥΕ, Πραγματικός πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφή της 17ης Μαρτίου 1991, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

κατά 38,30% και Μεγάλου Αυλακίου κατά 47,62%, καθώς ο ομώνυμος οικισμός εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους του. Ακριβώς το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται στην περίπτωση της κοινότητας Αλεξάνδρου που παρά την αύξηση του πληθυσμού του οικισμού Νικιάνας κατά 33,63%, ο συνολικός πληθυσμός της κοινότητας Αλεξάνδρου μειώθηκε κατά 6,30%, καθώς μειώθηκε ο πληθυσμός του οικισμού Αλέξανδρος κατά 48,53% όσο και του οικισμού Κολυβάτα κατά 75,89%. Αυξήσεις πληθυσμού οικισμών που οφείλονται σε μετακινήσεις που έλαβαν χώρα εντός των ορίων της κοινότητας καταγράφηκαν επίσης στις περιπτώσεις του οικισμού Συβότων και Περιγιαλίου. Ο πληθυσμός των Συβότων αυξήθηκε μεν κατά 53,97%, αλλά η μείωση του πολυπληθέστερου οικισμού της Ευγήρου ήταν μεγαλύτερη με αποτέλεσμα ο συνολικός πληθυσμός της κοινότητας Ευγήρου να μειωθεί κατά 20,12%. Αντίστοιχα, ο συνολικός πληθυσμός της κοινότητας Πλατυστόμων μειώθηκε κατά 15,75%, καθώς η αύξηση του πληθυσμού του οικισμού Περιγιαλίου που ήταν της τάξης του 29,07% σε πραγματικούς αριθμούς υπολειπόταν της μείωσης των δύο άλλων οικισμών της κοινότητας, Κάμπου και Πλατυστόμων.

Οι υπόλοιποι οικισμοί που καταγράφηκε αύξηση του πληθυσμού τους ανήκαν σε κοινότητες που ο συνολικός τους πληθυσμός αυξήθηκε. Μια τέτοια περίπτωση που τυπικά μόνο εντάσσεται σε αυτή την κατηγορία, καθώς η αύξηση σε πραγματικούς αριθμούς ήταν αμελητέα, ήταν ο οικισμός της Βαυκερής. Αυτός εμφάνισε αύξηση του πληθυσμού του κατά 19,78%, όμως η αύξηση του πληθυσμού της ομώνυμης κοινότητας ήταν μόλις 4,72%, καθώς ο πληθυσμός του δεύτερου οικισμού της κοινότητας Βαυκερής, του οικισμού Κολώνι, μειώθηκε κατά 86,67% κατά την ίδια περίοδο. Από τους υπόλοιπους τέσσερις οικισμούς που αυξήθηκε ο πληθυσμός τους και ανήκαν σε κοινότητες που αυξήθηκε κατά την ίδια περίοδο ο συνολικός πληθυσμός τους, οι δύο εντάσσονται στην κατηγορία των οικισμών που ευνοήθηκαν από τη μετακίνηση πληθυσμών εντός των ορίων της κοινότητας. Πρόκειται για τους οικισμούς Λυγιάς και Νυδριού.

Ο πληθυσμός της Λυγιάς αυξήθηκε κατά 76,54%, ενώ την ίδια στιγμή ο πολυπληθέστερος μέχρι τότε οικισμός της Κατούνας μειώθηκε κατά 46,01%, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα ο συνολικός πληθυσμός της κοινότητας Κατούνας να αυξηθεί κατά 3,14% και πλέον να καταστεί η Λυγιά ο πολυπληθέστερος οικισμός της κοινότητας. Στην περίπτωση του Νυδριού οι οικισμοί Δημοσάρι και Ράχη μειώθηκαν πληθυσμιακά κατά 70,97% και 23,64% αντίστοιχα. Ενώ ο πληθυσμός του οικισμού Νυδριού αυξήθηκε κατά 19,60% με αποτέλεσμα ο συνολικός πληθυσμός της κοινότητας να αυξηθεί κατά 4,05%. Στις παραπάνω περιπτώσεις είναι

φανερό ότι η κύρια αιτία αύξησης του πληθυσμού των οικισμών ήταν οι μετακινήσεις εντός των ορίων της κοινότητας, αλλά στις περιπτώσεις των κοινοτήτων Κατούνας και Νυδριού δεν αποκλείεται η εγκατάσταση ατόμων προερχόμενων από περιοχές εκτός των ορίων της κοινότητας. Η μοναδική περίπτωση όπου καταγράφηκε αύξηση του πληθυσμού του συνόλου των οικισμών μιας κοινότητας είναι αυτή της κοινότητας Βλυχού, ο πληθυσμός της οποίας αυξήθηκε κατά 7,92%. Βέβαια και σε αυτή την περίπτωση η αύξηση του πληθυσμού της κοινότητας οφείλεται στη αύξηση της τάξης 9,17% του πληθυσμού του οικισμού Βλυχό, καθώς η αύξηση του δεύτερου οικισμού της κοινότητας, του οικισμού Γένι, ήταν μόλις 1,22%.

Παρατηρείται ότι οι οκτώ από τους δέκα οικισμούς που αυξήθηκε ο πληθυσμός τους κατά τη περίοδο 1971–1981 είναι παράλιοι. Είναι εμφανές ότι οι μετακινήσεις των πληθυσμών εντός των ορίων των κοινοτήτων κατευθύνονται προς τους παραλιακούς οικισμούς τους, όπως επίσης ότι συστηματοποιείται σταδιακά μία τάση εγκατάστασης πληθυσμών στα ανατολικά παράλια του νησιού της Λευκάδας, η οποία είχε ξεκινήσει κατά την προηγούμενη δεκαετία. Ενδεικτικά η αύξηση του πληθυσμού των οικισμών Νικιάνας, Λυγιάς και Νυδριού μεταξύ 1961 και 1971 ήταν 24,18%, 57,59% και 27,25% αντίστοιχα.

Αντίθετα η τάση συνεχούς αύξησης του πληθυσμού της πόλης της Λευκάδας από το 1920 μέχρι το 1971 αντιστράφηκε κατά την περίοδο 1971–1981, καθώς ο πληθυσμός της μειώθηκε κατά 5,91% φτάνοντας τους 6.315 κατοίκους το 1981, αριθμός μικρότερος από τον αντίστοιχο του 1961. Την ίδια περίοδο μειώθηκε επίσης ο πληθυσμός των δύο οικισμών που μαζί με την πόλη της Λευκάδας αποτελούσαν το δήμο Λευκάδας. Ο πληθυσμός του οικισμού Καλλιγόνι μειώθηκε κατά 7,23% και του οικισμού Φρύνι κατά 5,83%. Τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα ο πληθυσμός του δήμου Λευκάδας να μειωθεί κατά 6,26%.

Κατά την περίοδο 1981–1991 ο πληθυσμός της πόλης της Λευκάδας συνέχισε την πτωτική τάση της προηγούμενης δεκαετίας καταγράφοντας όμως μικρότερη μείωση που ήταν της τάξης του 1,11%. Αντίθετα όμως, οι οικισμοί Καλλιγόνι και Φρύνι παρουσίασαν αύξηση του πληθυσμού τους κατά 7,79% και 45,54%, με αποτέλεσμα ο πληθυσμός του δήμου Λευκάδας να αυξηθεί κατά 0,40%.

Το διάστημα 1981–1991, το φαινόμενο εσωτερικής μετακίνησης εντός των ορίων ορισμένων κοινοτήτων και η αύξηση του πληθυσμού στο παράλιο μέτωπο του νησιού που εντοπίστηκε την προηγούμενη περίοδο, εντάθηκε ακόμη περισσότερο. Έτσι στην κοινότητα Αλεξάνδρου παρατηρείται σημαντική αύξηση της τάξης του 20,75% του πληθυσμού του

παράλιου οικισμού Νικιάνας, ενώ επί της ουσίας εγκαταλείπονται οι οικισμοί Αλέξανδρος και Κολυβάτα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η κοινότητα Αλεξάνδρου να παρουσιάσει αύξηση του πληθυσμού της κατά 2,91% σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία. Αντίστοιχο φαινόμενο παρατηρείται στην κοινότητα Κατούνας, όπου στον οικισμό Κατούνα μειώθηκε ο πληθυσμός κατά 42,86%, ενώ αντίθετα στον οικισμό Λυγιά αυξήθηκε κατά 40,09%. Ο πληθυσμός συνολικά της κοινότητας παρουσίασε αύξηση της τάξης του 23,52%, που υποδηλώνει ότι η αύξηση του πληθυσμού οφείλεται σε άτομα προερχόμενα εκτός των ορίων της κοινότητας. Αντίστοιχα, ο πληθυσμός της κοινότητας Καρυωτών, που συνορεύει με τον οικισμό Λυγιά, αυξήθηκε κατά 9,68% την δεκαετία 1981–1991.

Ο πληθυσμός της κοινότητας Νυδριού παρουσίασε αύξηση της τάξης του 12,82% φτάνοντας το 1991 τα 783 άτομα. Η αύξηση αυτή οφείλεται αποκλειστικά σχεδόν στον οικισμό Νυδριού, καθώς ο πληθυσμός του αυξήθηκε κατά 12,82%, ενώ αντίστοιχα ο οικισμός Δημοσάρι παρουσίασε μείωση του πληθυσμού του της τάξης του 27,78% και σχεδόν εγκαταλείπεται, ενώ ο οικισμός Ράχη παρουσίασε αμελητέα αύξηση της τάξης του 4,76%.

Αύξηση του πληθυσμού καταγράφηκε και στην κοινότητα Πλατυστόμων, η οποία ήταν της τάξης του 11,53%. Ο πληθυσμός του οικισμού Πλατύστομα μειώθηκε κατά 25,25%, ενώ αντίθετα ο ο πληθυσμός του παράλιου οικισμού Περιγιάλι αυξήθηκε κατά 27,93%. Αντίστοιχα, η κοινότητα Νεοχωρίου παρουσίασε αύξηση κατά 32,28% του πληθυσμού της που οφείλοταν στην αύξηση της τάξης του 56,13% του πληθυσμού του παράλιου οικισμού Μεγάλο Αυλάκι που υπερκάλυψε την μείωση του πληθυσμού στον οικισμό Άγ. Χριστόφορος–Παλαιοκατούνα.

Αύξηση της τάξης του 16,47% παρουσίασε ο παράλιος οικισμός Σύβοτα της κοινότητας Ευγήρου, έναντι της μείωσης κατά 19,53% του πληθυσμού του οικισμού Εύγηρος, με αποτέλεσμα ο πληθυσμός συνολικά της κοινότητας να παρουσιάσει μείωση της τάξης του 6,39%.

Αξιοσημείωτη ήταν η αύξηση του πληθυσμού που καταγράφηκε στον παράλιο οικισμό Άγιο Νικήτα, που ενώ τις προηγούμενες δεκαετίες παρουσίαζε συνεχή πτωτική τάση, την δεκαετία 1981-1991 αυξήθηκε κατά 62,32%.

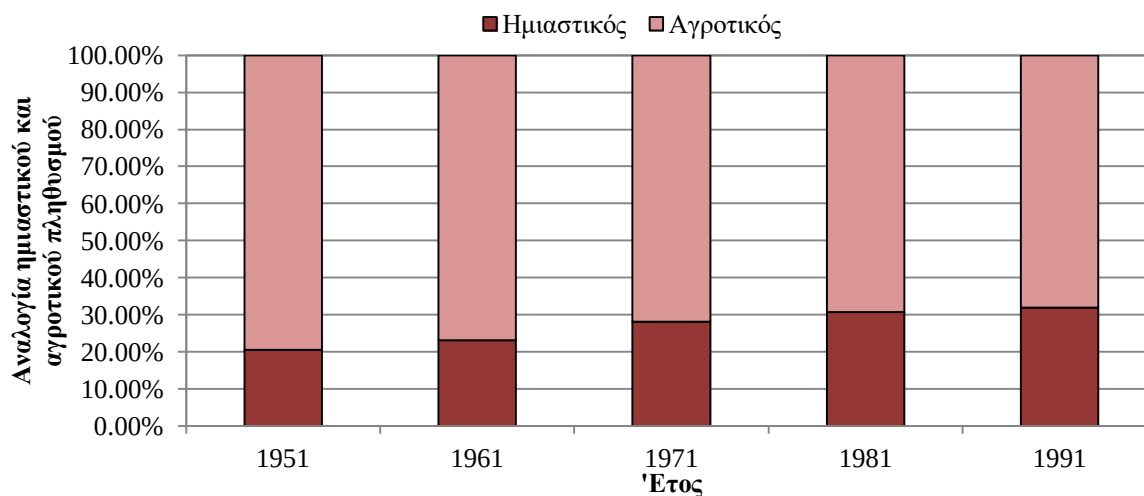
Αντίθετα με την προηγούμενη δεκαετία, ο πληθυσμός της κοινότητας Βλυχού μειώθηκε κατά 10,91% που οφείλοταν κυρίως στην μείωση του πληθυσμού του οικισμού Βλυχό κατά 13,87%. Μικρή αύξηση της τάξης του 6,02% παρουσίασε ο πληθυσμός του οικισμού Γένι.

Τέλος αύξηση του πληθυσμού τους κατά την περίοδο 1981–1991 παρουσίασαν οι κοινότητες Επισκοπής, με ποσοστό 79,17% και Λαζαράτων με ποσοστό 2,03%. Επίσης αυξήθηκε ο πληθυσμός των οικισμών Απόλπαινας (+8,56%), Ασπρογερακάτων (+10,40%), Βαθέως (+7,11%), Πινακοχωρίου (+18,15%), Σπανοχωρίου (+16,33%), Αλάτρου (+18,52%) και Στενού (5,41%).

Ο πληθυσμός του νομού Λευκάδας σύμφωνα με την απογραφή του 1971 ήταν κατά 28,15% ημιαστικός και κατά 71,85% αγροτικός. Το μοναδικό ημιαστικό κέντρο του νομού αποτελούσε η πόλη της Λευκάδας, η οποία ήταν έδρα του ομώνυμου δήμου και πρωτεύουσα του νομού. Σύμφωνα με το Γράφημα 1.2 παρατηρούμε ότι κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα ο πληθυσμός του νομού Λευκάδας ήταν αγροτικός σε ποσοστό που υπερέβαινε ή άγγιζε το 70% του συνόλου. Με την πόροδο του χρόνου όμως ο αγροτικός πληθυσμός έναντι του ημιαστικού μειωνόταν σταδιακά με αποτέλεσμα το ποσοστό του αγροτικού πληθυσμού από 79,50% το 1951 να αποτελεί το 68,16% του συνολικού πληθυσμού το 1991.

Την περίοδο 1971–1991 ο αγροτικός πληθυσμός μειώθηκε κατά 21,06%, ενώ ο ημιαστικός κατά 5,88%. Συγκρίνοντας τον πληθυσμό του νομού Λευκάδας το 1991 με τον αντίστοιχο του 1951, παρατηρείται ότι 10.976 άτομα εγκατέλειψαν τις αγροτικές περιοχές του νομού, ενώ η πόλη της Λευκάδας παρουσίασε αμελητέα αύξηση της τάξης των 180 ατόμων στο διάστημα αυτό.

Γράφημα 1.2 Αναλογία ημιαστικού και αγροτικού πληθυσμού

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ⁴

⁴ ΕΣΥΕ, Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 7ης Απριλίου 1951, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1955.

ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 19ης Μαρτίου 1961, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1964.

1.2 Κατανομή έκτασης νομού Λευκάδας κατά βασικές κατηγορίες χρήσης⁵

Η έκταση του νομού Λευκάδας το 1974 ήταν περίπου 355 τ.χλμ μετά την υπαγωγή σε αυτόν των νησιών Κάλαμος και Καστός. Ο αριθμός αυτός προέκυψε από την προσθήκη της έκτασης των νησιών Κάλαμος και Καστός στη συνολική έκταση του νομού Λευκάδας σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1971. Ο ίδιος συνυπολογισμός έγινε επίσης με τα στοιχεία της απογραφής του 1961. Τα στοιχεία των απογραφών που αφορούν την έκταση του νομού Λευκάδας τόσο πριν όσο και μετά την προσθήκη των στοιχείων των νησιών Κάλαμος και Καστός εμφανίζουν μικρές διαφορές. Οι διαφορές αυτές εντοπίζονται τόσο μεταξύ των στοιχείων της απογραφής του 1961 με αυτά της απογραφής του 1971 όσο και μεταξύ των στοιχείων των απογραφών του 1971 και του 1981.

Η κατανομή της έκτασης του νομού Λευκάδας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεις κατά την περίοδο 1961-1991 εμφάνισε μεταβολές, η καταγραφή και η ανάλυση των οποίων συντελεί στην εξαγωγή ενός αριθμού συμπερασμάτων (Γράφημα 1.3). Καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1961-1991 το μεγαλύτερο μέρος της έκτασης του νομού Λευκάδας το αποτελούσαν οι βοσκότοποι. Παρατηρείται μεγάλη διαφορά μεταξύ του 1961, όπου το ποσοστό αυτό ήταν 53,61% και του 1971, όπου το ποσοστό αυτό ήταν κατά 12,24 ποσοστιαίες μονάδες μικρότερο.

Στη συνέχεια τόσο το 1981 όσο και το 1991 το ποσοστό αυτό διατηρήθηκε στα ίδια επίπεδα. Η μεγάλη αυτή πτώση του ποσοστού των βοσκοτόπων μεταξύ 1961 και 1971 οφείλεται στον τρόπο μέτρησης και στα κριτήρια κατάταξης που χρησιμοποιήθηκαν από τις αρχές για την διάκριση μεταξύ δασών και βοσκοτόπων. Αυτό προκύπτει ξεκάθαρα από την εξέταση του ποσοστού των καλυπτόμενων από δάση εκτάσεων.

ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 14ης Μαρτίου 1971 Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1972.

ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 5ης Απριλίου 1981, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994.

ΕΣΥΕ, Πραγματικός πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφή της 17ης Μαρτίου 1991, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

⁵ Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίας χρήσεως. Στοιχεία εκ του προαπογραφικού κοινοτικού δελτίου της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 19ης Μαρτίου 1961, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1962.

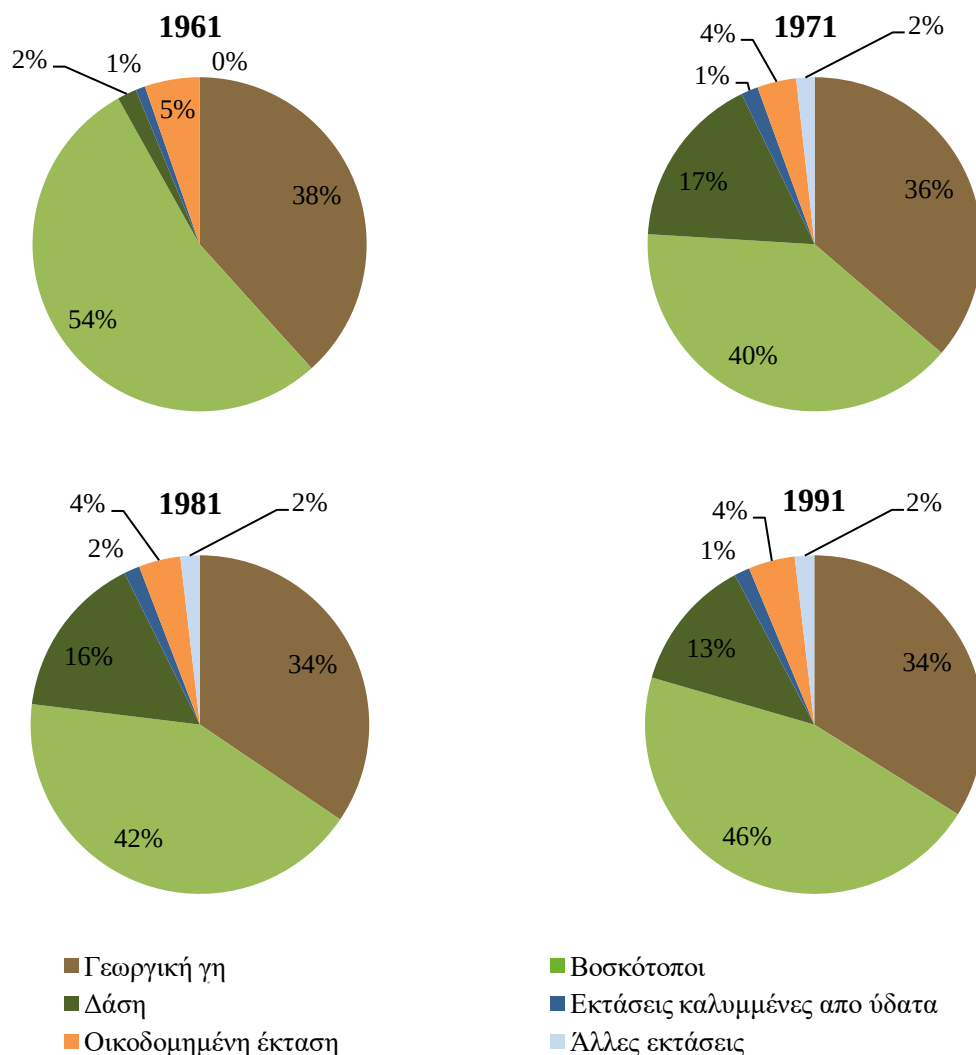
ΕΣΥΕ, Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίας χρήσεως αυτής. Προαπογραφικά στοιχεία της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 14ης Μαρτίου 1971, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1975.

ΕΣΥΕ, Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως. Προαπογραφικά στοιχεία της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας του έτους 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1986.

ΕΣΥΕ, Κατανομή της εκτάσεως της Ελλάδος κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως. Προαπογραφικά στοιχεία της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας του έτους 1991, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1995.

ΕΣΥΕ, Δήμοι και κοινότητες της Ελλάδος με διάκριση αυτών σε πεδινές, ημιορεινές και ορεινές. Απόσπασμα από την έκδοση «Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως. Προαπογραφικά στοιχεία 1980», ΕΣΥΕ, Αθήνα 1984.

Γράφημα 1.3 Κατανομή συνολικής έκτασης νομού Λευκάδας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεις

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ⁶

Οι εκτάσεις αυτές το 1961 εμφανίζεται ότι κάλυπταν μόλις το 1,86% της συνολικής έκτασης του νομού Λευκάδας, ενώ το 1971 το ποσοστό αυτό είχε αυξηθεί κατά 14,51 ποσοστιαίες μονάδες και έφτανε το 16,37%.

⁶ ΕΣΥΕ, Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως. Στοιχεία εκ του προαπογραφικού κοινοτικού δελτίου της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 19ης Μαρτίου 1961, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1962.

ΕΣΥΕ, Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως αυτής. Προαπογραφικά στοιχεία της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 14ης Μαρτίου 1971, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1975.

ΕΣΥΕ, Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως. Προαπογραφικά στοιχεία της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας του έτους 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1986.

ΕΣΥΕ, Κατανομή της εκτάσεως της Ελλάδος κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως. Προαπογραφικά στοιχεία της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας του έτους 1991, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1995.

Η διαπίστωση που διατυπώθηκε παραπάνω επιβεβαιώνεται από τον ορισμό που δίνεται στη σχετική έκδοση της ΕΣΥΕ με τα στοιχεία του 1971, όπου αναφέρεται ότι στις εκτάσεις που καταγράφηκαν ως δάση «περιελήφθησαν ενταύθα εκτάσεις καλυπτόμεναι εν όλω ή εν μέρη υπό αγρίων ξυλωδών φυτών, ανεξαρτήτως διαστάσεων και ηλικίας. Η διάκρισις των εκτάσεων τούτων από των θαμνωδών εκτάσεων αι οποίαι εχαρακτηρίζοντο ως βοσκότοποι, δεν ήτο πάντοτε ευχερής. Υφίσταται, πράγματι, μια ποικιλία ενδιαμέσων μορφών, η οποία καθιστά δύσκολον την ομοιόμορφον κατάταξιν αυτών, ως δασικών εκτάσεων ή μη. Θαμνώδεις βοσκόμεναι εκτάσεις, έχουσαι και συστάδας δένδρων, αραιώς καλυπτόμεναι υπό δένδρων εκτάσεις, εκτάσεις με πυκνήν και λίαν ανεπτυγμένην θαμνώδη βλάστησιν κ.ά., είναι δύσκολον να χαρακτηρισθούν σαφώς και να καταταγούν εις την μίαν ή την άλλην κατηγορίαν χρήσεως του εδάφους. (...) Εκρίθη εν προκειμένω σκόπιμον όπως αφεθούν αι κατά κοινότητας ομάδες να αποφασίσουν εάν μια μερικώς καλυπτομένη υπό δένδρων έκτασις ήτο δυνατόν να θεωρηθή ως δάσος ή όχι»⁷. Αντίστοιχη αναφορά για τα ασαφή όρια διάκρισης των διάφορων μορφών δάσους και βοσκοτόπων, ιδιαίτερα των λεγόμενων «μερικώς δασοσκεπών» βοσκοτόπων, υπήρχε επίσης στην αντίστοιχη έκδοση με τα στοιχεία του 1961⁸. Πράγματι, αν προστεθούν τα ποσοστά των βοσκοτόπων και των δασών τόσο του 1961 όσο και του 1971 και συγκριθούν, η διαφορά που προκύπτει είναι μόλις 2,7 ποσοστιαίες μονάδες.

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με τη διαφορά των ποσοστών της οικοδομημένης έκτασης μεταξύ του 1961 και του 1971. Το 1961 η οικοδομημένη έκταση εμφανίζεται ότι αποτελούσε το 5,31%, της συνολικής έκτασης του νομού ενώ το 1971 το 3,72%. Η διαφορά αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι το 1961 στην οικοδομημένη έκταση περιλαμβάνονταν εκτός των εκτάσεων οι οποίες καταλαμβάνονται από οικισμούς, δρόμους κτλ., αυτές οι οποίες δεν χρησιμοποιούνταν για γεωργική ή κτηνοτροφική παραγωγή, δηλαδή οι βραχώδεις εκτάσεις, τα μεταλλεία κτλ. Οι βραχώδεις εκτάσεις, τα μεταλλεία κτλ. από το 1971 και εξής καταγράφονταν στην κατηγορία «άλλες εκτάσεις»⁹. Έτσι αν το 1971 προσθέσουμε τα ποσοστά της οικοδομημένης έκτασης και της κατηγορίας «άλλες εκτάσεις» προκύπτει ότι το άθροισμά τους είναι μεγαλύτερο σε σύγκριση με το ποσοστό της οικοδομημένης έκτασης του 1961.

⁷ ΕΣΥΕ, *Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίας χρήσεως. Προαπογραφικά στοιχεία της απογραφής γεωργίας - κτηνοτροφίας της 14ης Μαρτίου 1971*, ό.π. σελ.15.

⁸ ΕΣΥΕ, *Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίας χρήσεως. Στοιχεία εκ του προαπογραφικού κοινοτικού δελτίου της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 19ης Μαρτίου 1961*, ό.π. σελ. XV.

⁹ Ό.π.

Όσον αφορά την γεωργική γη παρατηρείται ότι κατά το διάστημα 1961–1991 το ποσοστό της επί του συνόλου μειωνόταν συνεχώς. Η μεγαλύτερη μείωση καταγράφηκε το διάστημα 1961–1971. Η πτωτική τάση συνεχίστηκε και τις επόμενες δύο δεκαετίες φτάνοντας το 1991 η γεωργική γη να αποτελεί το 1/3 της συνολικής έκτασης του νομού Λευκάδας. Κατά τη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου 1961–1991 το μεγαλύτερο μέρος, περίπου 60%, της γεωργικής γης βρίσκονταν σε ορεινές περιοχές, περίπου το 20% βρισκόταν σε ημιορεινές περιοχές και το υπόλοιπο 20% σε πεδινές. Αξιοσημείωτο είναι το ότι μεταξύ 1981 και 1991 μειώθηκε το ποσοστό της γεωργικής γης που βρισκόταν σε ορεινές περιοχές με συνέπεια την αύξηση του μεριδίου των ημιορεινών περιοχών. Κατά πάσα πιθανότητα αυτό συνέβη διότι οι καλλιεργούμενες εκτάσεις που εγκαταλείφθηκαν κατά τη δεκαετία αυτή βρίσκονταν κατά κύριο λόγο σε ορεινές περιοχές.

Κατά την περίοδο 1971–1991 εκτός της γεωργικής γης μειώθηκε επίσης η έκταση των δασών. Αντίθετα αύξηση τόσο κατά την περίοδο 1971–1981 όσο και κατά την περίοδο 1981–1991 σημείωσαν οι βοσκότοποι και η οικοδομημένη έκταση. Το γεγονός αυτό συνδέεται όσον αφορά τους βοσκότοπους με τη μείωση της γεωργικής παραγωγής και τη σχετική σταθερότητα που επέδειξε η κτηνοτροφία, ενώ όσον αφορά την οικοδομημένη έκταση με την ένταση της οικοδομικής δραστηριότητας και την κατασκευή δημόσιων έργων εκείνη την περίοδο.

1.3 Πρωτογενής τομέας παραγωγής¹⁰

Καθ' όλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα ο πρωτογενής ήταν ο κυρίαρχος τομέας της οικονομίας της Λευκάδας. Κύρια απασχόληση του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού ήταν η γεωργία, και δευτερευόντως η κτηνοτροφία και η αλιεία. Τα κύρια αγροτικά προϊόντα του νησιού ήταν το ελαιόλαδο, το κρασί και η σταφίδα. Βασικό χαρακτηριστικό του αγροτικού τομέα στη Λευκάδα και ένα από τα δομικά προβλήματά του ήταν το μικρό μέγεθος και ο κατακερματισμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων.

Το 1971 ο πρωτογενής τομέας παρέμενε κυρίαρχος τόσο όσον αφορά την απασχόληση όσο και τη συμβολή του στο ΑΕΠ. Το 72,53% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ασχολούνταν με εργασίες του πρωτογενή τομέα, ενώ η συμβολή του στο ΑΕΠ το έτος 1970 αποτελούσε το 29,17% του συνόλου (Γράφημα 1.4). Το 1971 η γεωργική γη αποτελούσε το 35,19% της έκτασης του νομού.

Η δεκαετία 1971–1981 αποτελεί τομή στην εξέλιξη του αγροτικού τομέα στη Λευκάδα. Η συμβολή του στη διαμόρφωση του ΑΕΠ στο νομό Λευκάδας αυξήθηκε κατά το διάστημα 1970–1975 φτάνοντας το 32,15%. Πέντε χρόνια αργότερα όμως το αντίστοιχο ποσοστό ήταν κατά περίπου 20% χαμηλότερο. Από 25,44% το 1980, ποσοστό χαμηλότερο και από το αντίστοιχο του 1970, το ποσοστό συμμετοχής του πρωτογενή τομέα στο ΑΕΠ το 1981 έπεσε στο 23,06%. Την ίδια περίοδο αντίστοιχα μειώθηκε η συμμετοχή του αγροτικού τομέα στο ΑΕΠ σε πανελλαδικό επίπεδο, όπου από περίπου 16% το 1974 έφτασε το 14% περίπου το 1980¹¹.

¹⁰ Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ.

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Γραμματεία ΕΣΥΕ, Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών, Τμήμα Περιφερειακών Λογαριασμών, *Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κατά νομό και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα έτη 1970, 1975, 1980-1993*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1995.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 14^{ης} Μαρτίου 1971*, τόμος III, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 5^{ης} Απριλίου 1981 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Α', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 5^{ης} Απριλίου 1981*, τόμος V, τεύχ. 5, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

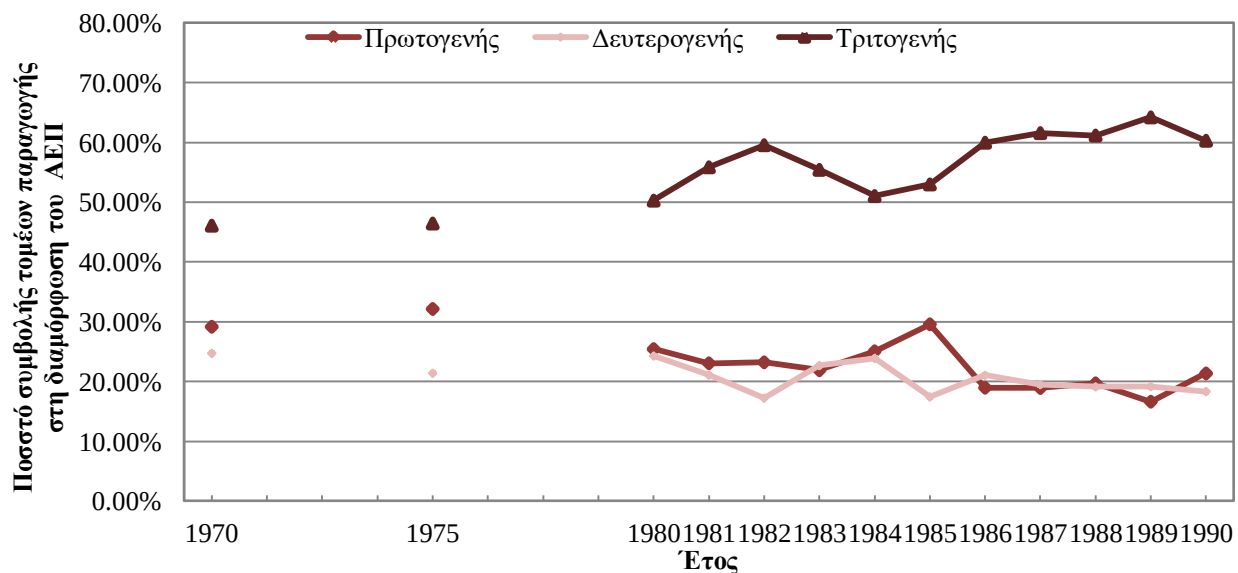
ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17^{ης} Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Α', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17^{ης} Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Β', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17^{ης} Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Γ', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

¹¹ Μαραβέγιας Ν., *Αγροτική πολιτική και οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1992, σελ.104.

Γράφημα 1.4 Συμβολή τομέων παραγωγής στην διαμόρφωση του ΑΕΠ

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹²

Ακόμη μεγαλύτερη όμως ήταν η μείωση της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα παραγωγής στο νομό Λευκάδας κατά την περίοδο 1971–1981, η οποία υπερέβαινε το 30%. Έτσι, ενώ το 1971 το ποσοστό απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού του νομού ήταν 72,53%, το 1981 είχε φτάσει το 59,18%. Επισημαίνεται ότι η μείωση αυτή των απασχολούμενων αφορούσε κατά κύριο λόγο τις γυναίκες, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή της κατανομής κατά φύλο των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα. Οι γυναίκες το 1971 αποτελούσαν το 50,13%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό το 1981 ήταν 43,12%. Η μείωση του αριθμού των απασχολούμενων (ανδρών και γυναικών) στον αγροτικό τομέα την περίοδο αυτή είχε ακόμα μια συνέπεια. Καθώς οι νεότεροι ήταν αυτοί που εγκατέλειπαν τον τομέα, αυξήθηκε η μέση ηλικία. Χαρακτηριστικό είναι ότι ενώ το 1971 πάνω από 65 ετών ήταν το 15,5% των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα και μεταξύ 45 και 64 ετών ήταν το 39,7% , τα αντίστοιχα ποσοστά το 1981 ήταν 26,39% και 47,77%. Τα παραπάνω ως ένα βαθμό τουλάχιστον διαφοροποιούν το νομό Λευκάδας από πολλές άλλες περιοχές της

¹²Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Γραμματεία ΕΣΥΕ, Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών, Τμήμα Περιφερειακών Λογαριασμών, *Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κατά νομό και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα έτη 1970, 1975, 1980-1993*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1995.

Ελλάδας, καθώς στο σύνολο της χώρας κατά την περίοδο μετά το 1974 παρατηρείται υποχώρηση του ρυθμού αγροτικής εξόδου¹³.

Οι αρνητικές εξελίξεις στον αγροτικό τομέα κατά την επόμενη δεκαετία κορυφώθηκαν. Τα ποσοστά της συμβολής του πρωτογενή τομέα στο ΑΕΠ καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1981–1991 απείχαν αρκετά από αυτά του 1970, του 1975, αλλά και του 1980. Όλα ήταν χαμηλότερα με μόνη εξαίρεση το 1985, η οποία οφείλεται στην κατακρήμνιση σε εκείνο το χρονικό σημείο της συμβολής του κλάδου της μεταποίησης. Η πτωτική αυτή τάση συνεχίστηκε το διάστημα 1986–1989, κατά τη διάρκεια του οποίου το ποσοστό συμβολής του πρωτογενή τομέα δεν ξεπερνούσε το 20%, ενώ το 1990 έφτασε το 21,37%, ποσοστό που ήταν χαμηλότερο από όλα της περιόδου 1970–1985.

Κατά το διάστημα 1981–1991 ο αριθμός των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα μειώθηκε κατά 50,61%. Έτσι το 1991 οι απασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα αποτελούσαν μόλις το 34,09% του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το ποσοστό των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα για πρώτη φορά να είναι μικρότερο από αυτό των απασχολούμενων στον τριτογενή.

Οι αρνητικές τάσεις στον πρωτογενή τομέα κατά την περίοδο 1981–1991 εκτός από τα πεδία της απασχόλησης και της συμβολής του στο ΑΕΠ αποτυπώνονται επίσης στη μείωση του ποσοστού της αγροτικής γης επί του συνόλου της έκτασης του νομού, στη μείωση των καλλιεργούμενων εκτάσεων και στην πτώση της παραγωγής.

¹³ Μαραβέγιας Ν., ό.π., σελ.104.

1.3.1 Γεωργία¹⁴

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο κυρίαρχη καλλιέργεια ήταν αυτή της ελιάς. Οι δενδρώδεις καλλιέργειες από το 1970 και εξής καταλάμβαναν πάνω από το 50% των καλλιεργούμενων εκτάσεων με τάση συνεχούς αύξησης (Γράφημα 1.5). Η συντριπτική πλειοψηφία των εκτάσεων αυτών καλυπτόταν από ελαιόδεντρα, τα οποία ήδη από τις προηγούμενες δεκαετίες αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος των δενδρώνων. Ενδεικτικά, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ, το 1965 το 95,4% των εκτάσεων των συνεχών δενδρώνων ήταν ελαιώνες και το ποσοστό αυτό το 1970 ήταν το 95,5%. Ο αριθμός των ελαιόδεντρων και των εκτάσεων που καλύπτονταν από αυτά αυξανόταν συνεχώς με αποτέλεσμα το 1975 οι εκτάσεις των ελαιόδεντρων ανήλθαν στα 66.664 στρέμματα και να αποτελούν το 95,6% της συνολικής έκτασης των δενδρώνων. Αντίστοιχα το 1980 η έκταση ήταν 79.430 στρέμματα, δηλαδή το 96,2% της συνολικής έκτασης των δενδρώνων. Κατά το διάστημα 1981–1985 παρατηρούνται ελαφρές αυξομειώσεις του αριθμού και των εκτάσεων των ελαιόδεντρων.

Συγκεκριμένα το 1985 η έκταση των ελαιόδεντρων ήταν 81.207, ενώ το ποσοστό τους επί του συνόλου των εκτάσεων των δενδρώνων είχε αυξηθεί φτάνοντας το 96,8%. Συμπερασματικά παρατηρείται επέκταση της ελαιοκαλλιέργειας κατά την περίοδο 1974–1985.

¹⁴ Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα γεωργικής απογραφής της Ελλάδος έτους 1950*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1958.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής γεωργίας - κτηνοτροφίας της 19 Μαρτίου 1961*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1964.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 14ης Μαρτίου 1971*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής γεωργίας - κτηνοτροφίας της 17ης Μαρτίου 1991*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1965*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1968.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1970*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1971*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1974.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1972*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1975.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1973*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.

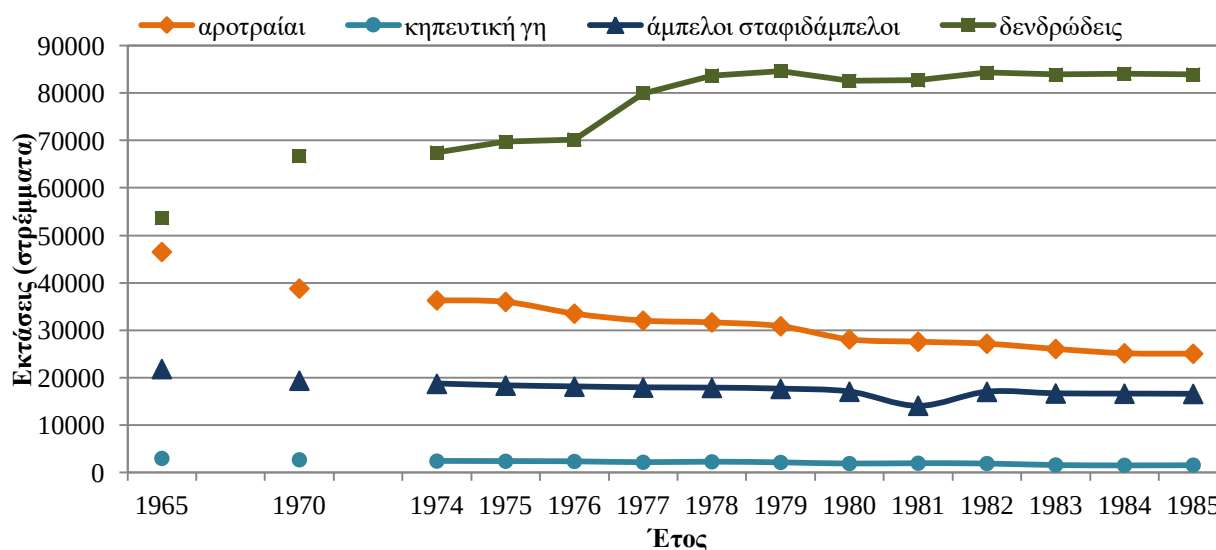
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1990*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994.

Γράφημα 1.5 Εκτάσεις ανά είδος καλλιέργειας και έτος

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁵

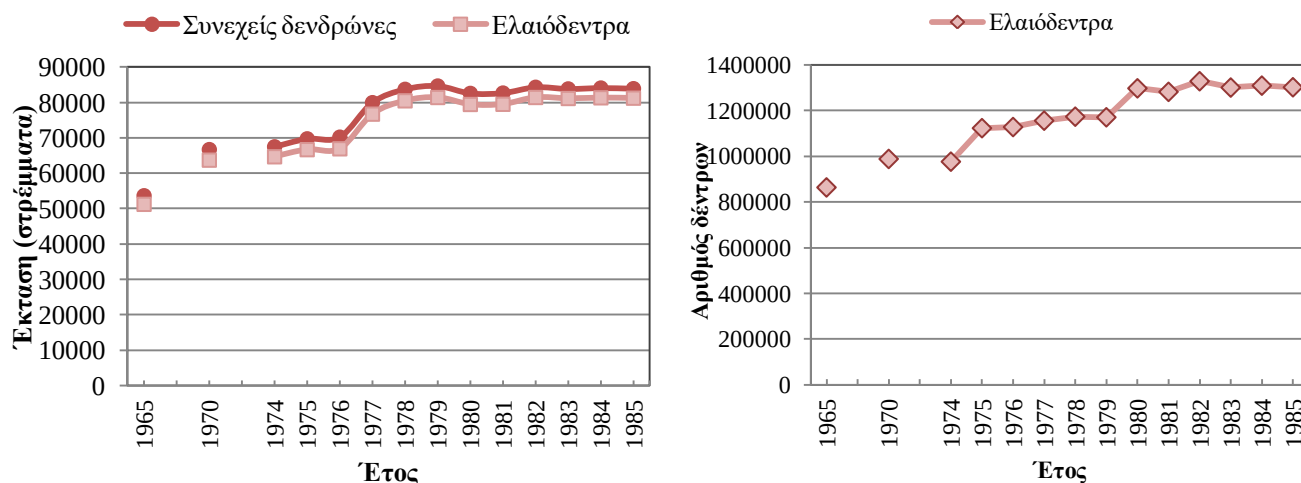
Ο αριθμός των ελαιόδεντρων κατά την περίοδο αυτή αυξήθηκε, με αποτέλεσμα από 976.920 ελαιόδεντρα το 1974 να φτάσει το 1.298.000 το 1980 και το 1.302.630 το 1985 (Γράφημα 1.6).

Οι αροτραίες καλλιέργειες αποτελούσαν καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου τη δεύτερη κατηγορία καλλιεργειών μετά την ελαιοκαλλιέργεια (Γράφημα 1.5). Το 1974 καταλάμβαναν το 29,06% των καλλιεργούμενων εκτάσεων, το ποσοστό τους όμως καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου μειωνόταν συνεχώς, ώσπου το 1985 καταλάμβαναν το 19,71%. Τα

¹⁵ ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1965, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1968.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1970, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1971, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1974.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1972, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1975.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1973, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

κύρια προϊόντα που καλλιεργούνταν ήταν τα σιτηρά για καρπό, που κάλυπταν το 64,52% των εκτάσεων των αροτραίων καλλιεργειών το 1974.

Γράφημα 1.6 Έκταση συνεχών δενδρώνων και ελαιόδεντρων ανά έτος (αριστερά). Αριθμός ελαιόδεντρων ανά έτος (δεξιά).

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁶

Οι εκτάσεις που καλλιεργούνταν τα σιτηρά για καρπό μειώνονταν συνεχώς μέχρι το 1985, οπότε κάλυπταν το 50,49% των εκτάσεων των αροτραίων καλλιεργειών. Αντίθετα το δεύτερο κύριο προϊόν των αροτραίων καλλιεργειών που ήταν τα κτηνοτροφικά φυτά για σανό κατά τη διάρκεια της περιόδου 1974–1985 αύξησαν το μερίδιό τους στις καλλιεργούμενες εκτάσεις με αροτραίες καλλιέργειες με αποτέλεσμα από το 20,79% που κάλυπταν το 1974 να φτάσουν το 29% το 1985.

Όσον αφορά τις υπόλοιπες αροτραίες καλλιέργειες, που καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου κάλυπταν λιγότερο από το 20% του συνόλου των αροτραίων καλλιεργειών, κύριο χαρακτηριστικό τους όσον αφορά το ποσοστό των εκτάσεων των αροτραίων καλλιεργειών που καταλάμβαναν ήταν η σταθερότητα. Π.χ. τα ποσοστά των καλλιεργειών βρώσιμων οσπρίων κυμάνθηκαν μεταξύ 4,73% και 8,60%, τα κτηνοτροφικά όσπρια μεταξύ 1,50% και 3,58%, τα βιομηχανικά φυτά από 0 μέχρι 0,12%, τα κτηνοτροφικά φυτά για γρασίδα 1,31% έως 3,26%, τα κτηνοτροφικά φυτά για χλωρό χόρτο και ριζώματα από 0,41% μέχρι 1,56% και τα πεπονοειδή και γεώμηλα από 4,43% έως 6,24%.

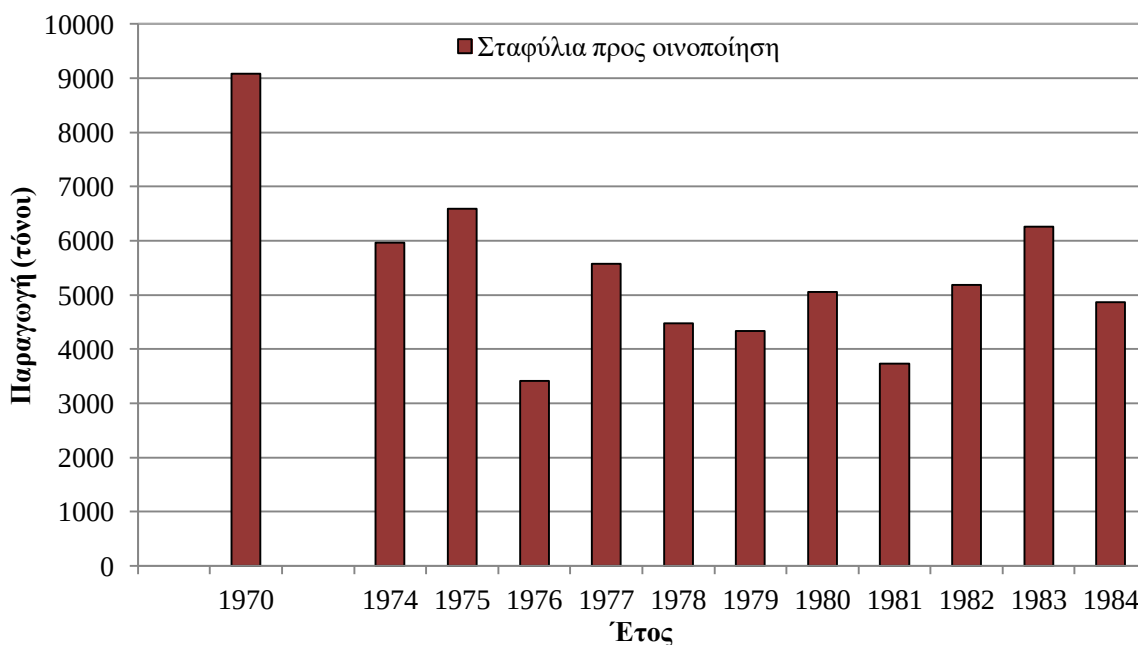
¹⁶ Ο.π.

Όσον αφορά τον αριθμό των στρεμμάτων οι εκτάσεις των αροτραίων καλλιεργειών μειώνονταν συνεχώς κάθε χρόνο από το 1974 έως το 1985 ως συνέχεια μιας τάσης που είχε ξεκινήσει από την προηγούμενη δεκαετία. Οι αροτραίες καλλιεργείες το 1965 ήταν 46.401 στρέμματα, το 1970 38.675, το 1975 35.791, το 1980 27.982 και το 1985 24.668. Η τάση αυτή συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια κάτι που είχε ως αποτέλεσμα το 1990 οι αροτραίες καλλιεργείες να είναι 19.964 στρέμματα και το 2000 15.563. Επισημαίνεται ότι παρόλο που οι καλλιεργείες κτηνοτροφικών φυτών για σανό κατά την περίοδο 1974-1985 αύξησαν το μερίδιό τους σε ποσοστό, ο αριθμός τους σε στρέμματα παρέμεινε σταθερός.

Όπως προαναφέρθηκε η αμπελοκαλλιέργεια διατηρούσε πάντα ειδικό βάρος στην τοπική οικονομία. Στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα παρόλο που το ειδικό αυτό βάρος είχε μειωθεί εν τούτοις συνέχιζε να αποτελεί μια από τις κύριες καλλιεργείες κυρίως των αγροτικών πληθυσμών των περιοχών της ημιορεινής και ορεινής Λευκάδας. Το ποσοστό των καλλιεργούμενων εκτάσεων που καταλάμβαναν οι άμπελοι και οι σταφιδάμπελοι, παρά κάποιες αυξομειώσεις που παρατηρούνται, παρέμεινε σταθερό κατά την περίοδο 1974-1985, εμφανίζοντας όμως μια πτωτική τάση (Γράφημα 1.5). Η πτωτική αυτή τάση προκύπτει κυρίως από την εξέταση του αριθμού των στρεμμάτων που καταλάμβαναν οι άμπελοι και οι σταφιδάμπελοι. Ενδεικτικά το 1974 οι άμπελοι και οι σταφιδάμπελοι καταλάμβαναν 18.717 στρέμματα, δηλαδή το 14,98% του συνόλου των καλλιεργούμενων εκτάσεων, ενώ το 1985 καταλάμβαναν 16.596 στρέμματα, δηλαδή το 13,05% των καλλιεργούμενων εκτάσεων. Το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος των αμπέλων και των σταφιδαμπέλων ήταν οινάμπελοι, ενώ αμελητέο ήταν το μέγεθος των αμπέλων επιτραπέζιων σταφυλιών, όπως επίσης και των σταφιδαμπέλων, οι οποίες ουσιαστικά εξέλειπαν από το 1979 και εξής. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι από τα συνολικά 18.717 στρέμματα που κάλυπταν οι άμπελοι και σταφιδάμπελοι το 1974, τα 18.348 καλύπτονταν από οινάμπελους, τα 363 από αμπέλους επιτραπέζιων σταφυλιών και 7 στρέμματα από σταφιδαμπέλους. Το 1979 από τα συνολικά 17.654 στρέμματα οι οινάμπελοι κάλυπταν τα 17.503 και οι άμπελοι επιτραπέζιων σταφυλιών 151, ενώ το 1985 από τα 16.596 στρέμματα οι οινάμπελοι κάλυπταν τα 16.506 και οι άμπελοι επιτραπέζιων σταφυλιών μόλις 90.

Η πτωτική τάση της αμπελοκαλλιέργειας προκύπτει επίσης από την ανάλυση των στοιχείων της παραγωγής (Γράφημα 1.7, Γράφημα 1.8, Γράφημα 1.9).

Γράφημα 1.7 Παραγωγή σταφυλιών προς οиноποίηση

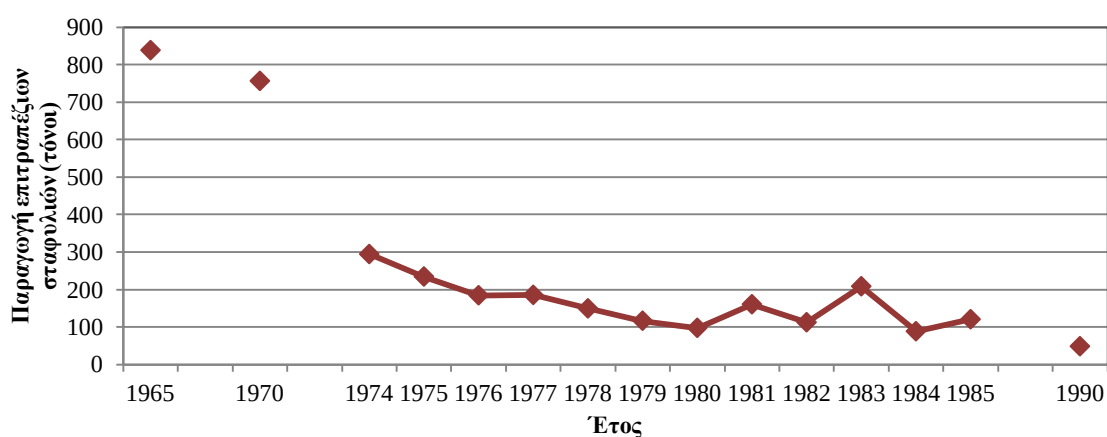
Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁷

Η συντριπτική πλειοψηφία των αμπελοκαλλιεργητών ήταν προσανατολισμένη στην παραγωγή σταφυλιών προς οиноποίηση. Τα ποσοστά των εκτάσεων των οιναμπέλων επί τους συνόλου των εκτάσεων στις οποίες περιλαμβάνονταν οινάμπελοι, άμπελοι επιτραπέζιων σταφυλιών και σταφιδάμπελοι, καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1965- 1985 ξεπερνούσε το 95%. Όσον αφορά την παραγωγή το σύνολο σχεδόν της παραγωγής των σταφυλιών προς οиноποίηση προερχόταν από τις οιναμπέλους (ενδεικτικά: οι 7.520 από τους συνολικά 7.527

¹⁷ ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1970*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1971*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1974.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1972*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1975.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1973*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1990*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994.

τόνους το 1965, οι 6.577 από τους 6.585 το 1975 και το σύνολο των 5.014 τόνων το 1985). Η συνολική παραγωγή των σταφυλιών προς οινοποίηση από 7.527 τόνους το 1965, δέκα χρόνια αργότερα, το 1975 είχε πέσει στους 6.585, το 1980 στους 5.060 και το 1985 στους 5.014. Η πτωτική αυτή τάση συνεχίστηκε και κορυφώθηκε την περίοδο που ακολούθησε. Έτσι από το 1985 μέχρι το 1990 τόσο η παραγωγή σταφυλιών προς οινοποίηση όσο και αυτή επιτραπέζιων σταφυλιών σημείωσαν μείωση πάνω από 50%. Συγκεκριμένα η παραγωγή των σταφυλιών προς οινοποίηση από 5.014 τόνοι το 1985 το 1990 είχε μειωθεί στους 2.379 τόνους. Τη μείωση αυτή της τάξης του 52,55%, κατά τη δεκαετία 1990–2000 τη διαδέχτηκε μια ακόμα μείωση 13,11% κατά την επόμενη δεκαετία. Έτσι η παραγωγή το 2000 ήταν μόλις 2.067 τόνοι, γεγονός που σήμανε την οριστική παρακμή της αμπελοκαλλιέργειας στη Λευκάδα.

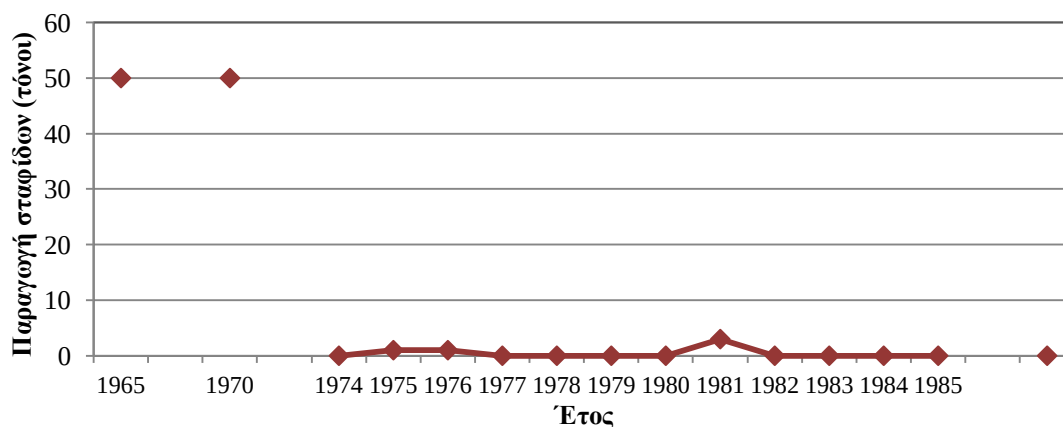
Γράφημα 1.8 Παραγωγή επιτραπέζιων σταφυλιών

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁸

¹⁸ ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1965*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1968.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1970*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1971*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1974.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1972*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1975.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1973*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

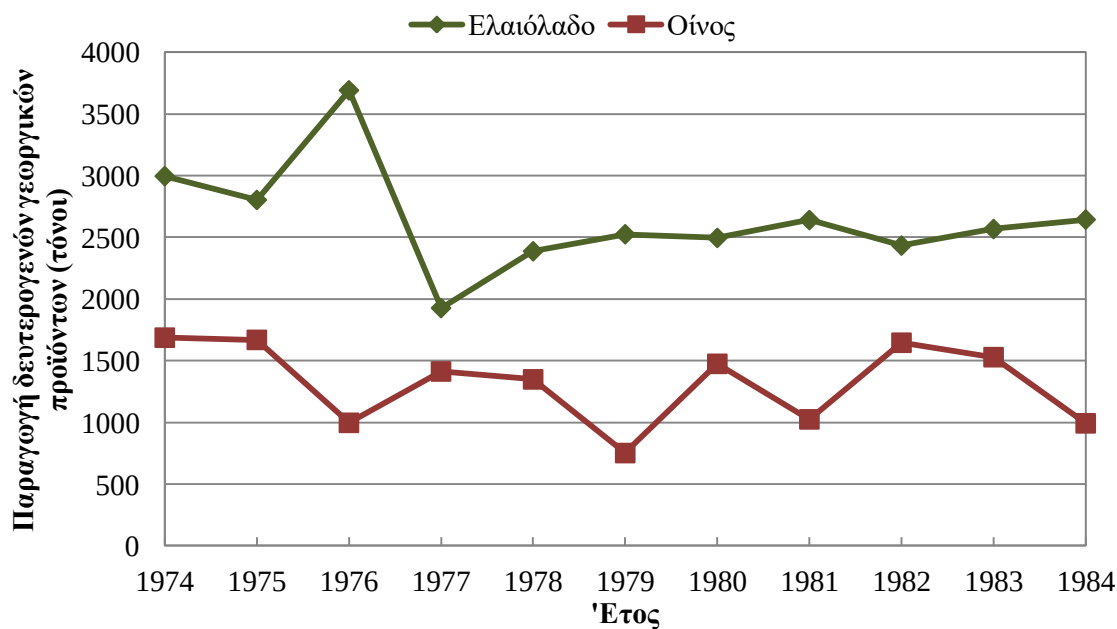
Γράφημα 1.9 Παραγωγή σταφίδων

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁹

Διαχρονικά τα δύο κύρια αγροτικά προϊόντα του νομού της Λευκάδας ήταν τα δευτερογενή γεωργικά προϊόντα, το ελαιόλαδο και το κρασί. Το ίδιο ισχύει κατά την περίοδο 1974–1984, οπότε η μέση ετήσια παραγωγή ελαιολάδου ήταν 2.646 τόνοι, ενώ η μέση ετήσια παραγωγή κρασιού 1.321 τόνοι (Γράφημα 1.10).

Γράφημα 1.10 Παραγωγή ελαιόλαδου και κρασιού

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ²⁰

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1990*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994.

¹⁹ Ο.π.

²⁰ ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.

Όσον αφορά την κηπευτική γη αυτή καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου κάλυπτε πολύ μικρό ποσοστό των καλλιεργούμενων εκτάσεων που κυμαινόταν από 1,95% το 1974 έως 1,25% το 1985, καθώς τα κηπευτικά προϊόντα που καλλιεργούνταν προορίζονταν κυρίως για αυτοκατανάλωση και κάλυπταν μέρος μόνο των τοπικών αναγκών.

1.3.2 Κτηνοτροφία²¹

Η κτηνοτροφία στη Λευκάδα σε γενικές γραμμές δεν γνώρισε ποτέ ιδιαίτερη ανάπτυξη (Γράφημα Β. 1, Γράφημα Β. 2, Γράφημα Β. 3). Κύριοι παράγοντες που συντέλεσαν σ' αυτό ήταν η έλλειψη ευνοϊκής μορφολογίας του εδάφους και η προσανατολισμένη στη καλλιέργεια του αμπελιού και της ελιάς τοπική αγροτική οικονομία. Κατά την περίοδο 1974–1985 ο αριθμός των βοοειδών παρέμεινε σταθερός παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των αγελάδων που αποτελούσαν περίπου το 50% των βοοειδών μειώθηκε. Μεγάλη αύξηση καταγράφηκε στην εκτροφή χοίρων, ο αριθμός των οποίων από 467 το 1974 έφτασε τους 2.066 το 1985. Αυτή η αύξηση δεν είχε συνέχεια, καθώς την περίοδο που ακολούθησε μέχρι το 1990 ο αριθμός των εκτρεφόμενων χοίρων είχε μειωθεί στους 350. Την απότομη αυτή μείωση του δεύτερου μισού της δεκαετίας

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

²¹Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1970*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1971*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1974.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1972*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1975.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1973*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.

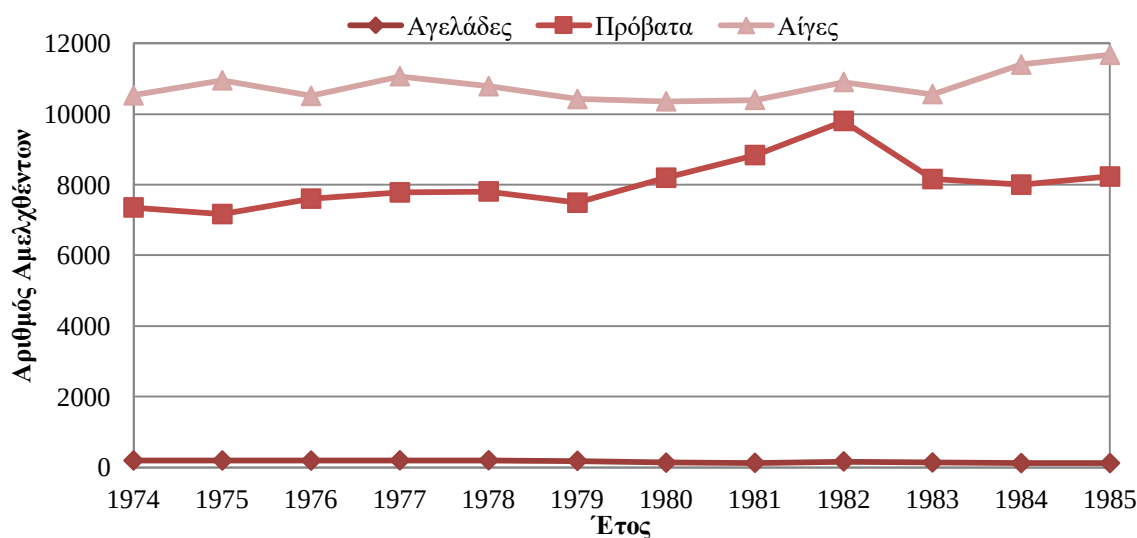
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1990*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994.

του 1980 ακολούθησε η εγκατάλειψη της εκτροφής χοίρων την επόμενη δεκαετία, με αποτέλεσμα το 2000 η εκτροφή χοίρων ουσιαστικά να λάβει τέλος στη Λευκάδα, καθώς είχαν απομείνει μόνο 53. Ο αριθμός των αιγών και των προβάτων αυξήθηκε από 12.149 σε 13.509 και από 7.923 σε 9.536 αντίστοιχα, αυξητική τάση που συνεχίστηκε και κατά την περίοδο 1985–1990 (Γράφημα 1.11).

Γράφημα 1.11 Αριθμός αμελχθέντων ζώων

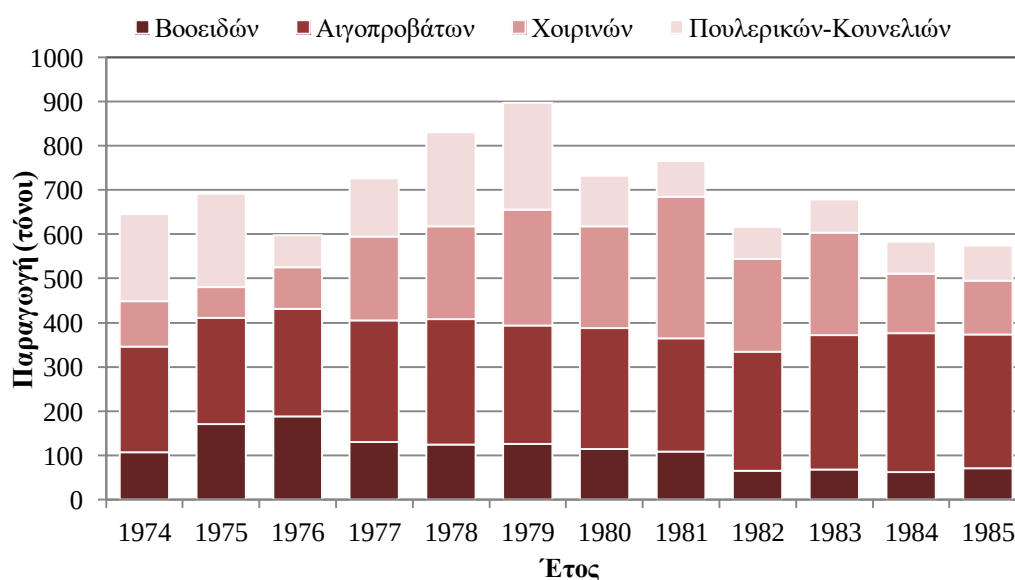
Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ²²

Αντίστοιχη είναι η περίπτωση της μελισσοκομίας, καθώς οι κυψέλες μελισσών από 4.812 το 1974 είχαν φτάσει τις 5.276 το 1985 και τις 5.512 το 1990. Επίσης αυξήθηκε ο αριθμός των εκτρεφόμενων κουνελιών παρά τη μείωση που είχε εμφανίσει κατά την περίοδο 1974–1983. Αντίθετα μειώθηκε ο αριθμός των γαλόπουλων, των παπιών, των περιστερών και των ορνίθων. Τέλος ο αριθμός των ίππων, όνων και ημιόνων παρουσίασε πολύ μεγάλη μείωση (Γράφημα Β. 1) κατά την περίοδο 1974–1985 ως αποτέλεσμα της εκμηχάνισης της παραγωγής.

²² ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

Συμπερασματικά παρά τις αυξομειώσεις η κτηνοτροφία στη Λευκάδα κατά την περίοδο 1974–1985 παρέμεινε στάσιμη. Αυτό προκύπτει τόσο από την επεξεργασία των στοιχείων που αφορούν τον αριθμό και τα είδη των εκτρεφόμενων ζώων και όσο από την ανάλυση των στοιχείων της παραγωγής πρωτογενών κτηνοτροφικών προϊόντων. Το σύνολο της παραγωγής γάλακτος αυξήθηκε από τους 2.370 τόνους το 1974 στους 2.633 το 1985 (Γράφημα 1.12). Η αύξηση αυτή προέκυψε κατά κύριο λόγο από την αύξηση της παραγωγής αιγινού και πρόβειου γάλακτος κάτι που αποτυπώνεται επίσης στην αύξηση του αριθμού των αντίστοιχων αμελχθέντων ζώων (Γράφημα 1.11). Αντίθετα με την ποσότητα του γάλακτος, η ποσότητα του παραγόμενου κρέατος μειώθηκε από τους 645 τόνους το 1974 στους 574 το 1985. Η παραγωγή κρέατος τόσο από βοοειδή όσο και από πουλερικά και κουνέλια μειώθηκε, ενώ αντίθετα αυξήθηκε η παραγωγή πρόβειου, αίγιου και χοιρινού κρέατος (Γράφημα 1.12).

Γράφημα 1.12 Παραγωγή πρωτογενών κτηνοτροφικών προϊόντων κρέατος

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ²³

Οι αλλαγές αυτές στην ποσότητα της παραγωγής των δύο αυτών κύριων πρωτογενών κτηνοτροφικών προϊόντων δεν ήταν μεγάλης κλίμακας. Αντίστοιχη ήταν η εξέλιξη της παραγωγής των υπόλοιπων πρωτογενών κτηνοτροφικών προϊόντων. Όσον αφορά αυτά

²³ Ο.π.

αξιοσημείωτη ήταν η αύξηση της παραγωγής νωπών δερμάτων και αυγών, ενώ η παραγωγή των υπόλοιπων προϊόντων παρέμεινε σταθερή ή μειώθηκε ελαφρά. Στασιμότητα χαρακτήριζε επίσης την παραγωγή των δευτερογενών κτηνοτροφικών προϊόντων όπως το τυρί, το βούτυρο και τη μυζήθρα.

Όσον αφορά τα δασικά προϊόντα η παραγωγή μειώθηκε σε μεγάλο βαθμό. Η παραγωγή καυσόξυλων μεταξύ 1974–1985 μειώθηκε σχεδόν στο μισό, καθώς από 9.123 τόνους το 1974 η παραγωγή το 1985 ήταν μόλις 5.670 τόνοι, ενώ η παραγωγή στρογγυλής ξυλείας που το 1974 ήταν 1.310 κυβικά μέτρα το 1985 είχε εκμηδενιστεί.

1.3.3 Εκμηχάνιση της αγροτικής παραγωγής²⁴

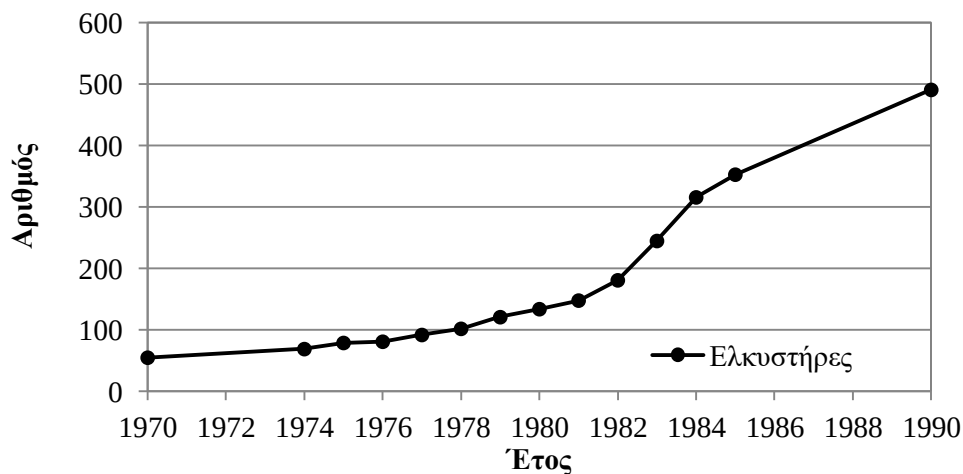
Η περίοδος 1974–1985 ήταν περίοδος επέκτασης της εκμηχάνισης στον αγροτικό τομέα. Η τάση εκμηχάνισης είχε εμφανιστεί από την προηγούμενη περίοδο. Χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η συνεχής αύξηση του αριθμού των ελκυστήρων. Το διάστημα 1965–1970 οι ελκυστήρες διπλασιάστηκαν φτάνοντας τους 55 (Γράφημα 1.13) . Πέντε χρόνια αργότερα, το 1975, ο αριθμός των ελκυστήρων είχε φτάσει τους 79. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι μισοί σχεδόν από τους ελκυστήρες που χρησιμοποιούνταν στον νομό Λευκάδας το 1975 είχαν ενταχθεί στο δυναμικό του νομού την περίοδο 1970–1975. Κατά την πενταετία 1975–1980 ο αριθμός των ελκυστήρων αυξήθηκε κατά 70% περίπου φτάνοντας τους 134. Κατά την επόμενη περίοδο η αύξηση ήταν αλματώδης με αποτέλεσμα το 1985 ο αριθμός των ελκυστήρων να έχει φτάσει τους 353. Μεταξύ 1974 και 1985 παρατηρείται μεγάλη αύξηση των θεριζοαλωνιστικών

²⁴Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1965*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1968.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1970*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1971*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1974.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1972*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1975.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1973*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1990*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994.

μηχανών, όπως επίσης των μηχανοκίνητων ψεκαστήρων και θειωτήρων, των κλαδευτικών μηχανημάτων, των εκκολλαπτικών μηχανημάτων και των μηχανών σιτοδιαλογής (Γράφημα Β. 4).

Γράφημα 1.13 Αριθμός ελκυστήρων

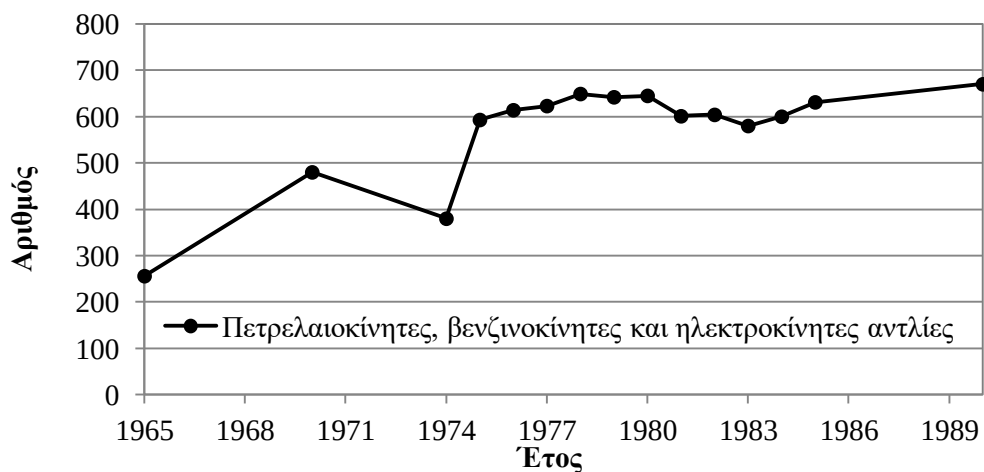

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ²⁵

Επίσης εντυπωσιακή ήταν η αύξηση των πετρελαιοκίνητων, βενζινοκίνητων και ηλεκτροκίνητων αντλιών οι οποίες από 380 το 1974 έφτασαν τις 631 το 1985 (Γράφημα 1.14). Η δυναμική της εκμηχάνισης ήταν τόσο ισχυρή, ώστε δεν εξαντλήθηκε με το πέρας της περιόδου.

²⁵ ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1970*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1971*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1974.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1972*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1975.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1973*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.
ΕΣΥΕ, *Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1990*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994.

Γράφημα 1.14 Αριθμός πετρελαιοκίνητων, βενζινοκίνητων και ηλεκτροκίνητων αντλιών

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ²⁶

Την περίοδο 1985–1990 η αύξηση των εκλυστήρων και των λοιπών μηχανημάτων συνεχίστηκε, κάτι που συνέβη και κατά την τελευταία δεκαετία του 20ου αιώνα. Η εκμηχάνιση ασφαλώς συνδέεται με το γεγονός ότι η μείωση του αγροτικού πληθυσμού δεν ήταν ανάλογη της μείωσης των καλλιεργούμενων εκτάσεων και της παραγωγής.

²⁶ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1965, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1968.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1970, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1990, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994

1.4 Δευτερογενής τομέας παραγωγής²⁷

Ο δευτερογενής τομέας διαχρονικά είχε περιορισμένο ειδικό βάρος και ρόλο στην τοπική οικονομία του νομού Λευκάδας σε σύγκριση με τον πρωτογενή και τον τριτογενή. Λίγο πριν την έναρξη της εξεταζόμενης περιόδου, το 1970, ο τομέας αυτός της οικονομίας συνέβαλε κατά 24,74% στη διαμόρφωση του ΑΕΠ (Γράφημα 1.4) και απασχολούνταν σε αυτόν μόλις 1.056 άτομα, δηλαδή το 9,70% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά την απογραφή του επόμενου έτους. Από αυτούς η πλειοψηφία ήταν άνδρες, καθώς οι γυναίκες που εργάζονταν στον δευτερογενή τομέα παραγωγής αποτελούσαν το 28,03% των εργαζομένων του συγκεκριμένου τομέα.

Τα ποσοστά συνεισφοράς κάθε κλάδου του δευτερογενή τομέα στο ΑΕΠ το 1970 ήταν τα εξής: Ορυχεία (μεταλλεία-λατομεία-αλυκές) 0,85%, μεταποίηση (βιομηχανία-βιοτεχνία) 13,32%, ηλεκτρισμός-ύδρευση κτλ 1,06%, κατασκευές (οικοδόμηση- δημόσια έργα) 9,51%. Όσον αφορά την κατανομή των εργαζομένων του δευτερογενή τομέα στους τέσσερις κλάδους του το 1971 το 66,67% εργαζόταν στον κλάδο της μεταποίησης, το 28,03% στον κλάδο των κατασκευών, το 4,92% στον κλάδο ηλεκτρισμού-ύδρευσης και μόλις το 0,38% στον κλάδο των ορυχείων (Γράφημα 1.15).

Το 1975 το ποσοστό συμβολής του δευτερογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ εμφάνισε κάμψη τριών και πλέον ποσοστιαίων μονάδων φτάνοντας μόλις το 21,40%. Τα αντίστοιχα ποσοστά των τριών από τους τέσσερις κλάδους του τομέα διαφοροποιήθηκαν ελαφρά και διαμορφώθηκαν ως εξής: Ορυχεία 0,94%, μεταποίηση 12,94%, ηλεκτρισμός-ύδρευση κτλ 0,94%. Αντίθετα το ποσοστό συμβολής του κλάδου των κατασκευών μειώθηκε κατά τρεις

²⁷ Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Γραμματεία ΕΣΥΕ, Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών, Τμήμα Περιφερειακών Λογαριασμών, *Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κατά νομό και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα έτη 1970, 1975, 1980-1993*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1995.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 14^{ης} Μαρτίου 1971*, τόμος III, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 5^{ης} Απριλίου 1981 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Α', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 5^{ης} Απριλίου 1981*, τόμος V, τεύχ. 5, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

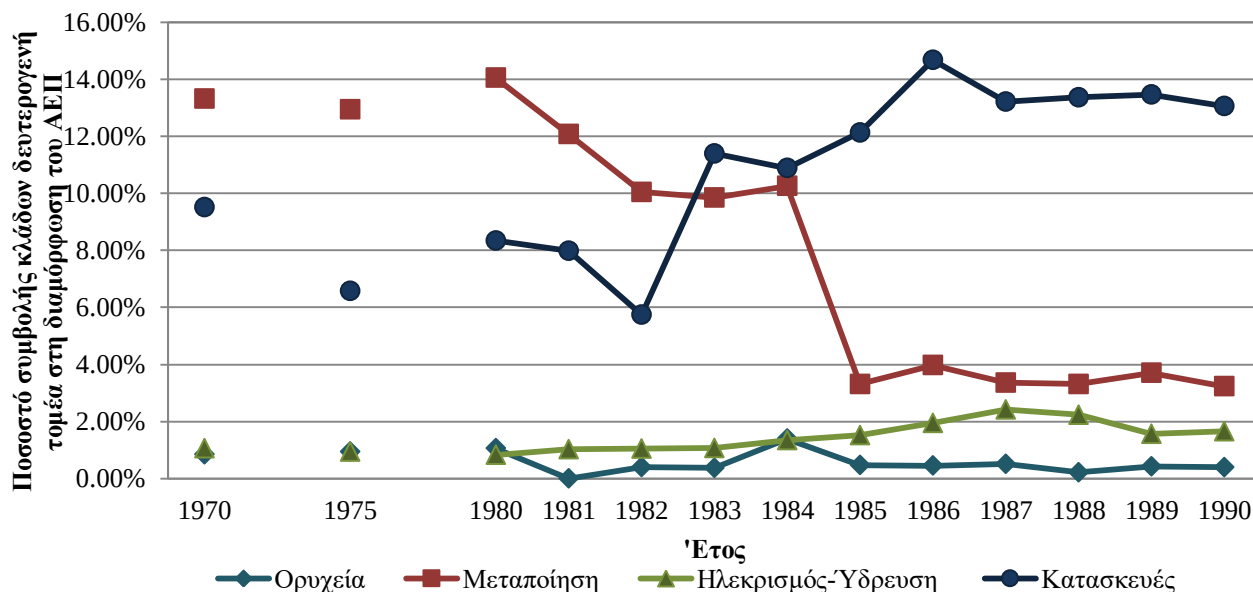
ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17^{ης} Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Α', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17^{ης} Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Β', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17^{ης} Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Γ', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

περίπου ποσοστιαίες μονάδες φτάνοντας το 6,58%.

Γράφημα 1.15 Ποσοστό συμβολής κλάδων δευτερογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ²⁸

Πέντε χρόνια αργότερα, το 1980, η συμβολή του δευτερογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ επανήλθε στα προ δεκαετίας επίπεδα με ποσοστό 24,29%. Τα ποσοστά των κλάδων που αυξήθηκαν και συνέβαλαν στην αύξηση του συνολικού ποσοστού του τομέα ήταν αυτά του κλάδου της μεταποίησης που έφτασε το 14,06% και των κατασκευών που διαμορφώθηκε στο 8,34%. Οι κλάδοι των ορυχείων και ηλεκτρισμού-ύδρευσης εμφάνισαν μικρές διαφοροποιήσεις συμβάλλοντας κατά 1,06% και 0,83% αντίστοιχα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ.

Το 1981 το ποσοστό συμβολής του δευτερογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ εμφάνισε πάλι κάμψη φτάνοντας το 21,08%, ποσοστό χαμηλότερο από το αντίστοιχο του 1975. Ο μόνος κλάδος που αυξήθηκε το ποσοστό του ήταν ο κλάδος ηλεκτρισμού-ύδρευσης με 1,02%. Αντίθετα οι υπόλοιποι τρεις κλάδοι κατέγραψαν μείωση των ποσοστών συμβολής τους στη διαμόρφωση του ΑΕΠ, συμβάλλοντας κατά 12,08% ο κλάδος της μεταποίησης, κατά 7,98% ο κλάδος των κατασκευών, ενώ η συμβολή αυτού των ορυχείων εκμηδενίστηκε.

²⁸ Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Γραμματεία ΕΣΥΕ, Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών, Τμήμα Περιφερειακών Λογαριασμών, *Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κατά νομό και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα έτη 1970, 1975, 1980-1993*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1995.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1981 η πτώση της συμβολής του δευτερογενή τομέα συνδυάστηκε με τη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στον τομέα αυτό. Η μείωση αυτή ήταν της τάξης του 19,79% σε σύγκριση με το 1971. Η μεταβολή αυτή όμως δεν αποτυπώνεται στο ποσοστό των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας της συνολικής μείωσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά την περίοδο 1971-1981. Έτσι παρά τη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα το ποσοστό αυτών επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού παρέμεινε στο ίδιο επίπεδο με αυτό του 1971, καθώς το 1981 αποτελούσαν το 9,32% έναντι 9,70% μια δεκαετία νωρίτερα.

Η κατανομή των εργαζόμενων στους κλάδους του δευτερογενή τομέα το 1981 διέφερε σημαντικά από την αντίστοιχη το 1971. Πλέον η πλειοψηφία του συνόλου των εργαζόμενων στο δευτερογενή τομέα παραγωγής εργαζόνταν στον κλάδο των κατασκευών σε ποσοστό 52,77%. Το 43,68% εργαζόταν στον κλάδο της μεταποίησης, το 2,36% στον κλάδο των ορυχείων και το 1,18% στον κλάδο ηλεκτρισμού-ύδρευσης. Από την εξέταση των παραπάνω στοιχείων προκύπτει ότι η μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα αφορούσε σχεδόν αποκλειστικά τον κλάδο της μεταποίησης, καθώς η μείωση των απασχολούμενων στον κλάδο ηλεκτρισμού-ύδρευσης είναι αμελητέα ως προς το μέγεθος σε σύγκριση με αυτή στον κλάδο της μεταποίησης. Αντίθετα ο αριθμός των απασχολούμενων στον κλάδο τόσο των κατασκευών όσο και σε αυτόν των ορυχείων αυξήθηκε. Αυτή η εξέλιξη ήταν ιδιαίτερα σημαντική, καθώς στο πεδίο της απασχόλησης αποτυπώνονταν οι αντίρροπες τάσεις των κλάδων μεταποίησης και κατασκευών. Πλέον πάνω από τους μισούς απασχολούμενους στο δευτερογενή τομέα ήταν αυτοί του κλάδου των κατασκευών, ενώ δέκα χρόνια νωρίτερα η πλειοψηφία των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα εργαζόταν στον κλάδο της μεταποίησης.

Η μείωση των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα αφορούσε αποκλειστικά τις γυναίκες, ο αριθμός των οποίων από 296 έφτασε τις 40, ενώ ο αριθμός των ανδρών αυξήθηκε. Παρά το γεγονός ότι στον κλάδο της μεταποίησης μεταξύ 1971 και 1981 μειώθηκε ο αριθμός ανδρών και γυναικών, η μείωση αυτή κατά κύριο λόγο αφορούσε τις γυναίκες. Το 1971 σχεδόν το σύνολο των γυναικών του δευτερογενή τομέα, ποσοστό 97,30% εργαζόταν στον κλάδο της μεταποίησης, όπου αποτελούσαν το 40,91% του συγκεκριμένου κλάδου έναντι 59,09% των ανδρών. Το συγκεκριμένο ποσοστό ήταν το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών στο σύνολο των εργαζομένων ενός κλάδου, καθώς μεγαλύτερη ήταν η συμμετοχή των γυναικών μόνο στον

πρωτογενή τομέα.

Η μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στον κλάδο της μεταποίησης γυναικών μεταξύ 1971 και 1981 κατά 86,11% είχε ως αποτέλεσμα το 1981 η αναλογία ανδρών–γυναικών απασχολούμενων τόσο στον συγκεκριμένο κλάδο όσο και συνολικά στον δευτερογενή τομέα να μεταβληθεί ριζικά. Πλέον η κατανομή κατά φύλο των απασχολούμενων στον δευτερογενή τομέα ήταν 95,28% άνδρες και μόλις 4,72% γυναίκες, ενώ ειδικότερα στον κλάδο της μεταποίησης 89,19% άνδρες και 10,81% γυναίκες.

Το 1982 η συμβολή του δευτερογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ μειώθηκε περαιτέρω με αποτέλεσμα να φτάσει στο 17,23%. Η μείωση αυτή οφειλόταν κυρίως στη συνεχιζόμενη κάμψη του ποσοστού του κλάδου της μεταποίησης, όπως επίσης στη μείωση του κλάδου των κατασκευών. Το 1983 και το 1984 το ποσοστό συμβολής του δευτερογενή τομέα αυξήθηκε φτάνοντας το 22,68% και 23,89% αντίστοιχα. Η αύξηση αυτή προέκυψε κατά βάση από την μεγάλη αύξηση του ποσοστού του κλάδου των κατασκευών το 1983 και την αύξηση του ποσοστού του κλάδου της μεταποίησης την επόμενη χρονιά. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το ποσοστό του κλάδου των κατασκευών το 1983 ξεπέρασε για πρώτη φορά το 10%, όπως επίσης για πρώτη φορά υπερέιχε του αντίστοιχου του κλάδου της μεταποίησης. Αυτά τα δύο στοιχεία παρέμειναν αμετάβλητα τα επόμενα χρόνια.

Το 1985 το ποσοστό συμβολής του δευτερογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ επανήλθε στο εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο του 1982. Κύρια αιτία αυτής της μείωσης της τάξης των έξι και πλέον ποσοστιαίων μονάδων αποτέλεσε η κατακρήμνιση του ποσοστού του κλάδου της μεταποίησης από 10,26% το 1984 στο 3,31% το 1985. Αντίθετα το ποσοστό του κλάδου των κατασκευών αυξήθηκε σε 12,13% καταγράφοντας το μεγαλύτερο ποσοστό του από το 1970 και εξής.

Κατά τη διάρκεια της επόμενης πενταετίας 1986–1990 το ποσοστό συμβολής του δευτερογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ σε γενικές γραμμές διατηρήθηκε σταθερό εμφανίζοντας πτωτική τάση. Πέρα από μια πρόσκαιρη αύξηση το 1986, που οφειλόταν για ακόμη μια φορά στην αύξηση του ποσοστού συμβολής του κλάδου των κατασκευών, γενικότερα καταγράφηκαν τάσεις μείωσης, με κατάληξη το ποσοστό συμβολής του τομέα συνολικά να διαμορφωθεί το 1990 στο 18,34%. Καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της πενταετίας το ποσοστό του κλάδου των κατασκευών παρέμεινε σταθερά πάνω από 10%. Αντίθετα ο κλάδος των ορυχείων δεν υπερέβη το 1%, ενώ ο κλάδος ηλεκτρισμού-ύδρευσης κατέγραψε μια σχεδόν αδιόρατη

αυξητική τάση. Το ποσοστό του κλάδου της μεταποίησης ύστερα από την τεράστια μείωσή του το 1985 έως και το 1990 κυμάνθηκε σταθερά μεταξύ 3,98% το 1986 έως 3,23% το 1990.

Κατά το χρονικό διάστημα 1981–1991 πραγματοποιήθηκαν μεγάλες μεταβολές όσον αφορά την απασχόληση στον δευτερογενή τομέα. Ο αριθμός των απασχολούμενων στον τομέα αυξήθηκε κατά 47,93%. Αυτό σε συνδυασμό με τη μείωση του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί το ποσοστό των απασχολούμενων στον τομέα επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά 6,5 περίπου ποσοστιαίες μονάδες, δηλαδή από 9,32% το 1981 σε 16,07% το 1991. Επίσης το 1991 σε σύγκριση με το 1981 αυξημένος ήταν ο αριθμός των απασχολούμενων στους κλάδους των κατασκευών, της μεταποίησης και του ηλεκτρισμού-ύδρευσης, ενώ μειωμένος ήταν μόνο ο αριθμός των απασχολούμενων στα ορυχεία.

Το μεγαλύτερο μέρος των εργαζομένων του δευτερογενή τομέα, όπως συνέβαινε και το 1981, εργαζόταν στον κλάδο των κατασκευών. Μάλιστα το ποσοστό των τελευταίων επί του συνόλου των απασχολούμενων στο δευτερογενή ήταν 57,22%, αυξημένο δηλαδή κατά περίπου πέντε ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 1981. Αντίθετα το ποσοστό των απασχολούμενων στον κλάδο της μεταποίησης μειώθηκε σε 39,74% από 43,68% παρά την αύξηση του αριθμού τους, ενώ το 2,39% και το 0,64% απασχολούνταν στους κλάδους ηλεκτρισμού-ύδρευσης και ορυχείων αντίστοιχα. Αξιοσημείωτη είναι επίσης η μεταβολή που καταγράφεται στην κατανομή των απασχολούμενων του δευτερογενή τομέα στους επιμέρους κλάδους του μεταξύ 1971 και 1991. Παρατηρείται ότι οι δύο κυριότεροι κλάδοι ακολουθούσαν αντίθετες πορείες όσον αφορά την απασχόληση, καθώς το 1991 σε σχέση με το 1971 ο αριθμός των απασχολούμενων στον κλάδο της μεταποίησης ήταν μειωμένος κατά 29,26%, ενώ αντίθετα στον κλάδο των κατασκευών αυξήθηκε κατά 142%.

Κατά τη διάρκεια της περιόδου 1971–1991 στον δευτερογενή τομέα η συντριπτική πλειοψηφία των απασχολούμενων ήταν άνδρες. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι στους τρεις από τους τέσσερις κλάδους του τομέα τα ποσοστά των απασχολούμενων ανδρών κυμαίνονταν από 100% έως 99,16% στις κατασκευές, από 100% έως 83,33% στον τομέα ηλεκτρισμού-ύδρευσης και στον κλάδο των ορυχείων δεν καταγράφηκε ως εργαζόμενη ούτε μια γυναίκα. Στην παγιωμένη αυτή κατάσταση μια μικρή ρωγμή διαφάνηκε το 1991, όταν στον τομέα ηλεκτρισμού-ύδρευσης το 16,67% των απασχολούμενων ήταν γυναίκες, ενώ το 1981 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν μηδενικό.

Αντίθετα, όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, διαφορετική ήταν η κατάσταση όσον αφορά την αναλογία απασχολούμενων ανδρών–γυναικών στον κλάδο της μεταποίησης. Την εξαιρετικά μεγάλη μείωση του αριθμού των απασχολούμενων στη μεταποίηση γυναικών μεταξύ 1971 και 1981, που κατέστησε και αυτόν τον κλάδο ανδροκρατούμενο, διαδέχθηκε η αύξηση του αριθμού τους μεταξύ 1981 και 1991. Έτσι το 1991 οι γυναίκες αποτελούσαν το 28,51% των απασχολούμενων στη μεταποίηση. Η αύξηση αυτή σε συνδυασμό με τη μικρή, αλλά υπαρκτή, αύξηση των ποσοστών των γυναικών όσον αφορά την απασχόληση στους κλάδους ηλεκτρισμού-ύδρευσης και κατασκευών είχε ως αποτέλεσμα οι γυναίκες το 1991 να αποτελούν το 12,21% των εργαζόμενων στον δευτερογενή τομέα επανακάμπτοντας ως ένα βαθμό σε αυτόν.

1.4.1 Μεταποίηση²⁹

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ κατά την εξεταζόμενη περίοδο στη Λευκάδα την πλειοψηφία των καταστημάτων στον κλάδο της μεταποίησης αποτελούσαν αυτά που κατατάσσονταν στις κατηγορίες: «βιομηχανίες ειδών διατροφής εκτός ποτών», «βιομηχανίες ειδών υπόδησης, ειδών ενδυμασίας και διαφόρων εξ υφάσματος», «βιομηχανίες ξύλου και φελλού εκτός επιπλοποιίας», «βιομηχανίες προϊόντων εκ μετάλλου εκτός μηχανών και μεταφορικού υλικού», και «βιομηχανίες επίπλων και ειδών επιπλώσεως». Λιγότερα σε αριθμό ήταν τα καταστήματα των κατηγοριών: «κατασκευή μεταφορικών μέσων», «βιομηχανίες ποτών», «κατασκευή ηλεκτρικών μηχανών, συσκευών και λοιπών ειδών» και «βιομηχανίες

²⁹Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, *Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων της 15ης Νοεμβρίου 1958*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1960.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων της 28ης Σεπτεμβρίου 1963*, Τόμος II, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1966.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων της 28ης Σεπτεμβρίου 1963*, Τόμος I, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1965.

ΕΣΥΕ, *Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων της 27ης Σεπτεμβρίου 1969*, Τόμος I, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1971.

ΕΣΥΕ, *Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων της 27ης Σεπτεμβρίου 1969*, Τόμος II, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων της 29ης Σεπτεμβρίου 1973*, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1975.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας, εμπορίου και άλλων υπηρεσιών της 30ης Σεπτεμβρίου 1978*, Τόμος I, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1981.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας, εμπορίου και άλλων υπηρεσιών της 30ης Σεπτεμβρίου 1978*, Τόμος II, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1981.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και εμπορίου της 28ης Σεπτεμβρίου 1984*, Τόμος I, Τεύχος Α, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1988.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και εμπορίου της 28ης Σεπτεμβρίου 1984*, Τόμος I, Τεύχος Β, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1988.

προϊόντων εκ μη μεταλλικών ορυκτών εκτός των παραγώγων πετρελαίου και άνθρακα». Επίσης καταγράφηκαν μικροί αριθμοί καταστημάτων, οι δραστηριότητες των οποίων λόγω του αριθμού και του μεγέθους τους είχαν περιθωριακό ρόλο στον κλάδο της μεταποίησης. Αρκετά από αυτά χαρακτηρίζονταν από διακοπές της παρουσίας τους, όπως επίσης από το ότι ο αριθμός των απασχολούμενων σε αυτά αποτελούσε μικρό ποσοστό επί του συνόλου των απασχολούμενων στη μεταποίηση. Τέτοια καταστήματα ήταν αυτά των κατηγοριών: «υφαντικές βιομηχανίες», «εκτυπώσεις-εκδόσεις», «χημική βιομηχανία», «βιομηχανίες κατασκευής μηχανών και συσκευών εκτός των ηλεκτρικών και των μέσων μεταφοράς» και «βιομηχανία προϊόντων εξ' ελαστικού και πλαστικής ύλης».

Σύμφωνα με τις απογραφές τις σχετικές με τη βιομηχανία-βιοτεχνία των ετών 1963, 1969, 1973, 1978 και 1984, στη Λευκάδα ο μεγαλύτερος αριθμός καταστημάτων στον κλάδο της μεταποίησης ανήκε στην κατηγορία των «βιομηχανιών ειδών διατροφής εκτός ποτών». Τα καταστήματα αυτής της κατηγορίας απασχολούσαν επίσης το μεγαλύτερο αριθμό των απασχολούμενων στα καταστήματα μεταποίησης. Ως προς το πλήθος των καταστημάτων, αλλά και τον αριθμό των απασχολούμενων, σταθερά στη δεύτερη θέση βρίσκονταν τα καταστήματα της κατηγορίας «βιομηχανίες ειδών υπόδησης, ειδών ενδυμασίας και διαφόρων εξ υφάσματος». Η εικόνα και η πορεία του κλάδου της μεταποίησης στη Λευκάδα σε πολύ μεγάλο βαθμό καθορίζονταν από τις εξελίξεις στις δύο αυτές κατηγορίες καταστημάτων.

Κάτι που ίσχυε για το σύνολο των καταστημάτων του κλάδου της μεταποίησης στη Λευκάδα ήταν το ότι κατά κανόνα σε αυτά απασχολούταν μικρός αριθμός εργαζομένων. Ενδεικτικά, όσον αφορά τα καταστήματα της κατηγορίας «βιομηχανίες ειδών διατροφής εκτός ποτών» το 1963 λειτουργούσαν 174 καταστήματα που απασχολούσαν 233 άτομα, δηλαδή 1,34 άτομα ανά κατάστημα. Η αναλογία αυτή μεταβλήθηκε προς τα πάνω το 1969, καθώς λειτουργούσαν 149 καταστήματα, όπου απασχολούνταν 332 άτομα, δηλαδή 2,23 άτομα ανά κατάστημα. Κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, παρά τη συνεχή μείωση τόσο του αριθμού των καταστημάτων όσο και του αριθμού των απασχολούμενων σε αυτά, η αναλογία δεν μεταβλήθηκε σε μεγάλο βαθμό. Ειδικότερα το 1973, το 1978 και το 1984 ο αριθμός των καταστημάτων ήταν 120, 107 και 95, ενώ ο αριθμός των απασχολούμενων 275, 211 και 193 αντίστοιχα. Έτσι το 1973 αναλογούσαν 2,29 απασχολούμενοι ανά κατάστημα, ενώ 1,97 και 2,03 το 1978 και το 1984 αντίστοιχα. Παρόμοια ήταν η εικόνα και στην δεύτερη μεγαλύτερη κατηγορία καταστημάτων του κλάδου της μεταποίησης. Στην κατηγορία «βιομηχανίες ειδών

υπόδησης, ειδών ενδυμασίας και διαφόρων εξ υφάσματος» ο αριθμός των καταστημάτων και ο αριθμός των απασχολούμενων σε αυτά μειώνονταν συνεχώς και η αναλογία απασχολούμενων ανά κατάστημα παρέμενε σταθερή. Αναλυτικότερα ο αριθμός των καταστημάτων τα έτη 1963, 1969, 1973, 1978 και 1984 ήταν 91, 76, 51, 35 και 22 αντίστοιχα. Την ίδια πτωτική τάση ακολούθησε και ο αριθμός των απασχολούμενων σε αυτά. Από 119 απασχολούμενοι το 1963, το 1969 ήταν 90, το 1973 65, το 1978 47 και το 1984 μόλις 29. Η αναλογία των απασχολούμενων ανά κατάστημα διατηρήθηκε σταθερή καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου, καθώς κυμάνθηκε μεταξύ 1,18 και 1,34.

Είναι φανερό η τάση συρρίκνωσης του αριθμού των καταστημάτων του κλάδου της μεταποίησης. Ουσιαστικά κάποια μικρά σημάδια ανάπτυξης εμφάνισαν μόλις τρεις κατηγορίες καταστημάτων, ο αριθμός των οποίων, όπως επίσης και ο αριθμός των απασχολούμενων σε αυτά, αυξήθηκε, παρ' όλα αυτά η βαρύτητά τους στο σύνολο του κλάδου παρέμεινε περιορισμένη. Πρόκειται για τα καταστήματα των κατηγοριών «βιομηχανίες ξύλου και φελλού εκτός επιπλοποιίας», «κατασκευή μεταφορικών μέσων» και «κατασκευή ηλεκτρικών μηχανών, συσκευών και λοιπών ειδών». Τα καταστήματα της πρώτης κατηγορίας είχαν αυξηθεί το 1984 κατά 35,71% σε σύγκριση με το 1963, όπως επίσης αντίστοιχα της δεύτερης κατηγορίας τριπλασιάστηκαν και της τρίτης εξαπλασιάστηκαν.

Όσον αφορά τη χρήση κινητήρων είναι ξεκάθαρο ότι με την πάροδο του χρόνου αυξήθηκε η συνολική ισχύς σε ίππους, παρά τη μείωση των καταστημάτων. Η μεγαλύτερη αύξηση εντοπίζεται κατά τη διάρκεια της περιόδου 1978 - 1984. Ενδεικτικά η ισχύς σε ίππους των κινητήρων των καταστημάτων της κατηγορίας «βιομηχανίες ειδών διατροφής εκτός ποτών» που διέθεταν τέτοιους, το 1963 ήταν 1.583 ίπποι, το 1969 ήταν 1.967, το 1973 1.826, το 1978 1.957 και το 1984 είχε φτάσει τους 2.264 ίππους. Αντίστοιχα κατά τα ίδια έτη όσον αφορά τα καταστήματα της κατηγορίας «βιομηχανίες ξύλου και φελλού εκτός επιπλοποιίας» η ισχύς των κινητήρων που διέθεταν σε ίππους ήταν 126,5 το 1963, 296,9 το 1969, 251 το 1973, 232 το 1978 και 559 το 1984.

Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω σχετικά με τον κλάδο της μεταποίησης συμπεραίνεται ότι κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου είναι ξεκάθαρη η τάση συρρίκνωσης του κλάδου, καθώς η πλειοψηφία των δεικτών ακολουθούν τροχιά κάμψης. Η τάση μείωσης του συνολικού αριθμού καταστημάτων και του αριθμού των απασχολούμενων σε αυτά είχε διαφανεί όσον αφορά και τις δύο αυτές κατηγορίες ήδη από τη δεκαετία του 1960 και

το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1970. Κατά την επόμενη δεκαετία η τάση αυτή ισχυροποιήθηκε με κατάληξη την πτώση του ποσοστού συμβολής του κλάδου στη διαμόρφωση του ΑΕΠ περίπου στο 3% μετά το 1985.

1.4.2 Ορυχεία (μεταλλεία-λατομεία-αλυκές)³⁰

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο ο κλάδος των ορυχείων στη Λευκάδα αποτελούσε τον μικρότερο κλάδο του δευτερογενή τομέα. Σε αυτόν απασχολούνταν το 1971 μόλις το 0,04% του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, ενώ το 1981 και το 1991 το 0,22% και το 0,10% αντίστοιχα. Κατά την περίοδο 1975–1985 το υψηλότερο ποσοστό συνεισφοράς του κλάδου των ορυχείων στη διαμόρφωση του ΑΕΠ ήταν 1,40% το έτος 1984, ενώ όλες τις υπόλοιπες χρονιές τα αντίστοιχα ποσοστά ήταν μικρότερα του 1% με μόνη εξαίρεση το 1980, οπότε ήταν 1,06%.

Ο κλάδος των ορυχείων περιλαμβάνει τα μεταλλεία, τα λατομεία και τις αλυκές. Στην περίπτωση της Λευκάδας σύμφωνα με τις απογραφές βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων του 1963 και του 1973, όπως επίσης της απογραφής βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών καταστημάτων του 1969, αλλά και τις απογραφές βιομηχανίας, βιοτεχνίας και εμπορίου του 1978 και του 1984, στον συγκεκριμένο κλάδο περιλαμβάνονταν αλυκές και λατομεία.

1.4.2.1 Αλυκές

Στο νησί της Λευκάδας κατά την περίοδο 1974-1985 υπήρχαν δύο συγκροτήματα αλυκών. Το πρώτο βρισκόταν στη νοτιοανατολική πλευρά της πόλης και το δεύτερο περίπου

³⁰Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, *Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων της 15ης Νοεμβρίου 1958*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1960.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων της 28ης Σεπτεμβρίου 1963*, Τόμος II, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1966.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων της 28ης Σεπτεμβρίου 1963*, Τόμος I, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1965.

ΕΣΥΕ, *Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων της 27ης Σεπτεμβρίου 1969*, Τόμος I, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1971.

ΕΣΥΕ, *Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων της 27ης Σεπτεμβρίου 1969*, Τόμος II, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων της 29ης Σεπτεμβρίου 1973*, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1975.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας, εμπορίου και άλλων υπηρεσιών της 30ης Σεπτεμβρίου 1978*, Τόμος I, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1981.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας, εμπορίου και άλλων υπηρεσιών της 30ης Σεπτεμβρίου 1978*, Τόμος II, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1981.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και εμπορίου της 28ης Σεπτεμβρίου 1984*, Τόμος I, Τεύχος Α, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1988.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και εμπορίου της 28ης Σεπτεμβρίου 1984*, Τόμος I, Τεύχος Β, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1988.

επτά χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της πόλης κοντά στο χωριό Καριώτες.

Το πρώτο συγκρότημα ήταν αυτό των αλυκών της πόλης της Λευκάδας και το δεύτερο συγκρότημα ήταν αυτό των αλυκών Αλεξάνδρου. Οι αλυκές της πόλης είχαν οργανωθεί στις αρχές του 15ου αιώνα από τους Φράγκους ηγεμόνες της οικογένειας των Τόκκων και οι αλυκές Αλεξάνδρου είχαν οργανωθεί κατά την περίοδο της Ενετικής κυριαρχίας στο τέλος του 17ου αιώνα³¹. Οι δύο αυτές αλυκές λειτούργησαν επί πολλούς αιώνες και η λειτουργία τους διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην οικονομική και την κοινωνική ζωή της Λευκάδας.

Μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο αποφασίστηκε η συνέχεια της λειτουργίας των αλυκών Αλεξάνδρου, ενώ αντίθετα στις αλυκές της πόλης σταμάτησε η παραγωγή αλατιού το 1947 και τρία χρόνια αργότερα διακόπηκε η λειτουργία τους³². Η παραγωγή αλατιού στη Λευκάδα κατά τη μεταπολεμική περίοδο εμφάνισε μεγάλη πτώση, παρά το ότι κατά διαστήματα σημειώθηκε αύξηση της παραγωγής. Κατά τη δεκαετία του 1950 η μέση ετήσια παραγωγή ήταν περίπου 2.850 τόνοι, ενώ κατά την δεκαετία του 1960 περίπου 2.970 τόνοι³³.

Κατά την περίοδο 1971 - 1985 η συνολική παραγωγή αλατιού ήταν 40.600 τόνοι. Κατά το διάστημα των πέντε πρώτων ετών της συγκεκριμένης περιόδου η μέση ετήσια παραγωγή ήταν 2.216 τόνοι, ενώ κατά το διάστημα 1976–1980 ανήλθε στους 2.370 τόνους. Η μέση ετήσια παραγωγή κατά την πενταετία 1981–1985 αυξήθηκε στους 2.400 τόνους (Πίνακας 1.1).

Οι αλυκές Αλεξάνδρου καταλάμβαναν έκταση περίπου 750 στρεμμάτων, αποτελούνταν από 34 αλοπήγια τηγάνια και διέθεταν τρία αντλιοστάσια. Το 1978 στο πρώτο αντλιοστάσιο των αλυκών υπήρχαν δύο φυγόκεντρες αντλίες και δύο ηλεκτροκινητήρες, ενώ στο δεύτερο μια φυγόκεντρος αντλία και ένας ηλεκτροκινητήρας³⁴. Στις αλυκές Αλεξάνδρου ίσχυε το σύστημα της αυτεπιστασίας και «ήταν δημόσια υπηρεσία με δικό της προϋπολογισμό και μόνιμο προσωπικό, προϊστάμενο, αρχιτεχνίτη, μηχανικό και φύλακες»³⁵. Το βασικό εργατικό δυναμικό εργαζόταν εποχιακά κατά τις περιόδους καλλιέργειας, που εκτείνονταν από την άνοιξη έως το

³¹ Λαμπρινού Μ., «Οι αλυκές της Λευκάδας», στο περ. Αρχαιολογία τ. 49, σελ. 61-65

³² Φέτσης Φ., «Κάτω αλυκές Λευκάδας: Το ιστορικό μιας καταστροφής. Προτάσεις εξυγίανσης του χώρου και διατήρησης ιστορικών στοιχείων», στο *Ανάπλαση και αξιοποίηση των ανενεργών αλυκών Επτανήσου (Κέρκυρας, Λευκάδας και Ζακύνθου)*, Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου Κέντρου Μελετών Ιονίου-Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λευκάδας, Λευκάδα 30 Σεπτ.-3 Οκτ. 1999, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας, Αθήνα 2003, σελ. 248-249.

³³ Καλαφάτης Θ., «Αλυκές Λευκάδας (1940-1985): Λειτουργικό σχήμα, εργαλεία-τεχνική, παραγωγή», στο *Τιμητικός Τόμος, Ομότιμοι Καθηγητή Απόστολου Α. Λάζαρη*, Πανεπιστήμιο-Πειραιά Τόμος Γ', Πειραιάς 2003, σελ. 194-197.

³⁴ Καλαφάτης Θ., ό.π. σελ. 191-193.

³⁵ Βουκελάτος Π., «Λειτουργία των αλυκών Αλεξάνδρου Λευκάδας», στο *Ανάπλαση και αξιοποίηση των ανενεργών αλυκών Επτανήσου (Κέρκυρας, Λευκάδας και Ζακύνθου)*, Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου Κέντρου Μελετών Ιονίου-Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λευκάδας, Λευκάδα 30 Σεπτ.-3 Οκτ. 1999, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας, Αθήνα 2003, σελ. 139-141.

φθινόπωρο κάθε έτους και κατά συντριπτική πλειοψηφία αποτελούνταν από γυναίκες³⁶.

Το εποχιακό εργατικό δυναμικό δεν εμφανίζεται στις απογραφές που αναφέρθηκαν παραπάνω, καθώς σύμφωνα με τα στοιχεία αυτών ο αριθμός των απασχολούμενων στις αλυκές της Λευκάδας κατά τα έτη 1963, 1969, 1973, 1978 και 1984 ήταν αντίστοιχα 19, 6, 13, 20 και 19 άτομα.

Η συνολική παραγωγή αλατιού κατά την περίοδο 1974–1985 ήταν 32.590 τόνοι, ενώ η μέση ετήσια παραγωγή κατά την ίδια περίοδο ήταν 2.716 τόνοι.

Την περίοδο 1978-1985 σημειώθηκε η τελευταία απόπειρα εκσυγχρονισμού και βελτίωσης των αλυκών. Παρά την προσπάθεια που καταβλήθηκε πλέον το κόστος παραγωγής του αλατιού αυξανόταν «με γεωμετρική πρόοδο, καθιστώντας το τοπικό αλάτι μη ανταγωνίσιμο με άλλα ξένων και ελληνικών αλυκών»³⁷.

Ο τρόπος λειτουργίας των αλυκών Αλεξάνδρου, το μέγεθός τους και κατά συνέπεια ο περιορισμένος όγκος της παραγωγής αλατιού σε αυτές τις είχαν καταστήσει μη ανταγωνιστικές. «Χαρακτηριστικό της ολοένα φθίνουσας πορείας των αλυκών Αλεξάνδρου είναι ότι το 1980 το παραγόμενο λευκαδίτικο αλάτι κάλυψε μόνο το 1,2% της ελληνικής συνολικής παραγωγής»³⁸. Ήταν ολοφάνερο πλέον ότι η παραγωγή αλατιού σε αλυκές του μεγέθους αυτού των αλυκών Αλεξάνδρου, με ξεπερασμένες μεθόδους οργάνωσης της παραγωγής και μεγάλη χρήση χειρωνακτικής εργασίας που αύξανε το κόστος παραγωγής λόγω της περιορισμένης εκμηχάνισης, δεν ήταν δυνατό να αντέξει στον ανταγωνισμό των μεγαλύτερων αλυκών, αλλά και την εισαγωγή αλατιού σε πολύ χαμηλές τιμές

Η λειτουργία των αλυκών σταμάτησε το 1985. Εκτός των αιτίων που αναφέρθηκαν παραπάνω, η οριστική διακοπή της λειτουργίας των αλυκών Αλεξάνδρου ενδέχεται να συνδεόταν με τις αλλαγές στο ευρύ πεδίο της παραγωγής και εμπορίας αλατιού εκείνη την περίοδο. Ενδεικτικά, σημειώθηκαν δύο μεταβολές που συνέβαλαν στην παραπάνω εξέλιξη. Η πρώτη ήταν ο εκσυγχρονισμός του τρόπου λειτουργίας και η αύξηση της παραγωγής των αλυκών Μεσολογγίου, ύστερα από τη δραστηριοποίηση εκεί της Ανώνυμης Εταιρείας «Ελληνικές Αλυκές» από το 1978. Η δεύτερη σχετιζόταν με τις νομοθετικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν εξαιτίας της υποχρέωσης της Ελλάδας να καταργήσει τα Κρατικά

³⁶ Παπαγαλάνη Λ., «Οι αλυκές στα Επτάνησα, εργασιακός χώρος γυναικών», στο *Ανάπλαση και αξιοποίηση των ανενεργών αλυκών Επτανήσου (Κέρκυρας, Λευκάδας και Ζακύνθου)*, ό.π. σελ. 78-80.

³⁷ Καλαφάτης Θ. ό.π. σελ.194 -198.

³⁸ Καλαφάτης Θ. ό.π. σελ. 197-198

Μονοπώλια εμπορικού χαρακτήρα. Έτσι, «με το άρθρο 3 του ν. 1338 του 1983, εφαρμογή Κοινοτικού Δικαίου, η ελληνική νομοθεσία όφειλε να προσαρμοστεί με τις διατάξεις της συνθήκης της ΕΟΚ σε συνδυασμό με τη συνθήκη προσχώρησης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Σύμφωνα με τα παραπάνω καταργήθηκε το μονοπώλιο άλατος³⁹». Οι μεταβολές αυτές συντέλεσαν στη διαμόρφωση νέου πλαισίου στο πεδίο των αλυκών, της παραγωγής και εμπορίας του αλατιού. Εκτός του πλαισίου αυτού τέθηκαν οι αλυκές με τα χαρακτηριστικά αυτών του Αλεξάνδρου, η λειτουργία της πλειονότητας των οποίων διακόπηκε τα επόμενα χρόνια. Με αυτόν τον τρόπο διακόπηκε οριστικά μια παραγωγική και εμπορική δραστηριότητα, η οποία επί μακρό χρονικό διάστημα είχε διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στις οικονομικές, κοινωνικές, αλλά και πολιτικές εξελίξεις στη Λευκάδα.

Πίνακας 1.1 Παραγωγή αλατιού

Έτος	Παραγωγή (τόνοι)
1970	2.550
1971	2.110
1972	1.430
1973	1.920
1974	3.060
1975	2.560
1976	1.490
1977	3.470
1978	2.680
1979	2.770
1980	1.440
1981	2.180
1982	3.500
1983	3.010
1984	2.930
1985	3.500

Πηγή: Καλαφάτης Θ. Αλυκές Λευκάδας (1940-1985): Λειτουργικό σχήμα, εργασία-τεχνική, παραγωγή, στο «Τιμητικός Τόμος, Ομότιμου Καθηγητή Απόστολου Α. Λάζαρη, Πανεπιστήμιο-Πειραιά» Τόμος Γ', Πειραιάς 2003, σελ.194-196.

³⁹ Παπαγγελόπουλος Π., «Νομικές διατάξεις που διέπουν το ιδιοκτησιακό καθεστώς των αλυκών», στο *Ανάπλαση και αξιοποίηση των ανενεργών αλυκών Επτανήσου (Κέρκυρας, Λευκάδας και Ζακύνθου)* ό.π. σελ.296-300.

1.4.2.2 Λατομεία⁴⁰

Αντίθετη πορεία από αυτή των αλυκών ακολούθησαν κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 τα λατομεία στη Λευκάδα. Παρά το μικρό αριθμό τους, κύρια χαρακτηριστικά της πορείας των λατομείων ήταν η αύξηση των αντίστοιχων καταστημάτων, η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων, όπως επίσης η εκμηχάνιση των καταστημάτων και η αύξηση τη υποδύναμης των κινητήρων που διέθεταν. Ενδεικτικά το 1978 σε σύγκριση με το 1969 είχε υπερδιπλασιαστεί ο αριθμός των καταστημάτων και μεταξύ 1978 και 1984 τριπλασιάστηκε ο αριθμός των απασχολούμενων σε αυτά. Η αύξηση της συνολικής ισχύος των κινητήρων των λατομείων ήταν αλματώδης, καθώς από 66 ίππους το 1969, το 1978 η ισχύς είχε φτάσει τους 195 ίππους και το 1984 είχε τετραπλασιαστεί φτάνοντας του 840 ίππους. Ασφαλώς η ανάπτυξη των λατομείων συνδεόταν άρρηκτα με την άνθηση του κλάδου των κατασκευών που έλαβε χώρα κατά την ίδια περίοδο στη Λευκάδα.

1.4.3 Κατασκευές⁴¹

Από την εξέταση των δεικτών συμβολής του κλάδου των κατασκευών στη διαμόρφωση του ΑΕΠ και των δεικτών απασχόλησης στον συγκεκριμένο κλάδο προκύπτει η εκρηκτική ανάπτυξη του κλάδου κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται από την ανάλυση των στοιχείων της ΕΣΥΕ σχετικά με την οικοδομική δραστηριότητα και αυτών της

⁴⁰ ΕΣΥΕ, *Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων της 27ης Σεπτεμβρίου 1969*, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1971.

ΕΣΥΕ, *Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων της 27ης Σεπτεμβρίου 1969*, Τόμος ΙΙ, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων της 29ης Σεπτεμβρίου 1973*, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1975.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας, εμπορίου και άλλων υπηρεσιών της 30ης Σεπτεμβρίου 1978*, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1981.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας, εμπορίου και άλλων υπηρεσιών της 30ης Σεπτεμβρίου 1978*, Τόμος ΙΙ, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1981.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και εμπορίου της 28ης Σεπτεμβρίου 1984*, Τόμος Ι, Τεύχος Α, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1988.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και εμπορίου της 28ης Σεπτεμβρίου 1984*, Τόμος Ι, Τεύχος Β, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1988.

⁴¹ Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, *Στατιστική οικοδομικής δραστηριότητας. Ιδιωτική νόμιμη οικοδομική δραστηριότητα 1977-1982*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική οικοδομικής δραστηριότητας έτους 1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική οικοδομικής δραστηριότητας έτους 1984*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1987.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική οικοδομικής δραστηριότητας έτους 1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1987.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής οικοδομών - κτιρίων της 1ης Δεκεμβρίου 1970*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής οικοδομών - κτιρίων της 1ης Δεκεμβρίου 1990*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 2000.

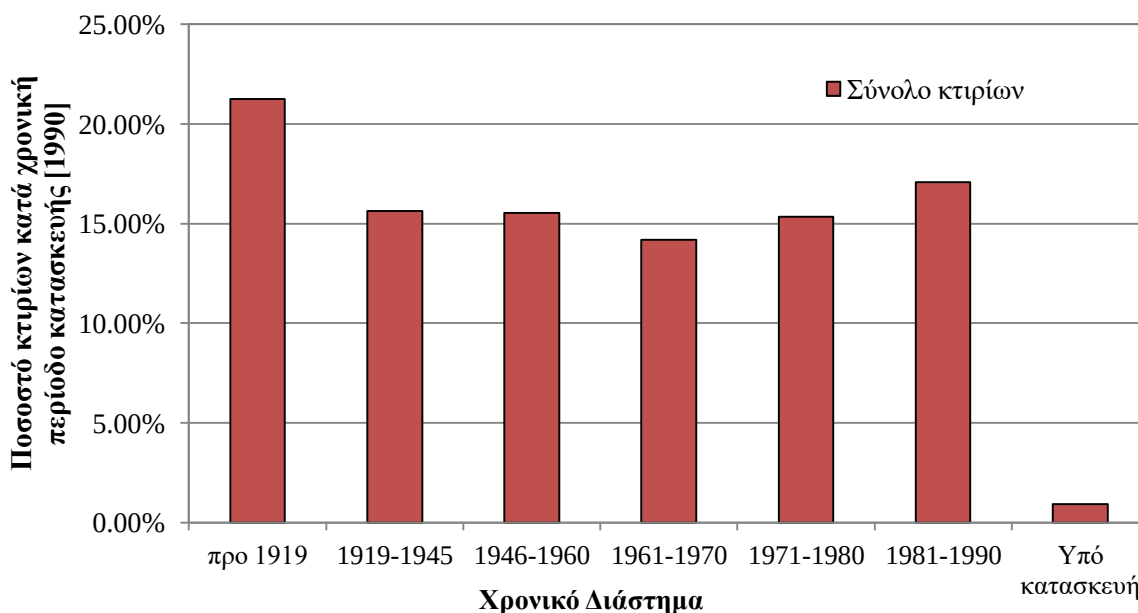
απογραφής κτιρίων κατά την ίδια περίοδο.

Το μέγεθος της συνολικής οικοδομικής δραστηριότητας περιλαμβάνει την δημόσια και ιδιωτική οικοδομική δραστηριότητα. Μάλιστα, κατά την διάρκεια των ετών 1982-1985 κατασκευάστηκαν 42 νέες οικοδομές δημόσιου χαρακτήρα, που αντιστοιχούσαν σε 66.042 m³ όγκου και αξίας 528.792.000 δραχμών. Η αντίστοιχη ιδιωτική οικοδομική δραστηριότητα κατά την προαναφερθείσα τετραετία ήταν 826 νέες οικοδομές συνολικού όγκου 476.600 τετραγωνικών μέτρων και αξίας 397.555.000 δραχμών.

Σύμφωνα με την κατανομή των κτιρίων (δημόσιων και ιδιωτικών) ως προς το έτος κατασκευής τους, έως το 1990, παρατηρείται αυξημένη κατασκευαστική δραστηριότητα κατά την περίοδο 1971–1980.

Η κατασκευαστική δραστηριότητα εντάθηκε περαιτέρω μεταξύ 1981 και 1990, καθώς τα κτίρια που κατασκευάστηκαν τη δεκαετία 1981–1990 ή βρίσκονταν υπό κατασκευή το 1990 αποτελούσαν το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό (18,3%) του συνόλου των κτιρίων του νησιού. Το μεγαλύτερο μέρος των κτιρίων του νομού, ποσοστό 21,3%, είχαν κατασκευαστεί πριν το 1919 (Γράφημα 1.16).

Γράφημα 1.16 Κτίρια κατασκευασμένα κατά χρονική περίοδο

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφής οικοδομών - κτιρίων της 1ης Δεκεμβρίου 1990, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 2000.

Η πόλη της Λευκάδας αποτέλεσε το κατ' εξοχήν πεδίο εκδήλωσης της ανάπτυξης της

κατασκευαστικής–οικοδομικής δραστηριότητας κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980. Μεταξύ 1971 και 1980 στην πόλη κατασκευάστηκε το 24,23% του συνόλου των κτιρίων που κατασκευάστηκαν στο νομό. Το αντίστοιχο ποσοστό την πενταετία 1980 - 1985 ήταν 26,74%, ενώ την πενταετία 1986–1990 ήταν 21,19%. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα το 1990 από το σύνολο των κτιρίων που βρίσκονταν στην πόλη της Λευκάδας, το ποσοστό των κτιρίων που κτίστηκαν μεταξύ του 1970 και του 1980 ήταν πλέον 19,97% και αυτά που κατασκευάστηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 ή βρίσκονταν στο στάδιο της κατασκευής το 1990 αποτελούσαν το 20,52%. Δηλαδή κατά το έτος 1990 τα κατασκευασμένα κατά την προηγούμενη εικοσαετία κτίρια στην πόλη της Λευκάδας αποτελούσαν το 40,49% του συνόλου των κτιρίων της.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει η κατανομή κατά έτος κατασκευής των κτιρίων στις αγροτικές περιοχές του νομού. Από το σύνολο των κτιρίων που κατασκευάστηκαν κατά τις περιόδους 1971–1980 και 1981–1990, ποσοστό μεγαλύτερο του 20% εντοπίζεται σε οικισμούς των οποίων ο πληθυσμός αυξήθηκε κατά τις περιόδους αυτές. Αναλυτικότερα, οι κοινότητες Αλεξάνδρου, Βλυχού, Κατούνας, Νεοχωρίου, Νυδριού και Πλατυστόμων παρουσίασαν στο σύνολό τους κατά την περίοδο 1971–1980 αυξημένη οικοδομική δραστηριότητα. Από το σύνολο των κτιρίων που κατασκευάστηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας το 21,30% κατασκευάστηκε εντός των ορίων αυτών των κοινοτήτων. Στις παραπάνω κοινότητες περιλαμβάνονται οι οικισμοί Νικιάνα, Βλυχό, Λυγιά, Μεγάλο Αυλάκι, Νυδρί και Περιγιάλι οι οποίες, όπως έχει προαναφερθεί, αναπτύχθηκαν πληθυσμιακά κατά την ίδια περίοδο. Κοινό χαρακτηριστικό αυτών των οικισμών, εκτός της πληθυσμιακής αύξησής τους, αποτελούσε το γεγονός ότι όλοι βρίσκονταν εγκατεστημένοι στα παράλια της ανατολικής πλευράς του νησιού της Λευκάδας. Το ποσοστό αυτό είναι συγκρίσιμο με το αντίστοιχο της πόλης της Λευκάδας (24,13%), αλλά πολύ μεγαλύτερο από αυτά των κοινοτήτων του μετέπειτα Δήμου Σφακιωτών (5,90%), της κοινότητας Καρυάς (4,00%) και της κοινότητας Αγ. Πέτρου (4,53%), οι οποίες κατά την δεκαετία 1971–1980 αποτελούσαν κάποια από τα μεγαλύτερα πληθυσμιακά κέντρα του νησιού.

Η έντονη οικοδομική δραστηριότητα στο ανατολικό παραλιακό μέτωπο του νησιού συνεχίστηκε κατά την πενταετία 1981–1985. Το ποσοστό των κτιρίων που κατασκευάστηκαν αυτή την περίοδο στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή αποτελούσε το 24,57% του συνόλου των κτιρίων που κατασκευάστηκαν στο σύνολο του νομού. Όπως αναφέρεται παραπάνω, όσον αφορά την πόλη της Λευκάδας το αντίστοιχο ποσοστό κατά την ίδια περίοδο ήταν 26,74%. Άρα

το 51,31% των κτιρίων που κατασκευάστηκαν στο νομό Λευκάδας κατά την περίοδο 1981–1985 εντοπίζεται χωρικά στην πόλη της Λευκάδας και στην ανατολική παράλια ζώνη. Σε όλες τις υπόλοιπες περιοχές του νομού αναλογούσε το υπόλοιπο 48,29% των νέων κατασκευών της πενταετίας 1981-1985. Το γεγονός αυτό επιτρέπει τον σε μεγάλο βαθμό ακριβή προσδιορισμό των γεωγραφικών χώρων εκδήλωσης της έντασης του φαινομένου της ανάπτυξης της οικοδομικής δραστηριότητας.

Η εξέλιξη του φαινομένου αυτού συνεχίστηκε το χρονικό διάστημα 1986–1990. Τα χαρακτηριστικά της ανάπτυξης της οικοδομικής δραστηριότητας ως προς την χωρική κατανομή της διακρίνονταν πλέον ξεκάθαρα, καθώς ο μεγαλύτερος αριθμός κατασκευών εντοπίζονται ξανά στα ανατολικά παράλια του νησιού. Εκεί το ποσοστό των κατασκευών της περιόδου αυτής αποτελούσε το 32,47% του συνόλου των κατασκευών, ξεπερνώντας πλέον το αντίστοιχο ποσοστό των κτιρίων που κατασκευάστηκαν στην πόλη της Λευκάδας, που ήταν 21,19%.

Παρόμοια χαρακτηριστικά παρουσιάζει επίσης η κατανομή των κτιρίων που κατά το 1990 βρίσκονταν υπό κατασκευή στο νομό Λευκάδας. Το ποσοστό των κτιρίων που κατασκευάζονταν στα όρια των κοινοτήτων οικισμοί των οποίων βρίσκονταν στο ανατολικό παράλιο μέτωπο του νησιού αποτελούσε το 30,91% των υπό κατασκευή οικοδομών στο σύνολο του νομού. Το αντίστοιχο ποσοστό για την πόλη της Λευκάδας κατά το ίδιο έτος ήταν 24,46%. Νέο στοιχείο αποτελούσε το ότι έντονη οικοδομική δραστηριότητα παρατηρούταν στην κοινότητα Βασιλικής, καθώς το ποσοστό των υπό κατασκευή κτιρίων εντός των ορίων της αποτελούσε 4,52% του συνόλου στο νομό. Αυτό συνέβαινε παρά την πτωτική τάση του πληθυσμού της κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, κάτι που οδηγεί στη διαπίστωση ότι η διαδικασία αυτή συνδεόταν με τη σταδιακή εδραίωση της περιοχής της Βασιλικής ως τουριστικού προορισμού. Συμπεραίνεται έτσι ότι διευρυνόταν σταδιακά το γεωγραφικό εύρος της οικοδομικής και τουριστικής ανάπτυξης των παράλιων περιοχών του νομού Λευκάδας στο πλαίσιο της αλληλοτροφοδότησης των δύο αυτών αναπτυξιακών διαδικασιών. Ο χωρικός αυτός προσδιορισμός σε συνάρτηση με την καταγραφή των πληθυσμιακών μετακινήσεων που είχαν λάβει χώρα και με την εξέταση των γεωγραφικών περιοχών που αναπτύσσονταν τουριστικά οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η αναπτυξιακή διαδικασία ήταν πολύμορφη και οι αναπτυσσόμενοι κλάδοι αλληλοτροφοδοτούνταν, όπως επίσης ότι αυτή περιορίστηκε σε συγκεκριμένες περιοχές.

1.4.4 Ηλεκτρισμός - Ύδρευση⁴²

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο ο κλάδος ηλεκτρισμού και υπηρεσιών ύδρευσης (συλλογής και διανομής νερού) παρουσίασε αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων, καθώς και της παραγωγής προϊόντος. Συγκεκριμένα ο αριθμός των απασχολούμενων μεταξύ των ετών 1970 και 1990 αυξήθηκε κατά 200%, παραμένοντας βέβαια ένας από τους κλάδους του δευτερογενή τομέα με χαμηλό αριθμό απασχολούμενων (περί τα 30 άτομα το 1990). Σύμφωνα με το Γράφημα 1.17 παρατηρείται ότι η κατανάλωση της ηλεκτρικής ενέργειας, ενός από τα προϊόντα του κλάδου αυτού, αυξάνεται γραμμικά με το πέρασμα των χρόνων, γεγονός που υποδηλώνει την άρρηκτη σχέση μεταξύ του κλάδου αυτού και των υπόλοιπων κλάδων παραγωγικής δραστηριότητας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η μελέτη των κατηγοριών χρήσης της ηλεκτρικής ενέργειας στο νομό Λευκάδας. Όπως φαίνεται στο Γράφημα 1.18, το μεγαλύτερο ποσοστό της ηλεκτρικής ενέργειας καταναλώθηκε, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα⁴³, για την κάλυψη των οικιακών αναγκών οι οποίες κατά το έτος 1986 εμφανίζονται αυξημένες κατά 330% σε σύγκριση με το 1974. Στη συνέχεια, παρατηρείται ότι οι απαιτήσεις σε ηλεκτρισμό για κάλυψη των αναγκών της εμπορικής δραστηριότητας καταλαμβάνουν ένα σταθερά αυξανόμενο ποσοστό της τάξης του 20% σε σχέση με το σύνολο της ηλεκτρικής ενέργειας που καταναλωνόταν. Η βιομηχανική δραστηριότητα παρουσιάζει αυξημένες ανάγκες σε ηλεκτρισμό απαιτώντας έως και το 23,3% της συνολικής ηλεκτρικής ενέργειας που καταναλώθηκε κατά το 1981, ενώ κατά τα έτη 1982-1985 παρουσιάζει μία πτωτική τάση που φτάνει μόλις το 6,3% της συνολικής κατανάλωσης

⁴²Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα ετήσιας βιομηχανικής έρευνας έτους 1960*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1962.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1965*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1969.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1970*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1975.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1974*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1975*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1976*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1977*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1980*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1988.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1982*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1990.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1984*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1992.

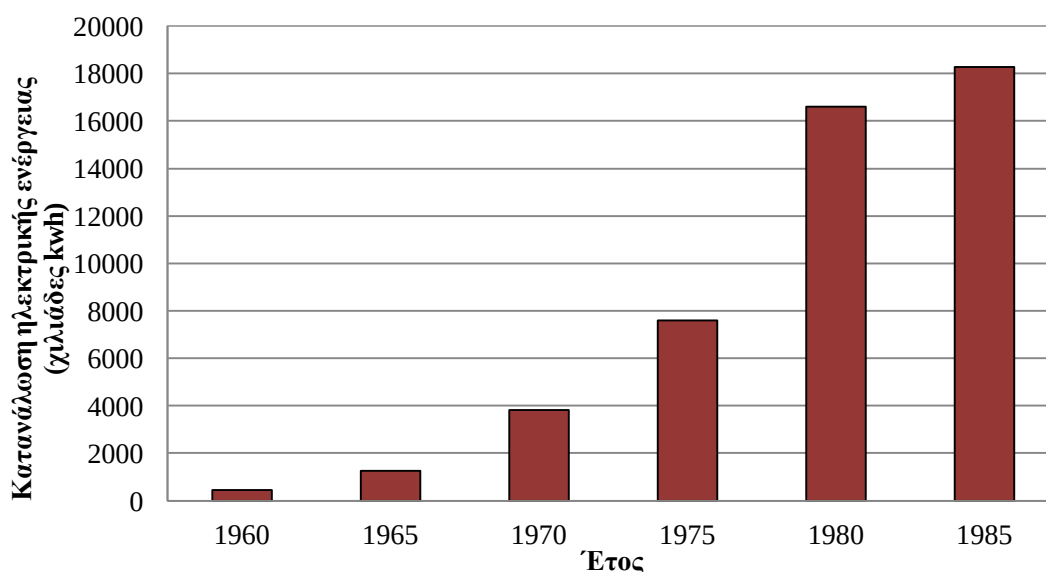
ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1992.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1986*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1993.

⁴³ Χριστοδούλου Π., Προβλέψεις της ετήσιας κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας για οικιακή χρήση στην Ελλάδα με συναρτήσεις χρονικής τάσης, στο *Τιμητικός τόμος Ομότιμου Καθηγητή Αποστόλου Λάζαρη*, τόμος Β΄ Πανεπιστήμιο Πειραιά, Πειραιάς, 2003, σελ.629-630.

ηλεκτρικής ενέργειας.

Γράφημα 1.17 Συνολική κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας

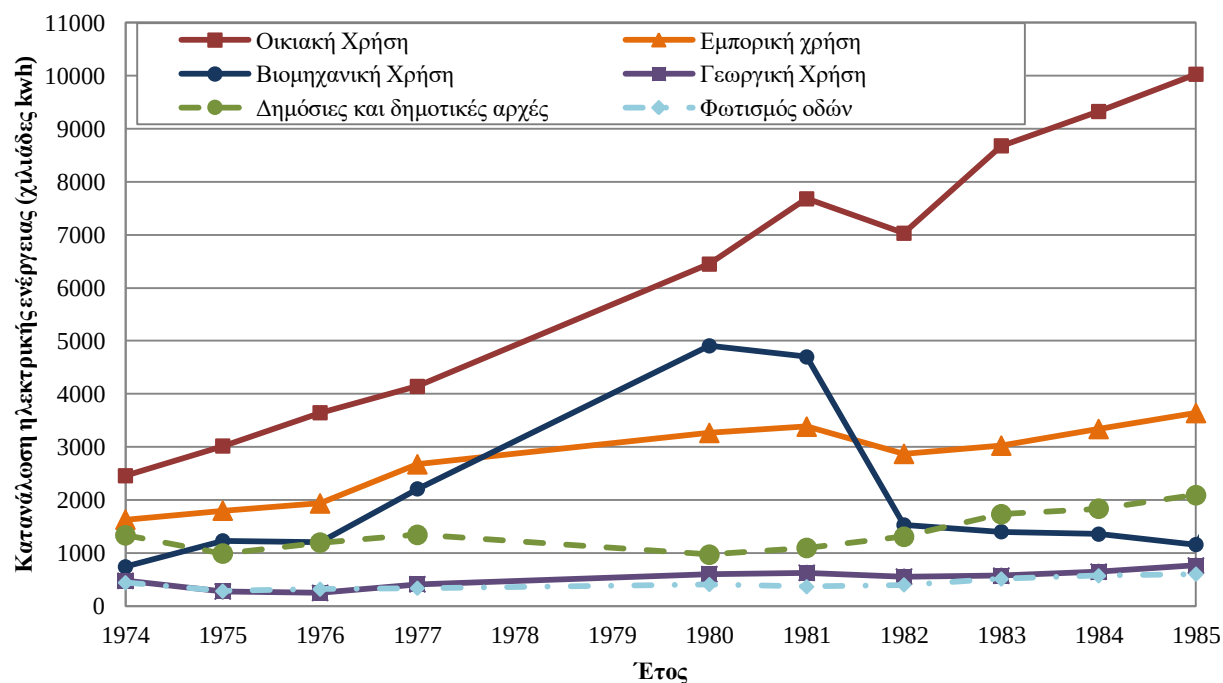
Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ⁴⁴

Η ηλεκτρική ενέργεια που καταναλώθηκε από δημόσιες και δημοτικές αρχές ήταν κατά μέσο όρο το 10% του συνόλου που καταναλώθηκε από τις υπόλοιπες κατηγορίες για τα εξεταζόμενα έτη. Παρατηρείται βέβαια μία απότομη μείωση στην κατανάλωση της τάξης του 27,87% το έτος 1980 έναντι του 1977, που όμως από το 1980 και εξής παρουσιάζει ανοδική πορεία. Οι ανάγκες σε ηλεκτρική ενέργεια για γεωργικές δραστηριότητες εμφανίζονται σταθερές χωρίς ιδιαίτερες διακυμάνσεις και απαιτούσαν μόλις το 3,7% της καταναλωθείσης ηλεκτρικής ενέργειας για την κάλυψή τους. Αντίστοιχα σταθερές ήταν οι ανάγκες σε ηλεκτρική ενέργεια για τον φωτισμό των οδών που αντιστοιχούν στο 3,0% της συνολικής καταναλωθείσης ηλεκτρικής ενέργειας.

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο καταγράφηκε έντονη κατασκευαστική δραστηριότητα που αφορούσε έργα υποδομών του συγκεκριμένου κλάδου, κυρίως υδραγωγεία και δίκτυα ύδρευσης, ενώ επεκτάθηκε ο εξηλεκτρισμός στις περισσότερες περιοχές του νομού Λευκάδας.

⁴⁴ ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα ετήσιας βιομηχανικής έρευνας έτους 1960*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1962.
ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1965*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1969.
ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1970*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1975.
ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1975*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.
ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1980*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.
ΕΣΥΕ, *Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1992.

Γράφημα 1.18 Κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας κατά κατηγορία χρήσης

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ⁴⁵

⁴⁵ ΕΣΥΕ, Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1974, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.
ΕΣΥΕ, Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1975, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.
ΕΣΥΕ, Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1976, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.
ΕΣΥΕ, Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1977, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.
ΕΣΥΕ, Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1980, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.
ΕΣΥΕ, Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1988.
ΕΣΥΕ, Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1982, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1990.
ΕΣΥΕ, Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1983, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.
ΕΣΥΕ, Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1984, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1992.
ΕΣΥΕ, Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1985, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1992.

1.5 Τριτογενής τομέας παραγωγής⁴⁶

1.5.1 Οι κλάδοι του τριτογενή τομέα παραγωγής

Ο τριτογενής τομέας παραγωγής στη Λευκάδα το 1970 συνέβαλε στη διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά 46,09% (Γράφημα 1.4). Ενώ όμως η συμβολή του στη διαμόρφωση του ΑΕΠ άγγιζε το 50%, σύμφωνα με στοιχεία του 1971 μόλις το 17,29% των εργαζομένων απασχολούνταν σε εργασίες του τριτογενή τομέα. Πέντε χρόνια αργότερα είχε αυξηθεί το ποσοστό της συμμετοχής του τριτογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά 0,35 μονάδα, φτάνοντας δηλαδή το 46,45%. Η ανάπτυξη του τριτογενή τομέα συνεχίστηκε και κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 με αποτέλεσμα το 1980 ο τριτογενής τομέας να συμβάλει πάνω από το 50% και συγκεκριμένα κατά 50,28% στη διαμόρφωση του ΑΕΠ. Ένα χρόνο αργότερα το ποσοστό συμβολής του τριτογενή τομέα είχε αυξηθεί κατά 5,57 μονάδες φτάνοντας το 55,85%, όπως επίσης την ίδια χρονιά το ποσοστό των απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα είχε αυξηθεί σε σχέση με το 1971 κατά 10,47 μονάδες αποτελώντας το 27,76% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Από το 1981 μέχρι το 1985 το ποσοστό της συμβολής του τριτογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ παρουσιάζει αυξομειώσεις, παραμένοντας πάντα πάνω από 50% φτάνοντας μάλιστα το 1982 το ποσοστό του 59,55% (Γράφημα 1.21). Η συνεχής ανοδική τάση του τριτογενή τομέα συνεχίστηκε και κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980 οπότε και ξεπέρασε το 60%, φτάνοντας ακόμα και το 64,20% το 1989. Κατά το διάστημα 1981-1991 η απασχόληση στον τριτογενή τομέα αυξήθηκε κατά 29,32%, με αποτέλεσμα το 1991 το 41,87% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού να εργάζεται στον τριτογενή τομέα. Η αύξηση του ποσοστού των εργαζομένων που απασχολούνταν στον τριτογενή τομέα κατά το διάστημα 1971-

⁴⁶ Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Γραμματεία ΕΣΥΕ, Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών, Τμήμα Περιφερειακών Λογαριασμών, Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κατά νομό και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα έτη 1970, 1975, 1980-1993, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1995.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 14^{ης} Μαρτίου 1971*, τόμος III, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 5^{ης} Απριλίου 1981 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Α', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 5^{ης} Απριλίου 1981*, τόμος V, τεύχ. 5, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

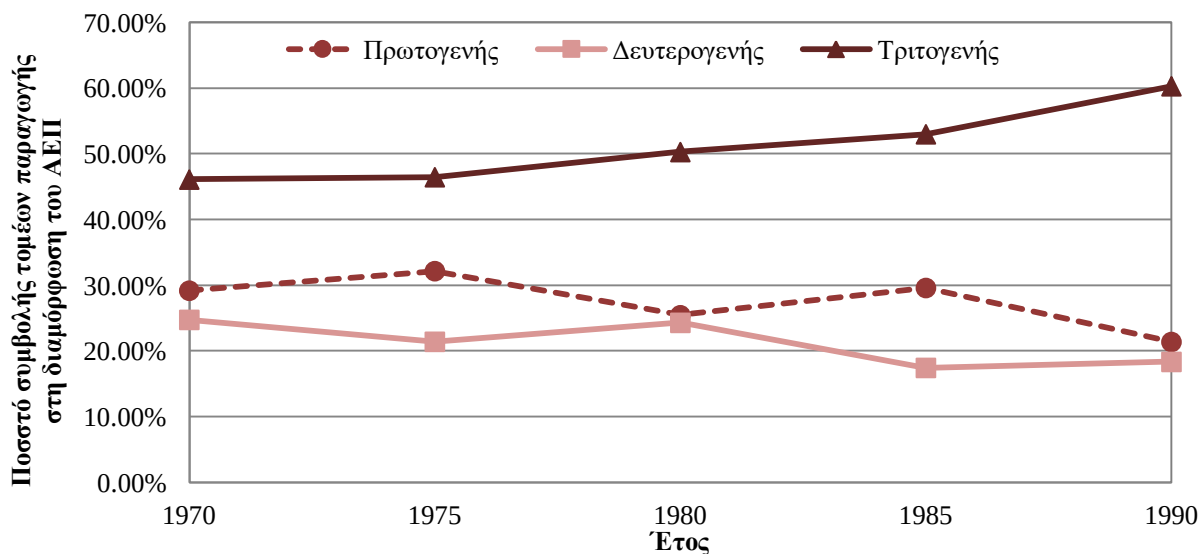
ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17^{ης} Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Α', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17^{ης} Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Β', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17^{ης} Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Γ', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

1991 ήταν της τάξης του 73,25% καθιστώντας για πρώτη φορά το 1991 τον τριτογενή τομέα ως τον κύριο τομέα απασχόλησης (τριτογενής 41,87%, πρωτογενής 34,09%, δευτερογενής 16,07%), ενώ δέκα χρόνια νωρίτερα το ποσοστό των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα ήταν διπλάσιο από αυτό των απασχολούμενων στον τριτογενή (πρωτογενής 59,18%, τριτογενής 27,76% και δευτερογενής 9,32%) (Γράφημα 1.20).

Γράφημα 1.19 Συμβολή τομέων παραγωγής στην διαμόρφωση του ΑΕΠ

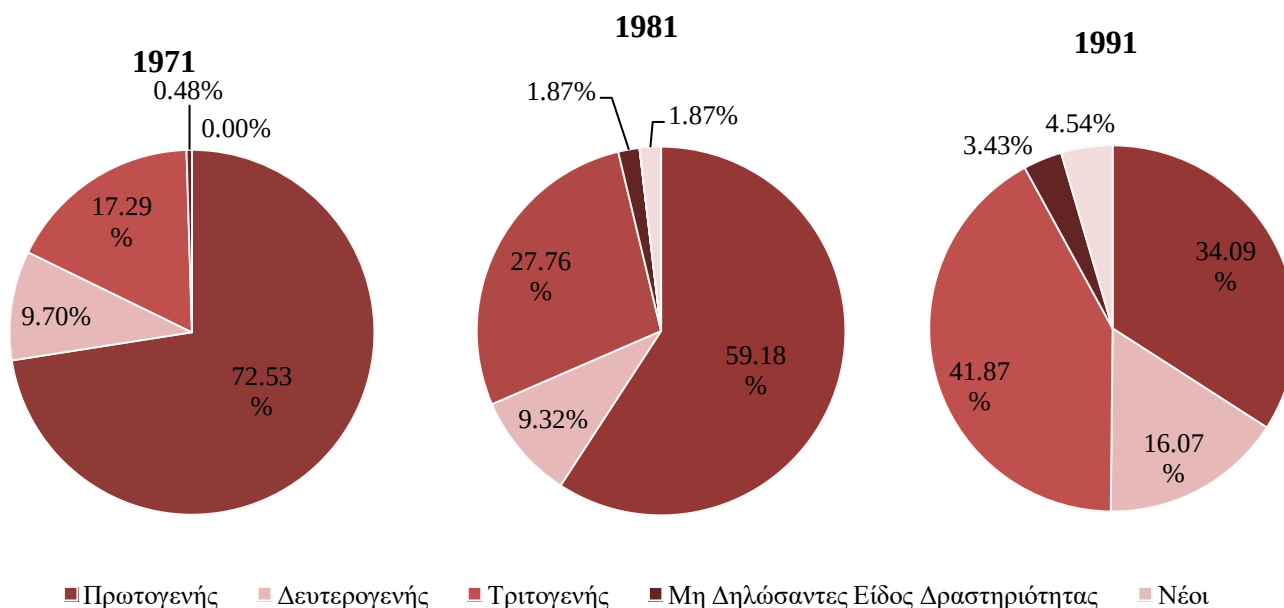
Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από: Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Γραμματεία ΕΣΥΕ, Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών, Τμήμα Περιφερειακών Λογαριασμών, *Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κατά νομό και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα έτη 1970, 1975, 1980-1993*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1995.

Οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας που απαρτίζουν τον τριτογενή τομέα και αφορούν την διαμόρφωση του ΑΕΠ⁴⁷ είναι οι εξής: μεταφορές-επικοινωνίες, εμπόριο, τράπεζες-ασφάλειες-κτημ. επιχειρήσεις, κατοικίες, δημόσια διοίκηση – ασφάλεια, υγεία – εκπαίδευση και διάφορες υπηρεσίες. Πρέπει να επισημανθεί ότι οι κλάδοι αυτοί διαφέρουν από τους αντίστοιχους που αφορούν την απασχόληση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού⁴⁸ και είναι οι εξής: εμπόριο – εστιατόρια – ξενοδοχεία, μεταφορές – αποθηκεύσεις – επικοινωνίες, τράπεζες – ασφάλειες – διεκπεραιώσεις υποθέσεων, λοιπές υπηρεσίες.

⁴⁷ Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Γραμματεία ΕΣΥΕ, Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών, Τμήμα Περιφερειακών Λογαριασμών, *Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κατά νομό και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα έτη 1970, 1975, 1980-1993*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1995

⁴⁸ ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 5^{ης} Απριλίου 1981 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού*, τόμος III, τεύχ. Α', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985

Γράφημα 1.20 Κατανομή απασχολούμενων κατά τομέα για τα έτη 1971, 1981, 1991

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ⁴⁹

Όσον αφορά την διαμόρφωση του ΑΕΠ το 1971 οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας του τριτογενή τομέα που συνέβαλαν περισσότερο ήταν οι κλάδοι του εμπορίου και των κατοικιών με ποσοστό 13,53% και 8,67% αντίστοιχα, ενώ η συμβολή των υπόλοιπων κλάδων ήταν μεταφορές – επικοινωνίες 8,25%, τράπεζες – ασφάλειες – κτημ. επιχειρήσεις 1,06%, δημόσια διοίκηση – ασφάλεια 6,55%, υγεία – εκπαίδευση 4,23% και διάφορες υπηρεσίες 3,81% (Γράφημα 1.21). Το 1974 το ποσοστό που αναλογούσε στον κλάδο του εμπορίου για την διαμόρφωση του ΑΕΠ αυξήθηκε κατά περίπου 3 μονάδες και της κατοικίας μειώθηκε κατά περίπου 2 μονάδες, με αποτέλεσμα ο κλάδος αυτός να περάσει στην τρίτη θέση μετά τον κλάδο των μεταφορών – επικοινωνιών. Κατά την περίοδο 1981–1985 κυριάρχησε ο κλάδος του εμπορίου στην διαμόρφωση του ΑΕΠ με ποσοστό της τάξης του 13-14%. Με εξαίρεση όμως το έτος 1981, οπότε το ποσοστό συμβολής του έπεσε στο 8,19%, ακολουθώντας τους κλάδους δημόσια διοίκηση – ασφάλεια με 14,40% και λοιπές υπηρεσίες με ποσοστό 8,97%.

⁴⁹ Πηγή στοιχείων ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 14^{ης} Μαρτίου 1971, τόμος III, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.

ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 5^{ης} Απριλίου 1981, τόμος V, τεύχ. 5, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

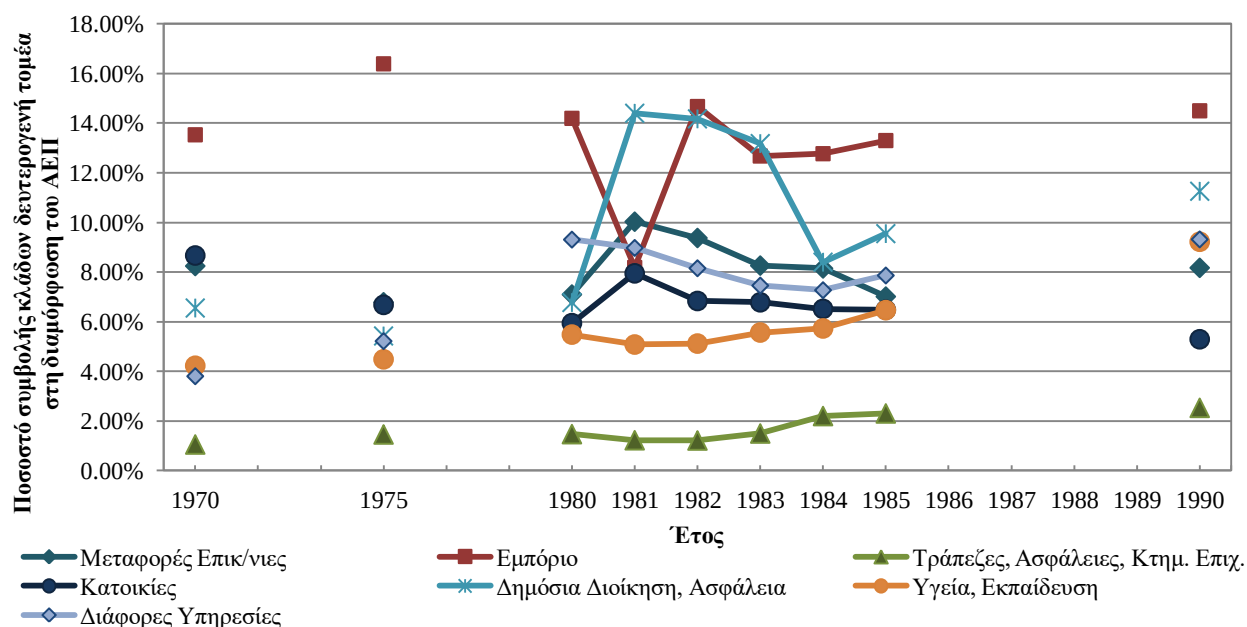
ΕΣΥΕ, Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17^{ης} Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού, τόμος III, τεύχ. Α', ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

Κατά το διάστημα 1980-1985 οι κλάδοι τράπεζες – ασφάλειες-κτημ. επιχειρήσεις και δημόσια διοίκηση – ασφάλεια παρουσίασαν την μεγαλύτερη αύξηση στο ποσοστό συμβολής τους στην διαμόρφωση του ΑΕΠ που ήταν της τάξης του 56,48% και 40,96% αντίστοιχα. Μείωση παρουσίασαν οι κλάδοι μεταφορές-επικοινωνίες (-1,17%), εμπόριο (-6,30%) και διάφορες υπηρεσίες (-15,52%).

Το 1985 το ποσοστό συμβολής των κλάδων του τριτογενή στην διαμόρφωση του ΑΕΠ ήταν μεταφορές – επικοινωνίες 7,01%, εμπόριο 13,30%, κατοικίες 2,31%, τράπεζες – ασφάλειες – κτημ. επιχειρήσεις. 6,48%, δημόσια διοίκηση – ασφάλεια 9,55%, υγεία – εκπαίδευση 6,47% και διάφορες υπηρεσίες 7,86%.

Το 1990 την μεγαλύτερη αύξηση του ποσοστού συμβολής στην διαμόρφωση του ΑΕΠ σε σχέση με το 1985 παρουσίασε ο κλάδος της υγείας – εκπαίδευσης (+42,62%) φτάνοντας το 9,22% επί του συνόλου των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας.

Γράφημα 1.21 Ποσοστό συμβολής κλάδων τριτογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ⁵⁰

Όσον αφορά την απασχόληση οι κλάδοι του τριτογενή τομέα που παρουσίασαν τη μεγαλύτερη ανάπτυξη κατά την εξεταζόμενη περίοδο ήταν αυτός του εμπορίου – εστιατορίων –

⁵⁰Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Γραμματεία ΕΣΥΕ, Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών, Τμήμα Περιφερειακών Λογαριασμών, *Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κατά νομό και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα έτη 1970, 1975, 1980-1993*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1995.

ξενοδοχείων και αυτός των υπηρεσιών. Αναλυτικότερα κατά την περίοδο 1971-1981 ο αριθμός των εργαζόμενων στον κλάδο εμπόριο – εστιατόρια – ξενοδοχεία αυξήθηκε, κάτι που είχε ως συνέπεια να αυξηθεί και το ποσοστό των απασχολούμενων του κλάδου αυτού στο σύνολο της απασχόλησης. Έτσι, οι απασχολούμενοι στον κλάδο εμπορίου – εστιατορίων – ξενοδοχείων αποτελούσαν το 5,28% του συνόλου των απασχολούμενων το 1971 και το 7,04% το 1981. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι κατά το παραπάνω διάστημα ο αριθμός των ανδρών εργαζομένων στον συγκεκριμένο κλάδο μειώθηκε, ενώ των γυναικών σχεδόν διπλασιάστηκε. Παρ' όλα αυτά, τόσο το 1971 όσο και το 1981 η αναλογία ανδρών γυναικών ήταν υπέρ των ανδρών. Το 1971 οι άνδρες αποτελούσαν το 88,82% έναντι 11,18% των γυναικών, ενώ μετά την μείωση του αριθμού των ανδρών και την αύξηση του αριθμού των γυναικών που εργάζονταν στο συγκεκριμένο κλάδο, το ποσοστό των εργαζόμενων γυναικών έφτασε το 28,48% έναντι 71,52% των ανδρών.

Ο δεύτερος ραγδαία αναπτυσσόμενος κλάδος του τριτογενή τομέα ήταν αυτός των υπηρεσιών. Ο αριθμός των εργαζόμενων στον κλάδο των υπηρεσιών κατά το διάστημα 1971-1981 αυξήθηκε κατά 53,32%. Αντίστοιχα το συνολικό ποσοστό των απασχολούμενων ανδρών και γυναικών στον κλάδο των υπηρεσιών σχεδόν διπλασιάστηκε κατά το διάστημα αυτό, καθώς το 1971 αποτελούσαν το 7,20% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, ενώ το 1981 το 13,22%. Στον συγκεκριμένο κλάδο, αντίστοιχα με τον κλάδο εμπορίου – εστιατορίων – ξενοδοχείων, ήταν δυναμική η είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας. Μόνο που σε αυτή την περίπτωση η αύξηση του αριθμού και του ποσοστού των απασχολούμενων στον κλάδο των υπηρεσιών γυναικών δεν συνοδεύτηκε από μείωση του αριθμού των ανδρών, όπως στη περίπτωση του κλάδου εμπορίου – εστιατορίων – ξενοδοχείων. Αυτό καθιστά την είσοδο των γυναικών ακόμα πιο δυναμική. Έτσι μέσα σε δέκα χρόνια το ποσοστό των εργαζόμενων γυναικών στις υπηρεσίες αυξήθηκε από 29,08% το 1971 σε 36,11% το 1981, έναντι 70,92% και 63,89% των ανδρών κατά τα αντίστοιχα έτη.

Πάνω από 65% ήταν η αύξηση του αριθμού των εργαζομένων και στον κλάδο τράπεζες – ασφάλειες – υποθέσεις ακινήτων – διεκπεραιώσεις υποθέσεων. Το ποσοστό των εργαζόμενων στο συγκεκριμένο κλάδο από 0,48% το 1971 έφτασε το 0,95% το 1981. Παρότι το ποσοστό είναι ιδιαίτερα μικρό η αύξησή του κατά τη διάρκεια της δεκαετίας και η σχέση των αντικειμένων των εργασιών του κλάδου αυτού τόσο με τους αναπτυσσόμενους κλάδους του

τριτογενή τομέα όσο και με τον αναπτυσσόμενο κλάδο των κατασκευών (οικοδομήσεις – δημόσια έργα) καταδεικνύουν τη δυναμική του συγκεκριμένου κλάδου.

Κατά την περίοδο 1971-1981 αντίστοιχη ήταν η ανάπτυξη του κλάδου μεταφορές-αποθηκεύσεις-επικοινωνίες ο αριθμός των απασχολούμενων στον οποίο αυξήθηκε κατά 35,45% αποτελώντας το 1981 το 6,56% από 4,04% το 1971 του συνόλου της απασχόλησης. Η αναλογία των απασχολούμενων ανδρών και γυναικών στον συγκεκριμένο κλάδο παρέμεινε σταθερή. Οι άνδρες συνέχισαν να αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία των εργαζόμενων στον κλάδο, καθώς το 1971 αποτελούσαν το 92,73% και το 1981 το 93,29%.

Την περίοδο 1981-1991 παρότι ο αριθμός των απασχολούμενων του τριτογενή τομέα αυξήθηκε κατά 29,32%, η αύξηση αυτή αφορούσε μόνο δύο από τους τέσσερις κλάδους του. Οι δύο αυτοί κλάδοι ήταν ο κλάδος εμπορίου – εστιατορίων – ξενοδοχείων και ο κλάδος των υπηρεσιών, όπου ο αριθμός των απασχολούμενων σε αυτούς αυξήθηκε κατά 68,44% και 30,94% αντίστοιχα.

Ιδιαίτερα η αύξηση του αριθμού των απασχολούμενων στον κλάδο εμπορίου – εστιατορίων – ξενοδοχείων συνδεόταν άρρηκτα με την τουριστική ανάπτυξη του νησιού. Οι εργαζόμενοι στον συγκεκριμένο κλάδο από 7,04% το 1981 αποτελούσαν πλέον το 1991 το 13,83% του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Εντυπωσιακή ήταν η αύξηση του ποσοστού των γυναικών εργαζομένων στον κλάδο αυτό, καθώς αποτελούσαν το 28,48% έναντι 71,52% των ανδρών εργαζομένων στον ίδιο κλάδο. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι ενώ το 1981 μόλις το 3,97% των γυναικών εργαζόταν στον κλάδο εμπορίου – εστιατορίων – ξενοδοχείων πλέον το 1991 πάνω από 1 στις 10 γυναίκες του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (ποσοστό 13,24%) εργάζονταν σε εργασίες του συγκεκριμένου κλάδου. Από την αλματώδη αυτή αύξηση τόσο του αριθμού όσο και του ποσοστού των εργαζόμενων γυναικών στον κλάδο αυτό συνάγεται το συμπέρασμα ότι η τουριστική ανάπτυξη μετέβαλε τον καταμερισμό εργασίας και στη βάση του φύλου ανοίγοντας νέα εργασιακά πεδία στις γυναίκες, καθώς η αύξηση του αριθμού των γυναικών εργαζομένων μεταξύ 1971–1991 στον κλάδο εμπορίου – εστιατορίων – ξενοδοχείων ήταν της τάξης του 351%. Γενικότερα η αύξηση της γυναικείας εργασίας στον τριτογενή τομέα κατά την ίδια χρονική περίοδο ήταν 73,25%, ενώ η μείωση του αριθμού των απασχολούμενων γυναικών στον πρωτογενή τομέα ήταν της τάξης του 77,15%. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την μέσα σε δύο δεκαετίες ριζική μεταβολή του χαρακτήρα, αλλά και του

περιβάλλοντος εργασίας της πλειοψηφίας των εργαζόμενων γυναικών από το χώρο της αγροτικής οικονομίας στον κόσμο της μισθωτής εργασίας.

Ο δεύτερος κλάδος του τριτογενή τομέα που συνεχίστηκε η ραγδαία του ανάπτυξη κατά την περίοδο 1981-1991 ήταν αυτός των υπηρεσιών. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι εργαζόμενοι στον κλάδο αυτό αυξήθηκαν κατά 25,16%, αποτελώντας πλέον 1 στους 5 από το σύνολο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού με ποσοστό 20,36%. Ο κλάδος των υπηρεσιών αποτελούσε πλέον τον κύριο κλάδο απασχόλησης των εργαζομένων μετά από αυτόν της γεωργίας-κτηνοτροφίας-αλιείας. Το ίδιο ακριβώς συνέβαινε όσον αφορά αποκλειστικά τις γυναίκες, καθώς το 28,72% των γυναικών απασχολούνταν στον κλάδο των υπηρεσιών. Η δυναμική αύξηση της απασχόλησης των γυναικών στον κλάδο των υπηρεσιών μετέβαλε επίσης την κατανομή μεταξύ ανδρών και γυναικών στο συγκεκριμένο κλάδο. Οι γυναίκες αποτελούσαν πλέον το 41,97% των εργαζομένων στον κλάδο των υπηρεσιών, καθώς μεταξύ 1971-1991 ο αριθμός τους είχε αυξηθεί κατά 191%, όταν αντίστοιχα ο αριθμός των ανδρών είχε αυξηθεί κατά 38,13%.

Η αναλογία ανδρών γυναικών κατά την περίοδο 1981-1991 μεταβλήθηκε σημαντικά και στον κλάδο τράπεζες-ασφάλειες-υποθέσεις ακινήτων-διεκπεραιώσεις υποθέσεων. Παρά το ότι ο αριθμός των εργαζομένων στον συγκεκριμένο κλάδο μειώθηκε, ο αριθμός των γυναικών αυξήθηκε με αποτέλεσμα ο συγκεκριμένος κλάδος ήταν ο μόνος όπου οι γυναίκες να είναι σχεδόν ίσες σε αριθμό με τους άνδρες με ποσοστό 49,21%.

Μειώθηκε επίσης ο αριθμός των εργαζομένων του κλάδου μεταφορές – αποθηκεύσεις – επικοινωνίες. Το ποσοστό τους όμως επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού αυξήθηκε ελαφρά αποτελώντας το 6,88% λόγω της μείωσης του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

Η ανάπτυξη του τριτογενή τομέα ήταν εντυπωσιακή κατά τις δεκαετίες του 1970 και του 1980, καθώς η αύξηση της απασχόλησης μεταξύ 1971-1991 ήταν της τάξης του 73,25% και η συμβολή του τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ κατά τις δύο αυτές δεκαετίες αυξήθηκε κατά 30,81%.

1.5.2 Τουρισμός

1.5.2.1 Ο τουρισμός στη Λευκάδα πριν το 1974

Ο τουρισμός ως φαινόμενο και η τουριστική ανάπτυξη είτε σε εθνικό είτε σε τοπικό επίπεδο επί πολλά χρόνια εκλαμβάνονταν και σε μεγάλο βαθμό έως σήμερα εκλαμβάνονται ως κάτι αυτονόητο. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση της Λευκάδας. Η ταχεία τουριστική ανάπτυξη του νησιού, αρχικά κατά την εξεταζόμενη περίοδο και στη συνέχεια μέχρι το τέλος του 20ου αιώνα τείνει στο δημόσιο λόγο να λαμβάνει χαρακτηριστικά φυσικού φαινομένου. Σε μεγάλο βαθμό από τις προσεγγίσεις του φαινομένου απουσιάζει το στοιχείο του ορθολογισμού, καθώς η ανάπτυξη του τουρισμού εκλαμβάνεται, άρρητα τις περισσότερες φορές, ως κάτι το αυτονόητο και αναπόφευκτο. Η ανάλογη επιχειρηματολογία που υποστηρίζει αυτή την αντίληψη του αυτονόητου, του αναπόφευκτου και του μονοδρόμου έχει επικρατήσει κατ' επέκταση και στον δημόσιο διάλογο σχετικά με το παρόν και το μέλλον του τουρισμού.

Η αντίληψη της τουριστικής ανάπτυξης και της εξέλιξής της ως κάτι το αυτονόητο, ως μονόδρομος επηρεάζει αρνητικά τις διεργασίες και το δημόσιο διάλογο γύρω από ζητήματα όπως αυτά της βιωσιμότητας του ακολουθούμενου τουριστικού μοντέλου, τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις, τις κοινωνικές μεταβολές και τις πολιτισμικές αλλοιώσεις που έχουν προκληθεί ως συνέπειες της τουριστικής ανάπτυξης στο νησί, όπως επίσης και τις ζυμώσεις τόσο αναφορικά με τα προτεινόμενα μοντέλα που στοχεύουν στην περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού όσο και με τις λύσεις που προτείνονται για την αντιμετώπιση και επίλυση των ήδη υπαρχόντων προβλημάτων. Η αντίληψη του τουρισμού ως αυτονόητου σχετίζεται τόσο με το παρελθόν όσο και με το παρόν και το μέλλον του τουρισμού. Καθορίζει, σε κάποιο βαθμό τουλάχιστον, νοοτροπίες και στάσεις αρκετά μεγάλου μέρους των εμπλεκόμενων στον τουρισμό, οδηγώντας στην αντίληψη του τουρισμού και της εξέλιξής του σχηματικά ως «κάτι που συμβαίνει έξω και χωρίς αυτούς, αλλά για αυτούς». Συνέπεια των παραπάνω αποτελεί το να έχει καταστεί μοτίβο των τοποθετήσεων τόσο δημόσιων φορέων όσο και επιχειρηματιών του κλάδου και άλλων εμπλεκόμενων στο δημόσιο διάλογο γύρω από τα θέματα που αφορούν την τουριστική ανάπτυξη η αναπαραγωγή στερεοτύπων και η επίκληση αυταπόδεικτων αληθειών.

Η αντίληψη του τουρισμού και της ανάπτυξής του ως «φυσικού φαινομένου, ως αυτονόητου», όπως σχηματικά περιγράφηκε παραπάνω, αποκρύπτει και αποσιωπά όλα όσα προηγήθηκαν σε τοπικό επίπεδο το διάστημα πριν την τουριστική ανάπτυξη. Τις προσδοκίες και τις ελπίδες που είχε εναποθέσει η τοπική κοινωνία στην επίτευξη του στόχου της «τουριστικής

αξιοποιήσεως» της Λευκάδας, τις ενέργειες φορέων και προσώπων, τις πολιτικές και όχι μόνο αντιπαραθέσεις, τους ενδοιασμούς, αλλά και τις κρατικές παρεμβάσεις, τη σύσταση φορέων προς την επίτευξη του στόχου, τις προτεραιότητες που είχαν τεθεί και το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης που είχε επιλεγεί κ.ά.

Η κατανόηση των διαδικασιών που οδήγησαν στην τουριστική ανάπτυξη της Λευκάδας μπορεί να συμβάλλει θετικά στο παρόν και το μέλλον της πορείας του τουρισμού στο νησί. Η εξέταση της πορείας του τουρισμού σε τοπικό επίπεδο στη Λευκάδα απαιτεί τη διαχρονική εξέταση του φαινομένου, τον εντοπισμό των διαδικασιών και των γεγονότων – τομών σε αυτή την πορεία.

Προς αυτή την κατεύθυνση κρίνεται ότι αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση της τουριστικής ανάπτυξης στη Λευκάδα η εξέταση όσων προηγήθηκαν της ανάπτυξης του τουρισμού στο νησί και όσων απαιτήθηκαν για αυτή. Η καταγραφή και η εξέταση των γεγονότων, των ενεργειών, των επιχειρημάτων, των αντιλήψεων, των προσδοκιών, ακόμα και των ενδοιασμών των κατοίκων της Λευκάδας, αλλά και των απόδημων Λευκαδίων όσον αφορά την τουριστική ανάπτυξη του νησιού και η ένταξη των παραπάνω στο ευρύτερο κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο της εποχής.

Η περίοδος που προηγείται αυτής της τουριστικής ανάπτυξης τέμνεται από το γεγονός της δημιουργίας του θεσμού των Γιορτών Λόγου και Τέχνης. Ο συγκεκριμένος θεσμός διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο στις προσπάθειες για την τουριστική ανάπτυξη του νησιού με αποτέλεσμα το έτος εκκίνησης των Γιορτών, το 1955, να αποτελεί κομβικό σημείο στην εξέταση των ενεργειών για την ανάπτυξη του τουρισμού στη Λευκάδα.

Η έννοια του τουρισμού μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν σε γενικές γραμμές άγνωστη στη Λευκάδα. Κατά την περίοδο του ύστερου 19^{ου} αιώνα η Λευκάδα δεν ήταν ενταγμένη στους δρόμους που ακολουθούσαν οι περιηγητές της εποχής που έφταναν στον ελλαδικό χώρο⁵¹. Οι περιηγητές όμως ήταν οικίες μορφές.

Η Λευκάδα τουλάχιστον από τον 16ο αιώνα αποτέλεσε σταθμό περιηγητών⁵², όπως μεταξύ άλλων ο Εβλιγιά Τσελεμπί⁵³ κατά το 1668, ο Jacob Spon και ο George Wheler κατά το

⁵¹ Βλάχος Α., «Ο ελληνικός τουρισμός στα πρώτα του βήματα: Τόποι, τοπία και εθνικός εαυτός», στο: *Τοπία τουρισμού, ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Δομές, Αθήνα 2015, σελ. 25-25.

⁵² Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, *Πρακτικά Β΄ Συμποσίου Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών, Η Λευκάδα μέσα στο ταξίδι, Λευκάδα 9-10 Αυγούστου 1997*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1999.

⁵³ Γιαννόπουλος Ι., «Ο Εβλιά Τσελεμπί εις την Λευκάδα», στο: *Επετηρίς Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών, τόμος Β΄*, 1972, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1973.

1675⁵⁴, ο Andre Grasset και ο David Thomas Ansted κατά το 1863 οι οποίοι κατέγραψαν τις μαρτυρίες τους⁵⁵. Από το 1880 και έπειτα πραγματοποιήθηκαν στο νησί και ιδιαίτερα στην πόλη σποραδικά επισκέψεις οργανωμένων ομάδων περιηγητών. Οι ομάδες των περιηγητών προέρχονταν κυρίως από τη Μεγάλη Βρετανία, την Πρωσία και την Αυστροουγγαρία και η παρουσία τους προκαλούσε ιδιαίτερη εντύπωση στους κατοίκους του νησιού. «Για τους ανίδεους και αδαείς όμως Αγιομαυρίτες⁵⁶ όλοι τους ήταν λόρδοι. Ο λόρδος για τον Αγιομαυρίτη είχε μια ιδιαίτερη σημασία που αντιπροσώπευε τον πλούτο και την αφθονία. Είχε την έννοια του πάμπλουτου, εκείνου δηλαδή που γύριζε ανέμελα από χώρα σε χώρα χωρίς σκοπό, καταναλώνοντας τις μέρες του κοιτάζοντας και χαζεύοντας με περιέργεια. Δεν γνώριζαν πως ο άνθρωπος εκτός από τις καθημερινές του ασχολίες είχε και την ανάγκη της αναψυχής και της ψυχαγωγίας. Δεν υπήρχε καν στην ελληνική γλώσσα η λέξη τουρισμός»⁵⁷.

Το διάστημα μεταξύ 1887 – 1891 η αυτοκράτειρα της Αυστρίας και βασίλισσα της Ουγγαρίας Elisabeth πραγματοποίησε ανεπίσημη επίσκεψη στο νησί και περιηγήθηκε στην πόλη της Λευκάδας⁵⁸. Λίγο αργότερα επισκέφθηκε τη Λευκάδα ο Αρχιδούκας της Αυστρίας Ludwig Salvator⁵⁹, ο οποίος παρέμεινε επί αρκετό καιρό στο νησί πραγματοποιώντας θαλάσσιες έρευνες⁶⁰. Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα συνεχίστηκαν οι σποραδικές επισκέψεις ομάδων ή μεμονωμένων περιηγητών. Σύμφωνα με τον οδηγό Μπέντεκερ στις αρχές του 20ου αιώνα στη Λευκάδα λειτουργούσε το ξενοδοχείο «Πρόοδος»⁶¹. Το 1909 βρέθηκε στη Λευκάδα ο Γερμανός πεζοπόρος Arthur Winterfeld⁶².

Η παρουσία και οι ανασκαφές που πραγματοποιούσε στις αρχές του 20ου αιώνα στη Λευκάδα ο Γερμανός αρχαιολόγος Wilhelm Dörpfeld⁶³ αποτέλεσαν την αιτία για δύο γεγονότα, τα οποία προκάλεσαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στους κατοίκους του νησιού. Τον Απρίλιο του 1908

⁵⁴ Ροντογιάννης Π., *Ιστορία της νήσου Λευκάδος*, τ.Α', Αθήνα 1980, σελ. 494-500.

⁵⁵ Ροντογιάννης Π., ό.π. σελ. 503-504.

⁵⁶ Οι κάτοικοι της Αγίας Μαύρας. Αγία Μαύρα (Santa Maura) παλαιότερη ονομασία της Λευκάδας. Βλ. Ροντογιάννης Π., «Οι πρωτεύουσες της Λευκάδος», στο: *Επετηρίς Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών*, τόμος Ζ', 1988, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1988.

⁵⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 51, 10-11/1980.

⁵⁸ Κουνιάκης Π., *Η σύγχρονος Λευκάς*, Πάτρα 1937, σελ.35.

⁵⁹ Βιγγοπούλου Ι., εισαγωγή στο: *Ο περίπλους του Κορινθιακού κόλπου το 1874 από τον αρχιδούκα της αυστριακής αυλής Ludwig Salvator*, Αθήνα 2009, εκδ. Του Φοίνικα σελ. 17-27.

⁶⁰ Κουνιάκης Π., ό.π. σελ. 63.

⁶¹ Ζαχαράτος Γ., *Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο της Ελλάδος. Σταθμοί στην εξέλιξη της ελληνικής ξενοδοχίας*, Κέρκυρα Α.Ε., Αθήνα 2010, σελ. 50.

⁶² Κουνιάκης Π., ό.π. σελ. 83.

⁶³ Βλ. *Επετηρίς Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών*, τόμος Ε', 1978-1980, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1982. Και *Επετηρίς Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών*, τόμος Β' 1972.

ο Κάιζερ της Γερμανίας Γουλιέλμος Β΄ και η σύζυγός του Αυγούστα Βικτώρια επισκέφθηκαν τη Λευκάδα⁶⁴ και συναντήθηκαν με τον W. Dörpfeld το έργο του οποίου στήριζαν οικονομικά⁶⁵. Ο W. Dörpfeld από τη δεκαετία του 1880 οργάνωνε ξεναγήσεις για το κοινό αρχικά στην Αθήνα και αργότερα περιηγητικές διαδρομές, τα περίφημα Dörpfeld-Reisen, στην Πελοπόννησο, το Ιόνιο, τις Κυκλάδες και την Κρήτη με τη συμμετοχή αρχαιολόγων, ιστορικών, άλλων επιστημόνων και αρχαιολατρών⁶⁶. Έτσι κατόπιν πρόσκλησης του W. Dörpfeld το 1910 επισκέφθηκαν τη Λευκάδα περίπου εκατό αρχαιολόγοι προερχόμενοι από διάφορες χώρες⁶⁷.

Η πλειοψηφία των επισκεπτών προσέγγιζε τη Λευκάδα από τη θάλασσα και οι αφίξεις των πλοίων και των θαλαμηγών αποτελούσαν γεγονότα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους κατοίκους. Αφίξεις που έχουν καταγραφεί είναι μεταξύ άλλων αυτές της θαλαμηγού του εμπόρου Άμβουργερ τον Ιούνιο του 1906⁶⁸ και της γαλλικής θαλαμηγού «Όρτα» με επιβάτες Άγγλους περιηγητές το φθινόπωρο του 1911⁶⁹.

Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου οι αφίξεις των πλοίων στα οποία επέβαιναν περιηγητές εξακολουθούσαν να αποτελούν εξαιρετικά γεγονότα και η αποβίβαση των «λórdων», που αναφέρθηκαν παραπάνω, κινούσε την περιέργεια των κατοίκων του νησιού. Παραδίδεται μάλιστα ένα χαρακτηριστικό περιστατικό που συνέβη μεταξύ του 1925 και του 1935. «Από την κεντρική πλατεία ακούγονταν φωνές και ποδοβολητά «έρχονται οι λόρδοι, έρχονται οι σλατσαδόρ».

Πραγματικά απ' το ύψος της Λέσχης του Κατωπόδη ή Μαλιαρή μια ομάδα δέκα περίπου ατόμων με πολύχρωμα ρούχα, πλησίασε την κεντρική πλακόστρωτη πλατεία μας. Το θέαμα δεν τους ενδιέφερε. Αφού κοντοστάθηκαν για λίγο στην πρόσοψη του ναού του Αγίου Σπυρίδωνα περιεργαζόμενοι το εντοιχισμένο και ήδη σήμερα κατεστραμμένο ηλιακό ωρολόγιο, διέσχισαν όλο το μήκος της Αγοράς. Όλοι τους ήταν ροδαλοί καλοθρεμμένοι, έσταζε, που λέει ο λόγος, το μάγουλό τους αίμα. Η ατμόσφαιρα πλημμύριζε από μυρουδιά εγγλέζικου καπνού και αυτοί ευθυτενείς και αγέρωχοι προχωρούσαν. Τι να αγοράσουν; Που οι μπακαλιάροι ανακατεύονταν με τα μακαρούνια και οι πατσές κρέμονταν απ' τα χασάπικα στάζοντας πράσινο γλοιώδες υγρό. Ο γέρο Μπαλωμένος με μια βίτσα, που στο άκρο της κρεμόταν ένας θύσανος από αρνίσια ουρά,

⁶⁴εφ. ΣΚΡΙΠ, φ. 27 Απριλίου 1908.

⁶⁵Βικέλα Ε., *Wilhelm Drpfeld, ο αρχιτέκτονας, ο αρχαιολόγος, ο φιλέλληνας*, σελ. 172-175.

⁶⁶Βικέλα Ε., ό.π. Σελ. 170-171.

⁶⁷Κουνιάκης Π., ό.π. σελ. 76.

⁶⁸Κουνιάκης Π., ό.π. σελ. 78.

⁶⁹Κουνιάκης Π., ό.π. σελ. 86.

προσπαθούσε να διώξει τις μυριάδες μύγες απ' τα σφαχτά που κρέμονταν στα τσιγκέλια πριν μια εβδομάδα. Πιο πέρα καφενεία με ξαχαρβαλωμένες καρέκλες, λιγδιασμένες και σκονισμένες. Φτάσανε στο ύψος του ναού του Παντοκράτορα. Ήταν ένα καλοκαιρινό απομεσήμερο. Στο βάθος του δρόμου μέχρι το ναό του Αγίου Μηνά ουδεμία ψυχή ζωντανή. Ερημιά. Κάποιο μουλάρι θα άφηνε τις κοπριές του στη μέση του παζαριού ή κάποιος γάιδαρος θα ογκάνιζε λυπητερά. Εμείς οι μικροί τρέχαμε ξοπίσω από τους λόρδους, αμέτρητα σκυλιά γανγίζανε και πάμπολλοι μούλοι φωνάζανε «οι λόρδ' ήρταν οι λόρδ'»⁷⁰.

Στην περιγραφή του περιστατικού αποτυπώνεται ο τρόπος αντιμετώπισης των περιηγητών από τους κατοίκους του νησιού. Ο αφηγητής επιχειρεί να τονίσει εμφατικά την αντίθεση μεταξύ των μεν και των δε. Από τη μια πλευρά οι περιηγητές «που ροδαλοί καλοθρέμενοι, έσταζε, που λέει ο λόγος, το μάγουλό τους αίμα» περιηγούνταν στους δρόμους της πόλης της Λευκάδας «ευθυτενείς και αγέρωχοι», ενώ από την άλλη οι νεαροί κυρίως κάτοικοι με «φωνές και ποδοβολητά» διαλαλούσαν την άφιξη των περιηγητών που διατάρασσε την κανονικότητα της μικρής πόλης. Ο αφηγητής κατέγραψε επίσης το χάσμα μεταξύ των τόπων προέλευσης των περιηγητών και του τόπου που επισκέφτηκαν, καθώς η «μυρουδιά εγγλέζικου καπνού», που αποτελούσε είδος πολυτελείας, αναδυόταν μέσα σε ένα περιβάλλον παρακμής, όπου βρίσκονταν «καφενεία με ξαχαρβαλωμένες καρέκλες, λιγδιασμένες και σκονισμένες» και όπου «κάποιο μουλάρι θα άφηνε τις κοπριές του στη μέση του παζαριού ή κάποιος γάιδαρος θα ογκάνιζε λυπητερά». Η ύστερη προσέγγιση του αφηγητή τον οδηγεί στην ανάδειξη του γεγονότος ότι οι περιηγητές δεν είχαν «τι να αγοράσουν», αφού η τοπική αγορά δεν είχε να επιδείξει παρά την εικόνα όπου «μπακαλιάρηδες ανακατεύονταν με τα μακαρούνια και οι πατσές κρέμονταν απ' τα χασάπικα στάζοντας πράσινο γλοιώδες υγρό και ο γέρο Μπαλωμένος με μια βίτσα, που στο άκρο της κρεμόταν ένας θύσανος από αρνίσια ουρά, προσπαθούσε να διώξει τις μυριάδες μύγες απ' τα σφαχτά που κρέμονταν στα τσιγκέλια πριν μια εβδομάδα». Οι περιηγητές ανάγονται έτσι σε σύμβολα πλούτου και αφθονίας.

Το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα με την αντίληψη που είχε διαμορφωθεί σε μεγάλο μέρος των κατοίκων, ιδιαίτερα στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα για τους περιηγητές, οι οποίοι θεωρούνταν «πάμπλουτοι που γύριζαν ανέμελοι από χώρα σε χώρα χωρίς σκοπό,

⁷⁰Μαλακάσης Δ., εισήγηση στο συνέδριο του Σ.Μ.Α.Λ.Ε.Π. «Τουρισμός στη Λευκάδα», στο: Πολυγραφημένα πρακτικά 1ου Συνεδρίου του Συλλόγου μελέτης και αντιμετώπισης λευκαδικών προβλημάτων (ΣΜΑΛΕΠ).

καταναλώνοντας τις μέρες τους κοιτάζοντας και χαζεύοντας με περιέργεια»⁷¹. Έτσι δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι κάτοικοι της πόλης επιτιμούσαν φαινόμενα οκνηρίας και τεμπελιάς με τη φράση «τι θέλεις να παραστήσεις, το λόρδο το σουλατσαδόρο;», όπως επίσης ότι ενέταξαν τους περιηγητές στις αποκριάτικες μεταμφιέσεις τους⁷².

Κατά το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα η Λευκάδα δεν εντάχθηκε στις πρώτες οργανωμένες προσπάθειες τουριστικής ανάπτυξης του ελληνικού κράτους⁷³. Έτσι, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου καταγράφονται και εκδρομές στην ενδοχώρα του νησιού και στα γειτονικά μικρά νησιά, που οργανώθηκαν αποκλειστικά από τοπικά πολιτιστικά σωματεία και συλλόγους, όπως ο Μουσικοφιλολογικός Όμιλος «Ορφέας»⁷⁴.

Το 1937 έλαβε χώρα ένα γεγονός, το οποίο μπορεί να υποστηριχθεί, ότι αποτελεί πρόδρομο των κατοπινών σχετικών με τον τουρισμό εκδοτικών δραστηριοτήτων. Στο πλαίσιο της Πανελλήνιας Γεωργικής Έκθεσης Αθηνών στο Ζάππειο, στην οποία συμμετείχε η Λευκάδα με δικό της περίπτερο, εκδόθηκε το λεύκωμα «Λευκάς»⁷⁵. Το λεύκωμα περιείχε γενικές πληροφορίες για τη Λευκάδα, ιστορικά στοιχεία και άλλα κείμενα που αναφέρονταν στις αλυκές, τη διώρυγα και τα αγροτικά προϊόντα του νησιού. Επιμελητής της έκδοσης και συγγραφέας των κειμένων ήταν ο Δημήτριος Σ. Σταμπόγλης – Λευκάτας⁷⁶, λογοτέχνης και πρόεδρος του Συλλόγου των εν Αθήναις και Πειραιεί Λευκαδίων, ενώ την καλλιτεχνική επιμέλεια είχε αναλάβει ο Σπύρος Γλένης. Η έκδοση του 38 σελίδων λευκόματος πραγματοποιήθηκε με έξοδα της εφημερίδας «Ακρόπολις», διευθυντής της οποίας ήταν ο Λευκαδίτης Γεώργιος Σ. Βουτσινάς και τα έσοδα από την πώλησή του προορίζονταν για την κάλυψη των εξόδων εκδρομής του Συλλόγου των εν Αθήναις και Πειραιεί Λευκαδίων στη Λευκάδα⁷⁷.

Το λεύκωμα κυκλοφόρησε με δύο διαφορετικά εξώφυλλα. Στο ένα απεικονιζόταν η Παναγία Φανερωμένη - προστάτιδα του νησιού και στο άλλο η Σαπφώ κατά την πτώση της από τον Λευκάτα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιχειρηματολογία που αναπτύσσεται για την

⁷¹εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, ό.π.

⁷²Μαλακάσης Δ., ό.π.

⁷³Βλάχος Α., *Τουρισμός και δημόσιες πολιτικές στη σύγχρονη Ελλάδα 1914 - 1950*, Κέρκυρα - Economia Publishing, 2016..

⁷⁴Περδικάρης Γ., *Ορφεύς Λευκάδος 1937 – 1988, Μουσικοφιλολογικός Όμιλος «Ορφεύς»*, Λευκάδα 1992, σελ. 35.

⁷⁵*Λευκάς*, Λεύκωμα: Εξεδόθη δαπάναις εφημερίδος «Ακρόπολις», Αθήναι Ιούλιος 1937.

⁷⁶Κοντομήχης Π., «Δημήτρης Σταμπόγλης-Λευκάτας (1881-1953)», περ. *Ηπειρωτική Εστία* τ.14, 1965, σελ.295-308.

⁷⁷Σκλαβενίτης Τ., «Η ιστορία και η τοπική ιστορία στις Γιορτές Λόγου και Τέχνης», στο: *50 χρόνια των Γιορτών Λόγου και Τέχνης, Πρακτικά Ι΄ Συμποσίου Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών Αύγουστος 2005*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2006, σελ. 70.

επεξήγηση των λόγων που οδήγησαν την εφημερίδα «Ακρόπολις» στην έκδοση του λευκώματος. Στο εισαγωγικό κείμενο με τίτλο «προς τους Λευκάδιους» αναφέρεται: «Ενισχύουσα όμως την προσπάθειαν τούτη η «Ακρόπολις» ηθέλησε συνάμα να καταστήση γνωστάς την παροιμιώδη φιλεργίαν των αγροτών μας και τας φυσικάς της Νήσου καλλονάς»⁷⁸. Η τελευταία αναφορά, σε συνδυασμό με το ότι η έκδοση πραγματοποιήθηκε με αφορμή την Πανελλήνια Γεωργική Έκθεση, ενισχύει την άποψη ότι η έκδοση του λευκώματος αποτελεί προάγγελο των προσπαθειών για την προβολή του νησιού και την προσέλκυση επισκεπτών.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1940 τα γεγονότα που συνέβησαν στη Λευκάδα ήταν καθοριστικά για όλη τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα και ειδικότερα για τις πρώτες μετεμφυλιακές δεκαετίες. Ο πόλεμος, η ιταλική και γερμανική κατοχή, η αντίσταση, οι εμφύλιες συγκρούσεις τόσο κατά τη διάρκεια της κατοχής όσο και μετά την αποχώρηση των κατοχικών δυνάμεων, οι συγκρούσεις κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου και οι διώξεις της Αριστεράς που συνεχίστηκαν μετεμφυλιακά, όπως επίσης ο σεισμός του 1948 συντέλεσαν στις μεταβολές και τους μετασχηματισμούς που έλαβαν χώρα σε πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό επίπεδο. Στο πεδίο της οικονομίας η περίοδος που εκτείνεται από το 1948 έως το 1964 αποτελεί μια περίοδο ανασυγκρότησης και αργόσυρτης εξέλιξης⁷⁹. Στην αρχή αυτής της περιόδου, στις αρχές της δεκαετίας του 1950, ξεκίνησαν οι διεργασίες που έθεσαν το θέμα της τουριστικής ανάπτυξης του νησιού, όπως επίσης και οι πρώτες οργανωμένες προσπάθειες για την επίτευξη αυτού του σκοπού. Καθοριστικό ήταν το γεγονός της αλλαγής της σύνθεσης των διοικητικών συμβουλίων του Μουσικοφιλολογικού Ομίλου «Ορφεύς» Λευκάδας και του Συλλόγου Λευκαδίων Αθήνας στις αρχές της δεκαετίας. Το διοικητικό συμβούλιο του Ορφέα που εκλέχτηκε το 1951 ήταν «πολιτικά πιο προοδευτικό σε σχέση με το προηγούμενο» και πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου του Συλλόγου Λευκαδίων Αθήνας εκλέχτηκε ο Αντώνης Τζεβελέκης «με πλειοψηφία που πρόσκειται στις τότε προοδευτικές δυνάμεις»⁸⁰. Ο «Ορφέας» και ο Αντώνης Τζεβελέκης (και κατά συνεπεία ο Σύλλογος Λευκαδίων Αθήνας) συνεργάστηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου και αποτέλεσαν καταλύτες στην προσπάθεια για την τουριστική ανάπτυξη της Λευκάδας.

⁷⁸ Λευκάς, Λεύκωμα ό.π., σελ. 2.

⁷⁹ Καλαφάτης Θ., «Λευκάδα 1864-1994: Ένα ιδιότυπο υπόδειγμα κοινωνικής δυναμικής», στο παρ. *Επτά ημέρες*, ένθετο εφ. *Καθημερινή*, 3/7/1994.

⁸⁰ Καλαφάτης Θ. «Το χρονικό των Γιορτών και η προσφορά του Αντώνη Τζεβελέκη», στο: *στο: 50 χρόνια των Γιορτών Λόγου και Τέχνης, Πρακτικά Ι' Συμποσίου Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών Αύγουστος 2005*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2006, σελ. 53-54,70

Ο Μουσικοφιλολογικός Όμιλος «Ορφεύς» Λευκάδας είχε ιδρυθεί την περίοδο του μεσοπολέμου. Η δεκαετία του 1930 ήταν μια εξαιρετικά δύσκολη περίοδος για την τοπική οικονομία του νησιού της Λευκάδας, καθώς, όπως και στις υπόλοιπες περιοχές του ελληνικού κράτους, εκδηλώθηκαν οι συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929. Η δεκαετία σηματοδεύτηκε από την οικονομική κρίση, την έντονη συνδικαλιστική δραστηριοποίηση και τους αγώνες εργατών και αγροτών με αποκορύφωση το ένοπλο αγροτικό συλλαλητήριο, την εξέγερση και την αιματηρή καταστολή της το 1935. Παρ' όλα αυτά μέσα σε αυτές τις συνθήκες καταγράφεται ιδιαίτερα έντονη πνευματική και πολιτιστική δραστηριότητα. Τη συγκεκριμένη δεκαετία παρατηρείται άνθηση του τοπικού τύπου, εκδόσεις βιβλίων, εκδηλώσεις φιλολογικού περιεχομένου, προσπάθειες για την ίδρυση δημόσιας βιβλιοθήκης και ίδρυση πολιτιστικών και αθλητικών σωματείων, συνεχίζοντας το έργο πρωτοβουλιών και ομαδοποιήσεων προηγούμενων δεκαετιών. Καθοριστικά γεγονότα αποτέλεσαν η ίδρυση του «Ομίλου Φιλοπρόοδων Νέων» το 1935 και η ίδρυση στην πόλη της Λευκάδας του Μουσικοφιλολογικού Ομίλου «Ορφέας» το 1937, ο οποίος θα διαδραματίσει μετέπειτα καθοριστικό ρόλο στον πνευματικό χώρο του νησιού. Ήδη από την περίοδο του Μεσοπολέμου ο «Ορφέας» διοργάνωνε εκδρομές στην ύπαιθρο του νησιού, όπως επίσης στα μικρά νησιά που βρίσκονται κοντά στη Λευκάδα. Το 1948 αποφασίστηκε η τροποποίηση του καταστατικού του ομίλου, η οποία υποβλήθηκε προς έγκριση στο Πρωτοδικείο. Το τροποποιημένο καταστατικό εγκρίθηκε δύο χρόνια αργότερα. Η ανάπτυξη του τουρισμού στη Λευκάδα αποτελούσε καταστατική επιδίωξη του «Ορφέα»⁸¹ και αποσκοπώντας στην πραγματοποίηση αυτής της επιδίωξης έθεσε ως στόχο την ανάδειξη τοπίων του νησιού με στόχο την τουριστική τους αξιοποίηση μέσω της διοργάνωσης εκδηλώσεων σε σημεία που θεωρούνταν ότι πληρούσαν τις προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο. Έτσι το 1950 διοργανώθηκε θερινός χορός στο μπουράγιο του Κάστρου. Η επιδίωξη των οργανωτών ήταν ξεκάθαρη, καθώς «με τροπικό ήλιο μέσα στη ντάλα του μεσημεριού δουλεύανε όλοι τους ακούραστα. Δέκα μέρες κράτησε αυτή η ξεθεωτική δουλειά, μα τους παρηγορούσε η πίστη ότι αξιοποιούν από τουριστικής πλευράς, ένα κομμάτι της Λευκάδας»⁸². Όσον αφορά την ορθότητα της επιλογής του σημείου δεν είναι τυχαίο ότι δύο χρόνια αργότερα στο συγκεκριμένο σημείο δημιουργήθηκε κέντρο αναψυχής⁸³.

⁸¹Περδικάρης Γ., ό.π., σελ. 48.

⁸²ό.π.

⁸³εφ. *Λευκάς*, φ. 60, 30/6/1952.

Την ίδια χρονιά το διοικητικό συμβούλιο του «Ορφέα» έλαβε απόφαση για εκτύπωση επιστολικών δελταρίων (καρτ - ποστάλ), όπου θα απεικονίζονταν τοπία της Λευκάδας⁸⁴. Εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν καρτ - ποστάλ σχετικές με τη Λευκάδα, παρόλο που παλαιότερα είχαν εκτυπωθεί καρτ - ποστάλ από τον βιβλιοπώλη Ν. Τσιρίμπαση με θέματα από την πόλη. Για την υλοποίηση αυτής της απόφασης τον Ιανουάριο του 1951 διοργανώθηκε έκθεση φωτογραφίας τοπίων της Λευκάδας με βραβεία από το Δήμο και τον «Ορφέα». Λίγο αργότερα κυκλοφόρησαν οι πρώτες αυτές καρτ - ποστάλ⁸⁵ γεγονός που αποτέλεσε το έναυσμα για τη δραστηριοποίηση σε αυτόν τον τομέα επαγγελματιών φωτογράφων Λευκαδιτών και μη κατά την επόμενη περίοδο. Οι έως τότε προσπάθειες του «Ορφέα» το 1951 συνδυάστηκαν με τη δραστηριοποίηση του Αντώνη Τζεβελέκη. Ο Α. Τζεβελέκης είχε γεννηθεί στη Λευκάδα το 1914. Γονείς του ήταν ο Ευστάθιος Τζεβελέκης και η Γαλλίδα Ευγενία Σουμιέν. Ο πατέρας του συγκαταλεγόταν στους μεγάλους εμπόρους του νησιού και είχε αναπτύξει έντονη δραστηριότητα στο χώρο του εμπορίου ξυλείας, κρασιού και λαδιού. Επιπλέον ήταν αντιπρόσωπος των ναυτιλιακών εταιρειών «Αντριάτικα» και «Λόιντ Τριεστίνο». Ο Α. Τζεβελέκης ανατράφηκε σε αστικό περιβάλλον και ταξίδευε συχνά στο εξωτερικό από μικρή ηλικία. Τελείωσε την πρωτοβάθμια εκπαίδευση ως διδαχθείς κατ' οίκον. Συνέχισε τις γυμνασιακές του σπουδές εσωτερικός στη Λεόντειο Σχολή Αθηνών από όπου αποφοίτησε. Μιλούσε άπταιστα την γαλλική και την ιταλική γλώσσα⁸⁶. Μετά την αποφοίτησή του επέστρεψε στη Λευκάδα και ασχολήθηκε επαγγελματικά με το ναυτιλιακό γραφείο του πατέρα του. Όμως η φθίνουσα πορεία του λιμανιού της Λευκάδας μετά τον πόλεμο επέβαλε τη μεταφορά της επιχείρησης στην Αττική. Εκεί δραστηριοποιήθηκε στο Σύλλογο Λευκαδίων Αθήνας, ο οποίος είχε ιδρυθεί το 1922 και επιτελούσε σημαντικό έργο ασχολούμενος τόσο με πολιτιστικά θέματα όσο και με την αντιμετώπιση των προβλημάτων των Λευκαδίων της Αθήνας, αλλά και με τα προβλήματα της Λευκάδας.

Η συνεργασία του «Ορφέα» και του Αντώνη Τζεβελέκη θα ξεκινήσει το 1951. Τότε καταγράφονται δημοσιεύματα στον τοπικό τύπο που αναφέρονταν ρητά στο θέμα της τουριστικής ανάπτυξης. Χαρακτηριστικό είναι δημοσίευμα της εφημερίδας «Λευκάς» τον Απρίλιο του 1951, όπου αναφέρεται: «Υστερα από χρόνια που το νησί μας είχε αγνοηθεί στον έξω κόσμο και ιδιαίτερα στην Αθήνα Λευκαδίτες που έχουν μέσα τους τη Λευκάδα και στα ξένα

⁸⁴Περδικάρης Γ., ό.π., σελ. 49.

⁸⁵εφ. *Λευκάς*, φ. 114, 31/10/1953.

⁸⁶Βερυκίου – Μπαλτά Α., «Αντώνης Τζεβελέκης ο Λευκαδίτης ευπατρίδης», στο: *50 χρόνια Γιоргές Λόγου και Τέχνης*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Λευκάδας, Ιωάννινα 2005, σελ. 222 – 227.

ακόμα τη ζουν σαν να την κατοικούν, που δεν έπαυσαν να δείχνουν σε αυτή το ενδιαφέρον τους και να την παρουσιάζουν σαν ένα από τα καλύτερα νησιά του Ιονίου, Λευκαδίτης σαν αυτούς ο Αντώνης Τζεβελέκης εισηγήθηκε την ανάπτυξη της τουριστικής κίνησης του νησιού, που μέχρι τώρα αγνοήθηκε από τις αρχές και τους ηγήτορες του νησιού μας στην παραπάνω Λέσχη⁸⁷ να περιλάβει στις εκδρομές του Πάσχα και τη Λευκάδα και ευτυχώς το πέτυχε. Έτσι βαπτίζεται το νησί μας στον τουρισμό και ας φροντίσουμε όλοι να κάνουμε ο καθένας μας εκείνο που πρέπει δείχνοντας τη Λευκάδα και τα τοπία της στους ξένους με τον καλύτερο τρόπο, με την καλύτερη φροντίδα, με την καλύτερη επιμέλεια για να γίνει το πρώτο αυτό ξεκίνημα η αρχή μιας τελειότερης εμφάνισης της πόλεως και του νησιού, για να γίνει ίσως το κίνητρο που θα πρέπει να πάρει ενεργό πλέον θέση ο επίσημος Τουρισμός για το νησί μας, τη μια από τις ωραιότερες νύμφες του Ιονίου. Από την πλευρά αυτή το καλλιτεχνικό σωματείο του νησιού μας ο «Ορφεύς» πήρε τη φυσική του θέση και έλαβε αποφάσεις που πραγματικά τιμούν το σωματείο και θα τιμήσουν τη Λευκάδα σε εκείνους που τη γνωρίζουν ή μέχρι σήμερα την αγνοούν»⁸⁸.

Το δημοσίευμα που παρατέθηκε είναι αποκαλυπτικό, καθώς εκτός του ότι ορίζεται χρονικά η απαρχή των προσπαθειών για την ανάπτυξη του τουρισμού στο νησί, σε αυτό αναφέρονται επίσης κύριοι συντελεστές των προσπαθειών για την τουριστική ανάπτυξη που έλαβαν χώρα τις επόμενες δεκαετίες, όπως ο Αντώνης Τζεβελέκης, οι Λευκαδίτες της Αθήνας και ο Μουσικοφιλολογικός Όμιλος «Ορφέας». Στο δημοσίευμα αναδεικνύονται επίσης στοιχεία της νοοτροπίας και των αντιλήψεων που χαρακτήρισαν τις κατοπινές προσπάθειες. Όπως ο ρόλος που καλούνταν να διαδραματίσουν ανταποκρινόμενοι στην πρωτοβουλία για την τουριστική ανάπτυξη από τη μια πλευρά οι τοπικές αρχές και το κεντρικό κράτος, αλλά και από την άλλη οι κάτοικοι του νησιού.

Ένα μήνα αργότερα η ματαίωση της εκδρομής της Περιηγητικής Λέσχης Αθηνών στη Λευκάδα θα προκαλέσει απογοήτευση⁸⁹. Σε κύριο άρθρο της εφημερίδας «Λευκάς», που υπογράφεται από τον φιλόλογο Πανταζή Κοντομίχη, αποτυπώνεται το κλίμα απογοήτευσης, αλλά και πίστης στις δυνατότητες του νησιού όσον αφορά την τουριστική ανάπτυξη. Τον αρθρογράφο απασχολεί το θέμα της έλλειψης ενδιαφέροντος των μελών της Περιηγητικής Λέσχης Αθηνών, αλλά και ευρύτερα, για πραγματοποίηση επίσκεψης στη Λευκάδα, που αποτέλεσε και την βασική αιτία ματαίωσης της εκδρομής. Ο εύγλωττος τίτλος «Τουρισμός και

⁸⁷Περιηγητική Λέσχη Αθηνών.

⁸⁸εφ. *Λευκάς*, φ. 14, 18/4/1951.

⁸⁹Περδικάρης Γ., ό.π., σελ. 50.

Λευκάδα – Οι ξένοι δεν μας ξέρουν»⁹⁰ καταδεικνύει ένα από τα βασικά προβλήματα που καλούνται να επιλύσουν στο αρχικό στάδιο οι τόποι που στοχεύουν στην ανάπτυξη του τουρισμού.

Ο Π. Κοντομίχης εστιάζει στο πως θα γίνει γνωστή η Λευκάδα και στο πως στη συνέχεια θα προσελκύσει τουρίστες, δηλαδή πως θα καταστεί το νησί τουριστικός προορισμός. Συγκρίνει τη Λευκάδα με νησιά όπως η Κίμωλος, η Σίφνος και η Σέριφος γεγονός που μας επιτρέπει κατανοήσουμε σε ποια κατηγορία μεγέθους ενέτασσαν τη Λευκάδα και κατά συνέπεια τις προσδοκίες τους κατά την πρώτη αυτή περίοδο. Τονίζονται τα πλεονεκτήματα της Λευκάδας «που θα μπορούσαν να αποτελέσουν μια καλή αρχή, μια βάση για την ανάπτυξη κάποιου έστω και υποτυπώδους τουρισμού». Πλεονεκτήματα αποτελούσαν «οι Εφτανησιώτικες ομορφιές μας», τα τοπία και τα σημεία αρχαιολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος. Ο αρθρογράφος έθεσε και επιχείρησε να απαντήσει στο ερώτημα «Τι φταίει και η Λευκάδα μένει ξεκομμένη από κάθε τουριστική κίνηση;». Η απάντηση που έδωσε ήταν ξεκάθαρη και με τη φράση «εμείς οι ίδιοι φταίμε» συνόψισε όλα όσα εξέθεσε στο άρθρο του και αναφέρονταν στο ότι δεν έγιναν ενέργειες έτσι ώστε να καταστεί γνωστή η Λευκάδα και να ξεπεραστούν «οι συνθήκες γενικού μαρασμού που χαρακτηρίζουν την επαρχία γενικά, που κοντεύει να πάθει πνευματική ασφυξία». Στο συγκεκριμένο άρθρο διαφαίνεται το ενδιαφέρον των τοπικών διανοούμενων για τον τουρισμό, η απραξία των τοπικών αρχών μέχρι εκείνη τη στιγμή όσον αφορά το συγκεκριμένο θέμα, όπως επίσης η επιλογή του άρθρου ως κύριου από την εφημερίδα καταδεικνύει το ενδιαφέρον και την εμπλοκή του τοπικού τύπου στις διεργασίες γύρω από το ζήτημα του τουρισμού από την αρχή της περιόδου.

Η απογοήτευση δεν στάθηκε ικανή να σταματήσει τις κινήσεις που στόχευαν στην ανάπτυξη του τουρισμού στο νησί και το διοικητικό συμβούλιο του «Ορφέα» την 21η Μαΐου 1951 αποφάσισε την έκδοση λευκώματος με ιστορικά, τουριστικά και άλλα στοιχεία⁹¹. Παράλληλα συνεχιζόταν η εκδρομική δραστηριότητα των σωματείων της Λευκάδας. Τον Ιούλιο ο «Ορφέας» οργάνωσε εκδρομή στη Μαδουρή που συνδυάστηκε με εκδήλωση, το πρόγραμμα της οποίας περιλάμβανε ομιλίες για τη ζωή και το έργο του ποιητή Αριστοτέλη Βαλαωρίτη και απαγγελίες ποιημάτων, ενώ συμμετείχε και η χορωδία του ομίλου με μελοποιημένα έργα του

⁹⁰εφ. *Λευκάς*, φ. 17, 18/5/1951.

⁹¹Περδικάρης Γ., ό.π., σελ. 55.

ποιητή⁹². Επίσης ένα από τα αθλητικά σωματεία του νησιού ο «Τηλυκράτης» οργάνωσε το καλοκαίρι του 1951 δύο εκδρομές. Αρχικά τον γύρο του νησιού με λεωφορεία και λίγες μέρες αργότερα εκδρομή στους Δελφούς⁹³.

Η δραστηριότητα που είχε αναπτυχθεί απέβλεπε σε κάποιας μορφής υποστήριξη από το κράτος, τουλάχιστον για κάποια μερίδα των δρώντων. Έτσι τον Σεπτέμβριο του 1951 η εφημερίδα «Λευκάς» έσπευσε πρόωρα, όπως φάνηκε στη συνέχεια, να προαναγγείλει στην πρώτη σελίδα της την πολυπόθητη ανακήρυξη της Λευκάδας ως τουριστικού τόπου από τον ΕΟΤ⁹⁴.

Τον Απρίλιο του 1952 η Περιηγητική Λέσχη Αθηνών πραγματοποίησε τελικά επίσκεψη στο νησί⁹⁵. Την ξενάγηση των περιηγητών ανέλαβε ο «Ορφέας», ο οποίος παρέθεσε και δεξίωση στους επισκέπτες. Τα μέλη της Λέσχης ενθουσιάστηκαν με το νησί της Λευκάδας και χαρακτηριστικά είναι όσα δήλωσε ο πρόεδρός της στο χαιρετισμό του κατά τη διάρκεια της δεξίωσης. «Ήταν για μας μια αποκάλυψη το νησί σας. Είναι εγκληματικό που κρύβεται έτσι από τον κόσμο. Πρέπει να γίνει σταυροφορία, για να γίνουν γνωστές οι ομορφιές του σε όλη την Ελλάδα»⁹⁶.

Η επίσκεψη της Περιηγητικής Λέσχης Αθηνών έδωσε ώθηση στις προσπάθειες για την ντουριστική ανάπτυξη. Έτσι τον Ιούνιο του 1952 και συγκεκριμένα στη συνεδρίαση της 5ης Ιουνίου το διοικητικό συμβούλιο του Ορφέα έλαβε μια απόφαση που οδήγησε στη δημιουργία του θεσμού των Γιορτών Λόγου και Τέχνης και σφράγισε την πνευματική πορεία και την τουριστική ανάπτυξη της Λευκάδας. Η απόφαση αφορούσε την διοργάνωση κατά το τριήμερο 15, 16 και 17 Αυγούστου «Εορτών προς τιμήν των Λευκαδίων ποιητών και λογίων». Αναλυτικότερα η απόφαση προέβλεπε: α) θεατρική παράσταση του έργου «Φωτεινός» του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη στην περιοχή των χωριών Σφακιώτες, β) ομιλίες σχετικά με τους Λευκαδίτες λόγιους και εντοίχιση πλακών στις οικίες όπου γεννήθηκαν και γ) διοργάνωση «ενετικής εορτής μετά χοροεσπερίδος»⁹⁷.

Το πρόγραμμα όπως διαμορφώθηκε τελικά ήταν ελαφρά διαφοροποιημένο, καθώς είχε εμπλουτιστεί και περιλάμβανε τα εξής: Καθώς το έργο του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη δεν ήταν

⁹² εφ. *Λευκάς*, φ. 26, 1/8/1951.

⁹³ εφ. *Λευκάς*, φ. 25, 24/6/ 1951.

⁹⁴ εφ. *Λευκάς*, φ. 32, 23/9/1951.

⁹⁵ εφ. *Λευκάς*, φ. 54, 30/4/1952.

⁹⁶ Περδικάρης Γ., ό.π., σελ. 55.

⁹⁷ Πρακτικό 5ο συνεδρίασης της 5ης Ιουνίου 1952 του Δ.Σ. του Μουσικοφιλολογικού Ομίλου «Ορφεύς».

διασκευασμένο σε θεατρική μορφή αποφασίστηκε να ανέβει το έργο «Φωτεινός»⁹⁸ του Λευκαδίτη θεατρικού συγγραφέα Νίκου Κατηφόρη⁹⁹. Ο συγγραφέας είχε βασιστεί στο ομώνυμο ανολοκλήρωτο ποίημα του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη και έτσι αποφασίστηκε η παράσταση να πραγματοποιηθεί στην περιοχή των Σφακιωτών, όπου εκτυλίσσεται η υπόθεση του έργου. Ο σκηνοθέτης του Βασιλικού Θεάτρου Σωκράτης Καραντινός και διακεκριμένοι ηθοποιοί προσφέρθηκαν να ανεβάσουν το έργο αφίλοκερδώς. Εκτός από την παράσταση το πρόγραμμα περιλάμβανε επίσης διαλέξεις για τους Λευκαδίτες λόγιους και το έργο τους, εντοίχιση πλακών στις οικίες όπου γεννήθηκαν, μνημόσυνο στην εκκλησία του Παντοκράτορα όπου βρίσκεται ο τάφος του Α. Βαλαωρίτη και εκδρομές στα νησιά Μαδουρή και Σκορπιάς. Κατά την κατάρτιση του προγράμματος στις τρεις μέρες της απόφασης προστέθηκε και μια τέταρτη, οπότε είχε προγραμματιστεί η «ενετική βραδιά» και η χοροεσπερίδα για τον αποχαιρετισμό των επισκεπτών.

Η ανακοίνωση της απόφασης κινητοποίησε εκτός από τα μέλη του «Ορφέα», την τοπική κοινωνία και Λευκαδίτες της Αθήνας με αποτέλεσμα να ξεκινήσουν με ιδιαίτερο ενθουσιασμό οι προετοιμασίες. «Ας προχωρήσουμε προς τον εορτασμόν, έχοντες την πεποίθησιν ότι δι' αυτού, όχι μόνον θα τιμήσωμεν και θα τιμηθώμεν, αλλά και θα προσφέρωμεν μεγίστην υπηρεσίαν εις τον τόπον μας και μάλιστα εις όλους τους τομείς της ζωής αυτού. Δεν πρέπει να θεωρηθεί υπερβολή εάν είπωμεν ότι ο εορτασμός ούτος θα σημειώσει μεγάλον σταθμό εις την ιστορικήν διαδρομήν της Λευκάδος και ότι της επιφυλάσσει καλυτέρας ημέρας. Εις διεθνές πνευματικόν προσκύνημα δύναται να μεταβληθή ο τόπος μας εφόσον, ως μας εγγυάται ο κ. Σωκράτης Καραντινός, ο σκηνοθέτης του Εθνικού μας Θεάτρου, μία από τας μεγάλας πνευματικάς και καλλιτεχνικάς αξίας τας τιμώντας το ελληνικόν όνομα, κατά το προσεχές θέρος θα του είναι δυνατόν να προκαλέσει την επίσκεψιν εις την Λευκάδα των μεγαλυτέρων πνευματικών και καλλιτεχνικών προσωπικοτήτων της Ευρώπης και ιδίως της Γαλλίας, χωρίς να αποκλείση αυτόν ακόμη τον Άγγλον ποιητήν Έλιοτ, τον τιμηθέντα δια του βραβείου Νόμπελ. Είναι καιρός πλέον όμως να απαλλάξωμεν την ωραίαν Λευκάδα μας από τον «φερετζέ» με τον οποίον απέκρυπεν η εγκληματική αδιαφορία την καλλονήν του προσώπου της»¹⁰⁰.

⁹⁸ Κατηφόρης Ν., *Ο Φωτεινός - Ηρωικό δράμα σε τρεις πράξεις*, Επιθεώρηση Τέχνης, 1959.

⁹⁹ Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Τιμητική εκδήλωση: *Νίκος Γ. Κατηφόρης 1903-1967*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2003.

¹⁰⁰ εφ. *Φωνή της Λευκάδος*, φ. 11, 4/8/1952.

Παρ' όλα αυτά οι εκδηλώσεις δεν πραγματοποιήθηκαν ύστερα από πολιτική παρέμβαση, καθώς υπήρξαν αντιδράσεις εκπροσώπων του χώρου των «εθνικοφρόνων» με προεξάρχοντα τον πολιτευτή στην Αιτωλοακαρνανία με το κόμμα του Ναπολέοντα Ζέρβα και πρώην μέλος του ΕΔΕΣ Κωνσταντίνο Σερεπίσιο. Αφορμή και σε κάποιο βαθμό στόχος των αντιδράσεων το ανέβασμα του έργου του Νίκου Κατηφόρη. Αιτία η πολιτική τοποθέτηση του συγγραφέα στην Αριστερά που ήταν γνωστή, καθώς είχε διατελέσει μεταξύ άλλων χρονικογράφος της εφημερίδας «Ριζοσπάστης». Η ματαίωση των εκδηλώσεων προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων, την παραίτηση σε ένδειξη διαμαρτυρίας του διοικητικού συμβουλίου του «Ορφέα» και έντονες αντιπαραθέσεις μέσω του τοπικού τύπου¹⁰¹. Από την εξέταση των σχετικών δημοσιευμάτων στον τοπικό τύπο διαφαίνεται ότι ένα μέρος της τοπικής κοινωνίας δεν συμεριζόταν το όραμα της πνευματικής και τουριστικής ανάπτυξης του νησιού, η υλοποίηση του οποίου επιδιωκόταν με την πραγματοποίηση των Γιορτών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα η αρθρογραφία των αντιτιθέμενων στην πραγματοποίηση των Γιορτών και σατιρικοί στίχοι που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα «Ανθρωπιστής»¹⁰².

Νωρίτερα, τον Ιούλιο είχε πραγματοποιηθεί διήμερη εκδρομή του «Ορφέα» στην Ιθάκη¹⁰³. Την ίδια εποχή ο Γεώργιος Σταματέλος ιδιοκτήτης της οικία Βλαντή, ενός από τα παλιά αρχοντικά σπίτια της πόλης, αποφάσισε τη μετατροπή του σε ξενοδοχείο¹⁰⁴, το οποίο λειτούργησε λίγα χρόνια αργότερα υπό την ονομασία Santa Maura. Το Πάσχα του 1953 η Περιηγητική Λέσχη Αθηνών επισκέφτηκε τη Λευκάδα για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά. Όπως συνέβη και κατά την πρώτη επίσκεψη την ξενάγηση ανέλαβε ο «Ορφέας», ο οποίος παρέθεσε και δεξίωση στα μέλη της Λέσχης¹⁰⁵. Την ίδια περίοδο επίσκεψη στο νησί πραγματοποίησε και ο Φυσιολατρικός Όμιλος Πειραιώς «ΠΑΝ»¹⁰⁶. Παράλληλα συνεχιζόταν η εκδρομική δραστηριότητα των σωματείων με εκδρομές όπως ο γύρος του νησιού με λεωφορεία που διοργανώθηκε τον Μάιο από τον «Τηλυκράτη»¹⁰⁷.

Τον ίδιο μήνα ο Σύλλογος Λευκαδίων Αθήνας με επιστολή που απέστειλε στον δήμαρχο Λευκάδας ενημέρωνε για τις προσπάθειες που κατέβαλε «για τη δημιουργία τουριστικού

¹⁰¹ Φατούρος Δ., *Η ζωή μου*, Λευκάδα 1986, σελ. 109 – 155.

¹⁰² εφ. *Ανθρωπιστής*, φ. 382, 16/9/1952.

¹⁰³ εφ. *Λευκάς*, φ. 61, 11/7/ 1952.

¹⁰⁴ Περδικάρης Γ., ό.π., σελ. 59 – 60.

¹⁰⁵ εφ. *Λευκάς*, φ. 89, 20/4/1953.

¹⁰⁶ εφ. *Κήρυξ*, φ. 4, 15/4/ 1953.

¹⁰⁷ εφ. *Λευκάς*, φ. 90, 30/4/1953.

ρεύματος προς τη Λευκάδα, προσπαθώντας να κινήσει το ενδιαφέρον των τουριστικών, φυσιολατρικών και λοιπών εκδρομικών σωματείων». Στην ίδια κατεύθυνση ο Σύλλογος είχε ενημερώσει τη Σπηλαιολογική Εταιρεία Ελλάδος, τον Ελληνικό Ορειβατικό Σύλλογο, την Ελληνική Περιηγητική Λέσχη και άλλους οργανισμούς για την ύπαρξη των σπηλαίων της Λευκάδας παρέμεναν ανεξερεύνητα. Κατόπιν του ενδιαφέροντος που επέδειξαν οι προαναφερθέντες οργανισμοί ο Σύλλογος Λευκαδίων Αθήνας ζητούσε στοιχεία από το Δήμο για περαιτέρω ενημέρωση των ενδιαφερομένων με στόχο την διοργάνωση επισκέψεων στη Λευκάδα¹⁰⁸.

Ακόμα ένα στοιχείο της ιδιαίτερα έντονης δραστηριότητας του Συλλόγου Λευκαδίων Αθήνας αποτελεί η δημιουργία του εκδρομικού τμήματός του. Όπως επίσης η συμμετοχή του στην Ομοσπονδία Εκδρομικών Σωματείων Ελλάδος, όπου προέτρεπε τα υπόλοιπα μέλη να διοργανώνουν εκδρομές στη Λευκάδα, καθώς το νησί «πρόκειται περί άκρως ενδιαφέροντος εκδρομικού και φυσιολατρικού θέματος». Για την διοργάνωση αυτών των εκδρομών, «που θα αποτελέσουν επιτυχία, καθώς (ενν. οι εκδρομείς) εκτός των απαράβλητων φυσικών καλλονών και της προνομιούχου τω όντι φύσεως θα γνωρίσουν εκ του πλησίον την φιλοξενία και την εγκαρδιότητα των Λευκαδίων», ο Σύλλογος Λευκαδίων Αθήνας προσφερόταν να καταρτίσει το πρόγραμμά τους και να τους παρέχει κάθε δυνατή στήριξη¹⁰⁹.

Οι σχέσεις που αναπτυσσόταν μεταξύ των επισκεπτών και των σωματείων της Λευκάδας ήταν καθοριστικής σημασίας για την έκβαση των προσπαθειών για την τουριστική ανάπτυξη και για αυτό δινόταν ιδιαίτερο βάρος σε αυτόν τον τομέα. Εντός αυτού του πλαισίου τίθεται τόσο η δημοσίευση επιστολών της αλληλογραφίας του Συλλόγου Λευκαδίων Αθήνας όσο και του «Ορφέα» στον τοπικό τύπο. Η δημοσίευση επιτελούσε ακόμα τη λειτουργία του να τονώνει το κύρος από τη μια πλευρά, αλλά και ως ανταμοιβή των προσπαθειών από την άλλη, όπως επίσης έμμεση απάντηση στους κατά καιρούς επικριτές εντός της τοπικής κοινωνίας. Τέτοια παραδείγματα, εκτός από την επιστολή που απόσπασμά της παρατέθηκε παραπάνω, αποτελούν ευχαριστήριες επιστολές των εκδρομέων όπως αυτή της Περιηγητικής Λέσχης Αθηνών που δημοσιεύτηκαν στις εφημερίδες «Λευκάς»¹¹⁰ και «Κήρυξ»¹¹¹ τον Μάιο του 1953.

¹⁰⁸ εφ. *Κήρυξ*, φ. 8, 23/5/1953.

¹⁰⁹ Οι επιστολές του Συλλόγου Λευκαδίων Αθήνας δημοσιευμένες στην εφ. *Κήρυξ*, φ. 7, 15/5/1953 και στην εφ. *Λευκάς*, φ. 92, 20/5/1953.

¹¹⁰ εφ. *Λευκάς*, φ. 91, 11/5/1953.

¹¹¹ εφ. *Κήρυξ*, φ. 7, 15/5/1953.

Τον Ιούνιο του 1953 ο Σύλλογος Λευκαδίων Αθήνας αποφάσισε τη διοργάνωση Φεστιβάλ Λευκαδίων Ποιητών τον Αύγουστο στο νησί και ζήτησε τη συνεργασία του «Ορφέα» και του Δήμου Λευκάδας¹¹². Αποφάσισε επίσης την πραγματοποίηση εκδρομής στη Λευκάδα εντός του καλοκαιριού¹¹³. Εκείνο το καλοκαίρι τη Λευκάδα επίσης ο Εκδρομικός Σύλλογος Αιγίου¹¹⁴. Στον τομέα των εκδρομών ιδιαίτερη κινητικότητα επέδειξαν και τα αθλητικά σωματεία της Λευκάδας «Τηλυκράτης» και τον «Λευκάτας», που διοργάνωσαν τον γύρο του νησιού με λεωφορεία ο πρώτος¹¹⁵ και εκδρομή στα νησιά Μαδουρή, Σπάρτη και Σκορπιό ο δεύτερος¹¹⁶.

Τον Ιούλιο του 1953 κυκλοφόρησε το πρώτο τεύχος της εφημερίδας του Συλλόγου Λευκαδίων Αθήνας υπό τον τίτλο «Δελτίον πληροφοριών και πνευματικής επικοινωνίας Λευκαδίων» και η έκδοσή της συνέβαλε σημαντικά κατά το στάδιο προετοιμασίας του Φεστιβάλ Λευκαδίων Ποιητών¹¹⁷. Το πρόγραμμα του Φεστιβάλ περιλάμβανε φιλολογικές εκδηλώσεις, συναυλίες, παράσταση κλασικού μπαλέτου, παράσταση παραδοσιακών χορών και μουσικής, εμφάνιση της μαντολινάτας, επτανησιακές βραδιές. Στο πρόγραμμα περιλαμβάνονταν επίσης ξεναγήσεις σε σημεία ιστορικού ενδιαφέροντος, ο γύρος του νησιού και εκδρομές «στις άφθονες φυσικές καλλονές» του νησιού¹¹⁸. Το ιδιαίτερα πυκνό πρόγραμμα στόχευε στο «να μην αφήνει καμμία πλευρά ανεκμετάλλευτη για την ψυχαγωγία των Λευκαδίων και των ξένων που θα επισκεφτούν το νησί μας»¹¹⁹. Η αναμενόμενη άφιξη των ξένων επισκεπτών επέβαλε ειδικές φροντίδες σχετικά με την καθαριότητα της πόλης και την φιλοξενία των επισκεπτών¹²⁰. Αποτελούσε επίσης σημαντική ευκαιρία για την προβολή και την προώθηση των τοπικών αγροτικών προϊόντων¹²¹, όπως και των προϊόντων χειροτεχνίας του νησιού¹²² και για αυτό το σκοπό σχεδιάστηκε έκθεση των προϊόντων κατά τη διάρκεια του Φεστιβάλ¹²³. Είναι ξεκάθαρο ότι οι προσδοκίες που είχαν καλλιεργηθεί ήταν μεγάλες και η προς δύο κατευθύνσεις στόχευση και τα αναμενόμενα οφέλη από το Φεστιβάλ δηλώνονταν ρητά. «Με τον εορτασμό πέραν του

¹¹² εφ. *Λευκάς*, φ. 94, 10/6/1953.

¹¹³ εφ. *Κήρυξ*, φ. 11, 13/6/ 1953.

¹¹⁴ εφ. *Κήρυξ*, φ. 16, 1/8/ 1953.

¹¹⁵ εφ. *Λευκάς*, φ. 95, 22/6/ 1953.

¹¹⁶ εφ. *Λευκάς*, φ. 94, 10/6/1953.

¹¹⁷ εφ. *Δελτίον πληροφοριών και πνευματικής επικοινωνίας Λευκαδίων*, φ. 1, 6/1953.

¹¹⁸ εφ. *Κήρυξ*, φ. 13, 3/7/1953.

¹¹⁹ εφ. *Λευκάς*, φ. 96, 30/6/1953.

¹²⁰ εφ. *Λευκάς*, φ. 98, 20/7/ 1953.

¹²¹ εφ. *Κήρυξ*, φ. 16, 1/8/ 1953.

¹²² εφ. *Δελτίον πληροφοριών και πνευματικής επικοινωνίας Λευκαδίων*, φ. 3, 8/1953.

¹²³ εφ. *Λευκάς*, φ. 99, 30/7/1953.

πνεύματος και του πολιτισμού αλλά και δια αυτού εξυπηρετείται επιπροσθέτως σαφής και προγραμματισμένος πρακτικός τουριστικός σκοπός. (...) Η επιτυχία του θα αποτελέσει σοβαρό λόγο ηθικής, πνευματικής και οικονομικής προόδου για τον τόπο μας»¹²⁴.

Όμως το Φεστιβάλ Λευκαδίων Ποιητών δεν πραγματοποιήθηκε, αφού μεσολάβησαν οι σεισμοί που έπληξαν τα νησιά του Ιονίου τον Αύγουστο του 1953. Οι συνέπειες των σεισμών στη Λευκάδα δεν συγκρίνονταν με αυτές στα υπόλοιπα νησιά, αποτέλεσαν όμως ακόμα ένα χτύπημα μετά τον μεγάλο σεισμό που είχε πλήξει το νησί το 1948.

Τον Αύγουστο του 1953 η εφημερίδα «Λευκάς» όδευε προς στην έκδοση του 100ου φύλλου της, το οποίο λόγω των σεισμών, κυκλοφόρησε τελικά την 31η Αυγούστου 1953. Στο συγκεκριμένο εορταστικό φύλλο, που κατά πάσα πιθανότητα σχεδιαζόταν να κυκλοφορήσει την περίοδο του Φεστιβάλ, περιεχόταν ειδικό ένθετο, που προσομοίαζε με μικρό τουριστικό οδηγό, καθώς περιείχε στοιχεία για σημαντικές προσωπικότητες της Λευκάδας, ποιήματα Λευκαδίων ποιητών, ιστορικά στοιχεία, πληροφορίες για τα πολιτιστικά σωματεία και φωτογραφίες των φυσικών καλλονών του νησιού¹²⁵.

Η ματαίωση του Φεστιβάλ Λευκαδίων Ποιητών και οι συνέπειες των σεισμών παρά τα εμπόδια που έθεσαν δεν ανέκοψαν τις κινήσεις που αποσκοπούσαν στη τουριστική ανάπτυξη της Λευκάδας και την εκδρομική δραστηριότητα. Τον Απρίλιο του 1954 προκηρύχθηκε διαγωνισμός διαλέξεων για θέματα σχετικά με τον τουρισμό από το τμήμα Λευκάδας της Ελληνικής Περιηγητικής Λέσχης, αντιπρόσωπος της οποίας ήταν ο Δημήτριος Φατούρος¹²⁶. Το Πάσχα πραγματοποιήθηκε επίσκεψη της Περιηγητικής Λέσχης Αθηνών για ακόμη μια χρονιά πιστοποιώντας «της σταθερά εκτίμηση της Περιηγητικής Λέσχης Αθηνών προς τον τόπο μας, η οποία αποτελεί σοβαράν εγγύησιν δια το τουριστικόν μέλλον του»¹²⁷. Τα τοπικά σωματεία οργάνωσαν αρκετές εκδρομές, όπως αυτή του «Λευκάτα» σε περιοχές της Ηπείρου¹²⁸ και οι τρεις του «Ορφέα» που σημείωσαν μεγάλη επιτυχία. Η πρώτη εκδρομή ήταν διήμερη και πραγματοποιήθηκε στο ακρωτήριο Λευκάτας την πρώτη μέρα, στη Βασιλική τη δεύτερη και κατά την επιστροφή στο λιμάνι της Λευκάδας ακολούθησε γιορτή με ρίψη βεγγαλικών. Η δεύτερη πραγματοποιήθηκε στην περιοχή του χωριού Βαυκερή και στον καταρράκτη στο Δημοσάρι. Κατά τη διάρκεια των δύο αθτών εκδρομών πραγματοποιήθηκαν ομιλίες και

¹²⁴ εφ. *Κήρυξ*, φ. 15, 22/7/1953.

¹²⁵ εφ. *Λευκάς*, φ. 100, 31/8/1953.

¹²⁶ Φατούρος Δ., ό.π. Σελ. 90.

¹²⁷ εφ. *Κήρυξ*, φ. 32, 20/3/1954.

¹²⁸ εφ. *Λευκάς*, φ. 118, 17/5/1954.

παρουσίαση ιστορικών στοιχείων σχετικά με τις τοποθεσίες και γεγονότα που είχαν συμβεί εκεί. Η τρίτη εκδρομή ήταν διήμερη και πραγματοποιήθηκε στα νησιά Καστός και Κάλαμος¹²⁹.

Ήταν πλέον φανερό όμως ότι το τουριστικό μέλλον προϋπέθετε την δημιουργία των απαραίτητων υποδομών και η άφιξη του νέου νομάρχη Θ. Αργυρόπουλου στάθηκε αφορμή να τεθεί το ζήτημα τόσο από τον τοπικό τύπο όσο και από τον ίδιο. «Η εφημερίδα μας χαιρετίζει την αναγγελθείσαν προσπάθειαν υπό του κ. Νομάρχου δια την τουριστικήν ανάπτυξιν της νήσου μας»¹³⁰ γράφει η εφημερίδα «Κήρυξ», αφού όμως στο προηγούμενο φύλλο της είχε επισημάνει: «την αξία της προεργασίας ως αφορώσης την εκτέλεσιν σημαντικών ωφελίμων έργων και την ανάπτυξιν του τουρισμού, δια την οποία ο τόπος μας προσφέρεται. Επιπροσθέτως παρέχομεν την πληροφορίαν εις τον νομάρχην ότι αι υπέρ του τουρισμού καταβληθείσας προσπάθειες εξήλθον προ πολλού από τη σφαίρα της μελέτης και εισήλθον εις το στάδιον των πραγματοποιήσεων με τις προς την κατεύθυνση αυτή πρωτοβουλίες υπό των καλλιτεχνικών και εν γένει προοδευτικών σωματείων της πόλεώς μας»¹³¹.

Αυτήν την περίοδο εντοπίζεται η τάση, που θα παγιωθεί την επόμενη δεκαετία, σύνδεσης των απαραίτητων έργων για την τουριστική ανάπτυξη με τις απαραίτητες υποδομές για την βελτίωση του βιωτικού επιπέδου των κατοίκων του νησιού και την συνολική οικονομική του ανάπτυξη. Στις δημοτικές εκλογές του 1954 το θέμα της τουριστικής ανάπτυξης της Λευκάδας εντάχθηκε στα προεκλογικά προγράμματα των υποψηφίων δημάρχων¹³². Λιμενικά έργα, κατασκευή και ασφαλτόστρωση δρόμων, πλατείες, αποχετευτικά έργα, καθαριότητα όλα πλέον συνδέθηκαν με την τουριστική ανάπτυξη και το αντίστροφο. Πχ η αποπεράτωση του κρηπιδώματος στην περιοχή της Αγ. Κάρας στην πόλη της Λευκάδας χαρακτηρίζεται ως έργο τουρισμού¹³³, όπως επίσης το πάγιο αίτημα των κατοίκων της νότιας Λευκάδας για την κατασκευή δρόμων συνδέθηκε με το ότι «η Βασιλική δύναται να καταστεί σπουδαίο κέντρο παραθερισμού, διότι συντρέχουν πάντες οι παράγοντες προς τούτο»¹³⁴.

Στις αρχές του 1955 κυκλοφόρησε το λεύκωμα 97 σελίδων του «Ορφέα» με τίτλο «Λευκάδα. Σύντομο φωτογραφικό και ιστορικό διάγραμμα της φυσιογνωμίας του νησιού». Στο εισαγωγικό κείμενο τονίζεται η πρόθεση του ομίλου με τη συγκεκριμένη έκδοση να προσφέρει

¹²⁹ Περδικάρης Γ., ό.π. σελ 63 – 66.

¹³⁰ εφ. *Κήρυξ*, φ. 40, 27/7/1954.

¹³¹ εφ. *Κήρυξ*, φ. 39, 8/7/1954.

¹³² εφ. *Κήρυξ*, φ. 48, 26/11/1954.

¹³³ εφ. *Κήρυξ*, φ. 49, 13/12/1954.

¹³⁴ εφ. *Κήρυξ*, φ. 45, 1/10/1954.

«ένα βασικό βιβλίο για τη Λευκάδα, που να μπορεί και με την εικόνα, αλλά και με τα κείμενα να πληροφορεί και να κατατοπίζει τον αναγνώστη και τον θεατή», όπως επίσης τονίζεται η συμβολή του «Ορφέα» στη δημιουργία τουριστικής κινήσεως στο νησί (...) και με το έργο ετούτο, κάνει το πρώτο σοβαρό βήμα σε μια περιοχή ευρύτερων επιδιώξεων, για την ανάδειξη του τόπου μας, για την τόνωση της πνευματικής και καλλιτεχνικής κινήσεώς του και για την τουριστική αξιοποίησή του»¹³⁵.

Η κυκλοφορία του λευκώματος έτυχε θερμής υποδοχής και απέσπασε εξαιρετικά θετικές κριτικές, όπως η ακόλουθη του περιοδικού «Αττικός». «Ο «Ορφέας» (...) με την έκδοση αυτή προσέφερε μια μεγάλη και θετική υπηρεσία στην όμορφη Λευκάδα και τον τουρισμό της. Η προσπάθειά του τιμά τον σύλλογο και προβάλλει σαν ένα ωραίο παράδειγμα άξιο προς μίμηση και από άλλα επαρχιακά σωματεία»¹³⁶. Θερμή ήταν η υποδοχή και στη Λευκάδα, όπου κοινή εκτίμηση ήταν ότι το τελικό αποτέλεσμα επιτελούσε το έργο της προβολής της Λευκάδας και θα συνέβαλε στην τουριστική ανάπτυξη του νησιού, κάτι για το οποίο αποφασίστηκε και σχεδιάστηκε η έκδοση του λευκώματος. Χαρακτηριστικά στην εφημερίδα «Κήρυξ» γράφτηκε: «το λεύκωμα του «Ορφέα» γίνεται ο δρόμος για την ανάπτυξη τουρισμού στην ωραία μας Λευκάδα, γιατί δίνει ανάγλυφη την εικόνα του νησιού σε όλες του τις εκδηλώσεις και τις φυσικές καλλονές του»¹³⁷.

Η εκδρομική δραστηριότητα συνεχίστηκε το 1955 με επισκέψεις, όπως αυτή του Συλλόγου Λευκαδίων Αττικής στην οποία συμμετείχε ο συγγραφέας Ηλίας Βενέζης¹³⁸, της Περιηγητικής Λέσχης Αθηνών και του σωματείου «Ψυχαγωγική»¹³⁹. Εκείνη τη χρονιά επισκέφτηκε τη Λευκάδα για δεύτερη φορά ο φωτογράφος Έντυ Ηλιόπουλος, ο οποίος επί δύο εβδομάδες εργάστηκε φωτογραφίζοντας και κινηματογραφώντας στο νησί με σκοπό την έκθεση των φωτογραφιών του και την προβολή του φίλμ στην Περιηγητική Λέσχη Αθηνών και σε άλλα φυσιολατρικά και εκδρομικά σωματεία, όπως είχε πράξει και το 1954¹⁴⁰. Σε συνέντευξή του Ε. Ηλιόπουλου, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Λευκάς», αποδεικνύεται μέσα από τα λόγια του φωτογράφου η ορθότητα της αντίληψης της κατάστασης και των δυσκολιών που καλούνταν

¹³⁵ Λευκάδα. Σύντομο φωτογραφικό και ιστορικό διάγραμμα της φυσιογνωμίας του νησιού, «Ορφεύς» Μουσικοφιλολογικός Όμιλος Λευκάδος -1937-, Αθήνα 1954, σελ. 7.

¹³⁶ Περδικάρης Γ., ό.π. σελ 52 και 66.

¹³⁷ εφ. Κήρυξ, φ. 50, 24/12/1954.

¹³⁸ εφ. Λευκάς, φ. 137, 14/6/1955.

¹³⁹ εφ. Κήρυξ, φ. 53, 21/3/1955.

¹⁴⁰ εφ. Κήρυξ, φ. 43, 13/9/1954.

να υπερβούν οι εμπλεκόμενοι στις κινήσεις για την τουριστική ανάπτυξη της Λευκάδας, έτσι ώστε να καταστεί γνωστή η Λευκάδα και να προβληθεί ως τουριστικός προορισμός. «Συγγενικός δεσμός με έφερε πέρυσι επισκέπτη στο νησί. Διεπίστωσα, ομολογώ με κάποια έκπληξη, πως η Λευκάδα είναι ένα από τα ωραιότερα νησιά της Ελλάδας και για αυτό αποφάσισα το φετινό μου ταξίδι, με μοναδικό σκοπό να επιτύχω, όπως, τη σχεδόν άγνωστη Λευκάδα, γνωρίσουν όλοι οι Έλληνες, αλλά όσο το δυνατόν και οι ξένοι τουρίσται»¹⁴¹.

Στο επόμενο φύλλο της εφημερίδας «Λευκάς»¹⁴² κεντρικό θέμα αποτελούσε η ανακοίνωση της απόφασης για τη διοργάνωση των Γιορτών Λόγου και Τέχνης. Τα επόμενα 20 χρόνια οι προσπάθειες για την τουριστική ανάπτυξη της Λευκάδας συνδέονταν άρρηκτα με τον θεσμό των Γιορτών Λόγου και Τέχνης και του Διεθνούς Φεστιβάλ Φολκλόρ. Ο Αντώνης Τζεβελέκης πρωτοστάτησε σε αυτές τις προσπάθειες και συνέβαλε ουσιαστικά με την έκδοση της εφημερίδας «Λευκαδίτικα». Στην ύλη της συγκεκριμένης εφημερίδας περιλαμβανόταν πλήθος δημοσιευμάτων σχετικών με το ζήτημα της τουριστικής αξιοποίησης της Λευκάδας. Αντίστοιχο ρόλο, αν και σε μικρότερο βαθμό, κατά την ίδια περίοδο επιτέλεσε η εφημερίδα «Βήμα της Λευκάδος», όπως και άλλες τοπικές εφημερίδες της περιόδου. Η τουριστική ανάπτυξη του νησιού βρισκόταν ακόμη στο στάδιο προσδοκίας αλλά πλέον σταδιακά συστηματοποιούνταν οι διεκδικήσεις και οι στοχευμένες προσπάθειες προς την κατεύθυνση της κήρυξης της Λευκάδας ως τουριστικού τόπου από τον ΕΟΤ. Βασική επιδίωξη αποτελούσε το να καταστεί γνωστό το νησί και να προσελκυθούν επισκέπτες σε αυτό. Κατά την ίδια περίοδο η τουριστική ανάπτυξη άρχισε να τίθεται με εντονότερο τρόπο στο δημόσιο διάλογο. Σημαντικά γεγονότα αυτής της περιόδου που σχετίζονταν άμεσα με την τουριστική ανάπτυξη του νησιού ήταν το γύρισμα ντοκυμαντέρ «Λευκάδα» του Ροβήρου Μανθούλη¹⁴³ και η αγορά της νησίδας Σπορπιός από τον Αριστοτέλη Ωνάση το 1963 που συνέβαλαν τα μέγιστα την προβολή του νησιού. Όσον αφορά τη συγκεκριμένη περίοδο αξιοσημείωτα γεγονότα είναι επίσης η κατασκευή των εγκαταστάσεων του τουριστικού περιπτέτου στην περιοχή του Κάστρου, οι επισκέψεις στελεχών του ΕΟΤ στο νησί της Λευκάδας και η έκδοση του τουριστικού οδηγού του Π. Ροντογιάννη¹⁴⁴.

¹⁴¹ εφ. *Λευκάς*, φ. 141, 18/6/1955.

¹⁴² εφ. *Λευκάς*, φ. 142, 2/7/1955.

¹⁴³ «Λευκάδα», Παραγωγή Γενικής Διεύθυνσεως Τύπου, σκηνοθεσία Ροβήρος Μανθούλης, 1958

¹⁴⁴ Π. Ροντογιάννης, *Λευκάς Τουριστικός οδηγός*, Αθήνα 1966.

Σύμφωνα με τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι από το 1948, που αποτελεί έτος καμπή στην πορεία του νησιού, και μετά η τουριστική ανάπτυξη καθίσταται επιδιωκόμενος στόχος από μερίδα της τοπικής κοινωνίας, μέσα στο πλαίσιο που διαμορφωνόταν εκείνη την περίοδο από το Σχέδιο Μάρσαλ¹⁴⁵, την ίδρυση του Εθνικού Οργανισμού Τουρισμού με τον α.ν. 1565/50 και τη διαφαινόμενη εξέλιξη του τουρισμού στην Ελλάδα, καθώς το Σχέδιο Μάρσαλ περιείχε βασικές στρατηγικές τουριστικών αναπτυξιακών πολιτικών σχεδιασμού¹⁴⁶. Μέρος των αστικών στρωμάτων της πόλης, νέοι κυρίως επιστήμονες, τοπικοί διανοούμενοι, το μεγαλύτερο μέρος του τοπικού τύπου, τα διαταξικής σύνθεσης πολιτιστικά σωματεία του νησιού και η ιδιαίτερα ισχυρή τοπικά Αριστερά συγκλίνουν στη διαπίστωση, ότι η «τουριστική αξιοποίηση» μπορεί να συμβάλλει στην πνευματική και υλική ανάπτυξη του νησιού. Μέσα σε συνθήκες δημογραφικού μαρασμού, με τις συνέπειες των σεισμών να συνοδεύουν την πτώση του αγροτικού εισοδήματος και μεγάλο μέρος του πληθυσμού του νησιού να υφίσταται πολιτικές διώξεις, το όραμα της τουριστικής ανάπτυξης ώθησε τις προσπάθειες για, αλλά και δέχτηκε ώθηση από την επιθυμία βελτίωσης των συνθηκών της ζωής των κατοίκων του νησιού.

Η σύλληψη της δυνατότητας για την επίτευξη αυτού του στόχου που θα παρείχε η ανάπτυξη του τουρισμού στο νησί καθίσταται πρωτοποριακή εντός των συνθηκών που επικρατούσαν εκείνη την εποχή. Πρωτοποριακός ήταν και ο τρόπος δράσης, καθώς η επιλογή της χρήσης του τοπικού πολιτισμικού κεφαλαίου ως εργαλείου για την ανάπτυξη του τουρισμού, όπως π.χ. το Φεστιβάλ Λευκαδίων Ποιητών, αλλά και οι Γιορτές Λόγου και Τέχνης συμπίπτουν χρονικά με τις προσπάθειες για την καθιέρωση καλλιτεχνικών εκδηλώσεων με την αξιοποίηση του Ηρώδειου και του αρχαίου θεάτρου της Επιδαύρου.

Η περίοδος πριν το 1974 χαρακτηρίζεται από την προσπάθεια αρχικά να γίνει γνωστή η Λευκάδα, να επιτευχθεί η προβολή του νησιού και στη συνέχεια να επιτευχθεί η προσέλκυση επισκεπτών, δηλαδή να καταστεί το νησί τουριστικός προορισμός. Δευτερευόντως επιδιώχθηκε η εξασφάλιση κρατικής υποστήριξης και η δημιουργία των απαραίτητων υποδομών για την τουριστική ανάπτυξη, οι οποίες εκείνη την εποχή σε μεγάλο ποσοστό ταυτίζονταν με τις υποδομές που ήταν αναγκαίες για την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών. Κύρια χαρακτηριστικά των προσπαθειών για την τουριστική ανάπτυξη της Λευκάδας αποτέλεσαν η

¹⁴⁵ Νικολακάκης Μ., «Το τουριστικό παράδοξο»: Για την ιστορία του τουρισμού στην Ελλάδα από το 1950 μέχρι σήμερα στο: Τοπία τουρισμού, ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Δομές, Αθήνα 2015, σελ. 38

¹⁴⁶ Ζαχαράτος Γ., Η μεταπολεμική τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα, στο: Τοπία τουρισμού, ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα, Δομές, Αθήνα 2015, σελ. 52

διπλή στόχευση για την πνευματική και υλική-οικονομική ανάπτυξη του νησιού με βασικά εργαλεία το φυσικό περιβάλλον και τον πολιτισμό. Οι πρώτες αυτές προσπάθειες και τα αποτελέσματά τους, η ιδεολογική δουλειά και η δημιουργία υποδομών, ακόμα και η εμπειρία που αποκτήθηκε όχι μόνο από όσα επιτεύχθηκαν, αλλά και από αυτά που δεν πραγματοποιήθηκαν προετοίμασαν το έδαφος για τις εξελίξεις όσον αφορά την τουριστική ανάπτυξη τις δεκαετίες που ακολούθησαν και καθόρισαν το μέλλον του νησιού.

1.5.2.2 Τουριστική ανάπτυξη του νομού Λευκάδας 1974-1985 ¹⁴⁷

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο αναπτύχθηκε ιδιαίτερα ο κλάδος του τουρισμού στον νομό Λευκάδας. Αυτό συμπεραίνεται από την μελέτη των στοιχείων της ΕΣΥΕ για τον τουρισμό. Ένα από τα στοιχεία αυτά είναι η παρατήρηση του αριθμού αφίξεων των περιηγητών στο αεροδρόμιο Ακτίου-Πρέβεζας για την περίοδο 1978-1985. Παρότι, το συγκεκριμένο αεροδρόμιο δεν εξυπηρετεί αποκλειστικά τον νομό Λευκάδας, η εγγύτητά του στο νησί και το γεγονός ότι κοντινοί τουριστικοί προορισμοί, όπως η Κέρκυρα, διέθεταν ήδη αεροδρόμιο ή προσεγγίζονταν από άλλα, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ένα μέρος των αφιχθέντων περιηγητών είχαν ως προορισμό τη Λευκάδα. Παρατηρείται, σύμφωνα με το Γράφημα 1.22 ότι μεταξύ του 1978 και 1980, ο αριθμός των περιηγητών με προορισμό το αεροδρόμιο Ακτίου-Πρέβεζας ήταν σταθερός, της τάξης των 5.200 περιηγητών ανά έτος και μόνο μια μικρή αύξηση της τάξης του 6,29% παρατηρείται μεταξύ 1979 και 1980. Η επόμενη πενταετία παρουσιάζει μια σημαντική αύξηση στον αριθμό των αφίξεων και συγκεκριμένα μεταξύ του 1980 και του 1985 οι αφίξεις των περιηγητών διπλασιάζονται με ακριβή αύξηση της τάξης του 57.00%.

¹⁴⁷ Πηγή επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1983.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1982-1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.

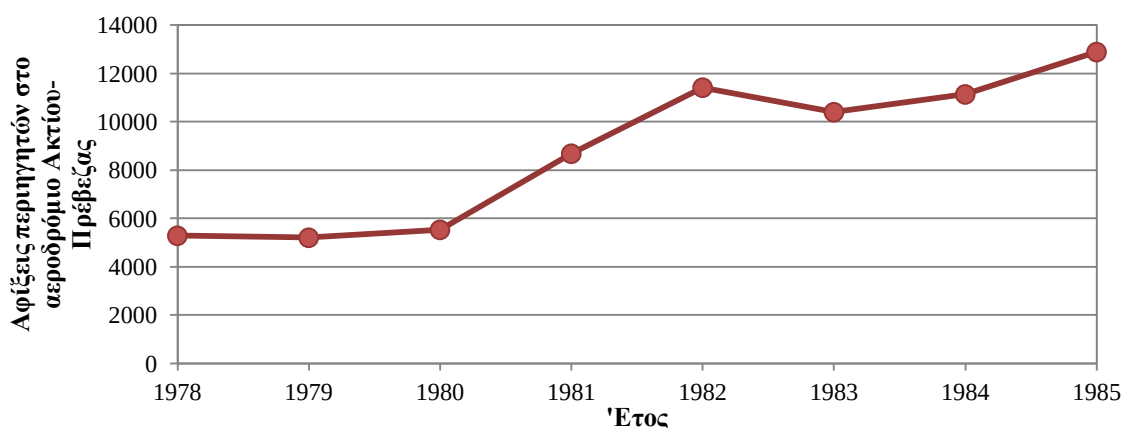
ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1984-1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1987.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1986-1987*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1990.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1988-1990*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1993.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1994-1996*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1999.

Γράφημα 1.22 Αριθμός αφίξεων περιηγητών στο αεροδρόμιο Ακτίου-Πρέβεζας

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁴⁸

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η μελέτη των στοιχείων σχετικά με τον αριθμό των θαλαμηγών σκαφών που μισθώθηκαν στο λιμάνι της Λευκάδας κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ, ως θαλαμηγός ορίζεται το ιστιοφόρο ή μηχανοκίνητο σκάφος, οποιασδήποτε χωρητικότητας ειδικά διασκευασμένο για ιδιωτικά ταξίδια αναψυχής και περιηγήσεως. Επίσης αναφέρεται ότι οι περιηγητές των θαλαμηγών αποτελούν υψηλής εισοδηματικής στάθμης τουρίστες¹⁴⁹. Τα στοιχεία συγκεκριμένα για το λιμάνι της Λευκάδας παρουσιάζουν μια ασαφή εικόνα, εμφανίζοντας ιδιαίτερα μικρούς αριθμούς μισθώσεων για τις χρονιές 1987, 1988, 1990 και 1995 (από 390 έως 640 ετησίως), σε αντίθεση με τις χρονιές 1984-1986 και 1989 που ξεπερνούν τις 1.000. Για το λιμάνι του Νυδριού όμως τα στοιχεία παρουσιάζουν μια πιο ξεκάθαρη εικόνα εμφανίζοντας μια αυξητική τάση για τα έτη 1988, 1990 και 1995, ενώ το 1989 παρουσιάζει μια πτώση της τάξης του 20% σε σχέση με το 1988. Ο αριθμός των σκαφών που μισθώθηκαν το έτος 1989 είναι 547 μισθώσεων για το έτος 1989 φτάνει τ 1995 φτάνει τις 1.695.

Σαφέστερη εικόνα ως προς την εκδήλωση του φαινομένου της τουριστικής ανάπτυξης στην Λευκάδα προσφέρει η μελέτη ανάπτυξης των υποδομών στέγης. Το 1977 στην Λευκάδα καταγράφηκαν 4 ξενοδοχειακές μονάδες, οι οποίες στο σύνολό τους είχαν 101 κλίνες, ενώ δεν υπάρχουν κάμπινγκ και καταγεγραμμένα ενοικιαζόμενα δωμάτια (Γράφημα 1.23, Γράφημα 1.24, Γράφημα 1.25, Γράφημα 1.26, Γράφημα 1.27). Η κατάσταση παρέμεινε σταθερή έως και το

¹⁴⁸ ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1983.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1982-1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1984-1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1987.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1986-1987*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1990.

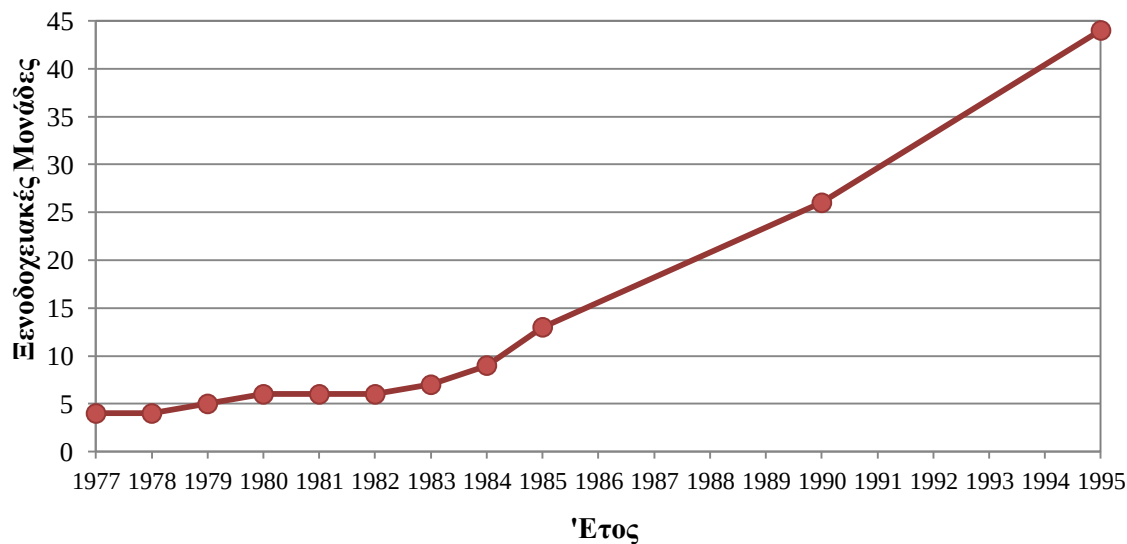
¹⁴⁹ ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1982-1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985, σελ.12.

1980, οπότε καταγράφηκαν 6 ξενοδοχειακές μονάδες, με συνολικά 357 κλίνες, καθώς επίσης 962 ενοικιαζόμενα δωμάτια, με 1.903 κλίνες, ενώ δεν υπήρχε καταγεγραμμένο κάμπινγκ. Ο υψηλός αριθμός ενοικιαζόμενων δωματίων για το έτος 1980, έναντι του μηδενικού της προηγούμενης χρονιάς σηματοδοτεί το εναρκτήριο έτος καταγραφής των στοιχείων αυτών για το συγκεκριμένο είδος καταλύματος. Στην πενταετία 1980-1985 ο αριθμός των ξενοδοχειακών μονάδων και των αντίστοιχων κλινών διπλασιάστηκε και υπήρχαν πλέον 5 κάμπινγκ συνολικής χωρητικότητας 244 θέσεων για τροχόσπιτα ή σκηνές και 732 ατόμων. Ο αριθμός των καταγεγραμμένων ενοικιαζόμενων δωματίων παρουσιάζει αύξηση της τάξης του 13,20% και των αντίστοιχων κλινών 22,96%. Όπως παρατηρείται βέβαια και στο διάγραμμα Χ παρουσιάζεται μια μείωση του αριθμού των ενοικιαζόμενων δωματίων για το έτος 1985 σε σχέση με το 1984. Η μείωση αυτή, όπως επισημαίνεται μάλιστα στα επίσημα στοιχεία της ΕΣΥΕ «οφείλεται στο γεγονός ότι πολλά ενοικιαζόμενα δωμάτια λειτούργησαν χωρίς να πάρουν από τον ΕΟΤ την προβλεπόμενη άδεια λειτουργίας τους»¹⁵⁰. Είναι ενδεικτικές λοιπόν οι δυσκολίες καταμέτρησης και καταγραφής των δεικτών ανάπτυξης του συγκεκριμένου οικονομικού κλάδου, όπως ήδη εντοπίστηκε και παραπάνω με τα στοιχεία σχετικά με τις μισθώσεις θαλαμηγών σκαφών.

Όπως φαίνεται στο Γράφημα 1.23, Γράφημα 1.24, Γράφημα 1.25 και Γράφημα 1.26, την δεκαετία 1985-1995 η κατασκευή και διαμόρφωση τουριστικών υποδομών στέγης παρουσίασαν εκρηκτική αύξηση. Οι ξενοδοχειακές μονάδες από 13 το 1985 φτάνουν τις 44 το 1995, ενώ οι αντίστοιχες κλίνες υπετριπλασιάστηκαν φτάνοντας τις 2.289 το 1995. Ο αριθμός των ενοικιαζόμενων δωματίων σχεδόν τετραπλασιάστηκε φτάνοντας τα 3.870 το 1995 με 8.035 κλίνες. Χαρακτηριστικό επίσης της εξέλιξης της τουριστικής ανάπτυξης του νομού ήταν ότι έως και το 1995 δεν υπήρχαν καταλύματα ΑΑ΄ και Α΄ κατηγορίας, περιορίζοντας πρακτικά έτσι την ανάπτυξη του πολυτελούς τουρισμού. Ο αριθμός των κάμπινγκ δεν παρουσίασε κάποια ιδιαίτερη περαιτέρω αύξηση μέχρι το 1995, φτάνοντας συνολικά τις 6 μονάδες και έχοντας συνολική χωρητικότητα 297 θέσεις για τροχόσπιτα ή σκηνές και 891 θέσεις για επισκέπτες.

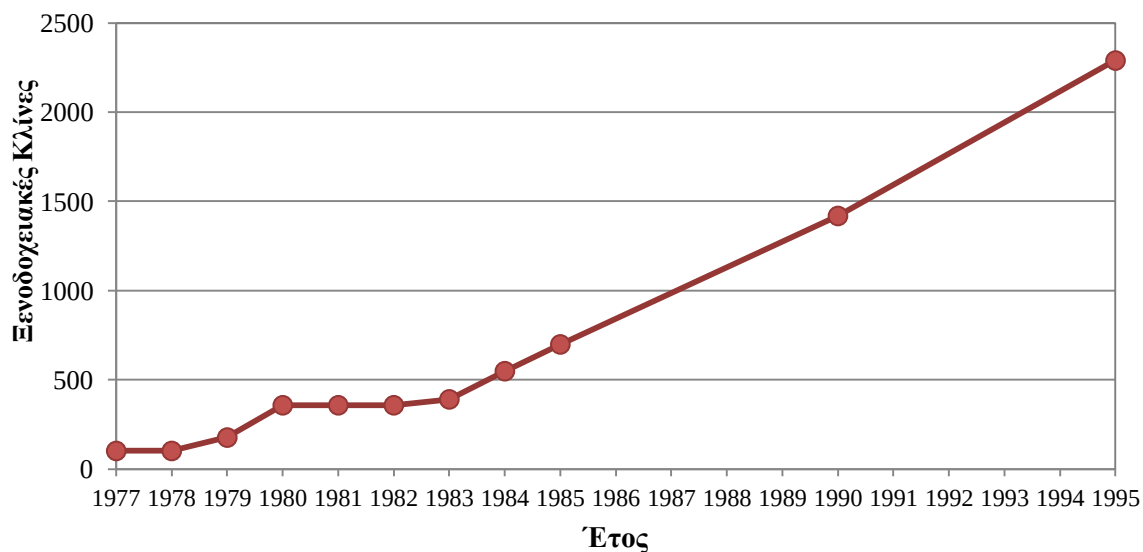
¹⁵⁰ ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1984-1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1987, σελ.39.

Γράφημα 1.23 Αριθμός ξενοδοχειακών μονάδων

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁵¹

Γράφημα 1.24 Αριθμός κλινών σε ξενοδοχειακές μονάδες

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁵²

¹⁵¹ Πηγή στοιχείων ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1981*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1983.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1982-1983*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1984-1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1987.

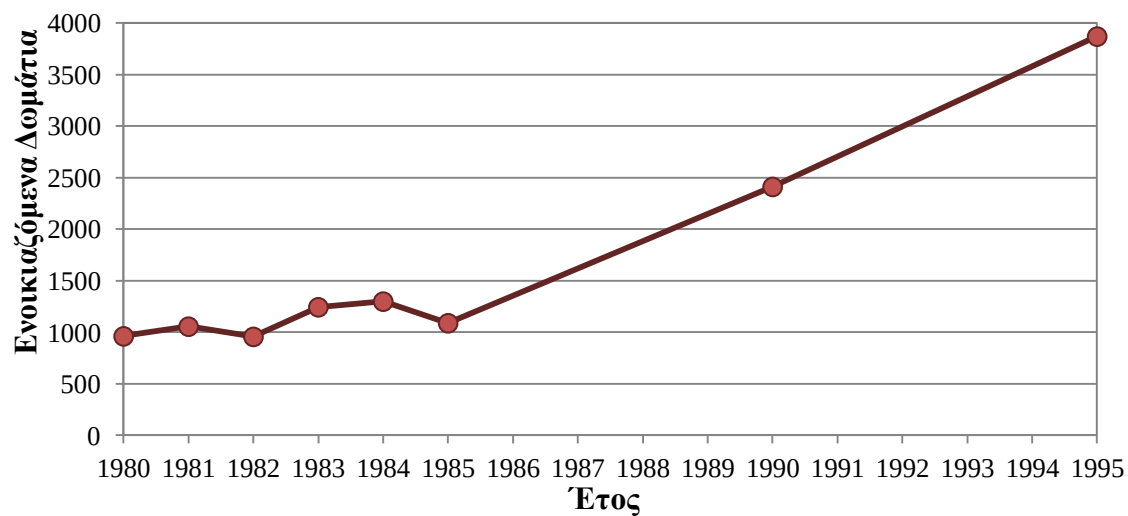
ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1986-1987*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1990.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1988-1990*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1993.

ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1994-1996*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1999.

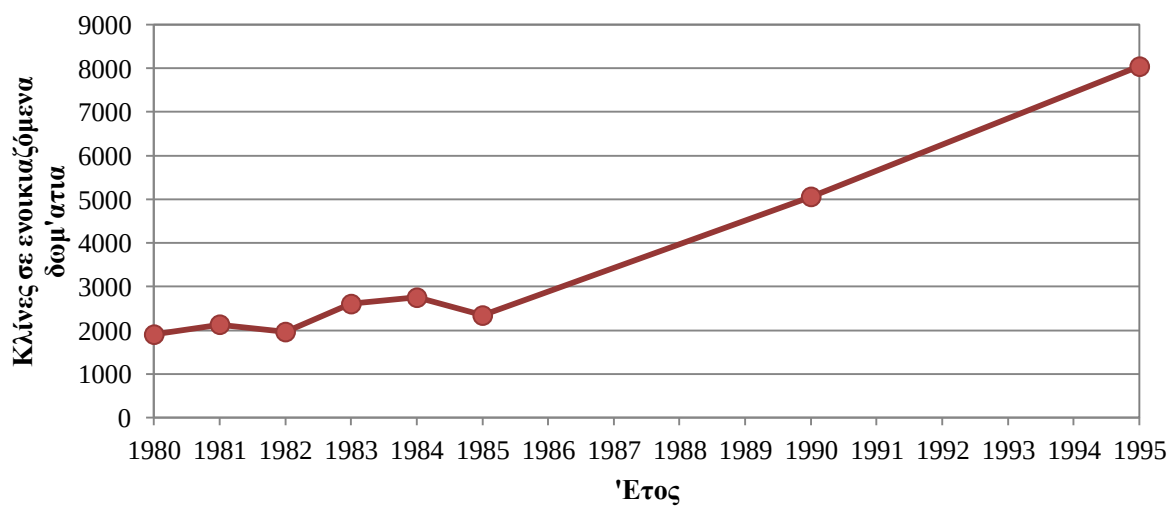
¹⁵² Ο.π.

Γράφημα 1.25 Αριθμός ενοικιαζόμενων δωματίων

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁵³

Γράφημα 1.26 Αριθμός κλινών σε ενοικιαζόμενα δωμάτια

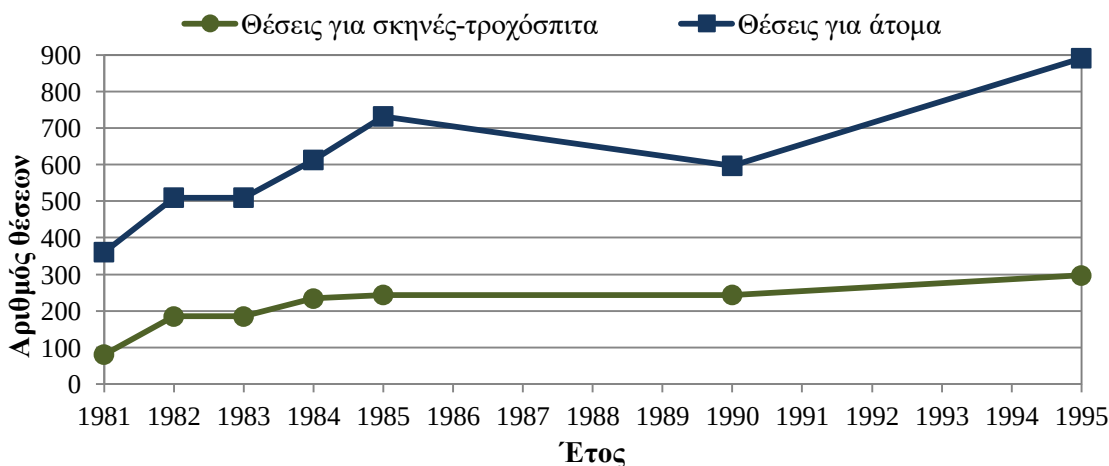

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁵⁴

¹⁵³ Ο.π.

¹⁵⁴ Ο.π.

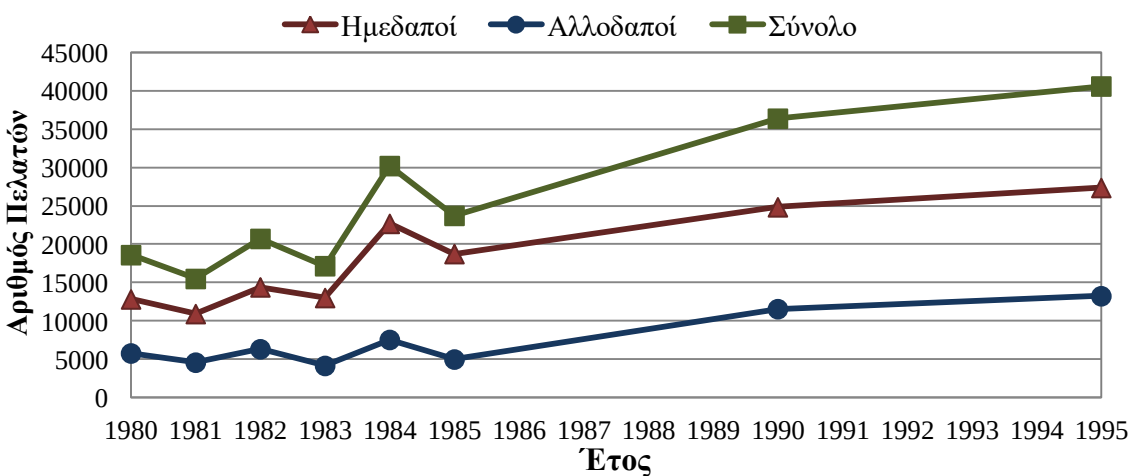
Γράφημα 1.27 Αριθμός θέσεων στα καμπινγκ

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁵⁵

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάλυσης, εξετάζονται οι αριθμοί και η αναλογία ημεδαπών αλλοδαπών επισκεπτών καθώς και οι προτιμήσεις τους ως προς την επιλογή καταλυμάτων της Λευκάδας, αποσκοπώντας στην ανάλυση των ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών της τουριστικής ανάπτυξης του νησιού. Όπως χαρακτηριστικά φαίνεται στο Γράφημα 1.28 ο συνολικός αριθμός επισκεπτών που διέμεινε στα πάσης φύσεως ξενοδοχειακά καταλύματα παρουσιάζει μια σημαντική αυξητική τάση από το 1980 έως και το 1995.

Γράφημα 1.28 Αριθμός ημεδαπών, αλλοδαπών και σύνολο πελατών στα πάσης φύσεως ξενοδοχειακά καταλύματα

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁵⁶

¹⁵⁵ Ο.π.

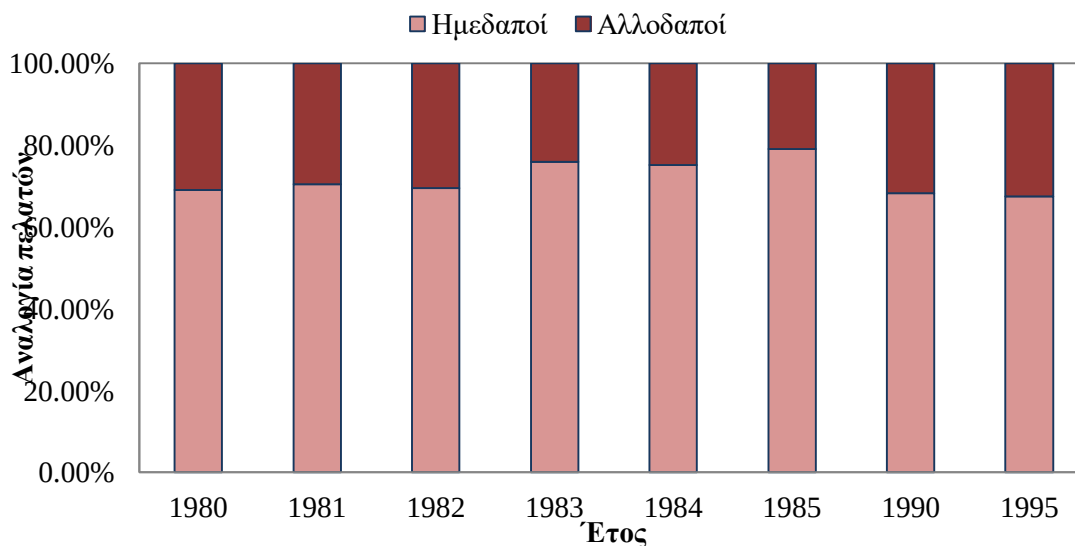
Πιο συγκεκριμένα την πενταετία 1980-1985 παρουσιάζονται υπολογίσιμες διακυμάνσεις στον συνολικό αριθμό πελατών στα καταλύματα του νησιού. Ξεκινώντας με 18.593 πελάτες το 1980, παρατηρείται μείωση της τάξης του 16,71% του αριθμού των πελατών την επόμενη χρονιά, στη συνέχεια αύξηση κατά 33,74% για το έτος 1982 και μείωση της τάξης του 17,19% το 1983. Το 1984 παρατηρείται ο μέγιστος αριθμός πελατών που διέμεναν στα πάσης φύσεως καταλύματα της Λευκάδας κατά την πενταετία 1980-1985, ο οποίος έφτασε τους 30.211 πελάτες. Το έτος 1985 παρατηρείται πάλι μείωση του αριθμού πελατών της τάξης του 21,49%. Έκτοτε ο αριθμός των πελατών αυξάνει κατά 53,40% για το έτος 1990 και επιπλέον κατά 11,55% για το έτος 1995, φτάνοντας τους 40.588 πελάτες. Ακριβώς η ίδια τάση παρατηρείται στις διακυμάνσεις του αριθμού των ημεδαπών και των αλλοδαπών πελατών κατά τα εξεταζόμενα έτη.

Παρατηρώντας τον αριθμό των ημεδαπών και αλλοδαπών πελατών που διέμεναν στα πάσης φύσεως καταλύματα του νησιού, συμπεραίνεται ότι κατά μέσο όρο η αναλογία αυτή ήταν 7 προς 3 (Γράφημα 1.29). Ο αριθμός των ημεδαπών επισκεπτών αποτελούσε καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο ποσοστό μεγαλύτερο του 70% του συνόλου. Μειωμένος αριθμός αλλοδαπών πελατών παρατηρείται τα έτη 1983 και 1985 με ποσοστά 24,18% και 21,00% αντίστοιχα. Έτσι λοιπόν εξάγεται το ασφαλές συμπέρασμα ότι η Λευκάδα, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, αποτελούσε προορισμό κυρίως εσωτερικού τουρισμού.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζει ο αριθμός των διανυκτερεύσεων μεταξύ του συνόλου των πελατών στα πάσης φύσεως ξενοδοχειακά καταλύματα του νησιού της Λευκάδας, καθώς και η αναλογία του αριθμού διανυκτερεύσεων ημεδαπών και αλλοδαπών. Ο αριθμός των διανυκτερεύσεων του συνόλου των πελατών ήταν 65.937 για το έτος 1980, εκ των οποίων το 49,18% αφορούσε ημεδαπούς πελάτες και το 50,82% τους αλλοδαπούς. Πτώση της τάξης του 19,75% του αριθμού των διανυκτερεύσεων παρατηρήθηκε το 1981, ενώ η αναλογία ημεδαπών αλλοδαπών παρέμεινε περίπου 1 προς 1. Το 1982 παρατηρείται αύξηση του συνολικού αριθμού διανυκτερεύσεων της τάξης του 18,18%, αριθμός ο οποίος οφειλόταν κατά 53,95% σε ημεδαπούς. Το 1983 παρατηρήθηκε πάλι μείωση της τάξης του 19,78% και ο αριθμός των διανυκτερεύσεων επανήλθε στο επίπεδο του 1981, δηλαδή στις 50.166 διανυκτερεύσεις. Η μείωση αυτή οφειλόταν στην μεγάλη μείωση του αριθμού των διανυκτερεύσεων των αλλοδαπών που ήταν της τάξης του 31,80% σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά.

¹⁵⁶ Ο.π.

Γράφημα 1.29 Αναλογία αριθμού ημεδαπών και αλλοδαπών πελατών

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁵⁷

Η μείωση του αριθμού των διανυκτερεύσεων είναι επακόλουθη του μειωμένου αριθμού αλλοδαπών επισκεπτών για το έτος 1983. Βέβαια ένα βασικό στοιχείο που επεξηγεί τις αυξομειώσεις στον αριθμό των διανυκτερεύσεων είναι ότι «μεγάλος αριθμός διανυκτερεύσεων έγινε στα ενοικιαζόμενα δωμάτια και τα επιπλωμένα διαμερίσματα, που λειτουργούν χωρίς άδεια του ΕΟΤ και για τα οποία δεν υπάρχουν ακριβή στοιχεία»¹⁵⁸.

Από το 1984 και ύστερα ο αριθμός των διανυκτερεύσεων ακολουθεί αυξητική πορεία, με 55,93% αύξηση από το 1983 στο 1984, και επιπλέον αύξηση 3,09% για το έτος 1985, φτάνοντας τις 80.917 διανυκτερεύσεις. Με ποσοστά 67,45% και 74,69% να αντιστοιχούν στους ημεδαπούς επισκέπτες για τα έτη 1984 και 1985, συμπεραίνουμε ότι η αύξηση αυτή στον αριθμό των διανυκτερεύσεων οφείλεται στους ημεδαπούς επισκέπτες. Ο αριθμός των διανυκτερεύσεων για το έτος 1990 εκτοξεύτηκε στις 129.919 παρουσιάζοντας 60,80% αύξηση από το 1985. Η αναλογία ημεδαπών αλλοδαπών επανήλθε στο 1 προς 1 και παρέμεινε σ' αυτό το επίπεδο και το 1995. Το ίδιο έτος ο αριθμός των διανυκτερεύσεων του συνόλου των πελατών αυξήθηκε στις 160.589.

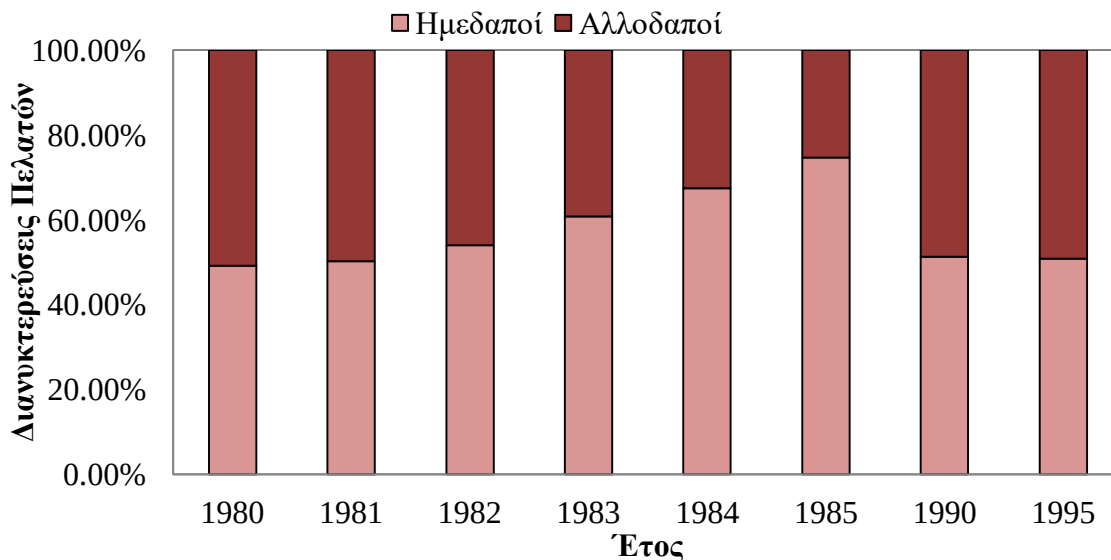
Έτσι λοιπόν παρατηρούμε ότι ενώ η πλειονότητα των τουριστών που επισκέφθηκαν το νησί της Λευκάδας κατά την εξεταζόμενη περίοδο ήταν ημεδαποί, ο αριθμός διανυκτερεύσεων

¹⁵⁷ Ο.π.

¹⁵⁸ ΕΣΥΕ, *Στατιστική του τουρισμού έτη 1984-1985*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1987, σελ.13.

αντιστοιχούσε κατά μέσο όρο σε 2,6 διανυκτερεύσεις κατά άτομο για τους ημεδαπούς και σε 4,97 διανυκτερεύσεις κατά άτομο για τους αλλοδαπούς (Γράφημα 1.30).

Γράφημα 1.30 Αναλογία διανυκτερεύσεων ημεδαπών και αλλοδαπών πελατών

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ¹⁵⁹

Ποιοτικά χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης του νησιού διακρίνονται από τη μελέτη του είδους των ξενοδοχειακών καταλυμάτων που επέλεξαν οι επισκέπτες, ημεδαποί και αλλοδαποί, κατά την παραμονή τους στο νησί. Συγκεκριμένα, οι ημεδαποί επισκέπτες κατά μέσο όρο κατά την πενταετία 1980-1985 και τα έτη 1990 και 1995 επέλεξαν σε ποσοστό σχεδόν 90% να διαμείνουν σε ξενοδοχειακά και ομοειδή τουριστικά καταλύματα Β', Γ', Δ' και Ε' κατηγορίας, εφόσον ξενοδοχειακές μονάδες ΑΑ' και Α' δεν υπήρχαν. Από αυτά για την τριετία 1980-1982 οι ημεδαποί επισκέπτες σε ποσοστό περίπου 60% επέλεξαν ξενοδοχειακά καταλύματα Γ' κατηγορίας, σε ποσοστό 20% ξενοδοχειακά καταλύματα Β' κατηγορίας και σε ποσοστό 10% ξενοδοχειακά καταλύματα Δ' και Ε' κατηγορίας. Από το 1983 και εξής, από το 90% των ημεδαπών επισκεπτών που επιλέγουν τις ξενοδοχειακές μονάδες, ποσοστό άνω του 60% και ποσοστό άνω του 70% μετά το 1984 επιλέγει ξενοδοχειακά καταλύματα Β' κατηγορίας. Η επιλογή μεταξύ κατηγορίας Γ' και Δ'- Ε' παρουσιάζει μεταβολές ανάλογα το έτος. Από την άλλη μεριά, μόλις το 10% των ημεδαπών επισκεπτών επέλεξαν κάποιου είδους συμπληρωματικό

¹⁵⁹ ΕΣΥΕ, Στατιστική του τουρισμού έτη 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1983.
ΕΣΥΕ, Στατιστική του τουρισμού έτη 1982-1983, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.
ΕΣΥΕ, Στατιστική του τουρισμού έτη 1984-1985, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1987.
ΕΣΥΕ, Στατιστική του τουρισμού έτη 1986-1987, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1990.
ΕΣΥΕ, Στατιστική του τουρισμού έτη 1988-1990, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1993.
ΕΣΥΕ, Στατιστική του τουρισμού έτη 1994-1996, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1999.

κατάλυμα κατά μέσο όρο για τις χρονιές που εξετάζονται. Τα συμπληρωματικά καταλύματα περιλαμβάνουν ξενώνες, οικοτροφεία, επιπλωμένα διαμερίσματα, κάμπινγκ και κέντρα παραθερισμού. Πρέπει να επισημανθεί ότι μέχρι και το 1985 στην Λευκάδα υπήρχε μόνο το κάμπινγκ από την κατηγορία των συμπληρωματικών καταλυμάτων. Το 1990 καταγράφηκε στις προτιμήσεις των ημεδαπών επισκεπτών επιπλέον ο ξενώνας με ποσοστό 1,13% και το 1995 καταγράφηκαν επιπρόσθετα και τα επιπλωμένα δωμάτια ως είδος προτίμησης με ποσοστό 0,16%. Και για τις δύο χρονιές, 1990 και 1995, μεγαλύτερο ποσοστό στις προτιμήσεις των επισκεπτών για την κατηγορία των συμπληρωματικών καταλυμάτων παρουσίαζε το κάμπινγκ, και συγκεκριμένα 10,06% το 1990 και 9,81% το 1995.

Τα αντίστοιχα ποσοστά προτίμησης ξενοδοχειακών καταλυμάτων για τους αλλοδαπούς επισκέπτες εμφανίζουν διαφορετικά χαρακτηριστικά. Κατά μέσο όρο για την εξεταζόμενη περίοδο οι αλλοδαποί τουρίστες προτιμούσαν με ποσοστό περίπου 55% να μείνουν σε ξενοδοχειακά και ομοειδή τουριστικά καταλύματα, ενώ το υπόλοιπο 45% επέλεγε τα συμπληρωματικά καταλύματα. Εφόσον η απόκλιση από τον μέσο όρο είναι της τάξης του $\pm 10\%$ για την εξεταζόμενη περίοδο, σε αντίθεση με την περίπτωση των ημεδαπών που η τυπική απόκλιση ήταν της τάξης του $\pm 1,78\%$, αξίζει να επισημάνουμε τις μεταβολές στην επιλογή των καταλυμάτων από τους αλλοδαπούς επισκέπτες για τα εξεταζόμενα έτη. Το 1980 λοιπόν, οι αλλοδαποί επισκέπτες επέλεξαν κατά 58,54% να διαμείνουν σε κάμπινγκ, έναντι του 41,46% που προτίμησε τα ξενοδοχειακά και ομοειδή καταλύματα. Το 1981 η κατάσταση αντιστράφηκε και το 57,12% επέλεξε ξενοδοχειακά και ομοειδή καταλύματα, έναντι του 42,88% που επέλεξε συμπληρωματικά καταλύματα και συγκεκριμένα κάμπινγκ. Από το 1982 έως και το 1984 στην πρώτη θέση της προτίμησης των αλλοδαπών τουριστών επανήλθε το κάμπινγκ με ποσοστό μεταξύ 51 και 56%. Έκτοτε, τα έτη 1985, 1990 και 1995, οι αλλοδαποί επισκέπτες επέλεξαν τα ξενοδοχειακά καταλύματα με ποσοστό άνω του 65% για τη διαμονή τους. Κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, από το σύνολο των αλλοδαπών επισκεπτών που επέλεξαν ξενοδοχειακά και ομοειδή καταλύματα η πλειονότητα προτιμούσε ξενοδοχειακά καταλύματα Β' κατηγορίας, με ποσοστό περίπου 55% για τα έτη 1980-1981, 60% για το έτος 1982, 80% για τα έτη 1983-1985, και πάλι 60% για το έτος 1990. Μόνο κατά το έτος 1995 επιλέχθηκαν με το ίδιο περίπου ποσοστό ξενοδοχειακά καταλύματα Β' και Γ' κατηγορίας.

2 ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Η ανάλυση όπως έχει ήδη αναφερθεί αφορά το χώρο της εκλογικής περιφέρειας του Νομού Λευκάδας. Υιοθετήθηκαν στοιχεία της χαρτογραφικής προσέγγισης της εκλογικής γεωγραφίας και σε κάποιο βαθμό τα εκλογικά αποτελέσματα συσχετίζονται με άλλα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα. Όσον αφορά την επεξεργασία των δεδομένων και τη σύνταξη των χαρτών επιλέγεται η χαρτογραφική απεικόνιση της εκλογικής δύναμης των τριών κύριων πολιτικών παρατάξεων. Η καταγραφή της εκλογικής δύναμης γίνεται με τα ποσοστά των παρατάξεων επί του συνόλου των έγκυρων ψηφοδελτίων. Εκτός των αποτελεσμάτων των βουλευτικών εκλογών του 1974, του 1977 και του 1981 και των ευρωεκλογών του 1981 και του 1984, απεικονίζονται χαρτογραφικά τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος του 1974 και των βουλευτικών εκλογών του 1936, του 1951, του 1958 και του 1964 (Γράφημα Γ1 – Γράφημα Γ.4) στο πλαίσιο της διαχρονικής εξέτασης της ιστορικής συνέχειας της εκλογικής συμπεριφοράς σε τοπικό επίπεδο.

Το αντικείμενο της εργασίας καθορίζει την επιλογή της γεωγραφικής υποδιαίρεσης για τη στατιστική ανάλυση και τη χαρτογράφηση των στοιχείων. Βασικός στόχος της γεωγραφικής υποδιαίρεσης που επιλέγεται αποτελεί η ομοιογένεια των επιλεγόμενων γεωγραφικών ενοτήτων. Επίσης στόχος της γεωγραφικής υποδιαίρεσης που επιλέγεται είναι το να αποτελεί κάθε γεωγραφική ενότητα ένα χώρο όπου «έχει διαμορφωθεί στον ψηφοφόρο η συνείδηση ότι κατά κάποιο τρόπο ταυτίζεται με τη συγκεκριμένη γεωγραφική ενότητα, πως ανήκει δηλαδή στο κοινωνικό σύνολο το οποίο αυτή αντιπροσωπεύει»¹⁶⁰.

Έτσι στην παρούσα εργασία επιλέγεται η γεωγραφική υποδιαίρεση του χώρου της εκλογικής περιφέρειας νομού Λευκάδας έτσι ώστε να εντοπιστούν και να αναδειχθούν οι χωρικές ενότητες που καθορίζονται από την ιστορική διαμόρφωση των πολιτικών συγκρούσεων και τις εκλογικές ταυτίσεις. Παράλληλα με την γεωγραφική υποδιαίρεση που επιλέγεται επιτυγχάνεται οι γεωγραφικές ενότητες να αποτελούν ενότητες που τα συστατικά τους μέρη διαθέτουν κοινά κοινωνικά, γεωγραφικά, οικονομικά χαρακτηριστικά και ιστορικές πορείες.

Έτσι ο χώρος της εκλογικής περιφέρειας νομού Λευκάδας υποδιαιρείται γεωγραφικά σε τρεις βαθμούς. Σε πρώτο βαθμό ο χώρος υποδιαιρείται στα χωριά όπου βρίσκονται εκλογικά τμήματα και την πόλη του νομού.

¹⁶⁰ Νικολακόπουλος Η., *Η καχεκτική δημοκρατία: Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2001, σελ. 378.

Σε δεύτερο βαθμό σε 7 ενότητες. Πρόκειται για ενότητες που συμπίπτουν σε μεγάλο βαθμό με τη διοικητική διαίρεση της επαρχίας Λευκάδος του νομού Λευκάδος σε Δήμους της περιόδου 1866-1914¹⁶¹ και με τις δημοτικές ενότητες του σημερινού Δήμου Λευκάδας και τον Δήμο Μεγανησίου. Ακριβώς για αυτό το λόγο και για την αποφυγή παρανοήσεων οι συγκεκριμένες ενότητες ορίζονται ως τομείς. Με αυτόν τον δεύτερο βαθμό υποδιαίρεσης επιτυγχάνεται η ομοιογένεια των επιμέρους ενότητων. Επίσης καθίσταται εφικτή η μελέτη διάφορων πτυχών, καθώς υπάρχει επάρκεια στοιχείων, αφού αποτελούσαν σε διάφορες περιόδους διοικητικές ενότητες. Για τον ίδιο ακριβώς λόγο είναι δυνατή η σύγκριση με τα εκλογικά αποτελέσματα άλλων περιόδων αφού τα όριά τους είναι σαφή και σταθερά¹⁶² (Πίνακας Γ 4). Οι 7 τομείς είναι: α) Δήμου Λευκάδας, η μοναδική πόλη και πρωτεύουσα του νομού η οποία για την ορθότερη επεξεργασία των δεδομένων διαχωρίζεται από το β) Υπόλοιπο Λευκάδας, που αποτελεί τον δεύτερο τομέα και απαρτίζεται από τα χωριά που συναποτελούν με την πόλη τη σημερινή δημοτική ενότητα Λευκάδας. γ) Σφακιωτών, δ) Καρυάς, ε) Απολλωνίων, στ) Ελλομένου, ζ) Μεγανησίου και ως 8ος τομέας προστίθεται από τις εκλογές του 1977 και εξής ο τομέας Κάλαμου-Καστού που απαρτίζεται από τα δύο αυτά νησιά που τότε εντάχθηκαν στην εκλογική περιφέρεια του νομού Λευκάδας (Πίνακας Γ 2).

Σε τρίτο βαθμό ο χώρος του νησιού της Λευκάδας υποδιαιρείται σε δύο υποσύνολα. α) Βόρειας Λευκάδας, που περιλαμβάνει τους τομείς Λευκάδας, υπόλοιπου Λευκάδας, Σφακιωτών και Καρυάς. β) Νότιας Λευκάδας, που περιλαμβάνει τους τομείς Απολλωνίων και Ελλομένου (Πίνακας Γ 3).

Όσον αφορά τη χαρτογραφική παρουσίαση καθορίστηκε μια κλίμακα τόνων με 6 επιμέρους βαθμίδες. Από το πιο ανοιχτό στο πιο σκούρο οι έξι αυτές βαθμίδες αντιστοιχούν σε

¹⁶¹ Ροντογιάννης, Π. Γ., ό.π., σελ. 627.

¹⁶² Από τη διοικητική διαίρεση του 1866 προέκυψαν 8 Δήμοι β' τάξεως. α) Λευκαδίων, β) Σφακιωτών, γ) Καρυάς, δ) Απολλωνίων, ε) Ελλομένου, στ) Μεγανησίου, ζ) Εξάνθειας, η) Ευγήρου. Η διαίρεση σε 8 δήμους διατηρήθηκε έως το 1914, οπότε συστήθηκαν οι κοινότητες. Με τη διοικητική διαίρεση του σχεδίου «Καλλικράτης» δημιουργήθηκαν ο Δήμος Λευκάδας και ο Δήμος Μεγανησίου. Ο Δήμος Λευκάδας αποτελείται από 5 δημοτικές ενότητες α) Λευκάδος, β) Σφακιωτών, γ) Καρυάς, δ) Απολλωνίων, ε) Ελλομένου (οι οποίες σύμφωνα με το σχέδιο «Καποδίστριας» αποτελούσαν Δήμους), οι οποίες σε μεγάλο βαθμό συμπίπτουν με τους δήμους της περιόδου 1866-1914. Τρία χωριά του Δήμου Καρυάς εντάχθηκαν στη δημοτική ενότητα Ελλομένου και ένα σε αυτήν της Λευκάδας. Από τους υπόλοιπους τρεις δήμους του 19ου αι. το Μεγανήσι αποτελεί ξεχωριστό δήμο, τα χωριά και οι οικισμοί του Δήμου Εξάνθειας εντάχθηκαν στις δημοτικές ενότητες Λευκάδος και Σφακιωτών, ενώ του Δήμου Ευγήρου στη δημοτική ενότητα Απολλωνίων.

ορισμένες τιμές της απεικονιζόμενης μεταβλητής της εκλογικής δύναμης των πολιτικών παρατάξεων. α) 0-9,99%, β) 10-19,99%, γ) 20-29,99%, δ) 30-39,99%, ε) 40-49,99% στ) 50+ %.

Οι τρεις βαθμοί υποδιαίρεσεων του χώρου εφαρμόζονται και στην απεικόνιση των συστατικών μερών τους σε τριγωνικά διαγράμματα, κάθε πλευρά των οποίων αντιστοιχεί σε μια από τις τρεις κύριες πολιτικές παρατάξεις. Οι τρεις πλευρές διαβαθμίζονται από το 0 έως το 100 και κάθε συστατικό στοιχείο των τριών βαθμών υποδιαίρεσης του χώρου μπορεί να παρασταθεί από ένα σημείο οι συντεταγμένες του οποίου αντιστοιχούν στα αντίστοιχα ποσοστά κάθε παράταξης.

Τα στοιχεία των εκλογικών αποτελεσμάτων προέρχονται από τις δημοσιεύσεις του Υπουργείου Εσωτερικών όπως αναφέρονται στη Βιβλιογραφία.

2.1 Βουλευτικές εκλογές 1974

Τα γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά το διάστημα που μεσολάβησε από την πτώση της χούντας έως τη μέρα διεξαγωγής των βουλευτικών εκλογών, ήταν τέτοιας έντασης, έκτασης και σημασίας που καθιστούν τις εξελίξεις αυτής της περιόδου ιδιαίτερα πυκνές και καθοριστικές τόσο όσον αφορά το εσωτερικό του ελληνικού κράτους όσο και τις διεθνείς σχέσεις του. Η απαρχή της συγκεκριμένης περιόδου σηματοδοτείται από την επιστροφή του Κωνσταντίνου Καραμανλή στην Ελλάδα την 24η Ιουλίου 1974 και το σχηματισμό της κυβέρνησης «εθνικής ενότητας», η οποία όμως αποτελούνταν κυρίως από παράγοντες της ΕΡΕ και της Ένωσης Κέντρου.

Στο πεδίο των εξωτερικών εξελίξεων και των διεθνών σχέσεων της Ελλάδας κυριαρχούσε η εξέλιξη της στρατιωτικής σύγκρουσης στην Κύπρο και οι διαπραγματεύσεις για τον τερματισμό της¹⁶³. Σημαντικές εξελίξεις αποτελούσαν η απόφαση για την αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ την 14η Αυγούστου 1974¹⁶⁴, η ελληνική αίτηση επανενεργοποίησης της Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΟΚ και η κύρωση από την Ελλάδα της σύμβασης της Ρώμης «δια την προάσπισιν των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών»¹⁶⁵.

Η κυβέρνηση του Κ. Καραμανλή έλαβε μια σειρά μέτρων που διαμόρφωσε σε μεγάλο βαθμό το πλαίσιο εντός του οποίου έλαβαν χώρα οι μετέπειτα εξελίξεις. Μια κατηγορία τέτοιων μέτρων αποτελούσαν αυτά που σχετίζονταν με την αποκατάσταση των δημοκρατικών ελευθεριών, συντέλεσαν στον παραμερισμό δύο εξωκομματικών κέντρων εξουσίας, της Μοναρχίας και του Στρατού και συνέβαλαν στη διαμόρφωση των νέων χαρακτηριστικών του πολιτικού-κομματικού συστήματος¹⁶⁶.

Στην παραπάνω κατηγορία εμπίπτουν ενδεικτικά τα εξής: Η αμνήστευση των «πολιτικών αδικημάτων» και η απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων με το προεδρικό διάταγμα 519 της 26ης Ιουλίου 1974 «Περί χορηγήσεως αμνηστίας»¹⁶⁷. Η συντακτική πράξη της 1ης

¹⁶³ Ριζάς Σ., Στεφανίδης Ι., «Το κυπριακό ζήτημα», στο Βούλγαρης Γ., Νικολακόπουλος Η., Ριζάς Σ., Σακελλαρόπουλος Τ., Στεφανίδης Ι., *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950 – 2004*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2011, σελ. 108–110.

¹⁶⁴ Αρχιμανδρίτου-Οικονόμου, Ε. *Η αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ το 1974*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα Βαλκανικών Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 2013, 92-104.

¹⁶⁵ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 256, 20 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁶⁶ Βούλγαρης Γ., *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης 1974-1990: Σταθερή δημοκρατία σηματοδεδιμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα 2001, σελ. 31-33.

¹⁶⁷ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 211, 26 Ιουλίου 1974.

Αυγούστου 1974 «Περί αποκαταστάσεως της δημοκρατικής νομιμότητος και ρυθμίσεως θεμάτων του δημοσίου βίου μέχρι του οριστικού καθορισμού του πολιτεύματος και της κατάρτισεως νέου Συντάγματος της Χώρας» με την οποία επανατέθηκε σε ισχύ το Σύνταγμα της 1ης Ιανουαρίου 1952 με την εξαίρεση των διατάξεων που καθόριζαν τη μορφή του πολιτεύματος¹⁶⁸. Επίσης το νομοθετικό διάταγμα 30 της 10ης Σεπτεμβρίου 1974 «Περί επανεξετάσεως περιπτώσεών τινων εκπτώσεως Ελλήνων υπηκόων από της ιθαγενείας των» σύμφωνα με το οποίο κατέστη εφικτή η επαναπόδοση της ελληνικής ιθαγένειας σε όσους είχε στερηθεί κατόπιν αποφάσεων του Υπουργείου Εσωτερικών κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, καθώς θα επανεξετάζονταν οι περιπτώσεις τους¹⁶⁹.

Στην ίδια κατεύθυνση κινούνταν αποφάσεις με τις οποίες μεταξύ άλλων παύθηκαν διοικήσεις της δικτατορικής περιόδου και τέθηκε το πλαίσιο για τη δημοκρατική λειτουργία διάφορων θεσμών και φορέων. Τέτοιες αποφάσεις αποτελούσαν ενδεικτικά: το νομοθετικό διάταγμα 42 της 14ης Σεπτεμβρίου 1974 «περί αποκαταστάσεως των συνδικαλιστικών ελευθεριών και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων»¹⁷⁰, η συντακτική πράξη της 5ης Σεπτεμβρίου 1974 «περί αποκαταστάσεως της τάξεως και ευρυθμίας εν τη Δικαιοσύνη»¹⁷¹, το νομοθετικό διάταγμα 51 της 17ης Σεπτεμβρίου 1974 «περί επαναφοράς της νομιμότητος εις τους Δήμους και Κοινότητα, αποκαταστάσεως των αιρετών διοικήσεων τούτων και αντικαταστάσεως διατάξεων του Ν.Δ. 222/1973 «περί Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικος»¹⁷², το νομοθετικό διάταγμα 55 της 21ης Σεπτεμβρίου 1974 «περί των διοικήσεων των κεντρικών και περιφερειακών εμπορικών και βιομηχανικών επιμελητηρίων, των επαγγελματικών και βιοτεχνικών τοιούτων»¹⁷³ και το νομοθετικό διάταγμα 66 της 26ης Σεπτεμβρίου 1974 «περί αποκαταστάσεως της νομιμότητος εις τας πάσης μορφής και βαθμού Γεωργικής Συνεταιριστικής Οργανώσεις, Εταιρείας και Κοινοπραξίας αυτών, ΠΑΣΕΓΕΣ και άλλων τινών διατάξεων»¹⁷⁴.

Αντίστοιχα μέτρα λήφθηκαν στο χώρο των ΑΕΙ, όπως η συντακτική πράξη «περί της αποκαταστάσεως της νομιμότητος στα Α.Ε.Ι. της 3ης Σεπτεμβρίου 1974»¹⁷⁵, το νομοθετικό

¹⁶⁸ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 213, 1 Αυγούστου 1974.

¹⁶⁹ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 248, 16 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁷⁰ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 247, 14 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁷¹ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 238, 5 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁷² *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 250, 17 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁷³ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 258, 23 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁷⁴ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 265, 26 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁷⁵ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 237, 3 Σεπτεμβρίου 1974.

διάταγμα 62 της 24ης Σεπτεμβρίου 1974 «περί των Πανεπιστημιακών Αρχών»¹⁷⁶ και το νομοθετικό διάταγμα 108 της 17ης Οκτωβρίου 1974 «περί αποκαταστάσεως της δημοκρατικής νομιμότητος εις τους Φοιτητικούς Συλλόγους»¹⁷⁷.

Κατά τη διάρκεια όμως της περιόδου που εκτείνεται από την πτώση της δικτατορίας έως τη διενέργεια των βουλευτικών εκλογών είχε διαφανεί ο αργός ρυθμός και το περιορισμένο εύρος που επρόκειτο να λάβει η διαδικασία της «αποχουντοποίησης». Εκτός των διοικήσεων που παύθηκαν σε συνδικαλιστικές οργανώσεις, την απόλυση περιορισμένου αριθμού καθηγητών ΑΕΙ που είχαν αναλάβει αξιώματα επί δικτατορίας και την καθαίρεση των διορισμένων από τη δικτατορία δημάρχων και κοινοταρχών, «η αποχουντοποίηση που πραγματοποιήθηκε με τη Μεταπολίτευση επικεντρώθηκε στον στρατό»¹⁷⁸. Εξαιρετικά περιορισμένος αριθμός αξιωματικών τέθηκε σε διαθεσιμότητα, όπως επίσης το ίδιο συνέβη στην Αστυνομία Πόλεων και τη Χωροφυλακή¹⁷⁹. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο πραξικοπηματίας Δημήτριος Ιωαννίδης τέθηκε σε εξάμηνη διαθεσιμότητα στις 2 Αυγούστου και αποστρατεύτηκε, με το βαθμό του υποστράτηγου μάλιστα, μόλις στις 24 Αυγούστου 1974¹⁸⁰. Εξίσου χαρακτηριστικό της διαδικασίας «αποχουντοποίησης» είναι το ότι μόλις στο τέλος Οκτωβρίου 1974 εκτοπίστηκαν στη Τζιά οι πραξικοπηματίες Γεώργιος Παπαδόπουλος, Στυλιανός Παττακός, Νικόλαος Μακαρέζος, Ιωάννης Λαδάς και Μιχαήλ Ρουφογάλης, ενώ λίγες μέρες αργότερα την 1η Νοεμβρίου 1974 η Ολομέλεια Εφετών αποφάσισε την άσκηση ποινικής δίωξης για εσχάτη προδοσία¹⁸¹. Οι παραπάνω, όπως επίσης ο Δημήτριος Ιωαννίδης, προφυλακίστηκαν στα μέσα του Ιανουαρίου 1975, δηλαδή δύο ολόκληρους μετά τη διενέργεια των βουλευτικών εκλογών.

Γεγονός κομβικής σημασίας για τη διαμόρφωση του νέου πολιτικού-κομματικού συστήματος ήταν το νομοθετικό διάταγμα 59 της 23ης Σεπτεμβρίου 1974 «περί συστάσεως και επαναλειτουργίας των πολιτικών κομμάτων», καθώς με αυτό καταργήθηκε ο Αναγκαστικός Νόμος 509/1947 και νομιμοποιήθηκαν τα κομμουνιστικά κόμματα¹⁸². Το επόμενο χρονικό διάστημα με τη λήψη μιας σειράς αποφάσεων καθορίστηκε το πλαίσιο διεξαγωγής των πρώτων εκλογών μετά την πτώση της δικτατορίας. Την 25η Σεπτεμβρίου δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα

¹⁷⁶ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 264, 26 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁷⁷ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 306, 17 Οκτωβρίου 1974.

¹⁷⁸ Βούλγαρης Γ., ό.π. σελ. 35.

¹⁷⁹ Κρεμμυδάς Γ., *Οι άνθρωποι της χούντας μετά τη Δικτατορία*, Εξάντας, Αθήνα 1984, σελ. 29-44.

¹⁸⁰ Κρεμμυδάς Γ., ό.π. σελ. 29-31.

¹⁸¹ Κρεμμυδάς Γ., ό.π. σελ. 41-43.

¹⁸² *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 259, 23 Σεπτεμβρίου 1974.

της Κυβερνήσεως το νομοθετικό διάταγμα 65 «περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του υπ' αριθ. 592/1963 Β. Δ/τος «περί κωδικοποιήσεως των ισχυουσών διατάξεων της νομοθεσίας περί εκλογής βουλευτών», σύμφωνα με το οποίο οι επερχόμενες εκλογές θα διεξάγονταν με εκλογικό σύστημα «ενισχυμένης αναλογικής» και για τη συμμετοχή στη δεύτερη κατανομή των βουλευτικών εδρών απαιτούνταν ποσοστό 17% στην περίπτωση ενός αυτοτελούς κόμματος, 25% στην περίπτωση συνασπισμού δύο κομμάτων και 30% στην περίπτωση συνασπισμού τριών ή περισσότερων κομμάτων¹⁸³. Την 3η Οκτωβρίου 1974 δημοσιεύτηκε το προεδρικό διάταγμα 650 «περί κωδικοποιήσεως των ισχυουσών διατάξεων της εκλογικής νομοθεσίας», στο οποίο καθορίζονταν θέματα όπως, οι εκλογικές περιφέρειες, οι βουλευτικές έδρες, το σώμα των εκλογέων, οι εκλογικοί κατάλογοι, οι εκλόγιμοι, η προκήρυξη και η ενέργεια των εκλογών¹⁸⁴. Την επόμενη μέρα προκηρύχθηκαν εκλογές με τη δημοσίευση της Συντακτικής Πράξης «περί προσφυγής εις την λαϊκήν ετυμηγορίαν προς ολοκλήρωσιν της δημοκρατικής νομιμότητος»¹⁸⁵ και του Προεδρικού Διατάγματος 651 «Περί ενεργείας γενικών βουλευτικών εκλογών προς ανάδειξιν Αναθεωρητικής Βουλής και ημέρας συγκλήσεως αυτής»¹⁸⁶. Σύμφωνα με τα παραπάνω ως ημερομηνία διεξαγωγής των πρώτων βουλευτικών εκλογών μετά την πτώση της δικτατορίας ορίστηκε η 17η Νοεμβρίου 1974, η βουλή που θα προέκυπτε θα συγκαλούταν στις 2 Δεκεμβρίου 1974 και θα είχε αναθεωρητική εξουσία επί όλων των διατάξεων του Συντάγματος εκτός από αυτές που καθόριζαν τη μορφή του πολιτεύματος. Η Συντακτική πράξη της 4ης Οκτωβρίου και το νομοθετικό διάταγμα 651 προέβλεπαν επίσης ότι η μορφή του πολιτεύματος θα καθοριζόταν από δημοψήφισμα που θα προκηρυσσόταν εντός δεκαπέντε ημερών από τη μέρα διεξαγωγής των εκλογών και θα διεξαγόταν εντός τριάντα ημερών από τη μέρα προκήρυξής του. Η εκλογική νομοθεσία συμπληρώθηκε με το προεδρικό διάταγμα 676 της 7ης Οκτωβρίου 1974¹⁸⁷ και το Διάταγμα 703 της 15ης Οκτωβρίου 1974¹⁸⁸ με τα οποία καθορίστηκε ο αριθμός των βουλευτικών εδρών ανά εκλογική περιφέρεια και ο τρόπος αναγνώρισης των εκλογέων κατά τις βουλευτικές εκλογές της 17ης Νοεμβρίου 1974.

Η εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας αποτελούσε τη μικρότερη από τις συνολικά 56 της χώρας. Αποτελούνταν από τα νησιά Λευκάδα, Μεγανήσι και τα υπόλοιπα μικρότερα νησιά

¹⁸³ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 263, 25 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁸⁴ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 281, 3 Οκτωβρίου 1974.

¹⁸⁵ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 282, 4 Οκτωβρίου 1974.

¹⁸⁶ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 283, 4 Οκτωβρίου 1974.

¹⁸⁷ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 294, 8 Οκτωβρίου 1974.

¹⁸⁸ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 308, 17 Οκτωβρίου 1974.

του νομού που ήταν αραιοκατοικημένα. Τα νησιά Κάλαμος και Καστός, παρ'όλο που από το καλοκαίρι του 1974 είχαν αποσπαστεί από την επαρχία Ιθάκης του νομού Κεφαλονιάς και είχαν υπαχθεί στο νομό Λευκάδας σύμφωνα με το νομοθετικό διάταγμα 479 «περί τροποποίησης της διοικητικής περιφέρειας και των ορίων ενίων ομόρων Νομών του Κράτους» της 27ης Ιουνίου 1974¹⁸⁹, στις βουλευτικές εκλογές του 1974 δεν περιλαμβάνονταν στην εκλογική περιφέρεια του νομού Λευκάδας. Αυτό συνέβη διότι σύμφωνα με το άρθρο 33 του νομοθετικού διατάγματος 65 «περί τροποποίησης και συμπληρώσεως του υπ'αριθ. 592/1963 Β. Δ/τος «περί κωδικοποίησης των ισχυουσών διατάξεων της νομοθεσίας περί εκλογής βουλευτών» της 25ης Σεπτεμβρίου 1974 «δια τας πρώτας, από της ισχύος του παρόντος, ενεργηθησομένης εκλογάς Εθνικής Αντιπροσωπείας δεν θα ισχύσουν ως προς τα όρια των εκλογικών περιφερειών αι δια του υπ'αριθ. 479/1974 Ν.Δ/τος “περί τροποποίησης της διοικητικής περιφέρειας και των ορίων ενίων ομόρων Νομών του Κράτους” επελθούσαι μεταβολαί εις τα διοικητικά όρια των εν αυτώ διαλαμβανομένων Νομών»¹⁹⁰. Στους εκλογικούς καταλόγους της εκλογικής περιφέρειας Νομού Λευκάδας ήταν εγγεγραμμένοι 22.598 εκλογείς. Από αυτούς 11.443 ήταν άνδρες και 11.155 ήταν γυναίκες¹⁹¹. Ορίστηκαν 56 εκλογικά τμήματα. Από αυτά οκτώ στην πόλη της Λευκάδας, τρία στην Καρυά και δύο στον Αγ. Πέτρο¹⁹².

Στις εκλογές της 17ης Νοεμβρίου στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας συμμετείχαν τα εξής κόμματα και σχηματισμοί.

α) Νέα Δημοκρατία (ΝΔ)

Η Νέα Δημοκρατία (ΝΔ) ιδρύθηκε την 28η Σεπτεμβρίου 1974. Με την ίδρυση του νέου κόμματος ο ιδρυτής του Κωνσταντίνος Καραμανλής επιχείρησε την επίτευξη ενός από τους κύριους στόχους που έθεσε, ο οποίος ήταν να υπερβεί «το ιδεολογικό-πολιτικό προφίλ αλλά και τον ιστορικό - πολιτικό χώρο της προδικτατορικής Δεξιάς»¹⁹³.

¹⁸⁹ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 187, 2 Ιουλίου 1974.

¹⁹⁰ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 263, 25 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁹¹ Χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από: Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Τμήμα Εκλογών: *Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 17ης Νοεμβρίου 1974*, Αθήναι 1976. Τα στοιχεία που παραθέτει η εφ. *Έρευνα*, φ. 400, 20/10/1974 είναι λανθασμένα.

¹⁹² Χρησιμοποιήθηκαν τα στοιχεία ό.π.. Επίσης στα φύλλα της εφ. *Έρευνα*, φ. 401, 26/10/1974 και φ. 402, 2/11/1974 καταγράφονται αναλυτικά τα εκλογικά τμήματα με αναφορές στην κατανομή ενοριών για την πόλη και στην κατανομή κοινοτήτων και οικισμών για τα χωριά κατά εκλογικά τμήματα. Επισημαίνονται ελλείψεις στοιχείων σε αυτά που παραθέτει η εφημερίδα.

¹⁹³ Βούλγαρης Γ., *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης 1974-1990: Σταθερή δημοκρατία σηματοδεδιμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα 2001, σελ. 61.

Ο Κ. Καραμανλής αποπειράθηκε «να αποτρέψει σημειολογικές φορτίσεις που παρέπεμπαν στο παρελθόν»¹⁹⁴ αποφεύγοντας την ανασύσταση της ΕΡΕ. Επιχείρησε δηλαδή να διαφοροποιηθεί από την ΕΡΕ, που αποτελούσε τον κύριο κομματικό φορέα της προδικτατορικής Δεξιάς, ένα κόμμα που είχε ιδρύσει ο ίδιος και ήταν επικεφαλής του επί οκτώ χρόνια, από την ίδρυσή του τον Ιανουάριο του 1956 έως τη φυγή του στη Γαλλία τον Δεκέμβριο του 1963. Σύμφωνα με τον Κ. Καραμανλή η ίδρυση νέου κόμματος ήταν επιβεβλημένη. Όπως ο ίδιος είχε πει σε συζήτησή του με τον Γεώργιο Ράλλη « “Πιστεύω ότι πρέπει (...) να ιδρύσουμε ένα καινούριο κόμμα, γιατί η ΕΡΕ δεν μπορεί πλέον να ανανεωθεί, να συμπήξουμε μια ευρύτερη παράταξη και να συμπεριλάβουμε σε αυτή και ικανούς ανθρώπους που δεν ανήκουν στην ΕΡΕ”»¹⁹⁵. Στον ίδιο συνομιλητή του ο Κ. Καραμανλής είχε δηλώσει ότι θα προχωρήσει στην ίδρυση κόμματος αρχών στοχεύοντας μεταξύ άλλων να καλύψει «ευρύ φάσμα ιδεολογικών και πολιτικών θέσεων και κοινωνικών αναφορών» και η πολιτική του κόμματος να συνεχιστεί μετά την αποχώρηση του ιδρυτή του από την πολιτική¹⁹⁶. Παρ’όλα αυτά η ίδρυση του κόμματος πραγματοποιήθηκε με τη δημοσιοποίηση της ιδρυτικής του διακήρυξης¹⁹⁷ την οποία υπέγραφε μόνο ο Κ. Καραμανλής. Την επόμενη μέρα της δημοσιοποίησης της ιδρυτικής διακήρυξης δημοσιεύτηκε το καταστατικό του νέου κόμματος¹⁹⁸ και πέντε μέρες αργότερα, την 4η Οκτωβρίου 1974 ο Κ. Καραμανλής κατέθεσε τη δήλωση για τη σύσταση της ΝΔ στον Άρειο Πάγο.

Αντιφατικό γεγονός συνιστούσε το ότι παρά τις διακηρύξεις ότι η ΝΔ σκόπευε να αποτελέσει «μια πολιτική δύναμη απαλλαγμένη από τα πάθη και τα συμπλέγματα του παρελθόντος και ικανή να συνδυάσει την παράδοση με την ανανέωση και την πρόοδο»¹⁹⁹ τόσο ο κύριος κορμός του στελεχιακού δυναμικού του νέου κόμματος όσο και ο όγκος των οπαδών του αποτελούνταν από στελέχη της ΕΡΕ και ψηφοφόρους του κόμματος²⁰⁰. Το ίδιο ίσχυε και όσον αφορά τις διεργασίες για τη δημιουργία της νεολαίας του κόμματος, της ΟΝΝΕΔ (Οργάνωση Νέων Νέας Δημοκρατίας), η οποία ιδρύθηκε την 4η Οκτωβρίου 1974 σε συγκέντρωση που πραγματοποιήθηκε για το σκοπό αυτό. Οι νέοι που συμμετείχαν στη συγκέντρωση αυτή «στη

¹⁹⁴ Μπρατάκος Α., *Η ιστορία της Νέας Δημοκρατίας*, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 2002, σελ. 143.

¹⁹⁵ Μπρατάκος Α., ό.π. σελ. 144.

¹⁹⁶ Μπρατάκος Α., ό.π. σελ. 144.

¹⁹⁷ Μπρατάκος Α., ό.π. σελ. 147-150.

¹⁹⁸ Μπρατάκος Α., ό.π. σελ. 152.

¹⁹⁹ Έβερτ Μ., σελ. 96.

²⁰⁰ Μπρατάκος Α., ό.π. σελ. 153.

συντριπτική τους πλειονότητα είχαν δραστηριοποιηθεί στους κόλπους της προδικτατορικής EPEN²⁰¹». Το ίδιο συνέβαινε και με τα πρόσωπα που αποτέλεσαν την πρώτη συντονιστική επιτροπή της ΟΝΝΕΔ, τα οποία ήταν «μαχητικά στελέχη της EPEN κατά την προδικτατορική περίοδο²⁰²».

Από την άλλη πλευρά το περιεχόμενο της ιδρυτικής διακήρυξης και του καταστατικού, οι επαφές για συνεργασία με κεντρικούς πολιτικούς και οι δημόσιες δηλώσεις του Κ. Καραμανλή κινούνταν στην κατεύθυνση επίτευξης του στόχου της υπέρβασης των ορίων της προδικτατορικής ιδεολογικοπολιτικής και κομματικής προέλευσης.

Ο στόχος αυτός πάντως στη Λευκάδα δεν επιτεύχθηκε ούτε στο ελάχιστο, καθώς ως υποψήφιος του κόμματος ορίστηκε ο Κωνσταντίνος Σερεπίσιος. Ο υποψήφιος βουλευτής της ΝΔ καταγόταν από την Αιτωλοακαρνανία, όμως είχε φοιτήσει στο Ελληνικό Σχολείο και στο Τετρατάξιο Γυμνάσιο Λευκάδας κατά την περίοδο 1921 – 1928²⁰³ και αργότερα είχε δραστηριοποιηθεί επαγγελματικά ως δικηγόρος στην πόλη της Λευκάδας. Κατά την περίοδο της Κατοχής υπήρξε μέλος του ΕΔΕΣ εκτός της περιοχής της Λευκάδας²⁰⁴ και στις βουλευτικές εκλογές του 1946 ήταν υποψήφιος βουλευτής Αιτωλοακαρνανίας με το Εθνικό Κόμμα Ελλάδας του Ναπολέοντα Ζέρβα²⁰⁵. Κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο είχε διατελέσει επί πολλά χρόνια Νομάρχης σε διάφορες περιοχές της χώρας²⁰⁶. Όπως διαφαίνεται από την μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο πολιτική πορεία του Κ. Σερεπίσιου, αλλά και από τις θέσεις που έλαβε σε μια σειρά ζητημάτων στη συνέχεια, όπως επίσης γενικότερα από τη μετεκλογική πορεία του, ανήκε στο μέρος των στελεχών της ΝΔ που δεν ασπαζόταν τις επιλογές του Κ. Καραμανλή²⁰⁷. Έτσι ο ορισμός του ως υποψήφιου βουλευτή Λευκάδας της ΝΔ όχι μόνο δεν ανταποκρινόταν στις τουλάχιστον σε επίπεδο διακηρύξεων προθέσεις του Κ. Καραμανλή, αλλά αντίθετα αποτελούσε ισχυρό τεκμήριο της συνέχειας μεταξύ της προδικτατορικής Δεξιάς και της ΝΔ.

²⁰¹Μπρατάκος Α., ό.π. σελ. 157.

²⁰²Μπρατάκος Α., ό.π. σελ. 157-158.

²⁰³Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία για τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές, βάση δεδομένων σε cd rom. Κατάλογος του αρχείου του Γυμνασίου και του Ελληνικού Σχολείου, στο: Τσερές Δ., *Η Μέση Εκπαίδευση στη Λευκάδα 1829-1929*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, αρ. 43, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / ΕΙΕ, Αθήνα 2006, σελ. 383.

²⁰⁴Σαρτζετάκης Χ., Σελίδες αυτοβιογραφίας, «Από την υπηρεσία μου ως Ειρηνοδίκου Κλεισούρας Καστοριάς», <http://www.sartzetakis.gr/bio/dikastis6.html>

²⁰⁵Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσίας της Ελλάδος, *Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 31^{ης} Μαρτίου 1946*, Γενική Στατιστική Υπηρεσίας της Ελλάδος, Αθήναι 1947, σελ. 25.

²⁰⁶Γιόβεζας 1954-1954, Κιλκίς 1954-1955, Καστοριάς 1956, Ημαθίας 1960-1963, Λέσβου 1963-1964.

²⁰⁷Pappas T. S., *Making party democracy in Greece*, Macmillan, London, 1999, σελ 72-73.

β) Εθνική Δημοκρατική Ένωση (ΕΔΕ)

Η Εθνική Δημοκρατική Ένωση (ΕΔΕ) ιδρύθηκε την 6η Οκτωβρίου 1974. Επικεφαλής του κόμματος ήταν ο πρώην βουλευτής και υπουργός Πέτρος Γαρουφαλιάς. Το κόμμα αυτό φιλοδοξούσε να αποτελέσει τον πόλο συσπείρωσης της Ακροδεξιάς και στο στελεχιακό του δυναμικό περιλαμβάνονταν στελέχη και υποστηρικτές του δικτατορικού καθεστώτος. Ο επικεφαλής του κόμματος Π. Γαρουφαλιάς από την εποχή του Μεσοπολέμου έως και την προδικτατορική περίοδο είχε εκλεγεί επανειλημμένα βουλευτής, κάποιες φορές μάλιστα ήταν υποψήφιος και εκλέχτηκε στην εκλογική περιφέρεια Άρτας-Πρέβεζας-Λευκάδας. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ότι προδικτατορικά ήταν ιδιαίτερα προβεβλημένο στέλεχος της κεντρικής παράταξης και μάλιστα είχε διατελέσει υπουργός, τον καθιστούσε ιδιαίτερα γνωστό στο εκλογικό σώμα της εκλογικής περιφέρειας Λευκάδας, στο οποίο δεν αποκλείεται να διατηρούσε προσβάσεις. Τα παραπάνω δημιουργούσαν ευνοϊκές προϋποθέσεις για την προσέλκυση μέρους των πιο ακραίων ψηφοφόρων της δεξιάς παράταξης στη Λευκάδα, στο βαθμό βέβαια που έμεναν περιθώρια διαρροών από τη ΝΔ. Τα περιθώρια αυτά στη δεδομένη συγκυρία ήταν στενά, ιδιαίτερα ύστερα από τον ορισμό του Κ. Σερεπίσιου ως υποψήφιου βουλευτή της ΝΔ. Υποψήφιος βουλευτής Λευκάδας της ΕΔΕ ορίστηκε ο συνταξιούχος καθηγητής Γεράσιμος Κατωπόδης.

γ) Ένωση Κέντρου-Νέες Δυνάμεις (ΕΚ-ΝΔ)

Οι κύριες δυνάμεις που συναποτελούσαν το σχηματισμό Ένωση Κέντρου-Νέες Δυνάμεις (ΕΚ-ΝΔ) ήταν η Ένωση Κέντρου (ΕΚ), η Κίνηση Νέων Πολιτικών Δυνάμεων (ΚΝΠΔ) και η Σοσιαλιστική Δημοκρατική Ένωση (ΣΔΕ). Η Ένωση Κέντρου αποτελούσε συνέχεια της προδικτατορικής Ένωσης Κέντρου. Το κόμμα ανασυστάθηκε την 4η Σεπτεμβρίου 1974, οπότε δημοσιοποιήθηκε διακήρυξή του. Στις 20 Σεπτεμβρίου 1974 ο Γεώργιος Μαύρος εκλέχτηκε πρόεδρος του κόμματος από την προδικτατορική κοινοβουλευτική ομάδα του. Η Κίνηση Νέων Πολιτικών Δυνάμεων συγκροτήθηκε την 26η Σεπτεμβρίου 1974.

Την 8η Οκτωβρίου 1974 αποφασίστηκε η συνένωση ΕΚ και ΚΝΠΔ και η δημιουργία του σχηματισμού ΕΚ-ΝΔ, στον οποίο εντάχθηκε η ΣΔΕ. Κορυφαία στελέχη των δυνάμεων που συγκρότησαν την ΕΚ-ΝΔ, όπως οι Γ. Μαύρος, Ι. Πεσμαζόγλου, Χ. Πρωτοπαπάς, Γ.Α. Μαγκάκης, Δ. Τσάτσος, Κ. Αλαβάνος, συμμετείχαν στην κυβέρνηση «εθνικής ενότητας» του Κ. Καραμανλή. Παρά τη συμμετοχή της ΚΝΠΔ και της ΣΔΕ στην ΕΚ-ΝΔ αυτή «επανεμφανίστηκε

ως το πλέον γερασμένο κόμμα της μεταπολίτευσης» και «προέβαλε την εικόνα ενός ξεπερασμένου παλαιοκομματικού συνοθυλεύματος παραγόντων»²⁰⁸. Οι διαπιστώσεις του Γ. Βούλγαρη ανταποκρίνονται σε μεγάλο βαθμό στην επανεμφάνιση του κόμματος στη Λευκάδα. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι υποψήφιος της ΕΚ-ΝΔ στη Λευκάδα ορίστηκε ο δικηγόρος Άγγελος Καλκάνης, ο οποίος ήταν υποψήφιος βουλευτής Λευκάδας της ΕΚ στις εκλογές του 1961, του 1963 και του 1964. Ένα επιπλέον στοιχείο που ενισχύει την παραπάνω θέση είναι ότι ο Άγγ. Καλκάνης ήταν γιος του Λευκαδίτη πολιτικού Κωνσταντίνου Καλκάνη²⁰⁹. Ο Κ. Καλκάνης είχε διατελέσει επανειλημμένα και επί πολλά χρόνια βουλευτής Λευκάδας, όπως επίσης και υπουργός, εκλεγμένος ως υποψήφιος κυρίως κομμάτων που εντάσσονταν στη δεξιά παράταξη²¹⁰. Για εξαιρετικά σύντομο χρονικό διάστημα μετά τις εκλογές του 1964 βουλευτής Λευκάδας είχε διατελέσει επίσης ο Άγγ. Καλκάνης, παρά το γεγονός ότι η ΕΚ είχε αναδειχτεί τρίτο κόμμα στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας πίσω από την ΕΔΑ και την ΕΡΕ. Η σύντομη θητεία του στη Βουλή έληξε με την αντικατάστασή του από τον υποψήφιο της ΕΔΑ, η οποία είχε αναδειχτεί πρώτο κόμμα στις εκλογές στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας, Ξενοφώντα Γρηγόρη²¹¹.

Σύμφωνα με τα παραπάνω το στοιχείο της συνέχειας αποτελούσε το κύριο χαρακτηριστικό της ΕΚ-ΝΔ ως κόμμα και της υποψηφιότητας του Άγγ. Καλκάνη. Το στοιχείο της συνέχειας, τόσο όσον αφορά τη σχέση ΕΚ και ΕΚ-ΝΔ όσο και τον ορισμό του ίδιου προσώπου ως υποψηφίου του κόμματος για τέταρτη φορά, αλλά και τη διαδοχή του Κ. Καλκάνη από τον γιο του, εξασφάλιζε για την ΕΚ-ΝΔ μια σειρά ευνοϊκών όρων εν όψει της εκλογικής αναμέτρησης. Οι κεντρώοι ψηφοφόροι της προδικτατορικής περιόδου είχαν ένα σταθερό σημείο αναφοράς όσον αφορά τον κομματικό φορέα, όπως επίσης το ίδιο ίσχυε με το πρόσωπο του υποψηφίου βουλευτή. Η αναγνωρισιμότητα του Άγγ. Καλκάνη ήταν δεδομένη και η πολιτική πορεία του γνωστή στο σύνολο του εκλογικού σώματος. Επίσης η διαδοχή του Κ. Καλκάνη συνεπαγόταν σε κάποιο βαθμό τουλάχιστον τη μεταβίβαση στον Άγγ. Καλκάνη των δικτύων

²⁰⁸ Βούλγαρης Γ., ό.π., σελ 65-66.

²⁰⁹ Καλκάνη-Αυδή Ι., *Κωσταντίνος Καλκάνης 1885-1961: Η ζωή του και οι πολιτικοί του αγώνες*, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα, 2012.

²¹⁰ Ο Κωσταντίνος Καλκάνης είχε εκλεγεί εννέα φορές βουλευτής Λευκάδας από την περίοδο του Μεσοπολέμου έως και το 1958, πολιτευόμενος κατά καιρούς με το Κόμμα Ελευθεροφρόνων του Ιωάννη Μεταξά, το Λαϊκό Κόμμα, την ΓΛΡΕ, τη Δημοκρατική Ένωση και την ΕΡΕ.

²¹¹ Βουλή των Ελλήνων – Διεύθυνση Διοικητικού – Τμήμα Μητρώου Βουλευτών, *Μητρώων γεροντιστών ετών 1929-1935 και βουλευτών από της Γ' Αναθεωρητικής Βουλής 1935 μέχρι της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής 1974*, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1977, σελ. 118 και 134.

πολιτικής πελατείας του πατέρα του, αλλά και τους διαύλους επικοινωνίας με μερίδα των παραδοσιακών ψηφοφόρων της Δεξιάς.

Η άλλη όψη όμως του στοιχείου της συνέχειας που χαρακτήριζε την παρουσία της ΕΚ-ΝΔ και του υποψηφίου της στη Λευκάδα ήταν αρνητική, καθώς το στοιχείο αυτό ήταν μεν θελκτικό κυρίως για τα πιο συντηρητικά κομμάτια των ψηφοφόρων του Κέντρου, αλλά ταυτόχρονα δυσχέραινε τη δυνατότητα απεύθυνσης στα ριζοσπαστικοποιημένα στοιχεία της παράταξης, ειδικά μετά την εμφάνιση του ΠΑΣΟΚ. Ένα άλλο αρνητικό στοιχείο που βάραινε την ΕΚ-ΝΔ στη Λευκάδα εν όψει των εκλογών ήταν η χαμηλή εκλογική επιρροή της κεντρώας παράταξης καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1950–1964. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου τα κόμματα του Κέντρου στη Λευκάδα δεν ξεπέρασαν ποτέ τη Δεξιά και την Αριστερά. Μόνη εξαίρεση αποτελούν οι εκλογές του 1950, οπότε το συνολικό ποσοστό των κομμάτων του Κέντρου υπερέβη αυτό της Δημοκρατικής Παράταξης. Βέβαια ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι το υψηλότερο ποσοστό από τα κόμματα που συγκαταλέγονται σε αυτά του Κέντρου στις εκλογές του 1950 ήταν αυτό του Εθνικού Κόμματος Ελλάδας του Ναπολέοντα Ζέρβα. Χαρακτηριστικό είναι επίσης το γεγονός ότι ακόμα και μετά την ίδρυση της ΕΚ, τον «Ανένδοτο Αγώνα» και τις νίκες του κόμματος στις εκλογές του 1963 και του 1964, στη Λευκάδα η ΕΚ υπολειπόταν τόσο της ΕΡΕ όσο και της ΕΔΑ.

Ένας παράγοντας όμως που καθιστούσε δυνατή την περιορισμένη έστω σε επίπεδο χωριών ενίσχυση της ΕΚ-ΝΔ όσον αφορά τη δυνατότητα διεύρυνσης του πεδίου απεύθυνσής της τόσο στο κομμάτι των ριζοσπαστικοποιημένων κεντρώων ψηφοφόρων όσο και σε μέρος των ψηφοφόρων της Αριστεράς ήταν η συμμετοχή στο ψηφοδέλτιο της Β' Αθήνας του κόμματος του συμβόλου της αντίστασης ενάντια στη δικτατορία Αλέκου Παναγούλη²¹², η καταγωγή του οποίου από την πλευρά της μητέρας του ήταν από το χωριό Σύβρος της Λευκάδας²¹³.

δ) Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ)

Το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την ίδρυση του ΠΑΣΟΚ την 3η Σεπτεμβρίου έως την 17η Νοεμβρίου περιόρισε σημαντικά τον χρόνο προετοιμασίας και οργάνωσης του κόμματος εν όψει των εκλογών. Η συγκρότηση τοπικών οργανώσεων του ΠΑΣΟΚ

²¹² Ενδεικτικό στοιχείο της εμβέλειας της προσωπικότητας και της εκλογικής επιρροής του Αλέξανδρου Παναγούλη είναι το γεγονός ότι εκλέχτηκε βουλευτής της ΕΚ-ΝΔ στη Β' Περιφέρεια Αθήνας, καθώς αναδείχτηκε έκτος σε σταυρούς μεταξύ των 28 υποψηφίων του κόμματος στη συγκεκριμένη περιφέρεια.

²¹³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 8, 5/1976 και φ. 19-20, 4-5/1977.

πραγματοποιήθηκε υλοποιώντας το σύνθημα της «αυτο-οργάνωσης»²¹⁴. Όσον αφορά τη Λευκάδα η πρώτη συγκέντρωση για την οργάνωση του κινήματος έλαβε χώρα σε ξενοδοχείο της Αθήνας και συμμετείχαν Λευκαδίτες της Αθήνας και μερικοί μόνιμοι κάτοικοι του νησιού. Λίγο αργότερα πραγματοποιήθηκε δεύτερη συνάντηση στην κατοικία ενός από τους δώδεκα μόλις συμμετέχοντες στη Λευκάδα, όπου αποφασίστηκε η συμμετοχή του κόμματος στις εκλογές με υποψήφιο βουλευτή τον Γεώργιο Κτενά²¹⁵ και ο ορισμός προσωρινής συντονιστικής επιτροπής²¹⁶. Την προεκλογική εκστρατεία του κόμματος στη Λευκάδα ενίσχυσαν με την παρουσία τους τα κορυφαία στελέχη και μέλη της πρώτης κεντρικής επιτροπής του ΠΑΣΟΚ Αμαλία Φλέμιγκ και Άκης Τσοχατζόπουλος. Στήριξη απαραίτητη, καθώς η ισχυρή επιρροή της Αριστεράς περιόριζε σημαντικά το εύρος του πιθανού πεδίου απεύθυνσης του ΠΑΣΟΚ της πρώτης περιόδου²¹⁷ και από την άλλη πλευρά οι επιθέσεις του τοπικού τύπου της Δεξιάς ακολουθούσαν την τακτική της στοχοποίησης του κόμματος και του αρχηγού του με την απόδοση χαρακτηρισμών όπως εξτρεμιστής και «ξένος προς την ελληνικήν πραγματικότητα, την ελληνικήν ψυχήν και τη συνείδησιν του λαού»²¹⁸.

ε) Ενωμένη Αριστερά (ΕΑ)

Η Ενωμένη Αριστερά (ΕΑ) αποτελούσε σχηματισμό εκλογικής συνεργασίας της ΕΔΑ, του ΚΚΕ και του ΚΚΕ Εσωτερικού. Τυπικά λόγω της άρνησης του ΚΚΕ να αναγνωρίσει το ΚΚΕ Εσ., η συνεργασία συμπήχθηκε μεταξύ ΚΚΕ και ΕΔΑ εντός της οποίας όμως περιλαμβανόταν το ΚΚΕ Εσ.. Το κείμενο της συμφωνίας για την ίδρυση της ΕΑ υπογράφηκε στις 8 Οκτωβρίου 1974²¹⁹ και λίγες μέρες αργότερα ανακοινώθηκαν οι συνδυασμοί²²⁰ και το εκλογικό πρόγραμμα του σχήματος²²¹.

Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου σημειώθηκαν αντιπαραθέσεις μεταξύ των συνεργαζόμενων στο πλαίσιο της ΕΑ κομμάτων και διαγκωνισμοί μεταξύ των υποψηφίων βουλευτών και των ηγετικών στελεχών τους. Κύριο πεδίο εκδήλωσης των φαινομένων αυτών

²¹⁴ Σπουρδαλάκης Μ., *ΠΑΣΟΚ δομή, εσωκομματικές κρίσεις και συγκέντρωση εξουσίας*, Εξάντας, Αθήνα, 1988 σελ.94.

²¹⁵ εφ. *Τα Νέα της Λευκάδας*, φ. 255, 15/7/2004.

²¹⁶ εφ. *Αλλαγή*, φ. 12, 13/9/1984.

²¹⁷ Κατσορίδας Δ. Α., *ΠΑΣΟΚ: από την αλλαγή στη μετάλλαξη: Γέννηση, πορεία, καμπή, συντηρητική στροφή*, ΚΨΜ Αθήνα 2006, σελ.12-14.

²¹⁸ εφ. *Έρευνα*, φ. 404, 21/12/1974.

²¹⁹ εφ. *Η Αυγή*, φ. 9/10/1974.

²²⁰ εφ. *Η Αυγή*, φ. 25/10/1974.

²²¹ εφ. *Η Αυγή*, φ. 27/10/1974.

εκτός των αντιπαράθεσεων στις συγκεντρώσεις, ήταν αυτό της κατευθυνόμενης σταυροδοσίας²²², όπου κάθε κόμμα πρόβαλε ευθέως τους δικούς του υποψήφιους²²³. Απόρροια των παραπάνω είναι το γεγονός ότι η προεκλογική περίοδος των βουλευτικών εκλογών της 17ης Νοεμβρίου 1974 αποτελεί τον πρώτο κρίκο στη μακρά αλυσίδα του ανταγωνισμού για την κατάκτηση της ηγεμονίας στο χώρο της Αριστεράς κατά τη μεταδικτατορική περίοδο²²⁴.

Στη Λευκάδα οι εσωτερικές αυτές αντιπαράθεσεις δεν εκδηλώθηκαν κατά την προεκλογική περίοδο παρά μόνο σε ελάχιστο βαθμό. Βασικοί παράγοντες που συντέλεσαν στο να μην εκδηλωθεί, προσωρινά έστω, ο ανταγωνισμός μεταξύ των συνεργαζόμενων κομμάτων ήταν οι εξής: Η εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας ήταν μονοεδρική, ο υποψήφιος βουλευτής του σχήματος ήταν ένας και μάλιστα το πρόσωπο που επιλέχθηκε, ο δικηγόρος Αντώνης Ρουπακιώτης, ήταν κοινής αποδοχής ως ανεξάρτητος. Επισημαίνεται επίσης ότι καθοριστικός παράγοντας ήταν ότι εκείνη τη χρονική περίοδο ακόμη δεν είχε συγκροτηθεί οργάνωση του ΚΚΕ Εσ. στη Λευκάδα (αυτό δεν είχε συμβεί τουλάχιστον έως τον Φεβρουάριο του 1975²²⁵) και οι υποστηρικτές και κατοπινά μέλη του κόμματος αυτού δρούσαν μέσα από τις γραμμές της ΕΔΑ. Πάντως τουλάχιστον από το Σεπτέμβριο του 1974 υπήρχε στο νησί ομάδα μελών της ΕΚΟΝ «Ρήγας Φεραίος»²²⁶.

Η ΕΑ αποτελούσε διάδοχο σχήμα της προδικτατορικής ΕΔΑ. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της πορείας της ΕΔΑ στη Λευκάδα ήταν η ισχυρή εκλογική παρουσία της, όπως επίσης και των σχημάτων εκλογικής συνεργασίας στα οποία συμμετείχε, καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1951–1964²²⁷. Σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου η ΕΔΑ και τα σχήματα εκλογικής συνεργασίας στα οποία συμμετείχε συγκέντρωναν στο νομό Λευκάδας κάποια από τα υψηλότερα ποσοστά του κόμματος πανελλαδικά και καταλάμβανε την πρώτη ή τη δεύτερη θέση. Δύο φορές μάλιστα το 1963 και το 1964 εκλέχτηκε βουλευτής Λευκάδας ο υποψήφιος της ΕΔΑ Ξ. Γρηγόρης, όπως επίσης στις εκλογές του 1956 στην κοινή εκλογική περιφέρεια των νομών Άρτας–Πρέβεζας–

²²² Καρράς Η., «Η αριστερά και οι εκλογές», στο περ. *Αντί* τ.72, 28/5/77, σελ.7-9.

²²³ Βλ. τα φύλλα των εφημερίδων *Η Αυγή* και *Ριζοσπάστης* που κυκλοφόρησαν κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, όπου δημοσιεύονταν κατάλογοι υποψηφίων βουλευτών τους οποίους καλούνταν να υπερψηφίσουν οι υποστηρικτές του κάθε κόμματος.

²²⁴ Νικολακόπουλος Η., «Τα εκλογικά αποτελέσματα και η επιρροή της κομμουνιστικής αριστεράς», στο Διαμαντούρος, Ν. -Π., Κιτρομηλίδης, Π.Μ., Μαυρογορδάτος, Γ.Θ. (επιμ.), *Οι εκλογές του 1981*, Εστία, Αθήνα, 1984, σελ 109-111.

²²⁵ Βαρδινογιάννης Β., *ΚΚΕ Εσωτερικού – Ιστορική Αναδρομή*, ΕΔΙΑ-Οδυσσέας, Αθήνα 2006, σελ. 144.

²²⁶ Βαρδινογιάννης Β ό.π., σελ. 153.

²²⁷ Το ίδιο ισχύει και για τη Δημοκρατική Παράταξη στις εκλογές του 1950.

Λευκάδας εκλέχτηκε ως υποψήφιος της Δημοκρατικής Ένωσης ο Κ. Καλκάνης²²⁸. Θεωρείται εξαιρετικά πιθανό ότι το ίδιο θα είχε συμβεί και άλλες φορές αν η Λευκάδα σε κάποιες εκλογικές αναμετρήσεις δεν περιλαμβανόταν σε κοινή εκλογική περιφέρεια με τους νομούς Άρτας και Πρέβεζας²²⁹.

Ο αρκετές φορές υποψήφιος και δύο φορές βουλευτής Λευκάδας της ΕΔΑ Ξ. Γρηγόρης εξαιτίας του κλονισμού της υγείας του από την για πολλοστή φορά εξορία και φυλάκισή του κατά τη διάρκεια της δικτατορίας²³⁰ δεν έθεσε υποψηφιότητα. Έτσι υποψήφιος βουλευτής Λευκάδας της ΕΑ ορίστηκε ο Αντώνης Ρουπακιώτης, ο οποίος είχε διατελέσει κατά την προδικτατορική περίοδο μέλος του γενικού συμβουλίου του Συλλόγου Επτανησίων Φοιτητών, μέλος της εκτελεστικής επιτροπής της ΟΤΣΣΕ, μέλος του προεδρείου της ΔΕΣΠΑ και του Μορφωτικού Ομίλου Νέων. Η επιλογή του Α. Ρουπακιώτη αποτέλεσε ιδιαίτερα ενισχυτικό παράγοντα για την ΕΑ, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στο να μην εκδηλωθούν στη Λευκάδα οι εσωτερικές αντιπαραθέσεις μεταξύ των συνεργαζόμενων κομμάτων.

Η ΕΑ κατά την προεκλογική περίοδο επιδίωξε να καταστήσει σαφές και να δώσει έμφαση στο γεγονός ότι αποτελούσε το διάδοχο σχήμα της ΕΔΑ²³¹. Παράλληλα όμως τονιζόταν η μεγάλη και δραστήρια συμμετοχή των νέων σε ηλικία υποστηρικτών της παράταξης στην προεκλογική εκστρατεία, γεγονός που προκάλεσε αντιδράσεις από την πλευρά συντηρητικής παράταξης. Ενδεικτικό του κλίματος και του ύφους των αντιδράσεων και ταυτόχρονα αποκαλυπτικό για τον τρόπο αντιπαράθεσης που είχε επιλέξει η παράταξη της Δεξιάς στη Λευκάδα είναι σχόλιο εφημερίδας που υποστήριζε τη ΝΔ, όπου αναφέρεται: «Άγιον Όρος η

²²⁸ Ο Ξ. Γρηγόρης δεν ήταν υποψήφιος στις συγκεκριμένες εκλογές, καθώς στο πλαίσιο της συμφωνίας των κομμάτων της Δημοκρατικής Ένωσης η ΕΔΑ δεν διέθετε υποψήφιο στη συγκεκριμένη εκλογική περιφέρεια.

²²⁹ Στις περιπτώσεις που ο νομός Λευκάδας περιλαμβανόταν σε κοινή εκλογική περιφέρεια με τους νομούς Άρτας και Πρέβεζας, περιορίζονταν σημαντικά οι πιθανότητες εκλογής βουλευτή προερχόμενου από την Αριστερά. Αυτό κατά πάσα πιθανότητα ωθούσε μέρος δυνητικών ψηφοφόρων της Αριστεράς στην υπερψηφίση υποψηφίων των κομμάτων του Κέντρου στο πλαίσιο της «χαμένης ψήφου».

²³⁰ Ο Ξ. Γρηγόρης κατά τη διάρκεια της δικτατορίας φυλακίστηκε και εξορίστηκε στις φυλακές Λευκάδας, στις φυλακές Σωτηρίας και στη Λέρο. Την ίδια περίοδο η σύζυγός του και δημοτική σύμβουλος Λευκάδας κατά την περίοδο 1964 – 1967 Χαρίκλεια Γρηγόρη υπέστη διώξεις από το δικτατορικό καθεστώς και φυλακίστηκε φυλακές Λευκάδας, στις φυλακές Αλικαρνασσού και στη Γυάρο. Βλ. Αρχείο Σωματείου Αποκατάστασης Ιστορικής Μνήμης (ΣΑΙΜ) «ο Μνήμων» Λευκάδας, Επιτροπή ιστορικής έρευνας και τεκμηρίωσης του ΣΑΙΜ, Οδηγός έκθεσης «Μια φυλακή που υπήρξε...», Λευκάδα 2015 και στο ίδιο «Ομιλία του καθηγητή του Πανεπιστημίου Πειραιά Θανάση Καλαφάτη με θέμα την «Ιστορία των Φυλακών Λευκάδας» στην εκδήλωση που διοργανώθηκε από το Σωματείο Αποκατάστασης Ιστορικής Μνήμης (Σ.Α.Ι.Μ.) «ο Μνήμων» Λευκάδας την 31η Οκτωβρίου 2015», Λευκάδα 2015.

²³¹ εφ. *Δημοκρατική Αναγέννηση* φ. 1, περίοδος Β', 14/11/1974.

Λευκάδα κατά την προεκλογική περίοδο με τους αμέτρητους γενειοφόρους και μακρυμάλληδες που ήρθαν στον ήσυχο τόπο μας να ... ενώσουν τις τρίχες τους υπέρ ορισμένου κόμματος»²³².

στ) Συμμετείχε επίσης στις εκλογές ως ανεξάρτητος-μεμονωμένος υποψήφιος ο Έδισσον Φραγκούλης. Το όνομα αυτό περιλαμβάνεται στον κατάλογο των μαθητών του Τετρατάξιου Γυμνασίου Λευκάδας της περιόδου 1925–1929. Στο συγκεκριμένο κατάλογο ως τόπος καταγωγής του μαθητή αναφέρεται το χωριό Εγκλουβή της Λευκάδας και ως πατρώνυμο το όνομα Μιχαήλ²³³, το οποίο είναι ίδιο με το πατρώνυμο του υποψήφιου βουλευτή. Άρα μάλλον πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο. Αξιοσημείωτο είναι το ότι σε δημοσίευμα της εφημερίδας «Ριζοσπάστης» το 1932 εντοπίζεται αναφορά σε αρχειομαρξιστή που δρούσε στη Λευκάδα κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, ο οποίος ονομαζόταν Έδισσον Φραγκούλης²³⁴. Πιθανότατα πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο, χωρίς όμως να έχει καταστεί δυνατό μέχρι στιγμής να εντοπιστούν περισσότερα στοιχεία για την πολιτική τοποθέτηση του Ε. Φραγκούλη κατά την εξεταζόμενη περίοδο.

Τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών για τον νομό Λευκάδας παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 2.1: Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 1974 νομού Λευκάδας

Σύνολο Έγκυρων: 16.553

Βουλευτικές Εκλογές 1974 Νομού Λευκάδας		
Κόμμα	Ψήφοι	%
ΝΔ	7.774	46,96
ΕΑ	4.493	27,14
ΕΚ-ΝΔ	3.017	18,23
ΠΑΣΟΚ	1.107	6,69
ΕΔΕ	140	0,85
μεμ.υποψ. Φραγκούλης Ε.	22	0,13

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από: Υπουργείο Εσωτερικών–Γενική Δ/ση Διοικήσεως–Διεύθυνση Εκλογών–Τμήμα Εκλογών: *Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 17ης Νοεμβρίου 1974*, Αθήναι 1976

Εκλογική Επιρροή

Στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας από τους 22.598 εκλογείς ψήφισαν συνολικά 16.682 άτομα, 8.341 άνδρες και 8.341 γυναίκες. Καταμετρήθηκαν 129 λευκά και άκυρα

²³² εφ. *Εθνική Ψυχή*, φ.2, περίοδος Β΄, 6/12/1974.

²³³ Στοιχεία από τη βάση δεδομένων με τα στοιχεία για τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές που περιέχεται στο CD-ROM το οποίο συνοδεύει το βιβλίο *Η Μέση Εκπαίδευση στη Λευκάδα 1829-1929* Τσερές Δ., ό.π..

²³⁴ εφ. *Ριζοσπάστης* 27/11/1932.

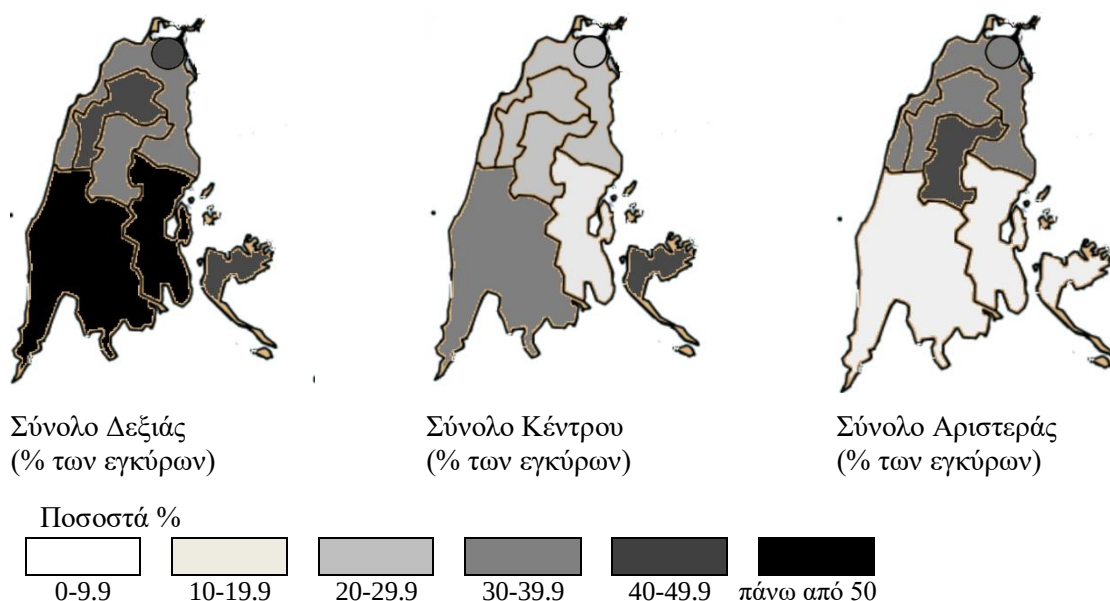
ψηφοδέλτια (το μικρότερο ποσοστό άκυρων και λευκών ψηφοδελτίων στα Ιόνια Νησιά)²³⁵ και ο αριθμός των έγκυρων ψηφοδελτίων ήταν 16.553.

Στις εκλογές της 17ης Νοεμβρίου η ΝΔ «έλαβε μια έκτακτη και δημοψηφισματικού τύπου συναίνεση, η οποία έφτασε στο 54% και απευθυνόταν κυρίως στον Κ. Καραμανλή και στον ρόλο που εξακολουθούσε να διαδραματίζει κατά τη δύσκολη φάση της μετάβασης»²³⁶. Σε μεγάλο βαθμό το ίδιο συνέβη και στη Λευκάδα, όπου η ΝΔ συγκέντρωσε το 46,96% των έγκυρων ψηφοδελτίων, αναδείχτηκε πρώτη δύναμη και βουλευτής εκλέχτηκε ο υποψήφιος του κόμματος Κ. Σερεπίσιος. Πάντως το ποσοστό της ΝΔ ήταν το δέκατο χαμηλότερο ποσοστό του κόμματος πανελλαδικά και υπολειπόταν του ποσοστού στο σύνολο της επικράτειας κατά 7,41 ποσοστιαίες μονάδες. Δεύτερη δύναμη στο νομό Λευκάδας αναδείχτηκε η ΕΑ που συγκέντρωσε το 27,14%. Το συγκεκριμένο ποσοστό ήταν το υψηλότερο του εκλογικού αυτού σχήματος πανελλαδικά. Η εκλογική περιφέρεια του νομού Λευκάδας ήταν μία από τις μόλις τρεις () στις οποίες το ποσοστό της ΕΑ ξεπέρασε το 20%. Αξιοσημείωτη είναι η διαφορά του ποσοστού στη Λευκάδα σε σύγκριση με αυτό στο σύνολο της επικράτειας καθώς το 27,14% της Λευκάδας είναι σχεδόν τριπλάσιο από το 9,47% της επικράτειας. Αντίθετα το ποσοστό της ΕΚ-ΝΔ στη Λευκάδα (18,23%) κυμάνθηκε κοντά στον πανελλαδικό μέσο όρο του κόμματος. Όμως ενώ στο σύνολο της επικράτειας η ΕΚ-ΝΔ αναδείχτηκε αξιωματική αντιπολίτευση, παρά τη μεγάλη διαφορά των ποσοστών του κόμματος με αυτά της προδικτατορικής Ένωσης Κέντρου, στο νομό Λευκάδας κατέλαβε την τρίτη θέση πίσω τόσο από τη ΝΔ όσο και από την ΕΑ. Στην τέταρτη θέση βρέθηκε το νεοσύστατο ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα σε αντίθεση με το σύνολο της επικράτειας όπου κατέλαβε την τρίτη, καθώς συγκέντρωσε μόλις το 6,69%. Το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ στο νομό Λευκάδας ήταν κατά 6,89 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο από αυτό στο σύνολο της επικράτειας και αποτέλεσε το τέταρτο χαμηλότερο ποσοστό του κόμματος πανελλαδικά μετά από αυτά στις εκλογικές περιφέρειες Ζακύνθου, Φλώρινας και Καστοριάς. Η ΕΔΕ περιορίστηκε στο 0,85% των έγκυρων ψηφοδελτίων και κατέλαβε την πέμπτη θέση, ενώ ο μεμονωμένος υποψήφιος Ε. Φραγκούλης έλαβε 22 ψήφους συγκεντρώνοντας ποσοστό 0,13%.

²³⁵ Δρεττάκης Μ., *Βουλευτικές εκλογές 1974, 1977, 1981. Μια συγκριτική ανάλυση*, Αθήνα 1982, σελ 32.

²³⁶ Βούλγαρης Γ., «Η δημοκρατική Ελλάδα 1974-2000», στο Βούλγαρης Γ., Νικολακόπουλος Η., Ριζάς Σ., Σακελλαρόπουλος Τ., Στεφανίδης Ι., ό.π., σελ 112.

Χάρτης 2.1 Βουλευτικές εκλογές 1974

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από: Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 17ης Νοεμβρίου 1974, Αθήναι 1976.

ΔΕΞΙΑ

Το συνολικό ποσοστό των κομμάτων της δεξιάς παράταξης (ΝΔ, ΕΔΕ) στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας ήταν 47,81%. Πρόκειται για το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό που συγκέντρωσαν τα κόμματα της Δεξιάς στη Λευκάδα από το 1950 και μετά, καθώς ξεπερνούσε ακόμα και το ποσοστό της ΕΡΕ στις εκλογές του 1961 και υπολείπεται μόνο του ποσοστού που συγκέντρωσαν αθροιστικά Λαϊκό Κόμμα, ΠΑΠ, Νέον Κόμμα, ΜΕΑ και ΕΠΕΛ το 1950. Διαπιστώνεται έτσι ο ειδικός χαρακτήρας και οι ιδιόμορφες συνθήκες της συγκεκριμένης εκλογικής αναμέτρησης. Ένα επιπλέον στοιχείο που ενισχύει την προηγούμενη διαπίστωση είναι ότι τα ποσοστά της Δεξιάς σε όλους τους τομείς, εξαιρουμένου αυτού του Μεγανησίου, προσέγγιζαν τα αντίστοιχα των εκλογών του 1951. Η εκλογική επιρροή της Δεξιάς στη Λευκάδα επί της ουσίας ταυτίζεται με αυτή της ΝΔ, καθώς η κατανομή των ψήφων μεταξύ των κομμάτων της Δεξιάς στο σύνολο του νομού είναι: ΝΔ 98,23%, ΕΔΕ 1,77%, δηλαδή σχεδόν μόλις δύο στους εκατό ψηφοφόρους που επέλεξαν δεξιά κόμματα στη Λευκάδα προτίμησαν την ΕΔΕ έναντι της ΝΔ.

Η ΝΔ αναδείχθηκε πρώτη δύναμη τόσο στο υποσύνολο βόρειας Λευκάδας όσο και στο υποσύνολο νότιας Λευκάδας με ποσοστά 42,56% και 56,04%, ενώ τα αντίστοιχα συνολικά ποσοστά των κομμάτων της Δεξιάς στα δύο αυτά υποσύνολα ήταν 43,06% και 56,91%.

Αξιοσημείωτη είναι η διαφορά των ποσοστών της Δεξιάς μεταξύ των δύο υποσυνόλων η οποία ξεπερνάει τις 13 ποσοστιαίες μονάδες, διαφορά που σχεδόν ταυτίζεται με την αντίστοιχη διαφορά μεταξύ των ποσοστών της ΕΡΕ στα δύο υποσύνολα στις τελευταίες προδικτατορικές εκλογές του 1964.

Η ΝΔ επικράτησε στους έξι από τους επτά τομείς. Στους τρεις από τους τέσσερις του υποσυνόλου βόρειας Λευκάδας (Δήμου Λευκάδας, υπόλοιπου Λευκάδας, Σφακιωτών), στους δύο του υποσυνόλου νότιας Λευκάδας και σε αυτόν του Μεγανησίου. Αντίστοιχα συνολικά η δεξιά παράταξη κατέλαβε την πρώτη θέση στους παραπάνω τομείς εκτός από αυτόν του Μεγανησίου, όπου, παρ' όλο που η ΝΔ αναδείχτηκε πρώτο κόμμα, το ποσοστό των κομμάτων του Κέντρου ήταν υψηλότερο από το αντίστοιχο των κομμάτων της Δεξιάς.

Τα ποσοστά της δεξιάς παράταξης στους τομείς, εκτός του Μεγανησίου, προσεγγίζουν τα αντίστοιχα των εκλογών του 1951, ακόμα ένα στοιχείο που συνηγορεί για τον ειδικό χαρακτήρα και τις ιδιόμορφες συνθήκες της συγκεκριμένης εκλογικής αναμέτρησης. Η ΝΔ κατέλαβε την πρώτη θέση στους πέντε από τους επτά τομείς (Χάρτης 2.1, Γράφημα Γ. 1). Ειδικότερα στους τομείς Απολλωνίων και Ελλομένου ξεπέρασε το 50% των ψήφων, καθώς συγκέντρωσε 52,87% και 60,89% αντίστοιχα. Η εκλογική επιρροή της ΝΔ στο υποσύνολο Νότιας Λευκάδας, που αποτελείται από τους δύο προαναφερόμενους τομείς, ήταν 56,04%. Αν προστεθεί το ποσοστό της ΕΔΕ στο ίδιο υποσύνολο προκύπτει το ποσοστό της Δεξιάς στο υποσύνολο Νότιας Λευκάδας το οποίο ήταν 56,91%. Στο υποσύνολο της Βόρειας Λευκάδας το ποσοστό της ΝΔ ήταν 4,56%, ενώ αθροιστικά με το ποσοστό της ΕΔΕ η Δεξιά έφτασε το 43,46%. Η διαφορά μεταξύ των ποσοστών της Δεξιάς στα δύο υποσύνολα είναι περίπου δεκατρείς ποσοστιαίες μονάδες, όσες δηλαδή ήταν και στις εκλογές του 1964. Η επιρροή των κομμάτων της Δεξιάς στη Νότια Λευκάδα είναι αδιαμφισβήτητη ειδικά στα χωριά του τομέα Ελλομένου όπου ενδεικτικά έλαβαν ποσοστά : Χαραδιάτικα 92,26%, Βλυχώ 75,99%, Κατωχώρι 76,17%, Βουρνικά 71,62% (Γράφημα 2.1), τα οποία αποτελούν τέσσερα από τα πέντε υψηλότερα ποσοστά της παράταξης σε όλο το νομό. Το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό της παράταξης στο νομό μετά τα Χαραδιάτικα ήταν αυτό στον Αγ. Ηλία 79,31%. Ειδικότερα η δεξιά παράταξη ξεπέρασε το 60% σε δώδεκα χωριά. Από αυτά ένα βρισκόταν στον τομέα Μεγανησίου. Τα υπόλοιπα έντεκα ανήκαν όλα στο υποσύνολο Νότιας Λευκάδας. Επτά στον τομέα Ελλομένου και τέσσερα στον τομέα Απολλωνίων. Ιδιαίτερα αποκαλυπτικό είναι το γεγονός ότι και τα έντεκα αυτά χωριά της νότιας Λευκάδας κατά την περίοδο της κατοχής

αποτελούσαν έδρες των ένοπλων αντιστασιακών ομάδων²³⁷. Αντίθετα η Δεξιά παράταξη βρέθηκε στη δεύτερη θέση πίσω από την ΕΑ στον τομέα Καρυάς, όπου συγκέντρωσε το χαμηλότερό της ποσοστό 36,26%, και στον τομέα Μεγανησίου, όπου την πλειοψηφία εξασφάλισαν τα κόμματα του Κέντρου.

KENTPO

Η ΕΚ-ΝΔ στο νομό Λευκάδας συγκέντρωσε ποσοστό 18,23% και κατέλαβε την τρίτη θέση πίσω από τη ΝΔ και την ΕΑ σε αντίθεση με το σύνολο της επικράτειας όπου αναδείχθηκε αξιωματική αντιπολίτευση παρά τη μεγάλη διαφορά των ποσοστών του κόμματος με αυτά της προδικτατορικής Ένωσης Κέντρου. Το ποσοστό της ΕΚ-ΝΔ στη Λευκάδα βρίσκεται πάντως πολύ κοντά στον πανελλαδικό μέσο όρο του κόμματος. Σε τέσσερις από τους επτά τομείς (Λευκάδας 16,71%, υπόλοιπο Λευκάδας 16,36%, Σφακιωτών 16,12%, Ελλομένου 15,84%) τα ποσοστά του κόμματος κυμάνθηκαν γύρω στο 16% (Χάρτης 2.1, Γράφημα Γ. 1). Στον τομέα Καρυάς συγκεντρώθηκε το χαμηλότερο ποσοστό του κόμματος (10,87%), ενώ η διαχρονική επιρροή της οικογένειας Καλκάνη σε πολλά χωριά του τομέα Απολλωνίων, ειδικά στο δυτικό τμήμα του τομέα, υπήρξε καθοριστικός παράγοντας στο να καταγραφεί στον συγκεκριμένο τομέα το υψηλότερο ποσοστό της ΕΚ-ΝΔ σε αυτές τις εκλογές (26,23%).

Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι η ΕΚ-ΝΔ κατάφερε να συγκεντρώσει ποσοστά μεγαλύτερα του 30% μόνο σε επτά χωριά, τα έξι εκ των οποίων ανήκουν στον τομέα Απολλωνίων και ειδικότερα στο δυτικό τμήμα του, περιοχή με την οποία η οικογένεια Καλκάνη διαχρονικά διατηρούσε στενούς δεσμούς. (Δράγανο 44,12%, Κομηλιό 42,59%, Αγ. Πέτρος 35,84%, Νικολής 34,44%, Χορτάτα 33,51%, Κοντάραινα 32,55%). Αντίστοιχη ήταν και η εκλογική επιρροή του κόμματος που καταγράφηκε στον τομέα Μεγανησίου, όπου όμως επικράτησε οριακά έναντι του ΠΑΣΟΚ. Τόσο στον τομέα Απολλωνίων όσο και στον τομέα Μεγανησίου η ΕΚ-ΝΔ βρέθηκε στη δεύτερη θέση πίσω όμως από τη ΝΔ κατά 26 και κατά 17 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα. Ο βαθμός της επιτυχίας του κόμματος στους συγκεκριμένους τομείς μειώνεται κι άλλο αν συνυπολογιστεί ότι στις εκλογές του 1964 αποτελούσαν τους δύο τομείς όπου η ΕΚ είχε καταλάβει την πρώτη θέση με ποσοστά 43,92% και 51,14% αντίστοιχα. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων αβίαστα εξάγεται το συμπέρασμα ότι από την πτώση των ποσοστών της ΕΚ/ΕΚ-ΝΔ στον τομέα Απολλωνίων επωφελήθηκε η ΝΔ, ενώ στον τομέα

²³⁷ Κονιδάρης Τ. Γ., *Η Λευκάδα στη σκιά του εμφυλίου πολέμου 1943-1947*, Ι. Σίδερης, 1985, σελ. 34.

Μεγανησίου σε μικρό βαθμό η ΝΔ και σε μεγάλο το ΠΑΣΟΚ, που ουσιαστικά απέσπασε τους σχεδόν τους μισούς ψηφοφόρους της ΕΚ του 1964.

Το νεοσύστατο ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα συγκέντρωσε μόλις 6,69%, το οποίο ήταν το 4ο χαμηλότερο ποσοστό του πανελλαδικά μετά από αυτά στις εκλογικές περιφέρειες Ζακύνθου, Φλώρινας και Καστοριάς. Το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα ήταν χαμηλότερο από αυτό του κόμματος στο σύνολο της επικράτειας κατά 6,89 ποσοστιαίες μονάδες. Βασικοί παράγοντες που συντέλεσαν στην ιδιαίτερα άσχημη επίδοση του ΠΑΣΟΚ, εκτός από το χαμηλό επίπεδο οργάνωσης του κόμματος, ήταν από τη μια πλευρά η ισχυρή επιρροή της Αριστεράς στο νησί και η αδυναμία διείσδυσης του ΠΑΣΟΚ στο συμπαγές σώμα των ψηφοφόρων της και από την άλλη πλευρά η υποψηφιότητα του Άγγ. Καλκάνη με την ΕΚ-ΝΔ που στις περισσότερες περιοχές περιόριζε σημαντικά την ικανότητα διείσδυσης και στο σώμα των ψηφοφόρων της ΕΚ. Αντίθετα το κόμμα επηρέασαν θετικά η επαγγελματική ιδιότητα του υποψηφίου του που ήταν γιατρός και η συμμετοχή στα υψηλά κλιμάκια του κόμματος Λευκαδιτών, όπως ο καταγόμενος από την Καρυά Απόστολος Κακλαμάνης, με ιδιαίτερα έντονη πολιτική δράση κατά την προδικτατορική περίοδο (πρόεδρος της ΔΕΣΠΑ και της ΟΝΕΚ, αντιπρόεδρος του Συλλόγου Λευκαδίων Φοιτητών-Σπουδαστών) και μέλος των οργανώσεων ΔΕΚΑ και ΠΑΚ κατά τη δικτατορία, ο οποίος ήταν υποψήφιος στη Β' Αθηνών και εκλέχτηκε δεύτερος.

Σε όλους τους τομείς τα ποσοστά που συγκέντρωσε το ΠΑΣΟΚ ήταν μικρότερα του 10% με μοναδική εξαίρεση τον τομέα Μεγανησίου, όπου έλαβε το 21,40% γεγονός που κατά κύριο λόγο οφείλεται στην παραδοσιακή ισχύ του Κέντρου στον συγκεκριμένο τομέα και στη συμμετοχή σημαίνοντων προσώπων μεταξύ των οποίων νέοι επιστήμονες²³⁸, με ισχυρούς δεσμούς με το νησί.

Το ΠΑΣΟΚ ξεπέρασε το 10% των ψήφων στα τρία χωριά του Μεγανησίου και μόλις σε τρία χωριά της Λευκάδας: στον Αγ. Νικήτα, τον Αλέξανδρο και την Καρυά, τόπο καταγωγής του υποψηφίου βουλευτή Γ. Κτενά. Το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ στο υποσύνολο Βόρειας Λευκάδας (6,25%) ήταν κατά 1,90% μονάδες υψηλότερο από το ποσοστό του κόμματος στο υποσύνολο Νότιας Λευκάδας.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ

²³⁸ Kotsaka Kalaitzidaki Th., *Social Cleavages and Ideology – The case of P.A.S.O.K in the 70's*, LAP Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 2010, σελ. 47-53.

Η Ενωμένη Αριστερά στη Λευκάδα συγκέντρωσε το υψηλότερο ποσοστό του σχήματος πανελλαδικά και ήταν η μια από τις μόλις τρεις εκλογικές περιφέρειες που η ΕΑ κατάφερε να ξεπεράσει το 20%. Αξιοσημείωτη είναι και η διαφορά του ποσοστού της ΕΑ στη Λευκάδα σε σύγκριση με αυτό στο σύνολο της επικράτειας, καθώς το 27,14% της Λευκάδας είναι σχεδόν τριπλάσιο από το 9,47% της επικράτειας. Όπως σε όλες τις μεταπολεμικές εκλογικές αναμετρήσεις έτσι και το 1974 η διαφορά των ποσοστών της Αριστεράς μεταξύ των υποσυνόλων Βόρειας και Νότιας Λευκάδας ήταν πολύ μεγάλη. Συγκεκριμένα το 1974 ήταν περίπου διπλάσια η εκλογική επιρροή της ΕΑ στη Βόρεια Λευκάδα, καθώς εκεί συγκέντρωσε ποσοστό 34,83%, ενώ στη Νότια 16,42% (Χάρτης 2.1, Γράφημα Γ. 1). Στον τομέα Καρυάς μάλιστα υπερίσχυσε της ΝΔ κατά επτά ποσοστιαίες μονάδες, ενώ στον τομέα υπόλοιπο Λευκάδας η ΝΔ υπερίσχυσε κατά μόλις 0,90%. Στους δύο άλλους τομείς της Βόρειας Λευκάδας τα ποσοστά της ΕΑ ήταν μεγαλύτερα του 30%. Έτσι εκτός από τον τομέα Καρυάς που κατέλαβε την πρώτη θέση, στους άλλους τρεις ήταν δεύτερη πολιτική δύναμη συγκεντρώνοντας υπερδιπλάσια ποσοστά από την τρίτη ΕΚ-ΝΔ. Στο υποσύνολο της Νότιας Λευκάδας η εικόνα ήταν τελείως διαφορετική. Στους δύο τομείς Απολλωνίων και Ελλομένου τα ποσοστά της ΕΑ ήταν μικρότερα του 20% και κατέλαβε την τρίτη και δεύτερη θέση αντίστοιχα. Την τέταρτη θέση πίσω και από το ΠΑΣΟΚ κατέλαβε στον τομέα Μεγανήσιου, όπου η ΕΑ συγκέντρωσε το χαμηλότερό της ποσοστό.

Σε επίπεδο χωριών τα δέκα στα οποία συγκεντρώθηκαν τα μεγαλύτερα ποσοστά της ΕΑ είναι αυτά στα οποία τα ποσοστά είναι κατά ένα τρίτο μεγαλύτερα από το ποσοστό του κόμματος στο σύνολο της εκλογικής περιφέρειας, στοιχείο που συντελεί στην ταξινόμηση των χωριών που αποτελούν την αιχμή του δόρατος της εκλογικής επιρροής της Αριστεράς στο νησί. Επτά από αυτά τα χωριά ανήκουν στο υποσύνολο της Βόρειας Λευκάδας και τρία σε αυτό της Νότιας. Τέσσερα ανήκουν στον τομέα υπόλοιπο Λευκάδας, δύο στον τομέα Καρυάς, ένα στον τομέα Σφακιωτών, δύο στον τομέα Ελλομένου και ένα στον τομέα Απολλωνίων.

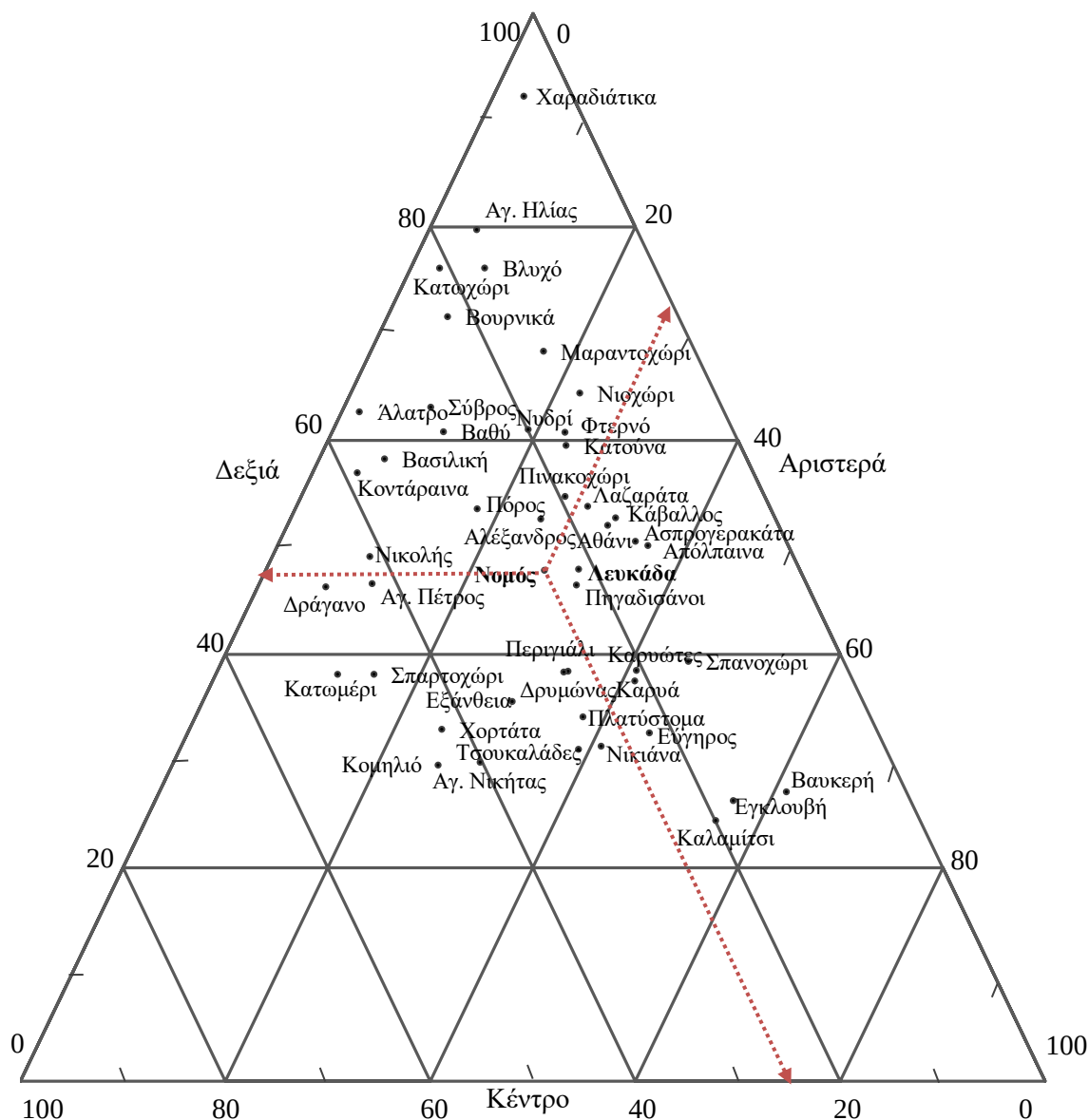
Όσον αφορά τον τομέα υπόλοιπο Λευκάδας πρόκειται για τα χωριά Καλαμίτσι 55,62%, Νικιάνα 40,96%, Καρυώτες 40,47% και Τσουκαλάδες 38,80% (Γράφημα 2.1), χωριά στα οποία η εκλογική επιρροή της Αριστεράς ήταν διαχρονικά έντονη και στα οποία οφείλεται το υψηλό ποσοστό της Αριστεράς σε αυτόν τον τομέα. Στον τομέα Σφακιωτών το χωριό Σπανοχώρι, όπου συγκεντρώθηκε το τέταρτο υψηλότερο ποσοστό της ΕΑ στις εκλογές του 1974 αποτελεί τον τόπο καταγωγής του πρώην βουλευτή της ΕΔΑ Ξενοφώντα Γρηγόρη. Στον τομέα Καρυάς, όπου

στις εκλογές του 1964 το ποσοστό της ΕΔΑ ήταν 53,76% ανήκουν τα δύο χωριά Καρυά και Εγκλουβή με τα προσωνύμια «Μόσχα» και «Στάλινγκραντ», όπου η ΕΑ έλαβε το έκτο και το δεύτερο υψηλότερό της ποσοστό, 41,18% και 56,13%. Το χαμηλότερο σε σχέση με το παρελθόν ποσοστό της ΕΑ στην Καρυά εξηγείται από το ότι αποτελεί τόπο καταγωγής του υποψηφίου του ΠΑΣΟΚ και γι' αυτό εκεί το κόμμα συγκέντρωσε το πέμπτο υψηλότερο ποσοστό του 11,81%. Τα τρία υπόλοιπα από τα δέκα αυτά χωριά ανήκουν στο υποσύνολο Νότιας Λευκάδας και διαφοροποιούνται σημαντικά από την συντριπτική πλειοψηφία των χωριών του υποσυνόλου.

Τα χωριά του τομέα Ελλομένου Βαυκερή όπου συγκεντρώθηκε το μεγαλύτερο ποσοστό της ΕΑ στο σύνολο του νομού 61,17% και Πλατύστομα 37,80% είναι τα πλησιέστερα του συγκεκριμένου τομέα σε αυτά του τομέα Καρυάς και τα συνδέουν διαχρονικά ισχυροί δεσμοί, ειδικά την Βαυκερή που αποτέλεσε ένα από τα ισχυρά κέντρα του ΕΑΜ κατά την περίοδο της κατοχής και της αντίστασης. Το ίδιο ισχύει και για την Εύγηρο του τομέα Απολλωνίων, που ενώ είναι ένα από τα νοτιότερα χωριά του νησιού αποτελούσε από την ίδια περίοδο και καθ' όλη τη διάρκεια των μετέπειτα χρόνων ένα σημείο ισχυρής παρουσίας της Αριστεράς. Έτσι εξηγείται το ποσοστό 45,04% που αποτελεί το τέταρτο υψηλότερο ποσοστό της ΕΑ στο νομό και το υψηλότερο στον τομέα Απολλωνίων, όπου πάνω από 20% η ΕΑ συγκέντρωσε μόνο στο χωριό καταγωγής του υποψηφίου της το Αθάνι 31,25% και στα γειτονικά χωριά Κομηλιό 25,93% και Χορτάτα 24,61%. Αντίθετα, από τα υπόλοιπα εννέα χωριά του τομέα σε δύο τα ποσοστά της ΕΑ ήταν πάνω από 10% και σε επτά κάτω από 10%.

Γράφημα 2.1 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1974

Βουλευτικές Εκλογές 1974

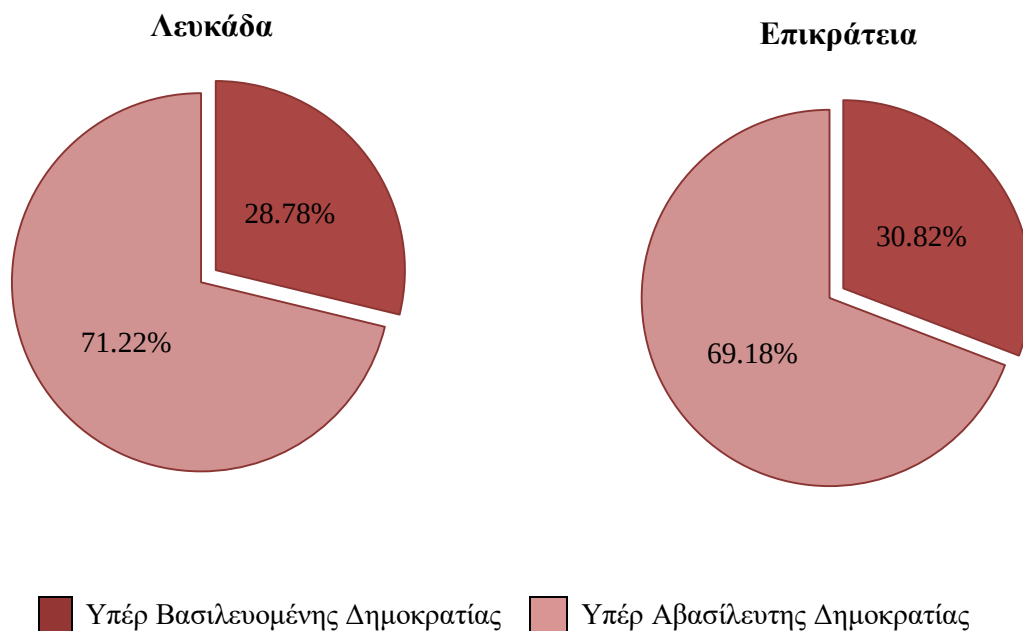

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από: Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 17ης Νοεμβρίου 1974, Αθήναι 1976.

2.2 Δημοψήφισμα 1974

Η διενέργεια και το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος της 8ης Δεκεμβρίου 1974 αποτέλεσαν μια από τις τομές της μεταπολίτευσης που λειτούργησαν θετικά για την παγίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος, καθώς αποτέλεσε το μέσο επίλυσης του πολιτειακού ζητήματος²³⁹. Η αβασίλευτη δημοκρατία αποτέλεσε την επιλογή του 69,18% του εκλογικού σώματος, έναντι του 30,82% που ψήφισε υπέρ της βασιλευόμενης δημοκρατίας με αποτέλεσμα την ανατροπή ενός από τα κύρια εξωκοινοβουλευτικά κέντρα εξουσίας στην Ελλάδα²⁴⁰. Στο νομό Λευκάδας η αβασίλευτη δημοκρατία συγκέντρωσε το 71,22%, το 15ο υψηλότερο ποσοστό πανελλαδικά, έναντι 28,78% της βασιλευόμενης δημοκρατίας (Γράφημα 2.2).

Γράφημα 2.2 Δημοψήφισμα 1974

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/νσις Διοικήσεως- Διεύθυνσις Εκλογών-Τμήμα Εκλογών: *Αποτελέσματα του Δημοψηφίσματος της 8ης Δεκεμβρίου 1974*, Αθήναι 1977.

Παρά την επαφή του Κ. Καραμανλή με τον τέως βασιλιά²⁴¹ και τις διαβεβαιώσεις που του παρείχε για την επιστροφή του τελευταίου στην Ελλάδα²⁴², η θέση του πρωθυπουργού

²³⁹ Λυριντζής Χ., Νικολακόπουλος Η., Σωτηρόπουλος Δ., *Κοινωνία και Πολιτική, όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994*, Θεμέλιο, 1996, σελ 20.

²⁴⁰ Βούλγαρης Γ., *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009*, Πόλις, Αθήνα 2013, σελ 82-86.

²⁴¹ Μαλούχος Γ. (συγγραφική αρωγή), *Βασιλεύς Κωνσταντίνος χωρίς τίτλο*, τόμος Γ', εκδόσεις Το Βήμα, Αθήνα 2015, σελ. 137 – 139.

²⁴² Μπρατάκος Α., ό.π. σελ. 172 – 173.

Κωνσταντίνου Καραμανλή και της κυβέρνησης της ΝΔ ήταν αυτή της ουδετερότητας, καθώς κάθε άλλη επιλογή θα έθετε σε κίνδυνο τη συνοχή της παράταξης και την επιβίωση της κυβέρνησης²⁴³. Όμως στη Λευκάδα το ενδεχόμενο της διάσπασης της παράταξης πραγματοποιήθηκε, καθώς ο βουλευτής της ΝΔ Κωνσταντίνος Σερεπίσιος πήρε θέση υπέρ της βασιλείας²⁴⁴.

Από την άλλη πλευρά έντονη ήταν η δραστηριότητα των υποστηρικτών της αβασίλευτης δημοκρατίας κατά τη χρονική περίοδο μεταξύ της προκήρυξης και της διενέργειας του δημοψηφίσματος. Περίπου μια εβδομάδα μετά τη διενέργεια των βουλευτικών εκλογών, στις 25 Νοεμβρίου 1974 πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα του κινηματογράφου «Απόλλων» συγκέντρωση των υποστηρικτών της αβασίλευτης δημοκρατίας. Κεντρικός ομιλητής στην εκδήλωση ήταν ο δικηγόρος Δημήτριος Φατούρος. Οι συγκεντρωμένοι αποφάσισαν τη σύσταση υπερκομματικής συντονιστικής επιτροπής αγώνα υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας, εκατό και πλέον από αυτούς υπόγραψαν το πρακτικό ίδρυσης της επιτροπής και εξέλεξαν τα 17μελή της²⁴⁵.

Στις θέσεις του προέδρου και του αντιπροέδρου της επιτροπής εκλέχτηκαν ο δικηγόρος Δ. Φατούρος και ο γιατρός Μιχάλης Διγενής αντίστοιχα²⁴⁶. Η σύνθεση της συντονιστικής επιτροπής ήταν πραγματικά υπερκομματικού χαρακτήρα, καθώς σε αυτή συμπεριλαμβάνονταν πρόσωπα τόσο από την Αριστερά και το Κέντρο όσο και από τη δεξιά παράταξη²⁴⁷. Ο υπερκομματικός χαρακτήρας της επιτροπής διαφαίνεται επίσης από την εξέταση του καταλόγου των δεκάδων προσώπων που υπόγραψαν την ανακοίνωση με την οποία χαιρετίστηκε η συγκρότηση της «Υπερκομματικής Συντονιστικής Επιτροπής Αγώνος Υπέρ της Αβασιλεύτου Δημοκρατίας Λευκάδος», στον οποίο περιλαμβάνονται υποστηρικτές, μέλη και στελέχη των κομμάτων της αντιπολίτευσης, αλλά και της ΝΔ²⁴⁸. Η «Υπερκομματική Συντονιστική Επιτροπή Αγώνος Υπέρ της Αβασιλεύτου Δημοκρατίας Λευκάδος» ήρθε σε επαφή με αντίστοιχες επιτροπές άλλων περιοχών της Ελλάδας αποσκοπώντας στη συνεργασία μεταξύ τους και τον

²⁴³ Βούλγαρης Γ., *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης 1974-1990: Σταθερή δημοκρατία σηματοδεδιμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα 2001, σελ 36-37.

²⁴⁴ εφ. *Λευκάς* 29/7/1977.

²⁴⁵ εφ. *Ριζοσπάστης* 28/11/1974 σελ. 2.

²⁴⁶ Φατούρος Δ., *Η ζωή μου*, Λευκάδα 1986, σελ. 79.

²⁴⁷ Για τη σύνθεση της 17μελούς συντονιστικής επιτροπής βλ. «Η αβασίλευτος Δημοκρατία στη Λευκάδα», ανακοίνωση της Υπερκομματικής Συντονιστικής Επιτροπής Αγώνος, στο: Φατούρος Δ., ό.π. μεταξύ των σελίδων 80 και 81, όπως επίσης εφ. *Ριζοσπάστης* ό.π..

²⁴⁸ εφ. *Εθνική Ψυχή* 6/12/1974.

συντονισμό της δράσης τους. Ενδεικτικό όσον αφορά τους στόχους που είχε θέσει η επιτροπή, τον τρόπο δράσης της και την επιχειρηματολογία που ανέπτυξε είναι το περιεχόμενο ανακοίνωσης που απευθυνόταν στους πολίτες της Λευκάδας με την οποία καλούσε σε δράση για την υπερψήφιση της αβασίλευτης δημοκρατίας. Ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα της συγκεκριμένης ανακοίνωσης παρατίθεται στη συνέχεια. « (...) Απεφασίσθη η διεξαγωγή αγώνος υπέρ της αβασιλεύτου Δημοκρατίας δηλαδή υπέρ της Δημοκρατίας στην οποίαν ανώτατος Άρχων είναι πρόσωπον εκλεγόμενον από το Λαό και δι' ωρισμένον χρόνον και αγώνος εναντίον της Βασιλευομένης Δημοκρατίας, στην οποίαν ανώτατος Άρχων είναι ο Βασιλεύς πρόσωπον δηλαδή που δεν εκλέγεται από το Λαό αλλά παραμένει στην εξουσία την οποίαν με το θάνατόν του παίρνει δικαιωματικά ο Διάδοχος και έτσι η διαδοχή αυτή γίνεται χωρίς να ρωτιέται ο Λαός. Ο αγώνας δε αυτός υπέρ αβασιλεύτου Δημοκρατίας απεφασίσθη διότι εκρίθηκε ότι η μορφή αυτή του πολιτεύματος εξυπηρετεί τα συμφέροντα του Έθνους και του Λαού ενώ στην Βασιλευομένην Δημοκρατία ο Βασιλεύς και η αυλή του Βασιλέως δεν εξυπηρετούν το έθνος και το Λαό. Το έθνος διότι η ιστορία λέγει ότι ο θεσμός της Βασιλείας και οι εκάστοτε Βασιλείς έβλαψαν το έθνος στις κρίσιμες στιγμές, το Λαό δε διότι δεν τον άφησαν ποτέ να κυβερνήσει με τον Πρωθυπουργό και τους Βουλευτές του τον τόπο επεμβαίνοντας πάντοτε στη διακυβέρνηση της χώρας ενώ αυτό το δικαίωμα δεν το έχει ο Βασιλεύς σαν ανώτατος Άρχων. Επίσης απεφασίσθη ο αγώνας αυτός να γίνη με ήπιον πνεύμα επί επιπέδου πολιτισμένου και χωρίς αντικλήσεις εις την αντίπαλον παράταξιν. Απευθυνόμενοι προς τον Λευκάδιο Λαό τον καλούμεν να πυκνώσει τις τάξεις της αβασίλευτης Δημοκρατίας και στο Δημοψήφισμα της 8ης Δεκεμβρίου 1974 να δώσει την μάχη δια τον σοβαρόν και ευγενή αυτόν αγώνα χάριν του Έθνους και του Λαού»²⁴⁹.

Πέρα από τις ενέργειες της «Υπερκομματικής Συντονιστικής Επιτροπής Αγώνος Υπέρ της Αβασιλεύτου Δημοκρατίας Λευκάδος» για την οργάνωση του αγώνα για την επικράτηση του ψηφοδελτίου της αβασίλευτης δημοκρατίας στη Λευκάδα, σημαντική ήταν και η κινητοποίηση των εκτός Λευκάδας Λευκαδιτών υποστηρικτών της αβασίλευτης δημοκρατίας. Οι τελευταίοι, τουλάχιστον στην Αθήνα, οργάνωσαν τη μετάβαση των υποστηρικτών της αβασίλευτης δημοκρατίας στο νησί για να ψηφίσουν²⁵⁰. Επίσης εκδόθηκαν κείμενα που καλούσαν σε υπερψήφιση της αβασίλευτης δημοκρατίας υπογεγραμμένα από μεγάλο αριθμό ανθρώπων. Ένα

²⁴⁹ «Η αβασίλευτος Δημοκρατία στη Λευκάδα», ανακοίνωση της Υπερκομματικής Συντονιστικής Επιτροπής Αγώνος, στο: Φατούρος Δ., ό.π.

²⁵⁰ εφ. Ριζοσπάστης 1/12/1974 σελ. 11.

χαρακτηριστικό απόσπασμα από ένα τέτοιο κείμενο, το οποίο υπογράφηκε από περίπου 140 άτομα, παρατίθεται στη συνέχεια.

«Ο μόνος θεσμός ο οποίος εγγυάται την κατοχύρωση της λαϊκής κυριαρχίας, την εθνική ανεξαρτησία την ενότητα και προκοπή του τόπου μας είναι η αληθινή Δημοκρατία, η οποία καμιά σχέση δεν έχει με την καλούμενη «Βασιλευόμενη Δημοκρατία», που είναι ιστορικά καταδικασμένη. Χρέος λοιπόν όλων μας είναι, εάν δεν θέλουμε να παραστήσουμε μάρτυρες νέων θλιβερών διά το Έθνος γεγονότων, να θάψουμε με την ψήφο μας οριστικά και αμετάκλητα τη Μοναρχία εις την Ελλάδα και να φράξουμε το δρόμο στα ξένα οργανωμένα συμφέροντα που προσπαθούν για άλλη μια φορά να μας την επιβάλουν»²⁵¹. Το προηγούμενο απόσπασμα του κειμένου είναι ενδεικτικό όσον αφορά την επιχειρηματολογία των υποστηρικτών της αβασίλευτης δημοκρατίας, όπως επίσης ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο κατάλογος των προσώπων που υπόγραψαν το συγκεκριμένο κείμενο²⁵². Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται άνδρες και γυναίκες διάφορων ηλικιών. Λευκαδίτες φοιτητές στην Αθήνα, απόδημοι Λευκαδίτες εργαζόμενοι και συνταξιούχοι, γιατροί, γεωπόνοι, δικηγόροι, δημοσιογράφοι, εκδότες, έμποροι, εργάτες, ηθοποιοί, καθηγητές, μηχανικοί, οικοδόμοι, υπάλληλοι κ.ά.. Από την εξέταση των προσώπων, των επαγγελματικών ιδιοτήτων, της πολιτικής τοποθέτησης και δράσης των προσώπων που υπόγραψαν το κείμενο διαφαίνεται σε κάποιο βαθμό ο διαταξικός και διαπαραταξιακός χαρακτήρας των υποστηρικτών της αβασίλευτης δημοκρατίας, τουλάχιστον μεταξύ των απόδημων Λευκαδιτών. Όσον αφορά τον δεύτερο, ενδεικτικά το κείμενο συνυπόγραψαν ο τότε βουλευτής του ΠΑΣΟΚ Απόστολος Κακλαμάνης, ο Θεόδωρος Καλκάνης, ο οποίος είχε εκλεγεί βουλευτής Λευκάδας με τον Ελληνικό Συναγερμό στις εκλογές του 1952, ο υποψήφιος του ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα το 1974 Γιώργος Κτενάς, απόγονοι των επί πολλά χρόνια πολιτευτών και εκλεγμένων βουλευτών στη Λευκάδα με κεντρώα και δεξιά κόμματα Μάρκου Τσαρλαμπά, Αριστοτέλη Βαλαωρίτη και Κωνσταντίνου Καλκάνη.

Τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος 1974 στον νομό Λευκάδας παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

²⁵¹ εφ. Ριζοσπάστης 5/12/1974.

²⁵² εφ. Ριζοσπάστης ό.π.

Πίνακας 2.2: Αποτελέσματα δημοψηφίσματος 1974 νομού Λευκάδας

Σύνολο Έγκυρων: 15.041

Δημοψήφισμα 1974		
	Ψήφοι	%
Υπέρ Βασιλευομένης Δημοκρατίας	4.329	28,78
Υπέρ Αβασίλευτης Δημοκρατίας	10.712	71,22

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/νσις Διοικήσεως- Διεύθυνσις Εκλογών-Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα του Δημοψηφίσματος της 8ης Δεκεμβρίου 1974, Αθήναι 1977

Όπως στις βουλευτικές εκλογές της 17ης Νοεμβρίου του 1974, έτσι και στο δημοψήφισμα ήταν ξεκάθαρες οι διαφορετικές εκλογικές συμπεριφορές που καταγράφηκαν στις διάφορες περιοχές του νησιού. Γενικό χαρακτηριστικό αποτελεί το γεγονός ότι σε όλους τους τομείς τα ποσοστά υπέρ της βασιλευόμενης δημοκρατίας υστερούσαν σε σχέση με αυτά που συγκέντρωσαν αθροιστικά τα κόμματα της ΝΔ και της ΕΔΕ στους αντίστοιχους τομείς.

Το υψηλότερο ποσοστό υπέρ της βασιλευόμενης δημοκρατίας, 41.39% συγκεντρώθηκε στον τομέα Απολλωνίων (Χάρτης 2.2). Από τα 13 χωριά που απαρτίζουν το συγκεκριμένο τομέα η επιλογή της βασιλευόμενης δημοκρατίας ξεπέρασε το 50% σε τρία και το 40% σε πέντε. Τα υπόλοιπα πέντε βρίσκονταν όλα κάτω από το μέσο όρο της βασιλευόμενης δημοκρατίας στο σύνολο του νομού. Το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό της βασιλευόμενης δημοκρατίας 36.81% είναι αυτό του τομέα Ελλομένου. Από τα 11 χωριά του τομέα το ποσοστό της βασιλευόμενης δημοκρατίας ξεπέρασε το 50% σε τρία, το 40% σε ένα και από τα υπόλοιπα επτά σε τρία ήταν πάνω από το μέσο όρο της βασιλευόμενης δημοκρατίας στο σύνολο του νομού και σε τέσσερα κάτω από αυτόν.

Από τα 35 χωριά του νομού μόνο σε έξι η πλειοψηφία των έγκυρων ψηφοδελτίων ήταν υπέρ της βασιλευόμενης δημοκρατίας. Τα τρία από αυτά (Αγ. Ηλίας 69,05%, Μαραντοχώρι 67,44%, Κοντάραινα 65,50%) ανήκουν στον τομέα Απολλωνίων και τα άλλα τρία (Άλατρο 96,08%, Χαραδιάτικα 73,99%, Νιοχώρι 51,15%) στον τομέα Ελλομένου.

Όσον αφορά τα χωριά αυτά στις βουλευτικές εκλογές του 1974 ΝΔ και ΕΔΕ συγκέντρωσαν πάνω από το 90% των ψήφων σε ένα (Χαραδιάτικα), πάνω από το 70% σε ένα (Αγ. Ηλίας), πάνω από 60% σε τρία (Μαραντοχώρι, Άλατρο, Νιοχώρι) και πάνω από 50% σε ένα (Κοντάραινα). Αντίθετα ΕΑ και ΠΑΣΟΚ σε αυτά τα χωριά ξεπέρασαν αθροιστικά το 20% μόνο στο Νιοχώρι και το 10% στο Μαραντοχώρι. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στο

Άλατρο που σημειώθηκε το υψηλότερο ποσοστό υπέρ της βασιλευόμενης δημοκρατίας 96,08%, καθώς στις βουλευτικές εκλογές ΝΔ και ΕΔΕ συγκέντρωσαν 62,71% και η ΕΚ-ΝΔ 35,29%, κάτι που σημαίνει ότι μεγάλος αριθμός των ψηφοφόρων της ΕΚ-ΝΔ ψήφισε υπέρ της βασιλευόμενης δημοκρατίας. Αντίστοιχο φαινόμενο παρατηρείται και στην Κοντάραινα, όπου στις βουλευτικές εκλογές ΝΔ και ΕΔΕ συγκέντρωσαν 52,83%, η ΕΚ-ΝΔ 32,55% και στο δημοψήφισμα η βασιλευόμενη δημοκρατία συγκέντρωσε 65,50%.

Από τους δύο παραπάνω τομείς προέρχονται και τα έξι χωριά που η επιλογή της βασιλευόμενης δημοκρατίας συγκέντρωσε ποσοστά μεταξύ 40% και 49,99%. Πρόκειται για 5 χωριά του τομέα Απολλωνίων (Βασιλική 48,81%, Σύβρος 44,04%, Αγ. Πέτρος 42,22%, Αθάνι 41,14%, Νικολής 40,24%) και ένα του τομέα Ελλομένου (Βλυχό 48,16%).

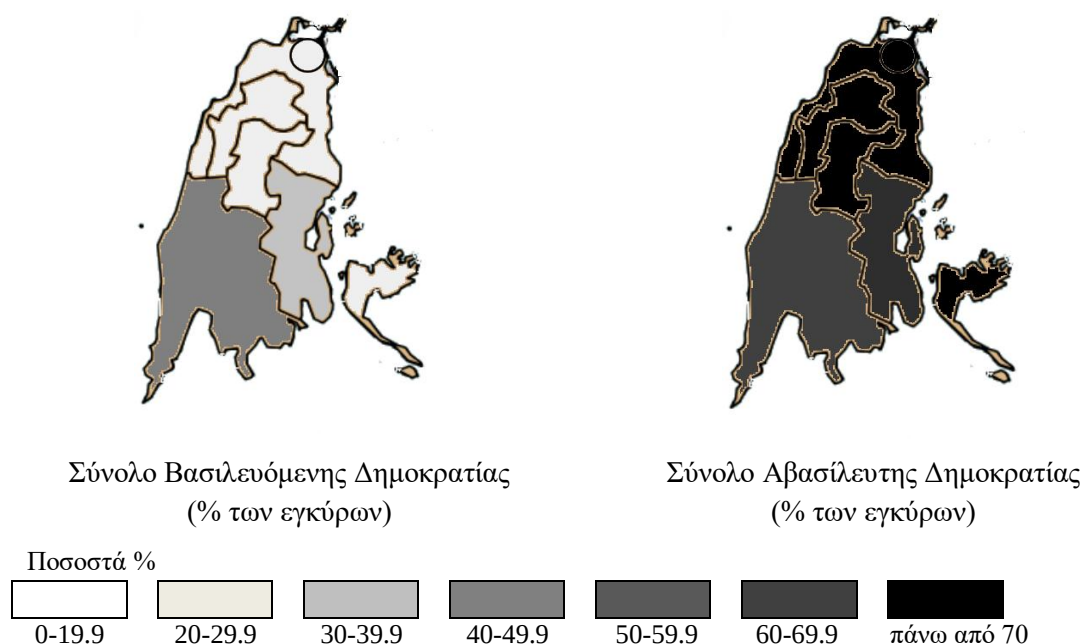
Στο υποσύνολο της Νότιας Λευκάδας που αποτελείται από τους τομείς Απολλωνίων και Ελλομένου το ποσοστό υπέρ της βασιλευόμενης δημοκρατίας ήταν 39,55%. Αξιοσημείωτο πάντως είναι το γεγονός ότι τα τρία υψηλότερα ποσοστά υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας στο νομό συγκεντρώθηκαν σε τρία χωριά του συγκεκριμένου υποσυνόλου. Συγκεκριμένα στα Πλατύστομα 91,86%, στην Εύγηρο 91,24% και στο Κομηλιό 90,63%. Όσον αφορά τα Πλατύστομα και την Εύγηρο το γεγονός αυτό δεν προξενεί εντύπωση, καθώς στις βουλευτικές εκλογές της ίδιας χρονιάς η ΕΑ συγκέντρωσε 37,80% και 45,04% αντίστοιχα, ενώ η ΝΔ 29,27% και 32,23%. Επίσης στο Κομηλιό το ποσοστό της ΝΔ περιορίστηκε στο 28,70%, αλλά εδώ επικράτησε η ΕΚ-ΝΔ με 42,59%.

Αντίθετα στο υποσύνολο της Βόρειας Λευκάδας υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας τάχθηκε το 77,34% έναντι 22,66% υπέρ της βασιλευόμενης. Το υψηλότερο ποσοστό της αβασίλευτης δημοκρατίας 79,68% συγκεντρώθηκε στον τομέα υπόλοιπου Λευκάδας, όπου διακρίνονται τα ποσοστά στα χωριά Καλαμίτσι 89,25%, Αγ. Νικήτα 88,37%, Τσουκαλάδες 84,21% και Νικιάνα 81,36%. Ακολούθησε ο τομέας Καρυάς με ποσοστό 79,26%, όπου στο χωριό Εγκλουβή υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας ψήφισε το 86,39%. Στον τομέα Σφακιωτών η αβασίλευτη δημοκρατία συγκέντρωσε 76,08% και από τα επτά χωριά του τομέα στα τρία (Εξάνθεια 87,95%, Σπανοχώρι 87,44, Δρυμώνας 81,61%) το ποσοστό της ήταν πάνω από το μέσο όρο στο σύνολο του νομού και σε τέσσερα (με ποσοστά από 70,16% έως 65,61%) κάτω από αυτόν. Στο Δήμο Λευκάδας το ποσοστό υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας ήταν 74,05% έναντι 25,95% υπέρ της βασιλευόμενης.

Στο Μεγανήσι που δεν εντάσσεται σε κανένα από τα δύο υποσύνολα, καθώς έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν σε μεγάλο βαθμό τα εκλογικά αποτελέσματα, υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας τάχθηκε το 74,60% και υπέρ της βασιλευόμενης το 25,40%, ποσοστό που είναι κατά περίπου 11 ποσοστιαίες μονάδες μικρότερο από το ποσοστό ΝΔ και ΕΔΕ στο νησί στις βουλευτικές εκλογές του 1974.

Η διαφορά μεταξύ των υποσυνόλων Βόρειας και Νότιας Λευκάδας είναι αξιοσημείωτη, καθώς αγγίζει τις 17 ποσοστιαίες μονάδες και καθιστά εμφανή τη διαφορά των στάσεων του εκλογικού σώματος στις περιοχές αυτές.

Χάρτης 2.2 Δημοψήφισμα 1974

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/νσις Διοικήσεως- Διεύθυνσις Εκλογών- Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα του Δημοψηφίσματος της 8ης Δεκεμβρίου 1974, Αθήνα 1977.

2.3 Δημοτικές εκλογές 1975

Μετά τη δημοσίευση του νομοθετικού διατάγματος 51 της 17ης Σεπτεμβρίου 1974 «περί επαναφοράς της νομιμότητας εις τους Δήμους και Κοινότητας, αποκαταστάσεως των αιρετών διοικήσεων τούτων και αντικαταστάσεως διατάξεων του Ν.Δ. 222/1973 “περί Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικος”»²⁵³ παύθηκαν οι διορισμένες επί δικτατορίας δημοτικές και κοινοτικές αρχές.

Οι δημοτικές και κοινοτικές εκλογές της 30ης Μαρτίου 1975 ήταν οι πρώτες αυτοδιοικητικές εκλογές της 3^{ης} Ελληνικής Δημοκρατίας. Στο Δήμο Λευκάδας στο πλαίσιο του σχήματος Δεξιά - Αντιδεξιά²⁵⁴ οι δυνάμεις της Αριστεράς και του ΠΑΣΟΚ συσπειρώθηκαν υπό την υποψηφιότητα του τελευταίου εκλεγμένου Δημάρχου της πόλης πριν τη δικτατορία Απόστολου Φατούρου και συγκροτήθηκε ο συνδυασμός «Δημοκρατικών Αντιδικτατορικών Μέτωπον Λευκάδος». Ο Απ. Φατούρος είχε εκλεγεί Δήμαρχος Λευκάδας στις δημοτικές εκλογές της 5ης Ιουλίου του 1964 με την υποστήριξη της ΕΔΑ συγκεντρώνοντας το 40,74% των ψήφων²⁵⁵ και παύτηκε από την δικτατορία την 21 Απριλίου 1967²⁵⁶.

Αρχικά είχαν πραγματοποιηθεί επαφές των κομμάτων της αντιπολίτευσης για τη συγκρότηση ψηφοδελτίου συνεργασίας με υποψήφιο δήμαρχο το μέλος της Νομαρχιακής Επιτροπής της ΕΚ-ΝΔ Δημήτριο Φατούρο, ο οποίος είχε ανακοινώσει την πρόθεσή του να είναι υποψήφιος δήμαρχος. Στις συζητήσεις, οι οποίες δεν ευοδώθηκαν και κατέληξαν σε αδιέξοδο επιφέροντας ρήξη μεταξύ Αριστεράς και ΠΑΣΟΚ από τη μια πλευρά και του χώρου της ΕΚ-ΝΔ από την άλλη, συμμετείχαν στελέχη του ΚΚΕ, της ΕΔΑ (το ΚΚΕ Εσωτερικού δεν είχε ακόμα συγκροτηθεί στη Λευκάδα ως ξεχωριστή οργάνωση), του ΠΑΣΟΚ, της ΕΚ-ΝΔ και ο πιθανός υποψήφιος Δήμαρχος Δ. Φατούρος²⁵⁷. Το ίδιο χρονικό διάστημα ο Δ. Φατούρος είχε επαφές και με στελέχη της ΝΔ για τη δημιουργία ψηφοδελτίου συνεργασίας, οι οποίες κατέληξαν και αυτές σε αδιέξοδο με αποτέλεσμα ο Δ. Φατούρος να αποσύρει την υποψηφιότητά του²⁵⁸.

²⁵³ *Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας*, τ. Α', αρ. φ. 250, 17 Σεπτεμβρίου 1974.

²⁵⁴ Νικολακόπουλος Η., «Η εκλογική επιρροή των πολιτικών δυνάμεων» στο Λυριτζής Χ., Νικολακόπουλος Η. (επιμ.), *Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία του '80*, Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, Θεμέλιο, 1990, σελ. 204-207.

²⁵⁵ Οι υπόλοιποι συνδυασμοί με επικεφαλής τον επί πολλά χρόνια δήμαρχο Δημήτριο Γιαννουλάτο και τον Αντώνη Τζεβελέκη απέσπασαν το 27,21% και 32,05% αντίστοιχα.

²⁵⁶ Ο Δ. Γιαννουλάτος τοποθετήθηκε στη θέση του δημάρχου μετά την παύση του Απ. Φατούρου από την δικτατορία τον Απρίλιο του 1967.

²⁵⁷ εφ. *Έρευνα*, φ. 24/3/1975.

²⁵⁸ εφ. *Έρευνα*, φ. 9/3/1975.

Από την παράταξη της Δεξιάς συγκροτήθηκαν τρεις συνδυασμοί. Η «Ανεξάρτητος Προοδευτική Ένωση» με επικεφαλής τον διορισμένο επί δικτατορίας δήμαρχο της πόλης Θεόδωρο Ζωιτά, ο οποίος παρέμεινε σε αυτή τη θέση από την 21η Νοεμβρίου 1967, οπότε αντικατέστησε τον Δημήτριο Γιαννουλάτο, έως την πτώση της δικτατορίας²⁵⁹.

Η συγκρότηση του δεύτερου συνδυασμού έγινε ύστερα από υπόδειξη του βουλευτή Λευκάδας της ΝΔ Κωνσταντίνου Σερεπίσιου, ο οποίος παρείχε επίσημα τη στήριξή του στον συνδυασμό κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου. Επικεφαλής του συνδυασμού «Εργασία - Πρόοδος» τέθηκε ο Σπυρίδων Περδικάρης και υποψήφιοι δημοτικοί σύμβουλοι ήταν αρκετά μέλη της τοπικής ΝΔ που είχαν δραστηριοποιηθεί το προηγούμενο διάστημα για τη συγκρότηση προσωρινής τοπικής επιτροπής του κόμματος στη Λευκάδα²⁶⁰.

Επικεφαλής του τρίτου συνδυασμού «Δημοκρατική Ενότητα», ο οποίος είχε σε κάποιο βαθμό πολυσυλλεκτικό χαρακτήρα σε σχέση με τα δύο παραπάνω ψηφοδέλτια που προέρχονταν από τη Δεξιά, ήταν ο Ζαχαρίας Κατωπόδης²⁶¹. Ο συνδυασμός στηρίχθηκε από την εφημερίδα «Εθνική Ψυχή», καθώς ο εκδότης και διευθυντής της Ιωάννης Ιωακειμίδης ήταν υποψήφιος δημοτικός σύμβουλος του συνδυασμού^{262,263}.

Η συγκρότηση των τριών ψηφοδελτίων της «εθνικόφρονος παρατάξεως», όπως χαρακτηριστικά σημείωνε η προσκείμενη στη συγκεκριμένη παράταξη εφημερίδα «Λευκάς»²⁶⁴ σε μια ανασκόπηση των γεγονότων δύο χρόνια αργότερα, δημιούργησε ένταση και αντιπαράθεσεις τόσο μεταξύ των στελεχών και των μελών όσο και μεταξύ των υποστηρικτών της παράταξης. Κατά την προεκλογική περίοδο καταγράφηκαν επεισόδια μεταξύ υποστηρικτών της παράταξης και του βουλευτή Κ. Σερεπίσιου τα οποία κατέληξαν σε μηνύσεις και καταδίκες των οπαδών της ΝΔ που στράφηκαν εναντίον του βουλευτή την παραμονή μάλιστα των εκλογών. Όπως σημειώνει η εφημερίδα «Λευκάς», «Τα επεισόδια αυτά είχαν τεράστιον αντίκτυπον και συνέβαλον εις την διάσπασιν των εθνικοφρόνων, την όξυνσιν των παθών(...)»²⁶⁵. Στις εκλογές της 30ης Μαρτίου ο συνδυασμός «Δημοκρατικών Αντιδικτατορικών Μέτωπον Λευκάδος» με επικεφαλής τον Απ. Φατούρο κατέλαβε την πρώτη θέση με ποσοστό 33.69%. Ο

²⁵⁹ Ροντογιάννης Π., *Ιστορία της Νήσου Λευκάδος*, Β' τόμος, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών Αθήνα 1982, σελ 629.

²⁶⁰ εφ. *Εθνική Ψυχή*, φ. 5/4/1975, εφ. *Έρευνα*, φ. 13/3/1975.

²⁶¹ εφ. *Εθνική Ψυχή*, φ. 27/3/1975.

²⁶² εφ. *Λευκαδίτικος Λόγος*, φ. 3/4/2015.

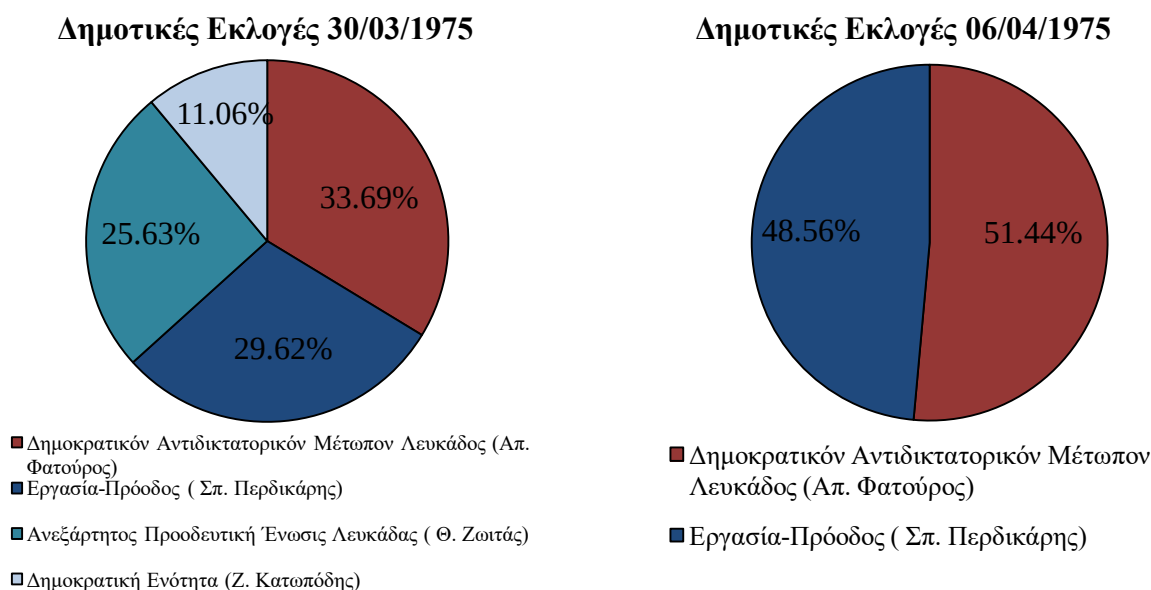
²⁶³ Κοντομίχης Π., *Ο τύπος της Λευκάδας 1800-1987*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2003, σελ.111.

²⁶⁴ εφ. *Λευκάς*, φ. 29/7/1977.

²⁶⁵ εφ. *Λευκάς*, φ. 29/7/1977.

συνδυασμός «Εργασία - Πρόοδος» του Σπ. Περδικάρη έλαβε το 29.62% επικρατώντας μεταξύ των τριών συνδυασμών της Δεξιάς. Οι δύο αυτοί συνδυασμοί τέθηκαν αντιμέτωποι στο δεύτερο γύρο των εκλογών μια εβδομάδα αργότερα. Εκτός δεύτερου γύρου και εκτός δημοτικού συμβουλίου έμειναν ο συνδυασμός «Ανεξάρτητος Προοδευτική Ένωση» του επί δικτατορίας δημάρχου Θ. Ζωιτά που έλαβε το 25.63% των ψήφων και η «Δημοκρατική Ενότητα» του Ζ. Κατωπόδη που απέσπασε το 11.06% των ψήφων (Γράφημα 2.3, Πίνακας 2.3)

Γράφημα 2.3 Δημοτικές εκλογές 1975

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από: Υπουργείο Εσωτερικών –Δ/νση Εκλογών- Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα Δημοτικών και Κοινοτικών εκλογών της 30^{ης} Μαρτίου 1975 και επαναληπτικών της 6^{ης} Απριλίου 1975, Αθήνα 1978.

Στο διάστημα μεταξύ πρώτου και δεύτερου γύρου των εκλογών συνεχίστηκαν οι αντιπαραθέσεις και οι αλληλοκατηγορίες για υποστήριξη του δικτατορικού καθεστώτος μεταξύ των παραγόντων της Δεξιάς. Ο βουλευτής Κ. Σερεπίσιος παρότρυνε τους ψηφοφόρους να υπερψηφίσουν και τους επικεφαλής των δύο άλλων συνδυασμών της Δεξιάς να υποστηρίξουν το συνδυασμό του Σπ. Περδικάρη. Ο Θ. Ζωιτάς αρνήθηκε και δήλωσε ότι παραμένει ανεξάρτητος, ενώ ο Ζ. Κατωπόδης υποστήριξε την υποψηφιότητα του Απ. Φατούρου²⁶⁶. Χαρακτηριστικά η εφημερίδα «Εθνική Ψυχή» μια ημέρα πριν τη διεξαγωγή του δεύτερου γύρου των εκλογών κυκλοφόρησε με τίτλο «Μαύρο στη μίνι χούντα», καταγγέλοντας τον υποψήφιο Σπ. Περδικάρη για τη στάση του την περίοδο της δικτατορίας και δηλώνοντας με ενυπόγραφο άρθρο του

²⁶⁶ εφ. *Λευκάς*, φ. 29/7/1977.

εκδότη-διευθυντή Ι. Ιωακειμίδη την στήριξη του ίδιου, της εφημερίδας και κατ'επέκταση του συνδυασμού του Ζ. Κατωπόδη στον Απ. Φατούρο²⁶⁷.

Στο δεύτερο γύρο των εκλογών επικράτησε ο συνδυασμός του Απ. Φατούρου, ο οποίος εκλέχτηκε για δεύτερη φορά δήμαρχος, καθώς έλαβε το 51,44% των έγκυρων ψηφοδελτίων και κατέλαβε 10 έδρες στο δημοτικό συμβούλιο έναντι 5 εδρών του συνδυασμού του Σ. Περδικάρη που έλαβε το 48.56% των ψήφων.

Καθώς απουσιάζουν στοιχεία ποιοτικών ερευνών, δημοσκοπήσεων κτλ για την ανάλυση των αποτελεσμάτων των δημοτικών εκλογών μπορεί να γίνει σύγκριση με τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών του 1974 στο δήμο της Λευκάδας. Πρέπει να ληφθεί υπ'όψιν όμως η σημαντική διαφορά στο σύνολο των ψηφισάντων, οι αλλαγές στο εκλογικό σώμα και το διαφορετικό διακύβευμα των εκλογών, όπως επίσης η συγκυρία και οι ιδιαιτερότητες κάθε εκλογικής αναμέτρησης. Παρ'όλα αυτά είναι εφικτό να εξαχθεί ένας αριθμός συμπερασμάτων.

Ο Απ. Φατούρος είχε την επίσημη στήριξη της Αριστεράς και του ΠΑΣΟΚ και έλαβε το 33,69%. Αντίστοιχα το 1974 το συνολικό ποσοστό «Ενωμένης Αριστεράς» και ΠΑΣΟΚ στα 8 εκλογικά τμήματα του δήμου ήταν 35,30% (ΕΑ 30,46%, ΠΑΣΟΚ 4,84%). Η διαφορά είναι 1.61 μονάδα, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι ψήφοι του Απ. Φατούρου προέρχονταν σχεδόν αποκλειστικά από τους ψηφοφόρους της ΕΑ και του ΠΑΣΟΚ του 1974.

Οι τρεις συνδυασμοί που αναφέρονταν στη Δεξιά στον πρώτο γύρο συγκέντρωσαν συνολικά 66,31%. Η εκλογική επιρροή ΝΔ και ΕΔΕ στο δήμο Λευκάδας το 1974 ήταν 47,96%. Η διαφορά είναι 18,35 ποσοστιαίες μονάδες. Αν αντιπαραβάλουμε το ποσοστό της ΕΚ-ΝΔ στην ίδια περιοχή στις εκλογές του 1974 που ήταν 16,71% μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ψηφοφόρων της ΕΚ-ΝΔ του 1974 προτίμησαν κάποιον από τους τρεις αυτούς συνδυασμούς στον πρώτο γύρο των δημοτικών εκλογών του 1975.

Στο δεύτερο γύρο την υποψηφιότητα του Απ. Φατούρου εκτός των δυνάμεων της Αριστεράς και του ΠΑΣΟΚ υποστήριξε και η παράταξη του Ζ. Κατωπόδη. Από 33,69% στον πρώτο γύρο ο Απ. Φατούρος συγκέντρωσε στον δεύτερο γύρο 51,44%. Δηλαδή, αν δεχτούμε το προφανές ότι δεν υπήρχε αιτία μεταστροφής των ψηφοφόρων του μεταξύ πρώτου και δεύτερου γύρου, η αύξηση της δύναμής του ήταν 17,75 ποσοστιαίες μονάδες. Αν δεχτούμε επίσης τον πολυσυλλεκτικό σε κάποιο τουλάχιστον βαθμό χαρακτήρα του συνδυασμού και των ψηφοφόρων του Ζ. Κατωπόδη και ότι οι ψηφοφόροι του ακολούθησαν την προτροπή

²⁶⁷ εφ. *Εθνική Ψυχή*, φ. 5/4/1975.

υπερψήφησης του Απ. Φατούρου τότε στο 33,69 μπορεί να προστεθεί το 11,06. Το άθροισμα των δύο ποσοστών είναι 44,75. Υπολείπεται δηλαδή του τελικού κατά 6,69 μονάδες. Αντίστοιχα ο συνδυασμός του Σπ. Περδικάρη από το 29,62% του πρώτου γύρου στον δεύτερο έφτασε το 48,56%. Αυξήθηκε δηλαδή κατά 18,94 ποσοστιαίες μονάδες. Η αύξηση αυτή κατά πάσα πιθανότητα οφείλεται στην υπερψήφηση στον δεύτερο γύρο από το μεγαλύτερο μέρος των ψηφοφόρων του Θ. Ζωιτά, καθώς ο συνδυασμός του τελευταίου έλαβε στον πρώτο γύρο το 25,63% των ψήφων.

Πίνακας 2.3: Αποτελέσματα δημοτικών εκλογών Λευκάδας 1975

Αριθμός Μελών δημοτικού συμβουλίου : 15

30/03/1975

6/04/1975

Έγκυρα: 2.677

Έγκυρα: 2.747

Δημοτικές Εκλογές 1975				
Συνδυασμός	30/03/1975		06/04/1975	
	Ψήφοι	%	Ψήφοι	%
Δημοκρατικό Αντιδικτατορικών Μέτωπον Λευκάδος (Απ. Φατούρος)	902	33,69	1.413	51,44
Εργασία-Πρόοδος (Σπ. Περδικάρης)	793	29,62	1.334	48,56
Ανεξάρτητος Προοδευτική Ένωση Λευκάδας (Θ. Ζωιτάς)	686	25,63	-	-
Δημοκρατική Ενότητα (Ζ. Κατωπόδης)	296	11,06	-	-

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Υπουργείο Εσωτερικών –Δ/νση Εκλογών- Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα Δημοτικών και Κοινοτικών εκλογών της 30ης Μαρτίου 1975 και επαναληπτικών της 6ης Απριλίου 1975, Αθήνα 1978

Έτσι αν συνυπολογίσουμε την μικρή έστω αύξηση του συνολικού αριθμού των ψηφισάντων και των έγκυρων ψηφοδελτίων (που σημαίνει ότι δεν υπήρξε το συνηθισμένο φαινόμενο της αποχής στο δεύτερο γύρο που επηρεάζει τη διαμόρφωση του αποτελέσματος), τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του συνδυασμού του Θ. Ζωιτά που δεν θα συνηγορούσαν στην υπερψήφηση από την πλειοψηφία των ψηφοφόρων του ενός αριστερού υποψήφιου δημάρχου στον δεύτερο γύρο και την ξεκάθαρη στάση του Ζ. Κατωπόδη τότε με σχετική ασφάλεια μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η ενίσχυση στο δεύτερο γύρο του Σπ. Περδικάρη κατά βάση προήλθε από τις τάξεις των ψηφοφόρων του Θ. Ζωιτά. Υπολογίζουμε κατά προσέγγιση ότι τα τρία τέταρτα περίπου των ψηφοφόρων του Θ. Ζωιτά στον δεύτερο γύρο υπερψήφισαν τον Σπ. Περδικάρη και περίπου το ένα τέταρτο στράφηκε στον Απ. Φατούρο²⁶⁸.

²⁶⁸ Σύμφωνα με το συγκεκριμένο σκεπτικό που παρουσιάστηκε παραπάνω από τις 25.63 μονάδες του συνδυασμού του Θ. Ζωιτά οι 18.94 αποτελούν την αύξηση του Σπ. Περδικάρη και οι 6.69 το ποσοστό που υπολείπεται για το άθροισμα του ποσοστού του Απ. Φατούρου στον δεύτερο γύρο.

2.4 Βουλευτικές εκλογές 1977

Παρά τις επαναλαμβανόμενες δηλώσεις του πρωθυπουργού και «κυβερνητικών πηγών» ότι οι εκλογές θα πραγματοποιούνταν στο τέλος της τετραετίας, όπως ήταν αναμενόμενο τόσο λόγω της πολιτικής κατάστασης όσο και της εμπειρίας των προηγούμενων κυβερνήσεων Καραμανλή κατά την προδικτατορική περίοδο, οπότε καμία δεν ολοκλήρωσε τη θητεία της, οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν σχεδόν ένα χρόνο νωρίτερα από το τέλος της θητείας της κυβέρνησης, χωρίς το γεγονός αυτό να προξενήσει έκπληξη²⁶⁹. Η ανακοίνωση για τη διεξαγωγή των πρόωρων βουλευτικών εκλογών πραγματοποιήθηκε την 20η Σεπτεμβρίου και ως ημερομηνία διεξαγωγής τους ορίστηκε η 20η Νοεμβρίου 1977.

Στην εκλογική περιφέρεια Νομού Λευκάδας περιλαμβάνονταν πλέον τα νησιά Λευκάδα, Μεγανήσι, Κάλαμος και Καστός. Στους εκλογικούς καταλόγους ήταν εγγεγραμμένοι 23.549 εκλογείς. Από αυτούς 11.866 ήταν άνδρες και 11.683 ήταν γυναίκες²⁷⁰. Ορίστηκαν 59 εκλογικά τμήματα. Από αυτά οκτώ στην πόλη της Λευκάδας, τρία στην Καρυά, δύο στον Αγ. Πέτρο.

Στις εκλογές της 20ης Νοεμβρίου στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας συμμετείχαν τα εξής κόμματα και σχηματισμοί.

α) Νέα Δημοκρατία (ΝΔ)

Τον Απρίλιο του 1977 πραγματοποιήθηκε το πρώτο προσυνέδριο της ΝΔ στη Χαλκιδική, το οποίο αποτέλεσε σταθμό στη διαμόρφωση του ιδεολογικού-πολιτικού πλαισίου του κόμματος²⁷¹. Αντίθετα στον οργανωτικό τομέα η προσπάθεια στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του κόμματος δεν είχε ιδιαίτερη επιτυχία²⁷². Στη Λευκάδα πρόεδρος της διορισμένης προσωρινής επιτροπής της ΝΔ ήταν ο Σπ. Κόγκας, ο οποίος το Μάιο του 1977 εξέδωσε την εφημερίδα «Νέα Δημοκρατία»²⁷³. Στο μοναδικό φύλλο της εφημερίδας που κυκλοφόρησε σημειώθηκε ότι «Στη Λευκάδα λόγω των ιδιορρυθμιών του βουλευτή η διαδικασία οργανώσεως (ενν. της ΝΔ) κινήθηκε ακόμα πιο αργά». Τα προβλήματα της ΝΔ στη Λευκάδα όμως δεν ήταν μόνο

²⁶⁹ Κ. Π., «Καραμανλής και εκλογές: η ιστορία επαναλαμβάνεται», στο περ. *Αντί* τ. 74, 25/6/1977, σελ. 4-5.

²⁷⁰ Η αύξηση σε σχέση με τις εκλογές του 1974 οφείλεται στην υπαγωγή των νησιών Κάλαμος και Καστός στο νομό Λευκάδας. Όπως επίσης στην επικαιροποίηση των στοιχείων των εκλογικών καταλόγων και στις εγγραφές νέων ψηφοφόρων. Δρεττάκης Μ., *Βουλευτικές εκλογές 1974, 1977, 1981. Μια συγκριτική ανάλυση*, Αθήνα 1982, σελ 19.

²⁷¹ Καραμανλής Κ., «Ομιλία στο Προσυνέδριο της ΝΔ στις 2 Απριλίου 1977 στη Χαλκιδική», στο Λαμπριάς Τ.(επιμ.), *Κωσταντίνος Καραμανλής. Επίλεκτα κείμενα. Επιστολές, ομιλίες, στοχασμοί*, Μορφωτική Εστία, Αθήνα 1995, σελ.288-294.

²⁷² Μπρατάκος ο.π., σελ.250.

²⁷³ εφ. *Λευκάς*, φ. 173, 29/7/1977.

οργανωτικά. Ο εκλεγμένος το 1974 βουλευτής Λευκάδας της ΝΔ Κ. Σερεπίσιος από την αρχή της κοινοβουλευτικής του θητείας είχε διαφοροποιηθεί και είχε διαφωνήσει επανειλημμένα με την πολιτική που ακολουθούσε ο Κ. Καραμανλής και η κυβέρνησή του. Εκτός των περιστατικών που ήδη έχουν αναφερθεί, κατά τη διάρκεια της περιόδου που μεσολάβησε μεταξύ των δημοτικών εκλογών του 1975 και των βουλευτικών εκλογών του 1977 σημειώθηκε πληθώρα περιστατικών απειθαρχίας του Κ. Σερεπίσιου στην κομματική γραμμή.

Ακόμα και σε θέματα που η ΝΔ είχε επιλέξει την «παρασιώπηση της πρόσφατης ιστορίας», επιλογή πάνω στην οποία υποχρεώθηκε να ανασυσταθεί το δεξιό κόμμα αυτολογοκρίνοντας την ταυτότητά του²⁷⁴, ο Κ. Σερεπίσιος εκδηλωνόταν ξεκάθαρα. Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτησή του στη Βουλή την 28η Μαΐου 1977 απέναντι σε κοινή πρόταση που κατατέθηκε από βουλευτές της ΕΚ-ΝΔ, του ΠΑΣΟΚ, του ΚΚΕ και του ΚΚΕ Εσωτερικού για την κατάργηση του χουντικού διατάγματος Ν.Δ. 179/69. Υπερασπιζόμενος το παραπάνω διάταγμα ο Κ. Σερεπίσιος επικαλέσθηκε «τα βάραθρα του Φενεού, την Πηγάδα του Μελιγαλά, τα διωλιστήρια της Ούλεν, το Περιστέρι και τα απανταχού της Ελλάδος πεδία μαρτυρίου των μυριάδων Ελλήνων πατριωτών, θυμάτων του ΕΑΜ»²⁷⁵.

Σημείο τριβής μεταξύ Κ. Σερεπίσιου και ΝΔ αποτελούσε επίσης η φιλοβασιλική τοποθέτηση του βουλευτή, αρκετές φορές όμως διαχώρισε τη θέση του από τις επιλογές της ΝΔ τόσο σε συζητήσεις όσο και σε ψηφοφορίες στη βουλή για διάφορα θέματα²⁷⁶. Αποκορύφωμα της στάσης του αποτελεί το γεγονός ότι ήταν ένας από τους δύο βουλευτές της ΝΔ που απείχαν αδικαιολόγητα από τη ψηφοφορία του νέου Συντάγματος τον Ιούνιο του 1975²⁷⁷. Η απόσταση συνεχώς μεγάλωνε, ώσπου το 1977 ο Κ. Σερεπίσιος με δεκασέλιδη επιστολή του που δημοσιεύτηκε στον τύπο δήλωσε για μια ακόμη φορά βασιλόφρων, χαρακτήρισε «ασυγγνώστως ανίσους και παραπλανητικές» τις συνθήκες κάτω από τις οποίες έγινε η διεξαγωγή του δημοψηφίσματος για τη μοναρχία το 1974²⁷⁸ και υπερασπίστηκε με θέρμη τον Σπύρο Θεοτόκη απέναντι στις εναντίον του επικρίσεις και κατηγορίες για τις φιλοβασιλικές δηλώσεις του. Στην επιστολή του ο Κ. Σερεπίσιος χαρακτήριζε άδικες τις κρίσεις και τις επιθέσεις κατά του Σ.

²⁷⁴ Βούλγαρης Γ. ό.π. ,σελ. 57-62.

²⁷⁵ Κωστόπουλος Τ., *Η αυτολογοκριμένη μνήμη: Τα τάγματα ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνοπροσώνη*, Φιλίστωρ, 2η έκδ. - Αθήνα 2013, σελ 156.

²⁷⁶ Ενδεικτικά βλ. εφ. *Μακεδονία*, φ. 7/6/1975, φ. 14/12/1975, φ. 19/10/1976, φ. 10/3/1977, φ. 18/5/1977, φ. 3/6/1977.

²⁷⁷ εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 8/6/1975 και εφ. *Μακεδονία* φ. 8/6/1975.

²⁷⁸ εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 9/2/1977.

Θεοτόκη²⁷⁹ και εξήρε «το πολιτικό θάρρος και παρελθόν» του Κερκυραίου πολιτικού²⁸⁰. Σύμφωνα με την εφημερίδα «Ριζοσπάστης» ο Κ. Καραμανλής επέπληξε τον Κ. Σερεπίσιο για τις δηλώσεις του και του υποδείχθηκε να απέχει από ενέργειες και προκλήσεις που θα μπορούσαν να δημιουργήσουν προβλήματα στη ΝΔ, ωστόσο ο βουλευτής διαμαρτυρήθηκε για το ότι «σπιλώνονται εκ των έσω προσωπικότητες του κύρους και του ήθους του Σπ. Θεοτόκη»²⁸¹.

Τα γεγονότα αυτά σε συνδυασμό με τη στάση του τόσο όσον αφορά τα οργανωτικά θέματα του κόμματος της ΝΔ στη Λευκάδα όσο και κατά τις δημοτικές εκλογές του 1975 τον είχαν φέρει σε διάσταση με σημαντικό μέρος των στελεχών και των υποστηρικτών του κόμματος στο νησί. Έτσι το γεγονός της προσχώρησης του Κ. Σερεπίσιου στην Εθνική Παράταξη εκλήφθηκε ως λογικό επακόλουθο²⁸², παρόλο που από την πλευρά της ΝΔ υποστηρίχθηκε ότι η μεταπήδηση του βουλευτή συντελέστηκε αφού πρώτα πληροφορήθηκε ότι ο Κ. Καραμανλής τον απέκλεισε από τους συνδυασμούς της ΝΔ²⁸³. Τελικά ο κ. Σερεπίσιος ήταν υποψήφιος της ΕΠ στην Α΄εκλογική περιφέρεια της Αθήνας²⁸⁴.

Υποψήφιος της ΝΔ στη Λευκάδα ορίστηκε, ύστερα από διαγκωνισμούς μεταξύ των ενδιαφερόμενων να θέσουν υποψηφιότητα, ο φαρμακοποιός Παναγιώτης Καββαδάς, ο οποίος ανήκε στη νέα γενιά των στελεχών της ΝΔ. Η φυσιογνωμία, η έως τότε πολιτική του πορεία και η γενικότερη παρουσία του ήταν ξεκάθαρα διαφοροποιημένη σε σχέση με αυτή του Κ. Σερεπίσιου και ταίριαζε με τα χαρακτηριστικά που επιχειρούσε να προσδώσει τουλάχιστον σε επίπεδο διακηρύξεων η ηγεσία του κόμματος²⁸⁵. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του στην Αθήνα είχε διατελέσει το 1958 πρόεδρος του Συλλόγου Λευκαδίων Φοιτητών - Σπουδαστών με αντιπρόεδρο τον Απόστολο Κακλαμάνη²⁸⁶ και μετά την επιστροφή του στη Λευκάδα πρόεδρος του Μουσικοφιλολογικού Ομίλου «Ορφέας». Τόσο ο εθνικοτοπικός σύλλογος των Λευκαδιτών φοιτητών στην Αθήνα όσο και ο «Ορφέας» περιλάμβαναν στις τάξεις τους πρόσωπα που ανήκαν σε διάφορες παρατάξεις και σε καμία περίπτωση δεν εντάσσονταν στην κατηγορία των συλλόγων της «εθνικοφροσύνης». Αυτό το στοιχείο σε συνδυασμό με την θετική εικόνα της

²⁷⁹ εφ. *Ταχυδρόμος*, φ. 12/2/1977.

²⁸⁰ εφ. *Μακεδονία*, φ. 8/2/1977.

²⁸¹ εφ. *Ριζοσπάστης*, ό.π.

²⁸² εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 9/10/1977.

²⁸³ εφ. *Μακεδονία*, φ. 11/10/1977.

²⁸⁴ «Οι υποψηφιότητες της αντιπολίτευσης σε εννέα μεγάλες περιφέρειες», περ. *Αντί*, τ. 86, 19/11/1977, σελ.12-15.

²⁸⁵ Καλλίας Κ., *Η ιδεολογία της Νέας Δημοκρατίας*, Αθήνα 1976.

²⁸⁶ Ενδεικτικό για τη δράση του ΣΛΦΣ εκείνη την περίοδο είναι ένα ψήφισμα που συνυπογράφει με άλλους συλλόγους φοιτητών για το Κυπριακό. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχεία Νεολαίας, Πολιτικές νεολαίες και κινήσεις νέων. κ.τ. 005.09.034.289.00182.

οικογένειας του Π. Καββαδά, που κυρίως οφειλόταν στην προσωπικότητα του πατέρα του, επίσης φαρμακοποιού Χαρίλαου Καββαδά, συντέλεσαν στο να αποκτήσει η υποψηφιότητά του διακριτά χαρακτηριστικά σε σύγκριση με αυτή του Κ. Σερεπίσιου το 1974 και να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για απεύθυνση και εκτός του χώρου των «εθνικοφρόνων».

Όμως η προσχώρηση του Κ. Σερεπίσιου στην ΕΠ δημιούργησε μεγάλη πίεση στην υποψηφιότητα του Π. Καββαδά όσον αφορά τη διεκδίκηση των ψηφοφόρων της δεξιάς παράταξης και ειδικά όσον αφορά το πιο συντηρητικό τμήμα τους, τους βασιλικούς, τους χουντικούς και λοιπούς ακροδεξιούς.

Έτσι στο πλαίσιο της προεκλογικής εκστρατείας της ΝΔ δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο στόχο της όσο το δυνατόν μεγαλύτερης συσπείρωσης της εκλογικής βάσης της Δεξιάς παράταξης, που εμφάνιζε τάσεις διάσπασης ειδικά μετά την εμφάνιση της ΕΠ. Σύμφωνα με τα παραπάνω δεν προξενεί εντύπωση το γεγονός ότι κατά την προεκλογική περίοδο επισκέφτηκαν τη Λευκάδα οι υπουργοί Εθνικής Άμυνας Ευάγγελος Αβέρωφ και Δημόσιας Τάξης Γεώργιος Σταμάτης, όπως επίσης ότι ο Ε. Αβέρωφ στην ομιλία του κατά την προεκλογική συγκέντρωση της ΝΔ στράφηκε κύρια εναντίον της ΕΠ και των στελεχών της²⁸⁷.

β) Εθνική Παράταξις (ΕΠ)

Η Εθνική Παράταξις (ΕΠ) ιδρύθηκε τον Οκτώβρη του 1977. Αρχηγός του κόμματος ήταν ο Στέφανος Στεφανόπουλος και ηγετικό στέλεχος ο Σπύρος Θεοτόκης. Στην ΕΠ συνυπήρξαν βασιλικοί, χουντικοί και διαφόρων ειδών και τάσεων ακροδεξιοί.

Ύστερα από την προσχώρηση του στην ΕΠ και την υποψηφιότητά του στην Α΄ εκλογική περιφέρεια της Αθήνας ο Κ. Σερεπίσιος υπέδειξε ως υποψήφιο βουλευτή του κόμματος στη Λευκάδα τον Αριστείδη Μαργέλη²⁸⁸. Η επιρροή που ασκούσε στη Λευκάδα ο Κ. Σερεπίσιος, το ποσοστό των ψήφων υπέρ της βασιλευόμενης δημοκρατίας στο δημοψήφισμα του 1974 και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ψηφοφόρων της Δεξιάς κυρίως στη νότια Λευκάδα έδειχναν ότι η ΕΠ θα αποσπούσε ένα σημαντικό μέρος των ψηφοφόρων της δεξιάς παράταξης στις εκλογές του 1974. Την τάση αυτή ενίσχυε το γεγονός ότι λίγους μόλις μήνες πριν τις εκλογές του 1977 μέρος του τοπικού τύπου προσκείμενο στη Δεξιά ασκούσε κριτική στην ηγεσία της ΝΔ τονίζοντας ότι «οι εθνικόφρονες, αυτοί που κατά κύριο λόγο έδωσαν τη συντριπτική νίκη στη ΝΔ στο νησί μας

²⁸⁷ εφ. Έρευνα, φ. 527-529, 5/11/1977.

²⁸⁸ εφ. Έρευνα, φ. 12/11/1977, εφ. Λευκάς, φ. 27/10/1977, περ. Αντί, τ. 189, 9/10/1979 ό.π. σελ.29.

κατά τας τελευταίας εκλογάς, έχουν πικραθή, απογοητευθή και αγανακτήσει από την πολιτική της Κυβερνήσεως (...). Το μεγαλύτερον ποσοστόν των εθνικοφρόνων δεν έχει αποκρυσταλλώσει γνώμην περί της πολιτικής του τοποθετήσεως κατά τας προσεχείς εκλογάς»²⁸⁹. Αντίστοιχες κριτικές τοποθετήσεις εντασσόταν στο κλίμα αμφισβήτησης του Κ. Καραμανλή και της πολιτικής που ακολουθούσε η ΝΔ και εκφράζονταν από τον Σπύρο Θεοτόκη και τους υποστηρικτές του²⁹⁰. Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι στην εκλογική βάση της ΝΔ στη Λευκάδα υπήρχε διάσταση απόψεων και η ΕΠ είχε κοινό απεύθυνση²⁹¹.

Κατά την προεκλογική περίοδο όμως εκδηλώθηκε μια εντυπωσιακή μεταστροφή και η κριτική στράφηκε κατά της ΕΠ και του υποψηφίου της οι οποίοι δέχονταν συνεχείς επιθέσεις²⁹². Επιπλέον συμπεραίνουμε ότι η επιλογή των προσώπων που επισκέφτηκαν προεκλογικά το νησί για την υποστήριξη του υποψηφίου της ΝΔ δεν έγινε τυχαία. Ως πολιτικά πρόσωπα και ως θεσμικοί παράγοντες στις συγκεκριμένες θέσεις οι υπουργοί Εθνικής Άμυνας Ευάγγελος Αβέρωφ και Δημόσιας Τάξης Γεώργιος Σταμάτης ήταν κατάλληλοι για να επαναφέρουν στη ΝΔ τους «πικραμένους και απογοητευμένους εθνικόφρονες»²⁹³.

γ) Κόμμα των Νεοφιλελευθέρων (ΚΝΦ)

Το ΚΝΦ ιδρύθηκε την 6η Σεπτεμβρίου 1977 και «αποτελέσε το τελευταίο ίσως δείγμα μιας ισχυρής τοπικής εκλογικής πελατείας ενός πολιτικού «από τζάκι», συγκεκριμένα του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη»²⁹⁴. Στη Λευκάδα υποψήφιος του κόμματος ήταν ο Ιωάννης Ιωακειμίδης, εκδότης και διευθυντής των εφημερίδων «Εθνική Ψυχή» και «Η Αλήθεια»²⁹⁵, πρώην υποστηρικτής της ΕΡΕ και της ΝΔ, ο οποίος είχε διαφωνήσει με την πολιτική που ακολουθούσε η ΝΔ και είχε αποχωρήσει από το κόμμα. Επίσης είχε έρθει σε ρήξη με τον βουλευτή Κ. Σερεπίσιο και για αυτόν το λόγο δεν προσχώρησε στην ΕΠ. Όπως ο ίδιος έγραψε στην εφημερίδα «Η Αλήθεια»: «Εις την Εθνικήν Παράταξιν διαπιστώσας την επανεμφάνιση του πολιτικού σκιάχτρου του κ. Σερεπίσιου με τον οποίο διεχώρησα την θέσιν μου από τας πρώτας

²⁸⁹ εφ. *Λευκάς*, φ. 174, 1/9/1977.

²⁹⁰ Loulis J.C., "New Democracy: The new face of conservatism", in Penniman H.R. (edit.), *Greece at the polls. The national elections of 1974 and 1977*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington, 1981, σελ 73-79.

²⁹¹ Εντυπωσιακή είναι η ομοιότητα του παραπάνω αποσπάσματος με άρθρα και σχόλια του περιοδικού *Νέα Ενιαία Δεξιά*.

²⁹² εφ. *Λευκάς*, φ. 175, 27/10/1977 και εφ. *Έρευνα*, φ. 12/11/1977.

²⁹³ εφ. *Λευκάς*, φ. 176, 15/11/1977.

²⁹⁴ Βούλγαρης Γ., ό.π., σελ 55-56.

²⁹⁵ εφ. *Λευκαδίτικος Λόγος* ό.π., Κοντομίχης Π.,ό.π., σελ 235.

ημέρας της εκλογής του δεν ήτο δυνατόν να ακολουθήσω»²⁹⁶. Η συμμετοχή του ΚΝΦ στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας και ειδικά με την υποψηφιότητα του Ι. Ιωακειμίδη αποτελούσε ακόμα μια, εκτός της ΕΠ, εναλλακτική επιλογή για τους ψηφοφόρους της Δεξιάς του νομού που είχαν αποστασιοποιηθεί από τη ΝΔ.

δ) Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου (ΕΔΗΚ)

Την 5η Φεβρουαρίου 1976 η ΕΚ-ΝΔ συνενώθηκε με το Ηνωμένο Δημοκρατικό Κέντρο (ΗΔΚ) του Ι. Ζίγδη και ιδρύθηκε η Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου (ΕΔΗΚ). Τον Ιούνιο του 1977 ο μόνιμος πολιτευτής του Κέντρου στη Λευκάδα Άγγελος Καλκάνης αναδείχθηκε μέλος της Κεντρικής Οργανωτικής Επιτροπής της ΕΔΗΚ²⁹⁷. Έτσι στις εκλογές του 1977, όπως ήταν αναμενόμενο, ο Άγγ. Καλκάνης ορίστηκε υποψήφιος βουλευτής της ΕΔΗΚ στη Λευκάδα. Πρόκειται για την πέμπτη κατά σειρά υποψηφιότητά του από το 1961.

ε) Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ)

Το ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα κατά το διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ των εκλογών του 1974 έως αυτές του 1977 είχε αναπτυχθεί οργανωτικά και είχε αυξήσει την επιρροή του χωρίς να επηρεάζεται από τις εσωκομματικές κρίσεις του κόμματος^{298,299}. Σημαντικός παράγοντας ήταν ότι υποψήφιος βουλευτής ήταν για δεύτερη φορά ο Γιώργος Κτενάς με αποτέλεσμα να είναι ήδη αναγνωρίσιμος και να έχει αποκτήσει εμπειρία στο διάστημα μεταξύ των δύο εκλογικών αναμετρήσεων, όπως επίσης ότι ο Απόστολος Κακλαμάνης που καταγόταν από την Καρυά είχε εκλεγεί μέλος της κεντρικής επιτροπής του ΠΑΣΟΚ. Η συμμετοχή του Στάθη Παναγούλη, αδερφού του Αλέκου, στο ψηφοδέλτιο του ΠΑΣΟΚ στη Β' Αθήνας ενδέχεται να ενίσχυσε το ΠΑΣΟΚ, τουλάχιστον σε επίπεδο χωριών, στη Λευκάδα για τους ίδιους λόγους που ίσχυαν το 1974 με την υποψηφιότητα του Αλέκου Παναγούλη με την ΕΚ-ΝΔ. Κύριο χαρακτηριστικό πάντως της ισχυροποίησης του ΠΑΣΟΚ ήταν η προσχώρηση σε αυτό σημαντικού αριθμού νέων σε ηλικία επιστημόνων πχ ιατροί και μηχανικοί, οι οποίοι λειτουργούσαν ως διαμορφωτές γνώμης³⁰⁰ όχι μόνο στον επαγγελματικό τους χώρο, αλλά και στα χωριά από τα οποία

²⁹⁶ εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 9, 12/11/1977.

²⁹⁷ εφ. *Μακεδονία*, φ. 12/6/1977.

²⁹⁸ Σπουρδαλάκης Μ. ό.π., σελ. 150-164 και 187-199.

²⁹⁹ Κατσορίδας Δ. Α., ό.π., σελ. 13-15.

³⁰⁰ Wildenmann R., *Η εκλογική έρευνα: Συμπεριφορά του εκλογικού σώματος και ανάλυση εκλογών*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1998, σελ. 68-69.

κατάγονταν. Μεγάλος αριθμός των υποστηρικτών του ΠΑΣΟΚ ήταν νέοι σε ηλικία και κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου ήταν ιδιαίτερα δραστήριοι και εισήγαγαν νέες μεθόδους στον προεκλογικό αγώνα, όπως πχ η περιοδεία κονβόϊ τριάντα αυτοκινήτων που πέρασε από τα χωριά του νησιού³⁰¹. Η Ν. ΠΑΣΟΚ είχε αρνηθεί να συμμετέχει στη Συντονιστική Επιτροπή Δημοκρατικών Νεολαίων (ΣΕΔΗΝ) που ιδρύθηκε στη Λευκάδα τον Σεπτέμβριο του 1977³⁰².

στ) Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ)

Υποψήφιος βουλευτής Λευκάδας του ΚΚΕ στην πρώτη αυτόνομη κάθοδο του κόμματος σε εκλογές από το 1936 ήταν ο Έκτωρ Γλένης. Το ΚΚΕ είχε αποκλείσει από την αρχή των σχετικών συζητήσεων το ενδεχόμενο εκλογικής συνεργασίας των δυνάμεων της Αριστεράς στη Λευκάδα. Το Σεπτέμβριο του 1977 πάντως η ΚΝΕ στη Λευκάδα είχε συνεργαστεί με την ΕΚΟΝ«Ρ.Φ.» για την ίδρυση της ΣΕΔΙΝ (Συντονιστική Επιτροπή Δικαιωμάτων της Νεολαίας). Η ενέργεια αυτή δεν ερχόταν σε αντίθεση με τη γραμμή του κόμματος, καθώς διαχώριζε τη στάση του απέναντι στην ΕΚΟΝ«Ρ.Φ.» και απέναντι στο ΚΚΕ Εσωτερικού³⁰³.

ζ) Συμμαχία Προοδευτικών και Αριστερών Δυνάμεων (Συμμαχία)

Η Συμμαχία αποτελούσε σχήμα εκλογικής συνεργασίας των κομμάτων και πολιτικών κινήσεων: ΚΚΕ Εσωτερικού, ΕΔΑ, Σοσιαλιστική Πορεία, Σοσιαλιστική Πρωτοβουλία, Χριστιανική Δημοκρατία. Από τα συστατικά μέρη της Συμμαχίας στη Λευκάδα ουσιαστικά δραστηριότητα και μάλιστα έντονη εμφάνιζε μόνο το ΚΚΕ Εσωτερικού. Αξιοσημείωτο πάντως είναι το γεγονός ότι από το καλοκαίρι του 1977 είχε εκλεγεί μέλος του ανώτερου οργάνου της ΕΔΑ, της διοικούσας επιτροπής, ο Λευκαδίτης Γιώργος Κατηφόρης, παλαιός ηγέτης της Νεολαίας της ΕΔΑ^{304,305,306}. Η νομαρχιακή επιτροπή Λευκάδας του ΚΚΕ Εσωτερικού τον Ιούλιο του 1977 έλαβε την απόφαση να προτείνει στον πρώην βουλευτή της ΕΔΑ Ξενοφόντα Γρηγόρη να ηγηθεί της προσπάθειας για «ενιαία εκλογική έκφραση όλων των αριστερών και προοδευτικών δυνάμεων της Λευκάδας»³⁰⁷. Η απόφαση αυτή συνδέεται ασφαλώς με την

³⁰¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 25/26, 10-11/1977.

³⁰² εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 28/9/1977.

³⁰³ Για το σκεπτικό αυτής της επιλογής βλ. στο «Ο Χ. Φλωράκης μιλάει στο Αντί», περ. *Αντί*, τ.63, 22/1/1977, σελ. 6-14.

³⁰⁴ Λιναρδάτος Σπ., «Η Β' Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ», περ. *Αντί*, τ. 77-78, 6/8/1977, σελ.11.

³⁰⁵ Τρίκας Τ., *ΕΔΑ 1951-1967 Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς τόμος Β'*, Θεμέλιο, Αθήνα, σελ 970, 1127.

³⁰⁶ Δύο χρόνια νωρίτερα είχε κυκλοφορήσει το βιβλίο του *Η νομοθεσία των βαρβάρων*, Θεμέλιο 1975.

³⁰⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 24, 9/1977.

πρόταση του ηγέτη της ΕΔΑ Ηλία Ηλιού για αμοιβαίες αποχωρήσεις των κομμάτων της αντιπολίτευσης στις περιφέρειες με μία έως τέσσερις έδρες με σκοπό «να αφαιρεθεί αρκετή από την πρόσθετη κοινοβουλευτική δύναμη που «κλέβει» η Δεξιά, χάρη στον εκλογικό νόμο και την πολυδιάσπαση των αντιπάλων της»³⁰⁸. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη πρόταση όσον αφορά τη Λευκάδα στόχος ήταν η υποστήριξη ενός κοινού υποψηφίου, ώστε η αντιπολίτευση να διεκδικήσει με επιτυχία την έδρα υπερβαίνοντας την πολυδιάσπαση που είχε καταστεί απαγορευτική συνθήκη για την αφαίρεση της έδρας από τη ΝΔ. Το ΚΚΕ Εσωτερικού υποστήριξε με σθένος αυτή την πρόταση έως ότου δεν υπήρχε η παραμικρή ελπίδα για την υλοποίησή της. Μέσα από τις στήλες της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα», η οποία εκδιδόταν από το 1975 και ήταν προσκείμενη στον πολιτικό χώρο του ΚΚΕ Εσωτερικού³⁰⁹, επαναλαμβανόταν συνεχώς η έκκληση για εκλογική συνεργασία³¹⁰. Ο πρώην βουλευτής της ΕΔΑ Ξενοφώντας Γρηγόρης, ο οποίος συνειδητά δεν είχε πάρει θέση στη σύγκρουση μεταξύ των δύο κομμουνιστικών κομμάτων, συμπαρατάχθηκε στην προσπάθεια για εκλογική συνεργασία³¹¹. Τελικά συγκροτήθηκε η Συμμαχία και υποψήφιος βουλευτής Λευκάδας του σχήματος ορίστηκε ο Σπύρος Παπαδόπουλος. Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου η Συμμαχία στη Λευκάδα ενισχύθηκε σημαντικά από τις διακηρύξεις υποστήριξης του σχήματος από απόδημους Λευκαδίτες, μεταξύ των οποίων ο Νίκος Σβορώνος, ο πανεπιστημιακός Αριστόξενος Σκιαδάς, ο λογοτέχνης Γεράσιμος Γρηγόρης, το ηγετικό στέλεχος του ΚΚΕ Εσωτερικού Λεωνίδας Τζεφρώνης κ.ά. Επίσης κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου εκδόθηκε η τοπική εφημερίδα «Συμμαχία» ως όργανο του σχήματος, ενώ στην κεντρική προεκλογική συγκέντρωση ως αναγνώριση της συμβολικής σημασίας της εκλογικής περιφέρειας Λευκάδας για την Αριστερά και με την προσδοκία ενός θετικού αποτελέσματος κεντρικός ομιλητής ήταν ο ηγέτης του ΚΚΕ Εσωτερικού Μπάμπης Δρακόπουλος³¹².

³⁰⁸ Δρακόπουλος Μπ., «Ο λαός ψηφίζει Συμμαχία», περ. *Αντί*, τ. 85, 12/11/1977, σελ. 10-11.

³⁰⁹ εφ. *Λευκαδίτικος Λόγος*, φ. 19/7/2013.

³¹⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 22-23, 7-8/1977 φ. 24, 9/1977, φ. 25-26, 10/11/1977.

³¹¹ εφ. *Θούριος*, φ. 3/11/1977.

³¹² εφ. *Συμμαχία*, φ. 1, 11/1977.

η) Επαναστατικό Κομμουνιστικό Κίνημα Ελλάδας (ΕΚΚΕ)

Το ΕΚΚΕ συμμετείχε σε περιορισμένο αριθμό εκλογικών περιφερειών στις εκλογές του 1974, όχι όμως σε αυτήν του νομού Λευκάδας. Υποψήφιος του κόμματος, που τότε βρισκόταν ακόμα στην περίοδο της ακμής του, ήταν ο Δημόκριτος Τσουκάτος³¹³.

θ) Λαϊκή Δημοκρατική Ενότητα(ΛΔΕ)

Η ΛΔΕ αποτελούσε εκλογικό σχήμα του ΚΚΕ (μ-λ) και των οργανώσεων του όπως πχ η ΠΠΣΠ στο χώρο των φοιτητών. Υποψήφιος στο νομό Λευκάδας ήταν ο Αναστάσιος Κοντογιάννης³¹⁴.

ι- ια) Συμμετείχαν επίσης ως ανεξάρτητοι-μεμονωμένοι υποψήφιοι ο Έδισσον Φραγκούλης που συμμετείχε επίσης στις εκλογές του 1974 και ο Παναγιώτης Βερύκιος.

Τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών για τον νομό Λευκάδας παρουσιάζονται στον Πίνακα 2.4.

Πίνακας 2.4 Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 1977 νομού Λευκάδας

Σύνολο Έγκυρων: 17.273

Βουλευτικές Εκλογές 1977 Νομού Λευκάδας		
Κόμμα	Ψήφοι	%
ΝΔ	5509	31.89%
ΕΔΗΚ	3232	18.71%
ΚΚΕ	3120	18.06%
ΠΑΣΟΚ	2863	16.58%
ΕΠ	1412	8.17%
ΣΥΜΜΑΧΙΑ	780	4.52%
ΕΚΚΕ	143	0.83%
ΛΔΕ	74	0.43%
μεμ.υποψ. Βερύκιος Π.	61	0.35%
ΚΝΦ	47	0.27%
μεμ.υποψ. Φραγκούλης Ε.	32	0.19%

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από: Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/νση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Συνεργασία Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών: Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 20ης Νοεμβρίου 1977, Αθήνα 1979

³¹³ Συνέντευξη «ΕΚΚΕ: Γιατί παίρνουμε μέρος στις εκλογές», περ. *Αντί*, τ. 83, 29/10/1977, σελ.30-33.

³¹⁴ Συνέντευξη «ΛΔΕ: Γιατί παίρνουμε μέρος στις εκλογές», περ. *Αντί*, τ.83, 29/10/1977, σελ. 34-37.

Εκλογική επιρροή

Στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας από τους 23.549 εκλογείς, εκ των οποίων 11.866 ήταν άνδρες και 11.683 γυναίκες, ψήφισαν συνολικά 17.493 άτομα, 8.836 άνδρες και 8.657 γυναίκες. Καταμετρήθηκαν 220 λευκά και άκυρα ψηφοδέλτια (το μικρότερο ποσοστό άκυρων και λευκών ψηφοδελτίων στα Ιόνια Νησιά)³¹⁵ και ο αριθμός των έγκυρων ψηφοδελτίων ήταν 17.273.

ΔΕΞΙΑ

Όπως συνέβη στο σύνολο της επικράτειας έτσι και στη Λευκάδα η δύναμη της ΝΔ μειώθηκε. Το ποσοστό του κόμματος στη Λευκάδα ήταν το πέμπτο χαμηλότερο πανελλαδικά, καθώς μόνο στους τέσσερις νομούς της Κρήτης συγκέντρωσε χαμηλότερα ποσοστά. Η μείωση της εκλογικής επιρροής του κόμματος στη Λευκάδα ήταν ιδιαίτερα μεγάλη, αφού το 1977 συγκέντρωσε το 31,89% δηλαδή ποσοστό κατά 15,07 ποσοστιαίες μονάδες μικρότερο από το 46,96% του 1974 (Πίνακας 2.4, Πίνακας 2.1).

Το ποσοστό της ΝΔ ήταν επίσης κατά 9,95 μονάδες χαμηλότερο από αυτό στο σύνολο της επικράτειας. Παρ' όλα αυτά η ΝΔ συγκέντρωσε τις περισσότερες ψήφους στους έξι από τους οκτώ τομείς. Στη δεύτερη θέση βρέθηκε στον τομέα υπόλοιπου Λευκάδας, όπου επικράτησε το ΚΚΕ και στην τρίτη θέση στον τομέα Καρυάς, όπου βρέθηκε πίσω από το ΚΚΕ και το ΠΑΣΟΚ.

Στο υποσύνολο Βόρειας Λευκάδας συγκέντρωσε ποσοστό 28,27% περίπου 14 ποσοστιαίες χαμηλότερα από το ποσοστό του 1974. Η μείωση ήταν ακόμη μεγαλύτερη στο υποσύνολο Νότιας Λευκάδας, όπου ενώ το 1974 και στους δύο τομείς του υποσυνόλου τα ποσοστά του κόμματος ήταν πάνω από 50% τώρα συγκέντρωσε 32% στον τομέα Απολλωνίων και 44,04% στον τομέα Ελλομένου, δηλαδή μικρότερα κατά 20,87 και 16,85 ποσοστιαίες μονάδες (Γράφημα Γ. 1, Γράφημα Γ. 2).

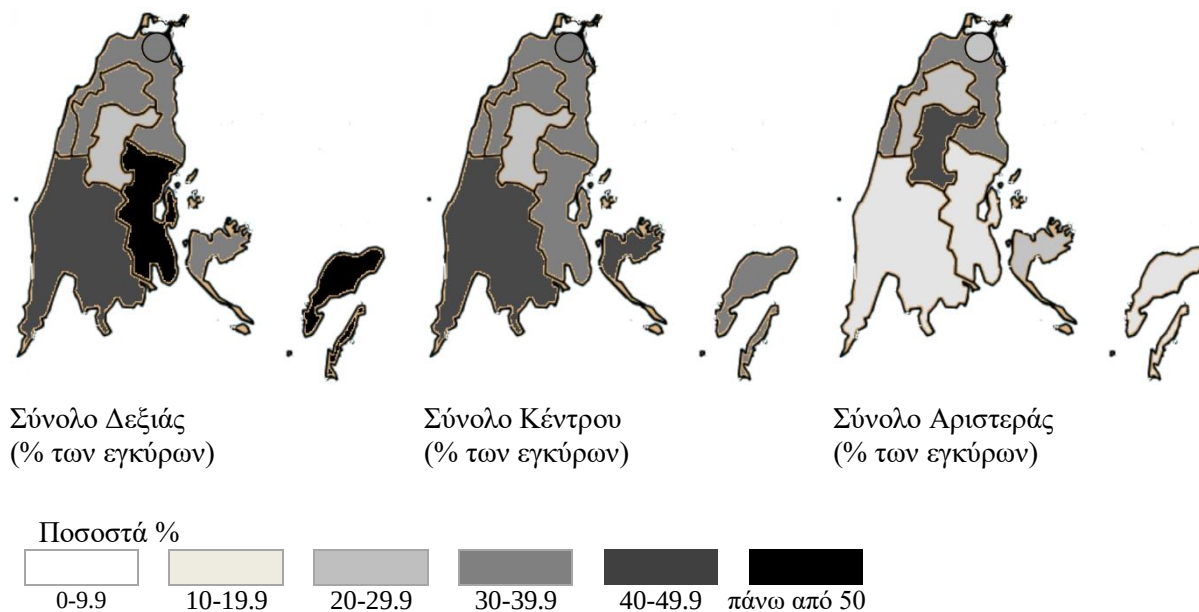
Οι κύριες εστίες που η ΝΔ διατήρησε ισχυρή την εκλογική της επιρροή εντοπίζονται σύμφωνα με το σε ποια χωριά συγκέντρωσε ποσοστά μεγαλύτερα κατά ένα τρίτο από το ποσοστό στο σύνολο του νομού. Τα χωριά αυτά είναι εννέα και βρίσκονται τρία στον τομέα Ελλομένου, τρία στον τομέα Απολλωνίων, δύο στον Κάλαμο και ένα στο Μεγανήσι. Δηλαδή ούτε ένα από αυτά στο υποσύνολο Βόρειας Λευκάδας.

³¹⁵ Δρεττάκης Μ., ό.π. σελ 32.

Η μεγάλη μείωση της εκλογικής επιρροής της ΝΔ δεν ταυτίζεται στο σύνολό της με την μείωση της δύναμης της Δεξιάς στο νομό, καθώς η ΕΠ συγκέντρωσε ποσοστό 8,17% και το ΚΝΦ 0,27%. Άρα το συνολικό ποσοστό της Δεξιάς το 1977 είναι 40,34%, δηλαδή κατά 7,47 ποσοστιαίες μονάδες μικρότερο από αυτό του 1974. Η Δεξιά μόλις σε έξι χωριά παρουσιάζει αύξηση των συνολικών ποσοστών των κομμάτων της. Στο υποσύνολο της Βόρειας Λευκάδας η Δεξιά συγκέντρωσε το 35,55%, δηλαδή ποσοστό κατά περίπου οκτώ ποσοστιαίες μονάδες μικρότερο από το αντίστοιχο του 1974 που ήταν 43,46%. Ίδια είναι η διαφορά στο υποσύνολο της Νότιας Λευκάδας, όπου το 1977 έναντι του 56,91% του 1974 συγκέντρωσε 48,37%. Η παράταξη της Δεξιάς κατέλαβε την πρώτη θέση σε πέντε από τους οκτώ τομείς. Στους υπόλοιπους τρεις βρέθηκε στη δεύτερη θέση. Πίσω από την Αριστερά στους τομείς υπόλοιπο Λευκάδας και Καρυάς και πίσω από το Κέντρο στον τομέα Μεγανησίου παρά το ότι η ΝΔ ήταν πρώτη δύναμη στο νησί. Τα υψηλότερα ποσοστά της παράταξης καταγράφηκαν στους τομείς Καλάμου-Καστού 53,29% και Ελλομένου 51,47% (Χάρτης 2.3). Τα χωριά όπου καταγράφεται η μέγιστη εκλογική επιρροή της παράταξης και στα οποία συγκέντρωσε ποσοστά υψηλότερα κατά ένα τρίτο από αυτό στο σύνολο του νομού είναι εννέα. Από αυτά ανήκουν πέντε στον τομέα Ελλομένου (Χαραδιάτικα 74,09%, Κατωχώρι 71,36%, Βλυχό 68,84%, Νιοχώρι 56,52%, Άλατρο 54,90%), τρία στον τομέα Απολλωνίων (Αγ. Ηλίας 65,05%, Βουρνικά 63%, Μαραντοχώρι 54,35%) και ένα (Επισκοπή 56,67%) στον τομέα Καλάμου-Καστού (Γράφημα 2.4).

Στη συγκέντρωση των ποσοστών της παράταξης η συμβολή της ΚΝΦ είναι αμελητέα, όπως και η εκλογική επιρροή της, καθώς στο σύνολο του νομού συγκέντρωσε μόλις 0,27%, ποσοστό κατά πολύ χαμηλότερο από το 1,08% που συγκέντρωσε στο σύνολο της επικράτειας. Αντίθετα η ΕΠ στη Λευκάδα συγκέντρωσε ποσοστό κατά 1,35 μονάδες μεγαλύτερο από αυτό του κόμματος στο σύνολο της επικράτειας, 8,17% έναντι 6,82% αντίστοιχα. Η ΕΠ σε δύο τομείς ήταν τέταρτη δύναμη (Απολλωνίων και Καλάμου-Καστού), σε πέντε πέμπτη και σε έναν έκτη. Η απόκλιση των ποσοστών της ΕΠ μεταξύ των υποσυνόλων Βόρειας και Νότιας Λευκάδας ήταν αρκετά μεγάλη, καθώς συγκέντρωσε 6,93% και 11,35% αντίστοιχα. Η ισχύς του κόμματος εντοπίζεται στον τομέα Απολλωνίων, όπου είναι ο μοναδικός τομέας που συγκέντρωσε διψήφιο ποσοστό. Μόλις σε τρία χωριά η ΕΠ έλαβε ποσοστά μεγαλύτερα από της ΝΔ. Πρόκειται για τα χωριά Αγ. Πέτρος 25,42% ΕΠ έναντι 17,61 ΝΔ, Νικολής 33,52% έναντι 18,13% και Πινακοχώρι 22,49% έναντι 19,03%.

Χάρτης 2.3 Βουλευτικές εκλογές 1977

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από: Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Συνεργασία Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών: *Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 20ης Νοεμβρίου 1977*, Αθήνα 1979.

ΚΕΝΤΡΟ

Κύρια χαρακτηριστικά της εκλογικής αναμέτρησης όσον αφορά τα κόμματα του Κέντρου είναι ότι παρά τις μετατοπίσεις ψηφοφόρων η ΕΔΗΚ διατήρησε τη δύναμή της και το ΠΑΣΟΚ σημείωσε μεγάλη αύξηση των ποσοστών του υπερδιπλασιάζοντας την εκλογική του επιρροή. Συγκεκριμένα η ΕΔΗΚ έλαβε ποσοστό 18,71%, αύξησε δηλαδή το ποσοστό της κατά 0,48 μονάδες σε σχέση με το ποσοστό της ΕΚ-ΝΔ το 1974, που ήταν 18,23%. Το ΠΑΣΟΚ έλαβε 16,58% σημείωσε δηλαδή αύξηση κατά 9,89 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 6,69% των ψήφων που έλαβε το 1974.

Το ποσοστό της ΕΔΗΚ στη Λευκάδα ήταν το δωδέκατο υψηλότερο του κόμματος στο σύνολο της επικράτειας. Η Λευκάδα είναι μια από τις μόλις επτά εκλογικές περιφέρειες που η ΕΔΗΚ συγκέντρωσε μεγαλύτερο ποσοστό από το ΠΑΣΟΚ. Η εκλογική επιρροή της ΕΔΗΚ εμφανίζει έντονες διαφοροποιήσεις, καθώς σε κάποιους τομείς αύξησε τη δύναμή της και σε άλλους συνέβη το αντίθετο. Η δύναμη της ΕΔΗΚ αυξήθηκε στους τομείς Λευκάδας, Απολλωνίων και Ελλομένου. Στον τομέα Λευκάδας μάλιστα σε τέτοιο βαθμό (κατά 5,83 ποσοστιαίες μονάδες) που υπερκάλυψε τη διαφορά από τη μείωση των ποσοστών του κόμματος στους υπόλοιπους τομείς του υποσυνόλου Βόρειας Λευκάδας με αποτέλεσμα να σημειώσει

άνοδο στο υποσύνολο αυτό. Έτσι στο υποσύνολο Βόρειας Λευκάδας η ΕΔΗΚ σημείωσε αύξηση κατά 1.13 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το ποσοστό της ΕΚ-ΝΔ του 1974 συγκεντρώνοντας 16,48% και στο υποσύνολο Νότιας Λευκάδας συγκέντρωσε 24,97% αυξάνοντας κατά 2.86 ποσοστιαίες μονάδες τη δύναμή της σε σχέση με το 1974. Αντίθετα στον τομέα Μεγανησίου η ΕΔΗΚ απώλεσε πάνω από τη μισή δύναμή της, καθώς συγκέντρωσε το 11,65% των ψήφων έναντι του 24.04% που είχε συγκεντρώσει το 1974.

Το ΠΑΣΟΚ υπερδιπλασίασε τη δύναμή του σημειώνοντας αύξηση των ποσοστών του σε όλες τις περιοχές του νομού, καθώς προσέελκυσε ψηφοφόρους όλων των παρατάξεων και σημείωσε εκρηκτική άνοδο. Όμως αν το εκλογικό αποτέλεσμα του κόμματος στη Λευκάδα συγκριθεί με το αντίστοιχο στο σύνολο της επικράτειας και συνυπολογιστεί η συγκυρία και η δυναμική του ΠΑΣΟΚ κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου σε καμία περίπτωση δε μπορεί να χαρακτηριστεί ως επιτυχία. Ενισχυτικό στοιχείο σε αυτή τη διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι το ΠΑΣΟΚ παρά τη μεγάλη άνοδο της εκλογικής του επιρροής κατέλαβε την τέταρτη θέση στο νομό, όπως και το 1974, αδυνατώντας να ξεπεράσει εκτός από τη ΝΔ, τόσο την ΕΔΗΚ όσο και το ΚΚΕ. Το ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα συγκέντρωσε το πέμπτο χαμηλότερο ποσοστό του πανελλαδικά μετά τους νομούς Σάμου, Χίου, Φλώρινας και Λακωνίας. Επίσης η Λευκάδα είναι μια από τις εννέα μόλις περιφέρειες όπου το ΠΑΣΟΚ δεν κατάφερε να ξεπεράσει το 20%. Σε κάποιες από τις παραπάνω περιφέρειες τα χαμηλά αποτελέσματα εξηγούνται από μια σειρά παράγοντες που σε αρκετές περιπτώσεις ενδέχεται να λειτουργούν παράλληλα. Παράγοντες όπως η μεγάλη ισχύς της Δεξιάς (πχ Λακωνία), η παρουσία ισχυρών πολιτευτών του Κέντρου (πχ Χίος, Γρεβενά) ή η μεγάλη εκλογική επιρροή της Αριστεράς σε κάποιες περιφέρειες³¹⁶. Όσον αφορά τη Λευκάδα οι παράγοντες που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο ήταν οι δύο τελευταίοι, δηλαδή η παρουσία του Άγγ. Καλκάνη και η μεγάλη επιρροή της Αριστεράς. Το ΠΑΣΟΚ σημείωσε αύξηση της επιρροής του στο σύνολο των τομέων και των χωριών. Οι εντυπωσιακότερες μεταβολές σημειώθηκαν στα χωριά Καλαμίτσι, Αθάνι και Φτερνό κατά 28,56, 24,19 και 20,14 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα.

Τα χωριά-εστίες δύναμης του ΠΑΣΟΚ εντοπίζονται κατά κύριο λόγο στους τομείς Μεγανησίου και Κάλαμου - Καστού, όπου ανήκουν τα πέντε από τα εννέα χωριά που τα ποσοστά του ΠΑΣΟΚ υπερβαίνουν κατά ένα τρίτο το ποσοστό του κόμματος στο σύνολο του νομού. Τα εννέα αυτά χωριά και τα αντίστοιχα ποσοστά είναι: Κατωμέρι 36,98%, Καλαμίτσι

³¹⁶ Καράς Η., «Μια πρώτη γνωριμία με το σημερινό "άγνωστο ΠΑΣΟΚ"», περ. *Αντί*, τ. 89, σελ 14-24.

33,61%, Κάλαμος 28,65%, Καστός 28,38%, Επισκοπή 27,78%, Σπαρτοχώρι 26,69%, Αθάνι 26,27%, Καρυά 25,20% και Πινακοχώρι 22,15% (Γράφημα 2.4). Ειδικά η συμβολή του ποσοστού στην Καρυά είναι καθοριστική, τόσο σε πρακτικό όσο και σε συμβολικό επίπεδο, καθώς αποτελεί το μεγαλύτερο σε μέγεθος πληθυσμιακά χωριό (Πίνακας Γ 1), κέντρο του τομέα Καρυάς και χώρο ισχυρής επιρροής της Αριστεράς. Ένα πρόσθετο ενδιαφέρον στοιχείο που καταδεικνύει την αλματώδη αύξηση της επιρροής του ΠΑΣΟΚ είναι το γεγονός της διαφοράς της θέσης κατάταξης του κόμματος στους επιμέρους τομείς. Στις εκλογές του 1974 σε όλους τους τομείς το ΠΑΣΟΚ ήταν στην τέταρτη θέση, εκτός από αυτόν του Μεγανησίου που κατέλαβε την τρίτη, ενώ στις εκλογές του 1977 σε τρεις τομείς (Καρυάς, Μεγανησίου, Καλάμου - Καστού) ήταν δεύτερο κόμμα, σε τρεις (υπόλοιπο Λευκάδας, Σφακιώτες, Απολλωνίων) τρίτο και σε δύο (Λευκάδας, Ελλομένου) τέταρτο (Χάρτης 2.3).

Ο συσχετισμός δύναμης μεταξύ των κομμάτων του Κέντρου μεταβλήθηκε σημαντικά, καθώς το ΠΑΣΟΚ το 1974 δεν υπερίσχυσε της ΕΚ-ΝΔ σε κανένα τομέα, ενώ αντίθετα το 1977 υπερίσχυσε στους πέντε από τους οκτώ, σε κάποιους μάλιστα από αυτούς όπως η Καρυά και το Μεγανήσι κατά κράτος. Η συνολική εκλογική επιρροή των κομμάτων του Κέντρου αυξήθηκε κατά 10.37 ποσοστιαίες μονάδες στις εκλογές του 1977, αφού ΕΔΗΚ και ΠΑΣΟΚ συγκέντρωσαν ποσοστό 35,29% έναντι 24,92% το 1974. Η μεγάλη μετατόπιση ψηφοφόρων από την ΕΚ-ΝΔ το 1974 στο ΠΑΣΟΚ το 1977 αντισταθμίστηκε από τους ψηφοφόρους της ΝΔ των προηγούμενων εκλογών που μετακινήθηκαν στην ΕΔΗΚ. Από την επεξεργασία των αποτελεσμάτων σε επίπεδο χωριών εξάγεται το συμπέρασμα ότι οι βασικές κατευθύνσεις των μετακινήσεων ήταν οι εξής: Από τη ΝΔ στην ΕΠ, από τη ΝΔ στην ΕΔΗΚ, από την ΕΚ στο ΠΑΣΟΚ, από τη ΝΔ στο ΠΑΣΟΚ, από την Αριστερά στο ΠΑΣΟΚ. Όπως είναι αναμενόμενο βέβαια υπάρχουν εξαιρέσεις και σε ελάχιστο βαθμό θα υπήρξαν και αντίστροφες διαδρομές. Όμως από την ανάλυση των αποτελεσμάτων σε επίπεδο εκλογικής περιφέρειας και συνυπολογίζοντας την αναλογία των έγκυρων ψηφοδελτίων κάθε τομέα ως προς το σύνολο των έγκυρων ψηφοδελτίων του νομού, η πολυπληθέστερη μετακίνηση που σημειώθηκε ήταν από τη Δεξιά προς το Κέντρο, κύρια από τη ΝΔ στην ΕΔΗΚ και σε δεύτερο βαθμό από τη ΝΔ στο ΠΑΣΟΚ. Ακολούθως οι μετακινήσεις εντός του Κέντρου ΕΚ-ΝΔ στο ΠΑΣΟΚ και από την ΕΑ στο ΠΑΣΟΚ. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι από τη μια πλευρά η εκλογική επιρροή του Κέντρου αυξήθηκε κατά δέκα περίπου ποσοστιαίες μονάδες, ενώ από την άλλη της Δεξιάς

μειώθηκε κατά περίπου επτά μονάδες, δηλαδή υπερδιπλάσιος αριθμός από τη μείωση της Αριστεράς που ήταν περίπου τρεις μονάδες.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Το ποσοστό που συγκέντρωσαν τα κόμματα της Αριστεράς στην εκλογική περιφέρεια του νομού Λευκάδας στις εκλογές του 1977 ήταν 23,84%, ποσοστό μειωμένο κατά 3,30 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το ποσοστό της Ενωμένης Αριστεράς το 1974, που ήταν το μεγαλύτερο ποσοστό του σχήματος πανελλαδικά. Στις εκλογές του 1977 το συνολικό ποσοστό των κομμάτων της Αριστεράς στη Λευκάδα ήταν το τρίτο μεγαλύτερο ποσοστό πανελλαδικά, καθώς η Αριστερά συγκέντρωσε υψηλότερα ποσοστά μόνο στις εκλογικές περιφέρειες της Λέσβου 26,58% και της Β΄ Πειραιά 25,63%. Επίσης το ποσοστό της Αριστεράς στη Λευκάδα ήταν σχεδόν διπλάσιο από το συνολικό ποσοστό των κομμάτων της Αριστεράς στο σύνολο της επικράτειας. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι και τα τέσσερα αριστερά κόμματα-εκλογικοί σχηματισμοί στη Λευκάδα συγκέντρωσαν κάποια από τα υψηλότερα ποσοστά τους στην επικράτεια. Ειδικότερα, το ΚΚΕ συγκέντρωσε στη Λευκάδα 18,06%, που ήταν κατά 8,70 ποσοστιαίες μονάδες μεγαλύτερο από αυτό του κόμματος στο σύνολο της επικράτειας, όπως επίσης ήταν το τρίτο υψηλότερο ποσοστό του κόμματος μετά από αυτά στις εκλογικές περιφέρειες Λέσβου 24,13% και Β΄ Πειραιά 19,34%. Το ποσοστό της Συμμαχίας στη Λευκάδα ήταν 4,52%, δηλαδή το πέμπτο υψηλότερο του κόμματος ύστερα από αυτά στις εκλογικές περιφέρειες Α΄ Αθηνών 6%, Α΄ Θεσσαλονίκης 5,51%, Β΄ Αθηνών 5,19% και Β΄ Πειραιά 5,19%. Επιπλέον το ΕΚΚΕ συγκέντρωσε στη Λευκάδα το υψηλότερο ποσοστό του πανελλαδικά και η ΛΔΕ το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό της, ύστερα από αυτό στην εκλογική περιφέρεια Σάμου. Σημειώνεται ότι οι «εξωκοινοβουλευτικές» δυνάμεις της Αριστεράς στη Λευκάδα δεν διατηρούσαν οργανώσεις.

Το ΚΚΕ κατέλαβε την τρίτη θέση στο νομό Λευκάδας με διαφορά μόλις 112 ψήφων από τη δεύτερη ΕΔΗΚ και ήταν πρώτη δύναμη σε δύο τομείς, σε αυτόν του υπόλοιπου Λευκάδας και σε αυτόν της Καρυάς, ενώ δεύτερη δύναμη ήταν στον τομέα Σφακιωτών (Χάρτης 2.3). Σε άλλους τρεις τομείς βρέθηκε στην τρίτη θέση (Λευκάδας, Ελλομένου, Μεγανησίου) και σε δύο στην πέμπτη συγκεντρώνοντας μικρότερα ποσοστά από την ΕΠ (Απολωνίων και Κάλαμου - Καστού). Στο υποσύνολο Βόρειας Λευκάδας το ΚΚΕ συγκέντρωσε 23,35% και αναδείχθηκε

δεύτερη δύναμη, ενώ στο υποσύνολο Νότιας Λευκάδας συγκέντρωσε μόλις 6,67% και βρέθηκε στην πέμπτη θέση.

Αναλογικά αντίστοιχου μεγέθους ήταν και η απόκλιση των ποσοστών της Συμμαχίας μεταξύ των δύο υποσυνόλων. Σε αυτό της Βόρειας Λευκάδας έλαβε το 6,41% των έγκυρων ψηφοδελτίων και σε αυτό της Νότιας Λευκάδας συγκέντρωσε μόλις 2,18%. Η Συμμαχία δεν κατάφερε να ξεπεράσει το 10% σε κανένα τομέα, αλλά διακρίνεται η επιρροή του σχήματος στους τομείς Λευκάδας (7,83% πέμπτη δύναμη) και Καρυάς (9,03% τέταρτη δύναμη). Σε όλους τους άλλους τομείς η Συμμαχία ήταν έκτη δύναμη και το χαμηλότερο ποσοστό που συγκέντρωσε ήταν στον τομέα Μεγανησίου, όπου παρά την αύξηση του συνολικού ποσοστού της Αριστεράς κατά περίπου οκτώ ποσοστιαίων μονάδων σε σχέση με το 1974 δεν καρπώθηκε ούτε το ελάχιστο.

Συνολικά η επιρροή της Αριστεράς, όπως συνέβαινε διαχρονικά, εντοπίζεται στο υποσύνολο Βόρειας Λευκάδας, όπου το ποσοστό της διαφέρει κατά 19 ποσοστιαίες μονάδες από αυτό στο υποσύνολο Νότιας Λευκάδας. Συγκεκριμένα η Αριστερά ήταν πρώτη δύναμη στους τομείς υπόλοιπου Λευκάδας και Καρυάς και σε όλους τους άλλους τομείς τρίτη.

Ένα σημαντικό προς διερεύνηση ζήτημα που ανακύπτει από την ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων του 1977 είναι ο συσχετισμός που είχε διαμορφωθεί στο εσωτερικό της Αριστεράς μεταξύ ΚΚΕ και ΚΚΕ Εσωτερικού. Όσον αφορά τη Λευκάδα οι βουλευτικές εκλογές του 1977 αποτελούν την πρώτη ευκαιρία ανίχνευσης του συσχετισμού μεταξύ των δύο κομμάτων, καθώς η ανάλυση του θέματος από τον Ηλία Καρα (Ηλία Νικολακόπουλο) στο τεύχος 72 του περιοδικού «Αντί» δεν περιλαμβάνει τη Λευκάδα, ορθά, καθώς στη Λευκάδα ως μονοεδρική περιφέρεια ο υποψήφιος ήταν ένας και μάλιστα κοινής αποδοχής ως ανεξάρτητος³¹⁷. Εξετάστηκε το ενδεχόμενο ανάλυσης των δημοτικών εκλογών του 1975 για την εξαγωγή συμπερασμάτων, αλλά αποκλείστηκε. Οι λόγοι ήταν ότι στις δημοτικές εκλογές υπεισέρχεται το προσωπικό στοιχείο και οι κομματικές ταυτίσεις δεν λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο όπως στις βουλευτικές. Επίσης κατά τη χρονική περίοδο της διεξαγωγής των δημοτικών εκλογών του 1975 στη Λευκάδα δεν είχε συγκροτηθεί οργάνωση του ΚΚΕ Εσωτερικού και τα μετέπειτα μέλη του συμμετείχαν στην ΕΔΑ. Έτσι δεν υπήρχαν οι συνθήκες για την εκδήλωση στην ολότητά της της αντιπαράθεσης, όπως επίσης σημαντικό στοιχείο είναι ότι όταν συγκροτήθηκε η οργάνωση του ΚΚΕ Εσωτερικού υπήρξαν και μέλη της ΕΔΑ που προσχώρησαν στο ΚΚΕ. Τα συμπεράσματα

³¹⁷ περ. *Αντί*, τ. 72, 28/5/1977, ό.π., σελ. 7-8.

που ακολουθούν αναφέρονται στο 1977 και δεν ενδείκνυνται για αναγωγή στα προηγούμενα χρόνια, καθώς όπως έχει καταστεί σαφές από τη στιγμή της διάσπασης το 1968 έως το 1977 υπήρξαν μεταβολές στο εσωτερικό αλλά και στο συσχετισμό μεταξύ των δύο κομμάτων³¹⁸.

Στην απόπειρα ανίχνευσης του συσχετισμού μεταξύ των δυνάμεων της Αριστεράς μέσα από την επεξεργασία των εκλογικών αποτελεσμάτων του 1977 στη Λευκάδα δεν εξαιρούνται οι δυνάμεις της «εξωκοινοβουλευτικής» Αριστεράς, καθώς αποτελούσαν διακριτό πόλο ή ακόμα και πόλους, βρίσκονταν στην περίοδο της ακμής τους και τόσο η παρουσία τους όσο και η δράση τους επηρέαζε τις κυριάρχες στην Αριστερά δυνάμεις. Στο σύνολο του νομού η αναλογία της δύναμης κάθε κόμματος επί του συνόλου της δύναμης της Αριστεράς είναι διαφωτιστική. ΚΚΕ 75,76%, Συμμαχία 18,96%, ΕΚΚΕ 3,48%, ΛΔΕ 1,80%. Σε πανελλαδικό επίπεδο ίσχυε περίπου η ίδια αναλογία. Στους τομείς το μεγαλύτερο ποσοστό του ΚΚΕ είναι στον τομέα Μεγανησίου, όπου κυριαρχεί απόλυτα με 92,94%, στο υπόλοιπο Λευκάδας που φτάνει το 84,64% και ακολουθεί αυτός των Σφακιωτών με 79,30%. Τα μεγαλύτερα ποσοστά της Συμμαχίας είναι αυτά των τομέων Λευκάδας 31%, Καλάμου-Καστού 26,32% και Καρυάς 22,14% (Γράφημα Γ. 2). Σε επίπεδο χωριών εξετάζεται η αναλογία της επιρροής των κομμάτων της Αριστεράς επί της συνολικής επιρροής τους σε επτά χωριά στα οποία τόσο στις εκλογές του 1974 όσο και σε αυτές του 1977 τα κόμματα και οι σχηματισμοί της Αριστεράς συγκέντρωσαν ποσοστά κατά ένα τρίτο μεγαλύτερα από αυτά στο σύνολο του νομού. Τα χωριά αυτά και η αναλογία της δύναμης των κομμάτων στο εσωτερικό της αριστεράς είναι: Τσουκαλάδες (ΚΚΕ 93,75, Συμμαχία 13,56, ΕΚΚΕ 1,27%, ΛΔΕ 0%), αντίστοιχα Καλαμίτσι (87,07%, 7,48%, 4,08%, 1,36%), Νικιάνα (85,58%, 11,54%, 2,82%, 0%), Εγκλουβή (85,17%, 13,56%, 1,27%, 0%), Βαυκερή (78,69%, 18,03%, 1,64%, 1,64%), Καρυά (71,25%, 26,04%, 1,88%, 0,83%), Καρυώτες (63,95%, 33,72, 2,33%, 0%), (Γράφημα 2.4).

Οι διακυμάνσεις της αναλογίας της δύναμης των κομμάτων στο εσωτερικό της Αριστεράς στα επτά αυτά χωριά - εστίες ισχυρής εκλογικής επιρροής της Αριστεράς οδηγούν στην κατηγοριοποίησή τους ως εξής: Τα χωριά όπου η κυριαρχία του ΚΚΕ στο εσωτερικό της Αριστεράς είναι απόλυτη (Τσουκαλάδες), τα χωριά όπου είναι ορατές οι δυνάμεις εκτός ΚΚΕ εκπροσωπώντας πολιτικά έναν στους δέκα ψηφοφόρους της Αριστεράς (Καλαμίτσι, Νικιάνα,

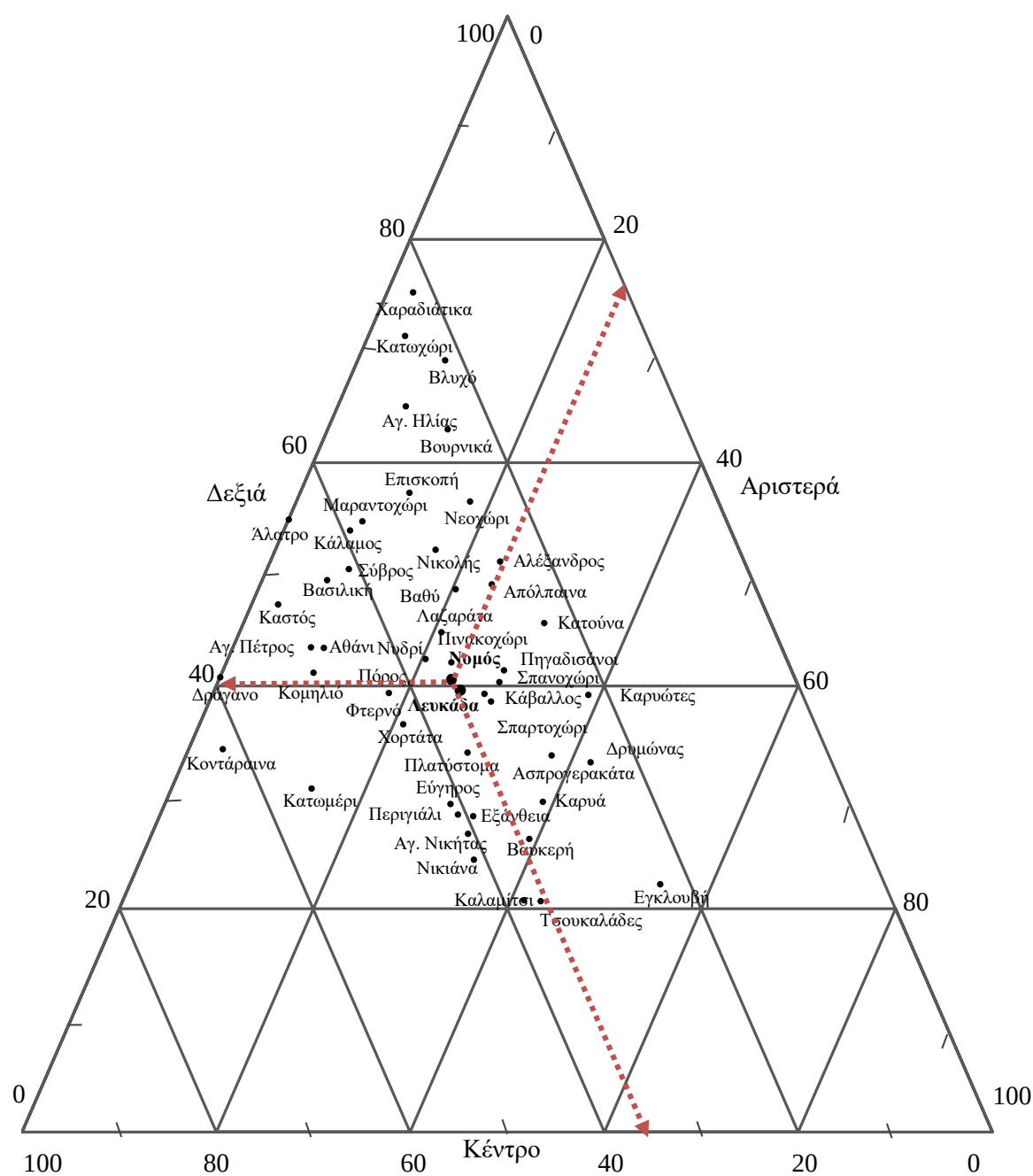
³¹⁸ Βλ. ενδεικτικά Μπυλλάκης Α., *Το Ελληνικό Κομμουνιστικό Κίνημα: ιστορική διαδρομή, κρίση, προοπτικές*, Εξάντας, 1980, σελ. 128 και εξής, Βαρδινογιάννης Β. ό.π. σελ. 90 και εξής, Βούλγαρης Γ., *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009*, Πόλις, Αθήνα 2013 σελ. 316-319, περ. *Αντί*, τ. 2, ό.π., Καρράς Η., «Τα αποτελέσματα των εκλογών και η αριστερά», περ. *Αντί*, τ.87, 3/12/77, σελ. 12-15.

Εγκλουβή) και τα χωριά όπου το ΚΚΕ έχει την πρωτοκαθεδρία, αλλά ταυτόχρονα οι εκτός ΚΚΕ αριστερές δυνάμεις εκπροσωπούν πολιτικά ένα ποσοστό των ψηφοφόρων της Αριστεράς που κυμαίνεται περίπου στο 30% (Καρυά, Βαυκερή, Καρυώτες).

Ενδεικτικό του γεγονότος της απόλυτης κυριαρχίας του ΚΚΕ στο εσωτερικό της Αριστεράς είναι ότι το ΚΚΕ υπερίσχυσε της Συμμαχίας σε σχεδόν όλο το νομό. Αντίθετα η Συμμαχία υπερίσχυσε του ΚΚΕ μόνο σε ένα χωριό τον Αγ. Ηλία, όπου έλαβε 4,30% έναντι 1,61% και οι δύο πλευρές συγκέντρωσαν το ίδιο ποσοστό σε τέσσερα χωριά: Στα Πλατύστομα με 14,43%, στον Κάλαμο με 2,60% και τέλος σε δύο χωριά της νότιας Λευκάδας, το Δράγανο και το Άλατρο, όπου δεν έλαβαν καμία ψήφο.

Γράφημα 2.4 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1977

Βουλευτικές Εκλογές 1977

Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Συνεργασία Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών: Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 20^{ης} Νοεμβρίου 1977, Αθήνα 1979.

2.5 Δημοτικές εκλογές 1978

Οι δημοτικές εκλογές της 15ης Οκτωβρίου 1978 στη Λευκάδα είχαν λάβει ξεκάθαρα τα χαρακτηριστικά του σχήματος Δεξιά - Αντιδεξιά. Από τη μια πλευρά η δεξιά παράταξη δεν επανέλαβε το λάθος των δημοτικών εκλογών του 1975 και συσπειρώθηκε υπό την υποψηφιότητα του Θ. Ζωιτά, ο οποίος, όπως αναφέρθηκε παραπάνω είχε διατελέσει δήμαρχος Λευκάδας κατά την περίοδο της δικτατορίας. Στο συνδυασμό που συγκροτήθηκε με την ονομασία «Ανεξάρτητος Προοδευτική Κίνησης» μεταξύ των υποψήφιων δημοτικών συμβούλων περιλαμβάνονταν αρκετά πρόσωπα που στις προηγούμενες δημοτικές εκλογές συμμετείχαν και στους τρεις συνδυασμούς που αναφέρονταν στην παράταξη της δεξιάς³¹⁹. Το συνδυασμό στήριζαν όλες οι προσκεείμενες στη Δεξιά παράταξη τοπικές εφημερίδες, μεταξύ αυτών και η εφημερίδα «Η Αλήθεια» εκδότης και διευθυντής της οποίας ήταν ο Ι. Ιωακειμίδης, ο οποίος στις δημοτικές εκλογές του 1975 ως εκδότης και διευθυντής της εφημερίδας «Εθνική Ψυχή» και υποψήφιος με αντίπαλο συνδυασμό είχε ασκήσει σφοδρή κριτική στον Θ. Ζωιτά και στις βουλευτικές εκλογές του 1977 ήταν υποψήφιος βουλευτής του Κόμματος Νεοφιλελευθέρων³²⁰. Ιδιαίτερα ενισχυτική της υποψηφιότητας Θ. Ζωιτά ήταν και η στήριξη που του παρείχε ο πολιτευτής Άγγελος Καλκάνης, ο οποίος λίγους μήνες νωρίτερα είχε μεταπηδήσει από την παραπαίουσα ΕΔΗΚ στη ΝΔ, όπως αρκετά ακόμα στελέχη του κόμματος³²¹. Η μεταπήδηση του Άγγ. Καλκάνη και η στήριξη που παρείχε είχαν ιδιαίτερη βαρύτητα τόσο σε συμβολικό όσο και σε καθαρά πρακτικό επίπεδο. Αυτό συνέβαινε διότι ο επί πολλά χρόνια πολιτευτής της παράταξης του Κέντρου και υποψήφιος βουλευτής με την ΕΚ το 1961, το 1963 και το 1964, με την ΕΚ-ΝΔ το 1974 και με την ΕΔΗΚ το 1977 είχε σημαντική επιρροή στο εκλογικό σώμα και παράλληλα η στήριξή του συντελούσε στην αποφόρτιση του συνδυασμού Ζωιτά από το πρόσφατο παρελθόν και τον διορισμό του επικεφαλής στη θέση του δημάρχου από την δικτατορία και δημιουργούσε διάλους επικοινωνίας με τους ψηφοφόρους της παράταξης του Κέντρου. Πάντως υπήρχε επίγνωση στους κόλπους της ΝΔ ότι η υποψηφιότητα Ζωιτά είχε αρνητικά στοιχεία και αρχικά υπήρχαν σκέψεις για μια υποψηφιότητα με κεντροδεξιό στίγμα³²². Μπροστά στον κίνδυνο όμως να διχαστούν οι δυνάμεις της παράταξης, καθώς ο Θ. Ζωιτάς δε

³¹⁹ εφ. *Έρευνα*, φ. 13/3/1975 / εφ. *Έρευνα*, φ. 30/9/1978.

³²⁰ εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 9/10/1978.

³²¹ Βούλγαρης Γ., ό.π., σελ. 65.

³²² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 8/1978.

φαινόταν διατεθειμένος να αποσύρει την υποψηφιότητά του στο ενδεχόμενο μιας κεντροδεξιάς υποψηφιότητας, οι σκέψεις αυτές εγκαταλείφθηκαν.

Αρκετούς μήνες πριν την έναρξη της προεκλογικής περιόδου είχαν ξεκινήσει οι ζυμώσεις μεταξύ των κομμάτων της αντιπολίτευσης με σκοπό τη συμφωνία για εκλογική συνεργασία χωρίς όμως να απουσιάσουν οι κομματικοί ανταγωνισμοί³²³. Στις επαφές μεταξύ των κομμάτων της αντιπολίτευσης ενεργητικός ήταν ο ρόλος του ΠΑΣΟΚ που λειτουργούσε ως μεσολαβητής μεταξύ ΚΚΕ και ΚΚΕ Εσ. Βασικό ζήτημα που απασχολούσε όλες τις πλευρές ήταν η εξεύρεση του προσώπου που θα ηγούταν της κοινής προσπάθειας στο πλαίσιο της τακτικής για την εκλογική συνεργασία των κομμάτων της αντιπολίτευσης που ακολουθήθηκε στους περισσότερους δήμους της χώρας³²⁴. Οι επαφές των τριών κομμάτων στη Λευκάδα είχαν την ιδιαιτερότητα ότι ο συσχετισμός δυνάμεων μεταξύ τους στο τοπικό επίπεδο διέφερε κατά πολύ από τον αντίστοιχο σε εθνικό επίπεδο. Το ΠΑΣΟΚ από τις εκλογές του 1977 βρισκόταν στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης, ενώ στη Λευκάδα αποτελούσε την τέταρτη δύναμη χωρίς να έχει καταφέρει σε τοπικό επίπεδο να υπερισχύσει ούτε του ΚΚΕ ούτε της ΕΔΗΚ. Επίσης το ΚΚΕ εσωτερικού είχε αυξημένη δύναμη στο νομό και ειδικά στην πόλη της Λευκάδας ήταν σημαντική η επιρροή που ασκούσε στην ευρύτερη αριστερή παράταξη παρά τα χαμηλότερα ποσοστά που συγκέντρωνε σε σχέση με το ΚΚΕ και το ΠΑΣΟΚ. Τελικά επικεφαλής τέθηκε το μέλος του ΠΑΣΟΚ Σπυροπάνος Μαργέλης και ο συνδυασμός που συγκροτήθηκε είχε τον χαρακτηριστικό τίτλο «Δημοκρατική Συνεργασία» και σε αυτόν συμμετείχαν ως υποψήφιοι δημοτικοί σύμβουλοι μέλη και στελέχη του ΚΚΕ, του ΠΑΣΟΚ, του ΚΚΕ εσωτερικού, αλλά και ανένταχτοι³²⁵.

Η προεκλογική περίοδος χαρακτηρίστηκε από την πόλωση μεταξύ των δύο παρατάξεων, την επιθετική τακτική της προεκλογικής εκστρατείας του συνδυασμού του Θ. Ζωιτά³²⁶ και την καθυστέρηση των δυνάμεων της αντιπολίτευσης στην επιλογή του προσώπου του κοινού υποψήφιου δημάρχου.

Όλα τα παραπάνω ήταν καθοριστικής σημασίας για τη διαμόρφωση του εκλογικού αποτελέσματος. Ο συνδυασμός του Θ. Ζωιτά εξασφάλισε το 54,18% των ψήφων, έναντι 45,82% που έλαβε η «Δημοκρατική Συνεργασία» (Γράφημα 2.5, Πίνακας 2.5).

³²³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 32, 5/1978.

³²⁴ ΑΝΤΗΝΩΡ, «Δημοτικές Εκλογές: Στροφή προς τα Αριστερά αλλά και εγγενείς δυσχέρειες στην ανάπτυξη της δημοκρατικής συνεργασίας», περ. *Αντί*, 2/11/1978.

³²⁵ εφ. *Λευκάς*, φ. 8/10/1978.

³²⁶ εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 14/ 10/1978, εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 9/10/1978, εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 36, 11-12/1978.

Γράφημα 2.5 Δημοτικές εκλογές 1978

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/νση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών: *Αποτελέσματα Δημοτικών και Κοινοτικών εκλογών της 15^{ης} Οκτωβρίου 1978 και επαναληπτικών της 22ας Οκτωβρίου 1978*, Αθήνα 1980.

Από την ανάλυση του αποτελέσματος προκύπτει μια σειρά συμπερασμάτων, που βοηθούν στην εξέταση του ζητήματος που ταλάνισε την τοπική πολιτική για μεγάλο διάστημα και ακόμα και σήμερα διατυπώνεται στις σχετικές συζητήσεις που αναφέρονται στο γεγονός με το ερώτημα του τίτλου της πρώτης σελίδας του μετεκλογικού φύλλου της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα» που ήταν: «Γιατί η πόλη ψήφισε χουντικό δήμαρχο;»³²⁷.

Στα εκλογικά τμήματα της πόλης στις βουλευτικές εκλογές του 1977 το ποσοστό ψήφων των κομμάτων της Δεξιάς ήταν συνολικά 39,41%. Αναλυτικότερα έλαβαν ΝΔ 34,07%, ΕΠ 4,81% και ΚΝΦ 0,53%. Στις δημοτικές εκλογές ο συνδυασμός Ζωιτά έλαβε το 54,18%. Παρατηρείται δηλαδή μια διαφορά 14,77 μονάδων που σημαίνει ότι ο συνδυασμός υπερψηφίστηκε και από ψηφοφόρους που στις βουλευτικές εκλογές του 1977 ψήφισαν κόμματα εκτός των τριών της Δεξιάς.

Αντίστοιχα ο συνδυασμός της «Δημοκρατικής Συνεργασίας» έλαβε ποσοστό κατά 8,21 μονάδες υψηλότερο από αυτό που συγκέντρωσαν στην πόλη της Λευκάδας τα κόμματα που τον στήριζαν και τα κόμματα της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς (45,82% το 1978 έναντι 37,61% το 1977). Για τους ψηφοφόρους των τελευταίων μάλιστα με ασφάλεια μπορούμε να δεχτούμε ότι στο πλαίσιο του σχήματος Δεξιά-Αντιδεξιά και σε συνδυασμό με την απουσία εναλλακτικής επιλογής υπερψηφίζαν τους υποψήφιους της «Δημοκρατικής Συνεργασίας», αν και το συνολικό ποσοστό τους στην πόλη της Λευκάδας δεν ήταν υψηλό καθώς στις βουλευτικές εκλογές του 1977 ανήλθε στο 1,55%, αφού έλαβαν ΕΚΚΕ 0,91% και ΛΔΕ 0,64%.

³²⁷εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 35, 9-10/1978.

Παράλληλα με τα παραπάνω συμπεράσματα λαμβάνοντας ως δεδομένα α) την απουσία συνδυασμού με προέλευση το χώρο της ΕΔΗΚ, β) τη στάση των ψηφοφόρων της ΕΚ-ΝΔ των βουλευτικών εκλογών στις δημοτικές του 1975, όπου στον πρώτο γύρο τα 3/4 ψήφισαν τους συνδυασμούς που αναφέρονταν στη Δεξιά και το 1/4 το συνδυασμό συνεργασίας Αριστεράς-ΠΑΣΟΚ, γ) τη μεταπήδηση του Αγγ. Καλκάνη στη ΝΔ³²⁸ και τη στήριξη που παρείχε στο συνδυασμό Ζωιτά τότε συμπεραίνουμε ότι από τους ψηφοφόρους της ΕΔΗΚ των βουλευτικών εκλογών του 1977, που στην πόλη ήταν το 22,54%, κατευθύνθηκαν το μεγαλύτερο μέρος προς την υπερψήφιση του Θ. Ζωιτά περίπου τα 2/3 και το μικρότερο μέρος το 1/3 περίπου προς την υπερψήφιση του Σπ. Μαργέλη. Βέβαια ο υπολογισμός αυτός είναι κατά προσέγγιση, καθώς όπως ήταν φυσικό έστω και περιορισμένα υπήρξαν μετακινήσεις ψηφοφόρων και ένα μέρος των ψήφων Ζωιτά ήταν απόρροια πελατειακών σχέσεων κατά τη διάρκεια της θητείας του επί δικτατορίας. Επίσης η σύγκριση των αποτελεσμάτων των δημοτικών εκλογών με αυτά των βουλευτικών ενέχει κινδύνους, καθώς υπάρχουν διαφορές στο εκλογικό σώμα, τη συγκυρία και το διακύβευμα των εκλογών. Παρ'όλα αυτά τα συμπεράσματα που εξάγονται είναι βάσιμα και αιτιολογούνται από την ανάλυση των αποτελεσμάτων και τον συνυπολογισμό των παραγόντων που σε αρκετά μεγάλο βαθμό τα διαμόρφωσαν.

Πίνακας 2.5 Αποτελέσματα δημοτικών εκλογών Λευκάδας 1978

Αριθμός Μελών δημοτικού συμβουλίου : 15

15-10-1978

Έγκυρα: 2.121

Δημοτικές Εκλογές 1978		
Συνδυασμός	Ψήφοι	%
- Ανεξάρτητος Προοδευτική Κίνησης (Θ. Ζωιτάς)	1691	54.18% (10 έδρες)
-Δημοκρατική Συνεργασία (Σπ. Μαργέλης)	1430	45.82% (5 έδρες)

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών: Αποτελέσματα Δημοτικών και Κοινοτικών εκλογών της 15^{ης} Οκτωβρίου 1978 και επαναληπτικών της 22ας Οκτωβρίου 1978, Αθήνα 1980.

³²⁸ Καρράς Η., «Οδηγός Εκλογών», περ. *Αντί*, τ. 189, 9/10/1979, σελ. 29.

2.6 Βουλευτικές Εκλογές 1981

Κατά το διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ των βουλευτικών εκλογών του 1977 και αυτών του 1981 συνέβησαν εξαιρετικά σημαντικά γεγονότα που καθόρισαν τις μετέπειτα εξελίξεις. Στις 4 Απριλίου 1979 τα κράτη μέλη της ΕΟΚ αποφάσισαν την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Την 28η Ιουνίου του ίδιου έτους το ελληνικό κοινοβούλιο με 193 ψήφους υπέρ επικύρωσε «επί της αρχής» την πράξη προσχώρησης και τη συνθήκη ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ, ενώ στην «κατ' άρθρο» ψηφοφορία για τη συνθήκη προσχώρησης υπέρ ψήφισαν 191 βουλευτές. Στις 28 Μαΐου 1979 υπογράφηκαν στο Ζάππειο Μέγαρο η πράξη προσχώρησης και η συνθήκη ένταξης του ελληνικού κράτους στην ΕΟΚ. Το δεύτερο κορυφαίο γεγονός της περιόδου 1977 – 1981 αποτέλεσε η μεταπήδηση του Κ. Καραμανλή στην Προεδρία της Δημοκρατίας το 1980 μετά την εκλογή του με 183 ψήφους στην τρίτη ψηφοφορία. Τον Κ. Καραμανλή στη θέση του πρωθυπουργού και στην ηγεσία της ΝΔ διαδέχθηκε ο Γεώργιος Ράλλης, αφού επικράτησε οριακά του Ευάγγελου Αβέρωφ. Ιδιαίτερα σημαντική ενέργεια της κυβέρνησης του Γ. Ράλλη ήταν η απόφαση της 19ης Οκτωβρίου 1980 για την επανένταξη της Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ από το οποίο είχε αποχωρήσει έξι χρόνια νωρίτερα. Η κυβέρνηση του Γ. Ράλλη παραιτήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 1981 εν όψει των εκλογών της 18ης Οκτωβρίου.

Οι βουλευτικές εκλογές της 18ης Οκτωβρίου 1981 διενεργήθηκαν με σύστημα ενισχυμένης αναλογικής. Στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας συμμετείχαν τα εξής κόμματα, σχηματισμοί και ανεξάρτητοι-μεμονωμένοι υποψήφιοι:

α) Νέα Δημοκρατία (ΝΔ)

Η ίδρυση και η συμμετοχή της Εθνικής Παράταξης στις εκλογές του 1977 είχε αποτελέσει σε πανελλαδικό επίπεδο «μια πολιτικά ουσιαστική και εκλογικά όχι αμελητέα διάσπαση της συντηρητικής παράταξης»³²⁹. Στις βουλευτικές εκλογές του 1977 η Εθνική Παράταξη είχε λάβει ποσοστό 6,8% και είχαν εκλεγεί πέντε βουλευτές του κόμματος. Μεταξύ αυτών όμως δεν βρισκόταν ο πρόεδρος του κόμματος Στ. Στεφανόπουλος, ο οποίος δεν είχε καταφέρει να εκλεγεί στην εκλογική περιφέρεια νομού Ηλείας που ήταν υποψήφιος. Έτσι κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος της ΕΠ ανέλαβε ο εκ των ηγετικών στελεχών του κόμματος Σπύρος Θεοτόκης. Ήδη από το πρώτο χρονικό διάστημα που ακολούθησε τις εκλογές του 1977

³²⁹ Βούλγαρης Γ., ό.π., σελ. 63.

είχαν αρχίσει να εκδηλώνονται διαλυτικές τάσεις στην ΕΠ, οι οποίες κορυφώθηκαν τα επόμενα χρόνια. Η ΕΠ φυλλορροούσε με διαφοροποιήσεις και αποχωρήσεις στελεχών, διαγραφές και διασπάσεις. Τελικά στελέχη και βουλευτές του κόμματος προσχώρησαν στη ΝΔ, ενώ ο Σπ. Θεοτόκης τοποθετήθηκε σε εκλόγιμη θέση στο ψηφοδέλτιο επικρατείας της ΝΔ στις βουλευτικές εκλογές του 1981. Έτσι η ΕΠ οδηγήθηκε στη διάλυσή της. Στο νομό Λευκάδας περίπου ένας στους τέσσερις ψηφοφόρους των κομμάτων της Δεξιάς είχε επιλέξει την ΕΠ στις εκλογές του 1977. Το γεγονός αυτό καθιστούσε κεντρικό στόχο του κόμματος την επανάκτηση της κυριαρχίας της ΝΔ στο χώρο που βρισκόταν στα δεξιά του κόμματος.

Το γεγονός όμως που καθόρισε τις εξελίξεις στο κόμμα της ΝΔ και γενικότερα στη Δεξιά στη Λευκάδα ήταν η «διεύρυνση της ΝΔ» το 1978 με την προσχώρηση σε αυτήν στελεχών του Κέντρου³³⁰. Ο επί πέντε φορές υποψήφιος του Κέντρου στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας Άγγ. Καλκάνης με επιστολή του που δημοσιεύτηκε στις 14 Μαΐου 1978 δήλωσε την αποχώρησή του από την ΕΔΗΚ³³¹. Αμέσως μετά τοποθετήθηκε στη θέση του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Οικονομικών³³². Λίγο νωρίτερα Υπουργός Οικονομικών είχε τοποθετηθεί ένα άλλο στέλεχος του Κέντρου ο Αθανάσιος Κανελλόπουλος. Δύο μήνες αργότερα ο Άγγ. Καλκάνης φερόταν ως ένας από τους κεντρικούς παράγοντες που είχαν έρθει σε επαφή με τη ΝΔ με στόχο την προσχώρησή τους στο κόμμα³³³. Τελικά ο Άγγ. Καλκάνης ανακοίνωσε με κοινή δήλωση που συνυπέγραψε με είκοσι περίπου πρώην στελέχη του Κέντρου την προσχώρησή του στη ΝΔ³³⁴. Η προσχώρηση του Άγγ. Καλκάνη στη ΝΔ προκάλεσε σωρεία αντιδράσεων από την πλευρά των κομμάτων της αντιπολίτευσης στη Λευκάδα, οι οποίες αποτυπώθηκαν σε ανακοινώσεις των κομμάτων και δημοσιεύματα τόσο στον αντιπολιτευόμενο τοπικό όσο και στον πανελλαδικής κυκλοφορίας τύπο³³⁵. Η ΝΔ επιχείρησε να προσδώσει στο γεγονός της διεύρυνσης επίσημο χαρακτήρα με στόχο να αποκομίσει όσο το δυνατόν μεγαλύτερο όφελος σε επικοινωνιακό επίπεδο. Έτσι στις 29 Ιανουαρίου 1979 ο Άγγ. Καλκάνης βρισκόταν ανάμεσα στα κεντρικά στελέχη που τα υποδέχτηκαν σε επίσημη εκδήλωση που διοργανώθηκε στα κεντρικά γραφεία της ΝΔ στην Αθήνα³³⁶.

³³⁰ Μπρατάκος Α., ό.π., σελ. 264 – 265.

³³¹ εφ. *Μακεδονία*, φ. 14/5/1978.

³³² εφ. *Μακεδονία*, φ. 16/5/1978.

³³³ εφ. *Μακεδονία*, φ. 14/7/1978.

³³⁴ εφ. *Μακεδονία*, φ. 23/7/1978.

³³⁵ εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 15/6/1978.

³³⁶ Μπρατάκος ό.π., σελ. 265.

Από εκείνη τη στιγμή ο Άγγ. Καλκάνης και ο βουλευτής Λευκάδας της ΝΔ Π. Καββαδάς τέθηκαν αντιμέτωποι. Ενδεικτικά είναι τα κατά καιρούς δημοσιεύματα στον τοπικό τύπο, όπου οι δύο πολιτικοί διεκδικούσαν ο καθένας ως προσωπική επιτυχία την έγκριση διάφορων κονδυλίων για την κατασκευή έργων στη Λευκάδα ή προς οικονομική ενίσχυση φορέων, πολιτιστικών και αθλητικών σωματείων, της τοπικής εκκλησίας κ.ο.κ.. Ο ανταγωνισμός των δύο πολιτικών είχε λάβει χαρακτηριστικά που τον κατέστησαν αντικείμενο ειρωνείας τόσο σε τοπικό όσο και σε πανελλαδικό επίπεδο³³⁷.

Οι εσωκομματικές συγκρούσεις στη ΝΔ δεν περιορίστηκαν μεταξύ των δύο πλέον κορυφαίων στελεχών του κόμματος στη Λευκάδα. Εντάσεις, διαμάχες και αντιδικίες καταγράφηκαν επίσης στο επίπεδο της νομαρχιακής επιτροπής του κόμματος και μεταξύ των εκδοτών των εφημερίδων που υποστήριζαν τη ΝΔ, όπως του Τάκη Μαμαλούκα της εφημερίδας «Λευκάς», του Σπύρου Φίλιππα της εφημερίδας «Έρευνα» και του Σπύρου Κόγκα της εφημερίδας «Λευκαδίτικος Παλμός». Η σύγκρουση των εκδοτών κατέληξε ακόμα και στις δικαστικές αίθουσες³³⁸. Από τη σύγκρουση των εκδοτών δεν έλειψαν οι κατηγορίες περί συνεργασίας με το δικτατορικό καθεστώς, όπως πχ στην περίπτωση που στην εφημερίδα «Λευκάς» του Τ. Μαμαλούκα δημοσιεύτηκε σχόλιο σύμφωνα με το οποίο ο Σπ. Κόγκας ήταν «βαρυνόμενος με πολλαπλή χουντικήν συνεργασίαν»³³⁹.

Ο τελευταίος διετέλεσε επί πενταετία, διορισμένος αρχικά και εκλεγμένος στη συνέχεια, πρόεδρος της προσωρινής επιτροπής της ΝΔ στη Λευκάδα, πρόεδρος της τοπικής επιτροπής της πόλης της Λευκάδας και πρόεδρος της Νομαρχιακής επιτροπής της ΝΔ και συγκρούστηκε με τον βουλευτή του κόμματος Π. Καββαδά^{340 341}.

Οι εσωκομματικές διαμάχες έλαβαν χώρα σε ένα προβληματικά οργανωμένο κόμμα. Σε κεντρικό επίπεδο η ΝΔ από την ίδρυσή της και εξής δεν είχε σημειώσει αξιόλογη πρόοδο στον οργανωτικό τομέα³⁴². Το Μάιο του 1979 πραγματοποιήθηκε το Α΄ Συνέδριο της ΝΔ³⁴³ και τους επόμενους μήνες ακολούθησαν περιφερειακά συνέδρια του κόμματος, όπως αυτό που αφορούσε

³³⁷ εφ. *Το Ποντίκι*, φ. 10/10/1980, φ. 5/9/1981.

³³⁸ εφ. *Λευκάς*, φ. 188, 14/4/1980.

³³⁹ εφ. *Λευκάς*, φ. 184, 22/9/1979.

³⁴⁰ εφ. *Λευκάς*, φ. 184, 22/9/1979.

³⁴¹ εφ. *Λευκάς*, φ. 185, 18/10/1979.

³⁴² Μπρατάκος Α., ό.π. σελ. 250 – 251.

³⁴³ Μπρατάκος Α., ό.π. σελ. 238 και 265.

τις περιφέρειες Ηπείρου και Ιονίων Νήσων και το οποίο έλαβε χώρα στην Πρέβεζα το Νοέμβριο του 1979³⁴⁴.

Κατά την περίοδο 1977 - 1981 η ΝΔ διατηρούσε αρκετές τοπικές επιτροπές στο νομό Λευκάδας, όπως αυτές στην πόλη της Λευκάδας, στην Καρυά και στα χωριά των Σφακιωτών³⁴⁵. Ο Σπ. Κόγκας διετέλεσε πρόεδρος της νομαρχιακής επιτροπής της ΝΔ, πρόεδρος της προσωρινής επιτροπής της ΝΔ κατά το διάστημα 1975 -1979, ενώ τον Ιανουάριο του 1979 εκλέχτηκε πρόεδρος της τοπικής επιτροπής στις εκλογές για την ανάδειξη της εννεαμελούς Τοπικής Επιτροπής της ΝΔ³⁴⁶, αλλά τον Οκτώβριο του 1979 είχε ήδη παραιτηθεί³⁴⁷. Λίγους μήνες πριν τις εκλογές του 1981, την 1η Μαρτίου 1981 στις εκλογές για την ανάδειξη της εννεαμελούς Τοπικής Επιτροπής της ΝΔ πρόεδρος αναδείχτηκε ο Βασίλειος Θερμός³⁴⁸. Πριν τον Β. Θερμό, ήδη τον Ιανουάριο του 1981, πρόεδρος της νομαρχιακής επιτροπής του κόμματος είχε διατελέσει η Πηνελόπη Σολδάτου³⁴⁹.

Τα εσωκομματικά προβλήματα της ΝΔ στη Λευκάδα εντάθηκαν πριν την προεκλογική περίοδο των βουλευτικών εκλογών του 1981 και κορυφώθηκαν κατά τη διάρκειά της. Ήδη αρκετούς μήνες πριν τις εκλογές διαφάνηκε η πρόθεση του Άγγ. Καλκάνη να είναι υποψήφιος βουλευτής της ΝΔ στη Λευκάδα, γεγονός που πυροδότησε αντιδράσεις. Ενδεικτικά του κλίματος που δημιουργήθηκε εντός της παράταξης είναι δύο σχόλια που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα «Λευκάς». Το πρώτο ήταν ειρωνικό και αφορούσε την πρωτοβουλία του Άγγ. Καλκάνη για την ίδρυση της «Εταιρείας Κοινωνικής Αλληλεγγύης», ενώ το δεύτερο αναφερόταν στην πρόθεση του πολιτευτή να παραιτηθεί από τη θέση του Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Οικονομικών για να θέσει υποψηφιότητα στις επερχόμενες εκλογές και είχε τον τίτλο «εμφύλιος πόλεμος»³⁵⁰, αναφερόμενο προφανώς στην επερχόμενη μετωπική σύγκρουση με τον βουλευτή Π. Καββαδά, οπότε και οι δύο θα ήταν υποψήφιοι βουλευτές της ΝΔ στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας.

Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η κατά την προεκλογική περίοδο σφοδρή αντιπαράθεση Π. Καββαδά και Άγγ. Καλκάνη, αλλά και των υποστηρικτών τους³⁵¹.

³⁴⁴ Μπρατάκος Α., ό.π., σελ. 270.

³⁴⁵ εφ. *Λευκάς*, φ. 185, 18/10/1979.

³⁴⁶ εφ. *Λευκάς*, φ. 180, 6/2/1979.

³⁴⁷ εφ. *Λευκάς*, φ. 185, 18/10/1979.

³⁴⁸ εφ. *Λευκάς*, φ. 196, 20/3/1981.

³⁴⁹ εφ. *Λευκάς*, φ. 205, 29/1/1982.

³⁵⁰ εφ. *Λευκάς*, φ. 196, 20/3/1981.

³⁵¹ εφ. *Λευκάς*, φ. 199, 29/7/1981.

β) Κόμμα Προοδευτικών (ΚΠ)

Κατά το διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ των εκλογών του 1977 και αυτών του 1981 η ΝΔ είχε καταφέρει να επανεντάξει σταδιακά στις γραμμές της το μεγαλύτερο μέρος των υποστηρικτών της ΕΠ στις εκλογές του 1977. Οι διαλυτικές τάσεις που εκδηλώθηκαν στην ΕΠ, η αποδυνάμωση του κόμματος και η διαφαινόμενη διάλυσή του δημιούργησαν κενό εκπροσώπησης της Άκρας Δεξιάς. Αυτό το κενό εκπροσώπησης της εκτός ΝΔ Άκρας Δεξιάς επιχείρησε να καλύψει ο Σπύρος Μαρκεζίνης, ο οποίος το 1979 επανίδρυσε το Κόμμα Προοδευτικών (ΚΠ). Η πορεία του ηγέτη του κόμματος κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και η πρωθυπουργοποίησή του το 1973 καθόρισε την παρουσία του κόμματος μεταδικτατορικά. Έτσι το ΚΠ προσέλκυσε μεγάλο μέρος των υποστηρικτών της ΕΠ που δεν είχε κατευθυνθεί στη ΝΔ. Τέτοια περίπτωση ήταν τα μέλη της νεολαίας της ΕΠ, της ΕΝΕΠ (Ελληνική Νεολαία Εθνικής Παράταξης), που είχαν παραμείνει σε αυτή μετά τη διάσπασή της το 1979 και την ανάληψη της ηγεσίας της από τον Θεόδωρο Περρωτή. Η ΕΝΕΠ αυτοδιαλύθηκε, τα μέλη της προσχώρησαν στο ΚΠ και αποτέλεσαν τη νεολαία του κόμματος με την ονομασία Νεολαία Προοδευτικών (ΝΕ.Π.). Το ΚΠ στις βουλευτικές εκλογές του 1981 εκπροσώπησε τον πολιτικό χώρο της Άκρας Δεξιάς³⁵². Επίσης ήταν ο ένας από τους δύο σχηματισμούς με τους οποίους συμμετείχε η Άκρα Δεξιά στις ευρωεκλογές. Υποψήφιοι βουλευτές του κόμματος στη Λευκάδα ήταν οι Δουκατάς Χρήστος και Βλάχος Βασίλειος - Καναρίνης. Ο τελευταίος αρχικά είχε ανακοινώσει ότι θα είναι υποψήφιος του «Αγροτοεργατικού Κόμματος»³⁵³ και με αυτή την ιδιότητα αναφερόταν σε δημοσίευμα της εφημερίδας «Λευκάς» ακόμη και ένα μήνα πριν τις εκλογές³⁵⁴. Επισημαίνεται ότι στο νομό Λευκάδας ένα χρόνο πριν τις βουλευτικές εκλογές του 1981 είχαν δραστηριοποιηθεί υποστηρικτές του δικτατορικού καθεστώτος επιχειρώντας τη συλλογή υπογραφών για την αμνήστευση των πραξικοπηματιών της 21ης Απριλίου 1967³⁵⁵.

γ) Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ)

Το διάστημα μεταξύ των βουλευτικών εκλογών 1977 και αυτών του 1981 έλαβε χώρα στη Λευκάδα η εκτεταμένη οργανωτική ανάπτυξη του ΠΑΣΟΚ. Η Νομαρχιακή Επιτροπή του κόμματος ισχυροποιούταν συνεχώς, πλήθυναν οι τοπικές οργανώσεις και τα μέλη του κόμματος

³⁵² Παπαδημητρίου Δ., ό.π., σελ. 17-19.

³⁵³ εφ. *Λευκάς*, φ. 194, 30/11/1980.

³⁵⁴ εφ. *Λευκάς*, φ. 201, 17/9/1981.

³⁵⁵ εφ. *Αλλαγή*, φ. 5, 5/1980.

πολλαπλασιάστηκαν, όπως επίσης αυξήθηκε η επιρροή του στη νεολαία και ειδικότερα μεταξύ των Λευκαδίων σπουδαστών και φοιτητών. Κατά το διάστημα αυτό το ΠΑΣΟΚ διατηρούσε τοπικές οργανώσεις στην Καρυά, τους Σφακιώτες, το Μεγανήσι και το Νυδρί³⁵⁶ και ιδρύθηκαν νέες, όπως αυτή στον Αγ. Πέτρο³⁵⁷. Έντονη ήταν η δραστηριότητα του Εθνικοτοπικού Συνδέσμου των Λευκαδίων του ΠΑΣΟΚ στην Αθήνα³⁵⁸ και ιδιαίτερα ενισχυτικός ήταν ο ρόλος των λευκαδίτικης καταγωγής βουλευτών του κόμματος, όπως ο Απόστολος Κακλαμάνης και ο Στάθης Παναγούλης³⁵⁹. Το ΠΑΣΟΚ ήταν ιδιαίτερα δραστήριο σε τοπικό επίπεδο, καθώς πραγματοποιήθηκε σειρά εκδηλώσεων και τα μέλη του συμμετείχαν ενεργά σε διάφορες πρωτοβουλίες και κινητοποιήσεις, όπως επίσης σε πολιτιστικά σωματεία και άλλους φορείς. Έντονη ήταν επίσης η παρουσία της νεολαίας του κόμματος που συμμετείχε με άλλες νεολαίες σε διάφορες εκδηλώσεις, όπως αυτές στις επετείους του Πολυτεχνείου και τον Αύγουστο του 1981 διοργάνωσε «γιορτή νεολαίας» με ομιλητές τους μετέπειτα υπουργούς του ΠΑΣΟΚ Απ. Κακλαμάνη και Απόστολο Λάζαρη³⁶⁰. Η οργανωτική ανάπτυξη του ΠΑΣΟΚ είχε ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά. Ενδεικτικό στοιχείο είναι ότι από τον Ιανουάριο του 1980 είχε ξεκινήσει η έκδοση της εφημερίδας «Αλλαγή», η οποία αποτελούσε άτυπο όργανο του κόμματος σε τοπικό επίπεδο³⁶¹. Όπως προκύπτει από την εξέταση του περιεχομένου των φύλλων της εφημερίδας το ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα ακολούθησε την τακτική πόλωσης, η οποία είχε επιλεγεί σε κεντρικό επίπεδο³⁶². Παράλληλα, όπως πάλι προκύπτει από την ανάλυση της ύλης της εφημερίδας «Αλλαγή» της περιόδου Ιανουάριος 1980 – Οκτώβριος 1981, το ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα επιχείρησε την επέκταση της επιρροής του στο χώρο της Αριστεράς με στοχευμένες κινήσεις.

Παράγοντες που συντέλεσαν καθοριστικά στην ανάπτυξη του ΠΑΣΟΚ στο νομό Λευκάδας ήταν η μεταπήδηση του έως τότε πολιτευτή του Κέντρου Άγγ. Καλκάνη στη ΝΔ και η κατάρρευση της ΕΔΗΚ τόσο σε πανελλαδικό όσο και σε τοπικό επίπεδο. Αυτή την κατάρρευση εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο το ΠΑΣΟΚ και πέτυχε τη σχεδόν απόλυτη κυριαρχία του στο χώρο του Κέντρου. Ο σημαντικότερος παράγοντας όμως που οδήγησε στην ενίσχυση του ΠΑΣΟΚ με

³⁵⁶ εφ. *Αλλαγή*, φ. 3, 3/1980, φ. 8-9, 8-9/1980.

³⁵⁷ εφ. *Αλλαγή*, φ. 13-14, 1-2/1981.

³⁵⁸ εφ. *Αλλαγή*, φ. 2, 2/1980, φ. 10-11, 10-11/1980, φ. 12, 12/1980, φ. 13-14, 1-2/1981.

³⁵⁹ εφ. *Αλλαγή*, φ. 13-14, 1-2/1981.

³⁶⁰ εφ. *Αλλαγή*, φ. 12, 13/9/1984.

³⁶¹ εφ. *Αλλαγή*, φ. 1, 1/1980.

³⁶² Παππάς Τ., *Το χαρισματικό κόμμα. ΠΑΣΟΚ, Παπανδρέου, Εξουσία*. Πατάκη, Αθήνα 2009, σελ. 181 – 184.

μετακινήσεις ψηφοφόρων προς αυτό τόσο από το χώρο του Κέντρου, όσο και από αυτούς της Δεξιάς και της Αριστεράς ήταν το ότι σταδιακά κατέστη ο φορέας της «αλλαγής» και η αδιαφιλονίκητη διάδοχη της ΝΔ κυβερνητική δύναμη³⁶³. Επικουρικά και επικυρωτικά σε αυτές τις εξελίξεις λειτούργησαν συμβολικά και ουσιαστικά γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά την προεκλογική περίοδο. Τέτοια γεγονότα ήταν η τοποθέτηση στην πρώτη θέση της λίστας του ψηφοδελτίου επικρατείας του ΠΑΣΟΚ του πρώην αρχηγού της ΕΚ – ΝΔ και της ΕΔΗΚ Γεώργιου Μαύρου, όπως επίσης η εξασφάλιση της στήριξης του ΠΑΣΟΚ από την μεταδικτατορική ΕΔΑ και η υποψηφιότητα με το ΠΑΣΟΚ του Μανώλη Γλέζου³⁶⁴.

Υποψήφιοι του ΠΑΣΟΚ στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας ήταν ο υποψήφιος του κόμματος στις εκλογές του 1974 και του 1977 Γιώργος Κτενάς και ο καταγόμενος από το Μεγανήσι ιατρός Πάνος Πάλμος. Όσον αφορά την τακτική που ακολούθησε το ΠΑΣΟΚ κατά την προεκλογική περίοδο τα κύρια χαρακτηριστικά της αναφέρθηκαν παραπάνω. Αυτά αποτυπώθηκαν στο προεκλογικό φύλλο της εφημερίδας «Αλλαγή» και συγκεκριμένα στο κύριο άρθρο στην πρώτη σελίδα της εφημερίδας με τίτλο «Λευκάδα:Ναι στην Αλλαγή». Στη συνέχεια παρατίθεται ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα στο οποίο αποτυπώνεται με σαφήνεια ο τρόπος που επέλεξε το ΠΑΣΟΚ να αντιπαρατεθεί στη Δεξιά με στόχο την προσέλκυση των αποστασιοποιημένων ψηφοφόρων αυτής της παράταξης, όπως επίσης οι τρόποι προσέλκυσης ψηφοφόρων του Κέντρου και της Αριστεράς. «Συμφωνούν πλέον όλοι οι πολιτικοί παρατηρητές, ντόπιοι και ξένοι, ότι η νίκη του ΠΑΣΟΚ όχι μόνο είναι βέβαιη, αλλά θα είναι και περιφανής. Γιατί ο Λαός μας έχει αποφασίσει να τελειώσει μια και καλή με την αμαρτωλή δεξιά και τα έργα της και να εμπιστευθεί το μέλλον της πατρίδας στο ΠΑΣΟΚ. Αυτήν ακριβώς την ίδια τοποθέτηση έχει πια και η συντριπτική πλειοψηφία του Λαού της Λευκάδας. Και για αυτό καθημερινά εντάσσονται κι αγωνίζονται από τις τάξεις του ΠΑΣΟΚ ανώνυμοι και επώνυμοι Λευκαδίτες που απεγκλωβίζονται από το θανάσιμο αγκάλιασμα της δεξιάς και στρέφονται στο κίνημα της Αλλαγής.

Μαζί στοιχίζονται και οι τίμιοι δημοκράτες που στο παρελθόν είχαν εκφραστεί στο χώρο του Κέντρου και που φυσικά δεν παρασύρονται από τους νεροκουβαλητές της δεξιάς, που

³⁶³ Σακελλαρόπουλος Σπ., *Η Ελλάδα στη Μεταπολίτευση. Πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις 1974 – 1988*, Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 2001, σελ. 111-113.

³⁶⁴ Ριζάς Σ., *Παρατάξεις και κόμματα στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι.Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α.Ε., Αθήνα 2016, σελ. 29-30.

νόμισαν ότι στο παιχνίδι των προσωπικών τους συμφερόντων θα μπορούσαν να ενισχυθούν από τίμιους πολίτες που από πίστη και παράδοση ανήκουν στο δημοκρατικό χώρο. (...)

(...) Μαζί με όλους αυτούς συντάσσονται και οι αγωνιστές Λευκαδίτες, που στο παρελθόν είχαν εκφραστεί σε άλλα κόμματα της αντιπολίτευσης, γιατί αναγνωρίζουν και εκτιμούν ότι εκείνο που προέχει στη Λευκάδα είναι να φύγει η δεξιά»³⁶⁵.

δ) Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου (ΕΔΗΚ)

Λίγες μόλις μέρες μετά τις εκλογές του 1977 στις 26 Νοεμβρίου ο Γεώργιος Μαύρος παραιτήθηκε από την αρχηγία της ΕΔΗΚ και ένα μήνα αργότερα ανεξαρτητοποιήθηκε. Στις 29 Νοεμβρίου 1977 η κοινοβουλευτική ομάδα της ΕΔΗΚ εξέλεξε τριμελή Διοικούσα Επιτροπή αποτελούμενη από τον Ιωάννη Ζίγδη στη θέση του προέδρου και τους βουλευτές Νικήτα Βενιζέλο και Στέλιο Παπαθεμελή. Ο πρόεδρος της Διοικούσας Επιτροπής λίγες μέρες αργότερα παρουσίασε την άσχημη κατάσταση στην οποία βρισκόταν το κόμμα. Εκείνη την περίοδο εντός της ΕΔΗΚ ήταν διάχυτη «η πίκρα και η απογοήτευση», η οικονομική κατάσταση του κόμματος ήταν «άθλια» και υστερούσε στο οργανωτικό επίπεδο σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κόμματα³⁶⁶. Παρά τις εσωκομματικές αντιδράσεις ο Ι. Ζίγδης εκλέχτηκε πρόεδρος του κόμματος στο συνέδριο της ΕΔΗΚ που πραγματοποιήθηκε λίγους μήνες αργότερα³⁶⁷. Την περίοδο που ακολούθησε η ΕΔΗΚ αποδυναμώθηκε περαιτέρω, καθώς ο Ι. Ζίγδης διέγραψε βουλευτές του κόμματος και άλλοι αποχώρησαν³⁶⁸. Στους βουλευτές που είχαν εκλεγεί με την ΕΔΗΚ το 1977 και στη συνέχεια διαγράφηκαν ή αποχώρησαν από αυτή συγκαταλέγονταν οι Γ. Μαύρος, Γιάγκος Πεσμαζόγλου, Βιργινία Τσουδερού, Κωνσταντίνος Αλαβάνος, Δημήτριος Καρδάρας, Στέλιος Παπαθεμελής, Σταύρος Μπίρης, Νικόλαος Παπαπολίτης, Αθανάσιος Παπαχρήστος. Οι τρεις τελευταίοι αρχικά ανεξαρτητοποιήθηκαν και στη συνέχεια προσχώρησαν στη ΝΔ. Τα παραπάνω είχαν ως συνέπεια το καλοκαίρι του 1978 από τους 16 βουλευτές που είχαν εκλεγεί με την ΕΔΗΚ στο κόμμα να έχουν παραμείνει μόλις πέντε, επτά ήταν ανεξάρτητοι και τέσσερις είχαν προσχωρήσει στη ΝΔ.

Εν όψει των εκλογών του 1981 ιδιαίτερα αρνητικοί παράγοντες ήταν η υποψηφιότητα του πρώην αρχηγού του κόμματος Γ. Μαύρου με το ΠΑΣΟΚ και η δυναμική παρουσία του

³⁶⁵ εφ. *Αλλαγή*, φ. 17-18-19, 7-8-9/1981.

³⁶⁶ Ζίγδης Ι., *Οροθετώντας την ΕΔΗΚ*, Έκδοση Γραφείου Τύπου της ΕΔΗΚ, Αθήνα 1978, σελ. 53.

³⁶⁷ Λουλέ – Θεοδωράκη Ν., *Γιάννης Ζίγδης*, Ειρήνη Ε.Π.Ε., Αθήνα 1988, σελ. 134-136.

³⁶⁸ Μακρυγιώργος Χ., *Το χαμένο τμήμα. Ιχνηλάτηση ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας 1972 – 1990*, Δωδώνη, Αθήνα 2005, σελ. 266, 436.

ΚΟΔΗΣΟ. Στη Λευκάδα ήδη από το 1978 ο μόνιμος πολιτευτής του Κέντρου Άγγ. Καλκάνης είχε μεταπηδήσει στη ΝΔ, κάποια στελέχη τον είχαν ακολουθήσει, ενώ άλλα είχαν στραφεί στο ΚΟΔΗΣΟ και στο ΠΑΣΟΚ. Μια τέτοια περίπτωση ήταν αυτή του τοπικού στελέχους του Κέντρου, πρώην προέδρου της τοπικής επιτροπής της ΕΚ-ΝΔ, και μέλους της τοπικής επιτροπής της ΕΔΗΚ στη Λευκάδα Δ. Φατούρου, ο οποίος ακολούθησε μεταξύ 1977 και 1981 την πορεία από την ΕΔΗΚ, στο ΚΟΔΗΣΟ και τέλος λίγο πριν τις εκλογές του 1981 στο ΠΑΣΟΚ³⁶⁹. Η πλειοψηφία των μελών της νομαρχιακής επιτροπής της ΕΔΗΚ στη Λευκάδα μετά τη διάλυσή της συντάχθηκε με το ΠΑΣΟΚ³⁷⁰. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι υποψήφια της ΕΔΗΚ στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας ήταν η Κυριακή Παπασταθακοπούλου, η οποία ήταν η πρώτη γυναίκα υποψήφια στη συγκεκριμένη εκλογική περιφέρεια μετά την πτώση της δικτατορίας.

ε) Κόμμα Δημοκρατικού Σοσιαλισμού – Κόμμα Αγροτών και Εργαζομένων (ΚΟΔΗΣΟ – ΚΑΕ)

Στις 9 Ιανουαρίου 1979 ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου³⁷¹ ανήγγειλε την ίδρυση του Κόμματος Δημοκρατικού Σοσιαλισμού (ΚΟΔΗΣΟ) και από τις 21 έως τις 23 Μαρτίου πραγματοποιήθηκε η ιδρυτική συνδιάσκεψη του κόμματος. Το πολιτικό στίγμα του νέου κόμματος εντοπίζεται από τα μέλη του Πολιτικού Γραφείου που συγκροτήθηκε μετά την ίδρυση του ΚΟΔΗΣΟ. Μέλη του ήταν μεταξύ άλλων εκτός του προέδρου Γ. Πεσμαζόγλου, οι Β. Τσουδερού, Θεόδωρος Αναγνωστόπουλος, Δ. Καρδάρας, Σωτήρης Κούβελας, Αναστάσιος Μήνης, Χαράλαμπος Πρωτοπαππάς κ.ά.³⁷². Βασικές συνιστώσες του κόμματος ήταν οι προερχόμενοι από τη Σοσιαλιστική Πρωτοβουλία που δεν προσχώρησαν στο ΠΑΣΟΚ³⁷³, όπως ο Χ. Πρωτοπαππάς, και οι αποχωρήσαντες από την ΕΔΗΚ μετά την ανάληψη της ηγεσίας του κόμματος από τον Ι. Ζίγδη. Το κόμμα διέθετε πενταμελή κοινοβουλευτική ομάδα αποτελούμενη από πρώην βουλευτές της ΕΔΗΚ³⁷⁴. Το πρώτο συνέδριο του ΚΟΔΗΣΟ πραγματοποιήθηκε το διάστημα 12

³⁶⁹ Φατούρος Δ., ό.π. σελ. 76-77.

³⁷⁰ εφ. *Αλλαγή*, φ. 17-18-19, 7-8-9/1981.

³⁷¹ Μακρυγιώργος Χ., ό.π. σελ. 408-422.

³⁷² Λουλέ – Θεοδωράκη Ν., *Γιάγκος Πεσμαζόγλου*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996, σελ. 116-117.

³⁷³ Μακρυγιώργος Χ., ό.π. σελ. 290.

³⁷⁴ Κουστένης Π., «ΚΟΔΗΣΟ. Ένα πρώιμο εκσυγχρονιστικό κόμμα», λήμμα στο λεξικό *Η Ελλάδα στη Δεκαετία του '80*, (επιμ.) Βαμβακάς Β, Παναγιωτόπουλος Π., Επίκεντρο, β' εκδ., Θεσσαλονίκη 2014, σελ. 285-286.

έως 14 Δεκεμβρίου 1980. Στη Λευκάδα είχε συγκροτηθεί τοπική επιτροπή του κόμματος ήδη από τον ³⁷⁵.

Στις εκλογές του 1981 το ΚΟΔΗΣΟ συνεργάστηκε με το Κόμμα Αγροτών Εργατών (ΚΑΕ) του Αλέξανδρου Μπαλτατζή ³⁷⁶. Υποψήφιος στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας ορίστηκε ο δικηγόρος Θεόδωρος Καλκάνης, ο οποίος είχε διατελέσει βουλευτής Λευκάδας κατά την περίοδο 1952 – 1956, αφού είχε εκλεγεί με τον Ελληνικό Συναγερμό στις εκλογές του 1952. Ο Θ. Καλκάνης στο πρώτο συνέδριο του ΚΟΔΗΣΟ είχε εκλεγεί μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος ³⁷⁷.

στ) Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ)

Το διάστημα 15 – 20 Μαΐου 1978 πραγματοποιήθηκε το 10ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Το συνέδριο αυτό ήταν το πρώτο συνέδριο του ΚΚΕ που πραγματοποιήθηκε σε συνθήκες νομιμότητας, ύστερα από την περίοδο 27 χρόνων κατά τη διάρκεια της οποίας το κόμμα βρισκόταν στην παρανομία. Το 10ο Συνέδριο υιοθέτησε αναλύσεις και επεξεργασίες του 9ου Συνεδρίου, το οποίο είχε πραγματοποιηθεί τον Δεκέμβριο του 1973, προέβη όμως σε ορισμένες αλλαγές στο Πρόγραμμα του κόμματος, όπως αυτή της απάλειψης του «καθεστώτος της νέας δημοκρατίας» ³⁷⁸. Σημαντική ήταν επίσης η απόφαση για μια «ευρύτερη δημοκρατική συνεργασία με όλα τα δημοκρατικά, αντιπολιτευτικά κόμματα και ομάδες, που αντιτίθενται σε μια σειρά πλευρές της πολιτικής της κυβέρνησης και στο παρακράτος» ³⁷⁹. Οι αποφάσεις του συνεδρίου αυτού καθόρισαν την πολιτική που ακολούθησε το ΚΚΕ σε μια σειρά ζητήματα κατά την περίοδο μέχρι τις εκλογές του 1981, αλλά και αργότερα ³⁸⁰. Το συνέδριο επικύρωσε την «ενιαία επαναστατική διαδικασία με τα δύο στάδια επαναστατικών μετασχηματισμών και καθόρισε το Πρόγραμμα, τόσο στο πρώτο στάδιο, με το καθεστώς της “δημοκρατίας του λαού”, όσο και στο σοσιαλισμό. Το πρόγραμμα της δημοκρατίας του λαού ήταν στόχοι πάλης για τη συσπείρωση όλων των δυνάμεων που είχαν συμφέρον από την εφαρμογή του, αφού αυτό το καθεστώς “θα στρέφεται ενάντια στο διεθνή ιμπεριαλισμό και την ντόπια μονοπωλιακή ολιγαρχία και στους εκφραστές των συμφερόντων τους σ' όλους τους τομείς της ζωής της χώρας

³⁷⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 43.

³⁷⁶ Μακρυγιώργος Χ., ό.π. σελ. 330.

³⁷⁷ Μακρυγιώργος Χ., ό.π. σελ. 324-325.

³⁷⁸ *Το 9ο συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Αθήνα 1974, σελ. 158 – 184.

³⁷⁹ «Χρονικό των συνεδρίων του ΚΚΕ», περ. *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, έκτακτο τεύχος, 2000.

³⁸⁰ *Αποφάσεις του 10ου Συνεδρίου του ΚΚΕ*, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1978.

μας»³⁸¹. Στο συνέδριο καθορίστηκε επίσης ότι «για την πραγματοποίηση του αντιμπεριαλιστικού αντιμονοπωλιακού δημοκρατικού επαναστατικού μετασχηματισμού της χώρας επιβάλλεται να περάσει η εξουσία από τα χέρια της ντόπιας μονοπωλιακής ολιγαρχίας στα χέρια των αντιμπεριαλιστικών αντιμονοπωλιακών δημοκρατικών δυνάμεων και να εγκαθιδρυθεί μια αντιμπεριαλιστική αντιμονοπωλιακή δημοκρατία, μια δημοκρατία του λαού»³⁸². Η νέα Κεντρική Επιτροπή του κόμματος ανέδειξε και πάλι τον Χαρίλαο Φλωράκη στη θέση του γραμματέα της.

Στο διάστημα 1977 – 1981 το ΚΚΕ στη Λευκάδα ανέπτυξε έντονη δραστηριότητα και συνεχίστηκε η οργανωτική ανάπτυξη του κόμματος, το οποίο είχε ενισχυθεί σημαντικά ύστερα από την επικράτησή του στο εσωτερικό της Αριστεράς στις εκλογές του 1977. Η δράση των δυνάμεων του ΚΚΕ αναπτύχθηκε σε διάφορους τομείς και αναφορικά με πλήθος ζητημάτων. Ένα από τα κύρια πεδία δράσης των δυνάμεων του ΚΚΕ ήταν αυτό της οργάνωσης των αγροτών³⁸³, των κινητοποιήσεων τους³⁸⁴ και της ανάδειξης των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν³⁸⁵. Επίσης όσον αφορά τα προβλήματα των αγροτών της Λευκάδας οι βουλευτές του ΚΚΕ τα ανέδειξαν με ερωτήσεις και αναφορές τους στη Βουλή³⁸⁶. Έντονη δραστηριότητα του ΚΚΕ καταγράφηκε όσον αφορά κινητοποιήσεις για το ζήτημα των αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στην Ελλάδα³⁸⁷ και ειδικά για την περιοχή της Λευκάδας, αυτή που βρισκόταν κοντά στο χωριό Εγκλουβή της Λευκάδας³⁸⁸.

Άλλα πεδία δράσης του ΚΚΕ κατά την περίοδο 1977 – 1981 στη Λευκάδα ήταν αυτά του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος³⁸⁹, της νεολαίας³⁹⁰, των τοπικών ζητημάτων και της αυτοδιοίκησης. Ιδιαίτερα έντονη ήταν η λειτουργία του κόμματος σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, όπου η Λευκάδα υπαγόταν στην περιφερειακή Κομματική Οργάνωση Ηπείρου – Κέρκυρας – Λευκάδας³⁹¹. Ισχυρή ήταν και η εθνικοτοπική οργάνωση των Λευκαδιτών του ΚΚΕ

³⁸¹ εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 23/1/2005.

³⁸² εφ. *Ριζοσπάστης*, ό.π.

³⁸³ Βλ. ενδεικτικά: εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 1/3/1978, φ. 13/8/1978, φ. 26/9/1979, φ. 24/10/1979, φ. 27/2/1980.

³⁸⁴ Βλ. ενδεικτικά: εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 30/11/1978, φ. 3/2/1979, φ. 7/2/1979, φ. 10/3/1979, φ. 14/3/1979, φ. 2/10/1979, φ. 7/2/1980, φ. 9/2/1980, φ. 10/2/1980, φ. 25/2/1981.

³⁸⁵ Βλ. ενδεικτικά: εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 22/11/1978, φ. 6/12/1978, φ. 22/4/1979, φ. 10/7/1979, φ. 18/8/1979, φ. 3/5/1980, φ. 10/5/1980, φ. 21/10/1980, φ. 5/6/1981.

³⁸⁶ Βλ. ενδεικτικά: εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 26/8/1978, φ. 30/9/1980.

³⁸⁷ Βλ. ενδεικτικά: εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 19/11/1978, φ. 13/7/1980, φ. 8/8/1980, 4/11/1980, φ. 13/5/1981.

³⁸⁸ *Βάσεις. Όλα όσα πρέπει να ξέρετε*, Εκδόσεις «Το Ποντίκι», Αθήνα 1990, σελ. 29, 30, 65, 69, 88, 197 και 198.

³⁸⁹ Βλ. ενδεικτικά: εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 19/11/1980.

³⁹⁰ Βλ. ενδεικτικά: εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 20/7/1978, φ. 12/9/1978, 22/8/1980, φ. 24/10/1980.

³⁹¹ Βλ. ενδεικτικά: εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 13/5/1981.

στην Αθήνα και σημαντική η συμβολή της αντίστοιχης επιτροπής επαρχιωτών κατά τις προεκλογικές περιόδους.

Η προεκλογική εκστρατεία του ΚΚΕ στη Λευκάδα ακολούθησε τη στρατηγική του κόμματος πανελλαδικά και βασικό προεκλογικό υλικό αποτέλεσε το εκλογικό πρόγραμμα του κόμματος³⁹². Το ΚΚΕ απέναντι στο ισχυρό ρεύμα του ΠΑΣΟΚ αυτοπροβλήθηκε ως το κόμμα της «πραγματικής αλλαγής»³⁹³. Στη Λευκάδα η προεκλογική εκστρατεία του ΚΚΕ περιλάμβανε περιοδείες των υποψηφίων του κόμματος και στελεχών από την Αθήνα, την πραγματοποίηση συγκεντρώσεων³⁹⁴, τη διανομή προεκλογικού υλικού και αφισοκολλήσεις κατά τις οποίες δεν έλειψαν οι διώξεις από τις αστυνομικές αρχές³⁹⁵. Στη Λευκάδα στο πλαίσιο του προεκλογικού αγώνα του ΚΚΕ μίλησαν σε συγκεντρώσεις οι Αντώνης Αμπατιέλος, Μίκης Θεοδωράκης. Υποψήφιοι βουλευτές του ΚΚΕ στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας ήταν ο φαρμακοποιός Γεράσιμος Αραβανής και ο εργάτης Γιώργος Βρεττός. Ο πρώτος είχε διαδεχτεί τον δεύτερο στη θέση του Γραμματέα της Νομαρχιακής Επιτροπής του κόμματος.

ζ) Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας – Εσωτερικού (ΚΚΕ εσ.)

Στις βουλευτικές εκλογές του 1977 το ΚΚΕ Εσ. αποτελούσε το μόνο ενεργό κόμμα στη Λευκάδα από αυτά που συμμετείχαν στη Συμμαχία Προοδευτικών και Αριστερών Δυνάμεων (Συμμαχία). Η Συμμαχία είχε λάβει το 4,52% των έγκυρων ψηφοδελτίων. Η εκλογική επιρροή του ΚΚΕ Εσ. υστερούσε σε σχέση με αυτή του ΚΚΕ, όμως οι τοπικές δυνάμεις του κόμματος είχαν έντονη δράση και η ευρύτερη επιρροή του κόμματος ξεπερνούσε την εκλογική. Αυτό συνέβαινε ιδιαίτερα στην πόλη της Λευκάδας, όπου τα στελέχη του κόμματος συμμετείχαν ενεργά στην πολιτική και κοινωνική ζωή, συμμετείχαν σε πολιτιστικά σωματεία και σε αναπτυξιακές πρωτοβουλίες. Εξαιρετικά σημαντικός ήταν ο ρόλος της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα», η οποία δέσποζε στον τοπικό τύπο και απηχούσε σε μεγάλο βαθμό τις θέσεις του κόμματος ειδικά μετά το . Στις δημοτικές εκλογές του 1978 είχε αποτυπωθεί η δυναμική του κόμματος και των στελεχών του στην πόλη της Λευκάδας στη σταυροδοσία των υποψηφίων του στο ψηφοδέλτιο του συνδυασμού «Δημοκρατική Συνεργασία». Το ίδιο είχε συμβεί σε κάποιες κοινότητες στις κοινοτικές εκλογές της ίδιας χρονιάς.

³⁹² *Εκλογικό πρόγραμμα 1981. ΚΚΕ για να φύγει η δεξιά, για την αλλαγή*, Ιούνιος 1981.

³⁹³ «Ψήφο στο κόμμα της πραγματικής αλλαγής. Εκλογική διακήρυξη της ΚΕ του ΚΚΕ, 18/9/1981», στο *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1982, σελ. 207-209.

³⁹⁴ εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 19/9/1981, φ. 25/9/1981, 29/9/1981.

³⁹⁵ εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 18/9/1981.

Στο διάστημα μεταξύ 1977 – 1981 το ΚΚΕ Εσ. επιχείρησε να αναπροσαρμόσει πλευρές της πολιτικής του κυρίως μετά το 2ο συνέδριο του κόμματος που πραγματοποιήθηκε την Άνοιξη του 1978. Στο συνέδριο αυτό η ηγετική ομάδα διατηρήθηκε, αμφισβητήθηκε όμως η έως τότε κεντρική γραμμή του κόμματος και αναγνωρίστηκαν αρνητικές πλευρές της στρατηγικής της «Εθνικής Αντιδικτατορικής Δημοκρατικής Ενότητας»³⁹⁶.

Στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας επιλέχθηκαν ως υποψήφιοι του κόμματος στην πρώτη αυτόνομη συμμετοχή του σε εκλογές ο Διονύσης Μεσσήνης και ο Λεωνίδας Τζεφρώνης³⁹⁷. Ο πρώτος ήταν ένα από τα κορυφαία τοπικά στελέχη της νεολαίας του κόμματος, η οποία σε τοπικό επίπεδο δεν είχε πληγεί από τη διάσπαση της Β' Πανελλαδικής³⁹⁸, καθώς τα μέλη της τοποθετήθηκαν προς την κατεύθυνση του συμβιβασμού των δύο πλευρών³⁹⁹. Η ΕΚΟΝ «Ρήγας Φεραίος» είχε αξιοσημείωτη παρουσία στη Λευκάδα, αναλογικά με τα δεδομένα της περιοχής, διοργάνωσε πλήθος εκδηλώσεων και η παράταξή της κατέγραφε θετικά αποτελέσματα στις εκλογές του Συλλόγου Λευκαδίων Φοιτητών Σπουδαστών. Η υποψηφιότητα του Δ. Μεσσήνη εκπροσωπούσε τη νεολαία του κόμματος και ενισχυόταν από το γεγονός ότι ο ίδιος συμμετείχε ενεργά στην εφημερίδα «Δημοκρατική Λευκάδα». Η δεύτερη υποψηφιότητα ήταν αυτή του Λεωνίδα Τζεφρώνη στην οποία αποτυπώνεται η βαρύτητα της εκλογικής περιφέρειας νομού Λευκάδας για το ΚΚΕ Εσ., αφού ήταν από τις περιφέρειες όπου σημείωνε κάποια από τα καλύτερα ποσοστά του. Το γεγονός αυτό συνίσταται στο ότι ο Λ. Τζεφρώνης ήταν ηγετικό ιστορικό στέλεχος του κομμουνιστικού κινήματος της Ελλάδας και με την υποψηφιότητά του το ΚΚΕ Εσ. επιδίωκε να διευρύνει την απεύθυνσή του στο κομμάτι εκείνο του εκλογικού σώματος της Λευκάδας που ανήκε στο χώρο που χαρακτηριζόταν από την ισχύ της αριστερής παράδοσης και της παραταξιακής ένταξης.

Αρχικά μέσα από την εφημερίδα «Δημοκρατική Λευκάδα» οι προσκεείμενες στο ΚΚΕ Εσ. δυνάμεις σε τοπικό επίπεδο κινήθηκαν στην κατεύθυνση της συμμαχίας των αντιδεξιών πολιτικών δυνάμεων με στόχο την απόσπαση της βουλευτικής έδρας από τη ΝΔ⁴⁰⁰. Μετά την

³⁹⁶ Μπαλαμπανίδης Γ., *Ευρωκομμουνισμός. Από την κομμουνιστική στη ριζοσπαστική ευρωπαϊκή Αριστερά*, Πόλις, Αθήνα 2015, σελ. 188 – 189.

³⁹⁷ Μαυροειδής Λ., *Οι δύο όψεις της ιστορίας. Προσκήνιο και Παρασκήνιο στο Κομμουνιστικό Κίνημα*, Καστανιώτη, γ' έκδοση, Αθήνα 1999, σελ. 255-256.

³⁹⁸ Βερναρδάκης Χ., *ΕΚΟΝ Ρήγας Φεραίος – Β' Πανελλαδική 1978-1981: μια ιστορική προσέγγιση*, <http://www.vernardakis.gr/article.php?id=197>.

³⁹⁹ Αρχείο ΕΜΙΑΝ, συλλογή Μπάμπη Γεωργούλα ΙΙ, δ, φάκελος 44, Απόφαση της Ολομέλειας της Ο.Β. Λευκάδας της ΕΚΟΝ Ρήγας Φεραίος, 23 Μαρτίου 1978.

⁴⁰⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 54, 4-5/1981.

αναμενόμενη άρνηση των υπόλοιπων κομμάτων η στρατηγική του ΚΚΕ Εσ. στη Λευκάδα εστιάστηκε στην αντιμετώπιση των συνεπειών της θεωρίας της «χαμένης ψήφου». Χαρακτηριστικό είναι το πρωτοσέλιδο του τελευταίου πριν τη διεξαγωγή των εκλογών φύλλου της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα», όπου δημοσιεύτηκε ολοσέλιδο άρθρο του υποψήφιου βουλευτή με Λ. Τζεφρώνη με τίτλο «Υπάρχει χαμένη ψήφος; Ναι. Είναι εκείνη που ρίχνεται σε άλλο από το Κόμμα που πιστεύουμε»⁴⁰¹.

η) Εργατική Διεθνιστική Ένωση – Τροτσκιστές (ΕΔΕ-Τρ.)

Η Εργατική Διεθνιστική Ένωση (ΕΔΕ) ήταν τροτσκιστική οργάνωση, η οποία είχε ιδρυθεί το 1963 και συνδεόταν με τη Διεθνή Επιτροπή της 4ης Διεθνούς. Στην πορεία της ΕΔΕ από την ίδρυσή της έως το 1981 σημειώθηκαν διασπάσεις, αποχωρήσεις στελεχών, αλλά και προσχωρήσεις ομάδων και ατόμων⁴⁰². Κατά την περίοδο της δικτατορίας η ΕΔΕ ανέπτυξε αντιστασιακή δράση τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Ύστερα από την πτώση της δικτατορίας η ΕΔΕ ανέπτυξε νόμιμη δράση. Το φθινόπωρο του 1974 ξεκίνησε η έκδοση της εφημερίδας «Σοσιαλιστική Αλλαγή» και ένα χρόνο αργότερα ιδρύθηκε η νεολαία της οργάνωσης «Νέοι Σοσιαλιστές»⁴⁰³. Κατά τη μεταδικτατορική περίοδο η ΕΔΕ αποτέλεσε μια από μαζικότερες τροτσκιστικές οργανώσεις. Ένα από τα χαρακτηριστικά της οργάνωσης αποτελούσε η διαφοροποίησή της από άλλες τροτσκιστικές οργανώσεις όσον αφορά το ζήτημα του εισοδισμού. Αυτή η διαφορά αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα τόσο για τη δημιουργία της οργάνωσης όσο και για τη μετέπειτα πορεία της. Στις βουλευτικές εκλογές του 1977 η ΕΔΕ, με την ονομασία ΕΔΕ - Τροτσκιστές, συμμετείχε με συνδυασμούς της σε τέσσερις εκλογικές περιφέρειες διαφοροποιούμενη από τη στάση της «κριτικής υποστήριξης στο ΚΚΕ», όπως είχε συμβεί το 1974⁴⁰⁴. Στις βουλευτικές εκλογές του 1981 υποψήφιος της ΕΔΕ – Τρ. στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας ήταν ο Γρηγόρης Βλάχος.

θ – ιβ) Συμμετείχαν ως ανεξάρτητοι – μεμονωμένοι υποψήφιοι οι Γρυπαίος Εμμανουήλ, Ζυγούρης Φώτιος, Νικολαΐδης Θεόδωρος και Μελάς Λεωνίδας. Ο τελευταίος μάλιστα

⁴⁰¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 56, 8-9/1981.

⁴⁰² Αλεξιάτος Γ., *Ιστορικό λεξικό του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Γειτονιές του Κόσμου, Αθήνα 2012, σελ.176 και 420.

⁴⁰³ Κάπολα Α., «Αρχείο Εργατικής Διεθνιστικής Ένωσης (ΕΔΕ) / Εργατικού Επαναστατικού Κόμματος (ΕΕΚ) (1973 - 1996): Πρώτες καταγραφές και επισημάνσεις», περ. *Αρχαιοτάζιτο*, τ. 6, 5/2004, σελ. 170 – 174.

⁴⁰⁴ Κουτσουμπός Θ., «50 χρόνια ΕΔΕ – ΕΕΚ», εφ. *Νέα Προοπτική*, φ. 565, 8/2/2014.

«απήγγειλε εμμέτρως τις προεκλογικές δηλώσεις του»⁴⁰⁵ στην πλατεία της Λευκάδας κατά την προεκλογική περίοδο και σύμφωνα με την εφημερίδα «Λευκάς» κατά τη διάρκεια προεκλογικής ομιλίας του στο χωριό Αγ. Πέτρος τραυματίστηκε «από εκτυρσοκρότηση όπλου δικής του κατασκευής»⁴⁰⁶.

Τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών 1981 στον νομό Λευκάδας παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 2.6: Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 1981 νομού Λευκάδας

Σύνολο Έγκυρων: 18.920		
Βουλευτικές Εκλογές 1981 Νομού Λευκάδας		
Κόμμα	Ψήφοι	%
ΠΑΣΟΚ	7.543	39,87
ΝΔ	7.113	37,59
ΚΚΕ	3.604	19,05
ΚΚΕ εσωτ.	421	2,23
ΚΠ	80	0,42
ΚΟΔΗΣΟ-ΚΑΕ	77	0,41
ΕΔΗΚ	35	0,18
ΕΔΕ τροτσ.	28	0,15
μεμ.υποψ. Ζυγούρης Φ.	11	0,06
μεμ.υποψ. Γρυπαίος Εμμ.	4	0,02
μεμ.υποψ. Μελάς Λεων.	4	0,02
μεμ.υποψ. Νικολαΐδης Θ.	0	0,00

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Α' τόμος, Αθήνα, 1984. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Β' τόμος, Αθήνα, 1984.

Εκλογική επιρροή

ΔΕΞΙΑ

Η ΝΔ αναδείχτηκε δεύτερο κόμμα, αφού συγκέντρωσε το 37,59% των έγκυρων ψηφοδελτίων στο νομό Λευκάδας, 2,28 μονάδες πίσω από το ΠΑΣΟΚ. Το ποσοστό του κόμματος στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας βρισκόταν στο μέσο περίπου των εκλογικών περιφερειών και ήταν κατά 1,71 μονάδες μεγαλύτερο από το ποσοστό που συγκέντρωσε η ΝΔ

⁴⁰⁵ εφ. Λευκάς, φ. 202, 24/10/1981.

⁴⁰⁶ εφ. Λευκάς, φ. 202, 24/10/1981.

πανελλαδικά. Το ποσοστό της ΝΔ σε σύγκριση με αυτό των βουλευτικών εκλογών του 1977 είναι υψηλότερο κατά 5,70 μονάδες (37,59% έναντι 31,89%). Στην πραγματικότητα αυτό που συνέβη όμως ήταν ότι η ΝΔ κατάφερε να επαναφέρει στις τάξεις των ψηφοφόρων της το μεγαλύτερο μέρος των ψηφοφόρων που το 1977 ψήφισαν την «Εθνική Παράταξη». Όμως ένα σημαντικό μέρος των ψηφοφόρων της ΝΔ του 1977 το 1981 μετακινήθηκαν στα κόμματα του Κέντρου. Αυτό προκύπτει από την εξέταση των αποτελεσμάτων του συνόλου των κομμάτων της Δεξιάς. Αυτά το 1977 συγκέντρωσαν το 40,73% των ψήφων (ΝΔ 31,89%, ΕΠ 8,17% και ΚΝΦ 0,27%), ενώ το 1981 το ποσοστό τους ήταν μικρότερο κατά 2,32 μονάδες καθώς συγκέντρωσαν 38,01% (ΝΔ 37,59% και ΚΠ 0,42%). Αν συνυπολογιστεί ότι ένα ποσοστό των ψηφοφόρων της ΕΔΗΚ του 1977 ακολούθησε τον Α. Καλκάνη στη ΝΔ συνάγεται το συμπέρασμα ότι το ποσοστό των ψηφοφόρων της Δεξιάς στις εκλογές του 1977 που μετακινήθηκε προς το Κέντρο το 1981 υπερβαίνει τη μείωση του ποσοστού της Δεξιάς μεταξύ των δύο βουλευτικών αναμετρήσεων. Μία λεπτομερέστερη εξέταση των μεταβολών των ποσοστών τόσο της ΝΔ μεταξύ των εκλογών του 1977 και 1981 όσο και των αντίστοιχων συνολικά της Δεξιάς ενισχύει τα παραπάνω συμπεράσματα. Ενδεικτικά η ΝΔ μεταξύ 1977 και 1981 εμφανίζει αύξηση στους έξι από τους οκτώ τομείς, ενώ η Δεξιά εμφανίζει αύξηση των ποσοστών της μόνο σε δύο τομείς η οποία μάλιστα είναι της τάξης μόλις 0,61 μονάδα στον τομέα Δήμου Λευκάδας και 1,15 στον τομέα Απολλωνίων.

Το 1981 πάντως η απόλυτη κυριαρχία της ΝΔ στο χώρο της Δεξιάς στη Λευκάδα αποκαταστάθηκε, καθώς η εκλογική επιρροή του ΚΠ ήταν ελάχιστη. Το ΚΠ συγκέντρωσε μόλις 0,42%, ποσοστό κατά τέσσερις φορές μικρότερο από το αντίστοιχο ποσοστό του κόμματος πανελλαδικά. Συγκεκριμένα το 98,89% των ψηφοφόρων της Δεξιάς ψήφισε ΝΔ έναντι 1,11% που ψήφισε ΚΠ, γεγονός που αποδεικνύει την καθολική υπεροχή της ΝΔ στο χώρο της δεξιάς παράταξης, με αποτέλεσμα η εκλογική επιρροή της ΝΔ σχεδόν να ταυτίζεται με αυτή της Δεξιάς συνολικά.

Η Δεξιά συγκέντρωσε ποσοστό 38,02% και για ακόμη μία φορά στις βουλευτικές εκλογές του 1981 παρατηρείται μεγάλη διάσταση μεταξύ των ποσοστών της ΝΔ και κατ' επέκταση της Δεξιάς τόσο στα δύο υποσύνολα όσο και στους τομείς. Στο υποσύνολο βόρειας Λευκάδας η ΝΔ αναδείχτηκε δεύτερο κόμμα με ποσοστό 33,71% και διαφορά 4,5 μονάδων από το πρώτο ΠΑΣΟΚ. Αντίθετα στο υποσύνολο νότιας Λευκάδας η ΝΔ επικράτησε με ποσοστό 48,17%, υπερέχοντας του ΠΑΣΟΚ κατά 9,73 ποσοστιαίες μονάδες. Η κυριαρχία της δεξιάς

παράταξης ήταν απόλυτη στον τομέα Ελλομένου, όπου συγκέντρωσε ποσοστό 50,28% (49,72% ΝΔ και 0,56% ΚΠ). Στον άλλο τομέα του υποσυνόλου νότιας Λευκάδας, στον τομέα Απολλωνίων, η Δεξιά επικράτησε με ποσοστό 47,24% και η διαφορά από το ποσοστό που συγκέντρωσαν στον ίδιο τομέα τα κόμματα του Κέντρου ήταν 4,88 μονάδες.

Στο υποσύνολο βόρειας Λευκάδας η εκλογική επιρροή της ΝΔ διέφερε σημαντικά. Από τους τέσσερις τομείς του υποσυνόλου Βορρά η ΝΔ επικράτησε μόλις σε έναν, σε έναν αναδείχτηκε δεύτερη δύναμη και σε δύο βρέθηκε στη τρίτη θέση. Ο μόνος τομέας όπου η ΝΔ αναδείχτηκε πρώτη δύναμη και μάλιστα οριακά ήταν αυτός του Δήμου Λευκάδας (Χάρτης 2.4, Γράφημα Γ. 4). Εκεί η ΝΔ ξεπέρασε το ΠΑΣΟΚ κατά μόλις έξι ψήφους. Η ΝΔ έλαβε 1.599 ψήφους συγκεντρώνοντας ποσοστό 39,43% έναντι 39,29% που συγκέντρωσε το ΠΑΣΟΚ καθώς έλαβε 1.593 ψήφους. Η ΝΔ κατέλαβε τη δεύτερη θέση πίσω από το ΠΑΣΟΚ στο τομέα Σφακιωτών, όπου έλαβε το 33,57% των έγκυρων ψηφοδελτίων. Στους τομείς υπόλοιπου Λευκάδας και Καρυάς τα ποσοστά της ΝΔ και της Δεξιάς συνολικά υπολείπονταν τόσο των ποσοστών του ΠΑΣΟΚ και συνολικά των κομμάτων του Κέντρου όσο και των ποσοστών του ΚΚΕ και της Αριστεράς συνολικά.

Όσον αφορά τους τομείς Μεγανησίου και Κάλαμου-Καστού η επικράτηση του ΠΑΣΟΚ ήταν απόλυτη, καθώς συγκέντρωσε ποσοστά μεγαλύτερα του 50%. Έτσι η ΝΔ περιορίστηκε στη δεύτερη θέση. Ειδικότερα στο τομέα Μεγανησίου η διαφορά της ΝΔ από το πρώτο ΠΑΣΟΚ ήταν 28,53 μονάδες, ενώ από το τρίτο ΚΚΕ 3,57 ποσοστιαίες μονάδες. Αντίθετα στον τομέα Κάλαμου-Καστού η ΝΔ με ποσοστό 30,94% σχεδόν ισαπέχε από το πρώτο ΠΑΣΟΚ και από το τρίτο ΚΚΕ που συγκέντρωσαν 55,35% και 12,04% αντίστοιχα.

Σε επίπεδο υποσυνόλων και τομέων η Δεξιά σημείωσε οριακή άνοδο 0,25 μονάδων στο υποσύνολο νότιας Λευκάδας, γεγονός που οφείλεται στην αύξηση του ποσοστού της στον τομέα Απολλωνίων κατά 1,15 μονάδα, καθώς αντίθετα στον τομέα Ελλομένου μειώθηκε κατά 1,19 μονάδα. Στο υποσύνολο βόρειας Λευκάδας η μείωση της εκλογικής επιρροής της Δεξιάς άγγιξε την 1,50 μονάδα, καθώς η δύναμη των κομμάτων της μειώθηκε στους τρεις από τους τέσσερις τομείς. Στον τομέα υπόλοιπου Λευκάδας μειώθηκε κατά 3,79 ποσοστιαίες μονάδες πέφτοντας κάτω από το 30%, στον τομέα Σφακιωτών κατά 3,57 μονάδες και στον τομέα Καρυάς κατά 0,93 μονάδες. Αντίθετα η Δεξιά στον τομέα Δήμου Λευκάδας σημείωσε οριακή αύξηση κατά 0,61 μονάδες καταφέρνοντας να υπερβεί το 40%.

Οι μεγαλύτερες μειώσεις των ποσοστών της Δεξιάς καταγράφηκαν στους τομείς Μεγανησίου και Κάλαμου-Καστού, όπου μεγάλο μέρος των ψηφοφόρων των κομμάτων της στις εκλογές του 1977, το 1981 επέλεξαν το ΠΑΣΟΚ. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η εκλογική επιρροή της Δεξιάς στον τομέα Μεγανησίου από 36,71% να μειωθεί στο 25,26%, δηλαδή κατά σχεδόν 11,5 μονάδες. Στον τομέα Κάλαμου-Καστού η μείωση ήταν ακόμη μεγαλύτερη και εντυπωσιακότερη, καθώς στο συγκεκριμένο τομέα η Δεξιά είχε επικρατήσει στις εκλογές του 1977 με ποσοστό που υπερέβαινε το 50%. Ειδικότερα από το 53,29% του 1977 η εκλογική επιρροή της Δεξιάς το 1981 έφτασε στο 31,44% δηλαδή ποσοστό μικρότερο κατά 21,85 μονάδες.

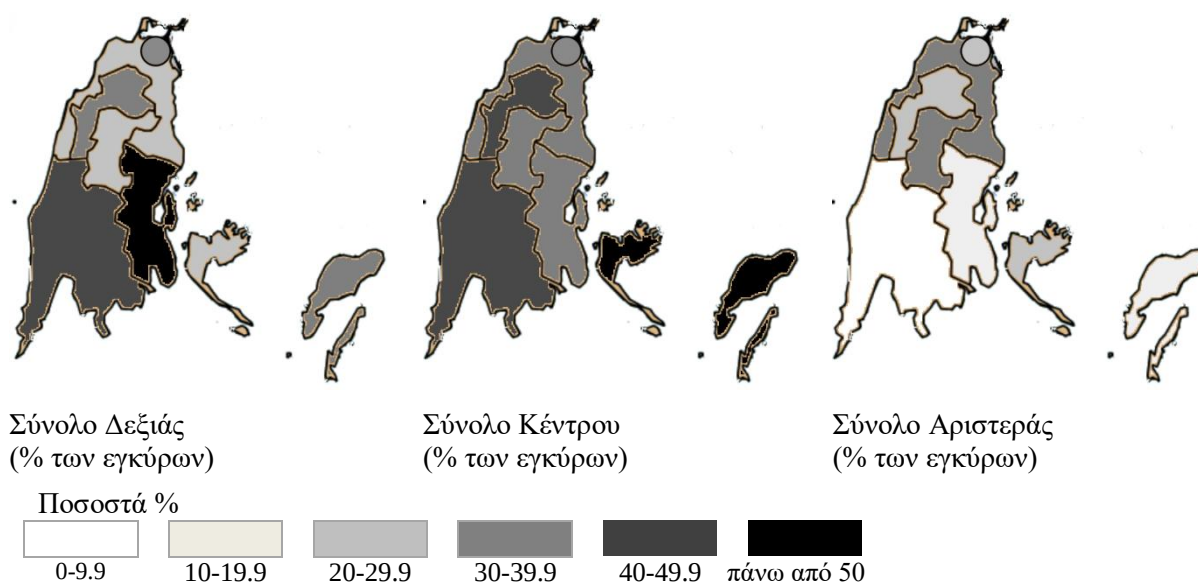
Σε επίπεδο χωριών οι εστίες ισχύος της ΝΔ και της δεξιάς παράταξης συνολικά επίσης σχεδόν ταυτίζονται. Τα ποσοστά τους σε εννέα χωριά ξεπέρασαν το 50%. Στην προκειμένη περίπτωση το συγκεκριμένο ποσοστό σχεδόν ταυτίζεται με το κριτήριο ορισμού ενός χωριού ως εστία ισχύος, καθώς αυτή υπολογίζεται ως το ποσοστό που αντιστοιχεί στο ποσοστό του κόμματος ή της παράταξης στο νομό συν 1/3, δηλαδή όσον αφορά τις βουλευτικές εκλογές του 1981 το ποσοστό αυτό είναι 50,12% για τη ΝΔ και 50,69% για τη Δεξιά συνολικά. Αναλυτικότερα, τα εννέα αυτά χωριά κατά σειρά σύμφωνα με τα ποσοστά που συγκέντρωσε η Δεξιά σε αυτά ήταν: Χαραδιάτικα (75,09%), Άγ. Ηλίας (73,30%), Βουρνικά (60,58%), Βλυχό (56,90%), Δράγανο (56,83%), Μαραντοχώρι (55,92%), Κατωχώρι (53,36%), Νυδρί (52,26%) και Νικολής (51,23%), (Γράφημα 2.6) . Τα εννέα αυτά χωριά ανήκαν όλα στο υποσύνολο νότιας Λευκάδας, πέντε από αυτά στον τομέα Απολλωνίων και τέσσερα στον τομέα Ελλομένου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι σε τέσσερα από αυτά τα χωριά το ΚΠ δεν έλαβε ούτε μία ψήφο, ενώ από τα υπόλοιπα πέντε μόνο σε δύο τα ποσοστά του ΚΠ ήταν μεγαλύτερα του 1%.

Το ΚΠ ξεπέρασε το 1% μόλις σε επτά χωριά στο σύνολο του νομού. Από τα χωριά αυτά μόνο ένα ανήκει στο υποσύνολο βόρειας Λευκάδας και συγκεκριμένα στον τομέα υπόλοιπου Λευκάδας (Απόλπαινα 1,02%), δύο ανήκουν στον τομέα Απολλωνίων (Κοντάραινα 1,38%, Άγ. Ηλίας 1,05%), δύο στον τομέα Ελλομένου (Νιοχώρι 1,63%, Χαραδιάτικα 1,13%) και από ένα στους τομείς Μεγανησίου (Βαθύ 4,57%) και Κάλαμου-Καστού (Καστός 1,28%). Από την εξέταση των χωριών που το ΚΠ συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά του προκύπτει ότι μόνο δύο από αυτά συμπεριλαμβάνονται στις εστίες ισχύος της Δεξιάς, ενώ από τα υπόλοιπα πέντε

μόλις ένα το ποσοστό της Δεξιάς ξεπέρασε το 45%, σε δύο το 40%, σε ένα το 35% και σε ένα το 30%.

Στην αντιπαράθεση μεταξύ των δύο υποψήφιων βουλευτών της ΝΔ επικράτησε ο Π. Καββαδάς, αφού συγκέντρωσε μόλις οκτώ σταυρούς περισσότερους από τον Άγγ. Καλκάνη.

Χάρτης 2.4 Βουλευτικές εκλογές 1981

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Α' τόμος, Αθήνα, 1984. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Β' τόμος, Αθήνα, 1984.

KENTPO

Στις βουλευτικές εκλογές του 1981 ήταν η πρώτη φορά που τα κόμματα του Κέντρου συγκέντρωσαν ποσοστό που υπερέβαινε το 40% των έγκυρων ψηφοδελτίων και η παράταξη υπερείχε τόσο της Δεξιάς όσο και της Αριστεράς. Το ΠΑΣΟΚ είχε καταστεί πλέον απόλυτος κυρίαρχος στο χώρο του Κέντρου, καθώς από τους 7.655 ψηφοφόρους που επέλεξαν κόμματα του Κέντρου οι 7.543, δηλαδή ποσοστό 98,54%, ψήφισαν ΠΑΣΟΚ. Κατά το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από τις βουλευτικές εκλογές του 1977 έως αυτές του 1981 ολοκληρώθηκε η διαδικασία επικράτησης του ΠΑΣΟΚ ως εκφραστή της παράταξης και ως επιλογή των ψηφοφόρων του Κέντρου. Τα στοιχεία που ανακύπτουν από την ανάλυση του συσχετισμού δύναμης μεταξύ των κομμάτων του Κέντρου στο νομό Λευκάδας οδηγούν σε ασφαλή συμπεράσματα αναφορικά με την μετακίνηση των ψηφοφόρων εντός της παράταξης του Κέντρου. Το 1974 σχεδόν τα 3/4 των ψηφοφόρων που ψήφισαν κόμματα του Κέντρου

προτίμησαν την ΕΚ-ΝΔ έναντι 1/4 που επέλεξαν το ΠΑΣΟΚ. Στις βουλευτικές εκλογές του 1977 αυτή η αναλογία ανατράπηκε και τα δύο κόμματα ήταν σχεδόν ισοδύναμα με ένα ελαφρύ προβάδισμα της ΕΔΗΚ. Από το σύνολο των ψηφοφόρων του Κέντρου το 53,03% ψήφισε ΕΔΗΚ έναντι 46,97% που ψήφισαν ΠΑΣΟΚ. Επισημαίνεται ότι η εκλογική περιφέρεια Λευκάδας ήταν μία από τις ελάχιστες όπου η ΕΔΗΚ υπερίσχυσε του ΠΑΣΟΚ γεγονός που όσον αφορά τους κεντρικούς ψηφοφόρους κατά πρώτο λόγο, αλλά και δευτερευόντως τους ψηφοφόρους που μετακινήθηκαν από τη Δεξιά στο Κέντρο, οφειλόταν στην παρουσία του πολιτευτή Αγγ. Καλκάνη.

Μετά την προσχώρηση του Αγγ. Καλκάνη στη ΝΔ σε συνδυασμό φυσικά με την σε κεντρικό επίπεδο αλματώδη αύξηση της επιρροής του ΠΑΣΟΚ από τη μία πλευρά και την αποδυνάμωση της ΕΔΗΚ από την άλλη, άνοιξε ο δρόμος για την απόλυτη κυριαρχία του ΠΑΣΟΚ στο χώρο του Κέντρου και στη Λευκάδα. Έτσι στις εκλογές του 1981 το ΠΑΣΟΚ επέλεξε το 98,54% των ψηφοφόρων των κομμάτων του Κέντρου ενώ την ΕΔΗΚ και το ΚΟΔΗΣΟ μόλις το 0,46% και 1% αντίστοιχα.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι πλέον η εκλογική επιρροή Κέντρου και ΠΑΣΟΚ ταυτίζονταν. Το ΠΑΣΟΚ αναδείχτηκε πρώτη δύναμη στο νομό Λευκάδας με ποσοστό 39,87% και εκλέχτηκε βουλευτής ο υποψήφιος του κόμματος Γιώργος Κτενάς ο οποίος επικράτησε με άνεση στη σταυροδοσία του συνυποψηφίου του Π. Πάλμου. Το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα ήταν όπως και στις εκλογές του 1974 και του 1977 ένα από τα χαμηλότερα πανελλαδικά. Συγκεκριμένα ήταν το 6ο χαμηλότερο και υπολειπόταν του πανελλαδικού κατά 8,2 μονάδες. Κύριο στοιχείο που χαρακτηρίζει την εκλογική επιρροή του ΠΑΣΟΚ αποτελεί η χωρική ομοιογένειά της, όπως προκύπτει από την ανάλυση των αποτελεσμάτων τόσο σε επίπεδο υποσυνόλων όσο και τομέων. Στα υποσύνολα βόρειας και νότιας Λευκάδας τα ποσοστά του ΠΑΣΟΚ ήταν 38,21% και 38,44%. Όσον αφορά τους τομείς του υποσυνόλου βόρειας Λευκάδας τα ποσοστά του ΠΑΣΟΚ κυμάνθηκαν 36,60% στον τομέα Καρυάς και 39,41% στον τομέα Σφακιωτών (Χάρτης 2.4, Γράφημα Γ. 4). Ελαφρά διαφορετική ήταν η εικόνα στο νότιο υποσύνολο, αφού στον τομέα Απολλωνίων το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ ήταν 41,58% έναντι 33,99% στον τομέα Ελλομένου. Βέβαια, παρατηρείται ότι οι αποκλίσεις μεταξύ του μεγαλύτερου και του μικρότερου ποσοστού των τομέων του υποσυνόλου βόρειας Λευκαδίας κυμαίνονται περίπου στις 2 έως 2,5 μονάδες, γεγονός που τεκμηριώνει την παρατήρηση περί ομοιογένειας. Από την παραπάνω παρατήρηση εξαιρούνται οι τομείς Μεγανησίου και Κάλαμου-

Καστου όπου η κυριαρχία του ΠΑΣΟΚ ήταν απόλυτη και τα ποσοστά του ξεπέρασαν το 50%, αφού συγκέντρωσε 52,90% και 55,35% αντίστοιχα. Εκτός από τους τομείς Μεγανησίου και Κάλாமου-Καστού το ΠΑΣΟΚ αναδείχτηκε πρώτη δύναμη επίσης στους τομείς υπόλοιπου Λευκάδας, Σφακιωτών και Καρυάς. Δεύτερη δύναμη αναδείχτηκε στους τομείς Δήμου Λευκάδας, Απολλωνίων και Ελλομένου πίσω από τη ΝΔ με διαφορές 0,14, 15,73 και 5,49 ποσοστιαίων μονάδων αντίστοιχα. Οι θέσεις κατάταξης του ΠΑΣΟΚ στους διάφορους τομείς σε σύγκριση με τις εκλογές του 1974 και του 1977 εμφανίζουν μεγάλη διαφορά. Το 1974 το ΠΑΣΟΚ ήταν τέταρτη δύναμη σε όλους τους τομείς εκτός από αυτόν του Μεγανησίου που ήταν τρίτη, ενώ το 1977 ήταν δεύτερη δύναμη στους τομείς Καρυάς, Μεγανησίου και Κάλாமου-Καστού, τρίτη δύναμη στους τομείς υπόλοιπου Λευκάδας, Σφακιωτών και Απολλωνίων και τέταρτη δύναμη στους τομείς Δήμου Λευκάδας και Ελλομένου. Τέσσερα χρόνια όμως αργότερα το ΠΑΣΟΚ, ενώ στις δύο προηγούμενες αναμετρήσεις δεν είχε αναδειχτεί πρώτη δύναμη σε κανένα τομέα, επικράτησε σε πέντε από τους οκτώ τομείς και σε έναν βρέθηκε στη δεύτερη θέση με διαφορά μόλις έξι ψήφων από το πρώτο κόμμα.

Η χωρική ομοιογένεια της εκλογικής επιρροής του ΠΑΣΟΚ συνεπάγεται τον μικρό αριθμό και το μικρό πληθυσμιακό μέγεθος των κέντρο ισχύος του. Μόλις σε έξι χωριά το ΠΑΣΟΚ συγκέντρωσε ποσοστό μεγαλύτερο κατά 1/3 από αυτό του κόμματος στο νομό. Τα τέσσερα μάλιστα από αυτά ανήκουν στους τομείς Μεγανησίου και Κάλாமου-Καστού που όπως προαναφέρθηκε διαφοροποιούνται όσο αφορά την ομοιογένεια της εκλογικής επιρροής του ΠΑΣΟΚ. Αναλυτικότερα τα χωριά που το ΠΑΣΟΚ ξεπέρασε το 53,16% ήταν τα εξής: Επισκοπή 66,67%, Καστός 60,26%, Αγ. Νικήτας 58,82%, Σπαρτοχώρι 56,42%, Κομηλιό 54,13% και Κατωμέρι 53,90% (Γράφημα 2.6). Ο ισχυρός βαθμός ομοιογένειας της εκλογικής επιρροής του ΠΑΣΟΚ προκύπτει επίσης από το γεγονός ότι τα χωριά όπου το ΠΑΣΟΚ δεν κατάφερε να ξεπεράσει το 30% ήταν μόνο πέντε. Αγ. Ηλίας 14,14%, Χαραδιάτικα 21,13%, Βαυκερή 21,62%, Εγκλουβή 23,28% και Νυδρί 29,21%. Τρία από αυτά (Αγ. Ηλίας, Χαραδιάτικα και Νυδρί) αποτελούσαν εστίες ισχύος της Δεξιάς, ενώ τα άλλα δύο (Εγκλουβή, Βαυκερή) ήταν τα χωριά όπου η Αριστερά συγκέντρωσε τα μεγαλύτερα ποσοστά της.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Στις βουλευτικές εκλογές του 1981 τα τρία κόμματα της Αριστεράς που συμμετείχαν στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκαδίτης έλαβαν το 21,43% των έγκυρων ψηφοδελτίων. Το

ποσοστό ήταν κατά 2,41 μονάδες μειωμένο σε σχέση με το αντίστοιχο των εκλογών του 1977. Παρ' όλα αυτά το ποσοστό της Αριστεράς στο νομό Λευκάδας ήταν το τέταρτο υψηλότερο της συγκεκριμένης παράταξης πανελλαδικά, καθώς ο υψηλότερα ήταν τα συνολικά ποσοστά των αριστερών κομμάτων μόνο στις εκλογικές περιφέρειες Λέσβου, Β' Πειραιά και Σάμου.

Μείωση της εκλογικής επιρροής της Αριστεράς σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές του 1977 σημειώθηκε στους έξι από τους οκτώ τομείς, όπως είχε συμβεί και μεταξύ των εκλογών του 1974 και του 1977. Αντίθετα η δύναμή της αυξήθηκε στους τομείς Μεγανησίου και Κάλαμου-Καστού. Η μεγαλύτερη μείωση, 6,39 μονάδων, σημειώθηκε στον τομέα Καρυάς όπου μάλιστα στον συγκεκριμένο τομέα το ποσοστό της Αριστεράς για πρώτη φορά έπεσε κάτω από 40% (Χάρτης 2.4, Γράφημα Γ. 4). Η μείωση αυτή είχε ως αποτέλεσμα η Αριστερά να βρεθεί στη δεύτερη θέση στους τομείς υπόλοιπου Λευκάδας και Καρυάς, όπου το 1977 αποτελούσε τη πρώτη δύναμη, ενώ στους υπόλοιπους έξι τομείς παρέμεινε στην τρίτη θέση όπως το 1977.

Το υψηλότερο ποσοστό της Αριστεράς καταγράφηκε στον τομέα Καρυάς όπου συγκέντρωσε 34,42% και το χαμηλότερο στον τομέα Απολλωνίων όπου πρώτη φορά μετά το 1974 συγκέντρωσε ποσοστό μικρότερο του 10% (9,83%).

Τα χωριά εστίες ισχύος της Αριστεράς, δηλαδή τα χωριά που συνολικά ΚΚΕ, ΚΚΕ Εσ., και ΕΔΕ-Τρ. Συγκέντρωσαν ποσοστά κατά 1/3 μεγαλύτερα από ότι στο σύνολο του νομού, δηλαδή 28,56% ήταν δώδεκα. Ειδικότερα: Εγκλουβή 56,32%, Βαυκερή 48,65%, Τσουκαλάδες 43,87%, Καλαμίτσι 39,31%, Δρυμώνας 34,88%, Εξάνθεια 33,60%, Αλέξανδρος 32,11%, Καριώτες 31,75%, Κατούνα 31,59%, Εύγυρος 30,89%, Πλατύστομα 30,08% και Καρυά 29,74%. Από τα δώδεκα αυτά χωριά τα πέντε ανήκουν στον τομέα υπόλοιπου Λευκάδας, τα δύο στον τομέα Σφακιωτών, τα δύο στον τομέα Καρυάς, τα δύο στον τομέα Ελλομένου και ένα στον τομέα Απολλωνίων. Σε τέσσερα μόλις από αυτά τα χωριά, όπου η Αριστερά συγκέντρωσε τα μεγαλύτερα ποσοστά της, ήταν πρώτη δύναμη (Εγκλουβή, Βαυκερή, Τσουκαλάδες, Δρυμώνας). Δεύτερη δύναμη πίσω από το Κέντρο ήταν σε τέσσερα χωριά (Καρυά, Εύγυρος, Εξάνθεια, Καλαμίτσι), ενώ ήταν δεύτερη δύναμη πίσω από τη Δεξιά στους Καριώτες. Στα υπόλοιπα τρία χωριά εστίες ισχύος της Αριστεράς (Πλατύστομα, Αλέξανδρος, Κατούνα) αυτή αναδείχτηκε τρίτη δύναμη πίσω τόσο από το Κέντρο όσο και από τη Δεξιά.

Από το σύνολο των ψηφοφόρων της Αριστεράς η συντριπτική πλειοψηφία, περίπου εννιά στους δέκα, επέλεξε το ΚΚΕ.

Το ΚΚΕ αναδείχτηκε τρίτη δύναμη καθώς το ποσοστό των ψηφοδελτίων που έλαβε στο σύνολο του νομού ήταν 19,05%. Το ποσοστό αυτό αποτελούσε το τέταρτο υψηλότερο ποσοστό του κόμματος πανελλαδικά, καθώς υψηλότερα ποσοστά το ΚΚΕ έλαβε μόνο στις εκλογικές περιφέρειες Λέσβου, Β'Πειραιώς και Σάμου. Η εκλογική επιρροή του ΚΚΕ σε σχέση με τις προηγούμενες εκλογές αυξήθηκε κατά 0,49 μονάδες στο υποσύνολο βόρειας Λευκάδας και κατά 4,07 μονάδες στο υποσύνολο νότιας Λευκάδας. Όμως, όπως συνέβη και στις εκλογές του 1977, η απόκλιση μεταξύ των ποσοστών του κόμματος στα δύο υποσύνολα ήταν μεγάλη, περίπου 13 ποσοστιαίες μονάδες, καθώς στο υποσύνολο βόρειας Λευκάδας έλαβε 23,84% ενώ στο υποσύνολο νότιας Λευκάδας μόλις το 19,74%.

Το ποσοστό του ΚΚΕ στις εκλογές του 1981 ήταν υψηλότερο κατά περίπου μία μονάδα σε σύγκριση με αυτό των εκλογών του 1977. Το ΚΚΕ αναδείχτηκε τρίτη δύναμη κάτω από το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ στους έξι από τους οκτώ τομείς. Στους τομείς υπόλοιπου Λευκάδας και Καρυάς υπερίσχυσε της ΝΔ και κατέλαβε τη δεύτερη θέση πίσω από το ΠΑΣΟΚ σε αντίθεση με το 1977, οπότε σ' αυτούς τους δύο τομείς είχε αναδειχτεί πρώτη δύναμη. Τα ποσοστά του ΚΚΕ αυξήθηκαν σε όλους τους τομείς εκτός από αυτόν της Καρυάς. Η εντυπωσιακότερη αύξηση καταγράφηκε στον τομέα Κάλαμου-Καστού που ήταν της τάξης των 8,21 ποσοστιαίων μονάδων. Το ΚΚΕ ξεπέρασε το 30% σε δύο από τους οκτώ τομείς, το 20% σε δύο επίσης, σε τρεις ήταν μεταξύ 10 και 20% και σε έναν στον τομέα Απολλωνίων παρά την αύξηση του ποσοστού του κατά 0,61 μονάδες παρέμεινε κάτω από 10%. Τα χωριά εστίες ισχύος του ΚΚΕ ταυτίζονται με αυτά που αναφέρονται παραπάνω ως εστίες δύναμης συνολικά της Αριστεράς. Αξιοσημείωτο πάντως είναι το γεγονός ότι το ΚΚΕ συγκέντρωσε ποσοστό υψηλότερο του 50% μόνο στην Εγκλουβη (51,66%) και μεγαλύτερο από 40% μόνο στους Τσουκαλάδες (43,08%) και στη Βαυκερή (42,57%).

Το ΚΚΕ Εσ. αναδείχτηκε τέταρτη δύναμη αφού συγκέντρωσε το 2,23% των έγκυρων ψηφοδελτίων, ποσοστό κατά 2,29 μονάδες μικρότερο από αυτό που είχε λάβει στις εκλογές του 1977. Η απώλεια της εκλογικής δύναμης του ΚΚΕ Εσ. ήταν εξαιρετικά υψηλή καθώς απώλεσε τη μισή του δύναμη. Τα ποσοστά του κόμματος μειώθηκαν σε όλους τους τομείς και οι μεγαλύτερες μειώσεις καταγράφηκαν στους τομείς Καρυάς και Δήμου Λευκάδας (5,03 και 4,23 μονάδες) όπου στις εκλογές του 1977 η Συμμαχία είχε συγκεντρώσει τα υψηλότερά της ποσοστά. Παρ' όλα αυτά στους δύο αυτούς τομείς συγκέντρωσε το ΚΚΕ Εσ. Τα μεγαλύτερα ποσοστά του (Καρυάς 4% και Δήμου Λευκάδας 3,60%). Από τους υπόλοιπους έξι τομείς σε δύο

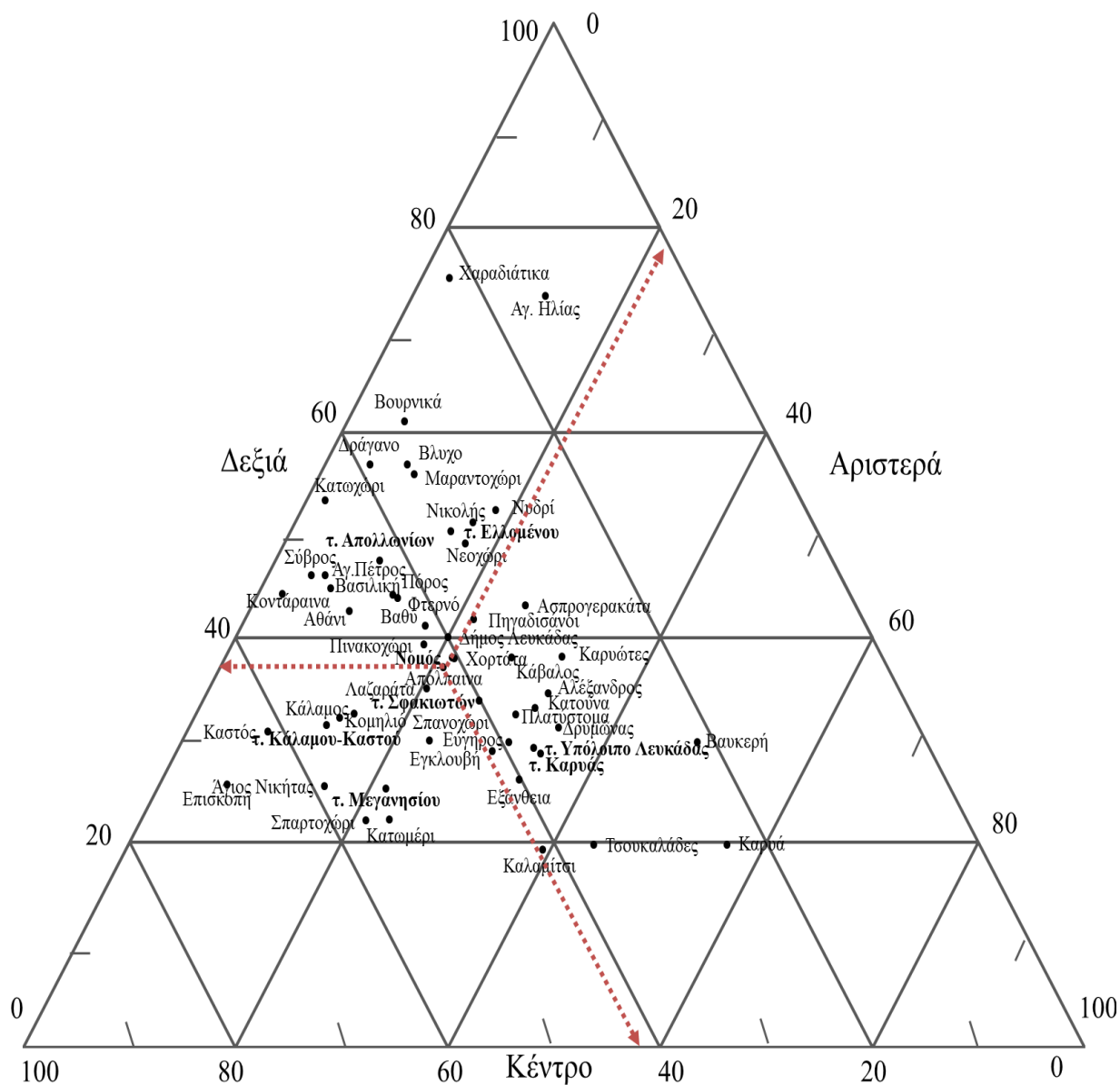
τα ποσοστά ήταν μεγαλύτερα του 2%, σε έναν μεγαλύτερο του 1% και σε τρεις κάτω από 1%. Η διαφορά εκλογικής επιρροής του ΚΚΕ Εσ. μεταξύ των υποσυνόλων βόρειας και νότιας Λευκάδας ήταν μεγάλη καθώς συγκέντρωσε 3,11% και 1,12% αντίστοιχα. Σε επίπεδο χωριών το ΚΚΕ Εσ. κατάφερε να ξεπεράσει το 4% μόνο στη Βαυκερή (5,41%), στους Πηγαδησάνους (5,04%), στους Καριώτες (4,76%) και στην Εγκλουβή (4,21%), (Γράφημα 2.6). Από τα συνολικά 11 χωριά που περιλαμβάνονται στις εστίες ισχύος του ΚΚΕ Εσ, καθώς τα ποσοστά του κόμματος ήταν μεγαλύτερα του 2,97% μόλις τα πέντε περιλαμβάνονται επίσης στις εστίες ισχύος του ΚΚΕ αλλά και της Αριστεράς συνολικά (Βαυκερή, Καρυά, Εγκλουβή, Εξάνθεια και Καριώτες). Αξιοσημείωτο είναι το ποσοστό του ΚΚΕ Εσ. στον τομέα Δήμου Λευκάδας όπου παρά το ότι έχασε πάνω από τη μισή του δύναμη εντούτοις η εκλογική του επιρροή παρέμενε υπολογίσιμη με ποσοστό 3,60%. Η μείωση της εκλογικής επιρροής του ΚΚΕ Εσ. ήταν πανελλαδικό φαινόμενο, έτσι η εκλογική περιφέρεια Λευκάδας παρά το μειωμένο ποσοστό παρέμεινε ένα από τα ισχυρότερα πεδία επιρροής του κόμματος. Το ποσοστό του ΚΚΕ Εσ. στη Λευκάδα ήταν το τέταρτο υψηλότερο πανελλαδικά καθώς υψηλότερα ποσοστά συγκέντρωσε το κόμμα μόνο στις εκλογικές περιφέρειες Α' Αθήνας, Β' Αθήνας και Σάμου.

Η ΕΔΕ-Τρ. έλαβε στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας μόλις 0,15%, ποσοστό πάντως που ήταν το υψηλότερο του κόμματος πανελλαδικά και πενταπλάσιο από το ποσοστό του στο σύνολο της επικράτειας.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως η συντριπτική πλειοψηφία των ψηφοφόρων της Αριστεράς στη Λευκάδα, περίπου εννιά στους δέκα, ψήφισε ΚΚΕ. Τα ποσοστά κατανομής της εκλογικής δύναμης κάθε κόμματος στο εσωτερικό της Αριστεράς συνολικά στο νομό Λευκάδας στις βουλευτικές εκλογές του 1981 διαμορφώθηκαν ως εξής: ΚΚΕ 88,92%, ΚΚΕ Εσ. 10,39% και ΕΔΕ-Τρ. 0,69%. Η κυριαρχία του ΚΚΕ στο εσωτερικό της Αριστεράς ήταν απόλυτη καθώς στους επτά από τους οκτώ τομείς το ποσοστό των ψηφοφόρων της Αριστεράς που ψήφισαν ΚΚΕ κυμάνθηκε από 87,82% στη Καρυά έως 96,55% στο Μεγανήσι, όπου η υπεροχή του ΚΚΕ ήταν καθολική. Ο μόνος τομέας που η αναλογία μεταξύ των ψηφοφόρων του ΚΚΕ και των άλλων κομμάτων της Αριστεράς ήταν 4:1 ήταν ο τομέας του Δήμου Λευκάδας, όπου το ποσοστό του ΚΚΕ ήταν 81,51% έναντι του 18,00% του ΚΚΕ Εσ. και 0,49% της ΕΔΕ-Τρ..

Γράφημα 2.6 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1981

Βουλευτικές εκλογές 1981

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Α' τόμος, Αθήνα, 1984. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Β' τόμος, Αθήνα, 1984.

2.7 Ευρωεκλογές 1981

Την 18η Οκτωβρίου 1981 ταυτόχρονα με τις βουλευτικές εκλογές διεξήχθησαν οι πρώτες ευρωεκλογές στην Ελλάδα. Στις βουλευτικές εκλογές ίσχυσε σύστημα «ενισχυμένης αναλογικής», ενώ στις ευρωεκλογές «απλής αναλογικής». Όπως ήταν αναμενόμενο, εξαιτίας της διενέργειας των δύο εκλογών την ίδια μέρα, οι ευρωεκλογές επισκιάστηκαν από τις βουλευτικές. Η υποβάθμιση των ευρωεκλογών αποτυπώθηκε κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου αν και το ζήτημα της σχέσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ αποτέλεσε ένα από τα κύρια θέματα της προεκλογικής αντιπαράθεσης.

Στις βουλευτικές εκλογές της 18ης Οκτωβρίου 1981 η επικράτηση του ΠΑΣΟΚ προσέλαβε χαρακτηριστικά θριάμβου, καθώς συγκέντρωσε ποσοστό 48,07%. Η ΝΔ συγκέντρωσε ποσοστό 35,87%, το ΚΚΕ συγκέντρωσε διψήφιο ποσοστό φτάνοντας το 10,93%, ενώ το ΚΚΕ Εσ. με 1,37% δεν κατάφερε να εξασφαλίσει κοινοβουλευτική εκπροσώπηση. Στη Λευκάδα η νίκη του ΠΑΣΟΚ δεν ήταν αντίστοιχου εύρους αυτής στο σύνολο της επικράτειας, καθώς το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ ήταν 39,87%, δηλαδή κατά 8,20 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο από το πανελλαδικό και η διαφορά του από τη ΝΔ, που συγκέντρωσε 37,60%, ήταν μόλις 2,27 ποσοστιαίες μονάδες. ΚΚΕ και ΚΚΕ Εσ. συγκέντρωσαν 19,05% και 2,23% αντίστοιχα, ποσοστά κατά πολύ υψηλότερα από αυτά των δύο κομμάτων στο σύνολο της επικράτειας.

Η διεξαγωγή των ευρωεκλογών την ίδια μέρα με τις βουλευτικές, το ασυμβίβαστο της βουλευτικής ιδιότητας με αυτή του ευρωβουλευτή και η εφαρμογή του συστήματος της απλής αναλογικής με λίστα υποψηφίων συνετέλεσαν στο να δημιουργηθούν ευνοϊκές συνθήκες για την ενίσχυση των μικρότερων κομμάτων. Συνολικά στις ευρωεκλογές του 1981 συμμετείχαν δέκα κόμματα.

α) Νέα Δημοκρατία (ΝΔ)

Στην προεκλογική εκστρατεία της ΝΔ για τις ευρωεκλογές κυριάρχησε η προβολή της «“κατάκτησης” της ιδιότητας του κράτους – μέλους από τον Κ. Καραμανλή»⁴⁰⁷. Τα κράτη μέλη της ΕΟΚ είχαν τη δυνατότητα να ορίσουν ανεξάρτητα λεπτομέρειες της διαδικασίας των ευρωεκλογών. Στην Ελλάδα κατόπιν επιλογής της ΝΔ, με την οποία συμφώνησε το ΠΑΣΟΚ,

⁴⁰⁷ Τεπέρογλου Ε., *Οι άλλες «εθνικές» εκλογές. Αναλύοντας τις Ευρωεκλογές στην Ελλάδα 1981-2014*, Παπαζήση, Αθήνα, 2016, σελ. 137.

ορίστηκε ως ασυμβίβαστη η διπλή ιδιότητα βουλευτή του ελληνικού κοινοβουλίου και ευρωβουλευτή⁴⁰⁸. Έτσι το ψηφοδέλτιο της ΝΔ συγκροτήθηκε από γηραιούς και δεύτερης γραμμής πολιτικούς. Ενδεικτικά στις πρώτες θέσεις, οι οποίες ήταν εκλόγιμες, καθώς το σύστημα εκλογής ήταν με λίστα, τοποθετήθηκαν πολιτικοί που είχαν εκλεγεί επανειλημμένα βουλευτές και κάποιοι από αυτούς είχαν διατελέσει υπουργοί όπως οι: Λεωνίδας Μπουρνιάς, Κωνσταντίνος Καλλίας και Αχιλλέας Γεροκωστόπουλος.

β) Κόμμα Προοδευτικών (ΚΠ)

Το ψηφοδέλτιο που καταρτίστηκε από το ΚΠ στις ευρωεκλογές δεν άφηνε κανένα περιθώριο λάθους όσον αφορά τον εντοπισμό του πολιτικού του στίγματος στο χώρο της Άκρας Δεξιάς. Επικεφαλής του ψηφοδελτίου του ΚΠ τέθηκε ο Απόστολος Παπαγεωργίου, ο οποίος είχε διατελέσει υπουργός Ενέργειας στην κυβέρνηση Μαρκεζίνη κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Υπουργός Απασχόλησης στην ίδια κυβέρνηση είχε διατελέσει ο Γεώργιος Αλεξιάδης, ο οποίος τοποθετήθηκε στην τρίτη θέση του ψηφοδελτίου, ενώ στη δεύτερη θέση τοποθετήθηκε ο Ηλίας Γλυκοφρύδης, ο οποίος από το 1969 ως το 1974 ήταν αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας.

γ) Κίνημα Ελλήνων Μεταρρυθμιστών (KEME)

Το Κόμμα Ελλήνων Μεταρρυθμιστών (KEME) έκανε την εμφάνισή του στις ευρωεκλογές του 1981. Το KEME ήταν κόμμα της Άκρας Δεξιάς και στο ψηφοδέλτιο του κόμματος περιλαμβάνονταν γνωστοί χουντικοί, ακροδεξιοί και φασίστες. Επικεφαλής του ψηφοδελτίου είχε τεθεί το ηγετικό στέλεχος της EPEN και της ΕΚΟΦ κατά την προδικτατορική περίοδο, όπως επίσης νομάρχης και Υπουργός Εργασίας του δικτατορικού καθεστώτος, Πάυλος Μανωλόπουλος. Ενδεικτικά μεταξύ των υποψήφιων ευρωβουλευτών του KEME βρίσκονταν οι Σπύρος Σταθόπουλος και Θόδωρος Καραμπέτσος. Αμφότεροι υπήρξαν ιδρυτικά μέλη και ηγετικά στελέχη της LEGA – Ε.Σ.Ε.Σ.Ι. (Εθνικός Σύνδεσμος Ελλήνων Σπουδαστών Ιταλίας)⁴⁰⁹ στην Ιταλία κατά την περίοδο της δικτατορίας, οι οποίοι σχετίζονταν με ιταλικές φασιστικές οργανώσεις, όπως το MSI (Movimento Sociale Italiano), το FUAN (Fronte Universitario d' Azione Nazionale - Πανεπιστημιακό Μέτωπο Εθνικιστικής Δράσης) και η Ordine Nuovo και

⁴⁰⁸ Τεπέρογλου, ό.π. σελ. 128 και 138.

⁴⁰⁹ Καραμπέτσος Θ., *Οι αντιδραστικοί*, Νέα Θέσις, Αθήνα 1988.

πρόσωπα του χώρου αυτού, όπως ο Giorgio Almirante, ο Pino Rauti και ο Pietro Cerullo⁴¹⁰. Μετά την επιστροφή τους στην Ελλάδα ίδρυσαν το 1976 την πολιτική κίνηση «Πατριωτικός Σύνδεσμος Αθηνών Ιωάννης Καποδίστριας»⁴¹¹, εξέδωσαν το περιοδικό «Νέα Ενιαία Δεξιά» και στις εκλογές του 1977 εντάχθηκαν στην «Εθνική Παράταξη»⁴¹².

δ) Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ)

Το ΠΑΣΟΚ, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είχε συμφωνήσει με τη ΝΔ στο θέμα του ασυμβίβαστου της ιδιότητας του βουλευτή του ελληνικού κοινοβουλίου και του ευρωβουλευτή. Έτσι το ψηφοδέλτιο του κόμματος αποτελούνταν από παλαιούς πολιτικούς όπως οι Λεωνίδας Λαγάκος και Ασημάκης Φωτήλας, πολιτικούς δεύτερης γραμμής και πρόσωπα που μέσω των ευρωεκλογών προωθούνταν από την ηγεσία του ΠΑΣΟΚ στην κεντρική πολιτική σκηνή, όπως οι Δημήτριος Κουλουριάνος, Ιωάννης Παπαντωνίου, Κωνσταντίνα Πανταζή και Χρήστος Μαρκόπουλος.

Η θέση του ΠΑΣΟΚ αναφορικά με το ζήτημα της σχέσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ είχε μεταβληθεί σημαντικά σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, κατά την οποία το κόμμα ήταν κατηγορηματικά αντίθετο στην ένταξη και τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΟΚ.

ε) Κόμμα Δημοκρατικού Σοσιαλισμού – Κόμμα Αγροτών και Εργαζομένων (ΚΟΔΗΣΟ – ΚΑΕ)

Το σχήμα εκλογικής συνεργασίας του ΚΟΔΗΣΟ με το ΚΑΕ εκτός από τις βουλευτικές εκλογές συμμετείχε και στις ευρωεκλογές. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του ΚΟΔΗΣΟ ήταν η θετική του στάση αναφορικά με την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Η θέση αυτή του ΚΟΔΗΣΟ σε συνδυασμό με το γεγονός ότι στις δύο πρώτες θέσεις του ψηφοδελτίου τοποθετήθηκαν δύο ηγετικές φυσιογνωμίες του κόμματος, ο πρόεδρος του Γ. Πεσμαζόγλου και ο Χ. Πρωτοπαππάς, ενίσχυσαν την παρουσία του κόμματος στην προεκλογική αντιπαράθεση των κομμάτων. Στην έβδομη θέση του ψηφοδελτίου του ΚΟΔΗΣΟ – ΚΑΕ τοποθετήθηκε ο Λευκαδίτης πολιτικός Θ. Καλκάνης, ο οποίος όπως προαναφέρθηκε ήταν υποψήφιος του κόμματος στις βουλευτικές εκλογές της ίδιας μέρας στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας.

⁴¹⁰ Κουτούζος Α., *ΕΣΕΣΙ. Που πήγαν κείνα τα παιδιά...*, Νέα Θέσις, Αθήνα 1989, σελ. 21,22,29,43 και 45.

⁴¹¹ Φαρράς Δ., *Η Μαύρη Βίβλος της Χρυσής Αυγής*, Πόλις, Αθήνα 2012, σελ. 47 – 51.

⁴¹² XYZCONTAGION, *9+1 σκηνές από την ιστορία της ελληνικής ακροδεξιάς που ρίχνουν φως στην άγνωστη Χρυσή Αυγή*, Θεσσαλονίκη, 2014, σελ.48 – 49.

Η παρουσία του Θ. Καλκάνη στο ψηφοδέλτιο του ΚΟΔΗΣΟ – ΚΑΕ ασφαλώς αποτελούσε ενισχυτικό παράγοντα του εκλογικού αυτού σχήματος σε τοπικό επίπεδο.

στ) Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου (ΕΔΗΚ)

Η ΕΔΗΚ κατά το διάστημα από τον Ιανουάριο του 1981 έως τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, δηλαδή το διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ και των ευρωεκλογών, κατείχε μια έδρα στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, καθώς η κατανομή των εδρών είχε γίνει σύμφωνα με τη δύναμη των κομμάτων στο ελληνικό κοινοβούλιο. Οι πιθανότητες διατήρησης της έδρας ήταν εξαιρετικά περιορισμένες, καθώς η ΕΔΗΚ είχε αποδυναμωθεί σε μεγάλο βαθμό από τις αποχωρήσεις και τις διαγραφές στελεχών, την ίδρυση του ΚΟΔΗΣΟ, τη δημιουργία και τη δραστηριοποίηση άλλων κομμάτων του Κέντρου και την προσχώρηση του πρώην αρχηγού της Γ. Μαύρου στο ΠΑΣΟΚ.

ζ) Κόμμα Φιλελευθέρων (ΚΦ)

Το Κόμμα Φιλελευθέρων (ΚΦ) ιδρύθηκε (ή επανιδρύθηκε σύμφωνα με την ηγεσία του)⁴¹³ τον Αύγουστο του 1981 από τον βουλευτή της ΕΔΗΚ έως τότε Νικήτα Βενιζέλο. Ο Ν. Βενιζέλος ήταν εγγονός του Ελευθέριου Βενιζέλου και είχε εκλεγεί βουλευτής με την ΕΚ-ΝΔ το 1974 και με την ΕΔΗΚ το 1977. Στο ψηφοδέλτιο των ευρωεκλογών επικεφαλής τέθηκε ο πρόεδρος του κόμματος.

η) Χριστιανική Δημοκρατία (ΧΔ)

Η Χριστιανική Δημοκρατία» (ΧΔ) είχε ιδρυθεί το 1953 από τον Νικόλαο Ψαρουδάκη⁴¹⁴, ο οποίος διώχθηκε από το δικτατορικό καθεστώς της 21ης Απριλίου για την δράση του, φυλακίστηκε και εξορίστηκε στη Γυάρο. Στις εκλογές του 1974 η ΧΔ συνεργάστηκε με την ΕΚΝΔ. Το 1975 μετά το χαρακτηρισμό ως «στιγμιαίου εγκλήματος» του πραξικοπήματος από τον Άρειο Πάγο η εφημερίδα της ΧΔ «Η Χριστιανική» κυκλοφόρησε με πρωτοσέλιδο τίτλο «Διαρκές το δικό σας έγκλημα κύριοι Αρεοπαγίτες!»⁴¹⁵. Για το δημοσίευμα αυτό ο Ν. Ψαρουδάκης φυλακίστηκε τρεις μήνες στις φυλακές Κορυδαλλού. Το ίδιο έτος

⁴¹³ Τζιοβάρας Γ., Χιώτης Β., *Ο πολιτικός χάρτης της μεταπολίτευσης*, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 2004, σελ.98.

⁴¹⁴Κουρταλίδης Θ., *Νικόλαος Στ., Ψαρουδάκης (1917 – 2006). Ο δάσκαλος, ο αγωνιστής της δημοκρατίας, ο χριστιανός επαναστάτης*, Χριστιανική, Αθήνα 2016.

⁴¹⁵ εφ. *Η Χριστιανική*, φ. 11/7/1975.

πραγματοποιήθηκε το Α΄ Συνέδριο της ΧΔ στο οποίο αναδείχθηκαν ο πρόεδρος, ο αντιπρόεδρος και η Κεντρική Επιτροπή του κόμματος, ψηφίστηκε νέο Καταστατικό και οι θέσεις της ΧΔ⁴¹⁶. Στις εκλογές του 1977 η ΧΔ συμμετείχε στη Συμμαχία Προοδευτικών και Αριστερών Δυνάμεων, ενώ στις βουλευτικές εκλογές του 1981 συμμετείχε αυτόνομα.

θ) Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ)

Η στάση του ΚΚΕ απέναντι στην ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ ήταν αρνητική και το κόμμα τασσόταν υπέρ της αποδέσμευσης από αυτή. Η θέση του ΚΚΕ για την αποδέσμευση της Ελλάδας από την ΕΟΚ περιεχόταν στη διακήρυξη της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος για τις ευρωεκλογές, όπου τονιζόταν ότι το ΚΚΕ ήταν «το μόνο κόμμα που σταθερά, εδώ και 20 χρόνια, αγωνίζεται ενάντια στην ΕΟΚ, τον αντιλαϊκό αυτό συνασπισμό των δυτικοευρωπαϊκών μονοπωλίων, που ουσιαστικά αποτελεί την άλλη όψη του ΝΑΤΟ»⁴¹⁷. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα εντοπίζεται η σύνδεση που επιχειρείται μεταξύ της θέσης του ΚΚΕ στις ευρωεκλογές του 1981 με τη στάση της ΕΔΑ απέναντι στο ζήτημα της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ κατά τη δεκαετία του 1960⁴¹⁸. Τέτοιες αναφορές κατά πάσα πιθανότητα ασκούσαν ισχυρή επίδραση στους ψηφοφόρους της Αριστεράς στη Λευκάδα, ειδικά αυτούς που είχαν υπάρξει μέλη, υποστηρικτές ή απλοί ψηφοφόροι της ΕΔΑ σε αντιδιαστολή με την τοποθέτηση υπέρ της ΕΟΚ του ΚΚΕ Εσ.. Αντίστοιχα, προς την ίδια κατεύθυνση ενδέχεται να λειτούργησε η τοποθέτηση κατά της ΕΟΚ του Ξ. Γρηγόρη. Ο πρώην βουλευτής της ΕΔΑ, ο οποίος, επισημαίνεται, δεν είχε λάβει θέση στην αντιπαράθεση μεταξύ ΚΚΕ και ΚΚΕ Εσ. στη Λευκάδα, είχε ταχθεί κατά της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ σε συνέντευξή του στην εφημερίδα «Ριζοσπάστης».

«(...)Αλλά εμείς στην ΕΟΚ θα είμαστε συνεργάτες ή συνεταίροι δευτέρας ή και τρίτης κατηγορίας. Δεν μας δέχονται βέβαια στη συντροφιά τους οι ισχυροί οικονομικά από καλή τους καρδιά. Για την «τιμή» που μας κάνουν θα εισπράξουν βαρύ τίμημα. Δεν θα ενδιαφερθούν βέβαια για τα συμφέροντα τα δικά μας. Αν δεν εκμεταλλευτώ εσένα τον υποανάπτυχτο, από ποιον θα ωφεληθώ; Είμαι εναντίον της ένταξής μας στην Κοινή Αγορά»⁴¹⁹.

⁴¹⁶ εφ. Χριστιανική, (ηλεκτρονική έκδοση) 7/5/ 2009.

⁴¹⁷ «Ψήφο στο ΚΚΕ στις εκλογές για το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο. Διακήρυξη της ΚΕ του ΚΚΕ 5/9/1981», στο *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*. Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1982, σελ. 202.

⁴¹⁸ Ηλιού Η., *Η αλήθεια για την Κοινή Αγορά*, Αθήνα 1962.

⁴¹⁹ εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 19/4/1977.

ι) Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας – Εσωτερικού (ΚΚΕ Εσ.)

Η θέση του ΚΚΕ Εσ. ήταν υπέρ της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Μάλιστα στην ψηφοφορία στο ελληνικό κοινοβούλιο ο μοναδικός βουλευτής του κόμματος Λεωνίδας Κύρκος είχε ψηφίσει να «επί της αρχής» στην επικύρωση της πράξης προσχώρησης και της συνθήκης ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ, ενώ στην «κατ' άρθρο» ψηφοφορία για τη συνθήκη προσχώρησης δεν υπερψήφισε. Πριν την ψηφοφορία κατά τη διάρκεια της συζήτησης είχε εκφωνήσει ομιλία, όπου ανέλυσε τη θέση του κόμματος και άσκησε κριτική στο ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ που είχαν αποχωρήσει⁴²⁰. Το ΚΚΕ Εσ. Έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην προπαγάνδισή των θέσεών του για το ζήτημα της ΕΟΚ. Το ίδιο συνέβη και στη Λευκάδα. Πχ χαρακτηριστικό είναι το τελευταίο φύλλο της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα» πριν τις εκλογές στο οποίο εντοπίζονται συγκεκριμένες αναφορές στις ευρωεκλογές. Εντύπωση προκαλεί ο εύσχημος τρόπος με τον οποίο προτρέπονταν ψηφοφόροι που στις βουλευτικές εκλογές σκόπευαν να ψηφίσουν άλλα κόμματα, στις ευρωεκλογές να ψηφίσουν ΚΚΕ Εσ.⁴²¹. Ενισχυτικός παράγοντας για το ΚΚΕ Εσ. στη Λευκάδα ήταν η συμμετοχή στο ψηφοδέλτιο του κόμματος του Λευκαδίτη Γιάννη Δουβίτσα.

Τα αποτελέσματα των ευρωεκλογών 1981 στον νομό Λευκάδας παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 2.7 Αποτελέσματα ευρωεκλογών 1981 νομού Λευκάδας

Σύνολο Έγκυρων: 18.933		
Ευρωεκλογές 1981 Νομού Λευκάδας		
Κόμμα	Ψήφοι	%
ΠΑΣΟΚ	5.597	29,56
ΝΔ	5.509	29,10
ΚΚΕ	4.148	21,91
ΚΚΕ εσωτ.	1.948	10,29
ΚΟΔΗΣΟ-ΚΑΕ	570	3,01
ΚΕΜΕ	344	1,82
ΧΔ	302	1,59
ΚΠ.	214	1,13
ΕΔΗΚ	171	0,90
ΚΦ	130	0,69

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Αθήνα, 1983.

⁴²⁰ Κύρκος Λ., *Η προσχώρηση της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες 1979*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, Αθήνα 2015.

⁴²¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ.56, 8-9/1981.

Εκλογική επιρροή

Στις ευρωεκλογές τόσο το ΠΑΣΟΚ όσο και η ΝΔ έλαβαν αξιοσημείωτα χαμηλότερα ποσοστά σε σχέση με αυτά των βουλευτικών εκλογών. Αντίθετα ΚΚΕ, ΚΚΕ Εσωτερικού, ΚΟΔΗΣΟ και Κόμμα Προοδευτικών συγκέντρωσαν υψηλότερα ποσοστά στις ευρωεκλογές σε σύγκριση με αυτά των βουλευτικών. Έτσι καθώς το εκλογικό σύστημα ήταν ευνοϊκό για τα κόμματα που είχαν μικρή εκλογική επιρροή έδρες στην Ευρωβουλή κατέλαβαν έξι κόμματα.

Στη Λευκάδα το φαινόμενο διαφοροποίησης των ψηφοφόρων στις δύο κάλπες και της απόκλισης των αποτελεσμάτων βουλευτικών εκλογών και ευρωεκλογών ήταν ακόμη εντονότερο. Έτσι ΠΑΣΟΚ και ΝΔ στη Λευκάδα συγκέντρωσαν στις ευρωεκλογές ποσοστά κάτω από 30%, αρκετά χαμηλότερα από ότι στις βουλευτικές. Το ΠΑΣΟΚ 29,56% έναντι 39,87% και η ΝΔ 29,10% έναντι 37,60%. Η ταυτόχρονη διεξαγωγή των εκλογών παρείχε διέξοδο στην κάλπη των ευρωεκλογών σε πολλούς ψηφοφόρους, ειδικά της Αριστεράς, οι οποίοι στην κάλπη των βουλευτικών εκλογών βρίσκονταν μπροστά στο διακύβευμα της «αλλαγής» και εγκλωβισμένοι στην αντιδεξιά ρητορεία του ΠΑΣΟΚ.

Ενδεικτικό αυτής της τάσης είναι το ποσοστό των ψήφων που έλαβε στις ευρωεκλογές το ΚΚΕ Εσωτερικού στη Λευκάδα. Στις Ευρωεκλογές έλαβε το 10,29% των ψήφων, ενώ στις βουλευτικές εκλογές συγκέντρωσε ποσοστό 2,23%. Αντίστοιχα το ΚΚΕ που ξεπέρασε το 20%, το ΚΟΔΗΣΟ, αλλά και το Κόμμα Προοδευτικών συγκέντρωσαν υψηλότερα ποσοστά στις ευρωεκλογές σε σύγκριση με τις βουλευτικές. Αξιοσημείωτα στη Λευκάδα είναι και τα ποσοστά άλλων μικρότερων κομμάτων που συγκέντρωσαν ποσοστά που υπερέβαιναν το 1%, όπως το ΚΕΜΕ και η ΧΔ.

Τα ποσοστά ΠΑΣΟΚ και ΝΔ στις ευρωεκλογές στη Λευκάδα ήταν κατά πολύ χαμηλότερα και από τα αντίστοιχα στο σύνολο της επικράτειας. Το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ ήταν χαμηλότερο κατά 10,56 ποσοστιαίες μονάδες και της ΝΔ κατά 2,24. Αντίθετα υψηλότερα ήταν τα ποσοστά μικρότερων κομμάτων στη Λευκάδα σε σύγκριση με αυτά που έλαβαν πανελλαδικά. Το ΚΚΕ συγκέντρωσε στη Λευκάδα 21,91% έναντι 12,84% στο σύνολο της επικράτειας, το ΚΚΕ Εσ. 10,29% έναντι 5,30%, το ΚΕΜΕ 1,82% έναντι 0,87% και η ΧΔ 1,60% έναντι 1,15%.

Το ΠΑΣΟΚ επικράτησε στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας με ποσοστό 29,56%. Το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα ήταν μικρότερο κατά 10,56 ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με το ποσοστό του κόμματος στο σύνολο της επικράτειας. Το ίδιο ίσχυε και για τη ΝΔ που αναδείχτηκε δεύτερη δύναμη, καθώς το 29,10% που συγκέντρωσε στη Λευκάδα ήταν κατά

2,24 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο από το πανελλαδικό ποσοστό του κόμματος. Μεγάλες ήταν επίσης οι διαφορές των ποσοστών των δύο αυτών κομμάτων σε σχέση με τα ποσοστά τους στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας στις βουλευτικές εκλογές που διενεργήθηκαν την ίδια μέρα. Το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ ήταν μικρότερο κατά 10,31 ποσοστιαίες μονάδες και της ΝΔ κατά 8,49.

Αντίθετα το ΚΚΕ, που κατέλαβε την τρίτη θέση, εμφανίστηκε ενισχυμένο, αφού συγκέντρωσε το 21,91% των έγκυρων ψηφοδελτίων στο νομό Λευκάδας. Το ποσοστό αυτό ήταν μεγαλύτερο σε σχέση τόσο με το πανελλαδικό ποσοστό του κόμματος όσο και με το ποσοστό που συγκέντρωσε στις βουλευτικές εκλογές της ίδιας μέρας στο νομό Λευκάδας. Οι διαφορές αυτές ήταν 9,07 ποσοστιαίες μονάδες στην πρώτη περίπτωση και 2,86 στη δεύτερη. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε και στην περίπτωση του ΚΚΕ Εσ.. Σε αυτή την περίπτωση όμως έλαβε εντυπωσιακές διαστάσεις, καθώς το κόμμα συγκέντρωσε το 10,29% των έγκυρων ψηφοδελτίων στο νομό Λευκάδας. Το ποσοστό του ΚΚΕ Εσ. στις ευρωεκλογές ήταν σχεδόν πενταπλάσιο αυτού του κόμματος στις βουλευτικές εκλογές της ίδιας μέρας στο νομό Λευκάδας και σχεδόν διπλάσιο από το πανελλαδικό ποσοστό του κόμματος στις ευρωεκλογές.

Σε μικρότερο βαθμό αντίστοιχα διαμορφώθηκε η εκλογική επιρροή του ΚΟΔΗΣΟ στις ευρωεκλογές στο νομό Λευκάδας. Σε αυτή την περίπτωση όμως, αν και το ΚΟΔΗΣΟ συγκέντρωσε ποσοστό κατά 2,60 μονάδες μεγαλύτερο σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές της ίδιας μέρας, σε σχέση με το πανελλαδικό ποσοστό αυτό της Λευκάδας υπολειπόταν κατά 1,25 μονάδες.

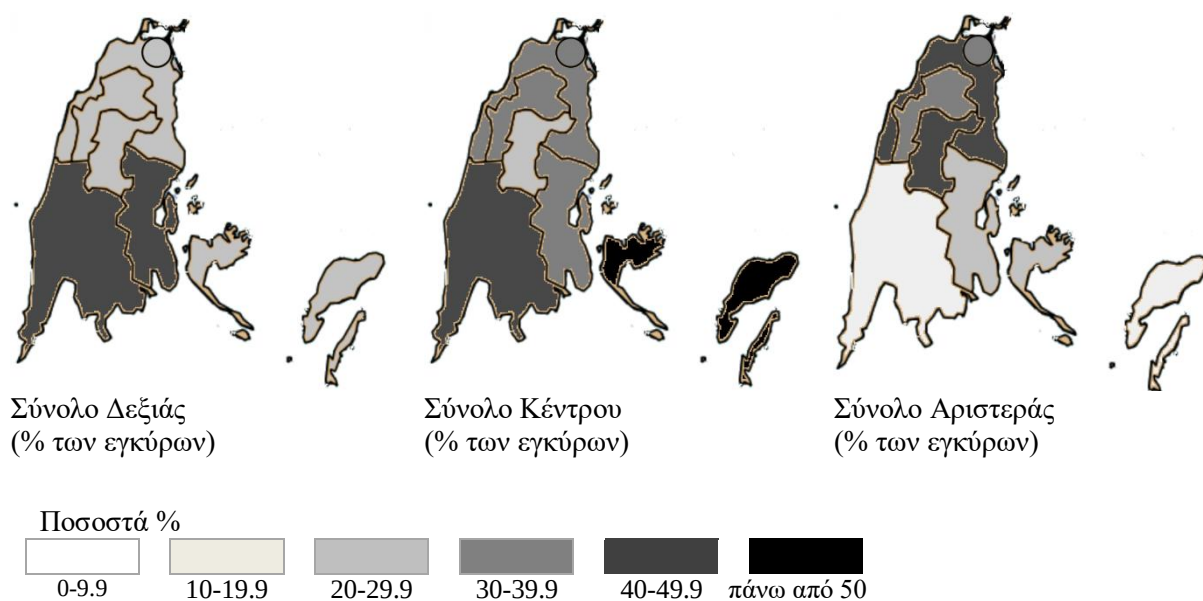
Παρατηρείται το φαινόμενο της «διπλής κάλπης» με ιδιαίτερη ένταση μάλιστα. Ένας στους τέσσερις από τους ψηφοφόρους που στις βουλευτικές εκλογές ψήφισαν ΠΑΣΟΚ ή ΝΔ, στις ευρωεκλογές επέλεξαν άλλα κόμματα. Κατά κύριο λόγο από τις μετακινήσεις των ψηφοφόρων ωφελήθηκαν το ΚΚΕ Εσ. και το ΚΟΔΗΣΟ και σε μικρότερο βαθμό το ΚΚΕ. Ένα μέρος όμως κατευθύνθηκε και στα υπόλοιπα κόμματα, αυτά της Άκρας Δεξιάς και του Κέντρου.

Ειδικότερα τα δύο ακροδεξιά κόμματα ΚΕΜΕ και ΚΠ συγκέντρωσαν 1,82% και 1,13% αντίστοιχα, δηλαδή συνολικά 2,95%. Στις βουλευτικές εκλογές της ίδιας μέρας συμμετείχε μόνο το ΚΠ που συγκέντρωσε 0,42% στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας. Άρα το ποσοστό της Άκρας Δεξιάς στις ευρωεκλογές ήταν κατά 2,53 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο σε σύγκριση με αυτό των βουλευτικών εκλογών.

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μετακίνηση ψηφοφόρων που στις βουλευτικές εκλογές ψήφισαν το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ προς τα κόμματα του Κέντρου στις ευρωεκλογές. Τα κόμματα αυτά, που ήταν το ΚΟΔΗΣΟ, η ΕΔΗΚ, το ΚΦ και η ΧΔ, στις ευρωεκλογές έλαβαν 3,01%, 0,90%, 0,69% και 1,59%, δηλαδή συνολικά συγκέντρωσαν το 6,19% των έγκυρων ψηφοδελτίων. Το ποσοστό αυτό ήταν κατά 5,60 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο από το συνολικό ποσοστό που συγκέντρωσαν τα δύο από τα τέσσερα αυτά κόμματα, το ΚΟΔΗΣΟ και η ΕΔΗΚ, που συμμετείχαν με συνδυασμούς τους στις βουλευτικές εκλογές στην εκλογική περιφέρεια του νομού Λευκάδας.

Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων τόσο σε επίπεδο νομού, όσο και στα επίπεδα υποσυνόλων, τομέων και χωριών προκύπτει μια σειρά συμπερασμάτων που αφορούν τις κατευθύνσεις που ακολούθησαν οι ψηφοφόροι που ψήφισαν διαφορετικά κόμματα στις δύο κάλπες της 18ης Οκτωβρίου 1981 (Χάρτης 2.5, Γράφημα 2.7, Γράφημα Γ. 4).

Χάρτης 2.5 Ευρωεκλογές 1981

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 18ης Οκτωβρίου 1981, Αθήνα, 1983.

Οι κατευθυντήριες γραμμές που περιγράφονται στη συνέχεια περιγράφουν τις γενικές τάσεις λαμβάνοντας ως κύριο άξονα των μετακινήσεων τον άξονα Δεξιά – Κέντρο – Αριστερά. Σύμφωνα με τα παραπάνω η ενίσχυση της Ακροδεξιάς στις ευρωεκλογές προήλθε από τις απώλειες της ΝΔ. Όπως προαναφέρθηκε το ποσοστό της ΝΔ στις ευρωεκλογές ήταν κατά 8,49 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο σε σχέση με αυτό των βουλευτικών εκλογών, ενώ το ποσοστό

των ακροδεξιών κομμάτων αυξήθηκε κατά 2,53 ποσοστιαίες μονάδες. Άρα ένα ποσοστό των ψηφοφών περίπου 6% (5,96%) του συνόλου, που στις βουλευτικές εκλογές είχε ψηφίσει ΝΔ, στις ευρωεκλογές ψήφισε κόμματα εκτός αυτών της Δεξιάς.

Οι ψηφοφόροι αυτοί στη συντριπτική τους πλειοψηφία στις ευρωεκλογές προτίμησαν το ΚΟΔΗΣΟ, όπως συνέβη και σε πανελλαδικό επίπεδο⁴²². Το ποσοστό του ΚΟΔΗΣΟ στο νομό Λευκάδας όμως ήταν αυξημένο κατά 2,60 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το ποσοστό του κόμματος στις βουλευτικές εκλογές στο νομό. Άρα ακόμα και αν υποθέσουμε ότι το σύνολο της αύξησης του ΚΟΔΗΣΟ οφειλόταν σε ψηφοφόρους της ΝΔ, απομένει ένα ποσοστό επί του συνόλου των ψηφοφών περίπου 3,50% (3,36%), που είχαν ψηφίσει ΝΔ στις βουλευτικές εκλογές και στις ευρωεκλογές ψήφισαν άλλο κόμμα εκτός των ακροδεξιών και του ΚΟΔΗΣΟ.

Από την άλλη πλευρά η εκλογική επιρροή του ΚΚΕ και του ΚΚΕ Εσ. στις ευρωεκλογές ήταν αυξημένη κατά 10,92 ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με τις βουλευτικές εκλογές. Αν γίνει δεκτή η εξαιρετικά βάσιμη υπόθεση ότι οι ψηφοφόροι που στις βουλευτικές εκλογές της ΕΔΕ – Τρ., στις ευρωεκλογές παρέμειναν στην Αριστερά, τότε η αύξηση της εκλογικής επιρροής της Αριστεράς ήταν 10,77 ποσοστιαίες μονάδες. Σχεδόν ίδιου μεγέθους ήταν η μείωση του ποσοστού του ΠΑΣΟΚ στις ευρωεκλογές, η οποία ήταν 10,31 ποσοστιαίες μονάδες.

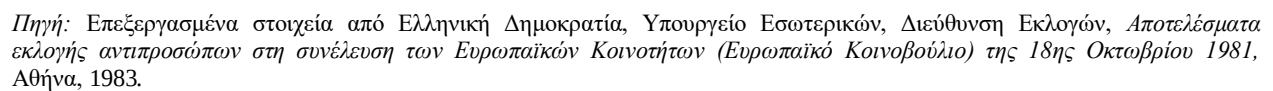
Παρατηρείται δηλαδή ότι στην περίπτωση που το σύνολο των ψηφοφών που στις βουλευτικές εκλογές ψήφισαν ΠΑΣΟΚ και στις ευρωεκλογές ψήφισαν ΚΚΕ ή ΚΚΕ Εσ. παραμένει υπόλοιπο. Στην περίπτωση που περιγράφηκε παραπάνω συνεπάγεται ότι οι ψηφοφόροι της ΝΔ των βουλευτικών εκλογών που στις ευρωεκλογές ψήφισαν άλλο κόμμα, εκτός των ακροδεξιών και του ΚΟΔΗΣΟ, ψήφισαν τα υπόλοιπα κόμματα του Κέντρου και ένα μικρό μέρος τους ψήφισε ΚΚΕ Εσ.. Αυτό προκύπτει από την ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων σε επίπεδο χωριών, αλλά και από την ανάλυση κατά εκλογικό τμήμα στο Δήμο Λευκάδας. Με βάση αυτή την ανάλυση προκύπτει ότι οι ψηφοφόροι που στις βουλευτικές εκλογές ψήφισαν τη ΝΔ και στις ευρωεκλογές ΚΚΕ Εσ. ήταν περισσότεροι από ότι διαφάνηκε παραπάνω. Αυτό αποδεικνύεται από τις μετακινήσεις των ψηφοφών που προκύπτουν από την ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων στα εκλογικά τμήματα του Δήμου Λευκάδας και ενισχύεται αυτή η διαπίστωση από το ότι είναι απόλυτα λογικό ότι οι ψηφοφόροι που στις βουλευτικές εκλογές ψήφισαν ΠΑΣΟΚ και οι οποίοι στις ευρωεκλογές επέλεξαν άλλο κόμμα, δεν πήγαν όλοι σε ΚΚΕ και ΚΚΕ Εσ., αλλά κάποιοι και σε άλλα κόμματα του Κέντρου. Άρα

⁴²² Τεπέρογλου, ό.π. σελ. 143

αντίστοιχα μέρος των ψηφοφόρων που στις βουλευτικές εκλογές ψήφισαν ΝΔ και στις ευρωεκλογές προτίμησαν άλλα κόμματα δεν μετακινήθηκαν στο σύνολό τους προς το Κέντρο, αλλά κάποιοι προς το ΚΚΕ Εσ.. Αυτό εξηγείται λόγω της θετικής στάσης του ΚΚΕ Εσ. όσον αφορά την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ και του διαλλακτικού του ύφους σε αντίθεση με την ΕΔΗΚ του Ι. Ζίγδη και τις προσωπικές συγκρούσεις του με τον Κ. Καραμανλή, όπως επίσης και με τη ΧΔ.

Ενδεικτικά στο Δήμο Λευκάδας οι απώλειες της ΝΔ μεταξύ βουλευτικών εκλογών και ευρωεκλογών ήταν 13,87 ποσοστιαίες μονάδες και του ΠΑΣΟΚ 17,46. Αντίθετα τα ποσοστά των υπόλοιπων κομμάτων στις ευρωεκλογές στο Δήμο Λευκάδας ήταν αυξημένα σε σχέση με αυτά στις βουλευτικές εκλογές. Αναλυτικότερα το ποσοστό του ΚΚΕ Εσ. ήταν αυξημένο κατά 15,49 ποσοστιαίες μονάδες, του ΚΚΕ κατά 4,51 και του ΚΟΔΗΣΟ κατά 4,70.

Ευρωεκλογές 1981

2.8 Δημοτικές εκλογές 1982

Οι δημοτικές εκλογές του 1982 διενεργήθηκαν στις 17 και 24 Οκτωβρίου έναν χρόνο ακριβώς μετά τις βουλευτικές εκλογές του 1981 (Πίνακας 2.8).

Πίνακας 2.8 Αποτελέσματα δημοτικών εκλογών Λευκάδας 1982

Αριθμός Μελών δημοτικού συμβουλίου : 15

17/10/1982

24/10/1982

Έγκυρα: 3.871

Έγκυρα:3.593

Δημοτικές Εκλογές 1982				
Συνδυασμός	17/10/1982		24/10/1982	
	Ψήφοι	%	Ψήφοι	%
Λευκάδα Αλλαγή (Σπ.Μαργέλης)	1.120	28,93	2.137	59,48
Ανεξάρτητος Δημοκρατικός Συνδυασμός (Θ. Ζωιτάς)	1.100	28,42	1.456	40,52
Δημοκρατική Ενότητα για την Ανόρθωση του Δήμου Λευκάδας (Γ. Φερεντίνος)	733	18,94	-	-
Λευκαδίτικη Αυτοδιοίκηση (Αντ. Κατωπόδης)	528	13,64	-	-
Εμπρός για τη Λευκάδα (Σπ. Κόγκας)	390	10,07	-	-

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης –Διεύθυνση Εκλογών: Αποτελέσματα Εκλογών Δημοτικών και Κοινοτικών Αρχών της 17ης Οκτωβρίου 1982 και επαναληπτικών της 24ης Οκτωβρίου 1982. Κατά Νομούς-Δήμους-Κοινοότητες, Αθήνα 1986.

Στη Λευκάδα οι διεργασίες εν όψει των επικείμενων εκλογών είχαν ξεκινήσει αρκετούς μήνες πριν τη διεξαγωγή τους. Το φύλλο Μαΐου – Ιουνίου 1982 της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα» κυκλοφόρησε με πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο «Δημοτικές εκλογές '82: Προτάσεις και προοπτικές»⁴²³. Στο άρθρο αυτό διατυπώνονταν οι θέσεις της εφημερίδας για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, προτεινόταν μια σειρά κριτηρίων για την εξέταση των πιθανών υποψηφιοτήτων και επί της ουσίας το άρθρο αποτελούσε την έναρξη της συζήτησης για τις επερχόμενες εκλογές. Αξιοσημείωτο είναι ότι η εφημερίδα με αυτή την πρωτοβουλία αποπειράθηκε να προσδώσει δημόσιο - ανοιχτό χαρακτήρα στις διεργασίες που λάμβαναν χώρα. Στην ίδια κατεύθυνση κινούταν και ένα άλλο θέμα στο ίδιο φύλλο, όπου δημοσιεύτηκαν απαντήσεις του Δημάρχου και δημοτικών συμβούλων σε ερώτημα της εφημερίδας που τέθηκε σε αυτούς και

⁴²³εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 61, 5-6/1982.

αφορούσε τον απολογισμό της Δημοτικής Αρχής σε σύνδεση με τις επερχόμενες δημοτικές εκλογές.

Ήδη από το χρονικό σημείο Μάιος – Ιούνιος 1982 είχαν γίνει γνωστά τα περισσότερα πρόσωπα που επρόκειτο να θέσουν υποψηφιότητα για τη θέση του Δημάρχου. Σύμφωνα με τη «Δημοκρατική Λευκάδα»⁴²⁴ από το χώρο της Δεξιάς θεωρούνταν δεδομένο ότι ο τότε Δήμαρχος Θ. Ζωιτάς θα έθετε ξανά υποψηφιότητα, ενώ από τον ίδιο χώρο πιθανή θεωρούνταν ακόμη μια υποψηφιότητα, αυτή του οδοντίατρου και εκδότη της εφημερίδας «Λευκαδίτικος Παλμός» Σπ. Κόγκα. Από το ΠΑΣΟΚ μεταξύ οκτώ προσώπων που προτάθηκαν η κεντρική εκλογική επιτροπή του κόμματος είχε επιλέξει δύο πιθανούς υποψήφιους τον Σπ. Μαργέλη και τον Παναγιώτη Σκληρό, οι οποίοι ήταν αντίστοιχα πρόεδρος και γραμματέας της νομαρχιακής επιτροπής του κόμματος. Ο Σπ. Μαργέλης ήταν επίσης δημοτικός σύμβουλος, καθώς στις δημοτικές εκλογές του 1978 ήταν υποψήφιος δήμαρχος - επικεφαλής του συνδυασμού «Δημοκρατική Συνεργασία», ο οποίος είχε συγκροτηθεί και υποστηριχθεί από το ΠΑΣΟΚ, το ΚΚΕ και το ΚΚΕ Εσ.. Εκείνη την εποχή και στην πλευρά του ΚΚΕ ήταν δύο οι πιθανοί υποψήφιοι. Ο πρώτος ήταν ο ιατρός Γιώργος Φερεντίνος και ο δεύτερος ο γραμματέας της νομαρχιακής επιτροπής του κόμματος, δημοτικός σύμβουλος και υποψήφιος του ΚΚΕ στις βουλευτικές εκλογές του 1981 Γερ. Αραβανής. Όσον αφορά το ΚΚΕ Εσ. η εφημερίδα σημειώνει ότι το κόμμα δεν είχε καταλήξει ακόμα σε κάποια επιλογή.

Ο πρώτος που ανακοίνωσε την υποψηφιότητά του στα μέσα Ιουλίου 1982 ήταν ο καθηγητής Αντώνης Κατωπόδης. Η αναγγελία της υποψηφιότητας του Α. Κατωπόδη έγινε με ανακοίνωση που εξέδωσε στην οποία δήλωνε την ανεξαρτησία του συνδυασμού του⁴²⁵. Την υποψηφιότητα του Α. Κατωπόδη υποστήριξε το ΚΚΕ Εσ.. Σύμφωνα με την εφημερίδα «Δημοκρατική Λευκάδα» πραγματοποιήθηκαν επαφές μεταξύ του Α. Κατωπόδη και του ΠΑΣΟΚ, αλλά τελικά το ΠΑΣΟΚ δεν υποστήριξε την υποψηφιότητά του, καθώς «απέτυχε στην προσπάθειά του να πείσει τον Α. Κατωπόδη να δηλώσει ΠΑΣΟΚ»⁴²⁶. Τις επαφές αυτές και το περιεχόμενό τους επιβεβαίωσε ο Α. Κατωπόδης σε συνέντευξή του, όπου δήλωσε πως: «Το παράξενο θα ήταν να με υποστήριζε ένα κόμμα που δεν συμμερίζεται τις δικές μου απόψεις. Απόδειξη το ΠΑΣΟΚ, που δεν με υποστηρίζει και που θα το έκανε με ευχαρίστηση αν

⁴²⁴ ό.π.

⁴²⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 62, 7/1982.

⁴²⁶ ό.π.

δεχόμενα να στείλω τη γνωστή επιστολή – δήλωση στην τοπική του επιτροπή στην οποία θα αναγνώριζα ότι το ΠΑΣΟΚ κάνει αλλαγή σαν αυτή που κι εγώ ονειρεύτηκα»⁴²⁷.

Έτσι από την πλευρά του ΠΑΣΟΚ με ανακοίνωση του εκτελεστικού γραφείου του κόμματος στις 30 Ιουλίου ανακοινώθηκε η υποψηφιότητα του Σπ. Μαργέλη. Η συγκεκριμένη επιλογή είχε «στενά» κομματικό χαρακτήρα και σχετιζόταν με το γεγονός ότι το ΠΑΣΟΚ συνέδεε τις εκλογές για την Τοπική Αυτοδιοίκηση και την υπερψήφιση των υποψηφίων που στήριζε με την υποστήριξη στην κυβέρνηση του⁴²⁸. Επίσης βασικό χαρακτηριστικό των θέσεων του ΠΑΣΟΚ για την Τοπική Αυτοδιοίκηση ήταν το ζήτημα της «αποκέντρωσης». Τα παραπάνω στοιχεία εντοπίζονται στο πρόγραμμα του συνδυασμού⁴²⁹ και σε δημοσίευμα της εφημερίδας «Αλλαγή» στο τελευταίο φύλλο της που κυκλοφόρησε πριν τις δημοτικές εκλογές του 1982. Εκεί αναφερόταν ότι: «Για πρώτη φορά στην πολιτική ιστορία του τόπου μας δημοτικές εκλογές αποκτούν τόσο μεγάλη σημασία. Και είναι φυσικό αυτό, γιατί για πρώτη φορά η Κυβέρνηση της Αλλαγής αναγνωρίζει το μεγάλο ρόλο που διαδραματίζει η Τοπική Αυτοδιοίκηση στην αποκέντρωση και περιφερειακή ανάπτυξη»⁴³⁰. Η στάση και οι θέσεις του ΠΑΣΟΚ στο θέμα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αποτελούσαν σημείο τριβής με το ΚΚΕ. Αυτό ασκούσε έντονη κριτική στο ΠΑΣΟΚ, τόσο για τη γενικότερη στάση του όσο και για συγκεκριμένες θέσεις του⁴³¹.

Το ΚΚΕ κατά την περίοδο πριν τις δημοτικές εκλογές αρχικά κινήθηκε στην κατεύθυνση της συνεργασίας «των δημοκρατικών δυνάμεων στο σύνολο της χώρας στη βάση κοινών προγραμμάτων, της ισοτιμίας, της αμοιβαιότητας και του συσχετισμού των δυνάμεων, όπως αυτός εκφράζεται στις δημοτικές εκλογές»⁴³². Αφού δεν επιτεύχθηκε συμφωνία με το ΠΑΣΟΚ, το ΚΚΕ προσανατολίστηκε στη συγκρότηση δικών του συνδυασμών. Στη Λευκάδα στις 4 Αυγούστου 1982 σε συγκέντρωση που πραγματοποιήθηκε στον κινηματογράφο «Απόλλων» ο Γ.

⁴²⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 63, 8-9/1982.

⁴²⁸ Βλ. ενδεικτικά το πρόγραμμα του συνδυασμού. *Λευκάδα Αλλαγή. Υποψήφιος Δήμαρχος Σπύρος Μαργέλης, Πρόγραμμα συμβόλαιο του συνδυασμού με το λευκαδίτικο λαό*. Το έντυπο απόκειται στη Χαραμόγλειο Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη.

⁴²⁹ Χαρακτηριστικά ως προς τον κομματικό χαρακτήρα και τη σύνδεση με την υπερψήφιση της κυβέρνησης ήταν τα συνθήματα στην πρώτη σελίδα του προγράμματος που κυκλοφόρησε ο συνδυασμός «Λευκάδα Αλλαγή», όπως επίσης το ίδιο το όνομα του συνδυασμού. Τα συνθήματα αυτά ήταν: «Πρόγραμμα – συμβόλαιο του συνδυασμού με το λευκαδίτικο λαό», το οποίο παρέπεμπε στο «Συμβόλαιο με το λαό» του ΠΑΣΟΚ στις βουλευτικές εκλογές του 1981 και «Τώρα είναι η ώρα για τη Λευκάδα γιατί εμείς και θέλουμε και μπορούμε», το οποίο παρέπεμπε στο σύνθημα του ΠΑΣΟΚ «Ο λαός θέλει, το ΠΑΣΟΚ μπορεί».

⁴³⁰ εφ. *Αλλαγή*, φ. 22-23, 3-4/1982.

⁴³¹ Κοτζιάς Ν., *Ο «τρίτος δρόμος» του ΠΑΣΟΚ. Κριτική με βάση τη μαρξιστική – λενινιστική ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας*, Σύγχρονη Εποχή, ε' έκδοση, Αθήνα 1985, σελ. 160-161 και 425-435.

⁴³² «Δημοτικές και κοινοτικές αρχές στην υπηρεσία του λαού». Ανακοίνωση της ΚΕ, Σεπτέμβριος 1982, στο *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*. Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1982, σελ. 283.

Φερεντίνος ανακοίνωσε την υποψηφιότητά του⁴³³. Το ΚΚΕ παρείχε τη στήριξή του στον Γ. Φερεντίνο αποσκοπώντας στη συγκρότηση ενός συνδυασμού που δεν θα είχε «στενά» κομματικά χαρακτηριστικά. Βασικό στοιχείο του ευρύτερου χαρακτήρα του συνδυασμού ήταν το ίδιο το πρόσωπο του επικεφαλής. Ο Γ. Φερεντίνος είχε πλούσια συνδικαλιστική δράση στο φοιτητικό κίνημα κατά την προδικτατορική περίοδο, ενώ μετά την πτώση της δικτατορίας ήταν υποψήφιος βουλευτής στην εκλογική περιφέρεια Β΄ Πειραιά με την ΕΚ-ΝΔ, καθώς είχε σχέσεις με την ομάδα του περιοδικού «Προσανατολισμοί»⁴³⁴. Επίσης από το 1977 ήταν πρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου Λευκάδας και το 1978 ήταν αντιπρόεδρος του Πανελλήνιου Ιατρικού Συλλόγου. Η πλούσια συνδικαλιστική δράση του Γ. Φερεντίνου και το γεγονός ότι δεν προερχόταν από τις τάξεις του κόμματος οδήγησαν στο να συμπεριληφθεί το βιογραφικό σημείωμά του στο έντυπο με το πρόγραμμα του συνδυασμού περιεχόταν⁴³⁵. Την υποψηφιότητα του Γ. Φερεντίνου στήριξε επίσης ο δύο φορές εκλεγμένος δήμαρχος Λευκάδας Απ. Φατούρος⁴³⁶.

Την 31η Ιουλίου η ΝΔ έδωσε στη δημοσιότητα τον κατάλογο των υποψήφιων δημάρχων που στήριζε. Στη Λευκάδα η ΝΔ παρείχε τη στήριξή της στον Θ. Ζωιτά. Το γεγονός αυτό ήταν η κατάληξη μιας μακράς διαδικασίας εσωκομματικών αντιπαραθέσεων και σφοδρών συγκρούσεων. Μια εκδοχή των γεγονότων αυτών παρουσίασε σε σειρά άρθρων του που δημοσιεύτηκαν μετά τις εκλογές στην εφημερίδα που εξέδιδε ένας από τους εμπλεκόμενους σε αυτά ο Σπ. Κόγκας⁴³⁷. Σε αυτή τη σειρά άρθρων ο Σπ. Κόγκας περιέγραψε επίσης το πως οδηγήθηκε στο να θέσει υποψηφιότητα ενάντια στην απόφαση του κόμματος της ΝΔ. Περίπου ένα μήνα μετά την ανακοίνωση των άλλων υποψηφιοτήτων ανακοινώθηκε η υποψηφιότητα του Σπ. Κόγκα⁴³⁸.

Έτσι στις αρχές Σεπτεμβρίου είχε ολοκληρωθεί το στάδιο των ανακοινώσεων των υποψηφιοτήτων. Συνολικά συγκροτήθηκαν πέντε συνδυασμοί. Δύο από αυτούς προέρχονταν από τη Δεξιά. Ο ένας, ο οποίος είχε εξασφαλίσει την επίσημη στήριξη της ΝΔ ήταν ο συνδυασμός «Ανεξάρτητος Δημοκρατικός Συνδυασμός» με επικεφαλής τον Θ. Ζωιτά⁴³⁹, ενώ ο

⁴³³ εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 5/8/1982.

⁴³⁴ Μακρυγιώργος Χ., ό.π. σελ. 21-31.

⁴³⁵ *Δημοτικό Πρόγραμμα του συνδυασμού «Δημοκρατική Ενότητα για την Ανόρθωση του Δήμου Λευκάδας»*. Το έντυπο απόκειται στη Χαραμόγλειο Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη.

⁴³⁶ εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 6/8/1982.

⁴³⁷ εφ. *Λευκαδίτικος Παλμός*, φ. 68, 16/11/1982, φ. 69, 2/12/1982, φ. 70, 22/12/1982.

⁴³⁸ εφ. *Λευκαδίτικος Παλμός*, φ. 64, 31/8/1982.

⁴³⁹ Βλ. το πρόγραμμα του συνδυασμού. *Ανεξάρτητος Δημοκρατικός Συνδυασμός. Η Λευκάδα έχει δήμαρχο για όλους τους*

δεύτερος ήταν αυτός του Σπ. Κόγκα με την ονομασία «Εμπρός για τη Λευκάδα». Το ΠΑΣΟΚ στήριζε τον συνδυασμό «Λευκάδα Αλλαγή» με υποψήφιο δήμαρχο τον Σπ. Μαργέλη, το ΚΚΕ στήριζε τον συνδυασμό «Δημοκρατική Ενότητα για την Ανόρθωση του Δήμου Λευκάδας» με επικεφαλής τον Γ.. Φερεντίνο και ο συνδυασμός «Λευκαδίτικη Αυτοδιοίκηση» του υποψήφιου δημάρχου Αντ. Κατωπόδη υποστηριζόταν από το ΚΚΕ Εσ..

Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου μεγάλη ήταν η κινητοποίηση των πέντε συνδυασμών και των κομμάτων που τους υποστήριζαν. Πραγματοποιήθηκαν συγκεντρώσεις σε ανοικτούς και κλειστούς χώρους, περιοδείες των υποψηφίων δημάρχων και δημοτικών συμβούλων και οι συνδυασμοί λειτούργησαν εκλογικά κέντρα⁴⁴⁰.

Ιδιαίτερα σημαντικός ήταν ο ρόλος του τύπου. Οι συνδυασμοί των Θ. Ζωιτά και Σπ. Μαργέλη στηρίχθηκαν κυρίως στις αθηναϊκές εφημερίδες που ήταν προσκείμενες στις παρατάξεις που τους υποστήριζαν. Αντίστοιχο ρόλο στην περίπτωση του συνδυασμού του Γ. Φερεντίνου έπαιξε η εφημερίδα «Ριζοσπάστης» με μεγάλο αριθμό δημοσιευμάτων⁴⁴¹. Οι συνδυασμοί του Σπ. Κόγκα και του Α. Κατωπόδη στηρίχθηκαν στις τοπικές εφημερίδες «Λευκαδίτικος Παλμός» και «Δημοκρατική Λευκάδα» αντίστοιχα. Ο Σπ. Κόγκας ήταν εκδότης του «Λευκαδίτικου Παλμού» και όπως ήταν φυσικό η συγκεκριμένη εφημερίδα αποτέλεσε σημαντικό εργαλείο της προεκλογικής του εκστρατείας⁴⁴². Στην περίπτωση του Α. Κατωπόδη η στήριξη που του παρείχε η εφημερίδα «Δημοκρατική Λευκάδα» ήταν εξίσου αναμενόμενη. Οι λόγοι ήταν ότι η εφημερίδα σχετιζόταν με το ΚΚΕ Εσ. που υποστήριζε την υποψηφιότητά του, όπως επίσης ότι ο ίδιος συμμετείχε στην έκδοση της εφημερίδας μέχρι τον Ιούνιο του 1982, οπότε παραιτήθηκε ενόψει της επικείμενης υποψηφιότητάς του. Στην αρχή της προεκλογικής περιόδου η στήριξη της «Δημοκρατικής Λευκάδας» ήταν σχετικά ήπια⁴⁴³, ενώ το τελευταίο προεκλογικό φύλλο της φιλοξενούσε συνέντευξη του Α. Κατωπόδη και ο πρωτοσέλιδος τίτλος της εφημερίδας ήταν: «Η Λευκάδα ψηφίζει Αντ. Κατωπόδη»⁴⁴⁴.

Λευκαδίτες. Το έντυπο απόκειται στη Χαραμόγλειο Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη.

⁴⁴⁰ εφ. *Λευκάς*, φ. 23/9/1982.

⁴⁴¹ Ενδεικτικά βλ.: «Πλατιά απήχηση βρίσκει στη Λευκάδα ο συνδυασμός του Γ. Φερεντίνου», εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 15/9/1982, «Λευκάδα: Σε ζωντανό διάλογο με το λαό», εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 21/9/1982, «Το πρόγραμμα του Γ. Φερεντίνου δημιουργήμα του λαού», εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 26/9/1982, «Ο λαός εμπιστεύεται τον Γ. Φερεντίνο», εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 14/10/1982.

⁴⁴² Ενδεικτικά βλ.: εφ. *Λευκαδίτικος Παλμός*, φ. 64, 31/8/1982, εφ. *Λευκαδίτικος Παλμός*, φ. 65, 16/9/1982, εφ. *Λευκαδίτικος Παλμός*, φ. 66, 8/10/1982.

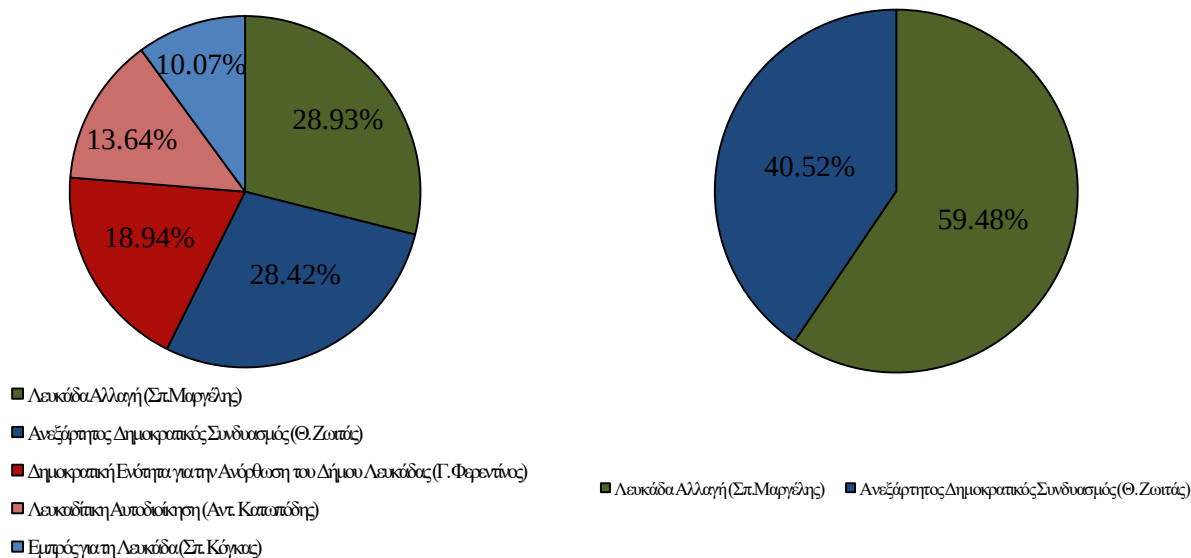
⁴⁴³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 62, 7/1982.

⁴⁴⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 63, 8-9/1982.

Η προεκλογική περίοδος ήταν ιδιαίτερα έντονη και δημιουργήθηκαν μέτωπα μεταξύ διάφορων συνδυασμών. Η διαμάχη των δύο συνδυασμών που προέρχονταν από τη Δεξιά οδήγησε τη νομαρχιακή επιτροπή της ΝΔ, «συνελθούσα σε πλήρη σύνθεση και παρουσία των δύο πολιτευτών του κόμματος Π. Καββαδά και Άγγ. Καλκάνη» να εκδώσει ανακοίνωση λίγες μέρες πριν τις εκλογές με την οποία τόνιζε ότι η ΝΔ υποστήριζε μόνο τον συνδυασμό του Θ. Ζωιτά⁴⁴⁵.

Στον πρώτο γύρο των εκλογών επικράτησε οριακά ο συνδυασμός «Λευκάδα Αλλαγή» του Σπ. Μαργέλη, καθώς έλαβε 28,93% και 1.120 ψήφους, 20 μόλις περισσότερες από τον «Ανεξάρτητο Δημοκρατικό Συνδυασμό» του Θ. Ζωιτά, ο οποίος έλαβε 1.100 ψήφους, δηλαδή ποσοστό 28,42% (Πίνακας 2.8, Γράφημα 2.8). Την τρίτη θέση κατέλαβε ο συνδυασμός του Γ. Φερεντίνου με ποσοστό 18,94%, επιτυγχάνοντας την εκλογή δύο δημοτικών συμβούλων. Μια έδρα στο δημοτικό συμβούλιο, αφού συγκέντρωσε ποσοστό 13,64%, κατέλαβε ο επικεφαλής του συνδυασμού «Λευκαδίτικη Αυτοδιοίκηση» Αντ. Κατωπόδης. Αντίθετα ο Σπ. Κόγκας δεν κατάφερε να εκλεγεί παρά το γεγονός ότι ο συνδυασμός του συγκέντρωσε το 10,07% των έγκυρων ψηφοδελτίων.

Γράφημα 2.8 Δημοτικές εκλογές 1982

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης –Διεύθυνση Εκλογών: Αποτελέσματα Εκλογών Δημοτικών και Κοινοτικών Αρχών της 17ης Οκτωβρίου 1982 και επαναληπτικών της 24ης Οκτωβρίου 1982. Κατά Νομούς-Δήμους-Κοινότητες, Αθήνα 1986.

⁴⁴⁵ Νέα Δημοκρατία Λευκάδος, Ανακοίνωση, (υπογραφή: Η Ν.Ε. της Νέας Δημοκρατίας Λευκάδος). Το έγγραφο απόκειται στη Χαραμόγλειο Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη.

Έτσι στο δεύτερο γύρο των δημοτικών εκλογών τέθηκαν αντιμέτωποι οι συνδυασμοί «Λευκάδα Αλλαγή» του Σπ. Μαργέλη και «Ανεξάρτητος Δημοκρατικός Συνδυασμός» του Θ. Ζωιτά. Ενόψει του δεύτερου γύρου ο Αντ. Κατωπόδης παρείχε άμεσα τη στήριξή του στο συνδυασμό «Λευκάδα Αλλαγή», όπως το ίδιο έπραξε λίγο αργότερα και ο συνδυασμός του Γ. Φερεντίνου⁴⁴⁶.

Στο δεύτερο γύρο των δημοτικών εκλογών με δεδομένη τη στήριξη των συνδυασμών των Γ. Φερεντίνου και Αντ. Κατωπόδη και σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα των εκλογών του 1981 και αυτά του πρώτου γύρου αναμενόταν η επικράτηση του Σπ. Μαργέλη. Τα έγκυρα ψηφοδέλτια στο δεύτερο γύρο των δημοτικών εκλογών ήταν 3.593, 238 λιγότερα από ότι στον πρώτο γύρο. Ο συνδυασμός «Λευκάδα Αλλαγή» έλαβε 2.137 ψήφους, δηλαδή το 59,48% των έγκυρων ψηφοδελτίων και ο Σπ. Μαργέλης εκλέχτηκε δήμαρχος Λευκάδας. Ο συνδυασμός του Θ. Ζωιτά συγκέντρωσε ποσοστό 40,52%, καθώς έλαβε 1.456 ψήφους.

Ο συνδυασμός του Σπ. Μαργέλη στο δεύτερο γύρο έλαβε 1.017 ψήφους περισσότερες από ότι στον πρώτο και αυτός του Θ. Ζωιτά αντίστοιχα 356 περισσότερες ψήφους. Το γεγονός αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ψηφοφόρων των συνδυασμών των Γ. Φερεντίνου και Αντ. Κατωπόδη στο δεύτερο γύρο ψήφισαν αυτόν του Σπ. Μαργέλη, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των ψηφοφόρων του Σπ. Κόγκα ψήφισαν τον συνδυασμό του Θ. Ζωιτά. Η συγκεκριμένη παρατήρηση επιβεβαιώνεται από την εξέταση των ποσοστών των συνδυασμών. Οι συνδυασμοί που υποστηρίχθηκαν στον πρώτο γύρο από τα κόμματα της Αριστεράς και το ΠΑΣΟΚ αθροιστικά συγκέντρωσαν 61,51% και το ποσοστό του συνδυασμού του Σπ. Μαργέλη στο δεύτερο γύρο ήταν 59,48%. Αντίστοιχα οι δύο συνδυασμοί της Δεξιάς στον πρώτο γύρο συγκέντρωσαν 38,49% και στο δεύτερο αυτός του Θ. Ζωιτά 40,52%. Εντυπωσιακή είναι η ταύτιση των ποσοστών του δεύτερου γύρου με τα ποσοστά των βουλευτικών εκλογών του 1981 στο Δήμο Λευκάδας. Συγκεκριμένα το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ και των κομμάτων της Αριστεράς στις βουλευτικές εκλογές του 1981 στο Δήμο Λευκάδας ήταν 59,93% και του Σπ. Μαργέλη στο δεύτερο γύρο 59,48%, δηλαδή η απόκλιση ήταν μόλις 0,45 ποσοστιαίες μονάδες. Αντίστοιχα το ποσοστό των κομμάτων της Δεξιάς ήταν 40,02% και το ποσοστό του Θ. Ζωιτά στο δεύτερο γύρο ήταν 40,52%, δηλαδή η απόκλιση ήταν μόλις 0,50 ποσοστιαίες μονάδες.

⁴⁴⁶ εφ. Ριζοσπάστης, φ. 23/10/1982.

Από την εξέταση των αποτελεσμάτων των δημοτικών εκλογών σε αντιπαραβολή με αυτά των βουλευτικών εκλογών του 1981 προκύπτει επίσης ότι το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ στις βουλευτικές εκλογές ήταν κατά 10,36 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο σε σχέση με το ποσοστό του συνδυασμού του Σπ. Μαργέλη στον πρώτο γύρο. Αντίθετα το ποσοστό του συνδυασμού του Αντ. Κατωπόδη, που υποστηρίχθηκε από το ΚΚΕ Εσ., ήταν κατά 10,04 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο από το ποσοστό του ΚΚΕ Εσ. στις βουλευτικές εκλογές του 1981 στο Δήμο Λευκάδας. Έτσι συνάγεται το συμπέρασμα ότι στις δημοτικές εκλογές του 1982 ψήφισε το συνδυασμό του Αντ. Κατωπόδη ένα μέρος των ψηφοφόρων που ψήφισε ΠΑΣΟΚ στις βουλευτικές εκλογές. Αυτή η εκδήλωση του φαινομένου της «διπλής κάλπης» μεταξύ βουλευτικών και δημοτικών εκλογών ήταν μικρότερης έντασης και σε μικρότερη έκταση σε σχέση αυτή στις διπλές εκλογές του 1981. Η επισήμανση αυτή προκύπτει από την αντιπαραβολή των αποτελεσμάτων των ευρωεκλογών του 1981 στο Δήμο Λευκάδας με αυτά του πρώτου γύρου των δημοτικών εκλογών. Το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ στις ευρωεκλογές ήταν κατά 7,10 ποσοστιαίες μονάδες μικρότερο σε σχέση με το ποσοστό του συνδυασμού του Σπ. Μαργέλη στον πρώτο γύρο, ενώ αντίθετα το ποσοστό του ΚΚΕ Εσ. στις ευρωεκλογές στο Δήμο Λευκάδας ήταν κατά 5,45 ποσοστιαίες μονάδες μεγαλύτερο από αυτό του συνδυασμού του Αντ. Κατωπόδη.

Συμπερασματικά από την ανάλυση των αποτελεσμάτων των δημοτικών εκλογών και την εξέτάσή τους σε αντιπαραβολή με αυτά των βουλευτικών εκλογών και των ευρωεκλογών του 1981 προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα. Η εκλογική επιρροή της Δεξιάς στους δύο γύρους των δημοτικών εκλογών και στις βουλευτικές είχε μικρές αποκλίσεις, καθώς κυμάνθηκε μεταξύ 38,49% και 40,52%. Το στοιχείο αυτό επιτρέπει τον προσδιορισμό της εκλογικής βάσης της Δεξιάς στο Δήμο Λευκάδας, με την επισήμανση όμως του κατά σχεδόν δέκα ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερου ποσοστού της παράταξης στις ευρωεκλογές.

Μικρές ήταν επίσης οι αποκλίσεις των ποσοστών του ΚΚΕ και αυτού του συνδυασμού του Γ. Φερεντίνου, το οποίο μάλιστα σχεδόν ισαπείχε από τα ποσοστά του ΚΚΕ στις βουλευτικές εκλογές και στις ευρωεκλογές. Ειδικότερα το ποσοστό του συνδυασμού του Γ. Φερεντίνου (18,94%) ήταν κατά 2,64 ποσοστιαίες μονάδες μεγαλύτερο από το ποσοστό του ΚΚΕ στις εκλογές και κατά 1,87 ποσοστιαίες μονάδες μικρότερο από το ποσοστό του κόμματος στις ευρωεκλογές. Άρα με ασφάλεια προσδιορίζεται ο σταθερός πυρήνας των ψηφοφόρων του ΚΚΕ στο Δήμο Λευκάδας.

Όσον αφορά το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ Εσ. προκύπτει ότι ένα μέρος των ψηφοφόρων στο Δήμο Λευκάδας μετακινούταν ανάμεσα στα συγκεκριμένα κόμματα ανάλογα με το διακύβευμα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εκλογών. Το μέρος αυτό των ψηφοφόρων στις βουλευτικές εκλογές στράφηκε στο ΠΑΣΟΚ, στις ευρωεκλογές στο ΚΚΕ Εσ. και στις δημοτικές εκλογές διαμοιράστηκε. Ειδικότερα τα δύο αυτά κόμματα αθροιστικά στις βουλευτικές εκλογές συγκέντρωσαν ποσοστό 42,89%, στις ευρωεκλογές 40,92% και οι συνδυασμοί που υποστήριξαν στις δημοτικές εκλογές 42,57%. Οι αναλογίες των δύο κομμάτων ήταν 11:1 στις βουλευτικές, 1:1 στις ευρωεκλογές και 2:1 στις δημοτικές εκλογές (οι συνδυασμοί που υποστήριξαν).

Παρατηρείται έτσι ότι η ισχυρή εκλογική επιρροή των κομμάτων της Αριστεράς στο Δήμο Λευκάδας, τόσο η σταθερή του ΚΚΕ όσο και η μεταβαλλόμενη του ΚΚΕ Εσ., αποτυπώθηκε στις δημοτικές εκλογές. Αθροιστικά η εκλογική επιρροή των συνδυασμών που υποστήριξαν τα κόμματα της Αριστεράς στον πρώτο γύρω ήταν της τάξης του 32,58%, ενώ αξιοσημείωτο είναι ότι το ποσοστό αυτό ήταν υψηλότερο από το ποσοστό του συνδυασμού που υποστήριξε το ΠΑΣΟΚ.

2.9 Ευρωεκλογές 1984

Στις 17 Ιουνίου 1984, τρία σχεδόν χρόνια μετά το σχηματισμό της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, πραγματοποιήθηκαν οι δεύτερες ευρωεκλογές στην Ελλάδα. Οι ευρωεκλογές διεξήχθησαν την ίδια μέρα στην Ελλάδα και στα υπόλοιπα κράτη - μέλη της ΕΟΚ⁴⁴⁷ και διενεργήθηκαν με το σύστημα της απλής αναλογικής με λίστα υποψηφίων. Τα 16 κόμματα που συμμετείχαν στις ευρωεκλογές του 1984 ήταν τα εξής:

α) Νέα Δημοκρατία (ΝΔ)

Ύστερα από την ήττα της ΝΔ στις εκλογές του 1981 εκδηλώθηκε η αμφισβήτηση στο πρόσωπο του Γ. Ράλλη από στελέχη του κόμματος. Ο Γ. Ράλλης έθεσε θέμα εμπιστοσύνης στο πρόσωπό στην κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος και στις 7 Δεκεμβρίου 1981 στην ψηφοφορία με θέμα την παραμονή ή όχι του Γ. Ράλλη στην ηγεσία του κόμματος η πλειοψηφία τάχθηκε κατά του Γ. Ράλλη. Δύο μέρες αργότερα στην ψηφοφορία της κοινοβουλευτικής ομάδας πρόεδρος της ΝΔ εκλέχτηκε ο Ευ. Αβέρωφ, ο οποίος υπερίσχυσε των συνυποψηφίων του Κωστή Στεφανόπουλου και Ιωάννη Μπούτου⁴⁴⁸.

Η ΝΔ υπό την ηγεσία του Ευάγγελου Αβέρωφ είχε πραγματοποιήσει δεξιά στροφή, κινούταν στην κατεύθυνση της προδικτατορικής Δεξιάς και ενισχύονταν τα ακροδεξιά στοιχεία στις τάξεις της⁴⁴⁹. Η ΝΔ ακολουθώντας το σκεπτικό – στόχο της «παρένθεσης ΠΑΣΟΚ» πρόβαλλε το σύνθημα «Απαλλαγή». Η ΝΔ επεδίωξε τη νίκη στις ευρωεκλογές επιχειρώντας να καταστήσει την ενδεχόμενη θετική για αυτή έκβαση των ευρωεκλογών του 1984 ως απαρχή της διαδικασίας πτώσης της κυβέρνησης. Νίκη της ΝΔ θα σήμαινε την αρχή της πορείας επιστροφής της παράταξης στην εξουσία στις βουλευτικές εκλογές του επόμενου έτους. Στο πλαίσιο αυτό προσέδωσε στην αναμέτρηση χαρακτηριστικά κεντρικής πολιτικής μάχης και κατά την προεκλογική περίοδο συνέβαλε τα μέγιστα στο να αποκτήσουν οι ευρωεκλογές χαρακτηριστικά αναμέτρησης βουλευτικών εκλογών. Έτσι βασικό διακύβευμα αποτέλεσε η υπερψήφιση ή η καταψήφιση της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, κάτι που συμπυκνώθηκε στα κεντρικά προεκλογικά συνθήματα τόσο της ΝΔ όσο και του ΠΑΣΟΚ.

⁴⁴⁷ Μόνες εξαιρέσεις η Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου είχαν διεξαχθεί τρεις μέρες νωρίτερα, όμως η ανακοίνωση των εκλογικών αποτελεσμάτων έγινε την Κυριακή.

⁴⁴⁸ Μπρατάκος ό.π. σελ. 329 – 336.

⁴⁴⁹ Βούλγαρης Γ., ό.π. σελ.242-246.

Στη Λευκάδα το σχίσμα των βουλευτικών εκλογών με τη σφοδρή αντιπαράθεση των δύο υποψήφιων βουλευτών της ΝΔ διαδέχτηκε ο διχασμός της παράταξης στις δημοτικές εκλογές του 1982. Η ένταση στο εσωτερικό της ΝΔ συνεχίστηκε μετά τις δημοτικές εκλογές, καθώς επιβλήθηκαν κυρώσεις σε μέλη του κόμματος που δεν τήρησαν τη γραμμή του⁴⁵⁰, τα οποία στη συνέχεια αντέδρασαν στις κυρώσεις αυτές⁴⁵¹.

Η κατάσταση στο εσωτερικό της ΝΔ στη Λευκάδα είχε ομαλοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό και έτσι κατά την προεκλογική περίοδο των ευρωεκλογών του 1984 οι δύο πολιτευτές του κόμματος συνοδευόμενοι από μέλη της τοπικής επιτροπής πραγματοποίησαν περιοδείες στο νομό αναλύοντας τις θέσεις της ΝΔ για τις ευρωεκλογές⁴⁵².

β) Κόμμα Προοδευτικών (ΚΠ)

Το ΚΠ στις ευρωεκλογές του 1981 είχε καταφέρει να εκλέξει έναν ευρωβουλευτή, αφού είχε συγκεντρώσει ποσοστό 1,96%. Στη Λευκάδα το ποσοστό του κόμματος ήταν κατά 0,83 μονάδες χαμηλότερο. Με το 1,13% που συγκέντρωσε το ΚΠ στη Λευκάδα αναδείχθηκε όγδοο κόμμα, ενώ στο σύνολο της επικράτειας ήταν έκτο. Αξιοσημείωτο είναι ότι, ενώ στην επικράτεια το ποσοστό του ΚΠ ήταν υπερδιπλάσιο του άλλου ακροδεξιού μορφώματος του ΚΕΜΕ, στη Λευκάδα το ΚΕΜΕ ξεπέρασε το ΚΠ. Το ΚΠ στο διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ των εκλογών του 1981 και των ευρωεκλογών του 1984 είχε αποδυναμωθεί σε σημαντικό βαθμό ύστερα από την ίδρυση της ΕΠΕΝ. Επικεφαλής του ψηφοδελτίου του κόμματος είχε τεθεί ο αρχηγός του Σ. Μαρκεζίνης.

γ) Εθνική Πολιτική Ένωση (ΕΠΕΝ)

Η Εθνική Πολιτική Ένωση (ΕΠΕΝ) ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1984. Αρχικά αρχηγός του κόμματος ήταν ο δικτάτορας Γεώργιος Παπαδόπουλος και μέλη της εκτελεστικής επιτροπής σημαίνοντα στελέχη του δικτατορικού καθεστώτος. Ένας από τους βασικούς στόχους της ΕΠΕΝ ήταν η αποφυλάκιση των πραξικοπηματιών της 21ης Απριλίου 1967⁴⁵³.

δ) Ενιαίο Εθνικιστικό Κίνημα (ΕΝΕΚ)

⁴⁵⁰ εφ. *Λευκάς*, φ. 215, 23/11/1982.

⁴⁵¹ εφ. *Λευκάς*, φ. 216, 18/12/1982.

⁴⁵² εφ. *Λευκαδίτικος Παλμός*, φ. 91, 28/5/1984.

⁴⁵³ Παπαδημητρίου Δ., «Άκρα Δεξιά», λήμμα στο Βαμβακάς β. - Παναγιωτόπουλος Π.(επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2014, σελ. 17.

Το ΕΝΕΚ ήταν ακροδεξιά οργάνωση που ιδρύθηκε το Μάιο του 1979⁴⁵⁴. Πρόδρομος του ΕΝΕΚ ήταν η οργάνωση «Κίνημα». Τα μέλη της το 1977 είχαν ενταχθεί και αναλάβει τη νεολαία της Εθνικής Παράταξης ΕΝΕΠ (Ελληνική Νεολαία Εθνικής Παρατάξεως), ενώ αρχηγός της ορίστηκε ο εκ των ηγετικών στελεχών της οργάνωσης «Κίνημα» Πολύδωρος Δάκογλου. Τον Φεβρουάριο του 1979 ο αρχηγός της Εθνικής Παράταξης Στέφανος Στεφανόπουλος αντικατέστησε τον αρχηγό της ΕΝΕΠ Π. Δάκογλου και διόρισε τον Θεόδωρο Περρωτή. Ο τελευταίος μετά την ανάληψη της ηγεσίας διέγραψε μεγάλο αριθμό μελών της ΕΝΕΠ. Διαγραμμένα μέλη της ΕΝΕΠ υπό τον Π. Δάκογλου προχώρησαν στην ίδρυση του ΕΝΕΚ⁴⁵⁵. Οι πρώτες εκλογές που συμμετείχε το ΕΝΕΚ ήταν οι ευρωεκλογές του 1984. Επισημαίνεται ότι στην τελευταία θέση του ψηφοδελτίου του κόμματος είχε τοποθετηθεί ο Κωνσταντίνος Πλεύρης.

ε) Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ)

Το ΠΑΣΟΚ εκμεταλλευόμενο την τακτική πόλωσης της ΝΔ έκανε ευρεία χρήση του σχήματος «Δεξιά – Αντιδεξιά» και συνέβαλε από την πλευρά του στη δημιουργία οξυμένου κλίματος κατά την προεκλογική περίοδο, καθώς ορθά διέβλεπε ότι αν το κλίμα δεν ήταν πολωμένο υπήρχαν τα ενδεχόμενα τόσο να εκφραστούν διαφωνίες για το έως τότε κυβερνητικό έργο, αλλά και να μετακινηθούν ψηφοφόροι είτε κεντρώοι προς μικρότερα κόμματα του Κέντρου στο πλαίσιο ψήφου διαμαρτυρίας είτε αριστεροί ψηφοφόροι που είχαν ψηφίσει ΠΑΣΟΚ στο πλαίσιο σχήματος «Δεξιά – Αντιδεξιά» προς τα κόμματα της Αριστεράς.

Τα προηγούμενα εκλογικά αποτελέσματα στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας έδειχναν ότι ο κίνδυνος διαρροής ψήφων από το ΠΑΣΟΚ βρισκόταν στην πλευρά της Αριστεράς. Η ισχυρή επιρροή των κομμάτων της Αριστεράς ήταν το μόνο εμπόδιο μετά την καθολική επικράτηση του ΠΑΣΟΚ στο χώρο του Κέντρου που παρεμπόδιζε την άνοδο των ποσοστών του ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα και την προσέγγιση των πανελλαδικών ποσοστών του κόμματος.

Η δυναμική του ΠΑΣΟΚ δεν είχε εξαντληθεί το 1984 και μια σειρά μέτρων που είχε λάβει η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ κατά την πρώτη περίοδο της διακυβέρνησής της, όπως η αναγνώριση της «Εθνικής Αντίστασης», αποτελούσαν πάγια αιτήματα της Αριστεράς.

⁴⁵⁴ *Ενιαίο Εθνικιστικό Κίνημα, Καταστατικό*, β' έκδοση Αθήνα 1985

⁴⁵⁵ Το ιστορικό της ιδρύσεως του ΕΝΕΚ στο <https://enekgr.wordpress.com/2009/05/06/6/>

Σημαντικό ενισχυτικό παράγοντα του ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα κατά την περίοδο 1981-1984 αποτέλεσε η υπουργοποίηση τριών βουλευτών του κόμματος με καταγωγή από τη Λευκάδα, οι οποίοι διατηρούσαν ισχυρούς δεσμούς με τους κατοίκους του νομού, αλλά και με τους απόδημους Λευκαδίτες. Ο Απ. Λάζαρης είχε διατελέσει Υπουργός Συντονισμού κατά την περίοδο 21 Οκτωβρίου 1981 έως 5 Ιουλίου 1982 και κατά τον χρόνο διεξαγωγής των ευρωεκλογών ήταν Υπουργός Προεδρίας της Κυβέρνησης (17/1/1984 έως 26/7/1985). Ο Απ. Κακλαμάνης είχε διατελέσει Υπουργός Εργασίας από τις 21 Οκτωβρίου 1981 έως τις 5 Ιουλίου 1982 και κατά το χρόνο διεξαγωγής των ευρωεκλογών ήταν Υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (5/7/1982 έως 5/6/1985 και Υπ. Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και Έρευνας και Τεχνολογίας 5/6/1985 έως 26/7/1985). Επίσης ο Στ. Παναγούλης είχε διατελέσει Υφυπουργός Εσωτερικών από τις 29 Οκτωβρίου 1981 έως τις 31 Αυγούστου 1982.

Στη Λευκάδα η προεκλογική δραστηριότητα των κομμάτων ήταν έντονη⁴⁵⁶ και οι κινήσεις του ΠΑΣΟΚ στόχευαν στη διατήρηση της πόλωσης μεταξύ Δεξιάς – Αντιδεξιάς με στόχο τη συσπείρωση των υποστηρικτών του κόμματος, τον περιορισμό των διαρροών προς την Αριστερά και την προσέλκυση ψηφοφόρων από αυτή.

Σε αυτό το πλαίσιο ερμηνεύονται μια σειρά εκδηλώσεων του ΠΑΣΟΚ που έλαβαν χώρα κατά την προεκλογική περίοδο στη Λευκάδα. Στις 27 Μαΐου πραγματοποιήθηκε ομιλία του βουλευτή του ΠΑΣΟΚ Γ. Κτενά στο πρόσφατα εγκαινιασμένο ξενοδοχείο «Ξενία», όπου μίλησε για τα 2,5 χρόνια της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ⁴⁵⁷. Την προηγούμενη μέρα το ΠΑΣΟΚ δεν συμμετείχε σε εκδήλωση που είχε προσκληθεί με θέμα την ΕΟΚ, την οποία διοργάνωσε η συντακτική επιτροπή της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα». Στην ίδια εκδήλωση είχαν προσκληθεί επίσης η ΝΔ, το ΚΚΕ, το ΚΟΔΗΣΟ και το ΚΚΕ Εσ.⁴⁵⁸. Στις 6 Ιουνίου βρέθηκε στη Λευκάδα ο υποψήφιος ευρωβουλευτής με το ΠΑΣΟΚ Μανώλης Γλέζος. Ο Μ. Γλέζος μίλησε σε συγκέντρωση στην Καρυά, ένα από τα χωριά εστίες – ισχύος της Αριστεράς διαχρονικά από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και εξής. Η στόχευση της συγκεκριμένης συγκέντρωσης αποτυπώθηκε στο περιεχόμενο της ομιλίας του Μ. Γλέζου. Ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα της ομιλίας, όπως καταγράφηκε από την εφημερίδα «Αλλαγή» παρατίθεται στη συνέχεια. «Τόνισε (ενν. ο Μ. Γλέζος) ότι η εκλογική αναμέτρηση είναι μια σύγκρουση ανάμεσα στο φως και στο σκοταδισμό, ανάμεσα στη δημοκρατία και στην ανελευθερία, ανάμεσα στην ανεξαρτησία και

⁴⁵⁶ εφ. *Λευκάς*, φ. 236, 1/8/1984

⁴⁵⁷ εφ. *Λευκαδίτικος Παλμός*, φ. 91, 28/5/1984.

⁴⁵⁸ Από πέντε κόμματα μόνο το ΚΚΕ Εσ. ανταποκρίθηκε θετικά.

στην υποτέλεια. Και μόνο μια είναι η απάντηση στη ρεβανσιστική απειλή των δυνάμεων της υποτέλειας και της τυραννίας. Το ψηφοδέλτιο του ΠΑΣΟΚ να ξεπεράσει συντριπτικά το ψηφοδέλτιο της Δεξιάς. Ετούτες οι εκλογές για το Ευρωκοινοβούλιο δεν προσφέρονται αντικειμενικά για απογραφή κομματικών δυνάμεων. Κάλεσε το λαό να δώσει συντριπτική απάντηση στη δεξιά του Αβέρωφ, των ακροδεξιών, των τραμπούκων και των ντόπιων και ξένων υποστηρικτών της, που για το μόνο που δεν νοιάζονται είναι τα συμφέροντα του απλού Έλληνα πολίτη. Στη συνέχεια υποστήριξε πως αυτό που λέγεται “ΠΑΣΟΚ ή Δεξιά” δεν είναι ψευτοδίλημμα, αλλά αμέλικτη πραγματικότητα (...)»⁴⁵⁹.

Ο Μ. Γλέζος είχε μιλήσει επίσης σε συγκέντρωση της Εθνικοτοπικής Οργάνωσης Λευκαδιτών του ΠΑΣΟΚ στην Αθήνα. Στη συγκέντρωση που διοργανώθηκε στο ξενοδοχείο Τιτάνια οργανώθηκε μαζική και οργανωμένη μετάβαση στη Λευκάδα των υποστηρικτών του ΠΑΣΟΚ και εκτός από τον Μ. Γλέζο μίλησαν επίσης εκπρόσωπος της Νομαρχιακής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ Λευκάδας, το αναπληρωματικό μέλος του εκτελεστικού γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ Κώστας Σκανδαλίδης, ο βουλευτής Λευκάδας του ΠΑΣΟΚ Γ. Κτενάς και ο υπουργός Παιδείας και μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ Απ. Κακλαμάνης⁴⁶⁰. Συγκεντρώσεις πραγματοποιήθηκαν σε διάφορα χωριά του νομού όπως στα Λαζαράτα, το Σπαρτοχώρι και το Κατωμέρι, όπου ομιλητής ήταν ο υπουργός Οικονομικών και μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ Δημήτρης Τσοβόλας. Συγκέντρωση πραγματοποιήθηκε και στο Νυδρί, όπου το ΠΑΣΟΚ διατηρούσε Τοπική Οργάνωση, με ομιλητή τον Γ. Κτενά⁴⁶¹. Η κεντρική προεκλογική συγκέντρωση του ΠΑΣΟΚ πραγματοποιήθηκε στην κεντρική πλατεία της Λευκάδας στις 10 Ιουνίου με κεντρικό ομιλητή τον υπουργό Προεδρίας Απ. Λάζαρη⁴⁶². Η πίεση που ασκούσε το ΠΑΣΟΚ κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου στο χώρο της Αριστεράς επισείοντας το φόβητρο της Δεξιάς αποτυπώθηκε στο τελευταίο προεκλογικό φύλλο της εφημερίδας «Αλλαγή», το οποίο κυκλοφόρησε δύο μέρες πριν τις εκλογές. Στην τελευταία σελίδα, δίπλα σε έναν πίνακα με επιτεύγματα της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, στο κείμενο με τίτλο «Ευρωεκλογές» μεταξύ άλλων αναφέρονταν τα εξής: «(...) Καλείται τώρα ο λαός να αποφασίσει μπροστά στο δίλημμα και στην πρόκληση που πρώτη την απήθυne η Δεξιά, και να απαντήσει: “αν θέλει να προχωρήσει ή όχι η Αλλαγή”. Υπάρχει το ερώτημα και με βάση αυτό η

⁴⁵⁹ εφ. *Αλλαγή*, φ. 9, 8/6/1984.

⁴⁶⁰ ό.π.

⁴⁶¹ ό.π.

⁴⁶² εφ. *Αλλαγή*, φ. 10, 15/6/1984.

Δεξιά είναι χαμένη από χέρι. Γιατί ο λαός τώρα δεν έχει την πολυτέλεια να περιμένει για την επόμενη φορά. Γνωρίζει πως τώρα δεν χωράνε επιφυλάξεις. Απορρίπτει τις όποιες αντιθέσεις και τις αντιστρατεύσεις. (...) Ο λαός δεν θα υπονομεύσει με την οποιασδήποτε μορφής αρνητική του ψήφο την προσπάθεια για την Αλλαγή.»⁴⁶³

Αξιοσημείωτη είναι επίσης η ιδιαίτερη προβολή που επιφύλαξε η εφημερίδα του ΠΑΣΟΚ «Αλλαγή» στα προεκλογικά της φύλλα σε δηλώσεις που είχε κάνει ο Ηλίας Ηλιού για τις ευρωεκλογές και κατά την παρουσία του στο συνέδριο του ΠΑΣΟΚ⁴⁶⁴.

στ) Κόμμα Δημοκρατικού Σοσιαλισμού (ΚΟΔΗΣΟ)

Στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας το ΚΟΔΗΣΟ στις βουλευτικές εκλογές του 1981 είχε συγκεντρώσει ποσοστό 0,41% και είχε αναδειχτεί έκτο κόμμα, ενώ στις ευρωεκλογές του ίδιου έτους είχε λάβει το 5,19% των έγκυρων ψηφοδελτίων καταλαμβάνοντας την πέμπτη θέση. Ένας από τους παράγοντες που είχαν συμβάλει στην επιτυχία του ΚΟΔΗΣΟ στη Λευκάδα ήταν ο καταγόμενος από τη Λευκάδα δικηγόρος Θεόδωρος Καλκάνης, ο οποίος το 1981 ήταν υποψήφιος βουλευτής και υποψήφιος ευρωβουλευτής του ΚΟΔΗΣΟ και στο πρώτο συνέδριο του κόμματος είχε εκλεγεί μέλος Κεντρικής Επιτροπής, αργότερα εκλέχτηκε μέλος του Πολιτικού Γραφείου του ΚΟΔΗΣΟ⁴⁶⁵. Το 1983 πραγματοποιήθηκε το δεύτερο συνέδριο του κόμματος⁴⁶⁶. Το 1984 το ΚΟΔΗΣΟ απέρριψε την πρόταση της ΕΔΗΚ για εκλογική συνεργασία στις ευρωεκλογές και συμμετείχε αυτόνομα σε αυτές. Το βασικό στοιχείο της προεκλογικής εκστρατείας του ΚΟΔΗΣΟ ήταν η προβολή της παρουσίας και του έργου του προέδρου του κόμματος και ευρωβουλευτή Γ. Πεσμαζόγλου στην ευρωβουλή⁴⁶⁷.

ζ) Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου (ΕΔΗΚ)

Η ΕΔΗΚ υπό την ηγεσία του Ι. Ζίγδη αποπειράθηκε να κινήσει διαδικασίες για τη συνεργασία και κοινή εκλογική κάθοδο στις ευρωεκλογές του 1984 με άλλα κόμματα του Κέντρου. Στο κάλεσμα της ΕΔΗΚ δεν υπήρξε θετική ανταπόκριση, καθώς το ΚΟΔΗΣΟ, το ΚΦ και η ΕΣΠΕ απάντησαν αρνητικά⁴⁶⁸. Επικεφαλής του ψηφοδελτίου του κόμματος τέθηκε ο

⁴⁶³ ό.π.

⁴⁶⁴ εφ. *Αλλαγή*, φ. 9, 8/6/1984.

⁴⁶⁵ Μακρυγιώργος Χ. ό.π., σελ. 340.

⁴⁶⁶ Μακρυγιώργος Χ., ό.π., σελ. 406 – 407, 520.

⁴⁶⁷ Τεπέρογλου, ό.π., σελ. 160.

⁴⁶⁸ *Η ενότητα των κεντρώων και οι αρνητές της*, Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου – Γραφείο Τύπου, Αθήνα 1984.

πρόεδρος του κόμματος Ι. Ζίγδης, ο οποίος είχε διατελέσει ευρωβουλευτής το διάστημα από την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ μέχρι τη διενέργεια των πρώτων ευρωεκλογών, οπότε η ΕΔΗΚ απώλεσε την έδρα στην ευρωβουλή.

η) Κόμμα Φιλελευθέρων (ΚΦ)

Το ΚΦ απέρριψε την πρόταση της ΕΔΗΚ και συμμετείχε αυτόνομα στις ευρωεκλογές. Επικεφαλής του ψηφοδελτίου τέθηκε ο πρόεδρος του κόμματος Ν. Βενιζέλος.

θ) Χριστιανική Δημοκρατία (ΧΔ)

Η ΧΔ συμμετείχε αυτόνομα στις ευρωεκλογές και επικεφαλής του ψηφοδελτίου τέθηκε ο πρόεδρος του κόμματος Ν. Ψαρουδάκης.

ι) Ελεύθεροι (Ελεύθ.)

Ο συνδυασμός «Ελεύθεροι» συγκροτήθηκε λίγο πριν τις ευρωεκλογές από τον προερχόμενο από το ΠΑΣΟΚ Βασίλη Λεβέντη.

ια) Αγωνιστικό Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΑΣΚΕ)

Το ΑΣΚΕ ιδρύθηκε στις 28 Φεβρουαρίου του 1984 από στελέχη του ΠΑΣΟΚ που είχαν αποχωρήσει ή διαγραφεί από αυτό, όπως ο επικεφαλής του κόμματος Νίκος Καργόπουλος⁴⁶⁹. Ο κεντρικός πυρήνας των ιδρυτικών στελεχών του αποτελούνταν από πρώην μέλη της Επιτροπής Οργανωτικού του ΠΑΣΟΚ⁴⁷⁰.

ιβ) Ενιαία Σοσιαλιστική Παράταξη Ελλάδας (ΕΣΠΕ)

Η ΕΣΠΕ ιδρύθηκε στις 14 Μαρτίου 1984 από τον Στάθη Παναγούλη, ο οποίος το 1977 είχε εκλεγεί βουλευτής με το ΠΑΣΟΚ στη Β' Αθήνας δεύτερος σε σταυρούς πίσω από τον Απ. Κακλαμάνη, όπως ακριβώς συνέβη επίσης στις εκλογές του 1981. Στην πρώτη κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ διετέλεσε υφυπουργός Εσωτερικών κατά το διάστημα από την 29η Οκτωβρίου 1981 έως την 31η Αυγούστου 1982. Λίγες μέρες αργότερα διαγράφηκε από το ΠΑΣΟΚ και παρέμεινε στη Βουλή ως ανεξάρτητος βουλευτής. Η καταγωγή του Στ. Παναγούλη από τη Λευκάδα

⁴⁶⁹ Από την αντιστήγηση στη 10η Σύνοδο της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ (30-31/8/1983) μέχρι την ίδρυση του ΑΣΚΕ (28/2/1984), ΑΣΚΕ, β' έκδοση, Αθήνα 2005.

⁴⁷⁰ εφ. Η Ενημέρωση του ΑΣΚΕ, φ. 1, 12/1986.

αποτελούσε ενισχυτικό παράγοντα για την ΕΣΠΕ στη συγκεκριμένη εκλογική περιφέρεια. Έτσι αναμενόμενη ήταν η παρουσία εκεί του επικεφαλής του κόμματος κατά την προεκλογική περίοδο των ευρωεκλογών. Ο Στ. Παναγούλης εκφώνησε λόγο σε συγκέντρωση του κόμματος του στην κεντρική πλατεία της Λευκάδας ασκώντας κυρίως σκληρή κριτική στο ΠΑΣΟΚ⁴⁷¹.

ιγ) Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ)

Από τις 14 έως τις 19 Δεκεμβρίου 1982, δηλαδή έναν περίπου χρόνο μετά τις βουλευτικές εκλογές του 1981 και λίγους μήνες μετά τις δημοτικές εκλογές του 1982, πραγματοποιήθηκε το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Το συνέδριο ανέλυσε την κατάσταση που είχε διαμορφωθεί ύστερα με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση και κατά τον ένα χρόνο της διακυβέρνησης από το κόμμα αυτό. Όσον αφορά την κυβερνητική πολιτική του ΠΑΣΟΚ η εκτίμηση του συνεδρίου ήταν ότι «η πολιτική αυτή δεν είναι πολιτική “πραγματικής αλλαγής”, αλλά πολιτική εκσυγχρονισμένης διαχείρισης και βελτίωσης των όρων εξάρτησης»⁴⁷². Το 11ο Συνέδριο υιοθέτησε την πολιτική της «Πραγματικής Αλλαγής» και καθόρισε τη στάση του ΚΚΕ απέναντι στην κυβερνητική πολιτική του ΠΑΣΟΚ⁴⁷³. Οι αποφάσεις του συνεδρίου παρουσιάστηκαν στη Λευκάδα σε εκδήλωση που διοργανώθηκε για αυτό το σκοπό⁴⁷⁴.

Το χρονικό διάστημα από τις δημοτικές εκλογές του 1982 μέχρι τις ευρωεκλογές του 1984 η παρουσία του ΚΚΕ στη Λευκάδα ενισχύθηκε και τόσο το κόμμα όσο και η νεολαία του παρουσίασαν έντονη δραστηριότητα. Ένας τομέας που οι δυνάμεις του ΚΚΕ ανέπτυξαν μεγάλη δραστηριότητα ήταν αυτός των κινητοποιήσεων ενάντια στις βάσεις του ΝΑΤΟ. Πραγματοποιήθηκε πλήθος εκδηλώσεων, συγκεντρώσεων και κινητοποιήσεων ενάντια στη συνέχιση της λειτουργίας της βάσης στην Εγκλουβή Λευκάδας⁴⁷⁵ όσο και στην ανάπτυξη της βάσης στο Άκτιο⁴⁷⁶. Την ίδια περίοδο καθοριστική ήταν η συμμετοχή του ΚΚΕ στο πεδίο του

⁴⁷¹ εφ. Λευκαδίτικος Παλμός, φ. 91, 28/5/1984.

⁴⁷² «Χρονικό των συνεδρίων του ΚΚΕ», περ. *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, έκτακτο τεύχος, 2000.

⁴⁷³ «Πολιτική απόφαση του 11ου Συνεδρίου του ΚΚΕ», στο: *11ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα, σελ. 129 – 142.

⁴⁷⁴ εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 19/1/1983.

⁴⁷⁵ Ενδεικτικά βλ. εφ. *Ριζοσπάστης*: φ. 18/2/1983, φ. 28/4/1983, φ. 16/7/1983, φ. 12/8/1983.

⁴⁷⁶ Ενδεικτικά βλ. εφ. *Ριζοσπάστης*: φ. 11/2/1983, φ. 20/2/1983, φ. 3/4/1983 φ. 3/8/1983.

συνδικαλισμού μισθωτών και εμποροβιοτεχνών⁴⁷⁷, όπως επίσης στις αγροτικές κινητοποιήσεις⁴⁷⁸.

Το ΚΚΕ στον αγροτικό τομέα τόνιζε τις αρνητικές συνέπειες της ένταξης και της παραμονής της Ελλάδας στην ΕΟΚ⁴⁷⁹. Στη Λευκάδα είχε απήχηση η στάση αυτή του ΚΚΕ, καθώς πραγματοποιήθηκαν εκδηλώσεις και συγκεντρώσεις από αγρότες που ήταν αντίθετοι στην ένταξη και παραμονή της Ελλάδας στην ΕΟΚ και στην πολιτική που εφαρμοζόταν στον αγροτικό τομέα, ειδικά στο θέμα των καθορισμένων από την ΕΟΚ τιμών των αγροτικών προϊόντων⁴⁸⁰. Η θέση του ΚΚΕ απέναντι στην ΕΟΚ αποτέλεσε και το θέμα εκδήλωσης της νομαρχιακής επιτροπής του ΚΚΕ με ομιλητή τον ευρωβουλευτή του κόμματος Τάκη Αδάμο⁴⁸¹. Ο ομιλητής ήταν ξανά υποψήφιος στις ευρωεκλογές του 1984, οπότε το ΚΚΕ «έθεσε ως βασικό στόχο των εκλογών να εμποδιστεί η επάνοδος της δεξιάς στην εξουσία. Αρκέστηκε στον ρόλο του “τρίτου πόλου” και δεν αντιπαρατέθηκε σκληρά με το ΠΑΣΟΚ»⁴⁸².

ιδ) Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας – Εσωτερικού (ΚΚΕ εσ.)

Το Μάιο του 1982 πραγματοποιήθηκε το 3ο Συνέδριο του ΚΚΕ Εσ. στο οποίο εκλέχθηκε γραμματέας της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος ο Γιάννης Μπανιάς. Στο πλαίσιο του συνεδρίου είχε διατυπωθεί αυτοκριτική για πλευρές της έως τότε πολιτικής του κόμματος⁴⁸³. Λίγο αργότερα όμως ο συσχετισμός δυνάμεων στην ηγεσία του κόμματος μεταβλήθηκε ξανά με τον ορισμό τριμελούς γραμματείας, η οποία αποτελούταν από τους Π. Κουναλάκη, Λ. Κύρκο και Γ. Μπανιά.

Στις ευρωεκλογές του 1984 ένα ισχυρό επιχείρημα που επιστράτευσε το ΚΚΕ Εσ. υπέρ της υπερψήφισής του ήταν η παρουσία του Λ. Κύρκου στην Ευρωβουλή από το 1981 έως τότε. Στη Λευκάδα η κινητοποίηση των δυνάμεων του ΚΚΕ Εσ. ενόψει των ευρωεκλογών είχε ξεκινήσει αρκετούς μήνες νωρίτερα. Στην εφημερίδα «Δημοκρατική Λευκάδα» τον Ιανουάριο του 1984 δημοσιεύτηκε ολοσέλιδο άρθρο του Λ. Κύρκου με τίτλο «Ποιους ωφελεί η πόλωση

⁴⁷⁷ Ενδεικτικά βλ. εφ. *Ριζοσπάστης*: φ. 10/12/1982, φ. 29/12/1982, φ. 18/2/1983, φ. 11/3/1983, φ. 15/4/1983, φ. 24/5/1983, φ. 19/6/1983, φ. 21/7/1983, φ. 4/10/1983.

⁴⁷⁸ Ενδεικτικά βλ. εφ. *Ριζοσπάστης*: φ. 2/3/1983, φ. 12/4/1983, φ. 30/8/1983, φ. 18/9/1983, φ. 30/9/1983.

⁴⁷⁹ Παντισίδης Γ., *Αγροτική οικονομία. Οι συνέπειες από την ένταξη στην ΕΟΚ*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1986.

⁴⁸⁰ Ενδεικτικά βλ. εφ. *Ριζοσπάστης*: φ. 27/1/1983, φ. 8/3/1983, φ. 12/4/1983.

⁴⁸¹ εφ. *Ριζοσπάστης*, φ. 17/6/1983.

⁴⁸² Τεπέρογλου, ό.π. σελ. 159-160.

⁴⁸³ *ΚΚΕ Εσωτερικού, 3ο – 10ο Συνέδριο, Πολιτική Απόφαση*, Αθήνα 1982.

στη μάχη για τις ευρωεκλογές»⁴⁸⁴. Το πρόσωπο του Λ. Κύρκου, όπως προαναφέρθηκε, διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο στην προεκλογική εκστρατεία του ΚΚΕ Εσ.. Έτσι δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι στο επόμενο φύλλο της «Δημοκρατικής Λευκάδας» δημοσιεύτηκαν δηλώσεις του ευρωβουλευτή του ΚΚΕ Εσ., ο οποίος τέθηκε ξανά επικεφαλής του ψηφοδελτίου του κόμματος⁴⁸⁵. Το ΚΚΕ Εσ. τόσο σε κεντρικό όσο και σε τοπικό επίπεδο ορθά διέβλεψε ότι το κλίμα πόλωσης στις ευρωεκλογές θα απέβαινε αρνητικός παράγοντας για αυτό. Έτσι το κλίμα πόλωσης που είχε δημιουργηθεί αποτελούσε το κύριο θέμα και του επόμενου σχετικού με τις ευρωεκλογές άρθρου που δημοσιεύτηκε στη «Δημοκρατική Λευκάδα». Το άρθρο αυτό είχε τον τίτλο «Οξυνση - πόλωση» και σε αυτό ασκούταν κριτική στη ΝΔ και το ΠΑΣΟΚ για τη δημιουργία του κλίματος αυτού⁴⁸⁶.

Το τελευταίο φύλλο της προσκείμενης στο ΚΚΕ Εσ. εφημερίδας είχε καθαρά προεκλογικό χαρακτήρα⁴⁸⁷. Στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας κάτω από τον κεντρικό τίτλο «17 Ιούνη. Κρίσιμο σταυροδρόμι για τους εργαζόμενους της Ευρώπης» βρισκόταν η φωτογραφία του Λ. Κύρκου και το κεντρικό άρθρο της εφημερίδας, το οποίο περιείχε τις θέσεις του ΚΚΕ Εσ. και κριτική των θέσεων και της στάσης των άλλων κομμάτων. Στο ίδιο φύλλο δημοσιεύτηκε ακόμα ένα κείμενο της εφημερίδας το οποίο είχε τον τίτλο «Η αλήθεια για την ΕΟΚ»⁴⁸⁸. Στο κείμενο αυτό η συντακτική επιτροπή της εφημερίδας έθεσε και απάντησε μια σειρά ερωτημάτων σχετικών με την ΕΟΚ με σκοπό «την αντικειμενική ενημέρωση, ώστε ο αναγνώστης να μάθει όλη την αλήθεια για την ένταξη και για τα καλά και για τα κακά»⁴⁸⁹. Επίσης στο ίδιο φύλλο η εφημερίδα, ακολουθώντας μια διαδεδομένη πρακτική στο χώρο της Αριστεράς, δημοσίευσε στην τελευταία της σελίδα διακήρυξη ενενήντα περίπου «προσωπικοτήτων της πολιτικής, της επιστήμης, της κουλτούρας και της κοινωνικής ζωής» που καλούσε σε υπερψήφιση στις ευρωεκλογές του ΚΚΕ Εσ.. Η εφημερίδα τόνισε ιδιαίτερα το γεγονός ότι μεταξύ των προσώπων που υπέγραψαν τη διακήρυξη αυτή βρισκόταν ο Λευκαδίτης ιστορικός Νίκος Σβορώνος, ο οποίος έχαιρε ιδιαίτερου σεβασμού και εκτίμησης στην τοπική κοινωνία και ιδιαίτερα στην παράταξη της Αριστεράς⁴⁹⁰.

⁴⁸⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 72, 25/1/1984.

⁴⁸⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 73, 1/3/1984.

⁴⁸⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 74, 30/4/1984.

⁴⁸⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 75, 30/5/1984.

⁴⁸⁸ ό.π.

⁴⁸⁹ ό.π.

⁴⁹⁰ ό.π.

ιε) Επαναστατικό Κομμουνιστικό Κίνημα Ελλάδας (ΕΚΚΕ)

Η τελευταία φορά που το Επαναστατικό Κομμουνιστικό Κίνημα Ελλάδας (ΕΚΚΕ) συμμετείχε σε εκλογές στην εκλογική περιφέρεια νομού Λευκάδας ήταν στις βουλευτικές εκλογές του 1977. Τότε το ΕΚΚΕ βρισκόταν ακόμα στην περίοδο της ακμής του. Τα επτά χρόνια που μεσολάβησαν μεταξύ των βουλευτικών εκλογών του 1977 και των ευρωεκλογών του 1984 το ΕΚΚΕ είχε υποστεί μια σειρά διασπάσεων κατά το διάστημα 1979-1980 και σταδιακά είχε εισέλθει σε μια περίοδο μείωσης της επιρροής του⁴⁹¹. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 το ΕΚΚΕ συνεργαζόταν με το ΜΛ-ΚΚΕ και στις βουλευτικές εκλογές του 1981 οι δύο οργανώσεις συμμετείχαν με το σχήμα ΕΚΚΕ – ΜΛ-ΚΚΕ⁴⁹². Τον επόμενο χρόνο η πλειοψηφία του ΕΚΚΕ αποχώρησε από το κοινό σχήμα και οι εναπομείναντες σε αυτό (κυρίως η οργάνωση Πειραιά του ΕΚΚΕ) προχώρησαν στην ενοποίηση με το ΜΛ-ΚΚΕ. Στις ευρωεκλογές 1984 δεν επιτράπηκε η συμμετοχή σε αυτές στο ενοποιημένο πλέον σχήμα ΕΚΚΕ – ΜΛ-ΚΚΕ.

ιστ) Εργατική Διεθνιστική Ένωση – Τροτσκιστές (ΕΔΕ-Τρ.)

Η ΕΔΕ-Τρ. είχε συμμετάσχει στις βουλευτικές εκλογές του 1977 και του 1981, αλλά όχι στις ευρωεκλογές του 1981. Έτσι οι ευρωεκλογές του 1984 ήταν οι πρώτες εκλογές τέτοιου τύπου που συμμετείχε η συγκεκριμένη οργάνωση.

Εκλογική επιρροή

Το 1984 το πλειοψηφικό πολιτικό και κοινωνικό ρεύμα της «αλλαγής» δεν είχε απολέσει τη δυναμική του, κάτι που αποτυπώθηκε στο αποτέλεσμα των εκλογών, αφού στο σύνολο της χώρας το ΠΑΣΟΚ συγκέντρωσε ποσοστό 41,59%. Η ΝΔ συγκέντρωσε 38,04%, και κατάφερε να μειώσει τη διαφορά της από το ΠΑΣΟΚ, αλλά δεν κατάφερε να επικρατήσει. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αποδειχθεί λανθασμένη η τακτική της ηγεσίας του κόμματος, να δοθεί το έναυσμα για την εκδήλωση αμφισβήτησης στο πρόσωπο του Ευ. Αβέρωφ και ο τελευταίος να οδηγηθεί σε παραίτηση λίγο καιρό αργότερα.

⁴⁹¹Γιαννακόπουλος Γ., *Οι οργανώσεις της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1956 – 1981*, Διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2002, σελ. 380-389.

⁴⁹²«Διακήρυξη του ΜΛ-ΚΚΕ και του ΕΚΚΕ για τις βουλευτικές εκλογές, για μια αγωνιστική συμπαράταξη των δημοκρατικών και προοδευτικών δυνάμεων της Αριστεράς», στο περ. *Θεωρία και πράξη – Λαϊκοί Αγώνες, όργανο της ΚΕ του ΕΚΚΕ*, τ. 1, 9/1981.

Ευρωβουλευτές εκτός από το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ εξέλεξαν επίσης το ΚΚΕ που διατήρησε τις δυνάμεις του, το ΚΚΕ Εσωτερικού που όντας χωρίς εκπρόσωπο στο Ελληνικό Κοινοβούλιο από το 1981 ξεπέρασε τον κίνδυνο να μείνει εκτός και από το Ευρωκοινοβούλιο και τέλος η ΕΠΕΝ. Τα μικρότερα κόμματα συγκέντρωσαν συνολικά αισθητά χαμηλότερα ποσοστά συγκριτικά με αυτά των προηγούμενων ευρωεκλογών, καθώς το γεγονός ότι η αναμέτρηση του 1984 είχε αποκτήσει χαρακτηριστικά κεντρικής πολιτικής μάχης οδήγησε στον περιορισμό της ψήφου προς αυτά.

Σύμφωνα με τα παραπάνω οι ευρωεκλογές του 1984 διακρίνονται σαφώς από τις ευρωεκλογές του 1981, αλλά και από τις μεταγενέστερες. Το γεγονός αυτό οδηγεί στο ερώτημα για το αν ή κατά πόσο οι ευρωεκλογές του 1984 εντάσσονται στις «εκλογές δεύτερης τάξης». Από τη μια πλευρά οι εκλογές διεξάγονταν για την ανάδειξη των ευρωβουλευτών, συμμετείχε σε όλες τις εκλογικές περιφέρειες πληθώρα κομμάτων και σχηματισμών και αρκετά από αυτά συγκέντρωναν περισσότερες ή λιγότερες πιθανότητες εκλογής ευρωβουλευτών, ενώ από την άλλη πλευρά η εκλογική αναμέτρηση έτεινε να λάβει χαρακτηριστικά βουλευτικών εκλογών.

Στη Λευκάδα επικράτησε το ΠΑΣΟΚ συγκεντρώνοντας ποσοστό 37,07%, ποσοστό που ήταν κατά 4,52 μονάδες χαμηλότερο από αυτό στο σύνολο της επικράτειας (Πίνακας 2.9). Το ποσοστό του ΠΑΣΟΚ ήταν χαμηλότερο από τις ποσοστό του κόμματος στις βουλευτικές εκλογές του 1981 κατά 2,8 μονάδες, ήταν όμως υψηλότερο από το ποσοστό του στο νομό στις ευρωεκλογές του 1981 κατά 7,51 μονάδες. Αντίστοιχη ήταν και η σχέση του ποσοστού της ΝΔ, που αναδείχτηκε δεύτερη δύναμη με 33,70%, σε σχέση με αυτά του κόμματος πανελλαδικά (4,34 μονάδες χαμηλότερο), όπως επίσης και με το ποσοστό του κόμματος στις βουλευτικές εκλογές και τις ευρωεκλογές του 1981. Τρίτη δύναμη με 21,24% αναδείχτηκε το ΚΚΕ επιδεικνύοντας σταθερότητα, καθώς το ποσοστό αυτό ήταν μόλις 0,67 μονάδες χαμηλότερο από το αντίστοιχο στις ευρωεκλογές του 1981 και 2,19 μονάδες υψηλότερο από αυτές στις βουλευτικές του 1981. Αξιοσημείωτο ήταν το ποσοστό του ΚΚΕ Εσ. στο νομό Λευκάδας το οποίο συγκέντρωσε 4,53% και κατέλαβε την τέταρτη θέση. Το ποσοστό αυτό ήταν υπερδιπλάσιο από το ποσοστό του κόμματος στις βουλευτικές εκλογές του 1981, αλλά την ίδια στιγμή ήταν πάνω από 50% μειωμένο σε σχέση με τις ευρωεκλογές του 1981. Ακόμα μεγαλύτερη ήταν η μείωση του ποσοστού που συγκέντρωσαν συνολικά τα κόμματα του Κέντρου εκτός του ΠΑΣΟΚ, καθώς συγκέντρωσαν 1,52%, ενώ στις ευρωεκλογές του 1981 είχαν συγκεντρώσει 6,19%. Η δύναμη των κομμάτων της Άκρας Δεξιάς μειώθηκε επίσης περίπου στο μισό, καθώς

από 2,95% στις ευρωεκλογές του 1981, στις ευρωεκλογές του 1984 συγκέντρωσαν 1,60%. Επί της ουσίας το ποσοστό της ακροδεξιάς ήταν αυτό της ΕΠΕΝ που συγκέντρωσε 1,50% και κατέλαβε την πέμπτη θέση.

Πίνακας 2.9 Αποτελέσματα ευρωεκλογών 1984 νομού Λευκάδας

Σύνολο Έγκυρων: 18.634

Ευρωεκλογές 1984 Νομού Λευκάδας		
Κόμμα	Ψήφοι	%
ΠΑΣΟΚ	6.908	37,07
ΝΔ	6.280	33,70
ΚΚΕ	3.958	21,24
ΚΚΕ εσωτ.	845	4,53
ΕΠΕΝ	279	1,50
ΕΣΠΕ	97	0,52
ΚΟΔΗΣΟ	72	0,39
ΕΚΚΕ	50	0,27
ΧΔ	46	0,25
ΕΔΗΚ	28	0,15
ΑΣΚΕ	17	0,09
ΕΔΕ τροτσ.	13	0,07
ΚΠ	12	0,06
ΚΦ	11	0,06
ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ	11	0,06
ΕΝΕΚ	7	0,04

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης, Διεύθυνση Εκλογών, Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 17ης Ιουνίου 1984, Αθήνα, 1985.

ΔΕΞΙΑ

Όπως προαναφέρθηκε παρά το κλίμα πόλωσης το ποσοστό της ΝΔ υστερούσε σε σχέση με το πανελλαδικό, αλλά και σε σχέση με αυτό των βουλευτικών εκλογών του 1981. Το κέρδος που αποκόμισε η ΝΔ στη Λευκάδα από το δημοψηφισματικό χαρακτήρα που επιχείρησε να προσδώσει στις ευρωεκλογές του 1984 ήταν ότι το ποσοστό της αυξήθηκε σε σχέση με το ποσοστό της το 1981 κατά 4,60 μονάδες. Όπως προκύπτει από την ανάλυση των αποτελεσμάτων και τη σύγκρισή τους με αυτά του 1981 1,5 μονάδα μετακινήθηκε από τα ακροδεξιά κόμματα προς την ΝΔ, ενώ το υπόλοιπο περίπου 3% προήλθε από ψηφοφόρους που στις ευρωεκλογές του 1981 είχαν προτιμήσει το ΚΟΔΗΣΟ κατά κύριο λόγο ή άλλα μικρότερα κόμματα του Κέντρου. Η απόκλιση των ποσοστών της ΝΔ ήταν μεγάλη, της τάξης των 13,68 μονάδων, μεταξύ των

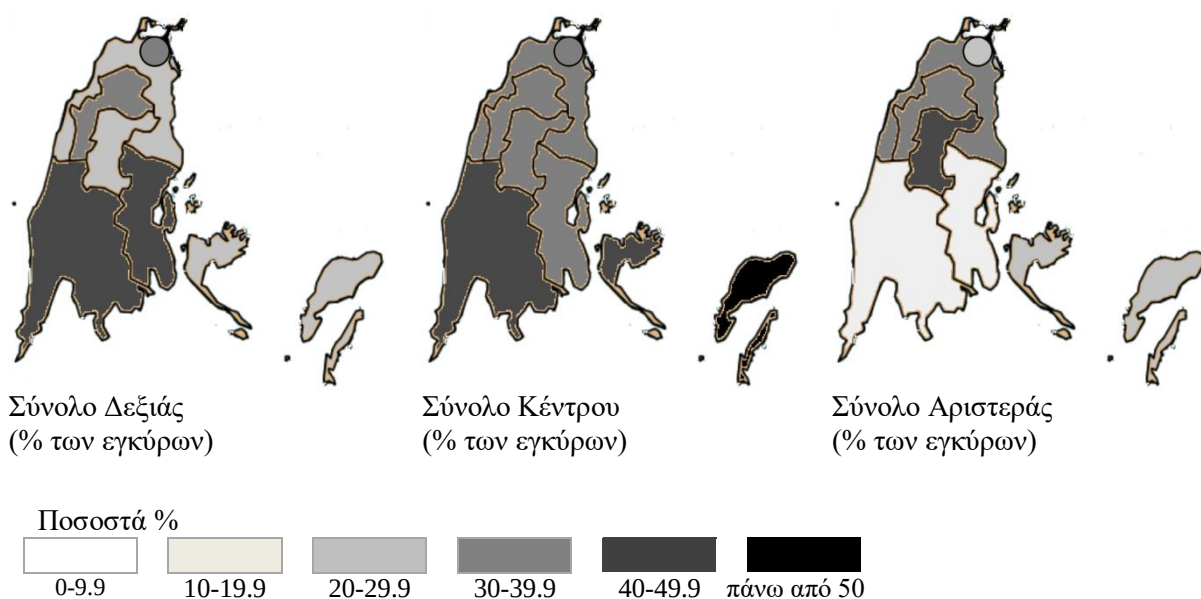
υποσυνόλων βόρειας και νότιας Λευκάδας. Στους τομείς της βόρειας Λευκάδας το 30% ξεπέρασε μόνο στον τομέα ΔΛ όπου επικράτησε με ποσοστό 35,74% (Χάρτης 2.6, Γράφημα Γ. 5). Αντίθετα στον τομέα Σφακιωτών κατέλαβε τη δεύτερη θέση με 29,39%, ενώ στους τομείς υπόλοιπου Λευκάδας και Καρυάς βρέθηκε στην τρίτη θέση πίσω από το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ με ποσοστό 25,19% και 25,14% αντίστοιχα. Η επικράτηση της ΝΔ στους τομείς του υποσυνόλου της νότιας Λευκάδας ήταν αδιαμφισβήτητη, καθώς αναδείχθηκε πρώτη δύναμη τόσο στον τομέα Απολλωνίων όσο και στον τομέα Ελλομένου με ποσοστά 42,53% και 45,47% αντίστοιχα. Στον τομέα Μεγανησίου, ενώ στις ευρωεκλογές του 1981 είχε αναδειχτεί δεύτερη δύναμη ξεπερνώντας το τρίτο ΚΚΕ κατά 2 μόλις ψήφους, στις ευρωεκλογές του 1984 παρά την αύξηση του ποσοστού της βρέθηκε στην τρίτη θέση, αφού συγκέντρωσε το 23,32%. Ο μόνος τομέας όπου η εκλογική επιρροή της ΝΔ μειώθηκε σε σχέση με τις ευρωεκλογές του 1981 ήταν αυτός του Κάλαμου-Καστού. Εκεί η δύναμη της ΝΔ μειώθηκε κατά περίπου 1/5 συγκεντρώνοντας ποσοστό 21,05%. Όπως συνεπάγονται τα παραπάνω, όλα τα χωριά εστίες ισχύος της ΝΔ, δηλαδή αυτά όπου συγκέντρωσε ποσοστά κατά 1/3 υψηλότερα από το συνολικό βρίσκονται όλα στην νότια Λευκάδα και ήταν: Χαραδιάτικα 73%, Άγ. Ηλίας 67,50%, Βουρνικά 57,66%, Μαραντοχώρι 56,45%, Βλυχώ 51,74%, Κατωχώρι 50,70%, Νυδρί 47,40% και Πόρος 46,72%.

Τα ίδια χωριά αποτελούσαν τις εστίες ισχύος συνολικά της Δεξιάς με μόνη προσθήκη το Νιοχώρι, όπου η ΝΔ είχε συγκεντρώσει 37,41%, αλλά συνολικά η δεξιά παράταξη 48,52%. Από τα εννιά χωριά - εστίες ισχύος της Δεξιάς τα τρία βρίσκονταν στον τομέα Απολλωνίων και τα έξι στον τομέα Ελλομένου.

Η δύναμη της Δεξιάς στο σύνολο του νομού ήταν 35,30%. Το 95,47% των ψηφοφόρων της Δεξιάς επέλεξε τη ΝΔ, ενώ το 4,53% προτίμησε τα τρία ακροδεξιά κόμματα. Στο σύνολο του νομού το συνολικό ποσοστό των τριών αυτών κομμάτων ήταν 1,60%, καθώς συγκέντρωσαν η ΕΠΕΝ 1,50% , το ΚΠ 0,06% και το ΕΝΕΚ 0,04%. Τα ποσοστά του ΚΠ και του ΕΝΕΚ στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας ήταν τα χαμηλότερα πανελλαδικά. Η Δεξιά επικράτησε στους δύο τομείς του υποσυνόλου νότιας Λευκάδας. Σε αυτούς τους δύο τομείς τα ποσοστά της βρίσκονταν ακριβώς στη μέση των ποσοστών που είχε λάβει η παράταξη στις βουλευτικές του 1981 και στις ευρωεκλογές του 1981. Έτσι καθώς τα ποσοστά της ήταν τόσο υψηλότερα από τις ευρωεκλογές του 1981 όσο χαμηλότερα από τις βουλευτικές του 1981, δεν κατάφερε να ξεπεράσει σε κανέναν από τους δύο τομείς το 50%. Από τους υπόλοιπους έξι τομείς, ο μοναδικός που επικράτησε η Δεξιά ήταν αυτός του Δήμου Λευκάδας με ποσοστό 38,9%. Τα

ποσοστά της Δεξιάς ήταν μειωμένα σε όλους τους τομείς σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές του 1981, ενώ ο μοναδικός τομέας που παρουσίασε μείωση σε σχέση με τις ευρωεκλογές του 1981 ήταν αυτός του Κάλαμου-Καστού. Αξίζει να σημειωθεί ότι από τα 10 χωριά εστίες ισχύος της ΕΠΕΝ μόλις τρία περιλαμβάνονταν στα χωριά εστίες ισχύος της δεξιάς παράταξης. Τα πέντε υψηλότερα ποσοστά της η ΕΠΕΝ τα συγκέντρωσε στο Νιοχώρι 10,37%, στην Κοντάραινα 8,26%, στον Άγ. Ηλία 5%, στα Πλατύστομα 3,32% και στη Βασιλική 2,61%.

Χάρτης 2.6 Ευρωεκλογές 1984

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης, Διεύθυνση Εκλογών, Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 17ης Ιουνίου 1984, Αθήνα, 1985.

ΚΕΝΤΡΟ

Από το σύνολο των ψηφοφόρων του Κέντρου το 96,08% ψήφισε ΠΑΣΟΚ και μόλις 3,42% τα υπόλοιπα κόμματα της παράταξης. Αυτά στο σύνολο του νομού συγκέντρωσαν ποσοστό 1,52%. Το 1/3 του ποσοστού αυτού αποτελούσε η εκλογική επιρροή της ΕΣΠΕ, που λόγω της καταγωγής του αρχηγού της Στ. Παναγούλη από τη Λευκάδα συγκέντρωσε στο νομό το τρίτο μεγαλύτερο ποσοστό της πανελλαδικά. Αντίθετα τα υπόλοιπα κόμματα του Κέντρου στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας συγκέντρωσαν κάποια από τα χαμηλότερα ποσοστά τους στην επικράτεια. Χαρακτηριστικά τα ποσοστά του ΚΦ, της ΑΣΚΕ και των «Ελεύθερων» ήταν τα μικρότερα πανελλαδικά, της ΕΔΗΚ το 7ο μικρότερο, της ΧΔ το 6ο μικρότερο και του ΚΟΔΗΣΟ το 11ο μικρότερο. Η διαφορά του ποσοστού των μικρότερων κομμάτων του Κέντρου

στις ευρωεκλογές του 1984 σε σχέση με αυτές του 1981 ήταν της τάξης των 4,67 μονάδων, καθώς στις ευρωεκλογές του 1981 είχαν συγκεντρώσει 6,19%. Το μεγαλύτερο μέρος των ψηφοφόρων των μικρών κομμάτων του Κέντρου στις ευρωεκλογές του 1981 οι οποίοι μετακινήθηκαν στις ευρωεκλογές του 1984 (κυρίως αυτοί του ΚΟΔΗΣΟ) στράφηκαν στη ΝΔ, ενώ περίπου ένας στους πέντε προτίμησε το ΠΑΣΟΚ. Τα δύο μικρότερα κόμματα του Κέντρου που συμμετείχαν στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας στις βουλευτικές εκλογές του 1981 ήταν το ΚΟΔΗΣΟ και η ΕΔΗΚ που είχαν λάβει τότε 0,41% και 0,18% αντίστοιχα. Ο πυρήνας αυτών των ψηφοφόρων των κομμάτων διατηρήθηκε με μικρές απώλειες στις ευρωεκλογές του 1984, καθώς το ΚΟΔΗΣΟ είχε μείωση κατά 0,02 μονάδες, ενώ η ΕΔΗΚ κατά 0,03 μονάδες.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, το συνολικό ποσοστό των κομμάτων του Κέντρου καθορίστηκε από την ισχύ του ΠΑΣΟΚ σε αντίθεση με τις ευρωεκλογές του 1981, οπότε ένας στους έξι ψηφοφόρους του Κέντρου είχε επιλέξει ένα από τα μικρότερα κόμματα της παράταξης. Το ΠΑΣΟΚ στις ευρωεκλογές του 1984 επικράτησε στους τομείς Σφακιωτών, υπόλοιπου Λευκάδας, Μεγανησίου και Κάλαμου-Καστού, ενώ συνολικά η παράταξη του Κέντρου επικράτησε στον τομέα Σφακιωτών, στον τομέα Μεγανησίου και στον τομέα Κάλαμου-Καστού (Χάρτης 2.6, Γράφημα Γ. 5). Οι εστίες ισχύος του ΠΑΣΟΚ ήταν τα έξι χωριά στα οποία κατάφερε να ξεπεράσει το 50% των έγκυρων ψηφοδελτίων. Τα μισά από αυτά ήταν τα τρία χωριά του τομέα Κάλαμου-Καστού όπου έλαβε στον Καστό 66,67%, στην Επισκοπή το 61,04% και στον Κάλαμο 54,48%. Τα υπόλοιπα τρία χωριά όπου το ΠΑΣΟΚ συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά του ήταν το Κατωμέρι 53,23%, το Κομηλιά 51,58% και ο Αγ. Νικήτας 50% (Γράφημα 2.9). Τα πέντε από τα έξι αυτά χωριά, με εξαίρεση αυτό του Αγ. Νικήτα, αποτελούσαν τα χωριά - εστίες ισχύος της παράταξης του Κέντρου.

ΑΡΙΣΤΕΡΑ

Τα τέσσερα κόμματα της Αριστεράς που συμμετείχαν στην εκλογική περιφέρεια Λευκάδας στις ευρωεκλογές του 1984 συγκέντρωσαν το 22,48% των έγκυρων ψηφοδελτίων. Έτσι το ποσοστό της Αριστεράς υπολειπόταν των αντίστοιχων των δύο άλλων παρατάξεων, σε αντίθεση με τις ευρωεκλογές του 1981, που η Αριστερά είχε βρεθεί στην δεύτερη θέση ξεπερνώντας οριακά την Δεξιά. Σε σχέση με τις ευρωεκλογές του 1981 το ποσοστό της Αριστεράς μειώθηκε στους τομείς των υποσυνόλων βόρειας και νότιας Λευκάδας, ενώ αυξήθηκε στους τομείς Μεγανησίου και Κάλαμου-Καστού. Σε σύγκριση όμως με τις βουλευτικές εκλογές

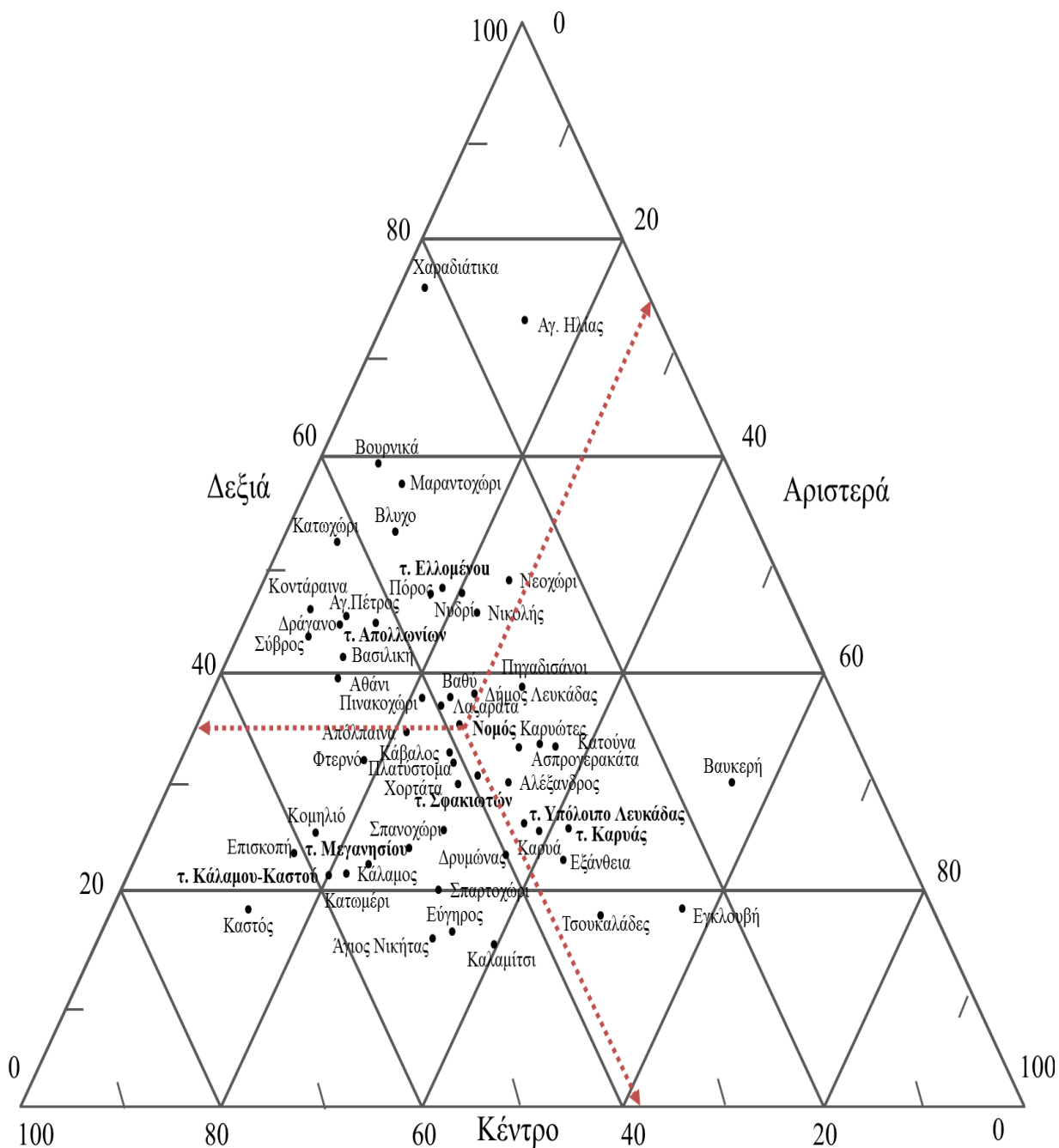
του 1981 αυξήθηκαν τα ποσοστά της Αριστεράς στους τομείς των υποσυνόλων βόρειας και νότιας Λευκάδας, όπως επίσης συνέβη στους τομείς Μεγανησίου και Κάλαμου-Καστού. Έτσι η Αριστερά στις ευρωεκλογές του 1984 επικράτησε σε δύο τομείς, σε έναν αναδείχτηκε δεύτερη δύναμη και στους υπόλοιπους πέντε κατέλαβε την τρίτη θέση. Ο μοναδικός τομέας που ξεπέρασε το 40% ήταν αυτός της Καρυάς, όπου επικράτησε συγκεντρώνοντας ποσοστό 41,80%, όπως επίσης επικράτησε στον τομέα υπόλοιπου Λευκάδας με ποσοστό 37,17%. Στους άλλους δύο τομείς της βόρειας Λευκάδας έλαβε ποσοστά 30,33% στους Σφακιώτες και 26,20% στον τομέα Δήμου Λευκάδας, ενώ στους δύο τομείς της νότιας Λευκάδας δεν κατάφερε να ξεπεράσει το 20%, συγκεντρώνοντας 13,09% στον τομέα Απολλωνίων και 18,15% στον τομέα Ελλομένου (Χάρτης 2.6, Γράφημα Γ. 5).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω τα ποσοστά της Αριστεράς στις ευρωεκλογές του 1984 αυξήθηκαν σε σχέση τόσο με τις βουλευτικές εκλογές όσο και με τις ευρωεκλογές του 1981 μόνο στους τομείς Μεγανησίου και Κάλαμου-Καστού. Στον τομέα Μεγανησίου μάλιστα η Αριστερά αναδείχτηκε δεύτερη παράταξη πίσω από αυτή του Κέντρου.

Τα χωριά εστίες – ισχύος της Αριστεράς ήταν δέκα, εκ των οποίων τα οκτώ βρίσκονται στη βόρεια Λευκάδα και δύο στη νότια. Τα χωριά αυτά ήταν: Εγκλουβή 56,79%, Βαυκερή 55,91%, Τσουκαλάδες 48,96%, Εξάνθεια 42,73%, Καλαμίτσι 39,72%, Καρυά 38,93%, Δρυμόνας 36,76%, Κατούνα 36,70%, Καρυώτες 35,06%, Εύγηρος 34,93% (Γράφημα 2.9). Τα εννέα από αυτά, εκτός από τους Καρυώτες, συμπεριλαμβάνονταν στα χωριά – εστίες ισχύος του ΚΚΕ μαζί με τον Αλέξανδρο και το Σπαρτοχώρι, ενώ οι Καρυώτες, η Εξάνθεια, η Εγκλουβή, η Καρυά και η Βαυκερή συμπεριλαμβάνονταν στα χωριά – εστίες ισχύος του ΚΚΕ Εσ. μαζί με τον Αγ. Νικήτα, το Σπανοχώρι και το Δήμο Λευκάδας.

Γράφημα 2.9 Τριγωνικό διάγραμμα. Ευρωεκλογές 1984

Ευρωεκλογές 1984

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης, Διεύθυνση Εκλογών, Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 17ης Ιουνίου 1984, Αθήνα, 1985.

3 ΤΟΠΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

3.1 Ο τύπος της Λευκάδας πριν το 1974

Το 1866, σχεδόν δύο χρόνια μετά την Ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα, κυκλοφόρησε στη Λευκάδα η εφημερίδα «Λευκάς», η πρώτη έντυπη εφημερίδα του νησιού⁴⁹³. Το γεγονός αυτό διαφοροποιεί την ιστορία του τύπου της Λευκάδας από αυτή των άλλων μεγάλων νησιών του Ιονίου, καθώς σε αυτά το 1866 ο τύπος πλησίαζε τη συμπλήρωση δύο δεκαετιών πορείας, ύστερα από την καθιέρωση της ελευθεροτυπίας με το νόμο ΞΗ΄ που ψηφίστηκε από την Ιόνιο Γερουσία την 17η Μαΐου 1848. Την ψήφιση του νόμου είχε ακολουθήσει η ίδρυση και η λειτουργία ιδιωτικών τυπογραφείων⁴⁹⁴, η οποία αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για την άνθηση της εκδοτικής δραστηριότητας με την έκδοση μεγάλου αριθμού εφημερίδων στην Κέρκυρα, την Κεφαλονιά και την Ζάκυνθο⁴⁹⁵. Αντίθετα στη Λευκάδα εκείνη την περίοδο δεν ιδρύθηκε τυπογραφείο παρά τις προσπάθειες για την επίτευξη αυτού του σκοπού λίγα χρόνια αργότερα⁴⁹⁶. Παρόλα αυτά η άνθηση του επτανησιακού τύπου το 1849, που ακολούθησε την κατάργηση της προληπτικής λογοκρισίας και την καθιέρωση της ελευθεροτυπίας, επηρέασε και τη Λευκάδα. Σε αυτό συνηγορεί το γεγονός της καθοριστικής συμβολής των Λευκαδίων Ναπολέοντα Ζαμπελίου, Σπυρίδωνος Ζαμπελίου, Ιωάννη Μαρίνου

⁴⁹³ εφ. *Λευκάς*, φ. 1, 17/2/1866.

⁴⁹⁴ Σκιαδάς Ν., «Επτανησιακά τυπογραφεία», στο: *Ο τύπος στα Επτάνησα της Αγγλοκρατίας*, περ. *Επτά Ημέρες*, ένθετο στην εφ. *Καθημερινή*, φ. 30/5/1999, σελ 7.

⁴⁹⁵ Αλυσανδράτος Γ., «Ο τύπος κατά την Αγγλοκρατία», στο: *Ο τύπος στα Επτάνησα της Αγγλοκρατίας*, περ. *Επτά Ημέρες*, ένθετο στην εφ. *Καθημερινή*, φ. 30/5/1999, σελ 3.

⁴⁹⁶ Η πρώτη γνωστή, έως σήμερα τουλάχιστον, προσπάθεια ίδρυσης – εγκατάστασης τυπογραφείου στη Λευκάδα έλαβε χώρα πέντε μόλις χρόνια πριν από την Ένωση. Κύριος παράγοντας αυτής της προσπάθειας ήταν ο Λευκαδίτης λόγιος Ανδρέας Παπαδόπουλος – Βρεττός, ο οποίος το 1859 επέστρεψε στη Λευκάδα από την Αθήνα όπου βρισκόταν την προηγούμενη περίοδο. Στην Αθήνα ο Α. Παπαδόπουλος – Βρεττός εξέδιδε την εφημερίδα «Ελληνικός Καθρέπτης» (βλ. Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου 1784 – 1974, τόμος Β΄, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών - Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ 156-157), η οποία ήταν δίγλωσση, καθώς γραφόταν στην ελληνική και την γαλλική γλώσσα. Αμέσως μετά την επιστροφή του στη Λευκάδα ο Α. Παπαδόπουλος – Βρεττός επιχείρησε να ευαισθητοποιήσει εύπορους Λευκαδίτες με σκοπό να συνδράμουν οικονομικά το εγχείρημα εγκατάστασης τυπογραφείου στη Λευκάδα. Οι προσπάθειές του δεν ευοδώθηκαν, καθώς η ανταπόκριση ήταν εξαιρετικά περιορισμένη, κάτι που ενδεχομένως οφείλεται σε κάποιο βαθμό στην αντιπαράθεση του Α. Παπαδόπουλου – Βρεττού με τον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη. Πληροφορίες για την αντιπαράθεση Α. Παπαδόπουλου – Βρεττού και Αρ. Βαλαωρίτη αντλούμε από φυλλάδιο που εξέδωσε ο Α. Παπαδόπουλος – Βρεττός το 1859 με τίτλο «Προς τον ευάγων λαόν της Λευκάδος, ο συμπολίτης ιατρός Ανδρέας Παπαδόπουλος – Βρεττός», το οποίο τυπώθηκε στο τυπογραφείο «Ερμής» στην Κέρκυρα το 1859. Στο συγκεκριμένο φυλλάδιο ο συγγραφέας του Α. Παπαδόπουλος – Βρεττός αναφέρεται σε περιστατικά της σύγκρουσής του με τον ποιητή, τον οποίο κατηγορεί μάλιστα ως ηθικό αυτουργό εναντίον του απόπειρας δολοφονίας. Αναφέρεται επίσης στην έλλειψη τυπογραφείου στη Λευκάδα και στις ενέργειές του για «την εισαγωγή εν τη νήσω μιας τυπογραφίας προς δημοσίευσιν μιας εφημερίδος» (βλ. Κοντομίχης Π., ό.π. σελ. 51 – 57).

και Ιωάννη Πετριτσόπουλου στην έκδοση της εφημερίδας «Πατρίς»⁴⁹⁷. Οι Λευκαδίτες αυτοί λόγιοι και πολιτικοί περιλαμβάνονταν ανάμεσα στους συντάκτες της εφημερίδας, που εκδιδόταν στην Κέρκυρα και αποτελούσε την κορυφαία εφημερίδα των Μεταρρυθμιστών⁴⁹⁸. Κύρια όμως έκφραση της επιρροής που άσκησε στη Λευκάδα η άνθηση της εκδοτικής δραστηριότητας στα Ιόνια νησιά το έτος 1849 αποτέλεσε η έκδοση την ίδια χρονιά δύο χειρόγραφων εφημερίδων. Αρχικά της εφημερίδας «Νεολαία»^{499,500} και στη συνέχεια της εφημερίδας «Η ρομφαία της νεολαίας»⁵⁰¹.

Από την βραχύβια κυκλοφορία αυτών των εφημερίδων μέχρι την έκδοση της εφημερίδας «Λευκάς» μεσολάβησαν σχεδόν δύο δεκαετίες και το γεγονός της Ένωσης των Επτανήσων με την Ελλάδα. Η «Λευκάς», όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί την πρώτη έντυπη εφημερίδα της Λευκάδας. Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας «Λευκάς» κυκλοφόρησε την 17η Φεβρουαρίου 1866. Την έκδοση της «Λευκάδος» ακολούθησε η έκδοση και άλλων εφημερίδων κάτι που είχε ως αποτέλεσμα να σημειωθεί η πρώτη περίοδος ανάπτυξης του τοπικού τύπου. Η περίοδος αυτή συμπίπτει χρονικά με την πρώτη περίοδο μετά την Ένωση⁵⁰², οπότε στη Λευκάδα, όπως και στα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου, συντελέστηκαν καθοριστικές αλλαγές, μεταβολές και μετασχηματισμοί στο οικονομικό, το κοινωνικό, το πολιτικό και το πολιτισμικό πεδίο.

Αντίστοιχα κατά την περίοδο που εκτείνεται από την Ένωση των Επτανήσων με το ελληνικό κράτος το 1864 έως σήμερα ο τοπικός τύπος της Λευκάδας έχει διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις που έχουν λάβει χώρα στα νησιά του νομού. Ιδιαίτερα σημαντικός ήταν ο ρόλος του τοπικού τύπου σε καθοριστικές περιόδους της ιστορίας της Λευκάδας και των άλλων νησιών του ομώνυμου νομού, οι οποίες συμπίπτουν με περιόδους άνθησης του τοπικού τύπου. Τέτοιες περίοδοι είναι αυτή των πρώτων χρόνων που ακολούθησε την ένωση των Επτανήσων με το ελληνικό κράτος, η πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα, το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1930 και η περίοδος της Κατοχής και της

⁴⁹⁷ Κοντονή Α., «Η “Πατρίς” των Μεταρρυθμιστών», στο: *Ο τύπος στα Επτάνησα της Αγγλοκρατίας*, περ. *Επτά Ημέρες*, ένθετο στην εφ. *Καθημερινή*, φ. 30/5/1999, σελ 14.

⁴⁹⁸ Μοσχονάς Ν., «Ο τύπος των Μεταρρυθμιστών», στο: *Ο τύπος στα Επτάνησα της Αγγλοκρατίας*, περ. *Επτά Ημέρες*, ένθετο στην εφ. *Καθημερινή*, φ. 30/5/ 1999, σελ 11- 12.

⁴⁹⁹ Κοντομίχης Π., *Ο τύπος της Λευκάδας 1800-1987*, Γρηγόρη, Αθήνα 2003, σελ 21- 42.

⁵⁰⁰ Κονόμος Ν., «Μια ανέκδοτη χειρόγραφη εφημερίδα της Λευκάδας του 1849», στο *Αφιέρωμα Εφτάνησα*, περ. *Νέα Εστία*, 1964, σελ 210-224.

⁵⁰¹ Κοντομίχης Π., ό.π. σελ 42 - 48

⁵⁰² Τζαγκαρουλάκη Χ., *Ο ρόλος των Επτανήσιων βουλευτών στην ελληνική πολιτική ζωή, 1864-1881. Από την “πρωτοπορία” στην πλήρη αφομοίωση*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2010.

Αντίστασης, ενώ κατά το χρονικό διάστημα από το τέλος του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου έως σήμερα αντίστοιχη περίοδος είναι αυτή των χρόνων 1974 – 1985.

Στην πρώτη από τις παραπάνω περιόδους η διαδικασία της ενσωμάτωσης της Λευκάδας στο ελληνικό κράτος συμπίπτει με την απαρχή της ιστορίας του έντυπου τοπικού τύπου με την έκδοση της εφημερίδας «Λευκάς» το 1866. Αυτή ήταν η πρώτη έντυπη εφημερίδα της Λευκάδας και διαδραμάτισε καίριο ρόλο στη σύγκρουση των αναδυόμενων αστικών στρωμάτων με την τοπική αριστοκρατία⁵⁰³. Στη δεύτερη περίπτωση που εκτείνεται από το μεταίχμιο 19ου και 20ου αιώνα έως τις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του 20ου αιώνα ο τοπικός τύπος συμμετείχε ενεργά στις διεργασίες που σχετίζονταν με τις κοινωνικές ανακατατάξεις, την παρακμή της αριστοκρατικής τάξης, την επικράτηση στο οικονομικό επίπεδο της τάξης των εμποροκτηματιών και την αμφισβήτηση της κυριαρχίας των δύο αυτών ομάδων από αυτή των νέων ελεύθερων επαγγελματιών που σε μεγάλο βαθμό εξέφραζαν το αίτημα του πολιτικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού⁵⁰⁴. Κατά την τρίτη περίπτωση, αυτή της περιόδου του πρώτου μισού της δεκαετίας του 1930 έως την επιβολή της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά το 1936, εκδηλώθηκαν στη Λευκάδα οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης του 1929 και ο τοπικός τύπος εμπλέχτηκε στις κοινωνικές διεργασίες που προκλήθηκαν από την εκδήλωση των συνεπειών αυτών⁵⁰⁵.

Σε εντελώς διαφορετικό πλαίσιο εντάσσεται ο τοπικός τύπος κατά την περίοδο της Κατοχής και της Αντίστασης κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1940. Αυτή την περίοδο ο τοπικός τύπος τέμνεται σύμφωνα με την τομή που χαράχτηκε στην τοπική κοινωνία μεταξύ της συνεργασίας με τις κατοχικές δυνάμεις και της αντίστασης σε αυτές. Ο αντιστασιακός τύπος αποτελεί την πρώτη «καθαρή» έκφραση του αριστερού τύπου στη Λευκάδα, «καθαρή» καθώς ψήγματα εντοπίζονται κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου. Η Αντίσταση στη Λευκάδα μονοπωλήθηκε από το ΕΑΜ και τις συγγενείς του οργανώσεις. Ο τοπικός τύπος αποτέλεσε ένα από τα κύρια μέσα της ΕΑΜικής αντίστασης, καθώς εκδόθηκαν και κυκλοφόρησαν παράνομα αρκετές εφημερίδες, τόσο του ΕΑΜ, όσο και της ΕΠΟΝ, αλλά και του ΚΚΕ. Ο ρόλος που επιτέλεσε ο αντιστασιακός τύπος ήταν καθοριστικός στη διαμόρφωση του ΕΑΜικού αντιστασιακού κινήματος, τόσο στη δράση των οργανώσεων και στην προπαγάνδισή των

⁵⁰³ Σκλαβενίτης Τρ., «Η άνοδος των αστών στη Λευκάδα τα χρόνια της Ένωσης», στο: *Πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου, Η ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα 1864-2004, τόμος Α΄*, Βουλή των Ελλήνων – Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2005, σελ. 460

⁵⁰⁴ Καλαφάτης Θ., «Λευκάδα 1864-1994: Ένα ιδιότυπο υπόδειγμα κοινωνικής δυναμικής», στο: περ. *Επτά Ημέρες*, ένθετο στην εφ. *Καθημερινή*, φ. 3/7/1994.

⁵⁰⁵ Καλαφάτης Θ., «Τομές στην εξέλιξη της οικονομικής ζωής της Λευκάδας 1900 – 2000», στο: *Πρακτικά Ε΄ Συνεδρίου, Σταθμοί στην πορεία της Λευκάδας τον 20ό αιώνα*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2001, σελ.23-31.

απόψεών τους όσο και στο σχηματισμό της ισχυρής παραταξιακής και κομματικής ταυτότητας της Αριστεράς στη Λευκάδα. Η ταυτότητα αυτή διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις στο νομό Λευκάδας καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο.

Στο πλαίσιο της μετεμφυλιακής «καχεκτικής δημοκρατίας» τα περιθώρια ολόπλευρης ανάπτυξης του τοπικού τύπου στη Λευκάδα ήταν εξαιρετικά περιορισμένα. Έτσι η πρώτη περίοδος άνθησης του τοπικού τύπου μεταπολεμικά εντοπίζεται χρονικά μετά την πτώση της δικτατορίας της 21ης Απριλίου.

3.2 Ο τοπικός τύπος της Λευκάδας κατά την περίοδο 1974-1985

Η πρώτη περίοδος μετά την πτώση της δικτατορίας χαρακτηρίζεται από την άνθηση του τοπικού τύπου της Λευκάδας. Κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου πλήθος εφημερίδων εκδόθηκε και κυκλοφόρησε στο νομό Λευκάδας για μεγαλύτερα ή μικρότερα διαστήματα. Κάποιες από αυτές συνέχισαν την κυκλοφορία τους από την προηγούμενη περίοδο, καθώς αυτή δεν είχε διακοπεί από τη δικτατορία ή κατόπιν απόφασης των εκδοτών τους, άλλες επανακυκλοφόρησαν και εκδόθηκαν νέες.

Εφημερίδες που συνεχίστηκε η κυκλοφορία τους από την προηγούμενη περίοδο

«Έρευνα»

Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας «Έρευνα» κυκλοφόρησε τον Ιούνιο του 1958⁵⁰⁶. Ιδιοκτήτης και διευθυντής της εφημερίδας ήταν ο συνταξιούχος χωροφύλακας Σπύρος Π. Φίλιππας⁵⁰⁷, στον οποίο εξαιτίας της εκδοτικής του δραστηριότητας του αποδόθηκε το προσωνύμιο «ο Έρευνας»⁵⁰⁸. Από την απαρχή της έκδοσής της έως την πτώση του δικτατορικού καθεστώτος τον Ιούλιο του 1974 είχαν κυκλοφορήσει 387 φύλλα της εφημερίδας. Το πρώτο μεταδικτατορικό φύλλο κυκλοφόρησε την 1η Αυγούστου 1974⁵⁰⁹. Η έκδοση της εφημερίδας συνεχίστηκε μέχρι τον Μάιο του 1980⁵¹⁰ και διακόπηκε εξαιτίας του θανάτου του ιδιοκτήτη και

⁵⁰⁶ εφ. *Έρευνα*, φ. 1, 15/6/1958.

⁵⁰⁷ Δεν πρέπει να συγχέεται, καθώς πρόκειται περί συνωνυμίας, με τον Σπύρο Πέτρου Φίλιππα – Πανάγο (1906-1973), ο οποίος είχε διατελέσει κατά περιόδους από τα μέσα της δεκαετίας του 1930 έως το 1969 διευθυντής των εφημερίδων «Η Φωνή», «Εμπρός», «Η Φωνή της Λευκάδος», «Κήρυξ» και «Βήμα της Λευκάδος».

⁵⁰⁸ εφ. *Λευκάς*, φ. 11/10/1980.

⁵⁰⁹ εφ. *Έρευνα*, φ. 388-389, 1/8/1974.

⁵¹⁰ εφ. *Έρευνα*, φ. 626-627, 8/5/1980.

διευθυντή της λίγο αργότερα. Στο πλαίσιο της έρευνας που διενεργήθηκε για την παρούσα εργασία εντοπίστηκαν 151 φύλλα της εφημερίδας «Έρευνα» που κυκλοφόρησαν το διάστημα μεταξύ Αυγούστου 1974 και Μαΐου 1980. Τα φύλλα αυτά απόκεινται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους–Αρχεία Νομού Λευκάδας, στη Χαραμόγλειο Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη, στο Ελληνικό Λαογραφικό και Ιστορικό Αρχείο. Λανθάνουν περίπου είκοσι φύλλα της συγκεκριμένης περιόδου. Ο αριθμός των φύλλων που λανθάνουν δεν είναι εφικτό να προσδιοριστεί με απόλυτη ακρίβεια, καθώς η έκδοση των φύλλων ήταν άτακτη και η αρίθμησης τους ποίκιλε σε μονά ή διπλά φύλλα, σε κάποιες περιπτώσεις ανάλογα με το χρονικό διάστημα που είχε μεσολαβήσει μεταξύ της έκδοσης δύο φύλλων και σε άλλες αυθαίρετα. Τα φύλλα της εφημερίδας «Έρευνα» που κυκλοφόρησαν κατά την περίοδο Αυγούστου 1974 - Μαΐου 1980 ήταν δισέλιδα εκτός από τέσσερα που ήταν τετρασέλιδα.

Στην προμετωπίδα της «Έρευνας» αναφέρεται «Εβδομαδιαία ανεξάρτητος τοπική εφημερίς εκδιδόμενη εν Λευκάδι». Από την επεξεργασία των 151 φύλλων που εντοπίστηκαν προκύπτει ότι ο προσδιορισμός εβδομαδιαία δεν ευσταθεί. Κατά διαστήματα η εφημερίδα κυκλοφορούσε σε εβδομαδιαία βάση, αλλά η περιοδικότητα της έκδοσης κατά την εξεταζόμενη περίοδο τείνει στις δέκα μέρες και πλέον. Από τα 151 φύλλα που εντοπίστηκαν έντεκα κυκλοφόρησαν τους πέντε τελευταίους μήνες του 1974 και πέντε κατά το διάστημα Ιανουάριος–Μάιος 1980. Υπολογίζεται ότι λανθάνουν τέσσερα ή πέντε φύλλα του 1974 και ένα ή δύο του 1980. Από την κατανομή των υπόλοιπων φύλλων που κυκλοφόρησαν κατά την περίοδο 1975–1979 προκύπτει ότι κατά τα έτη 1975, 1976, 1978 και 1979 ο αριθμός των φύλλων που κυκλοφορούσαν κατά μέσο όρο ανά έτος ήταν μεταξύ τριάντα και τριανταπέντε, ενώ μικρότερος, μεταξύ είκοσι και εικοσιπέντε φύλλα κυκλοφόρησαν το 1977. Συμπερασματικά η κυκλοφορία της εφημερίδας «Έρευνα» κατά την εξεταζόμενη περίοδο ήταν σχετικά σταθερή και η περιοδικότητά της, παρ' όλο που ποίκιλε, κατά μέσο όρο τείνει στις δέκα μέρες.

«Ηχώ της Λευκάδος»

Η εφημερίδα «Ηχώ της Λευκάδος» εκδιδόταν από τον «Σύλλογο των εν Αθήναις Λευκαδίων». Το πρώτο φύλλο της κυκλοφόρησε τον Ιανουάριο του 1971⁵¹¹. Μέχρι την πτώση της δικτατορίας κυκλοφόρησαν συνολικά 43 φύλλα. Το πρώτο μεταδικτατορικό φύλλο

⁵¹¹ εφ. *Ηχώ της Λευκάδος*, φ. 1, 1/1971.

κυκλοφόρησε τον Αύγουστο του 1974⁵¹². Η πρώτη περίοδος έκδοσης της εφημερίδας ολοκληρώθηκε τον Δεκέμβριο του 1978⁵¹³. Η δεύτερη περίοδος ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 1979⁵¹⁴, η τρίτη τον Ιούνιο του 1981⁵¹⁵, η τέταρτη τον Μαΐο του 1982⁵¹⁶ και η πέμπτη τον Ιούλιο του 1985⁵¹⁷. Συνολικά εντοπίστηκαν εξήντα φύλλα που κυκλοφόρησαν κατά το χρονικό διάστημα Αύγουστος 1974–τέλος 1985. Η εφημερίδα κυκλοφορούσε κάθε έναν ή δύο μήνες και αποτελούνταν από τέσσερις, έξι ή οκτώ σελίδες.

Εφημερίδες που κυκλοφορούσαν κατά την προδικτατορική περίοδο και επανακυκλοφόρησαν την περίοδο 1974 - 1985

«Δημοκρατική Αναγέννηση»

Η εφημερίδα «Δημοκρατική Αναγέννηση» κυκλοφορούσε από τον Δεκέμβριο του 1964⁵¹⁸ έως τον Απρίλιο του 1967, οπότε το δικτατορικό καθεστώς διέκοψε την κυκλοφορία της και κατάσχεσε το αρχείο της εφημερίδας. Μετά την πτώση της δικτατορίας η «Δημοκρατική Αναγέννηση» επανεκδόθηκε τον Νοέμβριο του 1974. Το μοναδικό φύλλο της δεύτερης περιόδου της εφημερίδας κυκλοφόρησε τρεις μέρες πριν τις βουλευτικές εκλογές του 1974⁵¹⁹. Εκδότης ήταν ο πρώην βουλευτής της ΕΔΑ Ξενοφώντας Γρηγόρης και διευθυντής σύνταξης ο Τάκης Γεωργάκης.

«Εθνική Ψυχή»

Η εφημερίδα «Εθνική Ψυχή» κυκλοφορούσε κατά την περίοδο του εμφυλίου πολέμου. Ιδιοκτήτης και διευθυντής της εκείνη την περίοδο ήταν ο Φώτης Θερμός. Η εφημερίδα επανακυκλοφόρησε το 1974. Σε αυτή τη δεύτερη περίοδο ο Φώτης Θερμός ήταν ιδιοκτήτης και ο Ιωάννης Ιωακειμίδης εκδότης και διευθυντής της εφημερίδας. Η «Εθνική Ψυχή» ήταν δισέλιδη και κυκλοφόρησε μικρός αριθμός φύλλων.

Εντοπίστηκαν τέσσερα φύλλα της δεύτερης περιόδου της «Εθνικής Ψυχής», τα οποία κυκλοφόρησαν το διάστημα μεταξύ Δεκεμβρίου 1974 και Απριλίου 1975. Πρόκειται για τα

⁵¹² εφ. *Ηχώ της Λευκάδος*, φ. 44, 8/1974.

⁵¹³ εφ. *Ηχώ της Λευκάδος*, φ. 81-82, 11-12/1978.

⁵¹⁴ εφ. *Ηχώ της Λευκάδος*, φ. 1, 1/1979.

⁵¹⁵ εφ. *Ηχώ της Λευκάδος*, φ. 1-2, 6-7/1979.

⁵¹⁶ εφ. *Ηχώ της Λευκάδος*, φ. 1, 5/1982.

⁵¹⁷ εφ. *Ηχώ της Λευκάδος*, φ. 24, 7/1985.

⁵¹⁸ εφ. *Δημοκρατική Αναγέννηση*, φ. 1, 13/12/1964.

⁵¹⁹ εφ. *Δημοκρατική Αναγέννηση*, φ. 1, 14/11/1974.

φύλλα δύο έως πέντε της δεύτερης αυτής περιόδου έκδοσης της «Εθνικής Ψυχής». Η περίοδος επανέκδοσης της εφημερίδας, τα χρονικά σημεία κυκλοφορίας και τα περιεχόμενα των τεσσάρων αυτών φύλλων οδηγούν στο συμπέρασμα ότι συνδέονται με τις εκλογικές αναμετρήσεις και το δημοψήφισμα για τη μοναρχία, που διενεργήθηκαν εκείνη την περίοδο. Το δεύτερο φύλλο της εφημερίδας κυκλοφόρησε δύο μέρες πριν το δημοψήφισμα⁵²⁰, το τέταρτο τρεις μέρες πριν τη μέρα διεξαγωγής του πρώτου γύρου των δημοτικών εκλογών του 1975⁵²¹ και το πέμπτο μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου γύρου των δημοτικών εκλογών⁵²². Ειδικότερα, το τέταρτο φύλλο προσομοιάζει σε προεκλογικό φυλλάδιο του συνδυασμού «Δημοκρατική Ενότητα», επικεφαλής του οποίου και υποψήφιος δήμαρχος ήταν ο Ζαχαρίας Κατωπόδης. Με τον συγκεκριμένο συνδυασμό έθεσαν υποψηφιότητα για δημοτικοί σύμβουλοι τόσο ο ιδιοκτήτης όσο και ο εκδότης-διευθυντής της «Εθνικής Ψυχής»⁵²³. Αντίστοιχα στο πέμπτο φύλλο ο εκδότης-διευθυντής της εφημερίδας Ιωάννης Ιωακειμίδης με ενυπόγραφο άρθρο του δημοσιοποιούσε την επιλογή του να στηρίξει στο δεύτερο γύρο των δημοτικών εκλογών τον υποψήφιο δήμαρχο Απόστολο Φατούρο και καλούσε τους ψηφοφόρους να τον υπερψηφίσουν⁵²⁴.

Δεν είναι γνωστό αν κυκλοφόρησαν το 1975 άλλα φύλλα της «Εθνικής Ψυχής». Το 1979 στο κείμενο του Βούλη Βρεττού «Λευκαδίτικος τύπος», που περιλαμβάνεται στο αφιέρωμα στη Λευκάδα που εκδόθηκε από τον Φυσιολατρικό Σύνδεσμο Πειραιώς «Ζήνων», αναφέρεται ότι εκείνη την εποχή η «Εθνική Ψυχή» εκδιδόταν «σπάνια και κυρίως περιστασιακά»⁵²⁵. Αντίθετα ο Πανταζής Κοντομίχης στο βιβλίο του «Ο τύπος της Λευκάδας 1800–1987» αναφέρει ότι : «η Β' περίοδος (ενν. της κυκλοφορίας της εφημερίδας) καλύπτει τα έτη 1974–1975. Έκτοτε κυκλοφορούσε κατά περίπτωση μα σύντομα, πιθανότατα στα 1976, σταμάτησε οριστικά την κυκλοφορία της»⁵²⁶. Η συγκεκριμένη πληροφορία που παραθέτει ο Π. Κοντομίχης δεν ισχύει. Στο πλαίσιο της έρευνας για τη συγκεκριμένη εργασία εντοπίστηκε ένα επιπλέον φύλλο της «Εθνικής Ψυχής», το οποίο εκδόθηκε το 1981⁵²⁷. Το συγκεκριμένο φύλλο της εφημερίδας είναι

⁵²⁰ εφ. *Εθνική Ψυχή*, φ. 2, 6/12/1974.

⁵²¹ εφ. *Εθνική Ψυχή*, φ. 4, 27/3/1975.

⁵²² εφ. *Εθνική Ψυχή*, φ. 5, 5/4/1975.

⁵²³ ό.π. υποσημείωση 502

⁵²⁴ ό.π. υποσημείωση 503

⁵²⁵ Βρεττός Β., «Λευκαδίτικος τύπος», στο Χατζημανωλάκης Γ. (επιμ.), *Αφιέρωμα στη Λευκάδα*, Φυσιολατρικός Σύνδεσμος Πειραιώς «Ζήνων», Πειραιάς 1979, σελ. 139.

⁵²⁶ Κοντομίχης Π., ό.π., σελ. 211.

⁵²⁷ εφ. *Εθνική Ψυχή*, φ.1, 18/9/1981.

δισέλιδο, αποτελεί το πρώτο φύλλο της τέταρτης περιόδου έκδοσης της εφημερίδας και ως ιδιοκτήτης και διευθυντής αναφέρεται ο Φ. Θερμός.

Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι η «Εθνική Ψυχή» δεν σταμάτησε, οριστικά τουλάχιστον, την κυκλοφορία της το 1975 ή το 1976. Επίσης προκύπτει ότι υπήρξε τρίτη περίοδος έκδοσης της εφημερίδας, τα φύλλα της οποίας λανθάνουν, αφού εντοπίστηκε φύλλο της τέταρτης περιόδου. Όσον αφορά την τέταρτη περίοδο άγνωστο παραμένει το εάν ακολούθησε η έκδοση και άλλων φύλλων αυτή του φύλλου της 18ης Σεπτεμβρίου 1981. Το γεγονός ότι τα χρονικά σημεία της έκδοσης τόσο των φύλλων της δεύτερης περιόδου όσο και αυτού της τέταρτης, που έχουν εντοπιστεί, συμπίπτουν με τις περιόδους του δημοψηφίσματος του 1974 και των εκλογικών αναμετρήσεων του 1975 και του 1981 κατευθύνουν την προσπάθεια προσδιορισμού του χρόνου έκδοσης του πρώτου φύλλου της δεύτερης περιόδου στην περίοδο των βουλευτικών εκλογών του 1974, όπως επίσης των φύλλων της τρίτης περιόδου πιθανά στις περιόδους των βουλευτικών εκλογών του 1977 ή των δημοτικών εκλογών του 1978.

«Λευκάς»

Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας «Λευκάς» κυκλοφόρησε την 16η Δεκεμβρίου 1950. Ιδιοκτήτης και διευθυντής της εφημερίδας ήταν ο δικηγόρος Τάκης Α. Μαμαλούκας (1904-1996), ο οποίος κατά το έτος 1950 είχε διατελέσει διευθυντής της εφημερίδας «Εθνικός Φρουρός». Η κυκλοφορία της εφημερίδας «Λευκάς» κατά την προδικτατορική περίοδο διακρίνεται σε δύο περιόδους. Η πρώτη άρχισε με την έκδοση της εφημερίδας τον Δεκέμβριο του 1950 και ολοκληρώθηκε με την πρώτη διακοπή της κυκλοφορίας της τον Δεκέμβριο του 1956. Κατά την περίοδο αυτή κυκλοφόρησαν 162 φύλλα της εφημερίδας. Η διακοπή έκδοσης της εφημερίδας είχε διάρκεια έξι ετών και έξι μηνών. Η δεύτερη προδικτατορική περίοδος κυκλοφορίας της εφημερίδας «Λευκάς» άρχισε με την επανέκδοσή της τον Ιούνιο του 1963 και ακολούθησε η κυκλοφορία πέντε ακόμα φύλλων έως την δεύτερη διακοπή έκδοσης της εφημερίδας τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους.

Έντεκα ολόκληρα χρόνια αργότερα την 21η Δεκεμβρίου 1974 κυκλοφόρησε το επόμενο φύλλο της εφημερίδας, που σηματοδοτεί την τρίτη περίοδο της έκδοσής της. Κατά την περίοδο που ακολούθησε έως το τέλος του 1985 η κυκλοφορία της εφημερίδας συνεχίστηκε με διακυμάνσεις όσον αφορά τη συχνότητα έκδοσης και των αριθμό των εκδιδόμενων φύλλων της ανά έτος. Ειδικότερα από το 1974 έως και το 1979 κυκλοφόρησαν μόλις έντεκα φύλλα της

εφημερίδας. Ένα το 1974, ένα το 1975, δύο το 1976, πέντε το 1977, δύο το 1978 και έξι το 1979. Το 1980 ο αριθμός των φύλλων της εφημερίδας «Λευκάς» που κυκλοφόρησαν αυξήθηκε σε δέκα. Από το 1974 έως και το 1980 η «Λευκάς» ήταν δισέλιδη. Η σποραδική και άτακτη κυκλοφορία της εφημερίδας κατά τα έτη 1974–1979 σταδιακά συστηματοποιήθηκε από το 1980 και αυξήθηκε η συχνότητα των εκδιδόμενων φύλλων. Από το 1981, οπότε κυκλοφόρησαν εννέα φύλλα, και εξής η «Λευκάς» ήταν τετρασέλιδη. Ο αριθμός των φύλλων της εφημερίδας που κυκλοφόρησαν κατά τα έτη 1982, 1983, 1984 και 1985 συνέχισε να μην ανταποκρίνεται στον υπότιτλο «Δεκαπενθήμερος Ανεξάρτητος Εφημερίς», καθώς κυκλοφόρησαν δώδεκα, δώδεκα, έντεκα και δώδεκα φύλλα αντίστοιχα ανά έτος. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω μας επιτρέπει να διακρίνουμε τρεις υποπεριόδους όσον αφορά τη συχνότητα έκδοσης της εφημερίδας κατά την περίοδο 1974 -1985.

Η πρώτη υποπερίοδος εκτείνεται στα χρόνια 1974–1979. Κατά το διάστημα αυτό η «Λευκάς» αδυνατεί να συστηματοποιήσει την παρουσία της. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα με τις σποραδικές εκδόσεις της να διαδραματίζει εμφανώς λιγότερο καθοριστικό ρόλο στις εξελίξεις της περιόδου σε σχέση με άλλα έντυπα. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι το πρώτο φύλλο⁵²⁸ της έπεται τόσο των βουλευτικών εκλογών του 1974 όσο και του δημοψηφίσματος της ίδιας χρονιάς. Αντίστοιχα στο δεύτερο⁵²⁹ και το τρίτο⁵³⁰ φύλλο απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά στις δημοτικές εκλογές του 1975. Μια απόπειρα διαφοροποίησης παρατηρείται το 1977, οπότε κυκλοφόρησαν τέσσερα φύλλα εντός των τεσσάρων μηνών που προηγήθηκαν των εκλογών της ίδιας χρονιάς. Αυτή η προσπάθεια όμως δεν είχε συνέχεια, καθώς τον επόμενο χρόνο, κατά τη διάρκεια του οποίου μάλιστα διενεργήθηκαν δημοτικές εκλογές, εκδόθηκαν μόλις δύο φύλλα. Από το τελευταίο φύλλο του 1978⁵³¹ μεσολάβησαν έντεκα ολόκληροι μήνες μέχρι την έκδοση του πρώτου φύλλου της επόμενης χρονιάς⁵³². Το 1979 ο αριθμός των φύλλων που εκδόθηκαν αυξήθηκε σε έξι, παρ' όλα αυτά δεν επιτεύχθηκε η σταθεροποίηση της περιοδικότητας των εκδόσεων, καθώς δύο φορές μεταξύ της έκδοσης δύο φύλλων μεσολάβησε χρονικό διάστημα τριών μηνών.

Η δεύτερη υποπερίοδος ξεκινά το 1980 και ολοκληρώνεται στο μέσο του 1981. Η υποπερίοδος αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως μεταβατική όσον αφορά την κυκλοφορία της

⁵²⁸ εφ. *Λευκάς*, φ. 169, 21/12/1974.

⁵²⁹ εφ. *Λευκάς*, φ. 170, 15/2/1975.

⁵³⁰ εφ. *Λευκάς*, φ. 171, 22/5/1976.

⁵³¹ εφ. *Λευκάς*, φ. 179, 17/3/1978.

⁵³² εφ. *Λευκάς*, φ. 180, 6/2/1979.

εφημερίδας «Λευκάς». Από τη μια πλευρά κατά τη διάρκεια αυτών των 18 μηνών καθιερώνεται σταδιακά η μηνιαία έκδοση των φύλλων της εφημερίδας, παρ' όλα αυτά καταγράφονται επανειλημμένα χάσματα δύο ή τριών μηνών μεταξύ φύλλων. Από την άλλη από το 1981 η «Λευκάς» από δισέλιδη έγινε τετρασέλιδη. Από το Μάρτιο του 1981 η εφημερίδα τυπωνόταν σε τυπογραφείο της Αθήνας⁵³³.

Απαρχή της τρίτης υποπεριόδου αποτελεί η κυκλοφορία του φύλλου της 3ης Ιουλίου 1981⁵³⁴. Από εκείνο το χρονικό σημείο έως το τέλος της εξεταζόμενης περιόδου η κυκλοφορία των φύλλων της εφημερίδας «Λευκάς» έγινε μηνιαία⁵³⁵.

Η έκδοση της εφημερίδας «Λευκάς» συνεχίστηκε και μετά το 1985 έως το μέσο της προηγούμενης δεκαετίας ξεπερνώντας τα 600 φύλλα⁵³⁶, γεγονός που την καθιστά την μακροβιότερη έως σήμερα εφημερίδα της Λευκάδας.

«Γεωργικά Νέα»

Η εφημερίδα «Γεωργικά Νέα» αποτελούσε έκδοση του «Τμήματος Γεωργικών Εφαρμογών της Διεύθυνσης Γεωργίας Λευκάδας». Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας σύμφωνα με την αρίθμηση των φύλλων που έχουν εντοπιστεί υπολογίζεται ότι εκδόθηκε το 1955. Δεν είναι γνωστό πότε διακόπηκε η έκδοση της εφημερίδας, πάντως το τελευταίο γνωστό φύλλο της πριν την πτώση της δικτατορίας κυκλοφόρησε τον Απρίλιο του 1971⁵³⁷.

Τα «Γεωργικά Νέα» επανεκδόθηκαν το 1976 και στο πρώτο φύλλο τους αναφέρεται ότι η εφημερίδα επανεκδόθηκε «μετά από μακρόχρονη διακοπή»⁵³⁸. Εκδότης της εφημερίδας αυτή τη δεύτερη περίοδο της κυκλοφορίας της ήταν το «Τμήμα Γεωργικής Ενημέρωσης της Διεύθυνσης Γεωργίας Λευκάδας». Έχουν εντοπιστεί δέκα φύλλα που κυκλοφόρησαν το διάστημα από την επανέκδοση της εφημερίδας μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1978⁵³⁹. Έξι από αυτά τα φύλλα ήταν δισέλιδα και τέσσερα τετρασέλιδα. Δεν είναι γνωστό μέχρι πότε συνεχίστηκε η έκδοση των «Γεωργικών Νέων». Σίγουρα η εφημερίδα κυκλοφορούσε το 1980, καθώς το μοναδικό φύλλο της εφημερίδας⁵⁴⁰ που αναφέρει ο Π. Κοντομίχης κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο

⁵³³ εφ. *Λευκάς*, φ. 198, 20/3/1981.

⁵³⁴ εφ. *Λευκάς*, φ. 198, 3/7/1981.

⁵³⁵ Εκτός μιας περίπτωσης, οπότε μεταξύ δύο φύλλων μεσολάβησε διάστημα δύο μηνών.

⁵³⁶ εφ. *Λευκάς*, φ. 601, 3/1/2005.

⁵³⁷ εφ. *Γεωργικά Νέα*, φ. 179, 4/1971.

⁵³⁸ εφ. *Γεωργικά Νέα*, φ. 1, 5-6/1976.

⁵³⁹ εφ. *Γεωργικά Νέα*, φ. 11, 7-8-9/1978.

⁵⁴⁰ εφ. *Γεωργικά Νέα*, φ. 19, 9-10/1978.

αυτού του έτους⁵⁴¹, όπως επίσης αναφορά σε αυτήν υπάρχει στην εφημερίδα «Λευκάς» τον Ιανουάριο του ίδιου έτους⁵⁴².

«Δελτίον Κινήσεως ΤΑΟΛ» και «Δελτίο Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λευκάδας»

Στο μέσο της δεκαετίας του 1950 εκδόθηκε η εφημερίδα «Μηνιαίον Δελτίον Κινήσεως “ΤΑΟΛ”», η οποία αποτελούσε «επίσημον όργανον του διοικητικού συμβουλίου ΤΑΟΛ⁵⁴³». Σύμφωνα με την αρίθμηση των φύλλων της συνεταιριστικής αυτής εφημερίδας που έχουν εντοπιστεί, το πρώτο φύλλο της είναι πιθανότερο ότι κυκλοφόρησε το 1954 και όχι το 1955 όπως αναφέρει ο Π. Κοντομίχης⁵⁴⁴. Η κυκλοφορία του «Μηνιαίου Δελτίου Κινήσεως “ΤΑΟΛ”» συνεχίστηκε επί πολλά χρόνια, αν και υπολογίζεται ότι υπήρξαν διακοπές, καθώς σημειώνονται διάφορες περίοδοι έκδοσης και η αρίθμηση των φύλλων σε μια τουλάχιστον από αυτές ξεκίνησε από την αρχή. Κατά το διάστημα από την απαρχή έκδοσης της εφημερίδας έως την επιβολή της δικτατορίας το τελευταίο γνωστό φύλλο κυκλοφόρησε το 1966⁵⁴⁵. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι η έκδοση της εφημερίδας διακόπηκε μετά την επιβολή της δικτατορίας.

Την άνοιξη του 1978 η εφημερίδα επανεκδόθηκε με τίτλο «Δελτίον Κινήσεως ΤΑΟΛ»⁵⁴⁶ και αποτελούσε πλέον όργανο του διοικητικού συμβουλίου της Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λευκάδας «ΤΑΟΛ». Έχουν εντοπιστεί τα τρία πρώτα φύλλα αυτής της περιόδου έκδοσης της εφημερίδας, τα οποία είναι τετρασέλιδα και καλύπτουν το χρονικό διάστημα από τον Απρίλιο μέχρι τον Οκτώβριο του 1978⁵⁴⁷. Δεν είναι γνωστό μέχρι τότε συνεχίστηκε η έκδοση της εφημερίδας. Ο Π. Κοντομίχης παραθέτει στοιχεία σχετικά με την έκδοση της εφημερίδας κατά την προδικτατορική περίοδο, ενώ όσον αφορά την μεταδικτατορική το μόνο στοιχείο που αναφέρει είναι ότι το «Δελτίον Κινήσεως ΤΑΟΛ» «συνεχίζει την έκδοσή του μέχρι σήμερα»⁵⁴⁸, δηλαδή την εποχή συγγραφής του βιβλίου⁵⁴⁹.

Η συγκεκριμένη πληροφορία ελέγχεται, καθώς το 1983 εκδόθηκε η εφημερίδα «Δελτίο Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λευκάδας». Εντοπίστηκαν δύο φύλλα της εφημερίδας, το

⁵⁴¹ Κοντομίχης Π., ό.π. σελ. 236.

⁵⁴² εφ. *Λευκάς*, φ. 18/1/1980.

⁵⁴³ Ταμείο Αμύνης Οινοπαραγωγής Λευκάδας.

⁵⁴⁴ Κοντομίχης Π., ό.π. σελ. 216.

⁵⁴⁵ Κοντομίχης Π., ό.π. σελ. 283.

⁵⁴⁶ εφ. *Δελτίον Κινήσεως ΤΑΟΛ*, φ.1, 4-5/1978.

⁵⁴⁷ εφ. *Δελτίον Κινήσεως ΤΑΟΛ*, φ.3, 9-10/1978.

⁵⁴⁸ Κοντομίχης Π., ό.π. σελ. 216.

⁵⁴⁹ Κοντομίχης Π., ό.π. σελ. 9.

δεύτερο⁵⁵⁰ και το τρίτο⁵⁵¹. Εκδότης της εφημερίδας ήταν η Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών Λευκάδας. Έτσι το πιθανότερο είναι η συγκεκριμένη εφημερίδα να αποτελεί διάδοχο του «Δελτίου Κινήσεως ΤΑΟΛ» και ο Π. Κοντομίχης να αναφέρεται σε αυτή.

Εφημερίδες που εκδόθηκαν πρώτη φορά κατά την περίοδο 1974 - 1985

«Η Αλήθεια»

Η έκδοση της εφημερίδας «Η Αλήθεια» ξεκίνησε τον Ιούλιο του 1975⁵⁵². Εκδότες και διευθυντές της εφημερίδας ήταν ο Θέμος Γρηγορίου και ο Ιωάννης Ιωακειμίδης. Όπως προαναφέρθηκε ο τελευταίος μέχρι την άνοιξη του 1975 διατελούσε εκδότης και διευθυντής της εφημερίδας «Εθνική Ψυχή». Το συγκεκριμένο εκδοτικό-διευθυντικό σχήμα διατηρήθηκε μέχρι και το έβδομο φύλλο που κυκλοφόρησε έναν χρόνο αργότερα⁵⁵³.

Στη συνέχεια, τον Απρίλιο και τον Μάιο του 1977 εκδόθηκαν δύο φύλλα, το όγδοο⁵⁵⁴ και το ένατο⁵⁵⁵, στα οποία ως εκδότης και διευθυντής αναφερόταν μόνο ο Ι. Ιωακειμίδης. Λίγους μήνες αργότερα τον Οκτώβριο του ίδιου έτους κυκλοφόρησε ένα ακόμα φύλλο της εφημερίδας με τον αριθμό οκτώ⁵⁵⁶ στο οποίο αναφέρονταν ξανά ως εκδότες και διευθυντές ο Θ. Γρηγορίου και ο Ι. Ιωακειμίδης. Το αμέσως επόμενο φύλλο κυκλοφόρησε τον Νοέμβριο του 1977⁵⁵⁷. Ήταν το δεύτερο με τον αριθμό εννέα. Από αυτό το φύλλο και μετά ως εκδότης και διευθυντής αναφερόταν μόνο ο Ι. Ιωακειμίδης.

Τα δύο επόμενα φύλλα κυκλοφόρησαν τον Ιούνιο⁵⁵⁸ και τον Ιούλιο⁵⁵⁹ του 1977. Έχουν εντοπιστεί ακόμα τέσσερα φύλλα της εφημερίδας τα οποία κυκλοφόρησαν δεκαπέντε μήνες αργότερα. Τα δύο από αυτά φέρουν τον ίδιο αριθμό και την ίδια ημερομηνία έκδοσης⁵⁶⁰. Από την αρίθμηση των φύλλων προκύπτει ότι λανθάνουν είκοσι φύλλα της εφημερίδας, τα οποία κυκλοφόρησαν κατά το διάστημα μεταξύ Ιουλίου 1977 και Οκτώβριου 1978. Δεν είναι γνωστό

⁵⁵⁰ εφ. *Δελτίο Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λευκάδας*, φ. 2, 8-9/1983.

⁵⁵¹ εφ. *Δελτίο Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λευκάδας*, φ. 3, 10-11-12/1983 – 1/1984.

⁵⁵² εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 1, 31/7/1975.

⁵⁵³ εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 7, 31/7/1976.

⁵⁵⁴ εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 8, 23/4/1977.

⁵⁵⁵ εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 9, 14/5/1977.

⁵⁵⁶ εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 8, 1/10/1977.

⁵⁵⁷ εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 9, 12/11/1977.

⁵⁵⁸ εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 10, 27/6/1977.

⁵⁵⁹ εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 11, 23/7/1977.

⁵⁶⁰ εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 31, 9/10/1978.

πότε ακριβώς σταμάτησε η κυκλοφορία της εφημερίδας. Ο Π. Κοντομίχης αναφέρει ως τελευταίο έτος έκδοσης το 1978⁵⁶¹. Πάντως το τελευταίο φύλλο που έχει εντοπιστεί στο πλαίσιο της έρευνας για την παρούσα εργασία είναι αυτό της 23ης Δεκεμβρίου 1978⁵⁶².

«Δημοκρατική Λευκάδα»

Για την «Δημοκρατική Λευκάδα» βλ. υποενότητα 3.3.

«Νέα Δημοκρατία»

Η εφημερίδα «Νέα Δημοκρατία» ήταν επίσημο όργανο της τοπικής επιτροπής της «Νέας Δημοκρατίας. Το μοναδικό φύλλο της εφημερίδας κυκλοφόρησε το Μάιο του 1977⁵⁶³.

«Συμμαχία»

Το φθινόπωρο του 1977 λίγες μέρες πριν τις βουλευτικές εκλογές εκείνης της χρονιάς κυκλοφόρησε το μοναδικό τεύχος της εφημερίδας «Συμμαχία». Εκδότης της εφημερίδας ήταν το τοπικό τμήμα του σχήματος εκλογικής συνεργασίας «Συμμαχία Προοδευτικών και Αριστερών Δυνάμεων».

«Παρλάτα»

Η «Παρλάτα» ήταν σατιρική εφημερίδα. Το πρώτο της φύλλο κυκλοφόρησε στις 12 Ιουλίου 1978⁵⁶⁴. Κυκλοφόρησαν συνολικά οκτώ φύλλα. Το τελευταίο φύλλο κυκλοφόρησε την 31η Οκτωβρίου 1979⁵⁶⁵. Το σύνολο των φύλλων ήταν τετρασέλιδα. Εκδότης, διευθυντής και συντάκτης της εφημερίδας ήταν ο Γιάννης Χαλκιάπουλος, ο οποίος μέχρι τον Ιανουάριο του 1978 αναφερόταν ως εκδότης της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα» μαζί με τον Ξενοφώντα Κατωπόδη. Τα τέσσερα πρώτα φύλλα τυπώθηκαν στο τυπογραφείο Δημήτρη Γκαντήραγκα στην Αθήνα, ενώ τα επόμενα τέσσερα στο τυπογραφείο Θεόδωρου Ματαφιά πάλι στην Αθήνα.

⁵⁶¹ Κοντομίχης Π., ό.π. σελ. 235.

⁵⁶² εφ. *Η Αλήθεια*, φ. 33, 23/12/1978.

⁵⁶³ εφ. *Λευκάς*, φ. 185, 18/10/1979.

⁵⁶⁴ εφ. *Παρλάτα*, φ. 1, 12/7/1978.

⁵⁶⁵ εφ. *Παρλάτα*, φ. 8, 31/10/1979.

«Λευκαδίτικος Παλμός»

Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας «Λευκαδίτικος Παλμός» κυκλοφόρησε την 20η Ιουλίου 1979⁵⁶⁶. Στα πρώτα πέντε φύλλα της εφημερίδας ως ιδιοκτήτης της και υπεύθυνος αναφερόταν ο Χρ. Βερύκιος και ως εκδότης της ο Σπ. Ματαράγγας. Από το έκτο έως το δέκατο φύλλο ως ιδιοκτήτης και εκδότης του «Λευκαδίτικου Παλμού» αναφερόταν ο Σπ. Ματαράγγας και ως υπεύθυνος ο Χρ. Βερύκιος. Από το 11ο φύλλο⁵⁶⁷ και εξής ο Σπ. Ματαράγγας δεν περιλαμβανόταν στους συντελεστές έκδοσης της εφημερίδας, ενώ ο Χρ. Βερύκιος αναφερόταν πλέον ως διευθυντής και υπεύθυνος. Από το 17ο φύλλο⁵⁶⁸ και καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου έως και το 1985, εκτός του Χρ. Βερύκιου που συνέχισε να αναφέρεται ως διευθυντής και υπεύθυνος της εφημερίδας, ως ιδιοκτήτρια και εκδότρια του «Λευκαδίτικου Παλμού» αναφερόταν η Αλίκη Κόγκα. Η Α. Κόγκα ήταν σύζυγος του οδοντίατρου Σπύρου Κόγκα, ο οποίος ήταν «ο ουσιαστικός διευθυντής, υπεύθυνος και ιδιοκτήτης του “Λευκαδίτικου Παλμού”»⁵⁶⁹. Οι ιδιότητες αυτές του Σ. Κόγκα όμως δεν δηλώνονταν για τυπικούς λόγους, καθώς ήταν ασυμβίβαστες με την επαγγελματική του ιδιότητα. Ως υπεύθυνος τυπογραφείου αναφερόταν στα πρώτα τέσσερα φύλλα ο Κ. Λάζαρης στη Λευκάδα, ενώ από το πέμπτο ο Θεόδ. Ματαφιάς στην Αθήνα.

Η έκδοση του «Λευκαδίτικου Παλμού» συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 1979–1985. Συνολικά από την απαρχή έκδοσης της εφημερίδας μέχρι το τέλος του 1985 κυκλοφόρησαν 111 φύλλα. Από αυτά τα 80 ήταν τετρασέλιδα, τα 13 δισέλιδα, τα 11 εξασέλιδα, τα 5 οχτασέλιδα, ενώ δύο φύλλα δεν κατέστη εφικτό να εντοπιστούν. Η έκδοση της εφημερίδας συνεχίστηκε έως τις αρχές της επόμενης δεκαετίας.

«Λευκαδίτικο Ξημέρωμα»

Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας «Λευκαδίτικο Ξημέρωμα» κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο του 1979⁵⁷⁰. Ο Π. Κοντομίχης ως τελευταίο φύλλο αναφέρει το 28ο⁵⁷¹, όμως στο πλαίσιο της έρευνας για την παρούσα εργασία εντοπίστηκε ένα ακόμα φύλλο το 29ο. Ενδέχεται το 29ο να μην είναι το τελευταίο φύλλο της εφημερίδας, καθώς στην εφημερίδα «Λευκάς»

⁵⁶⁶ εφ. *Λευκαδίτικος Παλμός*, φ. 1, 20/7/1979.

⁵⁶⁷ εφ. *Λευκαδίτικος Παλμός*, φ. 11, 2/4/1980.

⁵⁶⁸ εφ. *Λευκαδίτικος Παλμός*, φ. 17, 14/7/1980.

⁵⁶⁹ Κοντομίχης Π., ό.π. σελ. 240.

⁵⁷⁰ εφ. *Λευκαδίτικο Ξημέρωμα*, φ.1, 10/1979.

⁵⁷¹ εφ. *Λευκαδίτικο Ξημέρωμα*, φ.28, 1/1982.

εντοπίζεται αναφορά δημοσιεύματος της εφημερίδας «Λευκαδίτικο Ξημέρωμα» το Μάιο του 1982, χωρίς όμως να αναφέρεται αριθμός φύλλου⁵⁷². Άρα κυκλοφόρησαν τουλάχιστον 29 φύλλα. Από αυτά εντοπίστηκαν 23, τα οποία ήταν όλα τετρασέλιδα. Το τελευταίο φύλλο που εντοπίστηκε κυκλοφόρησε τον Φεβρουάριο του 1982⁵⁷³ λίγο καιρό πριν τον θάνατο του ιδιοκτήτη και εκδότη της εφημερίδας Σπύρου Β. Μαραγκού. Διευθυντής σύνταξης ήταν ο Γιώργος Α. Αρουνής. Η έδρα της εφημερίδας ήταν στην Αθήνα όπου ήταν εγκατεστημένος ο ιδιοκτήτης - εκδότης της. Σε επικήδειο του εκδότη της εφημερίδας που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα «Λευκάς» αναφέρεται η πληροφορία ότι το τιράζ του «Λευκαδίτικου Ξημερώματος» ήταν 7.000 φύλλα⁵⁷⁴.

«Ενημερωτικό Δελτίο - Δημοκρατική Συνεργασία»

Το «Ενημερωτικό Δελτίο - Δημοκρατική Συνεργασία» διευθυνόταν από τους δημοτικούς συμβούλους της παράταξης «Δημοκρατική Συνεργασία». Ο συνδυασμός «Δημοκρατική Συνεργασία» είχε αναδειχθεί δεύτερη δύναμη στις δημοτικές εκλογές του 1978. Το πρώτο φύλλο ήταν δισέλιδο και κυκλοφόρησε το Νοέμβριο του 1979⁵⁷⁵.

«Αλλαγή»

Η εφημερίδα «Αλλαγή» αυτοπροσδιοριζόταν ως «μηνιαία λευκαδίτικη αγωνιστική εφημερίδα» και αποτελούσε άτυπο όργανο του ΠΑΣΟΚ στη Λευκάδα. Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας κυκλοφόρησε τον Ιανουάριο του 1980⁵⁷⁶. Ως εκδότης της «Αλλαγής» αναφερόταν έως τον Σεπτέμβριο του 1981⁵⁷⁷ η Γ. Βλάχου και η εφημερίδα διευθυνόταν από συντακτική επιτροπή. Διέθετε γραφεία στην Αθήνα και τη Λευκάδα και τυπωνόταν σε τυπογραφείο της Αθήνας. Από το φύλλο 20-21⁵⁷⁸ δεν αναφερόταν εκδότης, αλλά μόνο οι υπεύθυνοι σύμφωνα με το νόμο. Η πρώτη περίοδος έκδοσης της εφημερίδας εκτείνεται από τον Ιανουάριο του 1980 έως τον Απρίλιο του 1982⁵⁷⁹. Κατά την πρώτη περίοδο εκδόθηκαν συνολικά 23 φύλλα, από τα οποία τα 7 ήταν διπλά και ένα τριπλό. Από τις 14 εκδόσεις που πραγματοποιήθηκαν οι 10 ήταν

⁵⁷² εφ. *Λευκάς*, φ. 213, 23/9/1982.

⁵⁷³ εφ. *Λευκαδίτικο Ξημέρωμα*, φ.29, 2/1982.

⁵⁷⁴ εφ. *Λευκάς*, φ. 26/10/1982.

⁵⁷⁵ εφ. *Ενημερωτικό Δελτίο – Δημοκρατική Συνεργασία*, φ. 1, 11/1979.

⁵⁷⁶ εφ. *Αλλαγή*, φ. 1, 1/1980.

⁵⁷⁷ εφ. *Αλλαγή*, φ. 17-18-19, 7-8-9/1981.

⁵⁷⁸ εφ. *Αλλαγή*, φ. 20-21, 1-2/1982.

⁵⁷⁹ εφ. *Αλλαγή*, φ. 22-23, 3-4/1982.

τετρασέλιδες και οι 4 εξασέλιδες. Η κυκλοφορία της εφημερίδας διακόπηκε από τον Απρίλιο του 1982 έως το Μάρτιο του επόμενου χρόνου.

Στις 28 Μαρτίου 1983 ξεκίνησε η δεύτερη περίοδος έκδοσης της εφημερίδας⁵⁸⁰ και η αρίθμηση των φύλλων ξεκίνησε από την αρχή. Στα περισσότερα φύλλα ως εκδότης αναφερόταν πλέον ο Δ. Κατηφόρης. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης περιόδου κυκλοφόρησαν συνολικά 21 φύλλα. Από αυτά 1 ήταν δισέλιδο, 5 τετρασέλιδα, 8 εξασέλιδα, 5 οκτασέλιδα και 2 δεκασέλιδα. Το τελευταίο γνωστό φύλλο της «Αλλαγής»⁵⁸¹ κυκλοφόρησε στις 28 Μαΐου 1985 λίγες μέρες πριν τις βουλευτικές εκλογές του 1985.

«Λευκαδίτικη Ενημέρωση»

Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας «Λευκαδίτικη Ενημέρωση» κυκλοφόρησε την 1η Ιουλίου 1980⁵⁸². Συνολικά κυκλοφόρησαν 36 φύλλα της εφημερίδας. Τελευταίο φύλλο κυκλοφόρησε στις 24/10/1981⁵⁸³. Ιδιοκτήτης και εκδότης της εφημερίδας ήταν ο Μάκης Π. Μελάς. Συντασσόταν από επιτροπή και διατηρούσε γραφεία στη Λευκάδα και την Αθήνα. Σύμφωνα με τον Π. Κοντομίχη η Λευκαδίτικη Ενημέρωση «ήταν όργανο του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας ή μάλλον προσωπικό φύλλο του πολιτευτή και τότε βουλευτή Π. Καββαδά»⁵⁸⁴. Από τα 36 φύλλα εντοπίστηκαν τα 19. Από αυτά 10 ήταν τετρασέλιδα, 7 ήταν δισέλιδα και 1 διπλό τεύχος ήταν εξασέλιδο⁵⁸⁵.

«Λευκαδίτικος Αγώνας»

Η εφημερίδα «Λευκαδίτικος Αγώνας» αποτελούσε προεκλογικό φύλλο του υποψήφιου βουλευτή της Νέας Δημοκρατίας Άγγελου Καλκάνη. Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί το μοναδικό φύλλο της εφημερίδας που κυκλοφόρησε την 10η Οκτωβρίου 1981, αλλά από τον Π. Κοντομίχη προκύπτει η πληροφορία ότι ως εκδότης, διευθυντής και υπεύθυνος τη εφημερίδας αναφερόταν ο Δημήτριος Κονιδάρης⁵⁸⁶.

⁵⁸⁰ εφ. *Αλλαγή*, φ. 1, 28/3/1983.

⁵⁸¹ εφ. *Αλλαγή*, φ. 21, 28/5/1985.

⁵⁸² εφ. *Λευκαδίτικη Ενημέρωση*, φ. 1, 1/7/1980.

⁵⁸³ εφ. *Λευκαδίτικη Ενημέρωση*, φ. 36, 24/10/1981.

⁵⁸⁴ Κοντομίχης Π., ό.π. σελ.247.

⁵⁸⁵ εφ. *Λευκαδίτικη Ενημέρωση*, φ. 4-5, 15/9/1980.

⁵⁸⁶ Κοντομίχης Π., ό.π..

«Δημοκρατική Αναγέννηση» (Θ. Γρηγορίου) / «Δημοκρατικοί Αντίλαλοι»

Όπως προαναφέρθηκε η εφημερίδα «Δημοκρατική Αναγέννηση» κυκλοφορούσε κατά την προδικτατορική περίοδο από τον Δεκέμβριο του 1964 έως τον Απρίλιο του 1967, οπότε η έκδοσή της διακόπηκε από το δικτατορικό καθεστώς, ενώ ένα φύλλο της εφημερίδας εκδόθηκε τον Νοέμβριο του 1974. Τον Φεβρουάριο του 1982 κυκλοφόρησε μια εφημερίδα με την ίδια ονομασία, η οποία όμως δεν πρέπει να συγχέεται με αυτή που προαναφέρθηκε, καθώς πέρα από το όνομα ουδεμία σχέση είχαν οι δύο αυτές εφημερίδες. Διευθυντής της «Δημοκρατικής Αναγέννησης» που εκδόθηκε το 1982 ήταν ο Θέμος Γρηγορίου, ο οποίος είχε διατελέσει εκδότης και διευθυντής της εφημερίδας «Η Αλήθεια» μαζί με τον Ιωάννη Ιωακειμίδη κατά την περίοδο 1975-1977. Το πρώτο φύλλο της «Δημοκρατικής Αναγέννησης» του Θ. Γρηγορίου κυκλοφόρησε στις 15 Φεβρουαρίου 1982⁵⁸⁷ και ήταν τετρασέλιδο. Με το ίδιο όνομα κυκλοφόρησαν δύο ακόμα φύλλα της εφημερίδας, τα οποία ήταν επίσης τετρασέλιδα. Το δεύτερο φύλλο κυκλοφόρησε την 10η Μαρτίου⁵⁸⁸ και το τρίτο την 3η Μαΐου 1982⁵⁸⁹. Από τα χρονικά σημεία έκδοσης των τριών φύλλων της εφημερίδας συμπεραίνεται ότι δεν ευσταθούσε ο αυτοπροσδιορισμός της εφημερίδας ως εβδομαδιαίας. Δεν κυκλοφόρησε άλλο φύλλο της συγκεκριμένης εφημερίδας με την ίδια ονομασία, διότι, όπως σημειώνεται στο τρίτο φύλλο της, «μας πληροφόρησαν ότι κατά το παρελθόν εκδιδόταν εις την πόλιν εφημερίδα με τίτλο «Δημοκρατική Αναγέννηση». Ως εκ τούτου, είμαστε υποχρεωμένοι να μη τηρήσουμε τον παρόντα τίτλο και από το επόμενο φύλλο μας θα κυκλοφορούμε ως «Δημοκρατικοί Αντίλαλοι»⁵⁹⁰. Το πρώτο φύλλο με τη νέα ονομασία κυκλοφόρησε τον Ιούνιο του 1982⁵⁹¹. Έχει εντοπιστεί το έκτο φύλλο της εφημερίδας «Δημοκρατικοί Αντίλαλοι», το οποίο κυκλοφόρησε κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου των δημοτικών εκλογών του 1982. Το συγκεκριμένο φύλλο ήταν δισέλιδο και ουσιαστικά αποτελούσε προεκλογικό υλικό του υποψήφιου δημάρχου Θ. Ζωιτά. Αυτό συνέβαινε διότι η ύλη του φύλλου αποτελούταν αποκλειστικά από την προεκλογική ομιλία του Θ. Ζωιτά, η οποία συνοδευόταν από μια φωτογραφία του πλαισιωμένη από το όνομα του συνδυασμού του και το κεντρικό προεκλογικό του σύνθημα⁵⁹².

⁵⁸⁷ εφ. *Δημοκρατική Αναγέννηση* (Θ. Γρηγορίου), φ. 1, 15/2/1982.

⁵⁸⁸ εφ. *Δημοκρατική Αναγέννηση* (Θ. Γρηγορίου), φ. 2, 10/3/1982.

⁵⁸⁹ εφ. *Δημοκρατική Αναγέννηση* (Θ. Γρηγορίου), φ. 3, 3/5/1982.

⁵⁹⁰ εφ. *Δημοκρατική Αναγέννηση* (Θ. Γρηγορίου), ό.π..

⁵⁹¹ Κοντομίχης Π, ό.π., σελ. 246.

⁵⁹² εφ. *Δημοκρατικοί Αντίλαλοι*, φ. 6, 15/10/1982.

«Νέος Δημοκρατικός Παλμός ή Δημοκρατικός Παλμός»

Στην εφημερίδα «Ηχώ της Λευκάδας» στο φύλλο Μαΐου του 1982⁵⁹³ εντοπίζεται αναφορά στην εφημερίδα «Νέος Δημοκρατικός Παλμός». Η εφημερίδα αναφερόταν ως λευκαδίτικη. Αναφερόταν επίσης ότι κυκλοφόρησε το δεύτερο φύλλο της τον Απρίλιο του 1982 και ότι μέλος της συντακτικής επιτροπής της εφημερίδας ήταν ο Παν. Καββαδάς. Παρόμοια αναφορά εντοπίζεται στην εφημερίδα «Λευκάς» τον Ιούλιο του ίδιου έτους⁵⁹⁴. Στη «Λευκάς» αναδημοσιεύτηκε απόσπασμα από άρθρο του Π. Καββαδά, το οποίο δημοσιεύτηκε στο τέταρτο φύλλο της εφημερίδας «Δημοκρατικός Παλμός». Σύμφωνα με τη «Λευκάς» το τέταρτο φύλλο του «Δημοκρατικού Παλμού» κυκλοφόρησε τον Ιούνιο του 1982 και στη συντακτική επιτροπή της εφημερίδας συμμετείχε ο πρώην βουλευτής.

Όπως είναι φανερό πρόκειται για την ίδια εφημερίδα, καθώς τα χρονικά σημεία έκδοσης των δύο αναφερόμενων φύλλων ταιριάζουν, ο Π. Καββαδάς αναφέρεται και στις δύο περιπτώσεις ως μέλος της συντακτικής επιτροπής και η διαφορά στο όνομα της εφημερίδας είναι μικρή. Σύμφωνα με τα παραπάνω η εφημερίδα ήταν μηνιαία. Δεν κατέστη εφικτό να εντοπιστεί φύλλο της συγκεκριμένης εφημερίδας.

Εφημερίδες που κυκλοφορούσαν σε άλλες πόλεις και στη Λευκάδα

«Αγωνιστής»

Η εφημερίδα «Αγωνιστής» ήταν «καθημερινή εφημερίδα των νομών Λευκάδας και Πρέβεζας». Το πρώτο φύλλο κυκλοφόρησε την 11η Μαρτίου του 1983⁵⁹⁵ με υπεύθυνη την Αθ. Ντομάρη. Εντοπίστηκαν επίσης τα φύλλα 4⁵⁹⁶ και 6⁵⁹⁷. Όλα τα φύλλα ήταν δισέλιδα. Δεν είναι γνωστό πότε σταμάτησε η κυκλοφορία της εφημερίδας.

«Πρωινά Νέα»

Η εφημερίδα «Πρωινά Νέα» διαδέχθηκε την ημερήσια εφημερίδα της Πρέβεζας «Η Τοπική». Ήταν καθημερινή εφημερίδα που εκδιδόταν στα Ιωάννινα, κυκλοφορούσε στα

⁵⁹³ εφ. *Ηχώ της Λευκάδας*, περ. Δ', φ. 1, 5/1982.

⁵⁹⁴ εφ. *Λευκάς* 16/7/1982.

⁵⁹⁵ εφ. *Λευκάς*, φ. 20/4/1983.

⁵⁹⁶ εφ. *Αγωνιστής*, φ.4, 15/3/1983.

⁵⁹⁷ εφ. *Αγωνιστής*, φ.6, 17/3/1983.

Ιωάννινα, την Πρέβεζα και τη Λευκάδα. Μικρό μέρος της ύλης της αφορούσε τη Λευκάδα, όπου συνεργάτης της εφημερίδας ήταν ο Βούλης Βρεττός⁵⁹⁸.

Περιοδικά

Το 1976 κυκλοφόρησαν στη Λευκάδα δύο περιοδικά. Πρόκειται για τα περιοδικά «Λευκαδίτικες Σελίδες» και «Λευκαδίτικη Εστία».

«Λευκαδίτικες Σελίδες»

Τον Ιούνιο του 1961 κυκλοφόρησε το πρώτο φύλλο της εφημερίδας «Λευκαδίτικες Σελίδες»⁵⁹⁹ που εκδιδόταν από τον Μουσικοφιλολογικό Όμιλο Λευκάδας «Ορφεύς». Συνολικά ακολούθησε η έκδοση ακόμα 37 φύλλων κατά την περίοδο 1961 – 1966 και η έκδοση της εφημερίδας ολοκληρώθηκε με την κυκλοφορία του τελευταίου φύλλου της τον Μάρτιο του 1966⁶⁰⁰.

Δέκα χρόνια αργότερα το Διοικητικό Συμβούλιο του «Ορφέα» αποφάσισε την επανέκδοση των «Λευκαδίτικων Σελίδων» με τη μορφή περιοδικού⁶⁰¹, ως «έκδοση γραμμάτων και τέχνης του “Ορφέα”». Το πρώτο τεύχος κυκλοφόρησε τον Ιανουάριο του 1976⁶⁰². Ακολούθησε η έκδοση δύο ακόμα τευχών, εκ των οποίων το ένα διπλό^{603 604}. Η έκδοση του περιοδικού δεν συνεχίστηκε εξαιτίας οικονομικών προβλημάτων. Επισημαίνεται ότι στα τεύχη του περιοδικού δημοσιεύτηκαν μεταξύ άλλων κείμενα των Νικηφόρου Βρεττάκου, Νίκου Σβορώνου και Σπύρου Ασδραχά.

«Λευκαδίτικη Εστία»

Το πρώτο τεύχος του περιοδικού «Λευκαδίτικη Εστία» κυκλοφόρησε το πρώτο δίμηνο του 1976⁶⁰⁵. Το περιοδικό αυτοπροσδιοριζόταν ως «Δίμηνη έκδοση Λαογραφίας, Γραμμάτων, Τέχνης και Επιστήμης». Εκδότης της «Λευκαδίτικης Εστίας» ήταν ο Γιάννης Π. Βουκελάτος. Η

⁵⁹⁸ Βρεττός Β., ό.π., σελ. 139.

⁵⁹⁹ εφ. *Λευκαδίτικες Σελίδες* φ. 1, 10/6/1961.

⁶⁰⁰ εφ. *Λευκαδίτικες Σελίδες* φ. 56-57-58, 1-2-3/1966.

⁶⁰¹ Επιστολή της 30ης Δεκεμβρίου 1975 του Δ.Σ. του «Μουσικοφιλολογικού Ομίλου Λευκάδος “Ορφεύς”» απευθυνόμενη στους αναγνώστες του περιοδικού «Λευκαδίτικες Σελίδες».

⁶⁰² περ. *Λευκαδίτικες Σελίδες*, τ. 1, 1-2-3/1976.

⁶⁰³ περ. *Λευκαδίτικες Σελίδες*, τ. 2, 4-5-6/1976.

⁶⁰⁴ περ. *Λευκαδίτικες Σελίδες*, τ. 3-4, 7-8-9-10-11-12/1976.

⁶⁰⁵ περ. *Λευκαδίτικη Εστία*, τ.1, 1-2/1976.

διάρκεια έκδοσης του περιοδικού ήταν ένα έτος, καθώς στο τέλος του 1976 η έκδοση διακόπηκε⁶⁰⁶. Συνολικά κυκλοφόρησαν έξι τεύχη, τα δύο από τα οποία σε διπλό τεύχος. Ως τακτικοί συνεργάτες αναφέρονταν οι Γ. Γρηγόρης, Π. Ροντογιάννης, Π. Κοντομίχης, Σ. Ασδραχάς και Κ. Φωτεινός.

⁶⁰⁶ περ. *Λευκαδίτικη Εστία*, τ. 6, 11-12/1976.

3.3 Η εφημερίδα «Δημοκρατική Λευκάδα»

Η εφημερίδα «Δημοκρατική Λευκάδα» εκδιδόταν από τον Οκτώβριο 1975 έως τον Σεπτέμβρη 1984. Η περίοδος των εννέα χρόνων έκδοσης της εφημερίδας με κριτήρια όπως τους εκδότες, τα μέλη της συντακτικής επιτροπής αλλά και το περιεχόμενο της εφημερίδας διακρίνεται σε τρεις περιόδους. Η α' περίοδος περιλαμβάνει τα φύλλα 1 έως 27-28 που κυκλοφόρησαν κατά την περίοδο από τον Οκτώβριο του 1975 έως και τον Ιανουάριο του 1978. Η β' περίοδος περιλαμβάνει τα φύλλα 29-64 και καλύπτει το χρονικό διάστημα μεταξύ Φεβρουαρίου 1978 και Δεκεμβρίου 1982. Κατά την γ' περίοδο που εκτείνεται από το Μάρτη του 1983 έως το Σεπτέμβρη 1984, οπότε κυκλοφόρησε το τελευταίο φύλλο της εφημερίδας, εκδόθηκαν τα φύλλα 65 έως και 77 (Γράφημα 3.1).

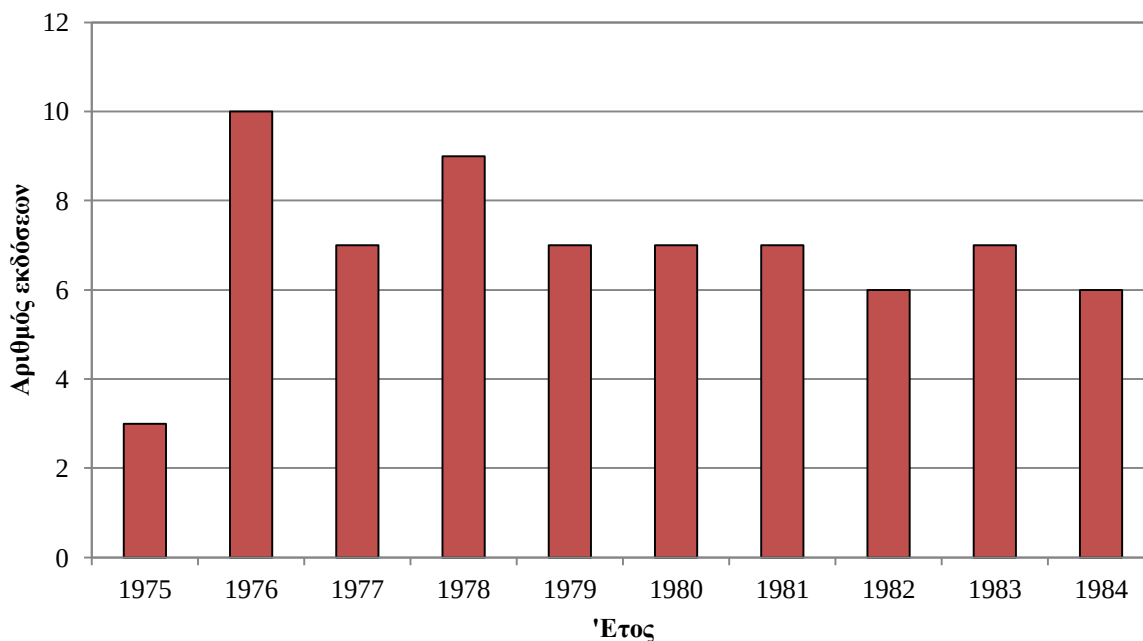
Γράφημα 3.1 Αριθμός εκδόσεων ανά περίοδο έκδοσης

Η εφημερίδα τις περισσότερες φορές κυκλοφορούσε κάθε ένα ή κάθε δύο μήνες και γενικά δεν παρουσίασε προβλήματα περιοδικότητας στις τρεις περιόδους. Όπως παρατηρείται στο Γράφημα 3.2 ο μέγιστος αριθμός εκδόσεων ανά έτος ήταν 10, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν το 1976, εκ των οποίων οι δύο ήταν διπλά φύλλα. Ο μικρότερος αριθμός εκδόσεων, αν εξαιρεθεί το 1975 όπου τον Οκτώβριο αυτού του έτους ξεκίνησε η έκδοση της εφημερίδας είναι 6 και συγκεκριμένα πρόκειται για τα έτη 1982 και 1984. Το 1982 κυκλοφορούσαν φύλλα ανά δύο μήνες, ενώ το 1984 τον Σεπτέμβριο σταμάτησε η έκδοση της εφημερίδας. Το 1977 πραγματοποιήθηκαν 7 εκδόσεις από τις οποίες οι τέσσερις ήταν διπλών φύλλων. Το έτος 1978 πραγματοποιήθηκαν 9 εκδόσεις, εκ των οποίων οι 3 ήταν διπλά φύλλα. Το 1979 έγιναν 7

εκδόσεις εκ των οποίων η μια ήταν διπλού φύλλου και επομένως παρατηρούνται κάποια προβλήματα στην περιοδικότητα της έκδοσης, αφού δεν κυκλοφόρησαν φύλλα τους μήνες Απρίλιο και Ιούλιο έως Οκτώβριο.

Γράφημα 3.2 Αριθμός εκδόσεων ανά έτος

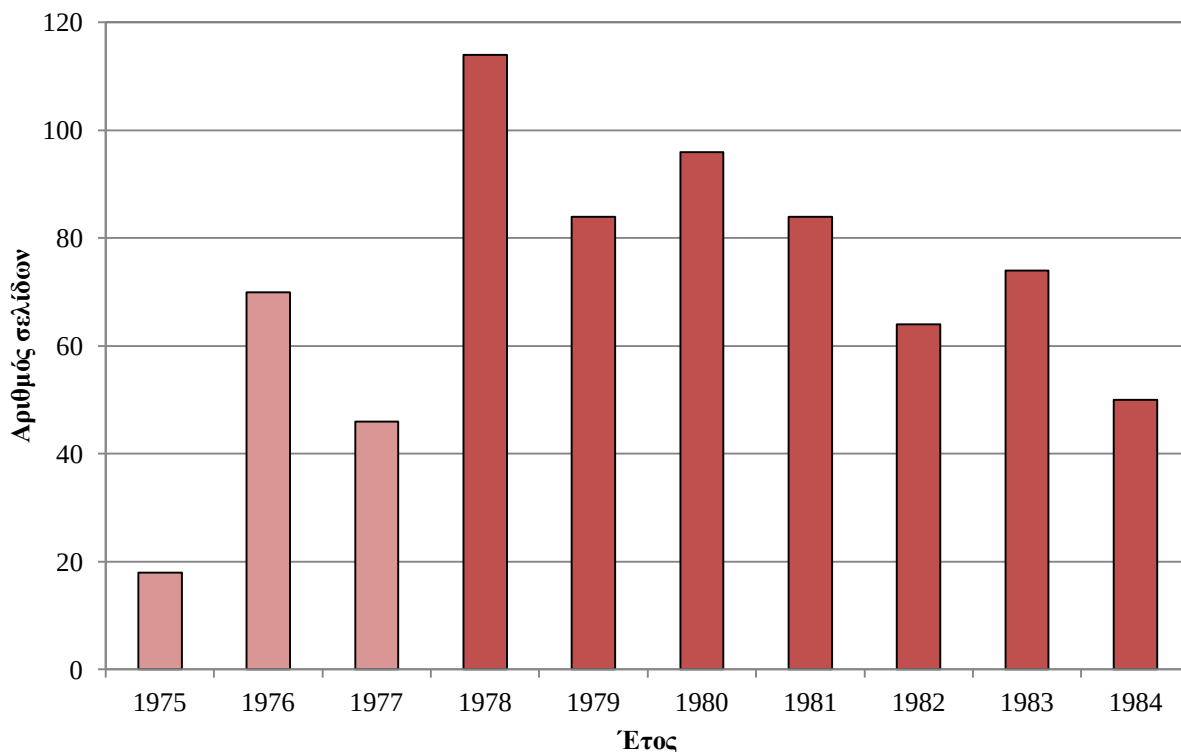

Το 1980 τα προβλήματα περιοδικότητας της προηγούμενης χρονιάς αποκαταστάθηκαν και κυκλοφόρησαν 7 εκδόσεις. Αντίστοιχη ακριβώς ήταν η συχνότητα για το 1981. Έτσι λοιπόν συνολικά την α' περίοδο κυκλοφόρησαν 21 εκδόσεις, εκ των οποίων οι 7 ήταν διπλά φύλλα, την β' περίοδο 35 εκδόσεις, εκ των οποίων διπλό φύλλο ήταν 1 και την γ' 13 εκδόσεις.

Αντίστοιχα ο αριθμός των σελίδων που περιλαμβάνονταν στο σύνολο των φύλλων που εκδόθηκαν ανά έτος εμφανίζεται στο Γράφημα 3.3. Συνήθως η μηνιαία έκδοση περιελάμβανε 6 ή 8 σελίδες ενώ η δίμηνη έκδοση 12 ή 16 σελίδες. Οπότε παρατηρούμε ότι το 1976 κυκλοφορούν 10 εκδόσεις με 70 συνολικά σελίδες. Ο μεγαλύτερος αριθμός σελίδων κυκλοφόρησε το 1978, οπότε εκδόθηκαν 9 φύλλα με συνολικά 114 σελίδες. Ο χαμηλότερος αριθμός σελίδων κυκλοφόρησε το 1977 οπότε κυκλοφόρησαν 7 εκδόσεις με συνολικά 46 σελίδες. Παρότι το 1979 παρατηρήθηκαν προβλήματα περιοδικότητας στην έκδοση της εφημερίδας το σύνολο των σελίδων που περιλαμβάνονταν στις 7 εκδόσεις έφτανε τις 84, γεγονός που εξηγείται από την έκδοση δωδεκασέλιδων μηνιαίων φύλλων. Οπότε κατά την

α'περίοδο εκδόθηκαν συνολικά 156 σελίδες, την β'περίοδο 420 σελίδες και την γ'περίοδο 124 σελίδες.

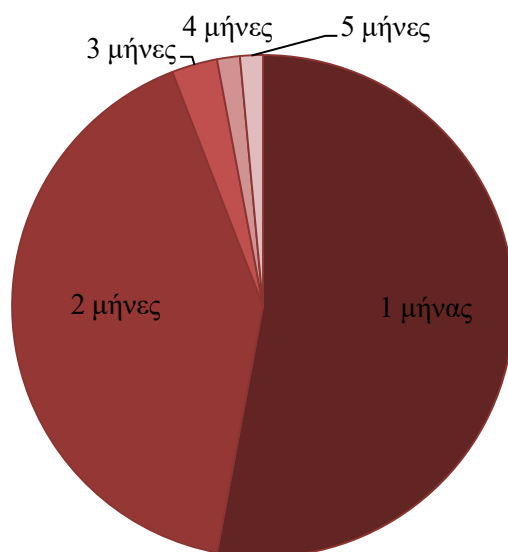
Γράφημα 3.3 Αριθμός σελίδων ανά έτος

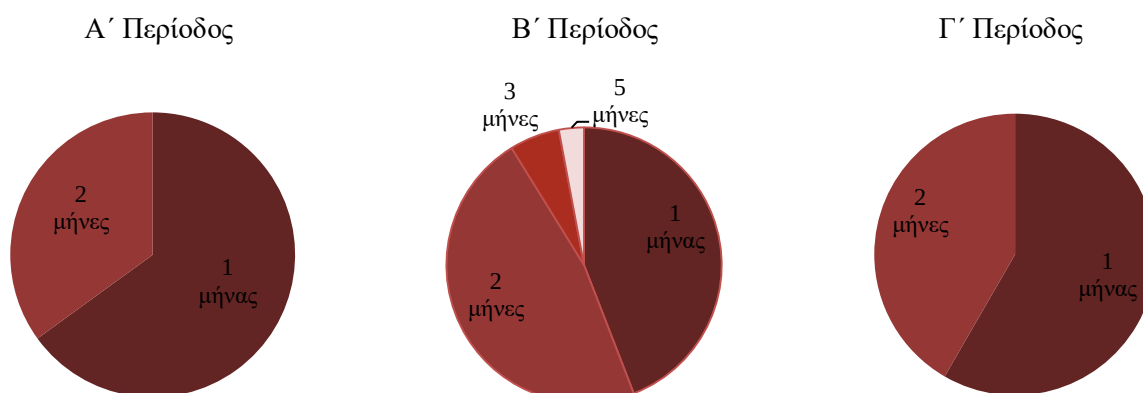
Το Γράφημα 3.4 παρουσιάζει την κατανομή των χρονικών διαστημάτων που μεσολάβησαν μεταξύ της έκδοσης δύο φύλλων. Έτσι λοιπόν με ποσοστό 52,94% ο χρόνος που μεσολαβεί μεταξύ της έκδοσης δύο φύλλων της εφημερίδας είναι ένας μήνας και με ποσοστό 41,18% μεσολαβεί διάστημα δύο μηνών, γεγονός που υποδηλώνει την συνεχή έκδοση δίμηνων φύλλων. Προβλήματα στην περιοδικότητα της έκδοσης εμφανίστηκαν σε τέσσερα περιστατικά καθόλη την διάρκεια ζωής της εφημερίδας όπου το διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της έκδοσης δύο φύλλων ήταν άνω των δύο μηνών (Γράφημα 3.5). Έτσι με ποσοστό 2,94% το διάστημα έφτασε τους 3 μήνες και με ποσοστό 1,47% το διάστημα έφτασε τους 4 και τους 5 μήνες.

Η «ΔΛ» κυκλοφορούσε στον νομό Λευκάδας και φύλλα της εφημερίδας αποστέλλονταν σε συνδρομητές σε πολλές πόλεις της Ελλάδας αλλά και του εξωτερικού, όπως στις ΗΠΑ, τον Καναδά, τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Αυστραλία.

Γράφημα 3.4 Χρονικά διαστήματα που μεσολάβησαν μεταξύ της κυκλοφορίας δύο φύλλων

Γράφημα 3.5 Χρονικά διαστήματα που μεσολάβησαν μεταξύ της κυκλοφορίας δύο φύλλων ανά περίοδο έκδοσης

Το καλοκαίρι του 1975 μόλις είχε συμπληρωθεί ένας χρόνος από την πτώση της δικτατορίας και ολοκληρωνόταν μια περίοδος κομβικών θεσμικών μεταβολών και πυκνών πολιτικών εξελίξεων. Κύρια χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου αποτελούσαν η έντονη κινητοποίηση γύρω από τον άξονα των εκλογικών αναμετρήσεων και οι ζυμώσεις στο υπό διαμόρφωση ακόμα πεδίο του μεταδικτατορικού πολιτικού - κομματικού συστήματος. Η διενέργεια των βουλευτικών εκλογών της 17ης Νοεμβρίου 1974, του δημοψηφίσματος της 8ης

Δεκεμβρίου του ίδιου έτους και οι δημοτικές εκλογές της άνοιξης του 1975 αποτέλεσαν μια αλληλουχία γεγονότων, η οποία σε συνδυασμό με την πρώτη περίοδο οργάνωσης και λειτουργίας των προδικτατορικών κομμάτων που ανασυστάθηκαν, των νέων κομμάτων που δημιουργήθηκαν και των κομμάτων που νομιμοποιήθηκε η λειτουργία και η δράση τους, ύστερα από μεγάλο χρονικό διάστημα κατά το οποίο λειτουργούσαν και δρούσαν στην παρανομία, διαμόρφωσαν μια ρευστή κατάσταση καθιστώντας οτιδήποτε άπτονταν αυτών των γεγονότων και θεμάτων προτεραιότητα.

Έως το καλοκαίρι το πλαίσιο αυτό, σε κάποιο βαθμό τουλάχιστον, είχε αλλάξει. Οι ζυμώσεις της προηγούμενης περιόδου γύρω από διάφορα θέματα, οι οποίες είχαν τεθεί σε δεύτερο πλάνο λόγω των γεγονότων και των διαδικασιών που αναφέρθηκαν παραπάνω, άρχισαν σταδιακά να έρχονται στο προσκήνιο. Ο κομματικός ανταγωνισμός, τόσο ο διαπαραταξιακός όσο και ο ενδοπαραταξιακός, κυριαρχούσε, πλέον όμως διευρυνόταν σταδιακά το πλαίσιο των ζυμώσεων και του προβληματισμού και ήταν δυνατό να τεθούν ζητήματα και να ληφθούν πρωτοβουλίες προς διάφορες κατευθύνσεις και σε διάφορους τομείς, χωρίς τα χαρακτηριστικά που έχουν και τις συνθήκες που διαμορφώνουν γεγονότα όπως οι εκλογικές αναμετρήσεις.

Σε αυτό το πλαίσιο, το καλοκαίρι του 1975 στη Λευκάδα μια ομάδα αποτελούμενη από στελέχη και μέλη της ΕΔΑ, της Νεολαίας ΕΔΑ, της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη και του φοιτητικού κινήματος κατά την προδικτατορική περίοδο ανέλαβε την πρωτοβουλία για την ίδρυση μιας εφημερίδας. Τα τέσσερα άτομα που τον Αύγουστο του 1975 αποφάσισαν την έκδοση της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα» ήταν οι Γιάννης Δουβίτσας, Θανάσης Καλαφάτης, Σπύρος Κατωπόδης και Ξενοφώντας (Φώντας) Κατωπόδης – Κοτάς⁶⁰⁷.

Η παράθεση μιας σειράς στοιχείων σχετικών με τα τέσσερα αυτά πρόσωπα κρίθηκε σκόπιμη, καθώς η σκιαγράφηση της φυσιογνωμίας και των κύριων χαρακτηριστικών της ιδρυτικής ομάδας είναι σε μεγάλο βαθμό διαφωτιστική για την έκδοση και τη συνολική πορεία του εγχειρήματος της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα».

Ο Γ. Δουβίτσας είχε γεννηθεί στην Καρυά Λευκάδας το 1943. Μετά την ολοκλήρωση της φοίτησής του στο Γυμνάσιο Λευκάδας μετακόμισε στην Αθήνα, όπου σπούδασε στη Γεωπονική Σχολή. «Η καταγωγή, ο τόπος και η ταραγμένη ατμόσφαιρα της εποχής καθόρισαν την πολιτική τοποθέτηση του Γιάννη (ενν. Δουβίτσα) στον χώρο της Αριστεράς»⁶⁰⁸. Στην Αθήνα

⁶⁰⁷ Καλαφάτης Θ., «Μικρό χρονικό της εφημερίδας Δημοκρατική Λευκάδα», εφ. *Τα νέα της Λευκάδας*, φ. 9/11/2012.

⁶⁰⁸ Αναπολιτάνος Δ., στο Δουβίτσας Π. (επιμ.), *Γιάννης Δουβίτσας. Αφιέρωμα μνήμης*, Νεφέλη, Αθήνα 2013, σελ. 36.

συνδέθηκε με τη Νεολαία της ΕΔΑ και αργότερα τους «Λαμπράκηδες»⁶⁰⁹. Κατά διάρκεια των σπουδών του συμμετείχε ενεργά στο φοιτητικό κίνημα, τόσο στη σχολή του όσο και στο Σύλλογο Λευκαδίων Φοιτητών Σπουδαστών «Άγγελος Σικελιανός» (στο εξής ΣΛΦΣ). Ο ΣΛΦΣ αποτελούσε έναν από τους πρωτοπόρους και πιο δραστήριους τοπικούς φοιτητικούς συλλόγους, ο οποίος ανέπτυξε πολύμορφη δράση τόσο στον τόπο σπουδών των μελών του όσο και στον τόπο καταγωγής τους. Η σημασία του γεγονότος ότι ο ΣΛΦΣ ήταν ένας από τους πιο δραστήριους τοπικούς φοιτητικούς συλλόγους γίνεται αντιληπτή εντός του πλαισίου της μετεμφυλιακής – προδικτατορικής περιόδου, κατά τη διάρκεια της οποίας οι τοπικοί φοιτητικοί σύλλογοι αποτέλεσαν μια από τις μορφές θεσμικής οργάνωσης των φοιτητών που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο αρχικά στην ανασυγκρότηση και στη συνέχεια στη δράση του φοιτητικού κινήματος. Χαρακτηριστικό είναι το ότι ο ΣΛΦΣ διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση δευτεροβάθμιων συνδικαλιστικών οργάνων και μεγάλος αριθμός μελών του πρωταγωνίστησε στη λειτουργία και τη δράση αυτών των οργάνων, όπως επίσης το ίδιο ίσχυε στους φοιτητικούς συλλόγους των σχολών που φοιτούσαν τα μέλη του ΣΛΦΣ.

Ο Γ. Δουβίτσας το 1966 διετέλεσε πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου του ΣΛΦΣ. Μάλιστα κατά τη διάρκεια της προεδρίας του ο ΣΛΦΣ εξέδωσε εφημερίδα. Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας «Ενημερωτικό Δελτίο – Όργανο του Συλλόγου Λευκαδίων Φοιτητών – Σπουδαστών» κυκλοφόρησε το Μάρτιο του 1966⁶¹⁰. Λίγους μήνες αργότερα ήταν ένας από τους φοιτητές - συντάκτες του φυλλαδίου «Σκέψεις για μια ανανεωτική Γεωπονική Παιδεία», το περιεχόμενο του οποίου σχετιζόταν με τα προβλήματα της Γεωπονικής Σχολής. Σε αυτό διατυπώνονταν κρίσεις και προτάσεις όσον αφορά μια σειρά θεμάτων όπως ο τρόπος διδασκαλίας, το πρόγραμμα σπουδών, οι συνθήκες διδασκαλίας, οι κτιριακές υποδομές της σχολής κ.ά.⁶¹¹. Η κυκλοφορία του συγκεκριμένου φυλλαδίου είχε ως αποτέλεσμα την επιβολή πειθαρχικών ποινών στους φοιτητές-συντάκτες του⁶¹². Το 1975 ο Γ. Δουβίτσας ήταν πλέον 32 ετών. Ζούσε ήδη αρκετά χρόνια στην Αθήνα και εργαζόταν στον εκδοτικό οίκο «Πλειάς»⁶¹³.

⁶⁰⁹ Καλιακάτσος Αίμ., «Είς μνήμην. Αντί πολλών ολίγα», στο Δουβίτσας Π. (επιμ.), *Γιάννης Δουβίτσας. Αφιέρωμα μνήμης*, ό.π. σελ. 71.

⁶¹⁰ εφ. *Λευκαδίτικες Σελίδες*, φ. 56-57-58, 1-2-3/1966.

⁶¹¹ ΑΣΚΙ-Αρχείο ΑΣΚΙ-Μικρές συλλογές-1014.00003, Δουβίτσας Γ., Λιατήρης Π., Μαργαρίτης Α., Μεϊμάρης Μ., Τζεμπελίκου Π., «Σκέψεις για μια ανανεωτική Γεωπονική Παιδεία», Αθήνα, Δεκέμβρης 1966.

⁶¹² περ. *Η γενιά μας*, φ. 32, 31/12/1966.

⁶¹³ Ζεβελάκης Γ., «Ένας δημιουργικός άνθρωπος. Γιάννης Δουβίτσας 1943-2003», στο Δουβίτσας Π. (επιμ.), *Γιάννης Δουβίτσας. Αφιέρωμα μνήμης*, ό.π., σελ. 30.

Ο Σπύρος Κατωπόδης επίσης κατοικούσε στην Αθήνα και ήταν 34 ετών. Είχε γεννηθεί στη Λευκάδα το 1941, όμως η καταγωγή του από την πλευρά του πατέρα του ήταν από το χωριό Κατωμέρι του Μεγανησιού. Αφού τελείωσε το δημοτικό σχολείο στη Λευκάδα, στη συνέχεια εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στην Αθήνα. Εκεί ολοκλήρωσε τη φοίτησή του στο γυμνάσιο και συνέχισε τις σπουδές του στη Σχολή Πολιτικών Μηχανικών του ΕΜΠ. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του στο ΕΜΠ ο Σπ. Κατωπόδης ήταν μέλος της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη και στέλεχος του φοιτητικού κινήματος⁶¹⁴. Μετά την πτώση της δικτατορίας παρέμεινε στην Αριστερά χωρίς όμως να ενταχθεί σε κάποιο κόμμα⁶¹⁵.

Ο Θανάσης Καλαφάτης γεννήθηκε στη Λευκάδα το 1941. Ο πατέρας του Γεώργιος Καλαφάτης κατά διάρκεια του Μεσοπολέμου αρχικά ήταν μέλος του ΚΚΕ και στη συνέχεια συνδέθηκε με τους αρχειομαρξιστές. Την περίοδο της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου φυλακίστηκε στην Ακροναυπλία και τις Φυλακές Χαλκίδας. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής εντάχθηκε στο ΕΑΜ, όπου αναδείχθηκε σε ένα από τα ηγετικά στελέχη του στη Λευκάδα. Το 1944 εξαφανίστηκε, ενώ ταξίδευε προς την Ευρυτανία για να συμμετάσχει σε σύσκεψη συνδικαλιστών στις περιοχές της «Ελεύθερης Ελλάδας». Αργότερα έγινε γνωστό ότι εκτελέστηκε από μέλη της δικής του παράταξης. Η μητέρα του Θ. Καλαφάτη, Θεοδώρα, ήταν επίσης μέλος του ΕΑΜ στη Λευκάδα.

Ο Θ. Καλαφάτης κατά την περίοδο των μαθητικών του χρόνων συμμετείχε στις μαθητικές κινητοποιήσεις της εποχής, συνδέθηκε με τους κύκλους της «ύστερης ΕΠΟΝ» στη Λευκάδα και σταδιακά εντάχθηκε στην Αριστερά⁶¹⁶. Αφού ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές σπουδές του στη Λευκάδα, στη συνέχεια μετακόμισε στην Αθήνα, όπου σπούδασε στην ΑΣΟΕΕ από το 1959 έως το 1965.

Κατά τη διάρκεια των σπουδών του εντάχθηκε στη Νεολαία ΕΔΑ και δραστηριοποιήθηκε έντονα στο χώρο του φοιτητικού συνδικαλισμού τόσο στη σχολή που φοιτούσε όσο και σε άλλα όργανα. Κατά την περίοδο 1961 – 1964 ήταν μέλος των διοικητικών συμβουλίων του Συλλόγου Λευκαδίων Φοιτητών - Σπουδαστών «Άγγελος Σικελιανός». Ήταν επίσης ενεργό μέλος του Συλλόγου Επτανησίων Φοιτητών – Σπουδαστών και του Συλλόγου Εργαζόμενων Φοιτητών Σπουδαστών.

⁶¹⁴ Το 1967 ήταν εκπρόσωπος της Σχολής Πολιτικών Μηχανικών στο Δ' Συμβούλιο της ΕΦΕΕ. Περ. *Πανσπουδαστική* φ. 53, 4/1967.

⁶¹⁵ εφ. *Αλλαγή*, Β' περ., φ.20, 6/5/1985.

⁶¹⁶ Καλαφάτης Θ., *Από το λυκόφως στο λυκαυγές 1944-1959. Κοινωνική ωρίμανση και πολιτική στράτευση*, Θεμέλιο, Αθήνα 2014.

Το 1962 εξελέγη μέλος της διοίκησης του Συλλόγου Εργαζομένων Φοιτητών. Από το 1962 έως το 1964 διετέλεσε μέλος του Γραφείου Σπουδάζουσας της Νεολαίας ΕΔΑ. Στα καθήκοντά του περιλαμβάνονταν οι τοπικοί φοιτητικοί σύλλογοι και η Ομοσπονδία Τοπικών Σπουδαστικών Συλλόγων Ελλάδας (ΟΤΣΣΕ), της οποίας έγινε μέλος της διοίκησης το 1963. Το 1964 έγινε επαγγελματικό στέλεχος της Νεολαίας ΕΔΑ αναλαμβάνοντας καθήκοντα σε διάφορες περιφερειακές οργανώσεις⁶¹⁷.

Συμμετείχε στο Α΄ Συνέδριο της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη την άνοιξη του 1965, όπου εκλέχτηκε τακτικό μέλος του Κεντρικού Συμβουλίου της ΔΝΛ⁶¹⁸. Στη συνέχεια διετέλεσε υπεύθυνος για τις περιφερειακές οργανώσεις της Ανατολικής Πελοποννήσου, της Ανατολικής Στερεάς και ήταν μεταξύ των υπεύθυνων του αγροτικού γραφείου της ΔΝΛ με έδρα τη Θεσσαλονίκη⁶¹⁹.

Ο Θ. Καλαφάτης διατέλεσε συνεργάτης και ανταποκριτής του περιοδικού «Η Γενιά μας»⁶²⁰. Επίσης άρθρα του δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό «Τετράδια Δημοκρατίας»⁶²¹ και σε τοπικές εφημερίδες της Λευκάδας, όπως στην εφημερίδα «Λευκαδίτικες Σελίδες»⁶²², ενώ κατά περιόδους αρθρογραφούσε συστηματικά στην αριστερή εφημερίδα της Λευκάδας «Δημοκρατική Αναγέννηση»⁶²³.

Το 1966 στρατεύτηκε και τη μέρα του πραξικοπήματος της 21ης Απριλίου 1967 υπηρετούσε ακόμη τη στρατιωτική θητεία του. Συνελήφθη και φυλακίστηκε επί 4,5 χρόνια. Αρχικά στις Στρατιωτικές Φυλακές Καβάλας και στη συνέχεια στις Φυλακές Αλικαρνασσού, Αίγινας, Λευκάδας, Αβέρωφ και Κορυδαλλού⁶²⁴. Την άνοιξη του 1968, ενώ ήταν έγκλειστος, προσχώρησε στο ΚΚΕ Εσωτερικού. Μετά την αποφυλάκισή του συμμετείχε στην «Κίνηση των

⁶¹⁷ Παπαθανασίου, Ι., *Η Νεολαία Λαμπράκη τη δεκαετία του 1960, Αρχειακές τεκμηριώσεις και αυτοβιογραφικές καταθέσεις*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, 47, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα, 2008, σελ. 414.

⁶¹⁸ Τρίκκας Τ., *ΕΔΑ 1951-1967- Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς. Τόμος Β΄, Η δεκαετία των άκρων*, Θεμέλιο, Αθήνα 2009, σελ. 1154-1155

⁶¹⁹ Παπαθανασίου, Ι., ό.π. σελ. 415

⁶²⁰ Ενδεικτικά βλ. περ. *Η γενιά μας* φ. 22, 4/6/1966.

⁶²¹ περ. *Τετράδια Δημοκρατίας*, φ. 1, 3/1965.

⁶²² Ενδεικτικά βλ. εφ. *Λευκαδίτικες Σελίδες* φ. 5, 30/10/1961.

⁶²³ Ενδεικτικά βλ. εφ. *Δημοκρατική Αναγέννηση*, φ. 2, 1/1/1965.

⁶²⁴ Βλ. στο Αρχείο Σωματείου Αποκατάστασης Ιστορικής Μνήμης (ΣΑΙΜ) «ο Μνήμων» Λευκάδας: Επιτροπή ιστορικής έρευνας και τεκμηρίωσης ΣΑΙΜ, «Κατάλογος Λευκαδιτών πολιτικών κρατούμενων». Επιτροπή ιστορικής έρευνας και τεκμηρίωσης ΣΑΙΜ, «Κατάλογος πολιτικών κρατούμενων φυλακών Λευκάδας». Επιτροπή ιστορικής έρευνας και τεκμηρίωσης ΣΑΙΜ, Οδηγός έκθεσης «Μια φυλακή που υπήρξε...». Επιτροπή ιστορικής έρευνας και τεκμηρίωσης Σωματείου Αποκατάστασης Ιστορικής Μνήμης (ΣΑΙΜ) «ο Μνήμων» Λευκάδας, Λευκάδα 2015.

77» και μετά τη διάλυση της παρέμεινε ανένταχος στο χώρο της Αριστεράς⁶²⁵. Το 1975 ήταν 34 ετών και μέχρι το 1976 εργαζόταν σε εμπορικές και βιομηχανικές επιχειρήσεις⁶²⁶.

Ο Ξενοφώντας (Φώντας) Κατωπόδης – Κοτάς γεννήθηκε το 1921 στην Καρυά Λευκάδας⁶²⁷. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής ήταν μαθητής του Γυμνασίου Λευκάδας και ανέπτυξε πολύμορφη αντιστασιακή δράση ως μέλος της ΕΠΟΝ. Μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας συνελήφθη στην Αθήνα, όπου είχε καταφύγει, και στάλθηκε στη Μακρόνησο. Φυλακίστηκε και εξορίστηκε επί μεγάλο χρονικό διάστημα⁶²⁸. Στη συνέχεια επέστρεψε στη Λευκάδα, όπου ανέπτυξε πλούσια πολιτική δράση. Ήταν μέλος της Νομαρχιακής Επιτροπής της ΕΔΑ, δραστηριοποιήθηκε ιδιαίτερα στον τομέα της τοπικής αυτοδιοίκησης και ήταν ένας από τους βασικούς συντελεστές της εφημερίδας «Δημοκρατική Αναγέννηση»⁶²⁹. Ο Ξ. Κατωπόδης ήταν ανάμεσα στα στελέχη και οπαδούς της ΕΔΑ που εκτοπίστηκαν την περίοδο που ακολούθησε τις εκλογές της 11ης Μαΐου 1958. Το όνομά του συμπεριλαμβανόταν στον κατάλογο 180 ατόμων που επέδωσε αντιπροσωπεία της Διοικούσας Επιτροπής της ΕΔΑ σε παράσταση διαμαρτυρίας στον υφυπουργό Εσωτερικών Ευ. Καλαντζή στις 15/12/1958⁶³⁰.

Μετά την επιβολή της δικτατορίας της 21ης Απριλίου 1967 ο Ξ. Κατωπόδης συνελήφθη, φυλακίστηκε στις φυλακές Λευκάδας και στη συνέχεια εξορίστηκε στη Λέρο⁶³¹. Ύστερα από τη διάσπαση του ΚΚΕ το 1968 προσχώρησε στο ΚΚΕ Εσωτερικού και κατά την περίοδο μετά την πτώση της δικτατορίας αναδείχθηκε σε ηγετικό στέλεχος του κόμματος στη Λευκάδα⁶³².

Η σκιαγράφηση της φυσιογνωμίας της ιδρυτικής ομάδας της «ΔΛ» οδηγεί στον εντοπισμό των στοιχείων που αποτέλεσαν το υλικό της σύνθεσης για τη δημιουργία του κοινού τόπου, όπου θεμελιώθηκε και οργανώθηκε το εγχείρημα της έκδοσης της εφημερίδας. Τα κοινά στοιχεία, αλλά και τα στοιχεία διαφορετικότητας, που συνολικά σε μεγάλο βαθμό διαμόρφωσαν το πλαίσιο εντός του οποίου πραγματοποιήθηκαν οι ζυμώσεις και ελήφθη η απόφαση για την έκδοση της εφημερίδας.

⁶²⁵ Προεκλογικό φυλλάδιο ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ εκλογικής περιφέρειας Λευκάδας, εκλογές 6ης Μαΐου 2012, βογραφικά σημειώματα υποψήφων βουλευτών ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ.

⁶²⁶ Στο ίδιο ό.π.

⁶²⁷ Ο Ξ. Κατωπόδης απεβίωσε το 2015.

⁶²⁸ Ό.π. παραπομπή 624.

⁶²⁹ εφ. *Λευκαδίτικος Λόγος*, φ. 27/2/2015

⁶³⁰ Τρίκκας Τ., *ΕΔΑ 1951-1967- Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς. Τόμος Α΄, Η ανασυγκρότηση*, Θεμέλιο, Αθήνα 2009, σελ. 610-611.

⁶³¹ Η σύλληψη του Ξ. Κατωπόδη στην πλατεία του Αγ. Μηνά στην πόλη της Λευκάδας ήταν επεισοδιακή, καθώς κατά τη διάρκειά της καλούσε τους πολίτες της Λευκάδας να αντισταθούν στο δικτατορικό καθεστώς. Βλ. ό.π. παραπομπή 624.

⁶³² εφ. *Λευκαδίτικος Λόγος* ό.π..

Αρχικά από την ηλικιακή κατανομή προκύπτει η υποομάδα των τριών νεότερων, οι οποίοι ήταν ηλικίας μεταξύ 32 και 34 ετών. Τα τρία νεότερα μέλη, εκτός της ηλικίας, είχαν επίσης μια σειρά άλλα κοινά χαρακτηριστικά. Οι Γ. Δουβίτσας, Θ. Καλαφάτης και Σπ. Κατωπόδης είχαν φύγει ήδη αρκετά χρόνια από τη Λευκάδα και κατοικούσαν στην Αθήνα, όπου εργάζονταν. Είχαν λάβει πανεπιστημιακή εκπαίδευση, ανήκαν στη γενιά του προδικτατορικού φοιτητικού κινήματος, είχαν έντονη συνδικαλιστική δράση και σε μεγάλο βαθμό κοινή πολιτική ένταξη και διαδρομή. Τα παραπάνω συνεπάγονταν κοινές εμπειρίες και βιώματα κατά τη διάρκεια μιας ιδιαίτερα έντονης περιόδου. Η ένταξη σε πολιτικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις και συλλογικότητες, η ανάληψη θέσεων ευθύνης σε όργανα διοίκησης, η εμπειρία συμμετοχής σε συλλογικά εγχειρήματα, όπως επίσης από την άλλη πλευρά οι απογοητεύσεις, αλλά και οι διώξεις, είχαν συντελέσει στο να αποκτηθούν γνώσεις και να αναπτυχθούν δεξιότητες οι οποίες μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και να εφαρμοστούν σε διάφορα πεδία. Η αγάπη και το ενδιαφέρον για τον τόπο καταγωγής σε συνδυασμό με την επιθυμία και τη βούληση για πολιτική δράση κατέστησαν τη Λευκάδα ένα τέτοιο πεδίο. Εκεί, βασικός παράγοντας που καθόριζε τις διεργασίες που λάμβαναν χώρα στο εσωτερικό της Αριστεράς ήταν αναπόφευκτα ο προσδιορισμός τους ως προς το γεγονός της διάσπασης του ΚΚΕ το 1968, τα αποτελέσματα και τις συνέπειές της. Έτσι η συνεργασία των τεσσάρων ιδρυτικών μελών δεν προξενεί εντύπωση, διότι παρά το ότι δεν ήταν όλοι μέλη του ίδιου πολιτικού φορέα, είχαν βρεθεί στην ίδια πλευρά ύστερα από το σχίσμα του 1968. Επιπλέον κατά την προδικτατορική περίοδο η δραστηριότητα των Λευκαδιτών φοιτητών στον τόπο καταγωγής τους ήταν έντονη και σε συνεργασία με τις δυνάμεις της Αριστεράς στο νησί. Έτσι οι σχέσεις συντροφικότητας που εκ των πραγμάτων υπήρχαν εξαιτίας της κοινής κομματικής ένταξης, όπως ενδεχομένως και οι προσωπικές λόγω της κοινής καταγωγής, είχαν ισχυροποιηθεί στο πλαίσιο των κοινών δράσεων.

Ένα από τα κυριότερα ενοποιητικά στοιχεία ήταν αυτό της προηγούμενης ενασχόλησης με τον τομέα της έκδοσης εντύπων. Ο Ξ. Κατωπόδης από τη συμμετοχή του στην ΕΠΟΝ είχε αντιληφθεί την αξία του έντυπου πολιτικού – κινηματικού λόγου μέσα από την κυκλοφορία της εφημερίδας της ΕΠΟΝ Λευκάδας «Νεανική Φλόγα» και των άλλων παράνομων αντιστασιακών εφημερίδων. Στη συνέχεια, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο στην πορεία της εφημερίδας «Δημοκρατική Αναγέννηση», που κατά την περίοδο 1964 – 1967 απηχούσε τις θέσεις της ΕΔΑ στη Λευκάδα. Στην ίδια εφημερίδα αρθρογραφούσε κατά καιρούς

και ο Θ. Καλαφάτης, ενώ σε αυτήν δημοσιεύονταν άρθρα και ειδήσεις σχετικές με θέματα που αφορούσαν τους Λευκαδίτες φοιτητές ή δραστηριότητες του συλλόγου τους. Μια τέτοια είδηση που δημοσίευσε η «Δημοκρατική Αναγέννηση» ήταν αυτή της έκδοσης της εφημερίδας του ΣΛΦΣ κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Γ. Δουβίτσα. Αυτή η εμπειρία και οι γνώσεις που είχαν αποκομίσει από την παρελθούσα εμπλοκή τους σε εκδοτικά εγχειρήματα τα μέλη της ιδρυτικής ομάδας της «ΔΛ», ωφέλησαν πολύ την εφημερίδα και στάθηκαν καθοριστικοί παράγοντες για την έκδοση και τη συνολική πορεία της.

Το πρώτο φύλλο της «Δημοκρατικής Λευκάδας» κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο του 1975⁶³³. Η εφημερίδα ήταν εξασέλιδη, σε μεγάλο σχήμα, διαστάσεων 33x48. Ο τίτλος - όνομα της εφημερίδας ήταν τυπωμένος με κεφαλαία στοιχεία και συνοδευόταν από τον υπότιτλο, επίσης με κεφαλαία στοιχεία, «Μηνιαία δημοκρατική εφημερίδα της Λευκάδας». Αριστερά του τίτλου – ονόματος βρίσκονταν το λογότυπο της εφημερίδας και τα στοιχεία των εκδοτών, του διευθυντή και του αρχισυντάκτη της. Το λογότυπο ήταν μια σύνθεση όπου απεικονιζόταν το νησί της Λευκάδας εντός ενός τριγώνου, που παρέπεμπε στο γράμμα Δ (δημοκρατική), το οποίο περικλειόταν από ένα κύκλο.

Η έκδοση της εφημερίδας συνεχίστηκε επί εννέα συναπτά έτη έως τον Σεπτέμβριο του 1984, οπότε κυκλοφόρησε το τελευταίο φύλλο της «ΔΛ». Κατά το διάστημα των εννέα αυτών χρόνων κυκλοφόρησαν 77 φύλλα της εφημερίδας, οκτώ από τα οποία ήταν διπλά, δηλαδή πραγματοποιήθηκαν 69 εκδόσεις. Λαμβάνοντας υπ' όψιν ως κριτήρια από τη μια πλευρά τους συντελεστές της εφημερίδας, δηλαδή εκδότες, διευθυντές, συντακτική ομάδα και συνεργάτες, και από την άλλη την ύλη, τον προσανατολισμό και τη συνολική παρουσία της εφημερίδας, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η πορεία της «ΔΛ» διακρίνεται σε τρεις περιόδους.

Α΄ Περίοδος

Η πρώτη περίοδος εκτείνεται από τον Οκτώβριο του 1975, οπότε εκδόθηκε το 1ο φύλλο, έως το χρονικό σημείο Δεκέμβριος 1977 - Ιανουάριος 1978 και την έκδοση του διπλού φύλλου 27 – 28. Κατά την περίοδο αυτή εκδότες της εφημερίδας ήταν ο Ξ. Κατωπόδης και ο Γιάννης Χαλκιάπουλος, διευθυντής ο Σπ. Κατωπόδης και αρχισυντάκτης ο Γ. Δουβίτσας. Η σύνθεση της συντακτικής επιτροπής αποτελούνταν από τους Γ. Δουβίτσα, Γεράσιμο Θάνο, Θ. Καλαφάτη, Ξ. Κατωπόδη, Σπ. Κατωπόδη και Γιάννη Φίλιππα, ενώ συνεργάτες της εφημερίδας ήταν ο Σπύρος

⁶³³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 1, 10/1975

Θάνος και η Χαρά Παπαδάτου. Σύμφωνα με τα στοιχεία του πρώτου φύλλου της η «ΔΛ» τυπωνόταν στο τυπογραφείο Γιάννη Ροσσολάτου στην Αθήνα, το οποίο βρισκόταν επί της οδού Αχαρνών στον αριθμό 15. Η εφημερίδα διέθετε γραφεία στη Λευκάδα στην οδό Λευκάδιου Χερν 16 και στην Αθήνα στην οδό Αχαιού 15. Η τιμή πώλησης της εφημερίδας που αναγραφόταν ήταν 4 δραχμές, ενώ το κόστος της ετήσιας συνδρομής ήταν 100 δραχμές.

Στη σειρά των φύλλων της εφημερίδας παρατηρούνται κάποιες προσθήκες και μικρές μεταβολές στα παραπάνω στοιχεία. Στο 2ο φύλλο τα γραφεία της Αθήνας είχαν μεταφερθεί στην οδό Δεινοκράτους 31-33, όπου και παρέμειναν καθ' όλη τη διάρκεια της πρώτης περιόδου. Στο διπλό φύλλο 4-5 η τιμή πώλησης ήταν 10 δραχμές, ενώ από το 6ο φύλλο έως το τέλος της πρώτης περιόδου ήταν 5 δραχμές. Επίσης από το 6ο φύλλο και εξής, αναγράφονταν εκτός του ποσού της ετήσιας συνδρομής εσωτερικού και αυτά της συνδρομής εξωτερικού που ήταν 12 δολάρια και της συνδρομής Αυστραλίας που ήταν 10 δολάρια. Όλα τα φύλλα τυπώθηκαν στο τυπογραφείο Γιάννη Ροσσολάτου εκτός από το διπλό φύλλο 10-11, στο οποίο ως υπεύθυνος τυπογραφείου αναφερόταν ο Θανάσης Πανούσης.

Η ύλη του πρώτου φύλλου ποικίλει. Τα θέματα της πρώτης σελίδας έδιναν το στίγμα της εφημερίδας. Θέση κύριου άρθρου είχε το άρθρο του διευθυντή της εφημερίδας Σπ. Κατωπόδη με τίτλο «Το έγκλημα». Αξιοσημείωτο είναι ότι το συγκεκριμένο άρθρο δεν είχε το περιεχόμενο που συνηθίζεται στις περιπτώσεις του πρώτου φύλλου μιας εφημερίδας ή ενός περιοδικού, δηλαδή ένα εκδοτικό σημείωμα στο οποίο παρουσιάζονται το έντυπο, οι συντελεστές της έκδοσης και οι στόχοι τους. Αντί αυτών, το άρθρο αναφερόταν στην εκτέλεση λίγες μέρες νωρίτερα στην Ισπανία δύο Βάσκων και τριών Ισπανών πολιτικών κρατούμενων από το ισπανικό δικτατορικό καθεστώς⁶³⁴, γεγονός που είχε προκαλέσει έντονες αντιδράσεις σε διεθνές επίπεδο⁶³⁵. Στην πρώτη παράγραφο του κειμένου πάντως ο αρθρογράφος σημείωνε ότι το συγκεκριμένο άρθρο αποτελούσε εξαίρεση, λόγω του ότι «μας διακατέχει και μας, όπως και ολόκληρη τη Δημοκρατική ανθρωπότητα, η συγκίνηση από το κορυφαίο γεγονός της χρονιάς. Κορυφαίο από άποψη πολιτική, αλλά και ηθική και κοινωνική, και πρώτα από όλα ανθρωπιστική. Και δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε και δε μπορούμε να μην αφιερώσουμε

⁶³⁴ Οι δύο Βάσκοι και οι τρεις Ισπανοί ήταν μέλη των οργανώσεων «Euskadi Ta Askatasuna» (ETA) – «Εουσκάδι και Ελευθερία» και «Frente Revolucionario Antifascista y Patriota» (FRAP) – «Αντιφασιστικό και Πατριωτικό Επαναστατικό Μέτωπο» αντίστοιχα και εκτελέστηκαν στις 27 Σεπτεμβρίου 1975. Ήταν οι τελευταίοι πολιτικοί κρατούμενοι που εκτελέστηκαν από το δικτατορικό καθεστώς της Ισπανίας.

⁶³⁵ Αντίδραση υπήρξε και στη Λευκάδα, όπου πραγματοποιήθηκε στάση εργασίας στο πλαίσιο των διαμαρτυριών για τις εκτελέσεις.

αυτή τη στήλη στον άγριο και κτηνώδη εξευτελισμό των πανανθρώπινων ελπίδων για ένα καλύτερο αύριο».

Τα υπόλοιπα τρία θέματα της πρώτης σελίδας ουσιαστικά σκιαγραφούσαν το πλαίσιο εντός του οποίου θα κινούνταν η εφημερίδα. Έθιγαν τρία θέματα στα οποία η «ΔΛ» έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς το ένα αναφερόταν στα προβλήματα των αγροτών της Λευκάδας, το άλλο στις Γιορτές Λόγου και Τέχνης και το τρίτο ήταν σχετικό με τον τουρισμό.

Το τελευταίο είχε τον εύγλωττο τίτλο «Ναι στον τουρισμό, όχι στη φθορά. Μπροστά σε ένα πρόβλημα που τώρα γεννιέται». Σε αυτό το κείμενο που υπογράφεται από τον Σπ. Κατωπόδη αποτυπώνονταν οι αρχικές επεξεργασίες της «ΔΛ» για το θέμα του τουρισμού και προαναγγελλόταν το «αφιέρωμα στον τουρισμό» του επόμενου φύλλου. Παρατίθενται στη συνέχεια αποσπάσματα του κειμένου στα οποία διαφαίνεται η προσέγγιση του ζητήματος της τουριστικής ανάπτυξης της Λευκάδας, η οποία διέφερε από πολλές από τις έως τότε θεωρήσεις του ζητήματος, καθώς αναγνώριζε τα θετικά στοιχεία, αλλά παράλληλα έθετε προβληματισμούς όσον αφορά τις πιθανές αρνητικές συνέπειες.

«Μαζική ροή ξένων στο νησί μας το περασμένο καλοκαίρι. Κοινή είναι η εντύπωση πως η Λευκάδα μπαίνει σε μια καινούρια εποχή. Την εποχή που θα σημαδεύεται από το μαζικό τουρισμό. Δεν θα πρέπει να βιαστούμε να πανηγυρίσουμε στη σκέψη των σημαντικών οικονομικών και άλλων πλεονεκτημάτων που συνοδεύουν τον μαζικό βιομηχανικό τουρισμό. Υπάρχουν μειονεκτήματα σε αυτή την υπόθεση, υπάρχουν κίνδυνοι. Μειονεκτήματα μεγάλα και κίνδυνοι σημαντικοί. Οι χιλιάδες των τουριστών που στα επόμενα χρόνια ολοένα και με αυξανόμενο ρυθμό θα συρρέουν στο νησί μας επηρεασμένοι από τη φήμη του που ολοένα μεγαλώνει, γοητευμένοι από τις μοναδικές ομορφιές του για τις οποίες γίνεται λόγος ολοένα και περισσότερο σ' όλη την Ελλάδα και έξω από αυτήν, θα φέρουν βέβαια ζωή περισσότερη, χρήμα πολύ, θα ξανοίξουν προοπτικές μεγάλες για την οικονομική και εκπολιτιστική ανάπτυξη της Λευκάδας, αλλά θα φέρουν, γιατί είναι αναπόφευκτο, και τον κίνδυνο της αλλοτρίωσης του νησιού και των ανθρώπων του, της μεταλλαγής του τρόπου της ζωής μας, τη διαφοροποίηση του χαρακτήρα των τοπίων μας και των κατοίκων, τον αποπροσανατολισμό τους, την τοποθέτηση της Λευκάδας και της λευκαδίτικης ζωής σε μια καινούρια βάση που πρέπει από τα πριν να συμβάλουμε στην διαμόρφωσή της, ενεργητικά, πρωτόβουλα, κι όχι να αφήσουμε τα πράγματα να έρθουν από μόνα τους στην τύχη.

Πλούσια η εμπειρία των Ελλήνων από παρόμοιες καταστάσεις. Η Μύκονος, η Ρόδος και μια σειρά νησιά που χάσανε τον εαυτό τους μέσα στη λαίλαπα του μαζικού τουρισμού. Εμείς έχουμε καιρό. Να σκεφτούμε, να μελετήσουμε. Να πάρουμε στα χέρια μας την υπόθεση.

Να καλοδεχτούμε τον τουρισμό και τα καλά του, αλλά να θέσουμε από τώρα τις βάσεις για να αποφύγουμε τα κακά του. Να αποφύγουμε την άναρχη οικοδόμηση σε άσχετες θέσεις ακαλαίσθητων τουριστικών συγκροτημάτων. Να αποφύγουμε την εκμετάλλευση του τουρισμού από λίγους ξένους κεφαλαιούχους και να φροντίσουμε να διοχετεύονται τα κέρδη από τον τουρισμό σε όλο το λαό της Λευκάδας. (...) Πιστεύουμε στην ανάγκη μιας βαθιάς μελέτης του ζητήματος και θα βοηθήσουμε σ' αυτήν. Για την πραγματοποίηση των παραπάνω στόχων που πιστεύουμε πως κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις είναι πραγματοποιήσιμοι, υπάρχει ακόμα καιρός»⁶³⁶.

Επισημαίνεται ότι τονίζεται ιδιαίτερα από το συντάκτη του άρθρου η ανάγκη εμπλοκής της τοπικής κοινωνίας στο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης με σκοπό την αποκόμιση των οφελών και την αποφυγή των αρνητικών συνεπειών που αυτή συνεπαγόταν. Ο Σπ. Κατωπόδης σε αυτό το πλαίσιο ενέταξε και τη «ΔΛ» αναφέροντας το στόχο της εφημερίδας να συμβάλει στη μελέτη του ζητήματος της τουριστικής ανάπτυξης,

Σε δύο άρθρα του πρώτου φύλλου της εφημερίδας αναπτύχθηκε μια προβληματική που εδραζόταν στη διαπίστωση που καταγράφηκε στο κείμενο του Σπ. Κατωπόδη ότι «κοινή είναι η εντύπωση πως η Λευκάδα μπαίνει σε μια καινούρια εποχή. Την εποχή που θα σημαδεύεται από το μαζικό τουρισμό». Πρόκειται για δύο άρθρα αμυντικού κυρίως χαρακτήρα με τους ενδεικτικούς για το αντικείμενό τους τίλους: «Να σώσουμε το τοπικό χρώμα της πόλης μας και των χωριών μας» και «Εμπρός όλοι χέρι-χέρι να διαφυλάξουμε το λαϊκό πολιτισμό της Λευκάδας». Συντάκτες των δύο κειμένων ήταν η αρχιτέκτονας Χαρά Παπαδάτου και ο δάσκαλος Ναπολέων Δουβίτσας αντίστοιχα.

Στο συγκεκριμένο φύλλο της εφημερίδας περιέχονταν μια σειρά ακόμα θεμάτων και σχολίων που έδιναν μεταξύ άλλων το πολιτικό στίγμα της εφημερίδας, προϊδέαζαν τους αναγνώστες για τις κατευθύνσεις που θα ακολουθούσε η εφημερίδα και για τα θέματα με τα οποία επρόκειτο να ασχοληθεί. Όσον αφορά το πρώτο σκέλος χαρακτηριστικό, εκτός από το κείμενο του Σπ. Κατωπόδη στην πρώτη σελίδα, ήταν επίσης το κείμενο με τίτλο «ΕΑΜ, 34

⁶³⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, ό.π.

χρόνια από την ίδρυσή του». Σε αυτό διατυπώνονταν θέσεις – αιτήματα για την αναγνώριση της ΕΑΜικής Αντίστασης και την επιστροφή στην Ελλάδα των πολιτικών προσφύγων.

Η «ΔΛ» από την ύλη του πρώτου φύλλου της δε θα μπορούσε σε καμιά περίπτωση να χαρακτηριστεί κομματική εφημερίδα με τη στενή έννοια, αυτή του οργάνου πχ μιας νομαρχιακής ή τοπικής επιτροπής ενός κόμματος. Χαρακτηριστικό είναι ότι ακόμα και στις συνθήκες του έντονου κομματικού ανταγωνισμού που επικρατούσαν εκείνη την περίοδο, ειδικά μεταξύ ΚΚΕ και ΚΚΕ Εσωτερικού, η εφημερίδα δίπλα στις καλοκαιρινές εκδηλώσεις που διοργάνωσε ο «Ρήγας Φεραίος» Λευκάδας δημοσίευσε τις αντίστοιχες εκδηλώσεις της ΚΝΕ. Επίσης απουσίαζε οποιαδήποτε αναφορά στο ΚΚΕ Εσωτερικού.

Το «στήσιμο» της εφημερίδας περιλάμβανε μια σειρά μόνιμες στήλες, που στην πορεία κάποιες από τις αυτές διατηρήθηκαν για μεγαλύτερο και άλλες για μικρότερο χρονικό διάστημα. Ενδεικτικά αναφέρονται οι στήλες: «καλλιτεχνική και πνευματική ζωή», «νεολαία», «από τη ζωή του Δήμου», «ένα χωριό κάθε μήνα», «λευκαδίτικο γέλιο», «αθλητικά» και «ελεύθερο βήμα».

Η στήλη «καλλιτεχνική και πνευματική ζωή» βρισκόταν στη δεύτερη σελίδα, κάτι που τόνιζε τη βαρύτητα που επιθυμούσε να δώσει η «ΔΛ» στον τομέα του πολιτισμού. Η σημασία που απέδιδε η εφημερίδα σε αυτόν τον τομέα αποτυπώνεται στις πρώτες γραμμές της στήλης που σε αυτό το πρώτο φύλλο ήταν αφιερωμένη στην παρουσίαση των κύριων πολιτιστικών σωματείων του νησιού. Το Μουσικοφιλολογικό Όμιλο «Ορφέας» Λευκάδας, τη Φιλαρμονική Εταιρεία Λευκάδας, τη «Νέα Χορωδία» Λευκάδας τον «Απόλλωνα» Καρύας και την Κινηματογραφική Λέσχη Λευκάδας. Το κείμενο της στήλης είχε ως εξής: «η εφημερίδα μας θα βρίσκεται συνέχεια κοντά τους (εν. τα πολιτιστικά σωματεία) για την προβολή των έργων τους και την προώθηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν. Οι λίγες σειρές που ακολουθούν αποτελούν ένα ασήμαντο ευχαριστώ σε όλους εκείνους που από τις γραμμές τους μοχθούν κυριολεκτικά για το ανέβασμα του λαού μας. Τα εκπολιτιστικά σωματεία της Λευκάδας αποτελούν μοναδικό φαινόμενο στην ελληνική επαρχία και από την άποψη του αριθμού και από την άποψη της δραστηριότητας, χρειάζεται δε να ενισχυθούν για να μπορέσουν να διευρύνουν το δημιουργικό τους έργο. Είναι επίσης ανάγκη να δημιουργηθούν ανάλογα σωματεία και στα χωριά όπου δεν υπάρχουν».

Οι στήλες «νεολαία», «αθλητικά» και «λευκαδίτικο γέλιο», όπως είναι φανερό, εστίαζαν η πρώτη σε θέματα που αφορούσαν την νεολαία, η δεύτερη σε αθλητικές ειδήσεις και η τρίτη στο ιδιότυπο λευκαδίτικο χιούμορ.

Η στήλη «από τη ζωή του Δήμου» περιλάμβανε θέματα που αφορούσαν κυρίως την πόλη της Λευκάδας, ενώ η στήλη «ένα χωριό κάθε μήνα» επί της ουσίας αποτελούσε ένα αφιέρωμα σε μεμονωμένα χωριά στο οποίο περιλαμβάνονταν γενικές πληροφορίες για το χωριό, στοιχεία για την οικονομική του κατάσταση, επισημάνσεις των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοί του, προβολή των αιτημάτων τους και διατύπωση προτάσεων για την επίλυση των προβλημάτων αυτών. Η «ΔΛ», όπως αποδεικνύεται από το εισαγωγικό κείμενο στο αφιέρωμα στο χωριό Καρυά που αποτελεί το θέμα της στήλης «ένα χωριό κάθε μήνα» στο πρώτο φύλλο, είχε στόχο να δώσει βήμα έκφρασης στους κατοίκους των χωριών της Λευκάδας και να στηρίξει τα αιτήματά τους. Ταυτόχρονα αποδεικνύεται ότι το προσωπικό της είχε κατανοήσει στην ολότητα του το πρόβλημα της μεγάλης μείωσης του πληθυσμού των χωριών της Λευκάδας, φαινόμενο το οποίο συνεχιζόταν με ιδιαίτερη ένταση. «Η κοινή μοίρα όλης της ελληνικής υπαίθρου που ελάχιστα ελληνικά χωριά μπόρεσαν να της ξεφύγουν. Τι θα πρέπει όμως να γίνει; θα αφήσουμε την ελληνική υπαίθρο να χαθεί; το πρόβλημα είναι γενικότερο, παρουσιάζει όμως εδώ τις ιδιομορφίες τους, αυτές που καθορίζονται από τις συνθήκες της Λευκάδας. Εδώ πρέπει όλοι οι Λευκαδίτες να βοηθήσουν μελετώντας αυτές τις συνθήκες. Εμείς θα επανέλθουμε με ειδικό αφιέρωμα. Τώρα απλώς εμφανίζουμε το πρόβλημα με την ελπίδα ότι κάτι προσφέρουμε».

Η στήλη «ελεύθερο βήμα» προοριζόταν για την δημοσίευση επιστολών των αναγνωστών με στόχο το διάλογο μεταξύ εφημερίδας και αναγνωστών, ο οποίος αποσκοπούσε «στην υποβοήθηση της ανάγκης να φωτίζονται τα ζητήματα της Λευκάδας από πολλές πλευρές. Από πολλούς Λευκαδίτες». Στο πρώτο φύλλο η μισή έκταση της στήλης καταλαμβάνόταν από το κείμενο «γράμμα στον αναγνώστη» του Σπ. Κατωπόδη.

Με το κείμενο αυτό ο διευθυντής της εφημερίδας συνέστησε τη «ΔΛ» στους αναγνώστες της. Στην αυτοπαρουσίαση αυτή του εγχειρήματος της έκδοσης της εφημερίδας τονιζόταν ο συλλογικός χαρακτήρας του, οριοθετούταν η πολιτική του τοποθέτηση στον ευρύτερο δημοκρατικό χώρο και καταγράφονταν οι στόχοι που είχαν τεθεί. «Η διεύθυνση της εφημερίδας ανοίγει σήμερα με αυτό το σημείωμα το διάλογο. Να γνωριστούμε πρώτα λοιπόν: είμαστε μια συντροφιά από Λευκαδίτες που αγαπάνε και πονάνε τον τόπο τους, όπως όλοι άλλωστε οι Λευκαδίτες, και ξεκινάμε αυτή την προσπάθεια πιστεύοντας από τα πριν πως θα εξασφαλίσουν

την βοήθεια και την φιλία των συμπατριωτών τους, που θα μετριέται κάθε φορά με την ανταπόκριση που θα βρίσκει η εφημερίδα μας στον κόσμο της Λευκάδας. Με τα γράμματα που θα μας στέλνετε. Με τη γνώμη σας που θα φροντίζετε και εσείς να τη μαθαίνουμε. Να την δημοσιεύουμε. Έτσι και μονάχα έτσι θα προχωρήσει η εφημερίδα μας προς τους στόχους της. Ποιοι είναι αυτοί οι στόχοι: στόχος μας πρώτος η επισήμανση, αντιμετώπιση και προώθηση των ζητημάτων της Λευκάδας. Να έρθουν σε φως και να αντιμετωπισθούν σωστά τα προβλήματα, κοινωνικά, οικονομικά, εκπολιτιστικά και άλλα της Λευκαδίτικης ζωής. (...) Εμείς από τη μεριά μας υποσχόμαστε να κάνουμε ότι μπορούμε. Θα καταπιαστούμε με ότι αφορά το νησί μας, με ειλικρίνεια, με ανεξαρτησία γνώμης και σκέψης. Αδέσμευτοι, ανεπηρέαστοι από τον οποιοδήποτε στενό κύκλο, απευθυνόμαστε στον πλατύτατο χώρο της δημοκρατικής Λευκάδας».

Προσανατολισμένη στην ίδια θεματολογία και με την ίδια μορφή, όπως αυτή του πρώτου φύλλου συνεχίστηκε η έκδοση της «ΔΛ» κατά την πρώτη περίοδο κυκλοφορίας της. Η πρώτη περίοδος εκτείνεται από τον Οκτώβριο του 1975, οπότε εκδόθηκε το πρώτο φύλλο, έως το δίμηνο Δεκέμβριος 1977 – Ιανουάριος 1978, που κυκλοφόρησε το διπλό φύλλο 27-28.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου συνεχίστηκε η πλήρης κάλυψη της τοπικής ειδησεογραφίας και υπηρετήθηκε στην ολότητά του ο στόχος της επισήμανσης και ανάδειξης των τοπικών προβλημάτων. Προχώρησε η ανάλυση θεμάτων που σχετίζονταν με τα ζητήματα της τοπικής οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης και η εφημερίδα αποτέλεσε εστία γόνιμου προβληματισμού, τόπο κατάθεσης προτάσεων και νέων ιδεών, μέσο διαλόγου και εντέλει κινητήρια δύναμη της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Τα θέματα που άπτονταν της τοπικής αναπτυξιακής διαδικασίας αποτέλεσαν έναν από τους κεντρικούς άξονες της ύλης της εφημερίδας. Πλήθος σχετικών κειμένων δημοσιεύτηκαν και η εφημερίδα ανέλαβε επιπλέον πρωτοβουλίες, όπως η δημοσίευση αφιερωμάτων σε συγκεκριμένες θεματικές ενότητες και η διοργάνωση δημόσιων συζητήσεων.

Μεγάλο μέρος της σχετικής ύλης αφορούσε το θέμα του τουρισμού. Σε μια περίοδο που η τουριστική ανάπτυξη της Λευκάδας πρόβαλε στο προσκήνιο σε διαφορετική βάση από αυτήν της προσδοκίας, όπως συνέβαινε σε παλαιότερες περιόδους, με υλικούς πλέον όρους, η «ΔΛ» έθετε το ζήτημα με έναν σύγχρονο τρόπο. Η προσέγγιση της εφημερίδας ήταν απαλλαγμένη από τον νεφελώδη χαρακτήρα των παλαιότερων προσεγγίσεων και ενέτασσε το θέμα του τουρισμού σε ένα ευρύτερο πλαίσιο. Για τη «ΔΛ» η τουριστική ανάπτυξη ήταν μέρος μιας ευρύτερης αναπτυξιακής διαδικασίας, ήταν σε αλληλεπίδραση με τους υπόλοιπους τομείς της οικονομίας

και δεν ήταν ξεκομμένη από το γενικό οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο. Η προσέγγιση του θέματος του τουρισμού από τη «ΔΛ» διέφερε και όσον αφορά τον τεολογικό χαρακτήρα που είχαν οι κατά περιόδους προσεγγίσεις του θέματος στη Λευκάδα, κυρίως μέσω του τοπικού τύπου. Από την ανάλυση των κειμένων της «ΔΛ» προκύπτει ότι οι θέσεις της εφημερίδας διέφεραν από τοποθετήσεις που θεωρούσαν την τουριστική ανάπτυξη «θεόσταλτο δώρο», αλλά αντίθετα αποτελούσε μέρος μακροχρόνιων διαδικασιών, εξελίξεων σε διάφορα πεδία και το κυριότερο, που τονίζεται επανειλημμένα στα κείμενα της εφημερίδας, μια εξέλιξη που εκτός από τις θετικές θα είχε και αρνητικές συνέπειες. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το ότι η «ΔΛ» ανέδειξε τον ρόλο που μπορούσε και έπρεπε να διαδραματίσει η τοπική κοινωνία, αρχής γενομένης από την ανάλυση του ζητήματος, την εξέταση των συνθηκών, την ανάληψη πρωτοβουλιών, τη λήψη αποφάσεων και την κατάρτιση προτάσεων. Στόχο των παραπάνω αποτελούσε ένας σχεδιασμός που εκμεταλλευόμενος τα πλεονεκτήματα του νησιού και λαμβάνοντας υπ' όψιν τα αρνητικά στοιχεία θα απέφερε τα μέγιστα θετικά αποτελέσματα και θα μετρίαζε κάποιες από τις αρνητικές συνέπειες της με γοργό ρυθμό επερχόμενης τουριστικής ανάπτυξης.

Στο δεύτερο κιάλας φύλλο της εφημερίδας⁶³⁷ δημοσιεύτηκε το αφιέρωμα «Τουρισμός και Λευκάδα», όπου περιλαμβάνονταν κείμενα όπως: «Τουρισμός ναι, αλλά και ολόπλευρη ανάπτυξη της αγροτικής μας παραγωγής» του Θ. Καλαφάτη, «Οι τουρίστες και ο τουριστικός χώρος» της Χ. Παπαδάτου και «Να δημιουργηθεί κέντρο τουριστικών ερευνών στη Λευκάδα» του Χρήστου Θεράπου. Επίσης περιλαμβάνονταν ρεπορτάζ από την επίσκεψη του Γενικού Γραμματέα του ΕΟΤ στη Λευκάδα και υπόμνημα του Εμπορικού Επιμελητηρίου Λευκάδας προς την Προεδρία της Κυβέρνησης, στο οποίο μεταξύ άλλων διατυπώνονταν αιτήματα για την τουριστική αξιοποίηση του νησιού.

Στο πρώτο από τα κείμενα του αφιερώματος θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αποτυπώνονται με σαφήνεια οι βασικές θέσεις που καθόρισαν συνολικά τον τρόπο προσέγγισης του ζητήματος του τουρισμού από την εφημερίδα. Βασική θέση αποτελούσε το ότι έπρεπε να αποφευχθεί το ενδεχόμενο μονοσήμαντης ανάπτυξης του τουρισμού, διότι ο τουρισμός είναι ένας κλάδος ευαίσθητος σε οικονομικές και πολιτικές μεταβολές και «το νησί θα ήταν εκτεθειμένο σε μελλοντικές περιοδικές οικονομικές κρίσεις». Αντίθετα έπρεπε παράλληλα με την ανάπτυξη του τουρισμού να αναπτύσσεται η τοπική παραγωγή αγροτικών προϊόντων. Έτσι

⁶³⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 2, 11/1975.

στο ερώτημα αν αρκούσε μόνο ο τουρισμός για την ανάπτυξη του νησιού η απάντηση ήταν ξεκάθαρα αρνητική και προτεινόταν η παράλληλη ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας και η εκμετάλλευση όλων των πλουτοπαραγωγικών πόρων του νησιού, «για μια Λευκάδα ολογρονίζ ζωντανή και εύρωστη οικονομικά». Σχετικά με τις αρνητικές συνέπειες της τουριστικής ανάπτυξης και τον κίνδυνο πολιτιστικής αλλοίωσης ο συντάκτης του κειμένου υποστήριζε ότι υπήρχαν τρόποι περιορισμού των αρνητικών συνεπειών που ήδη είχαν εκδηλωθεί σε διάφορα τουριστικά ανεπτυγμένα μέρη της Ελλάδας. «Μόνο με μια σωστή και έγκαιρη οργάνωση μπορούν να αποσοβηθούν τα τεράστια πολιτιστικά χάσματα τα οποία δημιουργούνται στον τόπο μας με την εξάπλωση της ιδεολογίας η οποία συνδέει τον τουρισμό με το χαμογελαστό πρόσωπο μιας Ελλάδας ψεύτικης συχνά, χωρίς προβλήματα και φολκλορικής». Η γνώση που είχε προκύψει από την εξέταση των περιπτώσεων νησιών που είχαν αναπτυχθεί τουριστικά κατά τις προηγούμενες δεκαετίες διαμόρφωσε επίσης την αντίληψη ότι έπρεπε να προστατευθεί το περιβάλλον. «Ξεκινώντας από τη σκέψη ότι ποτέ δεν είναι αργά για να ξεκινήσει κάτι και βλέποντας την καταστροφή του τοπίου ολόγυρα θα θέλαμε να τονίσουμε την ανάγκη της προστασίας του περιβάλλοντος εν όψει της οικοδόμησης έργων τουριστικής υποδομής».

Σύμφωνα με τον συντάκτη του κειμένου, «η οικονομική ανάπτυξη ενός τόπου έχει αξία αν την θεωρήσουμε σαν μέσο ευημερίας του συνόλου της κοινωνίας». Ήταν ξεκάθαρο ότι η τουριστική ανάπτυξη της Λευκάδας και όσα θετικά θα προέκυπταν από αυτή έπρεπε να αφορούν το σύνολο της τοπικής κοινωνίας. Έτσι από την πλευρά της «ΔΛ» διατυπώθηκαν πρωτοποριακές προτάσεις, έχοντας επίγνωση των αντικειμενικών δυσκολιών για την υλοποίησή τους, στην κατεύθυνση ενός αναπτυξιακού σχεδίου του νησιού προς όφελος των κατοίκων του. «Ο τουρισμός συνήθως αναπτύσσεται από την ιδιωτική πρωτοβουλία και έχει σαν αποτέλεσμα τη συσσώρευση κερδών σε λίγα άτομα και σε ορισμένες περιοχές. Γι' αυτό το λόγο θα πρέπει ιδιαίτερα να τονίσουμε την ανάγκη ελέγχου της επενδυτικής δραστηριότητας στον τομέα αυτό και δημιουργίας βασικού τουριστικού φορέα από τους ίδιους τους κατοίκους του νησιού. Ο Δήμος, οι συνεταιρισμοί, τα εργατικά σωματεία πρέπει να γίνουν τα βασικά μέλη μιας ενιαίας τουριστικής μονάδος με μετοχικό κεφάλαιο που θα καλύπτει έργα τουριστικών εγκαταστάσεων, εμπορίας έργων τέχνης, παροχής τουριστικών υπηρεσιών και θα αναλάβει την οργάνωση και διαχείριση όλων των λαϊκών εορτών με υποχρέωση επενδύσεων των κερδών σε έργα ωφέλιμα για την προκοπή ολόκληρου του νησιού».

Όπως έχει αναφερθεί παραπάνω η «ΔΛ» ανέλαβε επιπλέον της έκδοσης της εφημερίδας πρωτοβουλίες. Μια τέτοια πρωτοβουλία ήταν αυτή της διοργάνωσης δημόσιας συζήτησης με θέμα «Τουρισμός και Λευκάδα». Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στις 4 Ιανουαρίου 1976 στον κινηματογράφο «Απόλλωνα» στην πόλη της Λευκάδας. Η συζήτηση ξεκίνησε με σύντομη εισαγωγική ομιλία του Σπ. Κατωπόδη και ακολούθησαν οι εισηγήσεις του Θ. Καλαφάτη με θέμα «Τουριστική πολιτική και οικονομική ανάπτυξη» και της Χ. Παπαδάτου με θέμα «Πολοδομικά – ανθρωπιστικά προβλήματα του τουρισμού».

Στο διπλό φύλλο 4-5 της «ΔΛ»⁶³⁸ δημοσιεύτηκαν τα κείμενα των εισηγήσεων, περιλήψεις των τοποθετήσεων που έγιναν στην ελεύθερη συζήτηση που ακολούθησε και τα συμπεράσματα - σύνοψη της συζήτησης⁶³⁹.

Στην εισήγηση του Θ. Καλαφάτη αναλύθηκαν οι ανθρωπογεωγραφικές συνθήκες και ο χαρακτήρας της οικονομίας του νησιού και εξετάστηκε το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης σε συνάρτηση με τον τουρισμό. Διατυπώθηκε μια σειρά προτάσεων που αφορούσαν την οικονομική τουριστική πολιτική, οι οποίες ακολουθούσαν τις βασικές θέσεις για την τουριστική ανάπτυξη που περιέχονταν στα μέχρι τότε σχετικά δημοσιεύματα της εφημερίδας. Μια από τις κυριότερες προτάσεις ήταν αυτή που αφορούσε τη δημιουργία «τουριστικής συνεργατικής», δηλαδή ενός συλλογικού φορέα τουριστικής εκμετάλλευσης με στόχο την αποφυγή της ανισοκατανομής εισοδήματος. Ενδεικτικό της ποιότητας των επεξεργασιών των θεμάτων από τη «ΔΛ» ήταν το ότι ο εισηγητής δεν δίστασε να παρουσιάσει αναλυτικά τις δυσχέρειες ενός τέτοιου εγχειρήματος. Στην εισήγηση επισημάνθηκε ότι η τουριστική αξιοποίηση της Λευκάδας είχε ως απαραίτητες προϋποθέσεις την επίλυση βασικών προβλημάτων, όπως αυτά της ύδρευσης, της αποχέτευσης και του οδικού δικτύου. Επίσης ως καταλληλότερη μορφή του τουρισμού για τη Λευκάδα θεωρούνταν ο μαζικός και ο εγχώριος τουρισμός, καθώς ο πολυτελής τουρισμός και ο τουρισμός των νέων δεν θα ήταν ωφέλιμες μορφές. Στην εισήγηση διατυπώθηκε με σαφήνεια η θέση ότι ο τουρισμός «θα κρίνει αποφασιστικά το οικονομικό και πολιτιστικό

⁶³⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 4-5, 1-2/1976.

⁶³⁹ Ένα ενδεικτικό στοιχείο για την προσήλωση στους κανόνες δεοντολογίας της «ΔΛ» είναι η σημείωση που συνόδευε τις περιλήψεις των τοποθετήσεων που έγιναν στην ελεύθερη συζήτηση. «Η “ΔΛ” θέλει να εκφράσει εκ των προτέρων τη λύπη της γιατί λόγοι καθαρά δημοσιογραφικοί και προβλήματα χώρου δεν της επιτρέπουν να παραθέσει αυτούσιες όλες τις ομιλίες. Στην προσπάθειά μας να δώσουμε περιληπτικά όλα όσα ωραία ειπώθηκαν πιθανόν να έγιναν και λάθη και μικροπαραποιήσεις που είναι ανεξάρτητα από τη θέλησή μας και για τις οποίες ζητούμε προκαταβολικά συγγνώμη».

μέλλον του νησιού και θα πρέπει να συνδυαστεί η ανάπτυξη του με αυτήν της ολικής οικονομικής ανάπτυξης του νησιού».

Η εκδήλωση αυτή που οργανώθηκε από τη «ΔΛ» αποτέλεσε τομή. Τέθηκε προς συζήτηση ένα θέμα καθοριστικό για το μέλλον του νησιού και μάλιστα με τρόπο που άνοιγε το δρόμο για την εμπλοκή των φορέων και των πολιτών της Λευκάδας στις ζυμώσεις που συντελούνταν. Ακόμα μια προσπάθεια της εφημερίδας κινούνταν προς την ίδια κατεύθυνση. Η «ΔΛ» κάλεσε τους πολίτες να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις σχετικά με το θέμα του τουρισμού. Οι απαντήσεις θα ταξινομούνταν, θα δημοσιεύονταν και θα προωθούνταν στους αρμόδιους. Έτσι η εφημερίδα επιχείρησε με έναν ακόμα τρόπο την ενεργή συμμετοχή των πολιτών στο δημόσιο διάλογο για το θέμα της τουριστικής ανάπτυξης του νησιού⁶⁴⁰.

Μέχρι το τέλος της πρώτης περιόδου της «ΔΛ» το θέμα του τουρισμού και της τουριστικής ανάπτυξης της Λευκάδας επανερχόταν τακτικά στην εφημερίδα είτε ως αναφορά σε άρθρα άλλου θέματος είτε με τη δημοσίευση άρθρων, ειδήσεων ή σχολίων σχετικών με το θέμα. Μερικά τέτοια παραδείγματα ήταν τα εξής: «Ο τουρισμός της Λευκάδας»⁶⁴¹, «Τουρισμός και περιβάλλον»⁶⁴², Το ακίνητο του ΤΑΟΛ παραδόθηκε στον ΕΟΤ για την ανέγερση του Ξενία»⁶⁴³.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω αποτελούσε θέση της εφημερίδας η σύνδεση της επίλυσης βασικών προβλημάτων, όπως αυτά της ύδρευσης, της αποχέτευσης και του οδικού δικτύου με την ανάπτυξη του τουρισμού. Η κατασκευή των υποδομών αυτών εκτός από προϋπόθεση για την τουριστική ανάπτυξη, ήταν επιβεβλημένη για την ικανοποίηση βασικών αναγκών και τη βελτίωση της καθημερινής ζωής των κατοίκων του νησιού. Έτσι δεν προξενεί εντύπωση ο μεγάλος αριθμός ειδήσεων, άρθρων και σχολίων που αναφέρονται στα έργα κατασκευής των υποδομών αυτών.

Ιδιαίτερα οι εξελίξεις στα ζητήματα της ύδρευσης και της αποχέτευσης απασχόλησαν την εφημερίδα καθ' όλη τη διάρκεια της κυκλοφορίας της. Σημειώνονται ενδεικτικά οι τίτλοι μέρους του συνόλου των σχετικών δημοσιευμάτων της πρώτης περιόδου: «Χωρίς σωστή αποχέτευση δε θα δούμε ποτέ καθαρή Λευκάδα. Προτάσεις ενός ειδικού»⁶⁴⁴ του Κώστα Κατωπόδη, «Σκέψεις ενός παλιού δημοτικού συμβούλου για την αποχέτευση»⁶⁴⁵, «Τι γίνεται με την ύδρευση της

⁶⁴⁰ Χαρακτηριστικό ήταν το έβδομο ερώτημα του ερωτηματολογίου.

⁶⁴¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 8, 5/1976.

⁶⁴² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 9, 6/1976.

⁶⁴³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 12, 9/1976.

⁶⁴⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 2, 11/1975.

⁶⁴⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 3, 12/1975.

πόλης. Ναυαγεί η λύση Μοναστηρακίου;»⁶⁴⁶ του Κ. Κατωπόδη, «Η ύδρευση στη Βουλή⁶⁴⁷», «Υδρευση-αποχέτευση, προγραμματίζεται η έναρξη των έργων»⁶⁴⁸, «Νερό: νέα μεγάλα εμπόδια στο ζήτημα της ύδρευσης. Πικρή δικαίωση της “ΔΛ”»⁶⁴⁹, «Ο κύριος Νομάρχης για το νερό»⁶⁵⁰, «Οι αντιθέσεις στους κόλπους του λαού»⁶⁵¹, «Διαμαρτυρία»⁶⁵², «Το έργο της αποχέτευσης»⁶⁵³, «Συνεχίζεται η παρεμπόδιση της ύδρευσης. Προσπάθεια ματαίωσης του έργου»⁶⁵⁴, «Η αποχέτευση. Έρευνα της “ΔΛ”»⁶⁵⁵ των Σπύρου Παπαδόπουλου και Διονύση Μεσσίνη, «Το νερό. Οι σωληνώσεις προχωρούν αλλά το βασικό πρόβλημα δεν λύθηκε ακόμα»⁶⁵⁶, «Αποχέτευση: αρχή μετ' εμποδίων»⁶⁵⁷, «Τα έργα για την αποχέτευση: μια παγίδα για τη Λευκάδα;»⁶⁵⁸ του Σ.Κ., «Ο Ξενοφώντας Γρηγόρης για το θέμα της αποχέτευσης»⁶⁵⁹, «Συνεχίζονται τα έργα ύδρευσης-αποχέτευσης»⁶⁶⁰, «Τι γίνεται με την ύδρευση;»⁶⁶¹, «Επιτυχία σημείωση η συγκέντρωση της “ΔΛ” για την αποχέτευση»⁶⁶² του Σ.Κ., «Το ζήτημα της ύδρευσης στη Βουλή»⁶⁶³, «Η αποχέτευση»⁶⁶⁴, «Ζητήθηκε πίστωση για το έργο της αποχέτευσης»⁶⁶⁵.

Αντίστοιχα η εφημερίδα ασχολήθηκε με τα προβλήματα και τα αναγκαία έργα βελτίωσης του οδικού δικτύου του νησιού. Ο αριθμός των αναλυτικών άρθρων ήταν μικρός, όμως στην ύλη της εφημερίδας περιέχονταν πολλές αναφορές στο συγκεκριμένο ζήτημα είτε στις ενότητες των έργων είτε στα θέματα που απασχολούσαν συγκεκριμένες κοινότητες. Κάποια άρθρα στα οποία διατυπώνονταν προτάσεις, περιγραφόταν σε αυτά η κατάσταση του οδικού δικτύου ή περιείχαν ειδήσεις σχετικά με την πρόοδο των έργων ήταν τα ακόλουθα κατά την πρώτη περίοδο έκδοσης

⁶⁴⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 3, 12/1975.

⁶⁴⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 6, 3/1976.

⁶⁴⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 9, 6/1976.

⁶⁴⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 10-11, 7-8/1976.

⁶⁵⁰ ό.π.

⁶⁵¹ ό.π.

⁶⁵² ό.π.

⁶⁵³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 12, 9/1976.

⁶⁵⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 13, 10/1976.

⁶⁵⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 13, 10/1976.

⁶⁵⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 14, 11/1976.

⁶⁵⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 15, 12/1976.

⁶⁵⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 16-17, 1-2/1977.

⁶⁵⁹ ό.π.εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 16-17, 1-2/1977.

⁶⁶⁰ ό.π.εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 16-17, 1-2/1977.

⁶⁶¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 18, 3/1977.

⁶⁶² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 18, 3/1977.

⁶⁶³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 21, 6/1977.

⁶⁶⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 21, 6/1977.

⁶⁶⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 25-26, 10-11/1977.

της εφημερίδας: «Οι δρόμοι του νησιού»⁶⁶⁶, «Έργα οδοποιίας στο νησί μας»⁶⁶⁷ του Μίμη Σολδάτου, «Το πρόβλημα στων συγκοινωνιών στο νησί»⁶⁶⁸ του Μ. Σολδάτου, «Ο περιμετρικός δρόμος της Λευκάδας»⁶⁶⁹.

Από τα δημοσιεύματα αυτά, τόσο όσον αφορά την ύδρευση και την αποχέτευση όσο και το οδικό δίκτυο, προκύπτει η συνεχής ενασχόληση της «ΔΛ» με τα συγκεκριμένα ζητήματα. Η εφημερίδα παρακολουθούσε στενά την εξέλιξη των θεμάτων αυτών, κατέβαλλε προσπάθεια για τη συνεχή ενημέρωση των πολιτών, προχωρούσε στη διατύπωση κρίσεων και προτάσεων και συνέβαλε αποφασιστικά τόσο στην άσκηση πίεσης στους αρμόδιους φορείς όσο και στις κινητοποιήσεις των κατοίκων της Λευκάδας.

Από το πρώτο φύλλο της «ΔΛ» είχε καταστεί σαφές ότι η εφημερίδα κόμιζε μια νέα αντίληψη όσον αφορούσε τις σχέσεις μεταξύ της πόλης και των χωριών του νησιού, αλλά και της Λευκάδας με τα υπόλοιπα νησιά του νομού. Πριν την έκδοση της «ΔΛ» η συντριπτική πλειοψηφία των εφημερίδων του νησιού επικεντρώνονταν στην πόλη. Αντίθετα η «ΔΛ» αντιλαμβανόταν το σύνολο του νομού ως ενότητα, λαμβάνοντας όμως υπ' όψιν τα διαφορετικά στοιχεία κάθε περιοχής. Η στήλη «ένα χωριό κάθε μήνα» και οι στήλες που τη διαδέχθηκαν, όπως η στήλη «τα χωριά μας», η στήλη «αντίλαλοι απ' τα χωριά μας» και η στήλη «απ' τη ζωή της πόλης και των χωριών μας» στόχευαν στην ανάδειξη των προβλημάτων των χωριών, την προβολή των αιτημάτων των κατοίκων τους, τη στήριξη στις προσπάθειες για την επίλυση των προβλημάτων και την ικανοποίηση των αιτημάτων, όπως επίσης, κάτι ιδιαίτερα σημαντικό στις συνθήκες μαρασμού των χωριών, την υπέρβαση της κατάστασης απομόνωσης στην οποία είχαν περιέλθει. Αξιοσημείωτο είναι ότι δεν υπήρξαν διακρίσεις στα χωριά που επισκέφτηκαν οι συντάκτες και οι συνεργάτες της εφημερίδας. Ορεινά και παραλιακά χωριά, με μεγάλο ή μικρό αριθμό κατοίκων, σε κατάσταση άνθησης ή μαρασμού, αριστερά ή δεξιά, τα περισσότερα χωριά του νομού συμπεριελήφθησαν στις σελίδες της «ΔΛ». Εκτός από τα αφιερώματα σε συγκεκριμένα χωριά στην ύλη της εφημερίδας περιλαμβάνονταν ειδήσεις, σχόλια και άλλες αναφορές στη γενική ύλη της εφημερίδας. Κατά την πρώτη περίοδο της «ΔΛ» δημοσιεύτηκαν αφιερώματα για τα παρακάτω χωριά, ενώ αποκαλυπτικοί για τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοί τους, την κατάσταση των χωριών και τις προοπτικές τους ήταν οι τίτλοι των άρθρων:

⁶⁶⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 12, 9/1976.

⁶⁶⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 15, 12/1976.

⁶⁶⁸ ό.π.εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 16-17, 1-2/1977.

⁶⁶⁹ ό.π.εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 16-17, 1-2/1977.

Καρυά «Το κεφαλοχώρι που φθίνει»⁶⁷⁰, Νυδρί «Το διάσημο χωριό που συνέχεια προοδεύει»⁶⁷¹, για τα χωριά των Σφακιωτών «Παρακμή στα χωριά που άνθιζε η προκοπή»⁶⁷², για αυτά του Μεγανησίου «Τα τρία όμορφα χωριά των ναυτικών μας με τα πολλά προβλήματα»⁶⁷³, Αγ. Ηλίας «Το όμορφο ορεινό χωριό που πάντα ξεχνιέται»⁶⁷⁴, Αγ. Πέτρος «Ένα βήμα προ του τέλους»⁶⁷⁵, Εγκλουβή «Μαρασμός και φυγή»⁶⁷⁶, Λυγιά «Κρατικές υποσχέσεις στην άμμο»⁶⁷⁷, Νικιάνα «Το χωριό που συνέχεια ανεβαίνει»⁶⁷⁸, Εύγηρος «Πότε θα φτιαχτούν οι δρόμοι;»⁶⁷⁹, Αλέξανδρος, Βαυκερή, και Πλατύστομα⁶⁸⁰, Τσουκαλάδες «Τα προβλήματά τους και ο θόρυβος για την αποχέτευση της πόλης»⁶⁸¹, Βασιλική «Μέσα από τα έργα υποδομής προχωράει η ανάπτυξη»⁶⁸², Εξάνθεια⁶⁸³, Σύβρος «Ο δρόμος Σύβρου - Βασιλικής μέσω της πεδιάδας μεγάλο πρόβλημα»⁶⁸⁴, Καριώτες «Βασικά προβλήματα: αγροτικοί δρόμοι, αντιπλημμυρικά έργα»⁶⁸⁵.

Τα ζητήματα που απασχολούσαν τους κατοίκους των χωριών αναδεικνύονταν επίσης από τα θέματα της εφημερίδας που αφορούσαν τους αγρότες, καθώς το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος των κατοίκων του χωριών του νησιού ασχολούνταν με αγροτικές εργασίες. Η «ΔΛ» έχοντας την άποψη ότι η ανάπτυξη της Λευκάδας έπρεπε να είναι πολύπλευρη και ότι εκτός από την τουριστική ανάπτυξη επιδιωκόμενος στόχος ήταν και η αγροτική ανάπτυξη του νομού, ασχολήθηκε εκτεταμένα με τα αγροτικά θέματα. Κεντρικό μοτίβο αποτέλεσε η στήριξη των διεκδικήσεων των αγροτών της Λευκάδας, η ανάδειξη των προβλημάτων τους και η παράθεση ειδήσεων που αφορούσαν τους αγρότες. Επίσης παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν στοιχεία της αγροτικής παραγωγής του νησιού και στο πλαίσιο των αναπτυξιακών ζυμώσεων κατατέθηκαν προτάσεις που στόχευαν στη βελτίωση της αγροτικής παραγωγής και του βιοτικού επιπέδου των αγροτών.

⁶⁷⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 1, 10/1975.

⁶⁷¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 2, 11/1975.

⁶⁷² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 3, 12/1975.

⁶⁷³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 4-5, 1-2/1976.

⁶⁷⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 6, 3/1976.

⁶⁷⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 8, 5/1976.

⁶⁷⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 9, 6/1976.

⁶⁷⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 10-11, 7-8/1976.

⁶⁷⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 12, 9/1976.

⁶⁷⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 13, 10/1976.

⁶⁸⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 14, 11/1976.

⁶⁸¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 15, 12/1976.

⁶⁸² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 18, 3/1977.

⁶⁸³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 19-20, 4-5/1977.

⁶⁸⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 21, 6/1977.

⁶⁸⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 27-28, 12/1977-1/1978.

Η συνέπεια και η συνέχεια που χαρακτήριζε την εφημερίδα όσον αφορά την ενασχόληση της με τα αγροτικά θέματα αποτυπώνεται στα άρθρα της πρώτης περιόδου που παρατίθενται στη συνέχεια. «Τα αγροτικά προβλήματα της Λευκάδας σε ένταση. Δεν έβρεξε! Ήρθαν και οι χαμηλές τιμές»⁶⁸⁶, «Αφιέρωμα:ελαιοπαραγωγοί»⁶⁸⁷, «Αφιέρωμα στους αγρότες»⁶⁸⁸, «Γεωργικοί συνεταιρισμοί, καιρός να εξυγιανθούν και να λειτουργήσουν δημοκρατικά»⁶⁸⁹, «Λίγα λόγια για τον συνεταιριστή και τον συνεταιρισμό»⁶⁹⁰, «Ζημιές των γεωργικών συνεταιρισμών κατά τη διάρκεια της δικτατορίας»⁶⁹¹, «Αγροτικά»⁶⁹², «Σποροπαραγωγή ανθοκομικών φυτών στη νότια Λευκάδα»⁶⁹³ του Θ. Καλαφάτη, «Καπνός το μεγάλο ερωτηματικό των αγροτών μας»⁶⁹⁴, «Ανάστατοι οι μελισσοτρόφοι του νησιού μας»⁶⁹⁵, «Αγροτικός σύλλογος Λευκάδας. Κάτι που έλειπε»⁶⁹⁶, «Γεωργικά: από τη δραστηριότητα του ΤΑΟΛ»⁶⁹⁷, «Το αμπέλι της Λευκάδας»⁶⁹⁸, «Το σχέδιο νόμου για τους συνεταιρισμούς»⁶⁹⁹, «Τυποποιήθηκαν τα κρασιά Λευκάδος»⁷⁰⁰, «Οι αγρότες και η δίγραμμη επιταγή»⁷⁰¹, «Ολοκληρωτική καταστροφή. Δεν έμεινε τσαμπί από τον περονόσπορο»⁷⁰², «Η κυβέρνηση κωφεύει στα αιτήματα των σταφυλοπαραγωγών»⁷⁰³, «Που ναι οι γεωπόνοι; τώρα πρέπει να έρθουν»⁷⁰⁴, στήλη «Αγροτικά»⁷⁰⁵, στήλη «Αγροτικά»⁷⁰⁶, «Μεγάλες καταστροφές από τον παγετώνα και το χαλάζι»⁷⁰⁷, «Κι έμειναν τα αμπέλια ακλάδευτα»⁷⁰⁸, «Η αγροτική σύσκεψη»⁷⁰⁹, «Να αποζημιωθούν οι ελαιοπαραγωγοί»⁷¹⁰.

⁶⁸⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 1, 10/1975.

⁶⁸⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 3, 12/1975.

⁶⁸⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 4-5, 1-2/1976.

⁶⁸⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 4-5, 1-2/1976.

⁶⁹⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 4-5, 1-2/1976.

⁶⁹¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 4-5, 1-2/1976.

⁶⁹² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 6, 3/1976.

⁶⁹³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 7, 4/1976.

⁶⁹⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 7, 4/1976.

⁶⁹⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 7, 4/1976.

⁶⁹⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 7, 4/1976.

⁶⁹⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 8, 5/1976.

⁶⁹⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 9, 6/1976.

⁶⁹⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 10-11, 7-8/1976.

⁷⁰⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 10-11, 7-8/1976.

⁷⁰¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 12, 9/1976.

⁷⁰² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 12, 9/1976.

⁷⁰³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 13, 10/1976.

⁷⁰⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 13, 10/1976.

⁷⁰⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 14, 11/1976.

⁷⁰⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 16-17, 1-2/1977.

⁷⁰⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 19-20, 4-5/1977.

⁷⁰⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 19-20, 4-5/1977.

⁷⁰⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 24, 9/1977.

⁷¹⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 27-28, 12/1977-1/1978.

Η «ΔΛ» δεν περιορίστηκε στην ενασχόληση με τα τοπικά ζητήματα. Σε μια περίοδο έντονων κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων στην εφημερίδα εντοπίζονται άρθρα, ειδήσεις και σχόλια που αναφέρονταν στις πολιτικές εξελίξεις και σε κοινωνικά ζητήματα αιχμής εκείνης της περιόδου.

Στην πρώτη σελίδα της εφημερίδας δημοσιεύονταν άρθρα, κυρίως του διευθυντή της εφημερίδας, τα οποία είτε αναφέρονταν σε γεγονότα της επικαιρότητας είτε αποτελούσαν κείμενα – θέσεις απέναντι στις τρέχουσες τότε κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις.

Τα δημοσιεύματα αυτά δήλωναν το ιδεολογικό – πολιτικό στίγμα της εφημερίδας. Η δημοσίευση κάποιων από αυτά τα άρθρα συνδεόταν με γεγονότα της επικαιρότητας της περιόδου. Πχ Το άρθρο του Σπ. Κατωπόδη με τίτλο «28η Οκτωβρίου 1940 - 17 Νοεμβρίου 1973»⁷¹¹ αφορούσε τη δεύτερη επέτειο της εξέγερσης του Πολυτεχνείου και ο αρθρογράφος συνέδεε τη γενιά της Αντίστασης με αυτή του αντιδικτατορικού αγώνα. Το άρθρο με τίτλο «Στις επάλξεις»⁷¹² αναφερόταν στα γεγονότα των επεισοδίων που προκάλεσαν ακροδεξιοί στη κηδεία του χουντικού βασανιστή Ευάγγελου Μάλλιου τον Δεκέμβριο του 1976 και καλούσε σε επαγρύπνηση των δημοκρατικών δυνάμεων. Τα κείμενα «Στον Αλέκο Παναγούλη»⁷¹³ του Σπ. Κατωπόδη και «Ο θάνατος του Αλέξανδρου διαπιστώσεις και ερωτηματικά»⁷¹⁴ δημοσιεύτηκαν στο πρώτο φύλλο της εφημερίδας μετά το θάνατο του Αλ. Παναγούλη.

Η πολιτική τοποθέτηση της εφημερίδας προκύπτει σε κάποιο βαθμό από αντίστοιχα άρθρα στα οποία παρατηρείται η επιρροή των επεξεργασιών του ΚΚΕ Εσ. εκείνης της περιόδου, ειδικά όπως είχαν αποτυπωθεί στο κείμενο «Στόχοι του Έθνους» και προωθούνταν με την πολιτική της ΕΑΔΕ. Τέτοια άρθρα κατά την πρώτη περίοδο της «ΔΛ» ήταν τα εξής: «Η ευθύνη και ποιος την πληρώνει»⁷¹⁵ του Σπ. Κατωπόδη, «Αντιδικτατορική ενότητα και αντιδικτατορική πρακτική - μέρος α΄»⁷¹⁶ του Σπ. Κατωπόδη, «Αντιδικτατορική ενότητα και αντιδικτατορική πρακτική - μέρος β΄»⁷¹⁷ του Σπ. Κατωπόδη, «Η ελληνοαμερικανική συμφωνία πλαίσιο και η ανάγκη νέας εξωτερικής πολιτικής»⁷¹⁸, «Αντιδικτατορική ενότητα και αντιδικτατορική πρακτική

⁷¹¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 2, 11/1975.

⁷¹² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 15, 12/1976.

⁷¹³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 8, 5/1976.

⁷¹⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 8, 5/1976.

⁷¹⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 3, 12/1975.

⁷¹⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 6, 3/1976.

⁷¹⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 7, 4/1976.

⁷¹⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 6, 3/1976.

- μέρος γ'»⁷¹⁹ του Σπ. Κατωπόδη, «Η ευθύνη για τη δημοκρατία στην Ελλάδα το 1977»⁷²⁰ του Σπ. Παπαδόπουλου, «Ψήφος στα 18. Ποιος φοβάται την νεολαία;»⁷²¹ του Γ.Θ., «Η Λευκάδα και η κοινοβουλευτική εκπροσώπησή της - α' μέρος»⁷²² του Σπ. Κατωπόδη, «Η Λευκάδα και η κοινοβουλευτική εκπροσώπησή της - β' μέρος»⁷²³ του Σπ. Κατωπόδη.

Η σχέση με το ΚΚΕ Εσ. προκύπτει επίσης από μέρος της αρθρογραφία της εφημερίδας κατά την περίοδο των εκλογών του 1977. Τέτοια άρθρα ήταν τα: «Ενότητα, Δημοκρατική Συμμαχία»⁷²⁴ του Γιάννη Δουβίτσα, «Ενότητα η μόνη λύση»⁷²⁵ του Σπ. Κατωπόδη, «Οι εκλογές, η αλλαγή και τα τρία ερωτήματα»⁷²⁶ του Σπ. Παπαδόπουλου.

Β΄ Περίοδος

Η δεύτερη περίοδος κυκλοφορίας της «ΔΛ» εκτείνεται από τον Φεβρουάριο του 1978, οπότε κυκλοφόρησε το 29^ο φύλλο (Εικόνα Δ. 2) της εφημερίδας⁷²⁷, έως τον Δεκέμβριο του 1982 που κυκλοφόρησε το 64^ο φύλλο⁷²⁸. Η δεύτερη περίοδος της εφημερίδας ήταν διαφοροποιημένη σε σχέση με την πρώτη όσον αφορά το οργανωτικό σχήμα και τη σύνθεση του ανθρώπινου δυναμικού της εφημερίδας, όπως επίσης τη μορφή, το σχήμα και σε κάποιο βαθμό την ύλη. Ως απαρχή της δεύτερης περιόδου θεωρείται η κυκλοφορία του 29ου φύλλου της «ΔΛ», καθώς σε αυτό σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές. Επισημαίνεται ότι ο αριθμός του φύλλου που αναγραφόταν στο 29ο φύλλο ήταν λανθασμένος, καθώς αντί του ορθού 29 τα φύλλα της εφημερίδας τυπώθηκαν με τον αριθμό 28. Από το 29ο φύλλο και εξής ως εκδότης της «ΔΛ» αναφερόταν μόνο ο Ξ. Κατωπόδης, καταργήθηκε η θέση του αρχισυντάκτη και η εφημερίδα διευθυνόταν από συντακτική επιτροπή. Τα στοιχεία αυτά παρέμειναν αμετάβλητα καθ' όλη τη διάρκεια της δεύτερης περιόδου. Κύριοι συντελεστές της έκδοσης και της κυκλοφορίας της εφημερίδας κατά την περίοδο αυτή ήταν οι Ξ. Κατωπόδης, Γ. Δουβίτσας, Σπ. Θάνος, Θ. Καλαφάτης, Αντ. Κατωπόδης, Σπ. Κατωπόδης, Δ. Μεσσήνης, Σπ. Παπαδόπουλος, Βησσαρίωνας

⁷¹⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 9, 6/1976.

⁷²⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 18, 3/1977.

⁷²¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 21, 6/1977.

⁷²² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 22-23, 7-8/1977.

⁷²³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 24, 9/1977.

⁷²⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 25-26, 10-11/1977.

⁷²⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 25-26, 10-11/1977.

⁷²⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 27-28, 12/1977-1/1978.

⁷²⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁷²⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 64, 11-12/1982.

Σταύρακας και Δημήτρης (Ντίμης) Τοπαλιάν⁷²⁹. Ιδιαίτερα σημαντικός για τη διακίνηση και την οικονομική βιωσιμότητα του εγχειρήματος της έκδοσης της εφημερίδας ήταν ο ρόλος που επιτέλεσαν οι υπεύθυνοι για την είσπραξη των συνδρομών, όπως οι Σπ. Θάνος και Γιάννης Ρεκατσίνας στην πόλη της Λευκάδας, ο Βαγγέλης Σταύρακας στην Καρυά και οι Γ. Δουβίτσας, Λευτέρης Αραβανής, Σπ. Παπαδόπουλος και Κώστας Σταμούλης στην Αθήνα⁷³⁰.

Αλλαγές σημειώθηκαν επίσης όσον αφορά τη στέγαση των γραφείων της εφημερίδας τόσο στην πόλη της Λευκάδας όσο και στην Αθήνα. Στα τρία πρώτα φύλλα της δεύτερης περιόδου δεν αναφερόταν διεύθυνση γραφείων στη Λευκάδα. Διαπιστώνεται όμως ότι τα γραφεία είχαν μεταφερθεί, καθώς στο 32ο φύλλο αναφερόταν ότι τα γραφεία της εφημερίδας βρίσκονταν πλέον στην Κεντρική Πλατεία της Λευκάδας, όπου και παρέμεναν καθ' όλη τη διάρκεια της δεύτερης περιόδου. Αντίστοιχα τα γραφεία της Αθήνας από το 29ο φύλλο είχαν μεταφερθεί στη διεύθυνση Πανεπιστημίου 34, όπου παρέμεναν μέχρι και την κυκλοφορία του 36ου φύλλου. Από το 37ο έως το φύλλο 41- 42 τα γραφεία στην Αθήνα είχαν μεταφερθεί στη διεύθυνση Σόλωνος 94. Στη συνέχεια στο 43ο φύλλο τα γραφεία μεταφέρθηκαν στη διεύθυνση Φιλολάου 173. Τα γραφεία της «ΔΛ» στη Αθήνα παρέμεναν εκεί τουλάχιστον μέχρι τον Απρίλιο του 1980 οπότε κυκλοφόρησε το 47ο φύλλο της εφημερίδας. Στο φύλλο αυτό εντοπίζεται η τελευταία αναφορά σε γραφεία της εφημερίδας στην Αθήνα, καθώς από το επόμενο φύλλο και μέχρι το τέλος της έκδοσης της εφημερίδας δεν υπήρξε καμία αντίστοιχη αναφορά.

Από το 29ο φύλλο η «ΔΛ» τυπωνόταν στο τυπογραφείο Δ. Γκαντήραγα στην οδό Γερανίου 7 στην Αθήνα. Στο συγκεκριμένο τυπογραφείο συνεχίστηκε η εκτύπωση της εφημερίδας σίγουρα έως και το 52ο φύλλο. Στο 53ο φύλλο δεν αναφέρονταν τα στοιχεία ταυτότητας της εφημερίδας, μεταξύ αυτών και το τυπογραφείο, ενώ από το 54ο φύλλο έως και το τέλος της δεύτερης περιόδου η «ΔΛ» τυπωνόταν στο τυπογραφείο Θεόδωρου Ματαφιά στην οδό Βασταξή 9 στην Αθήνα.

Η αλλαγή τυπογραφείου στην αρχή της δεύτερης περιόδου συνοδεύτηκε από σημαντικές αλλαγές στο σχήμα και τη μορφή της εφημερίδας. Από το φύλλο 29 και εξής η «ΔΛ» εκδιδόταν σε μικρό σχήμα 33X23 εκ. αντί του μεγάλου σχήματος 48X34 εκ. της πρώτης περιόδου και αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των σελίδων της. Επίσης από το ίδιο φύλλο και εξής η πρώτη

⁷²⁹ Καλαφάτης ό.π.

⁷³⁰ Βλ. εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978, φ. 30, 3/1978 και φ.31, 4/1978.

και η τελευταία σελίδα της εφημερίδας τυπωνόταν σε διχρωμία και άλλαξε το λογότυπο της εφημερίδας.

Αλλαγές σημειώθηκαν επίσης στην τιμή των φύλλων της εφημερίδας και στις συνδρομές. Από το 29ο έως το 36ο φύλλο η τιμή της εφημερίδας ήταν 7 δρχ., ενώ από το 37ο φύλλο έως το τέλος της δεύτερης περιόδου ήταν 10 δρχ.. Αντίστοιχα μεταβολές σημειώθηκαν και στις συνδρομές εσωτερικού και εξωτερικού.

Κατά τη δεύτερη περίοδο η ύλη της εφημερίδας σε γενικές γραμμές ακολούθησε τις κατευθυντήριες γραμμές που είχαν χαραχτεί κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου. Οι επιμέρους διαφοροποιήσεις που έλαβαν χώρα προκύπτουν από την ανάλυση της θεματολογίας της εφημερίδας και την εξέταση του πλήθους των δημοσιευμάτων κατά θεματική ενότητα. Ως σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο περιόδων επισημαίνεται η αύξηση τόσο του αριθμού όσο και της βαρύτητας των πολιτικών θεμάτων. Ιδιαίτερα καθοριστική όσον αφορά τον χαρακτήρα της εφημερίδας είναι η διαφορετική στάση που τήρησε η «ΔΛ» κατά τις προεκλογικές περιόδους. Η στάση της εφημερίδας στη δεύτερη περίοδο διέφερε σε μεγάλο βαθμό από την αντίστοιχη της πρώτης περιόδου. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι η «ΔΛ» διαδραμάτισε διαφορετικό ρόλο στην εκλογική αναμέτρηση των βουλευτικών εκλογών του 1977, που διενεργήθηκαν κατά την πρώτη περίοδο της εφημερίδας, σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές και τις ευρωεκλογές του 1981. Στη δεύτερη περίπτωση παρατηρείται ότι η «ΔΛ» χωρίς να έχει καταστεί ένα τυπικό δείγμα κομματικού εντύπου ταυτίστηκε κατά την προεκλογική περίοδο με το ΚΚΕ Εσ.. Αντίστοιχα στις δημοτικές εκλογές του 1982 η εφημερίδα στήριξε ξεκάθαρα και προώθησε την υποψηφιότητα του υποστηριζόμενου από το ίδιο κόμμα Αντώνη Κατωπόδη.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η «ΔΛ» κατά τη δεύτερη περίοδο απέκτησε περισσότερα χαρακτηριστικά κομματικού εντύπου. Η παρατήρηση αυτή τεκμηριώνεται επίσης από το περιεχόμενο και την αύξηση του αριθμού των δημοσιευμάτων που απηχούσαν τις θέσεις και τις αναλύσεις του ΚΚΕ Εσ. σε μια σειρά θεμάτων. Στην ίδια βάση εδράζεται η παρατήρηση ότι στο πλαίσιο του οξυμένου κομματικού ανταγωνισμού και λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι το ΚΚΕ Εσ. μετά τις βουλευτικές εκλογές του 1977 είχε περιέλθει σε εξαιρετικά δυσχερή θέση, σταδιακά η εφημερίδα «ανοίγει» μέτωπο εναντίον του ΚΚΕ σε τοπικό και όχι μόνο επίπεδο. Τα πολιτικά θέματα που περιλαμβάνονταν στην ύλη της «ΔΛ» αυξήθηκαν σημαντικά κατά τη δεύτερη περίοδο, άπτονταν διαφόρων κατηγοριών θεμάτων και είναι δυνατό να καταταχθούν σε θεματικές ενότητες - κατηγορίες, όπως π.χ. θεωρητικά κείμενα, αναλύσεις, θέματα

επικαιρότητας, πολεμικές, διεθνή, τοπικές πολιτικές εξελίξεις. Όπως είναι φυσικό οι διάφορες ενότητες – κατηγορίες αλληλοκαλύπτονται και το ίδιο ισχύει και για τα αντίστοιχα δημοσιεύματα τα οποία πολλές φορές μπορούν να ενταχθούν σε δύο οι περισσότερες κατηγορίες. Στη συνέχεια αναφέρονται ενδεικτικά κάποια από αυτά τα δημοσιεύματα βασικό χαρακτηριστικό των οποίων ήταν η έκφραση σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό των θέσεων και των αναλύσεων του ΚΚΕ Εσ. και των αντιλήψεων του ευρύτερου χώρου του κόμματος .

Θέματα με διεθνή μεταξύ άλλων χαρακτήρα σε πολλά από τα οποία κυριαρχεί η κριτική στάση έως πολεμική απέναντι στην πολιτική που ακολουθούσε η ΕΣΣΔ, αλλά και το ΚΚΕ: «Μουντιάλ – Χουντιάλ και δογματικό ΚΚ. Για μια επικίνδυνη απόπειρα διαπαιδαγώγησης ηθικής και πολιτικής» του Δ. Μεσσήνη⁷³¹, «Ναι στο Λένιν, όχι στο Λενινισμό! Η ισπανική πρόκληση»⁷³², «Τα γεγονότα στο Ιράν»⁷³³, «Η περσική επανάσταση. Επισημάνσεις και ερωτηματικά»⁷³⁴, «Αφγανιστάν. Η χώρα που οι άνθρωποι πεθαίνουν στα 35»⁷³⁵, «Γιόζιπ Μπροζ Τίτο. Ο τελευταίος της μεγάλης γενιάς των επαναστατών του 20ου αιώνα»⁷³⁶, «Ο Στάλιν πέθανε στο ναυπηγείο του Λένιν. Η πολωνική εργατική αναταραχή»⁷³⁷, «Τάξη βασιλεύει στην Πολωνία»⁷³⁸, «Εμείς και οι Παλαιστίνιου»⁷³⁹.

Αντίστοιχα δημοσιεύματα που εντάσσονται στην αντιπαράθεση των δύο κομμουνιστικών κομμάτων και επιβεβαιώνουν την παρατήρηση για τη συμμετοχή της «ΔΛ» στην αντιπαράθεση των δύο ΚΚ ήταν τα εξής: «Εξουσία και επανάσταση. Η διαφορετική σύλληψη των δύο Κ.Κ.» του Σπ. Παπαδόπουλου⁷⁴⁰, «Δύο συνέδρια»⁷⁴¹, «Μια απάντηση της Νομαρχιακής Επιτροπής του ΚΚΕ Εσ. Λευκάδας»⁷⁴², «Θέσεις»⁷⁴³, «Η ανακοίνωση της Ν.Ε. του δογματικού ΚΚΕ και η πραγματική αλήθεια»⁷⁴⁴, «Ο δογματισμός κύριο εμπόδιο στην ανάπτυξη του αγροτικού κινήματος»⁷⁴⁵.

⁷³¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 33, 6/1978.

⁷³² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 33, 6/1978.

⁷³³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 37, 1/1979.

⁷³⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 38, 2/1979.

⁷³⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 45, 1/1980.

⁷³⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 47, 3-4/1980.

⁷³⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 49, 7-8/1980.

⁷³⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 58, 11-12/1981.

⁷³⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 61, 5-6/1982.

⁷⁴⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁷⁴¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁷⁴² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 30, 3/1978.

⁷⁴³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 38, 2/1979.

⁷⁴⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 40, 5/1979.

⁷⁴⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 47, 3-4/1980.

Όπως προαναφέρθηκε, κατά τη διάρκεια των προεκλογικών περιόδων των βουλευτικών εκλογών του 1981, των ευρωεκλογών του ίδιου έτους και των δημοτικών εκλογών του 1982 εντάθηκαν τα χαρακτηριστικά κομματικού εντύπου της «ΔΛ». Κάποια ενδεικτικά δημοσιεύματα είναι τα ακόλουθα: «Υπάρχει χαμένη ψήφος; Ναι. Είναι εκείνη που ρίχνεται σε άλλο από το Κόμμα που πιστεύουμε» του Λεωνίδα Τζεφρώνη⁷⁴⁶, «Βαρυσήμαντο πολιτικό γεγονός η συγκέντρωση των κομμουνιστών της ανανέωσης στη Λευκάδα»⁷⁴⁷, «Να υπερψηφισθεί το ΚΚΕ Εσ. στη Λευκάδα. Έκκληση παραγόντων της κοινωνικής ζωής προς το λευκαδίτικο λαό»⁷⁴⁸, «Δημοτικές εκλογές 82. Προτάσεις και προοπτικές»⁷⁴⁹, «Δημοτικές εκλογές 82. Οι υποψηφιότητες και τα κόμματα»⁷⁵⁰, «Η Λευκάδα ψηφίζει Αντώνη Κατωπόδη»⁷⁵¹.

Η «ΔΛ» όμως παρακολουθούσε την κομματική ζωή του κόμματος σε κεντρικό επίπεδο σε περιορισμένο βαθμό και στην ύλη της περιέχονταν λίγα σχετικά θέματα. Βασικά κάλυπτε σε επίπεδο ειδησεογραφίας τις εκδηλώσεις του κόμματος στη Λευκάδα π.χ. «Η γιορτή για τα 60 χρόνια του κόμματος»⁷⁵², ενώ αναφορές σε κεντρικό επίπεδο υπήρχαν σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όπως αυτή στο 3ο Συνεδρίο του κόμματος: «Το 3ο (11ο) Συνέδριο του ΚΚΕ Εσ.. Το πιο δημοκρατικό συνέδριο»⁷⁵³ και αυτή στο «Πρόγραμμα δημοκρατικής διεξόδου του ΚΚΕ Εσ.»⁷⁵⁴.

Μια σειρά δημοσιευμάτων αποτελούν ένα σύνολο το οποίο υποδεικνύει πτυχές του ευρύτερου πλαισίου αντιλήψεων και των αναζητήσεων των συντελεστών έκδοσης της εφημερίδας. Στο σύνολο αυτό περιλαμβάνονται κείμενα ανάλυσης που σχετίζονταν με την επικαιρότητα, θεωρητικά κείμενα και αφιερώματα που δημοσιεύτηκαν στη «ΔΛ». Κάποια από αυτά ήταν τα εξής: «Φασίστες και Δημοκρατία»⁷⁵⁵, «Το δικαίωμα υπεράσπισης και η τρομοκρατία του κράτους»⁷⁵⁶, «Μήτσος Παρτσαλίδης. Σύμβολο συνέχειας και ανανέωσης του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος»⁷⁵⁷, «Σαν μνημόσυνο» (για τον Μ. Παρτσαλίδη) του Σπ.

⁷⁴⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 56, 8-9/1981.

⁷⁴⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 56, 8-9/1981.

⁷⁴⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 56, 8-9/1981.

⁷⁴⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 61, 5-6/1982.

⁷⁵⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 62, 7/1982.

⁷⁵¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 63, 8-9/1982.

⁷⁵² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 37, 1/1979.

⁷⁵³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 61, 5-6/1982.

⁷⁵⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 39, 3/1979.

⁷⁵⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 39, 3/1979.

⁷⁵⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 46, 2/1980.

⁷⁵⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 48, 5-6/1980.

Θάνου⁷⁵⁸, «Η συμβολή της μαρξιστικής σκέψης στη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων» του Νίκου Σβορώνου⁷⁵⁹, «Ο εμφύλιος πόλεμος 1946-1949» του Ν. Σβορώνου⁷⁶⁰, «Αφιέρωμα στη Ρόζα Λούξεμπουργκ» (επιμ. Θ. Καλαφάτης)⁷⁶¹. Ειδικά το τελευταίο δημοσίευμα ήταν πρωτοποριακό την εποχή που δημοσιεύτηκε, καθώς εκείνη την περίοδο άρχισε μια έντονη εκδοτική παραγωγή των έργων της Ρ. Λούξεμπουργκ και δημοσιεύτηκαν σχετικά άρθρα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το αφιέρωμα της «ΔΛ» συμπεριλαμβάνεται στην καταγραφή των σχετικών άρθρων που δημοσιεύτηκαν εκείνη την περίοδο⁷⁶².

Σημαντικό μέρος της ύλης της «ΔΛ» αποτελούσαν τα άρθρα που αναφέρονταν στο θέμα της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Τα δημοσιεύματα αυτά απηχούσαν τις θέσεις του ΚΚΕ Εσ. και πολλά από αυτά αναφέρονταν στις συνέπειες της ένταξης στον αγροτικό τομέα. Μερικά χαρακτηριστικά άρθρα είναι τα εξής: «Θα καταστραφεί η ελληνική γεωργία από την ένταξή μας στην ΕΟΚ»⁷⁶³, «Η ΕΟΚ και οι Πιλάτου»⁷⁶⁴, «Η ένταξή μας στην ΕΟΚ και ο ρόλος της γεωργίας μας»⁷⁶⁵, «Γιατί λέμε ναι στην ΕΟΚ. Η ΕΟΚ δεν είναι ούτε κόλαση, ούτε παράδεισος, αλλά ένα νέο διεθνές πεδίο ταξικού αγώνα»⁷⁶⁶, «Δεν είναι ρόδινες οι προοπτικές για τα ελληνικά κρασιά»⁷⁶⁷, «Με αφορμή την είσοδό μας στην ΕΟΚ. Τα σπορέλαια και το ισπανικό λάδι θα ανταγωνισθούν τα ελληνικά;»⁷⁶⁸,

Εκτός από τη σχετική με το θέμα των συνεπειών της ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ στον αγροτικό τομέα η «ΔΛ» συνέχισε τη συστηματική ενασχόλησή της με τα τοπικά αγροτικά θέματα. Στην ύλη της εφημερίδας περιλαμβανόταν πλήθος δημοσιευμάτων, ειδήσεις, σχόλια, και αναλύσεις που αφορούσαν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι αγρότες της Λευκάδας, τις οργανωτικές δομές και τις κινητοποιήσεις του αγροτικού – συνδικαλιστικού κινήματος, την προβολή των αιτημάτων των αγροτών, όπως επίσης θέματα σχετικά με τις δυνατότητες ανάπτυξης του πρωτογενή τομέα. Από την παράθεση των σχετικών δημοσιευμάτων προκύπτει η αδιάλειπτη ενασχόληση της εφημερίδας με τα αγροτικά θέματα καθ' όλη τη διάρκεια της

⁷⁵⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 49, 7-8/1980.

⁷⁵⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 53, 2-3/1981.

⁷⁶⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁷⁶¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 50, 9/1980.

⁷⁶² Ρήγος Α., «Η Λούξεμπουργκ στα ελληνικά», στο ένθετο *Αναγνώσεις* στην εφ. *Η Αυγή*, φ. 19/1/2014.

⁷⁶³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 37, 1/1979.

⁷⁶⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 37, 1/1979.

⁷⁶⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 39, 3/1979.

⁷⁶⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 40, 5/1979.

⁷⁶⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 40, 5/1979.

⁷⁶⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 41-42, 6/1979.

δεύτερης περιόδου έκδοσης της εφημερίδας. Ενδεικτικά αναφέρονται: «Γενική συνέλευση του ΤΑΟΛ»⁷⁶⁹, «Αιτήματα μελισσοτρόφων»⁷⁷⁰, «Ανεπαρκή κονδύλια για την αναδιάρθρωση της γεωργίας»⁷⁷¹, «Μεγάλες ζημιές από το χαλάζι»⁷⁷², «Το εξαγωγικό οινεμπόριο της Λευκάδας»⁷⁷³ του Γεράσιμου Γρηγόρη, «Η διοίκηση του ΤΑΟΛ στην Υφυπουργό Εμπορίου»⁷⁷⁴, «Τα κρασιά θα μας πνίξουν»⁷⁷⁵, «Το αγροτικό συνέδριο»⁷⁷⁶, «Τα κρασιά μας η ζωή μας. Το μέλλον στα χέρια μας αρκεί να το θελήσουμε»⁷⁷⁷ του Φώντα Κατωπόδη, «Η αγροτιά και ο ρόλος της»⁷⁷⁸, «Παναγροτική κινητοποίηση»⁷⁷⁹, «Δεν είναι ρόδινες οι προοπτικές για τα ελληνικά κρασιά»⁷⁸⁰, «Πρωτοφανείς καταστροφές στα αμπέλια από χαλάζι»⁷⁸¹, «Οι αγροτικές συντάξεις»⁷⁸², «Ο δογματισμός κύριο εμπόδιο στην ανάπτυξη του αγροτικού κινήματος»⁷⁸³, στήλη «Αγροτικές ειδήσεις»⁷⁸⁴, «Πυρηνελαιουργείο κατασκευάζει το ΤΑΟΛ»⁷⁸⁵, «Μεγάλες καταστροφές από φοβερή ανεμοθύελλα»⁷⁸⁶.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί παραπάνω, στις επεξεργασίες της «ΔΛ» που αφορούσαν την τοπική ανάπτυξη, η ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα θεωρούταν ότι έπρεπε να λάβει χώρα παράλληλα με την τουριστική ανάπτυξη του νομού και αποτελούσε αναπόσπαστο μέρος της συνολικής αναπτυξιακής διαδικασίας που έπρεπε να ακολουθηθεί. Έτσι, όπως συνεχίστηκε η ενασχόληση της εφημερίδας με τα αγροτικά θέματα κατά τη διάρκεια της δεύτερης περιόδου έκδοσης της «ΔΛ», όμοια συνεχίστηκε η επικέντρωση της εφημερίδας στα αναπτυξιακά θέματα του νομού. Πλέον όμως μετατοπίστηκε το βάρος από τη διατύπωση αναπτυξιακών προτάσεων στην προσπάθεια επιδίωξης της υλοποίησης της κατασκευής των απαραίτητων υποδομών ως αναγκαίο προαπαιτούμενο για την περαιτέρω ανάπτυξη του νομού και ταυτόχρονα ως μέσο και

⁷⁶⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁷⁷⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁷⁷¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁷⁷² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 30, 3/1978.

⁷⁷³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 30, 3/1978.

⁷⁷⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 32, 5/1978.

⁷⁷⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 33, 6/1978.

⁷⁷⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 34, 8/1978.

⁷⁷⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 34, 8/1978.

⁷⁷⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 36, 11-12/1978.

⁷⁷⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 37, 1/1979.

⁷⁸⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 40, 5/1979.

⁷⁸¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 41-42, 6/1979.

⁷⁸² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 45, 1/1980.

⁷⁸³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 47, 3-4/1980.

⁷⁸⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 49, 7-8/1980.

⁷⁸⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 60, 3-4/1982.

⁷⁸⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 64, 11-12/1982.

μέρος της αναπτυξιακής διαδικασίας. Η «ΔΛ» παρακολουθούσε στενά την εξέλιξη των αντίστοιχων θεμάτων, διατύπωνε προτάσεις, ασκούσε πίεση προς τους αρμόδιους φορείς, ενημέρωνε για την εξέλιξη των έργων, επισήμαινε αδυναμίες και συνέβαλε στις κινητοποιήσεις των πολιτών, όπως επίσης πρωτοστάτησε στις αντίστοιχες πρωτοβουλίες.

Ιδιαίτερο βάρος δόθηκε στη κατασκευή των απαραίτητων υποδομών π.χ. έργα ύδρευσης και αποχέτευσης: «Η αποχέτευση της πόλης μας»⁷⁸⁷, «Νέες πιστώσεις για ύδρευση-αποχέτευση»⁷⁸⁸, «Βρώμικα λύματα και σκουπίδια απειλούν τη Λευκάδα» των Β. Σταύρακα και Ξ. Κατωπόδη⁷⁸⁹, «Η ύδρευση χρειάζεται λύση, θετική και άμεση»⁷⁹⁰, «Η ύδρευση μπλοκαρίστηκε στο Μοναστηράκι. Συνέντευξη του Προέδρου της Κοινότητας Μοναστηρακίου»⁷⁹¹, «Η αποχέτευση σκοντάφτει στην έλλειψη χρημάτων»⁷⁹², «Το θέμα της ύδρευσης της Λευκάδας, ή πως οι Μοναστηρακιώτες θα λύσουν όλα τους τα προβλήματα»⁷⁹³, «Εκτιμήσεις για το πρόβλημα της ύδρευσης και τις αγωνιστικές κινήσεις»⁷⁹⁴, «Αδιαφορεί το κράτος για την ύδρευση»⁷⁹⁵, «Η ύδρευση της Λευκάδας»⁷⁹⁶, «Άρχισε το έργο της αποχέτευσης στις λαϊκές κατοικίες»⁷⁹⁷, «Η αποχέτευση της πόλης»⁷⁹⁸. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το φύλλο 55 ήταν ολόκληρο αφιερωμένο στο θέμα της ύδρευσης και η ύλη του αποτελούταν από το αφιέρωμα «Υδρευση της Λευκάδας και λαϊκοί αγώνες»⁷⁹⁹.

Μεγάλος αριθμός δημοσιευμάτων αφορούσε τη βελτίωση και την κατασκευή συγκοινωνιακού δικτύου με κεντρικό ζήτημα αυτό της ζεύξης Λευκάδας - Ακαρνανίας: «Για τη γέφυρα του κάστρου»⁸⁰⁰, «Η γεφύρωση του δίαυλου Λευκάδας-Ακαρνανίας»⁸⁰¹, «Δρόμους σωτηρίας ζητούν οι “περιβολαραίοι”»⁸⁰² του Ξ. Κατωπόδη, «Συγκέντρωση για τη σύζευξη

⁷⁸⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁷⁸⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 31, 4/1978.

⁷⁸⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 33, 6/1978.

⁷⁹⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 46, 2/1980.

⁷⁹¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 46, 2/1980.

⁷⁹² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 47, 3-4/1980.

⁷⁹³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 52, 12/1980-1/1981.

⁷⁹⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 55, 6/1981.

⁷⁹⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 49, 7-8/1980.

⁷⁹⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 59, 1-2/1982.

⁷⁹⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 63, 8-9/1982.

⁷⁹⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 63, 8-9/1982.

⁷⁹⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 55, 6/1981.

⁸⁰⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁸⁰¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 31, 4/1978.

⁸⁰² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 32, 5/1978.

Λευκάδας-Ακαρνανίας»⁸⁰³, «Η πρόταση του Τ.Ε.Ε Ηπείρου για τη θέση της γέφυρας»⁸⁰⁴, «Ευνοϊκή εξέλιξη στο θέμα της γέφυρας»⁸⁰⁵, «Νέα εξέλιξη στο θέμα της γέφυρας»⁸⁰⁶, «Η συζήτηση για τη σύζευξη Λευκάδας – Ακαρνανίας»⁸⁰⁷, «Ο τουρισμός, η γέφυρα, η πολιτική και ο Δήμος»⁸⁰⁸, «Το δεύτερο πέραμα δεν είναι λύση οριστική»⁸⁰⁹.

Κατά τη δεύτερη περίοδο της «ΔΛ» ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην εξέταση των αναπτυξιακών προοπτικών του νομού και αναδείχθηκε η ανάγκη συνολικής θεώρησης του ζητήματος παράλληλα όμως με τις επιμέρους πτυχές του: «Μόνο με προγραμματισμό θα αναπτυχθεί σωστά η πόλη της Λευκάδας»⁸¹⁰ του Δ. Τοπαλιάν, «Τι είναι ένα ρυθμιστικό σχέδιο.»⁸¹¹, «Μερικές συμπερασματικές παρατηρήσεις από τη μελέτη “Οργάνωση του χώρου Νομού Λευκάδας σε σχέση με τις διαφαινόμενες τάσης εξελίξεως του συστήματος των οικισμών”»⁸¹², «Μπροστά στα αναπτυξιακά προβλήματα της Λευκάδας»⁸¹³, «Η επέκταση του σχεδίου πόλης»⁸¹⁴, «Εξελίξεις στο θέμα αξιοποίησης της Γύρας. S.E.C.D.I.-Palmyra. Συνέντευξη με εκπροσώπους της εταιρείας»⁸¹⁵, «Μερικές σκέψεις γύρω από την αξιοποίηση της Γύρας»⁸¹⁶ του Θ. Καλαφάτη, «Το δημοτικό συμβούλιο απέρριψε τις προτάσεις της εταιρείας S.E.C.D.I.. Πλούσιος ο προβληματισμός στη λαϊκή συνέλευση»⁸¹⁷, , «Για την αξιοποίηση του κάμπου της Βασιλικής»⁸¹⁸ του Κ. Σταμούλη, , «Τοπική αυτοδιοίκηση και λαϊκή συμμετοχή στη διαδικασία της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης α' μέρος»⁸¹⁹, «Τοπική αυτοδιοίκηση και λαϊκή συμμετοχή στη διαδικασία της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης β' μέρος»⁸²⁰ του Π. Παπαγιάννη.

⁸⁰³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 39, 3/1979.

⁸⁰⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 38, 2/1979.

⁸⁰⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 43, 11/1979.

⁸⁰⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 44, 12/1979.

⁸⁰⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 40, 5/1979.

⁸⁰⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 53, 2-3/1981.

⁸⁰⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 63, 8-9/1982.

⁸¹⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 43, 11/1979.

⁸¹¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 56, 8-9/1981.

⁸¹² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 56, 8-9/1981.

⁸¹³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 57, 10/1981.

⁸¹⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 50, 9/1980.

⁸¹⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 54, 4-5/1981.

⁸¹⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 54, 4-5/1981.

⁸¹⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 54, 4-5/1981.

⁸¹⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 57, 10/1981.

⁸¹⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 60, 3-4/1982.

⁸²⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 61, 5-6/1982.

Η τουριστική ανάπτυξη του νομού παρέμενε σταθερά ζήτημα αιχμής για την εφημερίδα και με βάση τις επεξεργασίες της πρώτης περιόδου συνεχίστηκε η ενασχόληση της εφημερίδας με το συγκεκριμένο ζήτημα: «Τουρισμός»⁸²¹, «Τι γίνεται με το Ξενία»⁸²², «Δημιουργία κάμπινγκ στο Δεσίμι το καλοκαίρι του 1978 θα λειτουργήσει»⁸²³, «Ξενία: μία άλλη άποψη»⁸²⁴, «Το Νήρικος θα λειτουργήσει το καλοκαίρι, δυναμικότητα 80 κλίνες. Το Λευκάς συνεχίζει να χτίζεται, 186 κλίνες, στο Ξενία έχει ξεκινήσει η θεμελίωση»⁸²⁵, «Πρόταση για να φύγει μια ασχήμια της πόλης. Τα ξενοδοχεία “Νήρικος”, “Λευκάς” και εμείς»⁸²⁶ του Δήμου Μαλακάση, «Άρχισε ο οργανωμένος τουρισμός στη Λευκάδα. Συσκέψεις για την προώθηση του προβλήματος»⁸²⁷, «Ζημιώνει ο τουρισμός;»⁸²⁸.

Ο «τουρισμός στη Λευκάδα» ήταν το θέμα του συνεδρίου που διοργανώθηκε από τον Σύλλογο Μελέτης και Αντιμετώπισης Λευκαδικών Προβλημάτων (ΣΜΑΛΕΠ) τον Οκτώβριο του 1980 στη Λευκάδα. Οι κύριοι συντελεστές της έκδοσης της «ΔΛ» είχαν διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία του Συλλόγου, όπως επίσης οι επεξεργασίες της «ΔΛ» για το ζήτημα της τοπικής ανάπτυξης και οι πρωτοβουλίες – εκδηλώσεις της εφημερίδας το προηγούμενο χρονικό διάστημα ολοφάνερα αποτέλεσαν το εφαλτήριο για τη δημιουργία και τη λειτουργία του ΣΜΑΛΕΠ. Η «ΔΛ» παρακολούθησε στενά τη δράση του Συλλόγου, πρόβαλλε το έργο του (ασύγκριτα σε μεγαλύτερο βαθμό από τις υπόλοιπες τοπικές εφημερίδες) και στήριξε τη λειτουργία του. «Το συνέδριο του ΣΜΑΛΕΠ»⁸²⁹, «Αρχίζει στις 25 Οκτώβρη το συνέδριο του ΣΜΑΛΕΠ με θέμα τουρισμός στη Λευκάδα»⁸³⁰.

Η «ΔΛ» αντιλαμβανόταν την ίδρυση και τη λειτουργία του ΣΜΑΛΕΠ ως συνέχεια των δικών της πρωτοβουλιών και έτσι στήριξε ολόπλευρα τις προσπάθειες του συλλόγου και ειδικά τα συνέδριά του. Στο 51ο φύλλο της εφημερίδας παρουσιάστηκαν οι εργασίες του συνεδρίου «Κριτική παρουσίαση των εργασιών του 1ου συνεδρίου του ΣΜΑΛΕΠ»⁸³¹ και δημοσιεύτηκαν εισηγήσεις από το συνέδριο, όπως οι: «Ερμηνεία της τουριστικής διαδικασίας, επιπτώσεις της

⁸²¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 30, 3/1978.

⁸²² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 30, 3/1978.

⁸²³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 30, 3/1978.

⁸²⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 31, 4/1978.

⁸²⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 40, 5/1979.

⁸²⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 43, 11/1979.

⁸²⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 48, 5-6/1980.

⁸²⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 40, 5/1979.

⁸²⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 59, 1-2/1982.

⁸³⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 50, 9/1980.

⁸³¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 51, 10-11/1980.

και πλαίσιο αναπτυξιακής παρέμβασης» (Θ. Καλαφάτης), «Εκλεκτοί πόλοι έλξης τουριστικού ρεύματος στη Λευκάδα (μουσεία, βιβλιοθήκες, παραδοσιακά στοιχεία)» του Σπ. Κόγκα και «Ο τουρισμός στην Αγία Μαύρα», του Δήμου Μαλακάση⁸³². Η δημοσίευση των εισηγήσεων του συνεδρίου συνεχίστηκε σε επόμενα φύλλα. «Τουρισμός και οικοτεχνία, βιοτεχνία-εμπορική ανάπτυξη» του Π. Σκληρού⁸³³, «Πολιτιστικές-ηθικές επιδράσεις του τουρισμού» του Σπ. Κατωπόδη⁸³⁴, «Η ιδεολογία της τουριστικής πολιτικής και οι κοινωνικές της προεκτάσεις» της Λίντας Παπαγαλάνη - Καλαφάτη⁸³⁵, «Τουρισμός και Λευκάδα» του Θ. Παπαγιάννη⁸³⁶. Επίσης η «ΔΛ» φιλοξένησε το διάλογο που συνεχίστηκε μετά την ολοκλήρωση του συνεδρίου: «Με αφορμή την εισήγηση του Σ. Κατωπόδη» του Θωμά Σολδάτου⁸³⁷.

Η «ΔΛ» είχε προσδώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στην πολιτιστική ανάπτυξη του νομού. Όπως συνέβαινε κατά την πρώτη περίοδο της εφημερίδας έτσι και στη δεύτερη η εφημερίδα κάλυπτε ειδησεογραφικά τις δραστηριότητες των πολιτιστικών σωματείων της πόλης και των χωριών του νομού κυρίως μέσα από τις στήλες «Τέχνη και ζωή», «Καλλιτεχνική και Πνευματική ζωή», «Λαϊκός πολιτισμός», «Πολιτιστικά θέματα» και «Πολιτιστική κίνηση». Στο επίκεντρο των επεξεργασιών της εφημερίδας με πυκνή αρθρογραφία και έρευνες βρίσκονταν οι Γιορτές Λόγου και Τέχνης και το Διεθνές Φεστιβάλ Φολκλόρ που διοργανώνονταν κάθε καλοκαίρι στη Λευκάδα⁸³⁸: «Φεστιβάλ: τι μας είπαν οι ξένοι»⁸³⁹, «Η πνευματική Λευκάδα. Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών στο λεύκωμα Βαλαωρίτης»⁸⁴⁰, «Έρευνα της “ΔΛ”. Το φεστιβάλ στο σκαμνί»⁸⁴¹, «Έρευνα της “ΔΛ”. Το φεστιβάλ στο σκαμνί» β' μέρος⁸⁴², «Πνευματικό Κέντρο ιδρύει ο Δήμος»⁸⁴³, «Έρευνα της “ΔΛ”. Το φεστιβάλ στο σκαμνί» γ' μέρος⁸⁴⁴, «Μια δυσάρεστη διαπίστωση με την λήξη των ΓΛΤ. Το φεστιβάλ αργοπεθαίνει»⁸⁴⁵, «Μια πρόταση για τον

⁸³² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 51, 10-11/1980.

⁸³³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 52, 12/1980-1/1981.

⁸³⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 52, 12/1980-1/1981.

⁸³⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 52, 12/1980-1/1981.

⁸³⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 54, 4-5/1981.

⁸³⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 53, 2-3/1981.

⁸³⁸ Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, *Πρακτικά Ι' Συμποσίου, 50 χρόνια των Γιορτών Λόγου και Τέχνης, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Λευκάδας, Γιορτές Λόγου και Τέχνης, Λευκάδα 11-13 Αυγούστου 2005*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2006.

⁸³⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁸⁴⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 30, 3/1978.

⁸⁴¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 31, 4/1978.

⁸⁴² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 32, 5/1978.

⁸⁴³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 32, 5/1978.

⁸⁴⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 33, 6/1978.

⁸⁴⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 35, 9-10/1978.

εορτασμό των 100 χρόνων από το θάνατο του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη»⁸⁴⁶, «Για την ανανέωση του φεστιβάλ»⁸⁴⁷, «Απολογισμός πολιτιστικής προσφοράς της Λευκάδας στο 1981 έτος αφιερωμένο στη μνήμη του ποιητή “πανανθρώπινου εμβλητικού”»⁸⁴⁸, «Γιορτές Λόγου και Τέχνης: το μεγαλύτερο πολιτιστικό γεγονός του νησιού μας»⁸⁴⁹.

Σημαντικό επίσης μέρος της ύλης της «ΔΛ» κατά τη δεύτερη περίοδο κάλυπταν τα δημοσιεύματα που σχετίζονταν με τη διεκδίκηση της αναγνώρισης της Εθνικής Αντίστασης και της επιστροφής των πολιτικών προσφύγων. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται δημοσιεύματα όπως αυτά της στήλης «Σελίδες από την Εθνική Αντίσταση» και τα ακόλουθα: «ΕΠΙΟΝ 35 χρόνια»⁸⁵⁰, «Οι πολιτικοί πρόσφυγες»⁸⁵¹, «Εθνική Αντίσταση»⁸⁵², «Η πρώτη συνδιάσκεψη του ΕΑΜ στη Λευκάδα» του Ποσειδώνα Λογοθέτη⁸⁵³, «Το γυμνάσιο Λευκάδας στην Εθνική Αντίσταση» του Ποσ. Λογοθέτη⁸⁵⁴, «16 Ιούνη 1945- 16 Ιούνη 1980 (επέτειος θανάτου Άρη Βελουχιώτη -αίτημα άμεσης και χωρίς όρους αναγνώρισης της Εθνικής Αντίστασης»⁸⁵⁵, «Πανεθνική συμπαρατάξη η κηδεία του Δ. Παρτσαλίδη. Αίτημα να αναγνωριστεί η Εθνική Αντίσταση»⁸⁵⁶, «Μεγάλης εθνικής σημασίας η αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης»⁸⁵⁷, «Τα 40 χρόνια του ΕΑΜ» του Ν. Σβορώνου⁸⁵⁸, «Τα 40 χρόνια του ΕΑΜ» β' μέρος του Ν. Σβορώνου⁸⁵⁹, «Σωματείο ΕΑΜικής Εθνικής Αντίστασης ιδρύεται στην Λευκάδα»⁸⁶⁰, «Αθρόα προσέλευση στο ΣΑΕΕΑ»⁸⁶¹, «Συγκέντρωση πραγματοποιεί ο ΣΑΕΕΑ»⁸⁶², «Η Λευκάδα τίμησε την Εθνική Αντίσταση»⁸⁶³, «Ο Δήμος για την Εθνική αντίσταση»⁸⁶⁴.

Ένα αξιοσημείωτο γεγονός που έλαβε χώρα κατά την β' περίοδο έκδοσης της «ΔΛ» ήταν η βράβευσή της εφημερίδας το 1978 με βραβείο περιοδικού τύπου σε πανελλήνιο διαγωνισμό

⁸⁴⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 39, 3/1979.

⁸⁴⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 45, 1/1980.

⁸⁴⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 58, 11-12/1981.

⁸⁴⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 62, 7/1982.

⁸⁵⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁸⁵¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 29, 2/1978.

⁸⁵² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 30, 3/1978.

⁸⁵³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 34, 8/1978.

⁸⁵⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 43, 11/1979.

⁸⁵⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 48, 5-6/1980.

⁸⁵⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 48, 5-6/1980.

⁸⁵⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 50, 9/1980.

⁸⁵⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 56, 8-9/1981.

⁸⁵⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 57, 10/1981.

⁸⁶⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 60, 3-4/1982.

⁸⁶¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 61, 5-6/1982.

⁸⁶² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 62, 7/1982.

⁸⁶³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 64, 11-12/1982.

⁸⁶⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 13, 10/1976.

επαρχιακού τύπου όπου συμμετείχαν 400 περίπου επαρχιακές εφημερίδες ημερήσιες και περιοδικές από όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας^{865,866} (Εικόνα Δ. 3, Εικόνα Δ. 11).

Γ΄ Περίοδος

Η τρίτη περίοδος της «ΔΛ» αποτελεί τη μικρότερη σε χρονική διάρκεια από τις συνολικά τρεις. Εκτείνεται από την άνοιξη του 1983 έως το φθινόπωρο του 1984. Το πρώτο φύλλο της τρίτης περιόδου είναι το 65ο φύλλο (Εικόνα Δ. 8) της «ΔΛ»⁸⁶⁷ και το τελευταίο φύλλο της περιόδου είναι το τελευταίο φύλλο της εφημερίδας⁸⁶⁸. Εκδότης της «ΔΛ» κατά την τρίτη περίοδο ήταν ο Δ. Τοπαλιάν και η εφημερίδα διευθυνόταν από συντακτική επιτροπή. Σε αυτή συμμετείχαν οι Δ. Τοπαλιάν, Σπ. Θάνος, Γεράσιμος Καλαφάτης, Αντ. Κατωπόδης και άλλα μέλη του ΚΚΕ Εσ. στη Λευκάδα⁸⁶⁹. Στο πρώτο φύλλο της τρίτης περιόδου εκτός του νέου εκδότη, καταγράφονται και άλλες αλλαγές στα στοιχεία ταυτότητας της εφημερίδας. Η διεύθυνση των γραφείων της εφημερίδας ήταν πλέον στην οδό Ζάκκα 150 στην Κεντρική Πλατεία της Λευκάδας. Η τιμή της εφημερίδας από το 65ο φύλλο αυξήθηκε στις 10 δρχ και ανάλογα είχαν αυξηθήκαν οι συνδρομές. Επίσης από το ίδιο φύλλο και μέχρι το τέλος της έκδοσής της η «ΔΛ» τυπωνόταν στο τυπογραφείο Γ. Λεοντακιανάκος στην οδό Δουκίσσης Πλακεντίας 31 στο Χαλάνδρι Αττικής.

Βασικό στοιχείο της τρίτης περιόδου αποτελεί το ότι η εφημερίδα εμφάνιζε εντονότερα τα στοιχεία ενός κομματικού εντύπου σε σχέση με ότι ίσχυε στις δύο προηγούμενες περιόδους. Ακόμα και σε αυτή την περίπτωση όμως η «ΔΛ» απείχε αρκετά από το να χαρακτηριστεί κομματική εφημερίδα με τη στενή έννοια του όρου. Η εφημερίδα απηχούσε τις θέσεις του ΚΚΕ Εσ., παράλληλα όμως ο ρόλος της δεν ήταν αυτός του «ιμάντα μεταβίβασης» εντός του κομματικού μηχανισμού. Η ύλη της εφημερίδας ποικίλε και στην περιορισμένη χρονική διάρκεια της τρίτης περιόδου, κατά την οποία κυκλοφόρησαν 13 φύλλα, δεν διαφοροποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό σε σχέση με τις δύο προηγούμενες περιόδους όσον αφορά τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές.

Μια διαφορά της τρίτης περιόδου με την δεύτερη είναι το ότι στην τρίτη περίοδο δημοσιεύτηκαν αφιερώματα σε χωριά και κοινότητες του νομού, όπως συνέβαινε κατά την

⁸⁶⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 31, 4/1978.

⁸⁶⁶ εφ. *Λευκαδίτικος Λόγος*, φ. 19/7/2013.

⁸⁶⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 65, 3-4/1983.

⁸⁶⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 77, 1/9/1984.

⁸⁶⁹ Καλαφάτης Θ. ό.π.

πρώτη περίοδο. Τα αφιερώματα αυτά είχαν διακοπεί κατά τη δεύτερη περίοδο, όμως και τότε η ενασχόληση της «ΔΛ» με τα χωριά του νομού ήταν συνεχής. Στα μισά σχεδόν φύλλα της τρίτης περιόδου δημοσιεύτηκαν αφιερώματα σε 13 χωριά. Τα χωριά αυτά ήταν: «Καρυώτες: Μια κοινότητα πρότυπο»⁸⁷⁰, Βασιλική - Αγ. Πέτρος - Σύβρος⁸⁷¹, Νυδρί - Πόρος⁸⁷², Εξάνθεια – Λαζαράτα – Πινακοχώρι – Κάβαλος – Σπανοχώρι – Ασπρογερακάτα⁸⁷³, Αγ. Ηλίας⁸⁷⁴.

Η «ΔΛ» εξακολούθησε να παρακολουθεί στενά και να ασκεί πίεση για την κατασκευή των απαραίτητων για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων και για την τοπική ανάπτυξη έργων. Η ύδρευση και η αποχέτευση εξακολουθούσαν να αποτελούν κεντρικά ζητήματα σε τοπικό επίπεδο. Έτσι συνεχίστηκαν τα σχετικά δημοσιεύματα στην εφημερίδα: «Υδρευση ένα μόνιμο πρόβλημα που περιμένει τη λύση του»⁸⁷⁵, «Οι υπεύθυνοι για την ύδρευση μιλούν στη “ΔΛ”» του Σπ. Θάνου⁸⁷⁶, «Κινητοποίηση για το νερό»⁸⁷⁷, «Να αγωνιστούμε ενωμένοι»⁸⁷⁸, «Νερό, από υποσχέσεις πάμε καλά»⁸⁷⁹, «Νερό, ένα πρόβλημα που καίει»⁸⁸⁰, «Αποχέτευση: να αλλάξει την απόφασή του ο Δήμος»⁸⁸¹, «Υδρευση: ποιον σαμποτάρει το ΠΑΣΟΚ;»⁸⁸², «Αποχέτευση»⁸⁸³, «Νέα για την αποχέτευση»⁸⁸⁴.

Με εμφανέστατα μικρότερη ένταση σε σχέση με τις δύο προηγούμενες περιόδους η «ΔΛ» συνέχισε να δίνει ιδιαίτερο βάρος στα ζητήματα της τοπικής ανάπτυξης ακολουθώντας τις προηγούμενες επεξεργασίες της εφημερίδας και εμπλουτίζοντας την ύλη της με νέες αναλύσεις επιμέρους ζητημάτων και προτάσεις. Παράλληλα παρακολουθούσε τη δραστηριότητα του ΣΜΑΛΕΠ, επισήμαινε αρνητικούς για την αναπτυξιακή διαδικασία παράγοντες, ασκούσε πίεση στους αρμόδιους φορείς για την υλοποίηση των έργων και συμμετείχε στο δημόσιο διάλογο που αναπτυσσόταν και σχετιζόταν με το θέμα της ανάπτυξης και των υποδομών. Ενδεικτικά: «Η

⁸⁷⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 70, 1/11/1983.

⁸⁷¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 72, 25/1/1984.

⁸⁷² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 73, 1/3/1984.

⁸⁷³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 74, 30/4/1984.

⁸⁷⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 76, 6-7/1984.

⁸⁷⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 65, 3-4/1983.

⁸⁷⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 65, 3-4/1983.

⁸⁷⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 67, 30/5/1983.

⁸⁷⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 68, 6-7/1983.

⁸⁷⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 69, 25/8/1983.

⁸⁸⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 70, 1/11/1983.

⁸⁸¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 71, 16/12/1983.

⁸⁸² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 71, 16/12/1983.

⁸⁸³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 74, 30/4/1984.

⁸⁸⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 76, 6-7/1984.

ζεύξη αναθερμαίνεται»⁸⁸⁵, «Το συνέδριο του ΣΜΑΛΕΠ»⁸⁸⁶, «Η αξιοποίηση του κάμπου της Βασιλικής» του Κ. Λατίφη α'μέρος⁸⁸⁷, «Η αξιοποίηση του κάμπου της Βασιλικής στη Λευκάδα. Τα στηρίγματα και οι βάσεις της αξιοποίησης» του Κ. Λατίφη β'μέρος⁸⁸⁸, «Η αξιοποίηση του κάμπου της Βασιλικής στη Λευκάδα. Τα στηρίγματα και οι βάσεις της αξιοποίησης» του Κ. Λατίφη γ'μέρος⁸⁸⁹.

Κατά την τρίτη περίοδο συνεχίστηκε η κάλυψη της δραστηριότητας των τοπικών πολιτιστικών σωματείων και στην ύλη της εφημερίδας περιλαμβάνονταν καλλιτεχνικά θέματα. Σχετικά δημοσιεύματα περιλαμβάνονταν στις στήλες «Καλλιτεχνικά νέα»⁸⁹⁰, «Πνευματική και Καλλιτεχνική Κίνηση»⁸⁹¹, «Πολιτιστικά θέματα»⁸⁹², «Καλλιτεχνική ζωή»⁸⁹³, «Καλλιτεχνική κίνηση»⁸⁹⁴, όπως επίσης και μεμονωμένα άρθρα πχ «Η Μαντολινάτα του Ορφέα»⁸⁹⁵ «Αστική τέχνη και σοσιαλιστικός ρεαλισμός»⁸⁹⁶. Κεντρικό άξονα στην αντίστοιχη θεματολογία της εφημερίδας συνέχισαν να αποτελούν κατά την τρίτη περίοδο οι Γιορτές Λόγου και Τέχνης και το Διεθνές Φεστιβάλ Φολκλόρ, όπως διαφαίνεται από τα σχετικά δημοσιεύματα: «Απόψεις για τις Γιορτές Λόγου και Τέχνης»⁸⁹⁷, «Γιορτές Λόγου και Τέχνης»⁸⁹⁸, «Γιορτές Λόγου και Τέχνης στη Λευκάδα: μια σημαντική δουλειά»⁸⁹⁹, «Τι έγινε και τι μπορεί να γίνει στις Γιορτές. Συμπεράσματα- προτάσεις»⁹⁰⁰.

Ύστερα από την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης μειώθηκε αισθητά ο αριθμός των δημοσιευμάτων που σχετίζονταν με αυτό το θέμα, παρόλα αυτά συνέχισαν να αποτελούν μέρος της ύλης της εφημερίδας, καθώς το συγκεκριμένο θέμα αποτελούσε ένα από τα συνεκτικά στοιχεία της Αριστεράς στη Λευκάδα. Σχετικά δημοσιεύματα κατά την τρίτη περίοδο της «ΔΛ»

⁸⁸⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 69, 25/8/1983.

⁸⁸⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 65, 3-4/1983.

⁸⁸⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 65, 3-4/1983.

⁸⁸⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 66, 5/1983.

⁸⁸⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 68, 6-7/1983.

⁸⁹⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 67, 30/5/1983.

⁸⁹¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 77, 1/9/1984.

⁸⁹² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 68, 6-7/1983.

⁸⁹³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 69, 25/8/1983.

⁸⁹⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 68, 6-7/1983.

⁸⁹⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 72, 25/1/1984.

⁸⁹⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 67, 30/5/1983.

⁸⁹⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 69, 25/8/1983.

⁸⁹⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 69, 25/8/1983.

⁸⁹⁹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 77, 1/9/1984.

⁹⁰⁰ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 77, 1/9/1984.

ήταν τα εξής: «Με αφορμή τη γιορτή της ΕΠΟΝ» του Ι. Χαλκιάπουλου⁹⁰¹, «Τα 40 χρόνια της ΕΠΟΝ»⁹⁰², «Μύθος και πραγματικότητα στην εθνική Αντίσταση»⁹⁰³, «Τα 40 χρόνια της ΕΠΟΝ»⁹⁰⁴, «Η εκδήλωση για την Αντίσταση»⁹⁰⁵.

Μειωμένα κατά την τρίτη περίοδο ήταν επίσης τα αγροτικά θέματα πχ «Τα φυτοφάρμακα και εμείς» του Ζώη Αραβανή⁹⁰⁶, «Δάνειο σε ακτήμονες»⁹⁰⁷. Όμως μέρος τουλάχιστον των ζητημάτων που απασχολούσαν τον αγροτικό πληθυσμό του νομού καλυπτόταν από την επαναφορά των αφιερωμάτων στα χωριά. Μέσα από αυτά η «ΔΛ» συνέβαλε στην επισήμανση και την ανάδειξη των προβλημάτων των χωριών και στήριξε τα αιτήματα και τις διεκδικήσεις των κατοίκων τους. Σχετικά με τον αγροτικό τομέα ήταν επίσης σε κάποιο βαθμό οι αναπτυξιακές προτάσεις που διατυπώνονταν μέσω της εφημερίδας συστατικό στοιχείο των περισσότερων εκ των οποίων αποτελούσε η ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα.

Τον Σεπτέμβριο του 1984 κυκλοφόρησε το 77ο φύλλο (Εικόνα Δ. 10) της «ΔΛ»⁹⁰⁸. Στο φύλλο αυτό ο εκδότης Δ. Τοπαλιάν με κείμενό του που δημοσιεύτηκε στην πρώτη σελίδα ανακοίνωσε ότι το συγκεκριμένο ήταν το τελευταίο φύλλο που βρισκόταν ο ίδιος στη θέση του εκδότη. Στο ίδιο κείμενο, αφού ευχαρίστησε τα μέλη της συντακτικής επιτροπής, τους συνεργάτες της εφημερίδας και τους συνδρομητές, σημείωνε ότι η εφημερίδα θα συνέχιζε να εκδίδεται. Αυτό τελικά δεν συνέβη και η έκδοση της «ΔΛ» διακόπηκε οριστικά.

⁹⁰¹ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 65, 3-4/1983.

⁹⁰² εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 65, 3-4/1983.

⁹⁰³ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 70, 1/11/1983.

⁹⁰⁴ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 65, 3-4/1983.

⁹⁰⁵ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 71, 16/12/1983.

⁹⁰⁶ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 66, 5/1983.

⁹⁰⁷ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 74, 30/4/1984.

⁹⁰⁸ εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 77, 1/9/1984.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η περίοδος 1974 – 1985 αποτελεί τομή στην ιστορική πορεία των νησιών του νομού Λευκάδας, καθώς κατά την περίοδο αυτή συντελέστηκε μια σειρά μεταβολών εξαιρετικής σημασίας και μεγάλης έκτασης στα επίπεδα της οικονομίας και της πολιτικής. Οι μεταβολές αυτές ήταν τέτοιου μεγέθους που επέδρασαν καταλυτικά και επηρέασαν καθοριστικά τις μετέπειτα οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις.

Στο πεδίο της οικονομικής ζωής του νομού Λευκάδας κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα καταγράφηκαν μια σειρά περιόδων που αποτέλεσαν τομές της τοπικής οικονομικής εξέλιξης. Αυτές διακρίνονται σε μια κύρια και τέσσερις δευτερεύουσες. Η κύρια τομή εντοπίζεται χρονικά στην περίοδο 1974 -1985. Οι μεταβολές που συντελέστηκαν κατά την περίοδο αυτή εν μέρει είχαν σχηματοποιηθεί και δρομολογηθεί κατά την περίοδο που προηγήθηκε.

Η σταδιακή μείωση του πρωτογενή τομέα της οικονομίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο, επιταχύνθηκε κατά την περίοδο 1974 – 1985. Η συνεχής μείωση του αγροτικού πληθυσμού συνεχίστηκε, όπως επίσης μειώθηκε σημαντικά ο αριθμός των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Αυτό είχε ως συνέπεια τη μείωση του ποσοστού των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Η περίοδος 1974 – 1985 περικλείεται στην ευρύτερη περίοδο 1971 -1991 κατά τη διάρκεια της οποίας συντελέστηκε το τελευταίο μεγάλο κύμα αγροτικής εξόδου στη Λευκάδα. Η αγροτική έξοδος σχεδόν ταυτίζεται με τη συνολική μείωση του πληθυσμού του νομού κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Το 1971 οι απασχολούμενοι στον πρωτογενή τομέα αποτελούσαν το 72,53% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού . Δέκα χρόνια αργότερα το αντίστοιχο ποσοστό είχε μειωθεί κατά 31,90% φτάνοντας το 59,18%. Το διάστημα 1981 – 1991 ο αριθμός των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα συρρικνώθηκε, καθώς η μείωσή του ήταν της τάξης του 50,61%. Συνολικά ο αριθμός των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα παραγωγής μεταξύ 1971 και 1991 μειώθηκε κατά 66,37%. Συνέπεια της μαζικής εγκατάλειψης του αγροτικού τομέα κατά τη διάρκεια των είκοσι αυτών ετών ήταν το γεγονός ότι το 1991 για πρώτη φορά η πλειοψηφία του οικονομικά ενεργού πληθυσμού του νομού Λευκάδας απασχολούνταν στον τριτογενή τομέα.

Κατά την εξεταζόμενη περίοδο μικρότερη ήταν η μείωση των ποσοστών συμβολής του πρωτογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ του νομού Λευκάδας. Παρόλα αυτά η συμβολή του τομέα, παρά τις αυξομειώσεις, εμφάνισε σταθερή τάση μείωσης πέφτοντας κάτω από το 20% επί του συνόλου του ΑΕΠ του νομού κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980. Ενδεικτικά τα ποσοστά συμβολής του πρωτογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ του νομού Λευκάδας ήταν: 29,18% το 1970, 32,15% το 1975, 25,44% το 1980, ενώ η μέση τιμή κατά την περίοδο 1981 – 1985 ήταν 24,57% και η αντίστοιχη κατά την περίοδο 1986 – 1990 ήταν 19,13%.

Αντίθετα ο δευτερογενής τομέας σε γενικές γραμμές εμφάνισε σταθερότητα κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Όμως, η λεπτομερής εξέταση και ανάλυση των στοιχείων που αφορούν την πορεία του δευτερογενή τομέα οδηγεί στην εξαγωγή μιας σειράς συμπερασμάτων από τα οποία προκύπτει ότι η σταθερότητα του τομέα διαμορφώθηκε από τις αντίρροπες τάσεις και πορείες των δύο κυριότερων κλάδων του τομέα. Οι δύο αυτοί κλάδοι στους οποίους απασχολούταν το σύνολο σχεδόν των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα και συνέβαλαν σχεδόν το σύνολο του ποσοστού του τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ του νομού ήταν αυτοί της μεταποίησης και των κατασκευών. Στο διάστημα 1971 -1991 ο πρώτος μειώθηκε, ενώ ο δεύτερος αυξήθηκε τόσο όσον αφορά τον αριθμό των εργαζομένων όσο και το ποσοστό συμβολής στη διαμόρφωση του ΑΕΠ.

Ο συσχετισμός μεταξύ των τριών τομέων της οικονομίας μεταβλήθηκε, καθώς παράλληλα με την πτωτική τάση του πρωτογενή τομέα αναπτύχθηκε και επεκτάθηκε ο τριτογενής τομέας. Κατά την περίοδο 1970 – 1990 το ποσοστό συμβολής του τριτογενή τομέα στη διαμόρφωση του ΑΕΠ στο νομό Λευκάδας αυξανόταν συνεχώς. Από 46,09% το 1970 έφτασε το 50,28% δέκα χρόνια αργότερα και το 1990 είχε ξεπεράσει το 60% φτάνοντας το 60,29%. Εξίσου ραγδαία ήταν η αύξηση του ποσοστού των απασχολούμενων στον τριτογενή τομέα επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά την ίδια περίοδο. Το 1971 μόλις το 17,29% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού απασχολούταν στον τριτογενή τομέα, ενώ το 1981 το ποσοστό αυτό είχε ανέλθει στο 27,76%. Η αύξηση του ποσοστού αυτού ήταν κατακόρυφη κατά την περίοδο 1981 – 1991, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα το ότι το 1991 το 41,87% του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού απασχολούταν σε εργασίες του τριτογενή τομέα. Έτσι στο τέλος της περιόδου 1971 – 1991 ο τριτογενής αποτελούσε πλέον τον κυρίαρχο τομέα τόσο όσον αφορά την απασχόληση όσο και τη συμβολή των τομέων στην οικονομία στη διαμόρφωση του ΑΕΠ.

Καθοριστικός παράγοντας αυτής της μεταβολής ήταν η ανάπτυξη του τουρισμού στο νομό. Η τουριστική ανάπτυξη είχε ως συνέπεια την ανάπτυξη του τριτογενή τομέα κατά κύριο λόγο, αλλά και κλάδων του δευτερογενή τομέα όπως αυτός των κατασκευών. Όσον αφορά τον τριτογενή τομέα άμεσες συνέπειες της ανάπτυξης του τουρισμού αποτέλεσαν η ανάπτυξη κλάδων όπως αυτός των εμπορίου-εστιατορίων-ξενοδοχείων. Άμεσες και έμμεσες ήταν οι συνέπειες στον κλάδο των υπηρεσιών. Οι άμεσες αναφέρονται στην ανάπτυξη και επέκταση των υπηρεσιών που σχετίζονταν άμεσα ή αποτελούσαν μέρος των τουριστικών δραστηριοτήτων, ενώ έμμεση ήταν πχ η ανάπτυξη υπηρεσιών όπως οι διοικητικές ή αυτές που σχετίζονταν με την κατασκευή και τη λειτουργία υποδομών που ήταν απαραίτητες για την τουριστική ανάπτυξη.

Οι μεταβολές που έλαβαν χώρα στην τοπική οικονομία κατά τη συγκεκριμένη περίοδο σε συνάρτηση με παράγοντες όπως η αγροτική έξοδος, η μετανάστευση των κατοίκων της Λευκάδας σε αστικά κέντρα, όπως η Αθήνα και η Πάτρα ή στο εξωτερικό, η τουριστική ανάπτυξη, η διάδοση της τηλεόρασης κ.ά. συνέβαλαν στη διαφοροποίηση των καταναλωτικών προτύπων και γενικότερα των προτύπων τρόπου ζωής, όπως και του επιδιωκόμενου βιοτικού επιπέδου. Σε αυτό το πλαίσιο καθοριστικός ήταν ο ρόλος που διαδραμάτισε η τουριστική ανάπτυξη. Οι δυνατότητες που διανοίγονταν σε συνδυασμό με τα πρώτα ορατά αποτελέσματα και τα απτά υλικά οφέλη που προέκυπταν από την ανάπτυξη των τουριστικών δραστηριοτήτων επέδρασαν καταλυτικά στην τοπική κοινωνία.

Οι μεταβολές και οι μετασχηματισμοί που συνέβησαν στο οικονομικό και το κοινωνικό πεδίο επηρέασαν τις εξελίξεις στο πεδίο της πολιτικής. Οι μεταβολές στο πεδίο της πολιτικής ήταν μικρότερης έκτασης και έντασης από αυτές στην οικονομία. Η έστω σε μικρό βαθμό διαφοροποιημένη εκλογική συμπεριφορά σε σχέση με την προδικατορική περίοδο καταδεικνύει σε κάποιο βαθμό τον οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό μετασχηματισμό που συντελούνταν κατά την πρώτη περίοδο της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας στο νομό Λευκάδας.

Οι μεταβολές στο πεδίο της οικονομίας, όπως η αγροτική έξοδος και η μείωση του πρωτογενή τομέα, οδήγησε σε μεταβολές στη δομή της κοινωνίας, στην ανάπτυξη των μικροαστικών στρωμάτων και σε αλλαγές στις συμπεριφορές των στρωμάτων αυτών. Έτσι και η πολιτική εκπροσώπηση απέκτησε διαφορετικά χαρακτηριστικά. Το ΠΑΣΟΚ αποτέλεσε τον κύριο εκφραστή αυτών των στρωμάτων στο πλαίσιο σχημάτων όπως «προνομιούχοι - μη προνομιούχοι» και με την εισαγωγή προσδιορισμών όπως πχ «μικρομεσαίοι».

Στο επίπεδο της πολιτικής η περίοδος 1974-1985 αποτελεί τομή, καθώς κατά τη διάρκειά της συντελέστηκαν μεταβολές. Το Κέντρο με κύριο φορέα το ΠΑΣΟΚ από το 1981 και εξής υπερίσχυσε των δύο άλλων παρατάξεων για πρώτη φορά μεταπολεμικά. Η Δεξιά σταδιακά έχασε ένα μέρος της βάσης της και η Αριστερά παρά τα αυξημένα ποσοστά της σε σχέση με την υπόλοιπη χώρα, καθώς ήταν πάντα πάνω από 20%, περιορίστηκε στην τρίτη θέση. Παρόλα αυτά όμως ο συσχετισμός δυνάμεων στο πολιτικό - κομματικό σύστημα στη Λευκάδα αποτελούσε σε μεγάλο βαθμό συνέχεια του προδικτατορικού, καθώς κυρίαρχη παρέμεινε η διαιρετική τομή της δεκαετίας του 1940 και οι κομματικές εντάξεις και παραταξιακές ταυτίσεις της προδικτατορικής περιόδου. Η ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων της περιόδου του 1974 - 1985 απαντά θετικά στο ερώτημα της συνέχειας των εκλογικών συμπεριφορών στον νομό της Λευκάδας. Τα ποσοστά των κομμάτων και ιδιαίτερα η κατανομή των ψήφων στις διάφορες περιοχές συνδέονται άμεσα με τις εκλογικές συμπεριφορές και τις κομματικές ταυτίσεις της προδικτατορικής περιόδου.

Το ΠΑΣΟΚ άργησε σημαντικά να αναπτυχθεί και να επεκτείνει την εκλογική επιρροή του. Τόσο στις εκλογές του 1974 όσο και σε αυτές του 1977 αναδείχθηκε τέταρτη δύναμη στο νομό Λευκάδας χωρίς να έχει κατορθώσει έως τότε να ξεπεράσει την ΕΚ-ΝΔ και την ΕΔΗΚ. Η αδυναμία του ΠΑΣΟΚ σε δύο εκλογικές αναμετρήσεις να υπερισχύσει της ΕΚ-ΝΔ/ΕΔΗΚ και της Αριστεράς αποδεικνύει ότι σε αντίθεση με τις περισσότερες περιοχές της χώρας στη Λευκάδα η φάση διαμόρφωσης του κομματικού συστήματος δεν τελείωσε το 1977. Η μεγάλη οργανωτική ανάπτυξη του ΠΑΣΟΚ πραγματοποιήθηκε μετά την ανάδειξη του σε αξιωματική αντιπολίτευση, αφού αναδείχτηκε στον κύριο φορέα της «αλλαγής» και πρόβαλε ως επερχόμενη κυβερνητική δύναμη. Καθοριστικός παράγοντας την ίδια περίοδο ήταν η μεταπήδηση του μόνιμου πολιτευτή του Κέντρου στη Λευκάδα Άγγ. Καλκάνη στη ΝΔ, που σε συνδυασμό με την κατάρρευση Κέντρου πανελλαδικά οδήγησαν το μεγαλύτερο μέρος των κεντρικών ψηφοφόρων στο ΠΑΣΟΚ.

Στη Δεξιά περιλαμβανόταν ένα ευρύ φάσμα απόψεων, στάσεων και αντιλήψεων μέρος των οποίων αρνιόταν να δεχτεί τις εξαγγελίες της ΝΔ και τις διαφοροποιήσεις του Κ. Καραμανλή. Η ΝΔ χαρακτηρίστηκε από την ασυμβατότητα μεταξύ των κεντρικών επιλογών της ηγεσίας του κόμματος και των επιλογών μέρους της βάσης και των στελεχών του κόμματος στο νομό Λευκάδας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η επιτυχία της ΕΠ το 1977, η επιρροή του Θ. Ζωιτά στις δημοτικές εκλογές και τα χαρακτηριστικά του τοπικού τύπου που

υποστήριζε τη ΝΔ. Ένα άλλο στοιχείο που καθόρισε την πορεία της ΝΔ, ειδικά από το 1978 και εξής, ήταν η αντιπαράθεση των πολιτευτών του κόμματος Π. Καββαδά και Άγγ. Καλκάνη, παρότι δεν είχαν λείψει εσωκομματικές αντιπαραθέσεις τα προηγούμενα χρόνια. Το γεγονός αυτό συνδεόταν σε μεγάλο βαθμό με την οργανωτική αδυναμία του κόμματος, που άργησε να ακολουθήσει το ΠΑΣΟΚ στην αντιγραφή των οργανωτικών μεθόδων των κομμουνιστικών κομμάτων.

Η εκλογική επιρροή της Δεξιάς σε όλη την περίοδο έβαινε μειούμενη, παρόλα διατηρούσε ένα σταθερό πυρήνα ψηφοφόρων ως βάση. Η μόνη εξαίρεση καταγράφηκε στις ευρωεκλογές του 1981, που στο πλαίσιο της διπλής κάλπης είχε απώλειες προς το ΚΟΔΗΣΟ. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι ένα κομμάτι των ψηφοφόρων της ΝΔ τοπικά διαφοροποιούνταν από τον σε γενικές γραμμές υπερσυντηρητικό χαρακτήρα της βάσης του κόμματος στο νομό Λευκάδας.

Παρά την ενίσχυση του ΠΑΣΟΚ κατά την περίοδο 1977 – 1981 η επιρροή του ήταν μικρότερη από την αντίστοιχη πανελλαδικά. Η επικράτηση του ΠΑΣΟΚ την περίοδο 1981 – 1985 δεν απέκτησε ποτέ χαρακτηριστικά θριάμβου. Κύριος παράγοντας που συντέλεσε σε αυτό ήταν η ισχύς της Αριστεράς. Τόσο το ΚΚΕ όσο και το ΚΚΕ Εσ. συγκέντρωναν από τα μεγαλύτερα ποσοστά τους σε σχέση με τις υπόλοιπες εκλογικές περιφέρειες, κατά πολύ υψηλότερα από τα πανελλαδικά ποσοστά τους. Μια μερίδα ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ στις βουλευτικές το ψήφιζαν στο πλαίσιο του σχήματος «Δεξιά-Αντιδεξιά», κάτι που αποδεικνύεται από τις μεγάλες μετακινήσεις ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ προς τα κόμματα της Αριστεράς στις ευρωεκλογές και τις δημοτικές εκλογές.

Η Αριστερά διατήρησε μεγάλη επιρροή καθόλη την περίοδο. Η επιρροή της Αριστεράς ήταν μεγαλύτερη από την αποτύπωση της στο εκλογικό πεδίο κατά τις βουλευτικές εκλογές και αναδεικνυόταν στις ευρωεκλογές και στις δημοτικές εκλογές, οπότε η συνεργασία της είτε προεκλογικά είτε μετεκλογικά ήταν απαραίτητος όρος για την επικράτηση του ΠΑΣΟΚ.

Η εκλογική και όχι μόνο επιρροή της Αριστεράς διατηρήθηκε σε υψηλά επίπεδα και τα ποσοστά της συνέχισαν να είναι κατά πολύ μεγαλύτερα από αυτά στο σύνολο της επικράτειας. Τα επιμέρους στοιχεία που συντελούσαν στη έντονη διαφοροποίηση της εκλογικής περιφέρειας νομού Λευκάδας σε σχέση με τις υπόλοιπες εκλογικές περιφέρειες της Ελλάδας προκύπτουν από την ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων στη Λευκάδα σε επίπεδο υποσυνόλων, τομέων και χωριών που έγινε στο αντίστοιχο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας. Όπως αναφέρθηκε

παραπάνω κύριο χαρακτηριστικό αποτέλεσε η διαιρετική τομή της δεκαετίας του 1940. Αυτό ισχύει τόσο για τη Δεξιά όσο και τη Αριστερά. Η γεωγραφική τομή μεταξύ βόρειας και νότιας Λευκάδας της δεκαετίας του 1940 οριοθετεί την αντίστροφα ανάλογη εκλογική επιρροή των δύο παρατάξεων μεταξύ των δύο υποσυνόλων. Επίσης οι εστίες ισχύος των κομμάτων των δύο παρατάξεων στην πλειοψηφία τους ανήκαν όσον αφορά τη Δεξιά στα χωριά βάσεις– έδρες των αντιστασιακών ένοπλων ομάδων και όσον αφορά την Αριστερά στα χωριά εστίες της ΕΑΜικής αντίστασης.

Επίσης την παραπάνω διαπίστωση ενισχύει η σπουδή που επέδειξε τοπικά το ΠΑΣΟΚ στη διεύθυνση στο χώρο των ψηφοφόρων της Αριστεράς επικαλούμενο την Αντίσταση και σύμβολα του αριστερού και κομμουνιστικού κινήματος.

Ανασχετικό ρόλο σε αυτήν την προσπάθεια του ΠΑΣΟΚ έπαιξαν τα κόμματα της Αριστεράς στη Λευκάδα. Από τη μια πλευρά το ΚΚΕ που υπερασπίστηκε και διεκδίκησε με επιτυχία την αριστερή παράδοση του νησιού και την ισχυρή κομματική ταύτιση μαζί του και από την άλλη το ΚΚΕ Εσ. που με τη βαρύτητα των στελεχών του και την έντονη δράση και παρουσία του συγκράτησε μέρος των αριστερών ψηφοφόρων που μετακινούνταν προς το ΠΑΣΟΚ σαν εκκρεμές.

Σημαντικό μέρος αυτής της παρουσίας του χώρου του ΚΚΕ Εσ. διαδραμάτισε η εφημερίδα «Δημοκρατική Λευκάδα». Η συγκεκριμένη εφημερίδα εξέφραζε τις θέσεις, τις αναζητήσεις, τους προβληματισμούς και εφάρμοζε τη λογική αυτού του χώρου στην παρουσία του σε μαζικούς χώρους. Παρά την κομματική – πολιτική της τοποθέτηση η «Δημοκρατική Λευκάδα» διατήρησε σε μεγάλο βαθμό τον πλουραλιστικό της χαρακτήρα και η πολιτική της τοποθέτηση δεν ήταν το κύριο χαρακτηριστικό της παρουσίας της. Αντίθετα κυρίαρχο χαρακτηριστικό της αποτέλεσε η εμπλοκή της και ο πρωταγωνιστικός ρόλος που διαδραμάτισε στις διεργασίες και τις ζυμώσεις γύρω από το ζήτημα της τοπικής ανάπτυξης της Λευκάδας.

Η «Δημοκρατική Λευκάδα» αποτέλεσε σημαντικό μέρος της άνθησης του τοπικού τύπου της Λευκάδας την περίοδο μετά την πτώση της δικτατορίας και εντάσσεται πλήρως στο πλαίσιο της εποχής που χαρακτηρίζεται από την πολιτική ριζοσπαστικοποίηση, την ένταξη και δραστηριοποίηση στην κοινωνική ζωή ευρύτερων στρωμάτων του πληθυσμού που επί πολλά χρόνια είχαν τεθεί στο περιθώριο. Η συγκεκριμένη εφημερίδα αποτελούσε συλλογικό εγχείρημα και διαφοροποιούνταν από την συντριπτική πλειοψηφία των λευκαδίτικων εφημερίδων της εποχής. Αυτές είχαν προσωποπαγή χαρακτηριστικά ή αποτελούσαν έντυπα που εξυπηρετούσαν

τα προσωπικά συμφέροντα πολιτευτών και στις περιπτώσεις που ασχολούνταν με το ζήτημα της ανάπτυξης της Λευκάδας τις περισσότερες φορές περιορίζονταν στην παρατήρηση των μεταβολών που συνέβαιναν εκείνη την εποχή είτε στην πίεση για την κατασκευή έργων.

Αντίθετα η «Δημοκρατική Λευκάδα» έκανε μια διαφορετική ανάγνωση των οικονομικών και κοινωνικών μεταβολών και πρόταξε μια διαφορετική πολιτική, πολιτισμική και ευρύτερα κοινωνική προοπτική και μια διαφορετική αναπτυξιακή πρόταση. Η πρόταση αυτή χαρακτηριζόταν από την προτεραιότητα που δινόταν στο συλλογικό – κοινωνικό όφελος. Στον κατάλληλο χρόνο προώθησε την αναπτυξιακή διαδικασία επιχειρώντας να δώσει σε αυτήν συγκεκριμένες κατευθύνσεις. Η «Δημοκρατική Λευκάδα» πρόταξε την εμπλοκή του τοπικού παράγοντα στις αποφάσεις για το μέλλον της περιοχής. Προώθησε την αντίληψη ότι η ανάπτυξη θα έπρεπε να είναι προς όφελος του συνόλου της κοινωνίας και να συμβάλει στην καταπολέμηση των ανισοτήτων. Οι συντελεστές της εφημερίδας έχοντας γνώση του πεδίου, των δεδομένων, των πλουτοπαραγωγικών πηγών και των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της Λευκάδας δεν περιορίστηκαν σε ευχολόγια για την τοπική ανάπτυξη, αλλά προχώρησαν στη διατύπωση συγκεκριμένων προτάσεων. Αξιοσημείωτο στοιχείο είναι το ότι η εφημερίδα προχωρούσε στην επισήμανση ενδεχόμενων αρνητικών επιπτώσεων και δυσχερειών επίτευξης των στόχων που έθετε.

Σταδιακά η προσέγγιση της «Δημοκρατικής Λευκάδας» έγινε μειοψηφική και επικράτησαν άλλες αντιλήψεις, προϊόντα και αυτές της εποχής τους. Οι αντιλήψεις αυτές σε συνδυασμό με την απουσία ή τις ελλείψεις θεσμικού πλαισίου και ελεγκτικών μηχανισμών ενέταξαν τη διαδικασία τουριστικής ανάπτυξης και της τοπικής ανάπτυξης γενικότερα σε ένα πλέγμα σχέσεων προσόδου με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση στρεβλώσεων και την απουσία ορθολογικής ανάπτυξης με σχέδιο και προτεραιότητες. Το γεγονός αυτό είχε σημαντικές επιπτώσεις στη γενικότερη φυσιογνωμία των νησιών του νομού και ιδιαίτερα της Λευκάδας. Πολλά αρνητικά στοιχεία της σημερινής εποχής οφείλονται στην περίοδο απαρχής της τουριστικής ανάπτυξης. Αντίθετα από αυτά που πρόσβευε η «Δημοκρατική Λευκάδα», επικράτησε η αντίληψη ότι η αποκλειστικά τουριστική ανάπτυξη του νομού είναι μονόδρομος και για αυτήν όλα πρέπει να επιτρέπονται και να θυσιάζονται.

Η παρουσία της «Δημοκρατικής Λευκάδας» αποτελεί παρακαταθήκη τόσο για την ποιότητα του τοπικού τύπου όσο και για τους τρόπους προσέγγισης των τοπικών προβλημάτων, που έθεταν στο επίκεντρο το συλλογικό κοινωνικό όφελος έναντι της εξυπηρέτησης των

συμφερόντων ελίτ και μερίδων της κοινωνίας που θέτουν τα συμφέροντά τους εις βάρος του συνόλου.

Η παρουσία της συγκεκριμένης εφημερίδας θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι αποτέλεσε «χαμένη ευκαιρία» για τη Λευκάδα, διότι σε άλλα μέρη της χώρας εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν οι δυνάμεις ούτε προωθήθηκαν διαδικασίες για μια ορθολογική και σχεδιασμένη ανάπτυξη. Η «Δημοκρατική Λευκάδα» επισήμανε κινδύνους και προβλήματα που τελικά δημιουργήθηκαν και προσπάθησε να αποτρέψει αρνητικές εξελίξεις και επιλογές που συνέβησαν τελικά και οι επιπτώσεις τους είναι ορατές σήμερα. Δεν είναι τυχαίο ότι, τηρουμένων των αναλογιών, στο σύγχρονο δημόσιο διάλογο για την αντιμετώπιση μιας σειράς τοπικών προβλημάτων επανέρχονται στοιχεία των επεξεργασιών της «Δημοκρατικής Λευκάδας».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρχαιολογικό Υλικό

1. Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ). Αρχείο ΑΣΚΙ, Αρχείο ΕΔΑ, Αρχαία Νεολαίας, Πολιτικές νεολαίες και κινήσεις νέων. κ.τ. 005.09.034.289.00182
2. Αρχαία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ). ΑΣΚΙ-Αρχείο, ΑΣΚΙ-Μικρές συλλογές-1014.00003, Δουβίτσας Γ., Λιατήρης Π., Μαργαρίτης Α., Μεϊμάρης Μ., Τζεμπελίκου Π., «Σκέψεις για μια ανανεωτική Γεωπονική Παιδεία», Αθήνα, Δεκέμβρης 1966.
3. Εταιρεία Μελέτης Ιστορίας Αριστερής Νεολαίας (ΕΜΙΑΝ). Αρχείο ΕΜΙΑΝ, συλλογή Μπάμπη Γεωργούλα Π, δ, φάκελος 44, Απόφαση της Ολομέλειας της Ο.Β. Λευκάδας της ΕΚΟΝ Ρήγας Φεραίος, 23 Μαρτίου 1978.
4. Αρχείο Σωματείου Αποκατάστασης Ιστορικής Μνήμης (ΣΑΙΜ) «ο Μνήμων» Λευκάδας. Επιτροπή ιστορικής έρευνας και τεκμηρίωσης ΣΑΙΜ, «Κατάλογος Λευκαδιτών πολιτικών κρατούμενων».
5. Αρχείο Σωματείου Αποκατάστασης Ιστορικής Μνήμης (ΣΑΙΜ) «ο Μνήμων» Λευκάδας. Επιτροπή ιστορικής έρευνας και τεκμηρίωσης ΣΑΙΜ, «Κατάλογος πολιτικών κρατούμενων φυλακών Λευκάδας».
6. Αρχείο Σωματείου Αποκατάστασης Ιστορικής Μνήμης (ΣΑΙΜ) «ο Μνήμων» Λευκάδας. Επιτροπή ιστορικής έρευνας και τεκμηρίωσης ΣΑΙΜ, Οδηγός έκθεσης «Μια φυλακή που υπήρξε...».
7. Αρχείο Σωματείου Αποκατάστασης Ιστορικής Μνήμης (ΣΑΙΜ) «ο Μνήμων» Λευκάδας. Επιτροπή ιστορικής έρευνας και τεκμηρίωσης του ΣΑΙΜ, Ομιλία του καθηγητή του Πανεπιστημίου Πειραιά Θανάση Καλαφάτη με θέμα την «Ιστορία των Φυλακών Λευκάδας» στην εκδήλωση που διοργανώθηκε από το Σωματείο Αποκατάστασης Ιστορικής Μνήμης (Σ.Α.Ι.Μ.) «ο Μνήμων» Λευκάδας την 31η Οκτωβρίου 2015.
8. Χαραμόγλειος Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη (ΧΕΛΒΙ). Λευκάδα Αλλαγή. Υποψήφιος Δήμαρχος Σπύρος Μαργέλης, Πρόγραμμα συμβόλαιο του συνδυασμού με το λευκαδίτικο λαό.
9. Χαραμόγλειος Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη (ΧΕΛΒΙ). Δημοτικό Πρόγραμμα του συνδυασμού «Δημοκρατική Ενότητα για την Ανόρθωση του Δήμου Λευκάδας».
10. Χαραμόγλειος Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη (ΧΕΛΒΙ). Ανεξάρτητος Δημοκρατικός Συνδυασμός. Η Λευκάδα έχει δήμαρχο για όλους τους Λευκαδίτες.
11. Χαραμόγλειος Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη (ΧΕΛΒΙ). Νέα Δημοκρατία Λευκάδος, Ανακοίνωση.
12. Χαραμόγλειος Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη (ΧΕΛΒΙ). Πολυγραφημένα πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου του Συλλόγου μελέτης και αντιμετώπισης λευκαδικών προβλημάτων (ΣΜΑΛΕΠ).
13. Χαραμόγλειος Ειδική Λευκαδιακή Βιβλιοθήκη (ΧΕΛΒΙ). Επιστολή της 30ης Δεκεμβρίου 1975 του Δ.Σ. του «Μουσικοφιλολογικού Ομίλου Λευκάδος “Ορφεύς”» απευθυνόμενη στους αναγνώστες του περιοδικού «Λευκαδίτικες Σελίδες».

Εκδόσεις Στοιχείων ΕΣΥΕ

Απογραφές Πληθυσμού

1. Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 16 Οκτωβρίου 1940, Αθήνα, 1950.
2. Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 7ης Απριλίου 1951, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1955.
3. Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 19ης Μαρτίου 1961, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1964.
4. Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 14ης Μαρτίου 1971, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1972.
5. Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 14ης Μαρτίου 1971, Τόμος ΙΙΙ, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.
6. Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 5ης Απριλίου 1981, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994.
7. Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 5ης Απριλίου 1981 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού, τόμος ΙΙΙ, τεύχ. Α΄, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.
8. Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 5ης Απριλίου 1981, τόμος V, τεύχ. 5, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.
9. Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 17ης Μαρτίου 1991, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.
10. Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17ης Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού, τόμος ΙΙΙ, τεύχ. Α΄, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.
11. Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17ης Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού, τόμος ΙΙΙ, τεύχ. Β΄, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.
12. Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού-κατοικιών της 17ης Μαρτίου 1991 – Οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού, τόμος ΙΙΙ, τεύχ. Γ΄, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

Εθνικοί Λογαριασμοί

1. Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, Γενική Γραμματεία ΕΣΥΕ, Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών, Τμήμα Περιφερειακών Λογαριασμών, Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν κατά νομό και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τα έτη 1970, 1975, 1980-1993, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1995.

Χρήσεις Γης

1. Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίας χρήσεως. Στοιχεία εκ του προαπογραφικού κοινοτικού δελτίου της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 19ης Μαρτίου 1961, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1962.
2. Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίας χρήσεως αυτής. Προαπογραφικά στοιχεία της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 14ης Μαρτίου 1971, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1975.

3. Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως. Προαπογραφικά στοιχεία της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας του έτους 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1986.
4. Κατανομή της εκτάσεως της Ελλάδος κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως. Προαπογραφικά στοιχεία της απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας του έτους 1991, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1995.
5. Δήμοι και κοινότητες της Ελλάδος με διάκριση αυτών σε πεδινές, ημιορεινές και ορεινές. Απόσπασμα από την έκδοση «Κατανομή της εκτάσεως της χώρας κατά βασικές κατηγορίες χρήσεως. Προαπογραφικά στοιχεία 1980». ΕΣΥΕ, Αθήνα 1984.

Απογραφές Γεωργίας- Κτηνοτροφίας

1. Αποτελέσματα γεωργικής απογραφής της Ελλάδος έτους 1950, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1958.
2. Αποτελέσματα της απογραφής γεωργίας - κτηνοτροφίας της 19 Μαρτίου 1961, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1964.
3. Αποτελέσματα απογραφής γεωργίας και κτηνοτροφίας της 14ης Μαρτίου 1971, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.
4. Αποτελέσματα απογραφής γεωργίας - κτηνοτροφίας της 17ης Μαρτίου 1991, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

Ετήσια Γεωργική Στατιστική

1. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1965, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1968.
2. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1970, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.
3. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1971, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1974.
4. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1972, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1975.
5. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1973, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
6. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.
7. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977.
8. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978.
9. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.
10. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.
11. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.
12. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.
13. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.
14. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.
15. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.
16. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989.
17. Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.

Απογραφές Καταστημάτων

1. Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων της 15ης Νοεμβρίου 1958, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1960.
2. Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων της 28ης Σεπτεμβρίου 1963, Τόμος II, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1966.
3. Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων της 28ης Σεπτεμβρίου 1963, Τόμος I, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1965.
4. Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων της 27ης Σεπτεμβρίου 1969, Τόμος I, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1971.
5. Απογραφή των βιομηχανικών, βιοτεχνικών και εμπορικών εν γένει καταστημάτων της 27ης Σεπτεμβρίου 1969, Τόμος II, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1973.
6. Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και ορυχείων της 29ης Σεπτεμβρίου 1973, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1975.
7. Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας, εμπορίου και άλλων υπηρεσιών της 30ης Σεπτεμβρίου 1978, Τόμος I, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1981.
8. Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας, εμπορίου και άλλων υπηρεσιών της 30ης Σεπτεμβρίου 1978, Τόμος II, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1981.
9. Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και εμπορίου της 28ης Σεπτεμβρίου 1984, Τόμος I, Τεύχος Α, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1988.
10. Αποτελέσματα της απογραφής βιομηχανίας, βιοτεχνίας και εμπορίου της 28ης Σεπτεμβρίου 1984, Τόμος I, Τεύχος Β, ΕΣΥΕ, Αθήνα 1988.

Ετήσια Βιομηχανική Έρευνα

1. Αποτελέσματα ετήσιας βιομηχανικής έρευνας έτους 1960, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1962.
2. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1965, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1969.
3. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1970, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1975.
4. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1974, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979.
5. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1975, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980.
6. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1976, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981.
7. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1977, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982.
8. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1980, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986.
9. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1988.
10. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1982, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1990.
11. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1983, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991.
12. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1984, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1992.
13. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1985, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1992.
14. Στατιστική έρευνα βιομηχανίας έτους 1986, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1993.

Οικοδομική Δραστηριότητα

1. Στατιστική οικοδομικής δραστηριότητας. Ιδιωτική νόμιμη οικοδομική δραστηριότητα 1977-1982, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984.
2. Στατιστική οικοδομικής δραστηριότητας έτους 1983, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985.
3. Στατιστική οικοδομικής δραστηριότητας έτους 1984, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1987.
4. Στατιστική οικοδομικής δραστηριότητας έτους 1985, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1987.

Τουρισμός

1. Στατιστική του τουρισμού έτη 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1983.
2. Στατιστική του τουρισμού έτη 1984-1985, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1987.
3. Στατιστική του τουρισμού έτη 1986-1987, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1990.
4. Στατιστική του τουρισμού έτη 1988-1990, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1993.
5. Στατιστική του τουρισμού έτη 1994-1996, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1999.

Εκλογικές Στατιστικές

Βουλευτικές Εκλογές

1. Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσίας της Ελλάδος: Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 26^{ης} Ιανουαρίου 1936, Αθήναι 1938.
2. Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσίας της Ελλάδος: Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 31^{ης} Μαρτίου 1946, Αθήναι 1947.
3. Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσίας της Ελλάδος: Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 5^{ης} Μαρτίου 1950, Αθήναι 1951.
4. Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσίας της Ελλάδος: Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951, Αθήναι 1952.
5. Υπουργείον Εσωτερικών – Διεύθυνσις Μελετών: Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 16^{ης} Νοεμβρίου 1952, Αθήναι 1953.
6. Υπουργείον Εσωτερικών – Διεύθυνσις Μελετών: Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 19^{ης} Φεβρουαρίου 1956, Αθήναι 1957.
7. Υπουργείον Εσωτερικών – Διεύθυνσις Μελετών και τεχν. εκλογών: Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 11^{ης} Μαΐου 1958, Αθήναι 1959.
8. Υπουργείον Εσωτερικών – Διεύθυνσις Εκλογών: Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961, Αθήναι 1962.
9. Υπουργείον Εσωτερικών – Διεύθυνσις Εκλογών: Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 3^{ης} Νοεμβρίου 1963, Αθήναι 1964.
10. Υπουργείον Εσωτερικών – Διεύθυνσις Εκλογών: Αποτελέσματα των βουλευτικών Εκλογών της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1964, Αθήναι 1965.

11. Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 17^{ης} Νοεμβρίου 1974, Αθήναι 1976.
12. Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Συνεργασία Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών: Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 20^{ης} Νοεμβρίου 1977, Αθήνα 1979.
13. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981, Α΄τόμος, Αθήνα, 1984.
14. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981, Β΄τόμος, Αθήνα, 1984.
15. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 2ας Ιουνίου 1985, Αθήνα, 1986.

Δημοψηφίσματα

1. Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/σεις Διοικήσεως- Διεύθυνσεις Εκλογών-Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα του Δημοψηφίσματος της 8^{ης} Δεκεμβρίου 1974, Αθήναι 1977.

Ευρωεκλογές

1. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 18ης Οκτωβρίου 1981, Αθήνα, 1983.
2. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης, Διεύθυνση Εκλογών, Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 17ης Ιουνίου 1984, Αθήνα, 1985.

Δημοτικές Εκλογές

1. Υπουργείο Εσωτερικών –Δ/ση Εκλογών- Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα Δημοτικών και Κοινοτικών εκλογών της 30^{ης} Μαρτίου 1975 και επαναληπτικών της 6^{ης} Απριλίου 1975, Αθήνα 1978.
2. Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών: Αποτελέσματα Δημοτικών και Κοινοτικών εκλογών της 15^{ης} Οκτωβρίου 1978 και επαναληπτικών της 22ας Οκτωβρίου 1978, Αθήνα 1980.
3. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης – Διεύθυνση Εκλογών: Αποτελέσματα Εκλογών Δημοτικών και Κοινοτικών Αρχών της 17ης Οκτωβρίου 1982 και επαναληπτικών της 24ης Οκτωβρίου 1982. Κατά Νομούς-Δήμους-Κοινότητες, Αθήνα 1986

Εφημερίδες και Περιοδικά

Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας

Πανελλαδικής κυκλοφορίας:

Η Αυγή
Η Γενιά μας
Η Ενημέρωση του ΑΣΚΕ
Θούριος
Μακεδονία
Νέα Προοπτική
Το Ποντίκι
Ριζοσπάστης
Σκριπ
Ταχυδρόμος
Τετράδια Δημοκρατίας
Η Χριστιανική

Τοπικές:

Αγωνιστής
Η Αλήθεια
Αλλαγή
Ανθρωπιστής
Βήμα της Λευκάδος
Γεωργικά Νέα
Δελτίο Ένωσης Γεωργικών Συνεταιρισμών Λευκάδας
Δελτίον Κινήσεως ΤΑΟΛ
Δελτίον Πληροφοριών και Πνευματικής Επικοινωνίας Λευκαδίων
Δημοκρατική Αναγέννηση
Δημοκρατική Αναγέννηση (Θ. Γρηγορίου)
Δημοκρατική Λευκάδα
Δημοκρατικοί Αντίλαλοι
Εθνική Ψυχή
Ενημερωτικό Δελτίο - Δημοκρατική Συνεργασία
Έρευνα
Ηχώ της Λευκάδος
Κήρυξ
Λευκαδίτικα
Λευκαδίτικες Σελίδες
Λευκαδίτικη Ενημέρωση
Λευκαδίτικη Εστία
Λευκαδίτικος Αγώνας
Λευκαδίτικος Λόγος
Λευκαδίτικος Παλμός
Λευκαδίτικο Ξημέρωμα
Λευκάς
Νέα Δημοκρατία
Νέος Δημοκρατικός Παλμός ή Δημοκρατικός Παλμός
ΠαρλάταΣυμμαχία

Τα Νέα της Λευκάδας
Φωνή της Λευκάδος

Άρθρα σε περιοδικά και εφημερίδες

Αλυσανδράτος Γ., «Ο τύπος κατά την Αγγλοκρατία», στο: *Ο τύπος στα Επτάνησα της Αγγλοκρατίας*, περ. *Επτά Ημέρες*, ένθετο στην εφ. *Καθημερινή*, φ. 30/5/1999.

Αντήνωρ, «Δημοτικές Εκλογές: Στροφή προς τα Αριστερά αλλά και εγγενείς δυσχέρειες στην ανάπτυξη της δημοκρατικής συνεργασίας», *Αντί* 2/11/1978

Δρακόπουλος Μπ., «Ο λαός ψηφίζει Συμμαχία», *Αντί* τ.85 12/11/1977

Κ. Π., «Καραμανλής και εκλογές: η ιστορία επαναλαμβάνεται», *Αντί* τ 74 25/6/1977

Καλαφάτης Θ., «Λευκάδα 1864-1994: Ένα ιδιότυπο υπόδειγμα κοινωνικής δυναμικής», *Επτά ημέρες*, *Καθημερινή*, 3/07/1994.

Καλαφάτης Θ., «Μικρό χρονικό της εφημερίδας Δημοκρατική Λευκάδα», εφ. Τα νέα της Λευκάδας, φ. 9/11/2012.

Κάπολα Α., «Αρχείο Εργατικής Διεθνιστικής Ένωσης (ΕΔΕ) / Εργατικού Επαναστατικού Κόμματος (ΕΕΚ) (1973 - 1996): Πρώτες καταγραφές και επισημάνσεις», *Αρχειοτάξιο*, τ. 6, 5/2004

Καρράς Η., «Η αριστερά και οι εκλογές», *Αντί* τ.72 28/5/1977

Καρράς Η., «Οδηγός Εκλογών», *Αντί*, Περίοδος Β΄, τ.189, 9/10/1979

Καρράς Η., «Μια πρώτη γνωριμία με το σημερινό «άγνωστο ΠΑΣΟΚ» *Αντί* , τ. 89

Καρράς Η., «Τα αποτελέσματα των εκλογών και η αριστερά», *Αντί* τ.87, 3/12/77

Κονόμος Ν., «Μια ανέκδοτη χειρόγραφη εφημερίδα της Λευκάδας του 1849», στο *Αφιέρωμα Εφτάνησα*, περ. *Νέα Εστία*, 1964

Κοντομίχης Π., «Δημήτρης Σταμπόγλης-Λευκάτας (1881-1953)», *Ηπειρωτική Εστία* τ.14, 1965

Κοντονή Α., «Η “Πατρίς” των Μεταρρυθμιστών», στο: *Ο τύπος στα Επτάνησα της Αγγλοκρατίας*, περ. *Επτά Ημέρες*, ένθετο στην εφ. *Καθημερινή*, φ. 30/5/1999.

Κουτσομπός Θ., «50 χρόνια ΕΔΕ – ΕΕΚ», εφ. *Νέα Προοπτική*, φ. 565, 8/2/2014.

Λαμπρινού Μ., «Οι αλυκές της Λευκάδας», *Αρχαιολογία* τ. 49

Λιναρδάτος Σπ. «Η Β΄ Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ», *Αντί* τ. 77-78 6/8/1977

Μοσχονάς Ν., «Ο τύπος των Μεταρρυθμιστών», στο: *Ο τύπος στα Επτάνησα της Αγγλοκρατίας*, περ. *Επτά Ημέρες*, ένθετο στην εφ. *Καθημερινή*, φ. 30/5/ 1999

Ρήγος Α., «Η Λούξεμπουργκ στα ελληνικά», στο ένθετο *Αναγνώσεις* στην εφ. *Η Αυγή*, φ. 19/1/2014.

«Οι υποψηφιότητες της αντιπολίτευσης σε εννέα μεγάλες περιφέρειες», *Αντί* τ. 86 19/11/1977

«Ο Χ. Φλωράκης μιλάει στο Αντί», *Αντί* τ.63 22/1/1977

Σκιαδάς Ν., «Επτανησιακά τυπογραφεία», στο: *Ο τύπος στα Επτάνησα της Αγγλοκρατίας*, περ. *Επτά Ημέρες*, ένθετο στην εφ. *Καθημερινή*, φ. 30/5/1999.

Συνέντευξη «ΕΚΚΕ: Γιατί παίρνουμε μέρος στις εκλογές», *Αντί* τ.83 29/10/1977

Συνέντευξη «ΛΔΕ: Γιατί παίρνουμε μέρος στις εκλογές», *Αντί* τ.83 29/10/1977

«Χρονικό των συνεδρίων του ΚΚΕ», περ. Κομμουνιστική Επιθεώρηση, έκτακτο τεύχος, 2000

«Διακήρυξη του ΜΛ-ΚΚΕ και του ΕΚΚΕ για τις βουλευτικές εκλογές, για μια αγωνιστική συμπαράταξη των δημοκρατικών και προοδευτικών δυνάμεων της Αριστεράς», στο περ. *Θεωρία και πράξη – Λαϊκοί Αγώνες, όργανο της ΚΕ του ΕΚΚΕ*, τ. 1, 9/1981.

Ιστοσελίδες

<http://www.sartzetakis.gr/bio/dikastis6.html> (τελευταία πρόσβαση στις 13/05/2016)
<http://www.vernardakis.gr/article.php?id=197> (τελευταία πρόσβαση στις 15/08/2016)
<https://enekgr.wordpress.com/2009/05/06/6/> (τελευταία πρόσβαση στις 25/04/2016)
<http://www.xristianiki.gr/> (τελευταία πρόσβαση στις 10/06/2016)

Βιβλία

- Αλεξάτος Γ., *Ιστορικό λεξικό του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Γειτονιές του Κόσμου, Αθήνα 2012
- Αναπολιτάνος Δ., στο Δουβίτσας Π. (επιμ.), *Γιάννης Δουβίτσας. Αφιέρωμα μνήμης*, Νεφέλη, Αθήνα 2013.
- Αρχιμανδρίτου-Οικονόμου, Ε., *Η αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του NATO το 1974*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Τμήμα Βαλκανικών Σλαβικών & Ανατολικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 2013.
- ΑΣΚΕ, *Από την αντεισήγηση στη 10η Σύνοδο της Κ.Ε. του ΠΑΣΟΚ (30-31/8/1983) μέχρι την ίδρυση του ΑΣΚΕ (28/2/1984)*, ΑΣΚΕ, β' έκδοση, Αθήνα 2005.
- Βαρдиноγιάννης Β., *ΚΚΕ Εσωτερικού – Ιστορική Αναδρομή*, ΕΔΙΑ-Οδυσσέας, Αθήνα 2006.
- Βερυκίου – Μπαλτά Α., «Αντώνης Τζεβελέκης ο Λευκαδίτης ευπατρίδης», στο: *50 χρόνια Γιορτές Λόγου και Τέχνης*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Λευκάδας, Ιωάννινα 2005.
- Βικέλα Ε., Wilhelm Dörpfeld, ο αρχιτέκτονας, ο αρχαιολόγος, ο φιλέλληνας, κκ.
- Βιγγοπούλου Ι., εισαγωγή στο: *Ο περίπλους του Κορινθιακού κόλπου το 1874 από τον αρχιδούκα της αυστριακής αυλής Ludwig Salvator*, εκδ. του Φοίνικα, Αθήνα 2009.
- Βλάχος Α., «Ο ελληνικός τουρισμός στα πρώτα του βήματα: Τόποι, τοπία και εθνικός εαυτός», στο: *Τοπία τουρισμού, ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Δομές, Αθήνα 2015.
- Βλάχος Α., *Τουρισμός και δημόσιες πολιτικές στη σύγχρονη Ελλάδα 1914 - 1950*, Κέρκυρα - Economia Publishing, 2016.
- Βουκελάτος Π., «Λειτουργία των αλυκών Αλεξάνδρου Λευκάδας», στο *Ανάπλαση και αξιοποίηση των ανενεργών αλυκών Επτανήσου (Κέρκυρας, Λευκάδας και Ζακύνθου)*, Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου Κέντρου Μελετών Ιονίου-Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λευκάδας, Λευκάδα 30 Σεπτ.-3 Οκτ. 1999, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας, Αθήνα 2003.
- Βούλγαρης Γ., *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009*, Πόλις, Αθήνα 2013.
- Βούλγαρης Γ., *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης 1974-1990 : Σταθερή δημοκρατία σημαδεμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα 2001.
- Βούλγαρης Γ., «Η δημοκρατική Ελλάδα 1974-2000», στο Βούλγαρης Γ., Νικολακόπουλος Η., Ριζάς Σ., Σακελλαρόπουλος Τ., Στεφανίδης Ι., *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, Θεμέλιο, Αθήνα 2011.

- Βρεττός Β., «Λευκαδίτικος τύπος», στο Χατζημανωλάκης Γ. (επιμ.), *Αφιέρωμα στη Λευκάδα*, Φυσιολατρικός Σύνδεσμος Πειραιώς «Ζήνων», Πειραιάς 1979.
- Γιαννακόπουλος Γ., *Οι οργανώσεις της εξωκυνοβουλευτικής αριστεράς στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1956-1981*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2002.
- Γιαννόπουλος Ι., «Ο Εβλιά Τσελεμπή εις την Λευκάδα», στο: *Επετηρίς Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών*, τόμος Β΄, 1972, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1973.
- Δεμαθάς Ζ., «Δυνατότητες και όρια ανάπτυξης των ορεινών περιοχών στην Ελλάδα», στο: *Η Ανάπτυξη της ορεινής Λευκάδας*, Πανεπιστήμιο Πειραιώς- Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας, Αθήνα 2003.
- Δεμερτζής Ν., *Τοπική δημοσιότητα και επαρχιακός τύπος στην Ελλάδα*, Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος Α.Ε., Αθήνα 1996.
- Δρεττάκης Μ., *Βουλευτικές εκλογές 1974, 1977, 1981. Μια συγκριτική ανάλυση*, Αθήνα 1982.
- Δρούλια Λ. - Κουτσοπανάγου Γ. (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974 τ. Α΄*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008.
- Δρούλια Λ. - Κουτσοπανάγου Γ. (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974 τ. Β΄*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008.
- Δρούλια Λ. - Κουτσοπανάγου Γ. (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974 τ. Γ΄*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008.
- Δρούλια Λ. - Κουτσοπανάγου Γ. (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974 τ. Δ΄*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008.
- Δρούλια-Μητράκου Ε., «Ο Τύπος ως εργαλείο έρευνας», Δρούλια Λ. (επιμ.), *Ο Ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου*, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2005.
- Ενιαίο Εθνικιστικό Κίνημα, *Καταστατικό*, β΄ έκδοση Αθήνα 1985.
- Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου – Γραφείο Τύπου, *Η ενότητα των κεντρώων και οι αρνητές της*, Ένωση Δημοκρατικού Κέντρου – Γραφείο Τύπου, Αθήνα 1984.
- Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, *Επετηρίς Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών*, τόμος Β΄, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1973.
- Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, *Επετηρίς Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών*, τόμος Ε΄, 1978-1980, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1982.
- Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, *Πρακτικά Β΄ Συμποσίου Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών, Η Λευκάδα μέσα στο ταξίδι, Λευκάδα 9- 10 Αυγούστου 1997*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1999.
- Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, *Πρακτικά Ι΄ Συμποσίου Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών, Η Αύγουστος 2005*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2006.
- Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, *Τιμητική εκδήλωση: Νίκος Γ. Κατηφόρης 1903-1967*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2003.

- Ζαχαράτος Γ., *Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο της Ελλάδος. Σταθμοί στην εξέλιξη της ελληνικής ξενοδοχίας*, Κέρκυρα Α.Ε., Αθήνα 2010.
- Ζαχαράτος Γ., «Η μεταπολεμική τουριστική ανάπτυξη στην Ελλάδα», στο: *Τοπία τουρισμού, ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Δομές, Αθήνα 2015, σελ. 52
- Ζεβελάκης Γ., «Ένας δημιουργικός άνθρωπος. Γιάννης Δουβίτσας 1943-2003», στο Δουβίτσας Π., (επιμ.), *Γιάννης Δουβίτσας. Αφιέρωμα μνήμης*, Νεφέλη, Αθήνα 2013.
- Ζίγδης Ι., *Οροθετώντας την ΕΔΗΚ*, Έκδοση Γραφείου Τύπου της ΕΔΗΚ, Αθήνα 1978.
- Ηλιού Η., *Η αλήθεια για την Κοινή Αγορά*, Αθήνα 1962.
- Καλλίας Κ., *Η ιδεολογία της Νέας Δημοκρατίας*, Αθήνα 1976.
- Καλκάνη-Αυδή Ι., *Κωσταντίνος Καλκάνης 1885-1961: Η ζωή του και οι πολιτικοί του αγώνες*, Γκοβόστη, Αθήνα, 2012.
- Καλαφάτης Θ., *Από το λυκόφως στο λυκανγές 1944-1959. Κοινωνική ωρίμανση και πολιτική στράτευση*, Θεμέλιο, Αθήνα 2014.
- Καλαφάτης Θ., «Αλυκές Λευκάδας (1940-1985): Λειτουργικό σχήμα, εργαλεία-τεχνική, παραγωγή», στο *Τιμητικός Τόμος, Ομότιμου Καθηγητή Απόστολου Α. Λάζαρη*, Πανεπιστήμιο-Πειραιά Τόμος Γ', Πειραιάς 2003.
- Καλαφάτης Θ., «Τομές στην εξέλιξη της οικονομικής ζωής της Λευκάδας 1900-2000», στο: *Πρακτικά, Ε' τόμος, Συμποσίου Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών, Λευκάδα 305 Αυγούστου 2000, Σταθμοί στην πορεία της Λευκάδας στον 20^ο αιώνα*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2001.
- Καλιακάτσος Αίμ., «Εις μνήμην. Αντί πολλών ολίγα», στο Δουβίτσας Π. (επιμ.), *Γιάννης Δουβίτσας. Αφιέρωμα μνήμης*, Νεφέλη, Αθήνα 2013.
- Καραμανλής Κ., «Ομιλία στο Προσυνέδριο της ΝΔ στις 2 Απριλίου 1977 στη Χαλκιδική», στο Λαμπριάς Τ. (επιμ.), *Κωσταντίνος Καραμανλής. Επίλεκτα κείμενα. Επιστολές, ομιλίες, στοχασμοί*, Μορφωτική Εστία, Αθήνα 1995.
- Καραμπέτσος Θ., *Οι αντιδραστικοί*, Νέα Θέσις, Αθήνα 1988.
- Κατηφόρης Γ., *Η νομοθεσία των βαρβάρων*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1975.
- Κατηφόρης Ν., *Ο Φωτεινός - Ηρωικό δράμα σε τρεις πράξεις*, Επιθεώρηση Τέχνης, 1959
- Κατσίγερας Ν., «Η πρώτη σελίδα, μια προσέγγιση», στο Δρούλια Λ. (επιμ.), *Ο Ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2005.
- Κατσορίδας Δ. Α., *ΠΑΣΟΚ: από την αλλαγή στη μετάλλαξη: Γέννηση, πορεία, καμπή, συντηρητική στροφή*, ΚΨΜ Αθήνα 2006.
- Κ.Ε. ΚΚΕ, *Το 9ο συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, Έκδοση της Κ.Ε. του ΚΚΕ, Αθήνα 1974.
- Κ.Ε. ΚΚΕ, *Αποφάσεις του 10ου Συνεδρίου του ΚΚΕ*, έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1978.
- Κ.Ε. ΚΚΕ, *Το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*. Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα 1982.
- Κ.Ε. ΚΚΕ, *11ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*. Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, Αθήνα.

- Κ.Ε. ΚΚΕ, *Εκλογικό Πρόγραμμα 1981, ΚΚΕ για να φύγει η δεξιά, για την αλλαγή*, Ιούνιος 1981
- ΚΚΕ Εσωτερικού, 3^ο -10^ο Συνέδριο, Πολιτική Απόφαση, Αθήνα 1982.
- Κονιδάρης Τ. Γ., *Η Λευκάδα στη σκιά του εμφυλίου πολέμου 1943-1947*, Ι. Σίδερης, 1985.
- Κοντομίχης Π., *Ο τύπος της Λευκάδας 1800-1987*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2003.
- Κοτζιάς Ν., *Ο τρίτος δρόμος» του ΠΑΣΟΚ. Κριτική με βάση τη μαρξιστική-λενινιστική ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας*, ε' έκδοση, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1985.
- Kotsaka Kalaitzidaki Th., *Social Cleavages and Ideology – The case of P.A.S.O.K in the 70's*, LAP Lambert Academic Publishing, Saarbrüchen, 2010.
- Κουνιάκης Π., *Η σύγχρονος Λευκάς*, Πάτρα 1937.
- Κουρταλίδης Θ., Νικόλαος Στ., Ψαρουδάκης (1917 – 2006). *Ο δάσκαλος, ο αγωνιστής της δημοκρατίας, ο χριστιανός επαναστάτης*, Χριστιανική, Αθήνα 2016.
- Κουστένης Π., «ΚΟΔΗΣΟ. Ένα πρώιμο εκσυγχρονιστικό κόμμα», στο: Βαμβακάς Β, Παναγιωτόπουλος Π. (επιμ.), *Η Ελλάδα στη Δεκαετία του '80*, Επίκεντρο, β' εκδ., Θεσσαλονίκη 2014.
- Κουτούζος Α., *ΕΣΕΣΙ. Που πήγαν κείνα τα παιδιά...*, Νέα Θέσις, Αθήνα 1989.
- Κρεμμυδάς Γ., *Οι άνθρωποι της χούντας μετά τη Δικτατορία*, Εξάντας, Αθήνα 1984.
- Κύρκος Λ., *Η προσχώρηση της Ελλάδας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες 1979*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, Αθήνα 2015.
- Κωστόπουλος Τ., *Η αυτολογοκριμένη μνήμη: Τα τάγματα ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνοφοροσύνη*, Φιλίστωρ, β' έκδ. - Αθήνα 2013.
- Λαμπριάς Τ. (επιμ.), *Κωνσταντίνος Καραμανλής. Επίλεκτα κείμενα. Επιστολές, ομιλίες, στοχασμοί*, Μορφωτική Εστία, Αθήνα 1995.
- Λευκάδα. Σύντομο φωτογραφικό και ιστορικό διάγραμμα της φυσιογνωμίας του νησιού*, «Ορφεύς» Μουσικοφιλολογικός Όμιλος Λευκάδος -1937-, Αθήνα 1954.
- Λευκάς*, Λεύκωμα: Εξεδόθη δαπάναις εφημερίδος «Ακρόπολις», Αθήναι Ιούλιος 1937.
- Λουλέ – Θεοδωράκη Ν., *Γιάννης Ζίγδης*, Ειρήνη Ε.Π.Ε., Αθήνα 1988.
- Λουλέ – Θεοδωράκη Ν., *Γιάγκος Πεσμαζόγλου*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996.
- Λυριντζής Χ., Νικολακόπουλος Η., Σωτηρόπουλος Δ. (επιμ), *Κοινωνία και Πολιτική. Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1996.
- Loulis J. C., “New Democracy: The new phase of conservatism”, in Penniman H.R. (edit.), *Greece at the polls. The national elections of 1974 and 1977*, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington 1981.
- Μακρυγιώργος Χ., *Το χαμένο τμήμα. Ιχνηλάτηση ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας 1972 – 1990*, Δωδώνη, Αθήνα 2005.
- Μαλούχος Γ. (συγγραφική αρωγή), *Βασιλεύς Κωνσταντίνος χωρίς τίτλο*, τόμος Γ', εκδόσεις Το Βήμα, Αθήνα 2015.
- Μαραβέγιας Ν., *Αγροτική πολιτική και οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1992.
- Μαυροειδής Λ., *Οι δύο όψεις της ιστορίας. Προσκήνιο και Παρασκήνιο στο Κομμουνιστικό Κίνημα*, Καστανιώτη, γ' έκδοση, Αθήνα 1999.

- Μπαλαμπανίδης Γ., *Ευρωκομμουνισμός. Από την κομμουνιστική στη ριζοσπαστική ευρωπαϊκή Αριστερά*, Πόλις, Αθήνα 2015.
- Μπρατάκος Α., *Η ιστορία της Νέας Δημοκρατίας*, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 2002
- Μπριλλάκης Α., *Το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα. Ιστορική διαδρομή, κρίση, προοπτικές*, εκδόσεις Εξάντας 1980.
- Mayer N., *Εκλογική συμπεριφορά- ιστορικές διαδρομές και μοντέλα ανάλυσης*, Σαββάλας, Αθήνα 2000.
- Νικολακάκης Μ., «Το τουριστικό παράδοξο»: *Για την ιστορία του τουρισμού στην Ελλάδα από το 1950 μέχρι σήμερα στο: Τοπία τουρισμού, ανακατασκευάζοντας την Ελλάδα*, Δομές, Αθήνα 2015.
- Νικολακόπουλος Η., *Η καχεκτική δημοκρατία: Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2001.
- Νικολακόπουλος Η., *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964: Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, γ' εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα 2000.
- Νικολακόπουλος Η., «Η εκλογική επιρροή των πολιτικών δυνάμεων» στο Λυριτζής Χ., Νικολακόπουλος Η. (επιμ.), *Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία του '80*, Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης, Θεμέλιο, 1990.
- Νικολακόπουλος Η., «Τα εκλογικά αποτελέσματα και η επιρροή της κομμουνιστικής αριστεράς», στο Διαμαντούρος, Ν.Π., Κιτρομηλίδης, Π.Μ., Μαυρογορδάτος, Γ.Θ. (επιμ.), *Οι εκλογές του 1981*, Εστία, Αθήνα 1984.
- Παντισίδης Γ., *Αγροτική οικονομία. Οι συνέπειες από την ένταξη στην ΕΟΚ*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1986.
- Παπαγαλάνη Λ., «Οι αλυκές στα Επτάνησα, εργασιακός χώρος γυναικών», στο *Ανάπλαση και αξιοποίηση των ανενεργών αλυκών Επτανήσου (Κέρκυρας, Λευκάδας και Ζακύνθου). Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου Κέντρου Μελετών Ιονίου-Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λευκάδας, Λευκάδα 30 Σεπτ.-3 Οκτ. 1999*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας, Αθήνα 2003.
- Παπαγαλάνη Λ., «Μετανάστευση και αστυφιλία», στο: *Πρακτικά, Ε' τόμος, Συμποσίου Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών, Λευκάδα 305 Αυγούστου 2000, Σταθμοί στην πορεία της Λευκάδας στον 20^ο αιώνα*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2001.
- Παπαγγελόπουλος Π., «Νομικές διατάξεις που διέπουν το ιδιοκτησιακό καθεστώς των αλυκών», στο *Ανάπλαση και αξιοποίηση των ανενεργών αλυκών Επτανήσου (Κέρκυρας, Λευκάδας και Ζακύνθου). Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου Κέντρου Μελετών Ιονίου-Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λευκάδας, Λευκάδα 30 Σεπτ.-3 Οκτ. 1999*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας, Αθήνα 2003.
- Παπαγιάννης Θ. και συνεργάτες, Ανώνυμος εταιρεία μελετών, Νομαρχιακό ταμείο Λευκάδας, *Οργάνωση του χώρου νομού Λευκάδας σε σχέση με τους υπάρχοντες πόρους και τις διαφαινόμενες τάσεις εξέλιξης του συστήματος των οικισμών: Α' φάση υπάρχουσα κατάσταση-προβλήματα-δυνατότητες*, Θύμιος Παπαγιάννης και συνεργάτες, Ανώνυμος εταιρεία μελετών, Αθήνα, 1981.

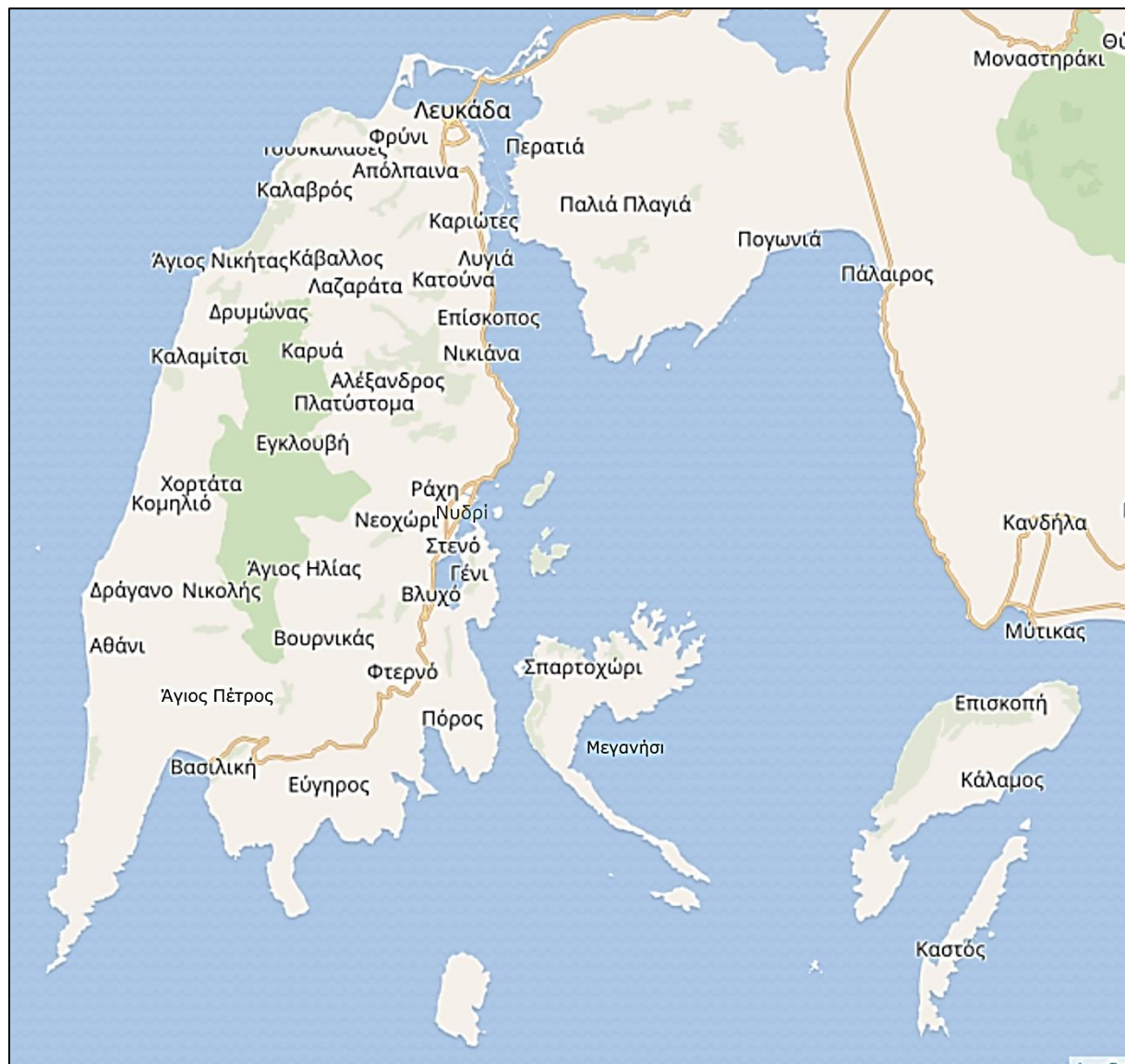
- Παπαδημητρίου Δ., «Άκρα Δεξιά», στο: Βαμβακάς β. - Παναγιωτόπουλος Π. (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80*, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2014.
- Παπαθανασίου, Ι., *Η Νεολαία Λαμπράκη τη δεκαετία του 1960, Αρχειακές τεκμηριώσεις και αυτοβιογραφικές καταθέσεις*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, 47, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα 2008.
- Παππάς Τ., *Το χαρισματικό κόμμα. ΠΑΣΟΚ, Παπανδρέου, Εξουσία*. Πατάκη, Αθήνα 2009.
- Pappas T. S., *Making party democracy in Greece*, Macmillan, London, 1999.
- Περδικάρης Γ., *Ορφεύς Λευκάδος 1937 – 1988*, Μουσικοφιλολογικός Όμιλος «Ορφεύς», Λευκάδα 1992.
- Ριζάς Σ., *Παρατάξεις και κόμματα στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι.Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α.Ε., Αθήνα 2016.
- Ριζάς Σ., Στεφανίδης Ι., «Το κυπριακό ζήτημα», στο Βούλγαρης Γ., Νικολακόπουλος Η., Ριζάς Σ., Σακελλαρόπουλος Τ., Στεφανίδης Ι., *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950 – 2004*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2011.
- Ροντογιάννης Π., *Ιστορία της νήσου Λευκάδος*, Α' τόμος, Αθήνα 1980.
- Ροντογιάννης, Π., *Ιστορία της Νήσου Λευκάδος*, Β' τόμος, Αθήνα 1982.
- Ροντογιάννης Π., *Λευκάς Τουριστικός οδηγός*, Αθήνα 1966.
- Ροντογιάννης Π., «Οι πρωτεύουσες της Λευκάδος», στο: *Επετηρίς Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών*, τόμος Ζ', 1988, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1988.
- Σακελλαρόπουλος Σ., *Η Ελλάδα στη μεταπολίτευση. Πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις 1974-1988*, Εκδοτικός οίκος Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 2001.
- Σκαμνάκης Α., «Ο ημερήσιος τύπος της περιφέρειας. Ιστορία και προοπτικές», στο Δρούλια Λ. (επιμ.), *Ο Ελληνικός Τύπος 1784 ως σήμερα. Ιστορικές και θεωρητικές προσεγγίσεις. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Αθήνα, 23-25 Μαΐου 2002*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών/Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2005.
- Σκλαβενίτης Τ., «Η ιστορία και η τοπική ιστορία στις Γιορτές Λόγου και Τέχνης», στο: *50 χρόνια των Γιορτών Λόγου και Τέχνης, Πρακτικά Ι' Συμποσίου Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών Αύγουστος 2005*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2006.
- Σκλαβενίτης Τ., «Η άνοδος των αστών στη Λευκάδα τα χρόνια της Ένωσης», στο: *Πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου, Η ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα 1864-2004, τόμος Α', Βουλή των Ελλήνων – Ακαδημία Αθηνών*, Αθήνα 2005.
- Σέργης Μ., *Εφημερίδες και λογογραφία. Η ταυτότητα μιας Ναζιακής εφημερίδας*, Αθήνα 2000.
- Σπουρδαλάκης, Μ., *ΠΑΣΟΚ: Δομή, εσωκομματικές κρίσεις και συγκέντρωση εξουσίας*, Εξάντας, Αθήνα 1988.
- Τεπέρογλου Ε., *Οι άλλες «εθνικές» εκλογές. Αναλύοντας τις Ευρωεκλογές στην Ελλάδα 1981-2014*, Παπαζήση, Αθήνα, 2016.
- Τζαγκαρουλάκη Χ., *Ο ρόλος των Επτανήσιων βουλευτών στην ελληνική πολιτική ζωή, 1864-1881. Από την "πρωτοπορία" στην πλήρη αφομοίωση*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2010.

- Το Ποντίκι, *Βάσεις. Όλα όσα πρέπει να ξέρετε*, Εκδόσεις «Το Ποντίκι», Αθήνα 1990.
- Τρίκκας Τ., *ΕΔΑ 1951-1967: Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς Τόμος Α΄, Η ανασυγκρότηση*, Θεμέλιο, Αθήνα 2009.
- Τρίκκας, Τ., *ΕΔΑ 1951-1967: Το νέο πρόσωπο της αριστεράς, Τόμος Β΄, Η δεκαετία των άκρων*, Θεμέλιο, Αθήνα 2009.
- Τζιοβάρας Γ., Χιώτης Β., *Ο πολιτικός χάρτης της μεταπολίτευσης*, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα 2004.
- Τσερές Δ., *Η Μέση Εκπαίδευση στη Λευκάδα 1829-1929*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς, αρ. 43, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / ΕΙΕ, Αθήνα 2006.
- Φατούρος Δ., *Η ζωή μου*, Λευκάδα 1986.
- Φέτσης Φ., «Κάτω αλυκές Λευκάδας: Το ιστορικό μιας καταστροφής. Προτάσεις εξυγίανσης του χώρου και διατήρησης ιστορικών στοιχείων», στο *Ανάπλαση και αξιοποίηση των ανενεργών αλυκών Επτανήσου (Κέρκυρας, Λευκάδας και Ζακύνθου)*, Πρακτικά Διεπιστημονικού Συνεδρίου Κέντρου Μελετών Ιονίου-Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Λευκάδας, Λευκάδα 30 Σεπτ.-3 Οκτ. 1999, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λευκάδας, Αθήνα 2003.
- Χριστοδούλου Π., «Προβλέψεις της ετήσιας κατανάλωσης ηλεκτρικής ενέργειας για οικιακή χρήση στην Ελλάδα με συναρτήσεις χρονικής τάσης», στο *Τιμητικός τόμος Ομότιμου Καθηγητή Αποστόλου Λάζαρη*, τόμος Β΄ Πανεπιστήμιο Πειραιά, Πειραιάς, 2003.
- Ψαρράς Δ., *Η Μαύρη Βίβλος της Χρυσής Αυγής*, Πόλις, Αθήνα 2012.
- Wildenmann R., *Η εκλογική έρευνα: Συμπεριφορά του εκλογικού σώματος και ανάλυση εκλογών*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1998.
- XYZCONTAGION, *9+1 σκηνές από την ιστορία της ελληνικής ακροδεξιάς που ρίχνουν φως στην άγνωστη Χρυσή Αυγή*, Θεσσαλονίκη, 2014.
- Υπουργείο Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος, Δ/ση Χωροταξίας, Νομός Λευκάδας-προτάσεις χωροταξικής οργάνωσης, Αθήνα, 1984.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Εικόνα Α. 1 Χάρτης νομού Λευκάδας⁹⁰⁹

⁹⁰⁹ Τροποποιήθηκε από: <https://el.wikivoyage.org/wiki/Λευκάδα>

Πίνακας Α 1 Πληθυσμός νομού Λευκάδας σύμφωνα με τις απογραφές του 1951 έως 1991⁹¹⁰

Δήμος- Κοινότητες- Οικισμοί	Πληθυσμός ανά Έτος								
	1951	% Μεταβολή 51-61	1961	% Μεταβολή 61-71	1971	% Μεταβολή 71-81	1981	% Μεταβολή 81-91	1991
Δήμος Λευκάδας	6.541	7.19%	7.011	1.85%	7.141	-6.26%	6.694	0.40%	6.721
α. Λευκάδα	5.829	12.40%	6.552	4.06%	6.818	-5.91%	6.415	-1.11%	6.344
β. Καλλιγόνι	252	-49.21%	128	-35.16%	83	-7.23%	77	7.79%	83
γ. Φρόνι	454	-27.09%	331	-27.49%	240	-15.83%	202	45.54%	294
δ. Φανερωμένη	6	-100.00%	-	-	-	-	-	-	-
Αγ. Ήλια	323	1.24%	327	-24.77%	246	-4.07%	236	-21.19%	186
Αγ. Νικήτας	191	-18.85%	155	-52.26%	74	-6.76%	69	62.32%	112
Αγ. Πέτρος	1.389	-11.81%	1.225	-28.41%	877	-17.33%	725	-10.76%	647
α. Αγ. Πέτρος	1251	-11.11%	1112	-26.98%	812	-16.87%	675	-4.15%	647
β. Ρουπακιάς	138	-18.12%	113	-42.48%	65	-23.08%	50	-	-
Αθανίου	598	-15.05%	508	-32.09%	345	-32.75%	232	-2.16%	227
α. Αθάνι	508	-7.28%	471	-33.33%	314	-33.44%	209	-2.39%	204
β. Αγ. Νικόλαος Νηράς	90	-58.89%	37	-16.22%	31	-25.81%	23	0.00%	23
Αλεξάνδρου	736	1.36%	746	-21.31%	587	-6.30%	550	2.91%	566
α. Αλέξανδρος	340	-3.82%	327	-58.41%	136	-48.53%	70	-85.71%	10
β. Κολλυβάτα	163	-10.43%	146	-23.29%	112	-75.89%	27	-66.67%	9
γ. Νικιάνα	233	17.17%	273	24.18%	339	33.63%	453	20.75%	547
Απόλπεινας	553	-8.50%	506	-23.72%	386	-24.35%	292	8.56%	317
Ασπρογερακάτων	281	-10.32%	252	-28.97%	179	-30.17%	125	10.40%	138
Βαθέος	333	-14.11%	286	-24.83%	215	-8.37%	197	7.11%	211
Βασιλικής	851	-42.42%	490	-7.55%	453	-18.10%	371	-0.81%	368
Βαυκερής	353	-12.46%	309	-65.70%	106	4.72%	111	-34.23%	73
α. Βαυκερή	294	-9.18%	267	-65.92%	91	19.78%	109	-33.03%	73
β. Κολώνι	59	-28.81%	42	-64.29%	15	-86.67%	2	-100.00%	-
Βλυχού	518	8.30%	561	-7.66%	518	7.92%	559	-10.91%	498
α. Βλυχό	423	8.27%	458	-4.80%	436	9.17%	476	-13.87%	410
β. Γένι	95	8.42%	103	-20.39%	82	1.22%	83	6.02%	88
Βουρνικά	394	-6.60%	368	-19.57%	296	-13.85%	255	-18.43%	208
Δραγάνου	314	-11.15%	279	-29.75%	196	-16.84%	163	-20.86%	129
α. Δράγανο	-	-	209	-22.97%	161	-11.80%	142	-16.20%	119
β. Πανωχώρι	-	-	70	-50.00%	35	-40.00%	21	-52.38%	10
Δρυμώνα	300	-14.67%	256	-33.59%	170	-6.47%	159	-16.35%	133
Εγκλουβής	786	-9.29%	713	-11.50%	631	-24.72%	475	-29.89%	333
α. Εγκλουβή	-	-	-	-	445	-19.55%	358	-28.49%	256
β. Αμμόκαμπος	-	-	-	-	168	-46.43%	90	-30.00%	63
γ. Στρυφτούνα	-	-	-	-	18	50.00%	27	-48.15%	14
Εξάνθειας	863	-21.67%	676	-27.66%	489	-30.06%	342	-1.75%	336
Επισκοπής	299	-29.10%	212	-66.51%	71	-32.39%	48	79.17%	86
Ευγήρου	480	-6.46%	449	-25.84%	333	-20.12%	266	-6.39%	249

⁹¹⁰ Πηγή στοιχείων ΕΣΥΕ

ΕΣΥΕ, *Πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 7ης Απριλίου 1951*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1955.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 19ης Μαρτίου 1961*, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1964.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 14ης Μαρτίου 1971*, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1972.

ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού - κατοικιών της 5ης Απριλίου 1981*, Τόμος Ι, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994.

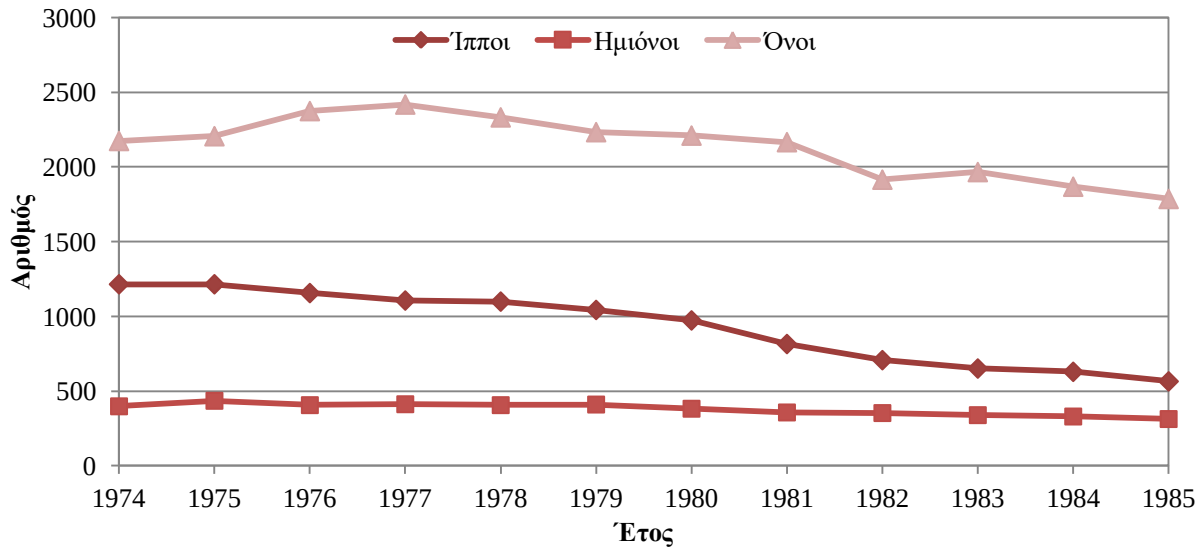
ΕΣΥΕ, *Πραγματικός πληθυσμός της Ελλάδος κατά την απογραφήν της 17ης Μαρτίου 1991*, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1998.

α. Εύγηρος	396	-7.07%	368	-26.63%	270	-37.41%	169	-19.53%	136
<i>Συνέχεια Πίνακα Α.1</i>									
β. Σύβοτα	84	-3.57%	81	-22.22%	63	53.97%	97	16.49%	113
Καβάλλου	551	-12.89%	480	-13.33%	416	-17.55%	343	-14.87%	292
Καλαμιτσίου	644	4.66%	674	-31.90%	459	-15.47%	388	-20.88%	307
Καλάμου	873	-0.11%	872	-29.36%	616	-26.30%	454	-16.52%	379
α. Κάλαμος	857	0.47%	861	-100.00%	-	-	-	-	-
β. Κεφαλή	16	-31.25%	11	-100.00%	-	-	-	-	-
Καρυωτών	369	4.07%	384	-0.52%	382	-18.85%	310	9.68%	340
α. Καρυώτες	201	-100.00%	-	-	-	-	-	-	-
β. Σπασμένη Βρύση	168	-100.00%	-	-	-	-	-	-	-
Καρυάς	2.141	-12.33%	1.877	-28.08%	1.350	-14.67%	1.152	-16.93%	957
α. Καρυά	1.963	-11.41%	1.739	-100.00%	-	-	-	-	-
β. Ρεκατσινάτα-Αγ. Αντρέας	178	-22.47%	138	-100.00%	-	-	-	-	-
Καστού	258	-23.64%	197	-47.72%	103	-33.98%	68	-26.47%	50
Κατούνας	719	-2.23%	703	-13.80%	606	3.14%	625	23.52%	772
α. Κατούνα	-	-	549	-33.88%	363	-46.01%	196	-42.86%	112
β. Λυγιά	-	-	154	57.79%	243	76.54%	429	40.09%	601
γ. Επίσκοπος	-	-	-	-	-	-	-	-	59
Κατωμερίου	900	-1.33%	888	-14.86%	756	-22.22%	588	-11.05%	523
Κατωχωρίου	526	-23.00%	405	-26.91%	296	-20.95%	234	-23.93%	178
Κομηλιού	275	-17.09%	228	-42.54%	131	-40.46%	78	-38.46%	48
Κοντάραινας	406	-3.45%	392	-16.33%	328	-17.07%	272	-7.72%	251
α. Κοντάραινα	358	0.56%	360	-15.28%	305	-100.00%	-	-	-
β. Παλαιόφουρνος	48	-33.33%	32	-28.13%	23	-100.00%	-	-	-
Λαζαράτων	775	-11.48%	686	-21.43%	539	-17.63%	444	2.03%	453
α. Λαζαράτα	545	-100.00%	-	-	-	-	-	-	-
β. Πρεμεντινού	230	-100.00%	-	-	-	-	-	-	-
Μαραντοχωρίου	595	-5.55%	562	-12.99%	489	-17.18%	405	-16.05%	340
Νεοχωρίου	348	-2.59%	339	-7.08%	315	-9.52%	285	32.28%	377
α. Νεοχώρι	335	-37.91%	208	-44.23%	116	-100.00%	0	-	20
β. Αγ. Χριστόφορος - Παλαιοκατούνα	-	-	65	44.62%	94	38.30%	130	-11.54%	115
γ. Μαδουρή	13	-84.62%	2	-100.00%	0	-	0	-	0
δ. Μεγάλο Αυλάκι	-	-	64	64.06%	105	47.62%	155	56.13%	242
Νικολή	319	2.19%	326	-20.55%	259	-30.89%	179	24.58%	223
α. Νικολής	150	-7.33%	139	-30.22%	97	-19.59%	78	73.08%	135
β. Αγ. Βασίλειος	50	14.00%	57	-36.84%	36	-100.00%	-	-	-
γ. Μανάσι	119	9.24%	130	-3.08%	126	-19.84%	101	-12.87%	88
Νυδριού	472	8.05%	510	30.78%	667	4.05%	694	12.82%	783
α. Νυδρί	-	-	389	27.25%	495	19.60%	592	15.20%	682
β. Δημοσάρι	-	-	-	-	62	-70.97%	18	-27.78%	13
γ. Ράχη	-	-	121	-9.09%	110	-23.64%	84	4.76%	88
Πηγαδισάνων	414	-15.70%	349	-18.91%	283	-22.26%	220	-6.82%	205
Πινακοχωρίου	474	-12.03%	417	-20.38%	332	-25.30%	248	18.15%	293

Πλατυστόμων	383	6.53%	408	-6.62%	381	-15.75%	321	11.53%	358
<i>Συνέχεια Πίνακα Α.1</i>									
α. Πλατύστομα	226	-6.19%	212	-18.40%	173	-42.77%	99	-25.25%	74
β. Κάμπος	-	-	-	-	36	-100.00%	-	-	0
γ. Περιγιάλι-Αχούρια	157	24.84%	196	-12.24%	172	29.07%	222	27.93%	284
Πόρου	497	-10.26%	446	-24.66%	336	-13.10%	292	-17.81%	240
α. Πόρος	-	-	-	-	-	-	274	-13.87%	236
β. Μικρός Γιαλός	-	-	-	-	-	-	18	-77.78%	4
Σπανοχωρίου	403	-3.72%	388	-25.26%	290	-32.41%	196	16.33%	228
Σπαρτοχωρίου	906	-7.95%	834	-16.91%	693	-19.05%	561	-8.73%	512
α. Σπαρτοχώρι	887	-7.33%	822	-17.03%	682	-18.77%	554	-7.76%	511
β. Σκορπιός	7	-42.86%	4	75.00%	7	0.00%	7	-85.71%	1
γ. Σπάρτη	12	-33.33%	8	-50.00%	4	-100.00%	0	-	0
Σύβρου	727	-3.44%	702	-12.96%	611	-17.68%	503	-8.95%	458
Τσουκαλάδων	699	7.15%	749	-13.08%	651	-23.20%	500	-9.20%	454
Φτερνού	324	0.93%	327	-31.50%	224	-6.25%	210	-12.86%	183
Χαραδιατίκων	452	2.21%	462	-27.71%	334	-20.66%	265	-12.83%	231
α. Χαραδιάτικα	319	5.02%	335	-21.19%	264	-23.86%	201	-20.40%	160
β. Άλατρο	133	-4.51%	127	-44.88%	70	-61.43%	27	18.52%	32
γ. Στενό	-	-	-	-	-	-	37	5.41%	39
Χορτάτων	354	-7.63%	327	-35.47%	211	-24.64%	159	-13.21%	138
α. Χορτάτα	-	-	273	-38.46%	168	-5.36%	159	-13.21%	138
β. Αγ. Θεόδωροι	-	-	54	-20.37%	43	-100.00%	-	-	-
Νομός Λευκάδας	31.907	-5.16%	30.261	-16.16%	25.371	-13.83%	21.863	-3.44%	21.111

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Γράφημα Β. 1 Αριθμός ίππων, όνων και ημιόνων

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ⁹¹¹

⁹¹¹ ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976.

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984

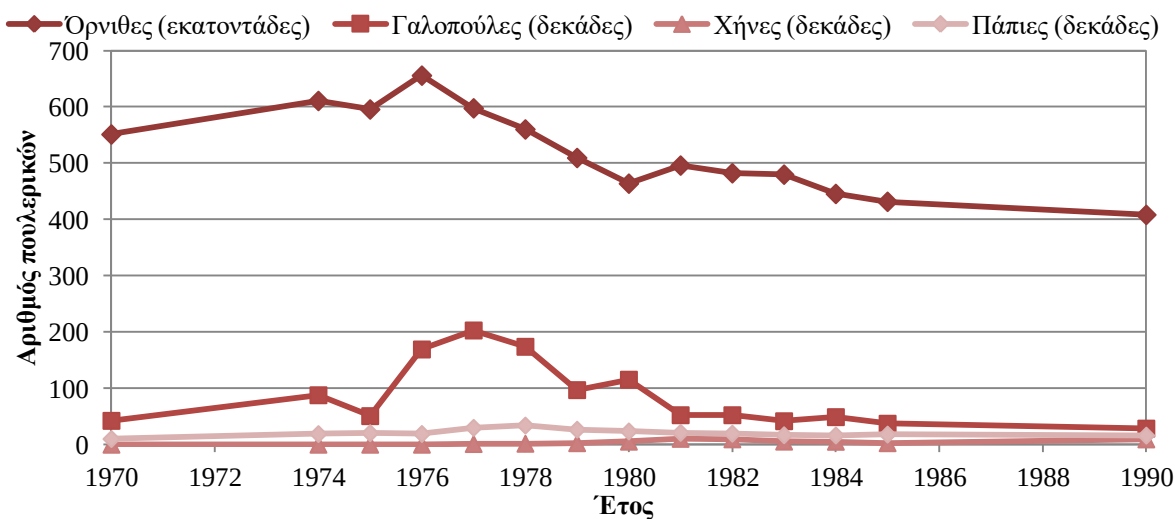
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989

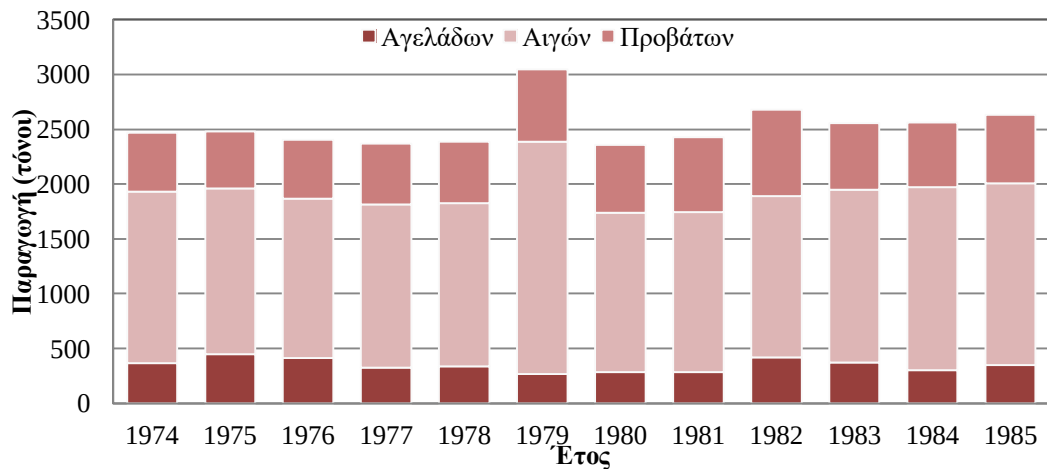
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991

Γράφημα Β. 2 Αριθμός πουλερικών

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ⁹¹²

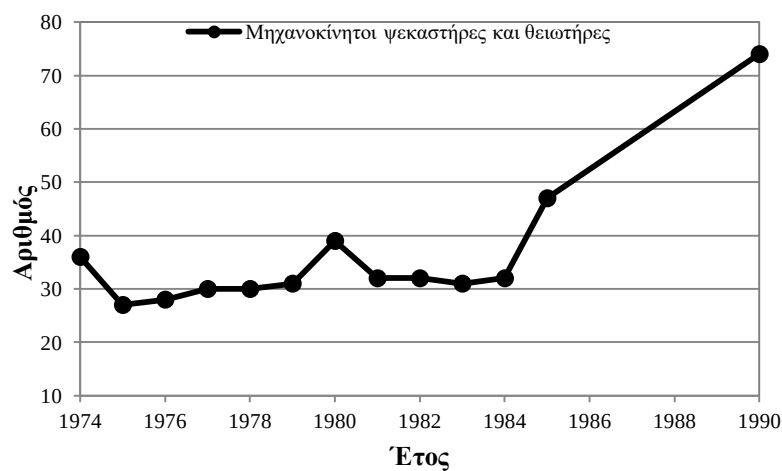
Γράφημα Β. 3 Παραγωγή πρωτογενών κτηνοτροφικών προϊόντων γάλακτος

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ⁹¹³

⁹¹²ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991
ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1990, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1994

Γράφημα Β. 4 Αριθμός μηχανοκίνητων ψεκαστών και θειωτών

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία ΕΣΥΕ⁹¹⁴

⁹¹³ ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1974, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1976

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1975, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1977

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1976, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1978

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1977, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1979

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1978, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1980

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1979, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1981

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1980, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1982

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1981, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1984

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1982, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1985

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1983, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1986

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1984, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1989

ΕΣΥΕ, Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος έτους 1985, ΕΣΥΕ, Αθήνα, 1991

⁹¹⁴ Ο.π.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

Πίνακας Γ 1 Κατάταξη εκλογικών τμημάτων σύμφωνα με τον μέσο όρο των έγκυρων ψηφοδελτίων

	Αριθμός έγκυρων ψηφοδελτίων			
	1974	Δημονήφισμα	1977	Μ.Ο.
1 Δήμου Λευκάδας	3536	3229	3616	3460
2 Καρυάς	1253	1098	1238	1196
3 Αγ. Πετρου	639	585	653	626
4 Κατωμερίου	514	465	503	494
5 Σπαρτοχωρίου	493	461	502	485
6 Τσουκαλάδων	451	418	484	451
7 Εξάνθειας	445	415	455	438
8 Λαζαράτων	440	409	437	429
9 Εγκλουβής	424	382	435	414
10 Σύβρου	426	386	429	414
11 Κατούνας	419	382	425	409
12 Βλυχού	404	353	414	390
13 Καλάμου	0	0	384	384
14 Καλαμιτσίου	356	335	357	349
15 Καβάλου	341	315	336	331
16 Νυδριού	322	292	349	321
17 Αλεξάνδρου-Νικιάνας	293	279	303	292
18 Πινακοχωρίου	303	243	289	278
19 Μαραντοχωρίου	291	258	276	275
20 Βασιλικής	283	252	285	273
21 Πηγαδισάνων	273	256	275	268
22 Απόλπεινας	263	246	277	262
23 Πόρου	248	224	243	238
24 Σπανοχωρίου	244	223	239	235
25 Ευγήρου	242	217	239	233
26 Αθανίου	240	175	236	217
27 Καρυωτών	215	206	222	214
28 Βουρνικών	222	186	227	212
29 Κατωχωρίου	214	195	213	207
30 Κοντάραινας	212	200	203	205
31 Νεοχωρίου	197	174	207	193
32 Δρυμών	191	174	185	183
33 Χορτάτων	191	164	187	181
34 Χαραδιατίκων	168	173	193	178
35 Φτερνού	176	168	188	177
36 Νικολή	180	169	182	177
37 Αγ. Ήλίας	174	168	186	176
38 Βανκερής	188	165	156	170
39 Βαθύ	166	149	188	168
40 Ασπρογερακάτα	170	157	155	161
41 Δράγανου	136	130	130	132
42 Πλατυστόμου-Περιγ.	133	121	137	130
43 Αλεξάνδρου	131	125	131	129
44 Κομιλιού	108	96	105	103
45 Αγ. Νικήτα	97	86	87	90
46 Επισκοπής	0	0	90	90
47 Καστού	0	0	74	90
48 Πλατυστόμου	82	86	97	88
49 Αλάτρου	59	51	51	54
Νομός	16553	15041	17273	16282

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία Υπουργείου Εσωτερικών⁹¹⁵

⁹¹⁵ Υπουργείο Εσωτερικών –Δ/ση Εκλογών- Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα Δημοτικών και Κοινοτικών εκλογών της 30^{ης} Μαρτίου 1975 και επαναληπτικών της 6^{ης} Απριλίου 1975, Αθήνα 1978

Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα των Βουλευτικών

Πίνακας Γ 2 Υποδιαίρεση χώρου 2^{ου} βαθμού

Τομέας		Τομέας	
Δήμου Λευκάδας	Λευκάδα	Απολλωνίων	Αγ. Ηλίας
Υπόλοιπου Λευκάδας	Αγ. Νικήτας		Αγ. Πέτρος
	Αλέξανδρος		Αθάνι
	(Νικιάνα Αλεξάνδρου)		Βασιλική
	Απόλπαινα		Βουρνικά
	Καλαμίτσι		Δράγανο
	Καρυώτες		Εύγηρος
	Κατούνα		Κομηλιό
Τσουκαλάδες	Κοντάραινα		
Σφακιωτών	Ασπρογερακάτα		Μαραντοχώρι
	Δρυμώνας	Νικολή	
	Εξάνθεια	Σύβρος	
	Κάβαλλος	Χορτάτα	
	Λαζαράτα	Ελλομένου	Βαυκερή
	Πινακοχώρι		Βλυχό
	Σπανοχώρι		Κατωχώρι
Καρυάς	Νεοχώρι		
	Νυδρί		
	Πλατύστομα		
Μεγανησίου	Βαθύ		(Περιγιάλι Πλατυστόμων)
	Κατωμέρι	Πόρος	
	Σπαρτοχώρι	Φτερνό	
Κάλαμου-Καστού	Κάλαμος	Χαραδιάτικα	
	Επισκοπή	(Άλατρο Χαραδιάτικων)	
	Καστός		

Πίνακας Γ 3 Υποδιαίρεση χώρου 3^{ου} βαθμού

Υποσύνολο	Βόρειας Λευκάδας	Νότιας Λευκάδας
Τομείς	Δήμου Λευκάδας Υπόλοιπου Λευκάδας Σφακιωτών Καρνάς	Απολλωνίων Ελλομένου

Εκλογών της 17^{ης} Νοεμβρίου 1974, Αθήναι 1976.

Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Συνεργασία Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών:
Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 20^{ης} Νοεμβρίου 1977, Αθήνα 1979.

Πίνακας Γ 4 Ποσοστά κατανομής έγκυρων ψηφοδελτίων κατά τομέα

	Βουλευτικές 1981	Ευρωεκλογές 1981	Ευρωεκλογές 1984	Βουλευτικές 1985
Σύνολο έγκυρων νομού	18.920	18.933	18.634	20.735
Τομείς				
Δήμου Λευκάδας	21,43%	21,57%	22,16%	22,63%
Απολλωνίων	18,77%	18,59%	18,49%	18,79%
Ελλομένου	13,31%	13,34%	13,57%	13,35%
Υπολ. Λευκάδας	13,22%	13,21%	13,27%	13,02%
Σφακιωτών	12,03%	12,02%	11,58%	11,54%
Καρυάς	10,96%	10,99%	10,57%	10,28%
Μεγανησίου	7,12%	7,11%	7,20%	7,08%
Καλάμου/Καστού	3,16%	3,17%	3,16%	3,31%
Υποσύνολα				
Βόρειας Λευκάδας	57,64%	57,79%	57,58%	57,47%
Νότιας Λευκάδας	32,08%	31,93%	32,06%	32,14%

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία Υπουργείου Εσωτερικών⁹¹⁶

⁹¹⁶ Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Α' τόμος, Αθήνα, 1984.

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Β' τόμος, Αθήνα, 1984.

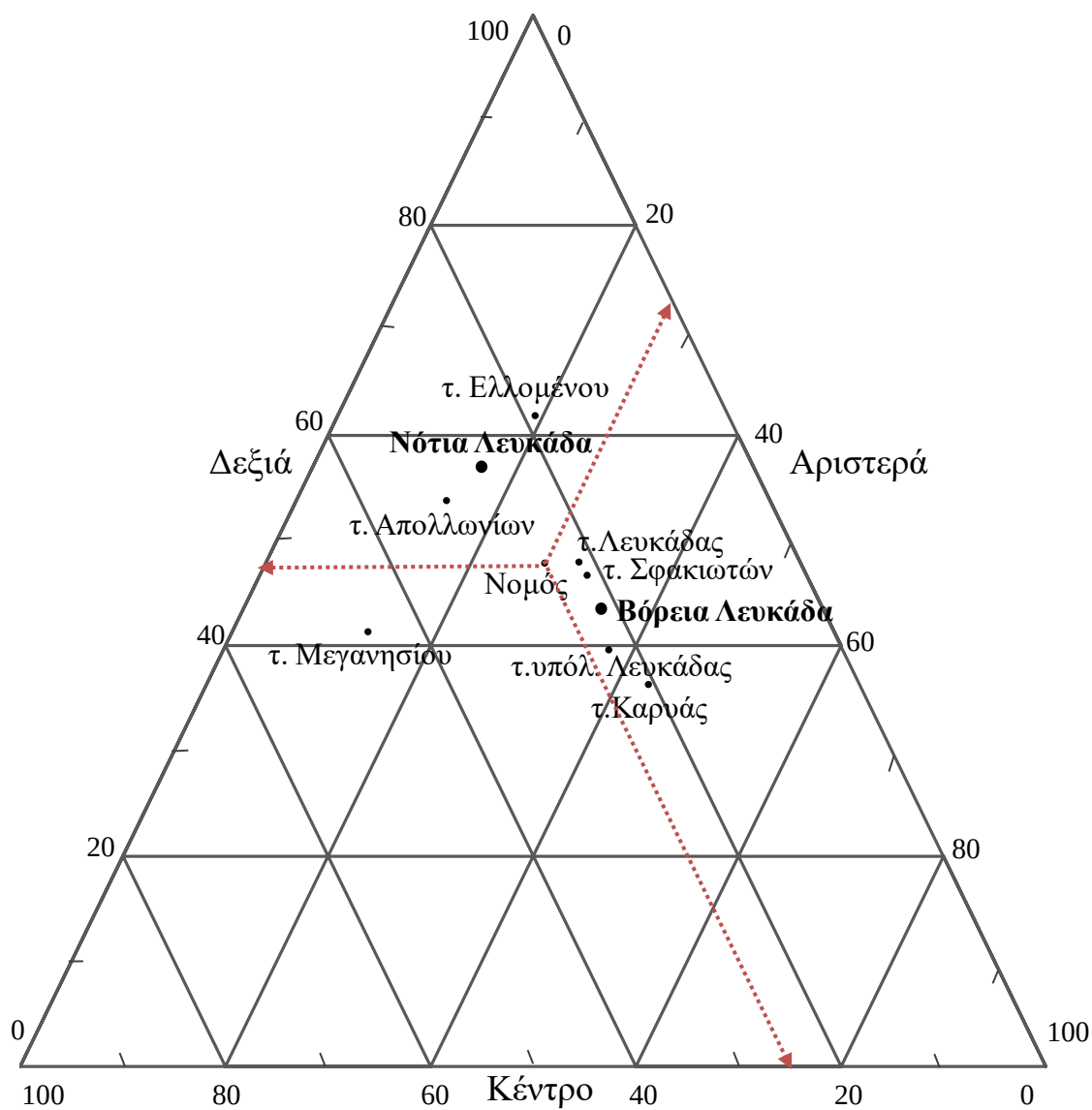
Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Αθήνα, 1983.

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 17ης Ιουνίου 1984*, Αθήνα, 1985.

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 17ης Ιουνίου 1984*, Αθήνα, 1985.

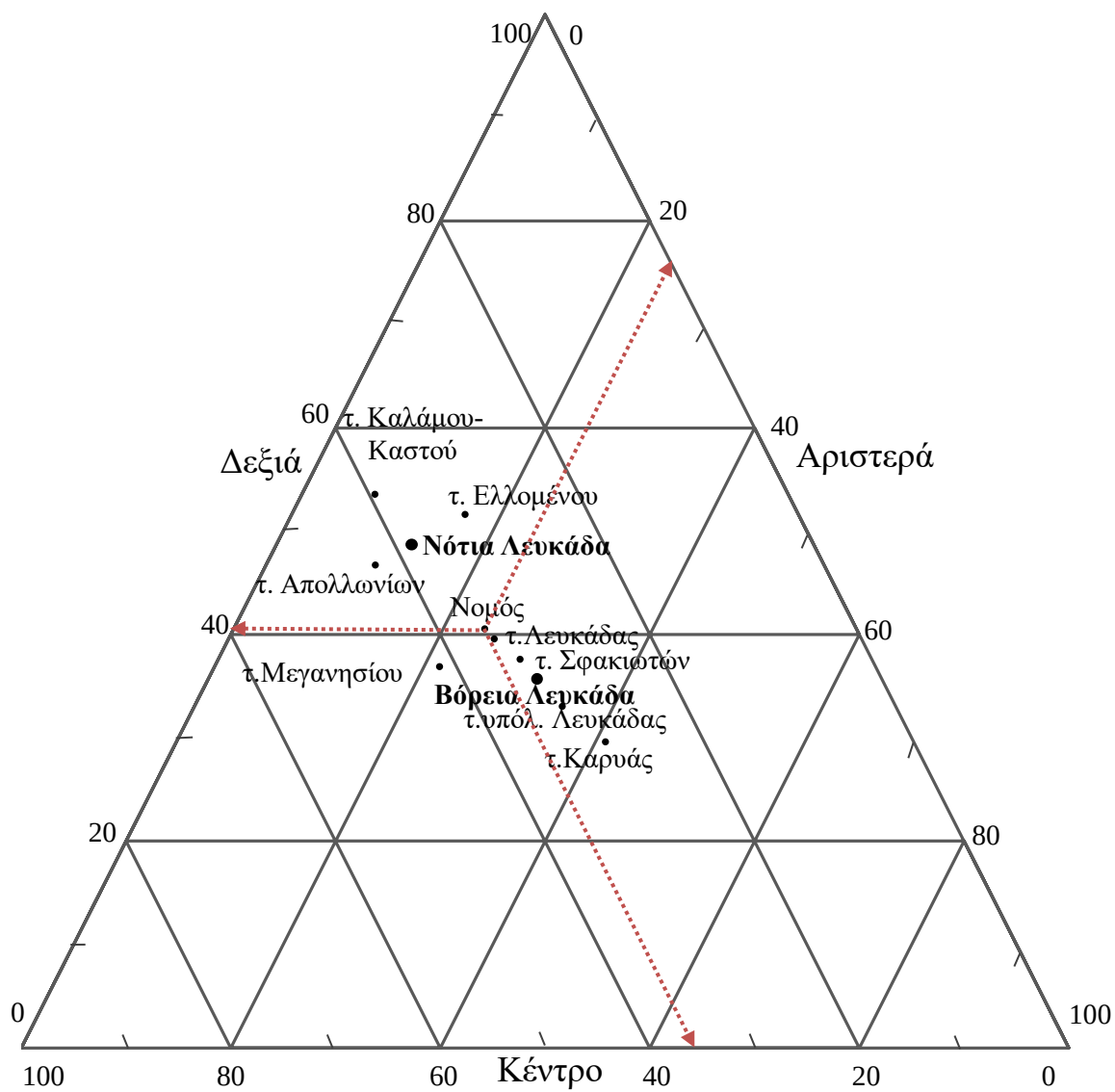
Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 2ας Ιουνίου 1985*, Αθήνα, 1986.

Γράφημα Γ. 1 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1974

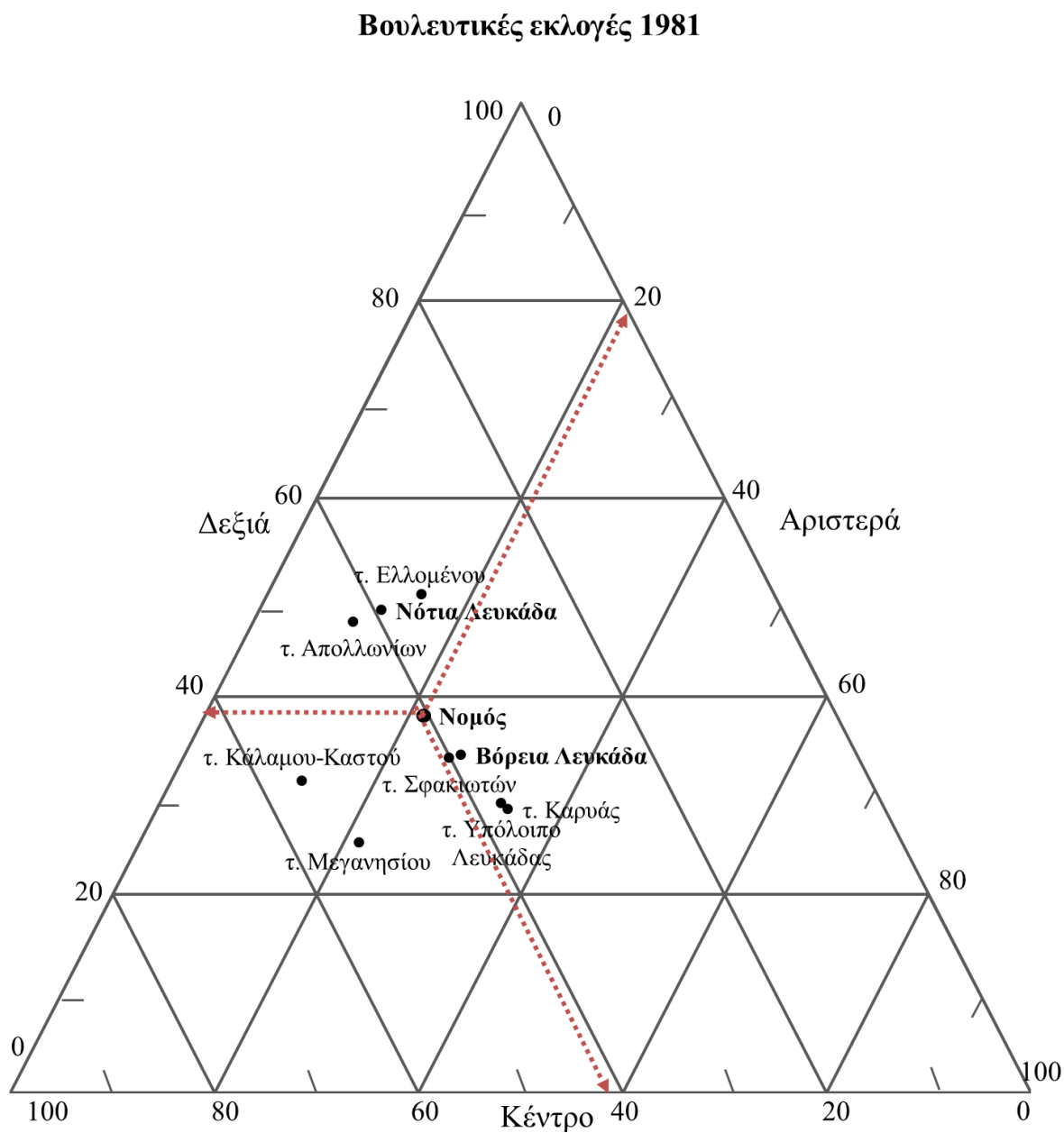
Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από: Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Τμήμα Εκλογών: Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 17ης Νοεμβρίου 1974, Αθήναι 1976

Γράφημα Γ. 2 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1977

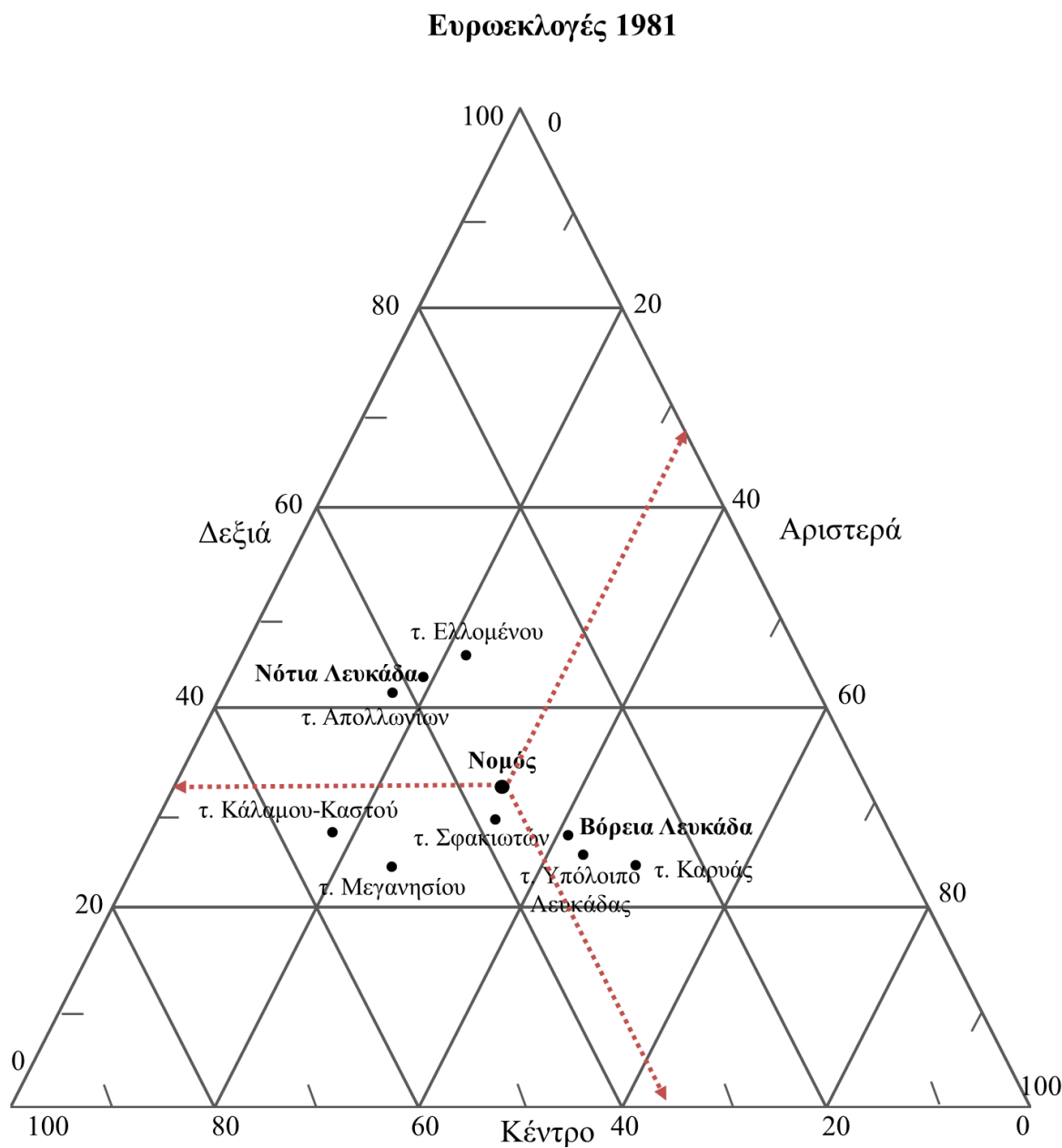
Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από: Υπουργείο Εσωτερικών – Γενική Δ/ση Διοικήσεως- Διεύθυνση Εκλογών-Συνεργασία Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών: *Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών της 20ης Νοεμβρίου 1977*, Αθήνα 1979

Γράφημα Γ. 3 Τριγωνικό διάγραμμα. Βουλευτικές εκλογές 1981

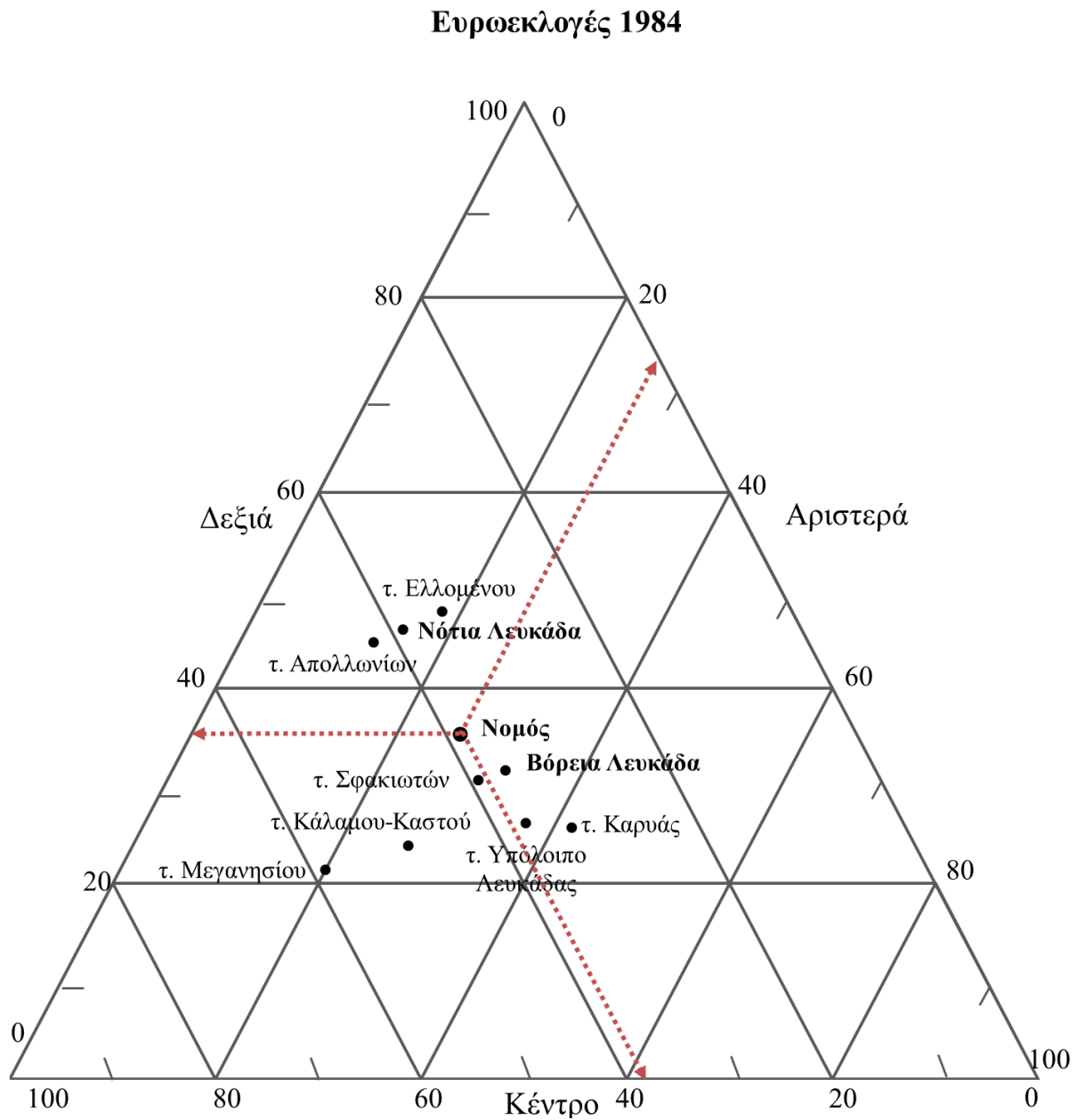
Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Α' τόμος, Αθήνα, 1984. Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, *Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 18ης Οκτωβρίου 1981*, Β' τόμος, Αθήνα, 1984.

Γράφημα Γ. 4 Τριγωνικό διάγραμμα. Ευρωεκλογές 1981

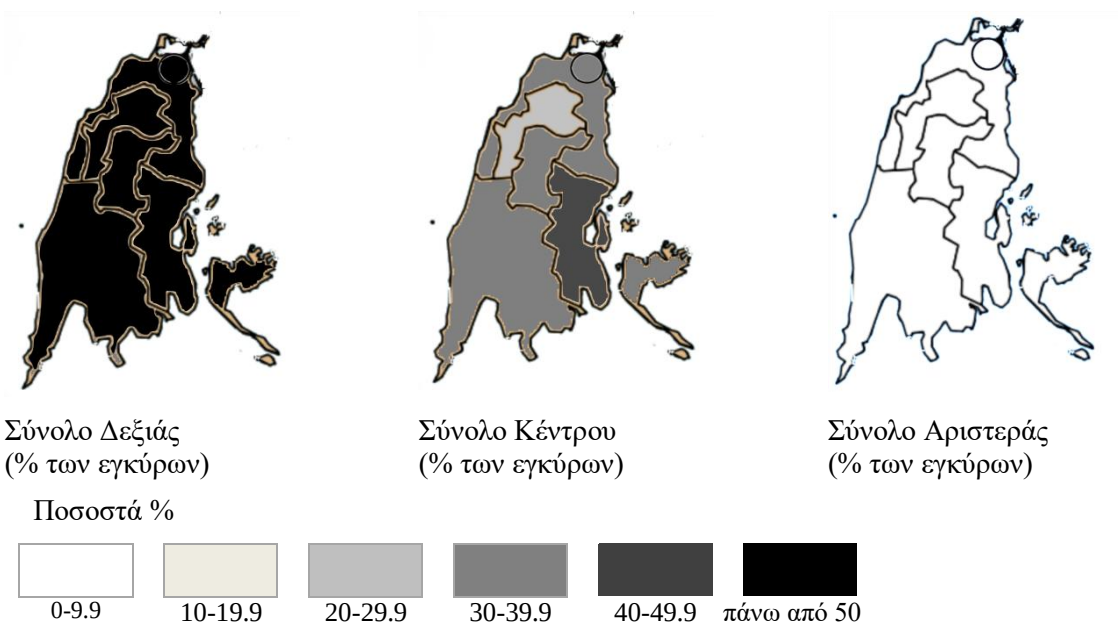
Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών, Διεύθυνση Εκλογών, Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 18ης Οκτωβρίου 1981, Αθήνα, 1983.

Γράφημα Γ. 5 Τριγωνικό διάγραμμα. Ευρωεκλογές 1984

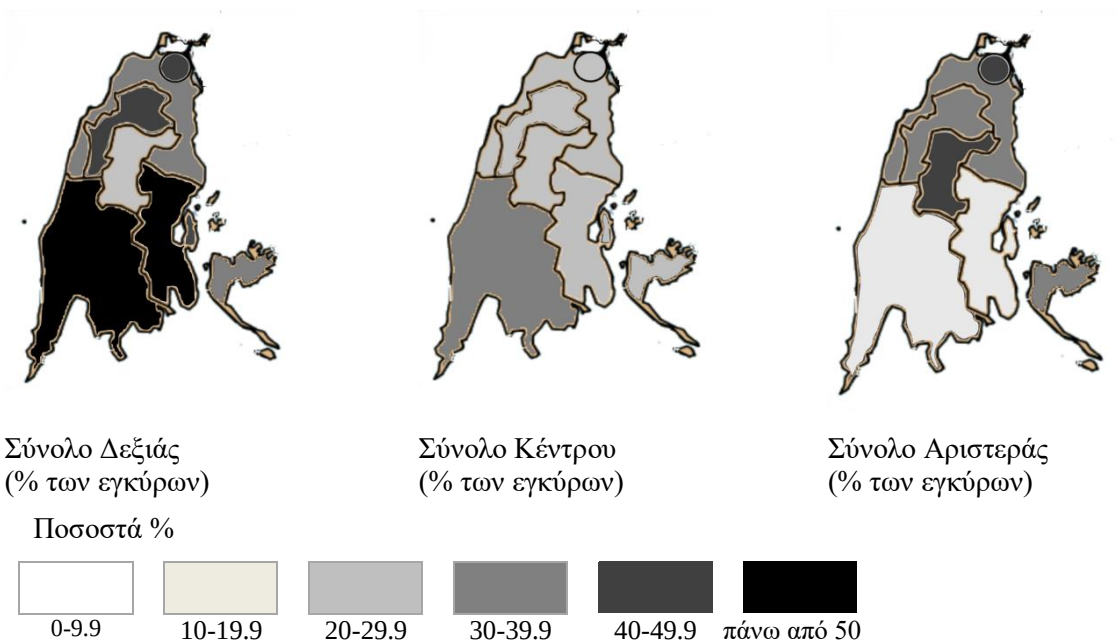
Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Δημόσιας Τάξης, Διεύθυνση Εκλογών, Αποτελέσματα εκλογής αντιπροσώπων στη συνέλευση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) της 17ης Ιουνίου 1984, Αθήνα, 1985.

Χάρτης Γ. 1 Βουλευτικές Εκλογές 1936

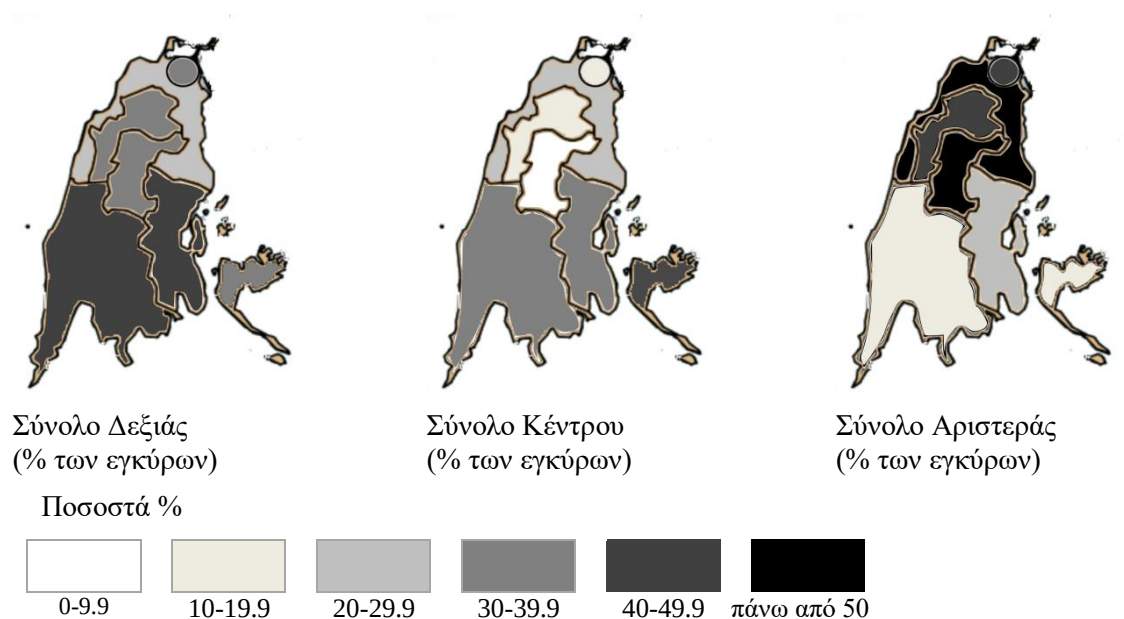
Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος: Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 26^{ης} Ιανουαρίου 1936, Αθήναι 1938.

Χάρτης Γ. 2 Βουλευτικές Εκλογές 1951

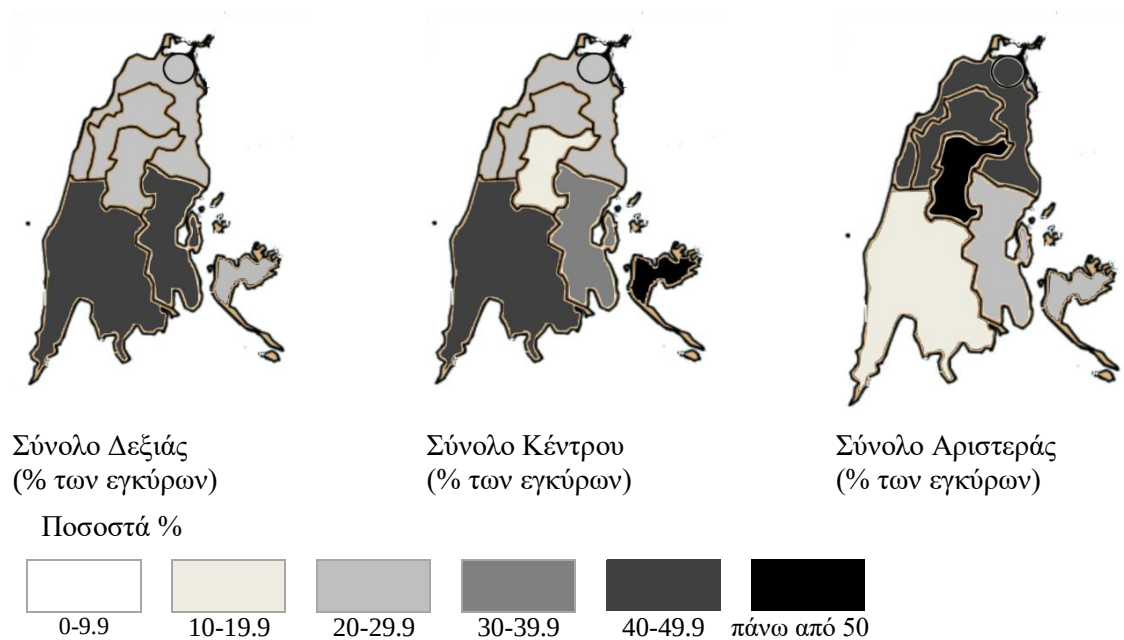
Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Υπουργείον Εθνικής Οικονομίας – Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος: Στατιστική των Βουλευτικών Εκλογών της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951, Αθήναι 1952.

Χάρτης Γ. 3 Βουλευτικές Εκλογές 1958

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Υπουργείον Εσωτερικών – Διεύθυνσις Μελετών και τεχν. εκλογών: Αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών της 11ης Μαΐου 1958, Αθήναι 1959

Χάρτης Γ. 4 Βουλευτικές Εκλογές 1964

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία από Υπουργείον Εσωτερικών – Διεύθυνσις Εκλογών: Αποτελέσματα των βουλευτικών Εκλογών της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1964, Αθήναι 1965

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ

Πίνακας Δ 1 Αναλυτικός πίνακας έκδοσης της εφημερίδας «Δημοκρατική Λευκάδα»

Αριθμός φύλλου	Ημερομηνία	Αριθμός σελίδων
1	Οκτώβριος 1975	6
2	Νοέμβριος 1975	6
3	Δεκέμβριος 1975	6
4-5	Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1976	12
6	Μάρτιος 1976	8
7	Απρίλιος 1976	6
8	Μάιος 1976	6
9	Ιούνιος 1976	6
10 – 11	Ιούλιος – Αύγουστος 1976	8
12	Σεπτέμβριος 1976	6
13	Οκτώβριος 1976	6
14	Νοέμβριος 1976	6
15	Δεκέμβριος 1976	6
16-17	Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1977	8
18	Μάρτιος 1977	6
19-20	Απρίλιος - Μάιος 1977	8
21	Ιούνιος 1977	6
22-23	Ιούλιος – Αύγουστος 1977	8
24	Σεπτέμβριος 1977	6
25-26	Οκτώβριος – Νοέμβριος 1977	4
27-28	Δεκέμβριος 1977 – Ιανουάριος 1978	6
29	Φεβρουάριος 1978	16
30	Μάρτιος 1978	12
31	Απρίλιος 1978	12
32	Μάιος 1978	16
33	Ιούνιος 1978	16
34	Αύγουστος 1978	12
35	Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 1978	12
36	Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1978	12
37	Ιανουάριος 1979	12
38	Φεβρουάριος 1979	12
39	Μάρτιος 1979	12
40	Μάιος 1979	12
41-42	Ιούνιος 1979	12
43	Νοέμβριος 1979	12
44	Δεκέμβριος 1979	12
45	Ιανουάριος 1980	12
46	Φεβρουάριος 1980	12
47	Μάρτιος - Απρίλιος 1980	16
48	Μάιος - Ιούνιος 1980	12
49	Ιούλιος – Αύγουστος 1980	16
50	Σεπτέμβριος 1980	12

51	Οκτώβριος – Νοέμβριος 1980	16
52	Δεκέμβριος 1980 – Ιανουάριος 1981	16
53	Φεβρουάριος – Μάρτιος 1981	12
54	Απρίλιος - Μάιος 1981	12
55	Ιούνιος 1981	8
56	Αύγουστος - Σεπτέμβριος 1981	16
57	Οκτώβριος 1981	8
58	Νοέμβριος – Δεκέμβριος 1981	12
59	Ιανουάριος – Φεβρουάριος 1982	12
60	Μάρτιος - Απρίλιος 1982	12
61	Μάιος - Ιούνιος 1982	12
62	Ιούλιος 1982	8
63	Αύγουστος - Σεπτέμβριος 1982	8
64	Νοέμβριος – Δεκέμβριος 1982	12
65	Μάρτιος - Απρίλιος 1983	16
66	Μάιος 1983	8
67	30 Μαΐου 1983	12
68	Ιούνιος - Ιούλιος 1983	8
69	25 Αυγούστου 1983	8
70	1 Νοεμβρίου 1983	14
71	1 Δεκεμβρίου 1983	8
72	25 Ιανουαρίου 1984	8
73	1 Μαρτίου 1984	8
74	30 Απριλίου 1984	8
75	30 Μαΐου 1984	8
76	Ιούνιος - Ιούλιος 1984	8
77	1 Σεπτεμβρίου 1984	10

Πίνακας Δ 2 Κατάλογος συντακτών, επιστολογράφων κτλ

«Kensor»	Μαρούλη Παν.
«Άρης Λευκαδίτης»	Μεσσήνης Διονύσης, μηχανικός
«Βάρδας»	Μουντάκης Νίκος, αρχιτέκτονας
«Γ εργατικός»	N.
«Κα-Κο»	N.M.
«Τριπτόλεμος»	Πάλμος Πάνος, γιατρός
«Τριπτόλεμος» Γ΄	Παπαβρανούσης Στάθης, μηχανικός
A.M.	Παπαγιάννης Π., πολεοδόμος
Ανυφαντής Χρυσόστομος, αγρότης	Παπαδάτου Χαρά, αρχιτέκτονας
Αραβανής Ζώης	Παπαδόπουλος Σπύρος, αρχιτέκτονας
Αραβανής Λευτέρης, οδοντίατρος	Προδρομίτης Τάκης, καθηγητής
Αρβανίτης Σπύρος, δικηγόρος	Σ.
B.K.	Σ.Γ.
B.Π.	Σ.Κ.
Βλάχος Γεράσιμος	Σαχανίδης Κυριάκος, οικονομολόγος
Βλάχος Πέτρος ή Λάμπας, λαϊκός ποιητής	Σολδάτος Γιάννης
Βρεττός Βούλης, δημόσιος υπάλληλος	Σολδάτος Μίμης, μηχανικός
Γ.Γ	Σούνδιας Κώστας
Γεωργάκης Ηλίας, δημοσιογράφος	Σουσουδή-Τοπαλιάν Μ.
Γλένης Κώστας, ζωγράφος	Σταματέλος Παντελής, μουσικός
Γρηγόρης Γεράσιμος, λογοτέχνης;	Σταμούλης Κώστας, έμπορος
Γρηγόρης Γεράσιμος, χημικός	Σταύρακας Βησσαρίωνας, δημοσιογράφος
Γρηγόρης Σωτήρης, αθλητικογράφος	Σταύρακας Στάθης
Δ.Τ.	T.B.
Δουβίτσας Γιάννης, εκδότης	T.Δ
Δουβίτσας Ναπολέον, δάσκαλος	Τζεφρώνης Λεωνίδας, στέλεχος ΚΚΕ Εσ.
Θ.Κ.	Τοπαλιάν Δημήτρης, μηχανικός
Θ.Μ.	Τυπάλδου Αγγελική
Θάνος Γεράσιμος, μηχανικός	Φ.Κ.
Θάνος Σπύρος, έμπορος	Φατούρος Α. -Γεωργαλάκης
Θέμελης Γιώργος	Φατούρος Απόστολος, δικηγόρος
Καλαφάτης Θανάσης, οικονομολόγος	Φίλιππας Αλέκος, λογοτέχνης
Καλκάνης Θεόδωρος, δικηγόρος, τ. βουλευτής	Φλογαΐτης Σπύρος, δικηγόρος
Καραβίας Αυγουστίνος, μουσικός	Φωτεινός Κ.Θ.
Καράμπαλης Δημήτρης, μηχανικός	Χαλκιάπουλος Γιάννης, δάσκαλος
Κατηφόρης Νίκος, δικηγόρος	
Κατωπόδης Γιώργος	
Κατωπόδης Κώστας, μηχανικός	
Κατωπόδης Σπύρος, μηχανικός	
Κατωπόδης Φώντας-Κοτάς,	
Κοντογεώργη Ματ.	
Κίτσος Γιάννης-Έμπλαστρας, μικροπωλητής	
Κοψιδάς Σπύρος	
Λ.Σ.	
Λ.Τ.	
Λατίφης Κ., δημοσιογράφος	
«Λευκαδίτης Μ.»	
Λογοθέτης Ποσειδώνας	
Λογοθέτης Σοφοκλής	
Μ.Λ.	
Μαλακάσης Δήμος, συμβολαιογράφος	

Εικόνα Δ 1: 1^η σελίδα εφ. Δημοκρατική Λευκάδα, φ. 1,10/1975

Εικόνα Δ 2: 1^η σελίδα εφ. Δημοκρατική Λευκάδα, φ. 29, 2/1978

Εικόνα Δ 3: 1^η σελίδα εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 31, 4/1978

Εικόνα Δ 4: 1^η σελίδα εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 37, 1/1979

Εικόνα Δ 5: 1^η σελίδα εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 48, 6/1980

Εικόνα Δ 6: 1^η σελίδα εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα*, φ. 56, 8-9/1981

Εικόνα Δ 7: 1^η σελίδα εφ. Δημοκρατική Λευκάδα, φ. 57, 10/1981

Εικόνα Δ 8: 1^η σελίδα εφ. Δημοκρατική Λευκάδα, φ. 65, 3-4/1983

Εικόνα Δ 9: 1^η σελίδα εφ. Δημοκρατική Λευκάδα, φ. 69, 8/1983

Εικόνα Δ 10: 1^η σελίδα εφ. Δημοκρατική Λευκάδα, φ. 77, 1/1984

Εικόνα Δ 11: Στη φωτογραφία απεικονίζεται το μέλος της Συντακτικής Επιτροπής της εφ. *Δημοκρατική Λευκάδα* στην τελετή απονομής των βραβείων του Πανελλήνιου Διαγωνισμού Επαρχιακού Τύπου τον Απρίλιο του 1978 να παραλαμβάνει το βραβείο εκ μέρους της εφημερίδας. Η φωτογραφία ανήκει στην προσωπική συλλογή του Γιώργου Ζεβελάκη.